

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ

**«ΕΞΩΔΙΚΑΣΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ:
ΑΙΡΕΤΟΚΡΙΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΝΩΠΙΩΝ
ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΟΥ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ (18^{ΟΣ}- 19^{ΟΣ} ΑΙ.).»**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2021

Ημερομηνία αίτησης της/του Σπυρδιούλας Μουρατίδη: 23/03/2021

Ορισμός Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής: Γ.Σ. 373/01.04.2015

Μέλη Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής

Επιβλέπων

Αικατερίνη Ζαρίδη, Επίκουρη καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Παν/μίου Ιωαννίνων.

Μέλη

Άννα Μανδυλαρά, Επίκουρη καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Παν/μίου Ιωαννίνων.

Γεώργιος Νικολάου, Αναπληρωτής καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Παν/μίου Ιωαννίνων.

Ορισμός Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής: Γ.Σ. 432/2020

Μέλη Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Γεράσιμος Παγκράτης, Καθηγητής του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου.

Κατερίνα Κωνσταντινίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου.

Ιωάννης Χατζάκης, Κύριο ερευνητή του Κέντρου Ερέυνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών.

Αγγελική Πανοπούλου, Κύρια ερευνήτρια του Τομέα Βυζαντινών Ερευνών του Ινστιτούτου Ιστορικών Σπουδών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Ημερομηνία προφορικής εξέτασης: 15/01/2021. Βαθμός: «Λίαν Καλώς»

«Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα (Ν.5343/32 αρθρ. 202 παρ. 2).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ύπαρξη, στη γενέτειρά μου, στο νησί της Κέρκυρας ενός εξαιρετικά σημαντικού αρχείου, για το οποίο είχα ακούσματα από τη μαθητική μου ήδη ηλικία, και η γοητεία που πάντοτε μου ασκούσε η ιδέα ότι κάποτε ίσως ασχοληθώ με αυτό, με οδήγησαν αρχικά στην προσέγγιση του υλικού αυτού στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής μου εργασίας. Μετά από εντατική και συστηματική έρευνα διαπίστωσα τη σπανιότητα και την ευρύτητα κάποιων θεματικών ενοτήτων, κάτι το οποίο απετέλεσε για μένα το κίνητρο να αναζητήσω το θέμα το οποίο θα μπορούσε να με οδηγήσει σε εκπόνηση διδακτορικής διατριβής στο πανεπιστήμιο που φοίτησα και αγάπησα, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Τα ζητήματα δικαίου πάντοτε απασχολούσαν τον άνθρωπο από τις πρώτες στιγμές της οργανωμένης διαβίωσής του, ζητήματα ρυθμίζοντα και επηρεάζοντα την καθημερινότητά του σε πολλαπλά επίπεδα, και γι' αυτό το λόγο πρωταρχικής σημασίας για τη ζωή τη δική του και των οικείων του. Ερευνώντας το πρωτογενές ανέκδοτο αρχειακό υλικό στα Αρχεία της Κέρκυρας και ειδικότερα αυτό που βρίσκεται στο αρχείο των Συμβολαιογράφων του 18ου και του 19ου αιώνα, εντόπισα, συν τοις άλλοις, πλήθος δικαιοπραξιών που αφορούσαν τόσο τη διευθέτηση, όσο και την επίλυση πάσης φύσεως διαφορών, μέσα από μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διαδικασία, αυτής της εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών, η οποία αναδεικνύεται σε ένα ιδιαίτερο και πολύ σημαντικό θεσμό.

Την ύπαρξη της σημαντικότητας και πλήρους σειράς των συμβολαιογραφικών κατάστιχων την οφείλουμε στη γνωστή για τη διοικητική της οργάνωση βενετική διοίκηση. Ο όγκος του αρχειακού υλικού που προσφέρθηκε για μελέτη και εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για το υπό εξέταση θέμα της διδακτορικής μου διατριβής, απαίτησε πολύχρονη και κοπιώδη έρευνα για τον εντοπισμό των εγγραφών εκείνων, η μελέτη των οποίων υπηρετούσε με συνέπεια και επιστημονική επάρκεια το γνωστικό αντικείμενο της έρευνάς μου. Η ύπαρξη των συμβολαιογραφικών αυτών κατάστιχων είναι ιδιαίτερα σημαντική αν αναλογιστεί κανείς ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στον οθωμανοκρατούμενο χώρο και κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο.

Όσον αφορά την επιλεγείσα χρονική περίοδο, σημειώνουμε ότι τόσο ο τελευταίος αιώνας της βενετικής κυριαρχίας, όσο και ο αμέσως επόμενος αιώνας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξαιτίας του πλήθους των μεταβολών που συντελέστηκαν κατά τη διάρκειά τους, απόρροια των γενικότερων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, κατεξοχήν με την διάλυση του βενετικού κράτους και τις διαδοχικές αλλαγές της κρατικής εξουσίας στον ιόνιο χώρο. Η επιλογή δε της Κέρκυρας πραγματοποιήθηκε εξαιτίας της ιδιαιτερότητας της γεωγραφικής της θέσης, εφόσον αυτή διαδραμάτισε εξέχοντα ρόλο σε οικονομικό και γεωπολιτικό επίπεδο, εφόσον αυτή ακριβώς η θέση επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις στρατηγικές επιλογές της εκάστοτε κεντρικής εξουσίας, αλλά και την κοινωνική και οικονομικο-πολιτική πορεία του νησιού.

Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί πως αποτέλεσε για εμένα πρόκληση το γεγονός ότι η έρευνά μου θα βασιζόταν κατεξοχήν σε πλουσιότατο ανέκδοτο αρχειακό υλικό των βενετικών αρχείων και ειδικότερα στην αρχειακή σειρά των *Συμβολαιογράφων*. Βεβαίως, το πλήθος των σχετικών υποθέσεων, το δυσανάγνωστο της γραφής, καθώς και το ότι το υλικό πολλές φορές ήταν διάσπαρτο στα συμβολαιογραφικά βιβλία αποτέλεσαν ζητήματα τα οποία ξεπεράστηκαν με πολύωρη και ενδελεχή μελέτη και ενασχόληση.

Ερευνώντας και συλλέγοντας το υλικό για την εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής, διαπίστωσα την ποικίλη θεματολογία των υπό εξέταση διαφορών. Καθίστατο δηλαδή εξαιρετικά ενδιαφέρον για εμένα το γεγονός ότι οι διαφορές που εντοπίστηκαν αφορούσαν ζητήματα ευρύτατης κλίμακας: διαμάχες μεταξύ των μελών των εμπορικών εταιρειών, συμβάσεις αγοραπωλησιών, δανειστικές συμβάσεις, αστικές και αγροτικές μισθώσεις, προικώα περιουσιακά στοιχεία, κληρονομικές υποθέσεις κ.ά. Σημειώνουμε δε ότι η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο αρχείο δεν εστίασε απλά στη μέθοδο του τυπικού δείγματος αφού μελετήθηκαν συμβολαιογραφικά κατάστιχα που αφορούν χρονολογικά ολόκληρο τον 18ο αιώνα, καθώς και το πρώτο μισό του 19ου αιώνα.

Ο γενεσιουργός λόγος υιοθέτησης της εξωδικαστικής πρακτικής επίλυσης διαφορών ήταν η κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών της κοινωνικής ομάδας της εξεταζόμενης χρονικής περιόδου, στο συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, οι οποίες δεν καλύπτονταν επαρκώς από το υπάρχον δικαιοσύνη για διάφορους λόγους (καθυστέρηση εξέτασης της υπόθεσης και έκδοσης δικαστικής απόφασης, δικαστικά έξοδα κ.ά.). Από την ενδελεχή μελέτη αφενός μεν των αποφάσεων των κριτών, αφετέρου δε του βαθμού αποδοχής αυτών από τους καταφεύγοντας στο θεσμό της

αιρετοκρισίας, διαπιστώνεται η αποτελεσματικότητα του θεσμού, εφόσον οι διαιτητικές αποφάσεις γίνονταν αποδεκτές και εκτελεστές στο σύνολό τους. Από την άλλη, οι άτυπες διαμεσολαβήσεις τρίτων προσώπων, συνηθέστατα χωρίς καμία αναφορά στην ταυτότητά τους, καταδεικνύουν το βαθμό της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης, οι οποίες αφορούν και τον εργασιακό χώρο. Οι συμβιβασμοί, τέλος, μεταξύ των αντιτιθέμενων μερών, χωρίς αναφορά παρέμβασης τρίτων, δηλώνει τη βούληση των εμπλεκομένων να επιλύσουν τις διαφορές τους, αποδεχόμενοι γνωστούς κανόνες και πρακτικές των συναλλακτικών ηθών της εποχής και γενικότερα του ισχύοντος εθνικού δικαίου. Βεβαίως, εντοπίστηκαν και περιπτώσεις όπου διαιτητικές αποφάσεις, διαμεσολαβήσεις και συμβιβασμοί καταγράφονται αφού ήδη οι αντίδικοι είχαν προσφύγει στους φορείς απονομής δικαιοσύνης και είτε υπήρχε εκκρεμοδικία είτε είχε εκδοθεί σχετική δικαστική απόφαση πρωτοβαθμίου ή και δευτεροβάθμιου δικαστηρίου.

Εν κατακλείδι, η εις βάθος διεξοδική έρευνα και μελέτη του σχετικού με το θέμα μας ανέκδοτου αρχειακού υλικού, σε συνδυασμό με τη συστηματική μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, θεωρώ ότι οδήγησε στην ανάδειξη σημαντικών πτυχών τόσο της οικονομικής, όσο και της κοινωνικής ζωής των κατοίκων της Κέρκυρας κατά τη μελετηθείσα περίοδο. Επιπλέον, επιτεύχθηκε ένας ακόμη στόχος, η ανάδειξη της σπουδαιότητας του θεσμού των κριτών, η διεξοδική μελέτη του οποίου μάς οδήγησε στην αποκάλυψη περαιτέρω στοιχείων σχετικών όχι μόνον με τους συμμετέχοντες κριτές, αλλά κατεξοχήν με τη διαδικασία αυτού του ιδιότυπου και ιδιαιτέρως ενδιαφέροντος θεσμού απονομής δικαιοσύνης.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Φθάνοντας στην ολοκλήρωση αυτής της μακροχρόνιας μελέτης του αρχειακού υλικού και στην εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής, νιώθω την ηθική υποχρέωση και τη χαρά να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με ενθάρρυναν, με καθοδήγησαν και με στήριξαν με κάθε τρόπο.

Κατ' αρχάς, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα, επίκουρη καθηγήτρια κυρία Κατερίνα Ζαρίδη για την εξαιρετική συνεργασία καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της μεγάλης προσπάθειας. Η εμπιστοσύνη που μου επέδειξε, οι καίριες παρατηρήσεις της και οι κατευθυντήριες γραμμές που μου υπέδειξε συνέβαλαν αποφασιστικά στην εκπόνηση της διδακτορικής μου μελέτης. Επίσης, θα ήθελα ιδιαιτέρως να ευχαριστήσω τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον αναπληρωτή καθηγητή κύριο Γεώργιο Νικολάου και την επίκουρη καθηγήτρια κυρία Άννα Μανδουλάρα για τις κατευθύνσεις, τις επισημάνσεις και τις πολύτιμες υποδείξεις τους οι οποίες συνέβαλαν στην ποιοτική αναβάθμιση της διδακτορικής μου διατριβής. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω και τα υπόλοιπα τέσσερα μέλη της επταμελούς επιτροπής, τον καθηγητή κ. Γεράσιμο Παγκράτη, την επίκουρη καθηγήτρια κα Κατερίνα Κωνσταντινίδου, τους κύριους ερευνητές: τον κ. Ιωάννη Χατζάκη και την κα Αγγελική Πανοπούλου, για τις σημαντικές επισημάνσεις και παρατηρήσεις τους, τις οποίες έλαβα υπόψη κατά την τελική διόρθωση της διδακτορικής διατριβής.

Ευχαριστώ ιδιαιτέρως τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία του Νομού Κέρκυρας για τη «φιλοξενία» κατά τα χρόνια έρευνας, εντοπισμού και συλλογής του αρχειακού μου υλικού. Συγκεκριμένα, στη διευθύντρια των Αρχείων, κα Νέλλα Πανταζή, αλλά και σε όλο το προσωπικό των Αρχείων για την αगाστή συνεργασία για ολόκληρο το χρονικό διάστημα που χρειάστηκε για την έρευνά μου.

Ένα μεγάλο «ευχαριστώ» οφείλω στην οικογένειά μου, στους γονείς μου Σπύρο Μουρατίδη και Φωτεινή Καρλάφτη και στη δίδυμη αδελφή μου Δέσποινα, οι οποίοι με βοήθησαν σημαντικά, με την αγάπη και την ενθάρρυνσή τους. Δεν θα

μπορούσα, βεβαίως, να παραλείψω τον σύζυγό μου, Γεράσιμο-Χρήστο Ασωνίτη, ο οποίος καθ' όλη την πορεία της ενασχόλησής μου με την έρευνα ήταν δίπλα μου με κάθε τρόπο. Τέλος, θέλω να «ευχαριστήσω» τον γιο μας Κωνσταντίνο-Μάριο που ήρθε στη ζωή μας κατά το χρόνο υποστήριξης της διδακτορικής μου διατριβής, πολλαπλασιάζοντας τη χαρά μου σε αυτήν την τόσο σημαντική για την ερευνητική μου δραστηριότητα περίοδο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αυτή τη μελέτη, ερευνήθηκαν οι εξωδικαστικοί τρόποι επίλυσης διαφορών ευρείας κλίμακας στην Κέρκυρα, κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Οι συνθήκες, οι προϋποθέσεις, οι λόγοι που οι άνθρωποι επιλέγουν να μην προσφύγουν σε ένδικα μέσα για την επίλυση των διαφορών τους, καθώς και οι κατηγορίες αυτών των διαφορών, η κοινωνική και η οικονομική κατάσταση των επιλεγέντων κριτών, οι μορφές και η εφαρμογή της διαιτητικής διαδικασίας, η αποκατάσταση του αισθήματος δικαίου, ζητήματα μεταβίβασης περιουσιακών στοιχείων, οικονομικές και κοινωνικές ζυμώσεις ως απόρροια της υιοθέτησης της διαιτητικής πρακτικής αποτέλεσαν, *inter alias*, τα βασικά αντικείμενα της έρευνάς μας.

Η εν λόγω έρευνα θεωρούμε ότι είναι πρωτότυπη εφόσον μέχρι σήμερα το εν λόγω θέμα δεν έχει μελετηθεί στον υπό εξέταση χώρο και χρόνο. Είναι δε ιδιαιτέρως σημαντικό ότι αυτή βασίσθηκε και αξιοποίησε ανέκδοτο αρχειακό υλικό, το οποίο πρόκειται εντοπίσθηκε στα βενετικά συμβολαιογραφικά αρχεία, λαμβανομένου, βεβαίως, του γεγονότος ότι συμβολαιογραφικά κατάστιχα, για την εξεταζόμενη περίοδο, δεν διασώζονται στον οθωμανοκρατούμενο χώρο. Επιπροσθέτως, η διερεύνηση του θέματος αφορά μία από τις σημαντικότερες περιοχές, κατά τον τελευταίο αιώνα της βενετικής κατοχής, αλλά και κατά τον επόμενο αυτού αιώνα, την Κέρκυρα, η οποία, λόγω της μεγάλης σπουδαιότητας της γεωγραφικής της θέσης διαδραμάτισε βασικό ρόλο σε οικονομικό και γεωπολιτικό επίπεδο και συμμετείχε καθοριστικά στην άσκηση της στρατηγικής, της κοινωνικής και της οικονομικής πολιτικής της εκάστοτε κεντρικής εξουσίας. Η επιλογή δηλαδή της περίπτωσης του νησιού της Κέρκυρας υπαγορεύτηκε κυρίως από δύο παράγοντες. Αφενός διότι η Κέρκυρα εξαιτίας της εξέχουσας γεωπολιτικής θέσης της αποτέλεσε σημαντικό πεδίο οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής δραστηριότητας. Αφετέρου, δεν θα

μπορούσε να παραλειφθεί το πλήθος των *ανεξερευνήτων*, ως ένα βαθμό, αρχείων της, τα οποία ως άμεσες πηγές αποτέλεσαν τη βάση γι' αυτήν τη μελέτη¹.

Αρκετά ήταν τα προβλήματα που κλήθηκα να αντιμετωπίσω όταν ήρθα σε επαφή με το αρχειακό υλικό. Ένα από αυτά υπήρξε η δυσανάγνωστη γραφή, η οποία, σε συνδυασμό με την ανορθογραφία του συμβολαιογραφικού κατάστιχου, είχε καταστήσει αρχικά τον εντοπισμό των σχετικών με το θέμα μας συμβολαιογραφικών πράξεων αρκετά χρονοβόρο. Ο σκόπελος αυτός ξεπεράστηκε με αρκετές ώρες καθημερινής εξάσκησης ώστε να επιτευχθεί η σχετικά γρήγορη καταγραφή και κωδικοποίηση του υλικού. Επιπλέον, ο μεγάλος όγκος του αρχειακού υλικού, όσο και το γεγονός ότι επιβάλλεται διεξοδική μελέτη για τον εντοπισμό στοιχείων που αφορούν το θέμα μας, αφού αυτά είναι διάσπαρτα στις αρχειακές σειρές, αποτελεί εξίσου ένα σημαντικό πρόβλημα. Τις περισσότερες φορές μάλιστα οι δικαιοπραξίες που αφορούν τα ίδια τα άτομα (η εκλογή κριτών, το συνυποσχετικό αλλά και η επίλυση της διαφοράς) βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία στα συμβολαιογραφικά βιβλία, ενώ δευτερεύοντα προβλήματα αφορούν τους ελληνοποιημένους ιταλικούς νομικούς όρους.

Η προσφυγή στην δικαιοσύνη μέσω των υφιστάμενων θεσμών, κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, για την επίλυση των διαφορών, στις περιπτώσεις όπου αυτή δεν ήταν, λόγω της φύσεως της διαφοράς, υποχρεωτική, φαίνεται να απασχολεί σοβαρά τους εμπλεκόμενους, οι οποίοι προσπαθούν να την αποφύγουν, αναζητώντας διαφορετικούς τρόπους ικανοποίησης του αισθήματος του δικαίου. Η στάση τους αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι η προσφυγή σε ένδικα μέσα προϋπέθετε μια όχι και τόσο ευκαταφρόνητη οικονομική επιβάρυνση, ενώ ταυτόχρονα ο χρόνος επιδίκασης συνήθως ήταν αρκετά μεγάλος και συχνά δυσανάλογος της σοβαρότητας των προς επίλυση διαφορών². Αυτονόητη είναι η επιπλέον οικονομική και χρονική επιβάρυνση σε περίπτωση όπου απαιτείτο η εξέταση της προσφυγής κατά της πρωτόδικης απόφασης στην πόλη της Βενετίας, ή, για τον δέκατο ένατο αιώνα, στην εκάστοτε κεντρική διοίκηση των νησιών.

¹ Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ. - Γ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ (επιστημονική επιμέλεια), *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης, νοτάριος Κερκύρας. Πρωτόκολλο (1741-1744)*, εκδίδει: Κ. ΠΙΛΙΔΗ, Πηγές της Επανησιακής Ιστορίας 4, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2009, σ. xv.

² Και σε άλλες περιοχές της βενετικής επικράτειας, όπως στην Κρήτη, κυρίως κάτοικοι της υπαίθρου δεν προσέφευγαν στους φορείς απονομής δικαιοσύνης εξαιτίας των δικαστικών εξόδων. Α. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, «Εξωδικαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών στην κρητική υπαίθρο κατά την ύστερη βενετική περίοδο», *Κοινωνίες της υπαίθρου στην ελληνοβενετική Ανατολή (13ος-18ος αι.)*, επιστημονική επιμέλεια: Κ.Ε. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Αθήνα 2018, σσ. 227-246 (227).

Οι αντίδικοι καταλήγουν σε συμφωνία (consensus) για προσφυγή στη διαιτησία³, στο πλαίσιο της (ύστατης) προσπάθειας διασφάλισης των συμφερόντων τους. Η διαιτησία, για την υπό εξέταση περίοδο, ασκείται από πρόσωπα κοινής αποδοχής και επιλογής και από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη, ενώ ακολουθείται μια τυπική διαδικασία που περιλαμβάνει τη σύνταξη ξεχωριστής πράξης, του συνυποσχετικού (κομπρομέσο⁴), όπου δηλώνεται ο ορισμός των κριτών⁵, πράξη η οποία συχνά προηγείται της διαιτητικής απόφασης. Οι συμβολαιογραφικές πράξεις συνυποσχετικών ακολουθούν συγκεκριμένο τυπικό, δια του οποίου ρητώς προεξοφλείται η μη περαιτέρω δυνατότητα προσφυγής σε άλλους φορείς απονομής δικαίου. Η απόφαση δηλαδή της διαιτησίας συνηθέστατα ήταν απαρεγκλίτως εκτελεστή, ενώ για τις αποφάσεις των δικαστηρίων υπήρχε η δυνατότητα άσκησης έφεσης στη Βενετία, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν. Ωστόσο, σημειώνουμε ότι στην ίδια τη Βενετία⁶, εάν ο ένας διάδικος ήταν αντίθετος με την εφαρμογή της διαιτητικής απόφασης, είχε το δικαίωμα να προσφύγει στα βενετικά δικαστήρια, τα οποία εξέταζαν την υπόθεση από την αρχή.

Επιπλέον, επισημαίνουμε ότι οι κριτές είναι είτε ευγενείς (*τίμιοι, signori*), με αναγνωρισμένο κύρος από την κοινωνία, είτε πραγματογνώμονες, οι οποίοι εξαιτίας της εμπειρίας που διαθέτουν εκφράζουν και εφαρμόζουν την κρίση τους. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι, χωρίς να τηρείται η διαδικασία του συνυποσχετικού, πρόσωπα αναλαμβάνουν και λειτουργούν ως διαμεσολαβητές, ενώ ταυτόχρονα οι ίδιοι τίθενται και ως εγγυητές, ακόμη και ως δευτεροφειλέτες.

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το γεγονός ότι η διαιτητική διαδικασία⁷ πραγματοποιείται σε αρκετές περιπτώσεις εντός ενός ναού. Η θρησκευτικότητα του χώρου υποβάλλει τους μετέχοντες και προσδίδει κύρος στη διαιτητική απόφαση, με συνέπεια κατά πολύ υψηλότερες προσδοκίες για μία επιτυχή και δίκαιη απόφαση εκ

³ Για την προσφυγή στη διαιτητική διαδικασία στον οθωμανοκρατούμενο χώρο, βλ. Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Προλεγόμενα στην ιστορία του νεοελληνικού ναυτικού δικαίου: από τον 14ο αιώνα μέχρι την επανάσταση του 1821», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 49 (2019) 81-103 (94).

⁴ Ιταλ.: *Compromesso*: συμβιβασμός, συμβιβαστική λύση.

⁵ Σε μεταγενέστερη περίοδο, βλ. και τη Σύμβαση της Χάγης: *Περί Ειρηνικού Διακανονισμού των Διεθνών Διαφορών*, του έτους 1907, στο Κεφάλαιο II: για το Διαιτητικό Δικαστήριο, στο άρθρο 46, αναφέρεται ότι τα μέρη δηλώνουν τη βούλησή τους για προσφυγή στο Διαιτητικό Δικαστήριο, καταθέτουν το κείμενο του συνυποσχετικού, καθώς και τα ονοματεπώνυμα των διαιτητών-δικαστών, ενώ στο Κεφάλαιο III αναφέρονται τα σχετικά με τη διαιτητική διαδικασία.

⁶ K. KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution in the Greek Confraternity of Venice: The arbitration (16th century)», *Θησαυρίσματα* 45 (2015), 215-260 (223).

⁷ Στη βιβλιογραφία αναφέρονται τέσσερις θεωρίες σχετικές με τη διαιτητική διαδικασία: η δικαιοδοτική, η συμβατική, η μικτή ή υβριδική και η αυτόνομη θεωρία. Βλ. και J. D.M. LEW, *Applicable Law in International Commercial Arbitration*, Νέα Υόρκη 1978, σ. 52.

μέρους των κριτών, αλλά και για την εξ ολοκλήρου αποδοχή και εφαρμογή των αποφάσεων εκ μέρους των συμβαλλομένων. Το στοιχείο βεβαίως της θρησκευτικότητας δηλώνεται και από την υποχρέωση του όρκου που οι συμβαλλόμενοι πρέπει να δώσουν, προκειμένου να αποδειχθεί η αλήθεια των λόγων τους, καθώς και από το ότι συχνά στις συμβολαιογραφικές πράξεις γίνεται επίκληση του θρησκευτικού στοιχείου⁸.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η ευρύτατη θεματολογία των υπό εξέταση διαφορών. Έτσι, εντοπίζουμε προς επίλυση διενέξεις και αντιδικίες σε εμπορικές εταιρείες (αξιοποίηση κεφαλαίων, καταμερισμός κερδών), αγοραπωλησίες, δανεισμούς, συμβάσεις έργου, ενεχυριάσεις, μισθώσεις, προικώα, κληροδοτήματα, κ.ά.

Εν κατακλείδι, θεωρούμε ότι η σε βάθος αλλά και συστηματική μελέτη των συμβολαιογραφικών πράξεων που έχουν σχέση με το εν λόγω γνωστικό αντικείμενο, υποστηριζόμενη βεβαίως και από τη σχετική βιβλιογραφία, οδήγησε την έρευνά μας σε μια μελέτη η οποία αφενός μεν ανέδειξε καθοριστικές πτυχές της οικονομικής και της κοινωνικής ζωής των κατοίκων της Κέρκυρας, κατά τον 18ο αιώνα και του πρώτου μισού του 19ου αιώνα, αφετέρου δε αποκάλυψε, μέσω της εξέτασης μιας ιδιαίτερα μεγάλης ποικιλίας περιπτώσεων διευθέτησης οικονομικής φύσεως διαφορών, ένα ολόκληρο πλέγμα κοινωνικών συμπεριφορών που διαμορφώνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία μιας πληθυσμιακής ομάδας, η οποία κινείται στο πλαίσιο που καθορίζεται από την κρατική εξουσία της *Γαληνοτάτης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου, των Δημοκρατικών Γάλλων, της Επτάνησου Πολιτείας, των Αυτοκρατορικών Γάλλων και του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*.

I. Μεθοδολογία, ερευνητικά ερωτήματα

Κατά την έναρξη της έρευνας, πραγματοποιήθηκε εκτενής διεξοδική βιβλιογραφική έρευνα, σε βιβλιοθήκες και ηλεκτρονικούς ιστότοπους, για τον εντοπισμό και την παρουσίαση των ευρημάτων και των συμπερασμάτων μελετών που αφορούν τις εξής θεματικές ενότητες: διοικητικοί μηχανισμοί και φορείς απονομής δικαιοσύνης,

⁸ Κατά τη βυζαντινή περίοδο, η επίδραση του Χριστιανισμού ήταν εμφανής και στον τομέα της σύνταξης συμβολαιογραφικών πράξεων. Το θρησκευτικό στοιχείο έγινε ευδιάκριτο τόσο σε ό,τι αφορά τις αναφορές στον Ιησού Χριστό, όσο και στη χρήση του συμβόλου του σταυρού στην αρχή του συμβολαιογραφικού κειμένου. Βλ. και Ν. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο συμβολαιογράφος στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1999, σ. 40.

συνθήκες διαμόρφωσης και εξέλιξης του θεσμού της διαιτησίας, τρόπος λειτουργίας και αποδοχής του θεσμού, πρακτικές επίλυσης οικονομικών και κληρονομικών διαφορών κατεξοχήν στον ελληνικό ιόνιο αλλά και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, προκειμένου να τεκμηριωθεί η σπουδαιότητα της εν λόγω έρευνας.

Κατά τα επόμενα εξάμηνα, πραγματοποιήθηκε εντατική αρχειακή έρευνα για τον εντοπισμό και τη συλλογή μεγάλου αριθμού σχετικών δικαιοπραξιών. Ειδικότερα, ερευνήθηκε πρωτογενές ανέκδοτο αρχειακό υλικό που υπάρχει στα Αρχεία της Κέρκυρας και ειδικότερα στην αρχειακή σειρά των *Συμβολαιογραφών*, προκειμένου να εντοπισθούν δικαιοπραξίες που αφορούν το υπό εξέταση θέμα. Με τον όρο δικαιοπραξία, εννοείται η *δεδηλωμένη θέληση του ατόμου για την επίτευξη ενός σκοπού*⁹. Σημειώνουμε εδώ ότι τα εν λόγω συμβολαιογραφικά αρχεία είναι πλουσιότατα (πλέον των 3.500 τόμων συνολικά για όλες τις περιόδους) και, ως εκ τούτου, απαιτείται μακροχρόνια και διεξοδική έρευνα για τον εντοπισμό στοιχείων των επιλεγέντων θεμάτων, εφόσον αυτά είναι διάσπαρτα στο πολυπληθές αρχειακό υλικό. Η αρχειακή έρευνα υπερέβη τη μέθοδο του τυπικού δείγματος εφόσον αυτή πραγματοποιήθηκε σε συμβολαιογραφικά κατάστιχα που καλύπτουν χρονολογικά ολόκληρο τον 18ο αιώνα, καθώς και πλέον του ημίσεως του 19ου αιώνα. Ακολούθησε η ταξινόμηση, κωδικοποίηση, ανάλυση και επεξεργασία του καταγραφέντος αρχειακού υλικού.

Κατά τα τελευταία εξάμηνα, πραγματοποιήθηκε η σύνταξη του κειμένου της διδακτορικής διατριβής, με την τελική κωδικοποίηση, την ανάλυση, την επεξεργασία και την ερμηνεία των νέων αρχειακών δεδομένων, καθώς και τη σύνδεση αυτών με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Στο πλαίσιο εφαρμογής της ποιοτικής ιστορικής έρευνας, ακολούθησε η κωδικοποίηση και η θεωρητικοποίηση των συλλεγέντων δεδομένων, προκειμένου να επιτευχθεί η περιγραφή, η ανάλυση, η ερμηνεία και η κατανόηση αυτών και να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Επιπροσθέτως, χρησιμοποιήθηκε και η ποσοτική έρευνα, εφόσον θα πραγματοποιηθεί ανάλυση και επεξεργασία των ποσοτικών δεδομένων, καθώς και σύνταξη και ερμηνεία των αντίστοιχων πινάκων και διαγραμμάτων.

Τα βασικότερα ερωτήματα, στα οποία επιχειρήθηκε να δοθούν απαντήσεις είναι:

-Ποιοι είναι, ανά κατηγορία, οι λόγοι προσφυγής στο θεσμό της διαιτησίας και στη διαμεσολάβηση;

⁹ Γ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου*, Αθήνα 1963, σ. 508.

- Ποια είναι τα κριτήρια επιλογής των κριτών;
- Ποια είναι τα αγαθά (κινητά ή ακίνητα, είδος, ποσότητα, εκτιμώμενη αξία), των οποίων η κυριότητα τίθεται προς διευθέτηση;
- Με ποιους τρόπους η προσφυγή στη διαιτησία αναδεικνύει το βαθμό κοινωνικής συνοχής και ανεκτικότητας;
- Πώς διαμορφώνονται οι οικονομικές και οι κοινωνικές σχέσεις όταν υιοθετείται ο θεσμός της διαιτησίας;
- Ποιος είναι ο ρόλος του όρκου;
- Ποια είναι τα βασικά στοιχεία που μας παρέχουν τα σχετικά αρχειακά τεκμήρια σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς στον υπό εξέταση χώρο και χρόνο;
- Ποιοι νόμοι του γραπτού δικαίου και ποιοι νόμοι και ποιες πρακτικές του εθιμικού δικαίου υιοθετούνται κατά την επίλυση των διαφορών;
- Ποιες είναι οι κατηγορίες των νόμων που δεν έχουν τροποποιηθεί ή καταργηθεί από την υπό εξέταση περίοδο μέχρι και την εποχή μας;

II. Το ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο

Άξιο αναφοράς το πολιτικό καθεστώς του νησιού, το οποίο μεταβλήθηκε αρκετές φορές, κατά την εξεταζόμενη εποχή. Βεβαίως, η βενετική κυριαρχία (1386-1797) άφησε ανεξίτηλα τα σημάδια της στο νησί. Συγκεκριμένα, ύστερα από διαπραγματεύσεις τεσσάρων ετών, το έτος 1386, συγκαλείται το Μεγάλο Συμβούλιο, στο οποίο κατατίθενται τα επιχειρήματα της προσχώρησης του νησιού στη Βενετία. Ψηφίζεται ομόφωνα η αποδοχή αυτών, με μοναδική ρήτρα των Κερκυραίων να διατηρηθούν τα προνόμια που είχαν δοθεί από τους προηγούμενους κυριάρχους (βυζαντινούς αυτοκράτορες, ηγεμόνες του Δεσποτάτου της Ηπείρου και Ανδρηγανούς βασιλείς). Οι Βενετοί αποδεχόμενοι να τηρήσουν τα προαναφερθέντα προνόμια των Κερκυραίων, στις 9 Ιουνίου 1386, υψώνουν στο Παλαιό φρούριο τη σημαία της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου¹⁰. Η βενετική κυριαρχία στο νησί, ύστερα από αρκετούς αιώνες έντονης παρουσίας, διαλύεται στις 12 Μαΐου 1797. Στο τέλος του επόμενου μήνα, στις 29 Ιουνίου, 15 γαλλικά και βενετικά πλοία, με αρχηγό τον Άνσελμο Ζεντιλί, καταπλέουν στο νησί και γίνονται δεκτά με ενθουσιασμό.

¹⁰ Γ. ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα. Πορεία στον χρόνο. Corfu. Passage through Time*, Κέρκυρα 2019, σ. 66.

Όμως, η ένθερμη υποδοχή και οι αντίστοιχες ελευθερίες, για τις οποίες οι Γάλλοι είχαν δεσμευτεί, διαψεύθηκαν σύντομα αφού η σκληρή φορολογία διατηρείται στο ακέραιο¹¹. Την εποχή των Δημοκρατικών Γάλλων (1797-1799) διαδέχεται η Επτάνησος Πολιτεία (1799-1807): στις 24 Απριλίου 1799, υπό τον Ρώσο ναύαρχο Theodoro *Ouzakof* και τον Τούρκο ναύαρχο Καδέρ μπέη δημιουργήθηκε το πρώτο αυτόνομο ελληνικό κράτος στο Ιόνιο, με πρωτεύουσα την Κέρκυρα. Η προσωρινή Γερουσία που είχε συσταθεί ασχολήθηκε με την ψήφιση του προσωρινού πολιτεύματος καθώς και με την επιλογή αντιπροσώπων, ένας εκ των οποίων και ο κόμης Αντώνιος Μαρία Καποδίστριας, οι οποίοι στην Κωνσταντινούπολη ξεκίνησαν τις διαπραγματεύσεις για την επίτευξη του οριστικού πολιτεύματος των Ιονίων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στις 21 Μαρτίου 1800, με τη συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, να αναγνωριστεί το κράτος της Επτανήσου Πολιτείας, με δικό του σύνταγμα, στρατό και σημαία, όμως ήταν ακόμα υποχρεωμένο να πληρώνει φόρο υποτέλειας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹². Παρά τις αναταραχές που προκλήθηκαν τα χρόνια που ακολούθησαν, η Επτάνησος Πολιτεία κατάφερε, ως ένα βαθμό, να σταθεροποιηθεί μέχρι οι Ρώσοι να εγκαταλείψουν τα Ιόνια Νησιά, μετά τη νίκη του Ναπολέοντα στο Αούστερλιτς¹³. Το τέλος της ισχύος της Επτανήσου Πολιτείας πραγματοποιείται λίγα χρόνια αργότερα, με τη συνθήκη του Τιλσίτ, στις 8 Ιουλίου 1807, όπου και σηματοδοτείται η αρχή των Αυτοκρατορικών Γάλλων (1808-1815)¹⁴. Ύστερα από τα γνωστά γεγονότα στη Δυτική Ευρώπη, ο Ναπολέων παραιτείται και οι Βουρβόνοι ανακαταλαμβάνουν την εξουσία. Ο Ιωάννης Καποδίστριας, εκπροσωπώντας τη Ρωσία στο συνέδριο της Βιέννης, θέτει ως πρόταση την ανεξαρτησία των Ιονίων Νήσων, γεγονός που δεν γίνεται αποδεκτό από τη Μεγάλη Βρετανία, την Αυστρία και την Πρωσία. Μόνο με τη συνθήκη των Παρισίων, στις 5 Νοεμβρίου 1815, τα Ιόνια Νησιά κερδίζουν την ανεξαρτησία τους και ονομάζονται Ηνωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων¹⁵ υπό τη βρετανική προστασία. Είναι μια περίοδος ανάπτυξης των τεχνών και της παιδείας, ενώ συντελούνται και σπουδαίες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές. Τέλος, στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου (1η Αυγούστου 1863), συμφωνείται η παραχώρηση των Ιονίων Νήσων στην Ελλάδα. Η οποία επικυρώνεται με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου, στις 14 Νοεμβρίου 1863, με την οποία πραγματοποιείται και επίσημα η Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, υπό καθεστώς ουδετερότητας¹⁶.

¹¹ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σσ. 127-128.

¹² ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 131.

¹³ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σσ. 133-136.

¹⁴ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 137.

¹⁵ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 141.

¹⁶ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σσ. 157-158.

III. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της διαιτησίας

Η διαιτησία, τόσο η ιδιωτική, όσο και η δημόσια αποτελούσε θεσμό αρκετά συνηθισμένο στις ελληνικές πόλεις της αρχαιότητας. Αρχικά, ξεκίνησε ως μια απλή διαδικασία, η οποία περιελάμβανε τη συμφωνία των δύο μερών και την ανάθεση της διαφοράς τους σε ένα τρίτο, αποδεκτό και από τους δύο, άτομο. Πράγματι, στην αρχαιότητα εντοπίζουμε την εφαρμογή του θεσμού της διαιτησίας για την επίλυση διαφορών μεταξύ ελληνικών πόλεων-κρατών, κυρίως από τα μέσα του εβδόμου μέχρι τα μέσα του δευτέρου αιώνα π.Χ.¹⁷. Από τις πρώτες μάλιστα καταγεγραμμένες διαφορές είναι η διαμάχη μεταξύ της Άνδρου και της Χαλκίδος (650 π.Χ.) σχετικά με την κατοχή της πόλης Ακάνθου¹⁸. Άλλα παραδείγματα αποτελούν οι εμπορικές διαιτησίες των Φοινίκων και των Ελλήνων. Είναι γνωστή η διαφορά που είχε προκύψει μεταξύ της Αθήνας και των Μεγάρων (600 π.Χ.) σχετικά με το νησί της Σαλαμίνας, καθώς και η διαμάχη μεταξύ της Κορίνθου και της Κέρκυρας για το νησί της Λευκάδος (480 π.Χ.), με κριτή τον Θεμιστοκλή¹⁹. Ακόμη, έχει καταγραφεί η διαφορά μεταξύ της Μήλου και της Κιμώλου σχετικά με τρία μικρά νησιά, για τα οποία υπήρξε προσφυγή στη συνέλευση του Άργους²⁰. Σημαντικό βήμα για αυτόν το θεσμό αποτελεί το έτος 404 π.Χ., όταν θεσπίζεται νόμος ο οποίος επιβάλλει την εκτελεστικότητα της διαιτητικής απόφασης²¹, νόμος που βεβαιώνεται κατά την εποχή της επιγραφής της Γόρτυνας²², αλλά και από άλλες πηγές. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, η κεντρική εξουσία, με επιστολή του ρωμαίου πραίτορα Ποπλίου Κορνηλίου Βλασίου προς την πόλη της Κέρκυρας, ζητεί από αυτήν να επιλύσει τις διαφορές μεταξύ των πόλεων Αμβρακίας και Αθαμανίας²³.

Σε ό,τι αφορά την αρχαία Αθήνα, ο θεσμός της διαιτησίας περιελάμβανε δύο κατηγορίες, τη δημόσια και την αιρετή, αλλά, κατά άλλους, ο διαχωρισμός περιείχε τη δημόσια, την ιδιωτική και τη διεθνή διαιτησία, η οποία αφορούσε την επίλυση

¹⁷ H. FRASER, «Sketch of the History of International Arbitration», *Cornell Law Review*, τ. 11, τευχ. 2/3 (1926) 179-208, σ. 188. <http://scholarship.law.cornell.edu/clr/vol11/iss2/3>.

¹⁸ FRASER, «Sketch of the History», σ. 186.

¹⁹ F. EMERSON, «History of Arbitration Practice and Law», *Cleveland State Law Review* 19 (1970) 155-164, σ. 156. <http://engagedscholarship.csuohio.edu/clevstlrev/vol19/iss1/19>.

²⁰ FRASER, «Sketch of the History», σ. 187.

²¹ DOUGLAS M. MACDOWELL, *Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μετάφραση: ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ, Γ., Αθήνα 1986, σ. 318.

²² Η ακριβής χρονολόγησή της δεν είναι δυνατή, αλλά τοποθετείται στο τέλος του 6ου και τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. Βλ. και Γ.Π. ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία στο Κρητικό Δίκαιο», *Τάλως* 8 (2000), επιμέλεια: ΠΑΠΑΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ Σ., σσ. 9-190, σ. 18.

²³ SH. AGER, *Interstate Arbitrations in the Greek World, 337-90 B.C.*, Καλιφόρνια 1996, σ. 367.

διαφορών μεταξύ των πόλεων-κρατών²⁴. Αναφορικά με την ιδιωτική διαιτησία, αρκετές περιπτώσεις σε έργα του Δημοσθένη²⁵, όπου γίνεται φανερό πως αυτού του είδους η διαιτησία αντιμετώπιζε πλήθος προβλημάτων, διότι, πέραν του ότι οι συμβαλλόμενοι επέλεγαν συχνά κριτές από το συγγενικό τους περιβάλλον, στην περίπτωση που το ένα ή το άλλο μέρος δεν αποδεχόταν την παραπάνω εκλογή, η διαιτητική επίλυση δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί. Τα εμπόδια όμως ξεπεράστηκαν με την εφαρμογή της δημόσιας διαιτησίας. Σχετικά με αυτήν, αξίζει να σημειωθεί πως, αν και οι ιστορικές πηγές της εποχής είναι πενιχρές, πιθανολογείται πως εμφανίστηκε στα τέλη του 4ου αιώνα και συγκεκριμένα το 399 π.Χ.²⁶.

Κατά την αρχαιότητα, οι διαιτητές λαμβάνουν διαφορετικά, ανά περιοχή, ονόματα: λόγου χάρη στη Στυμφαλία ονομάζονται *συλλύται*, στην Αρκεσίνη της Αμοργού, τη Μυτιλήνη και τη Θάσο: *διαλλακταί*, ενώ στη Λάμψακο: *επιγνώμονες*. Βεβαίως, η κυρίαρχη ονομασία ήταν: *Διαιτηταί* και αφορούσε τόσο τους ιδιωτικούς όσο και τους δημόσιους κριτές²⁷. Αξίζει δε να σημειωθεί πως σε κείμενα της ελληνικής αρχαιότητας καταγράφεται η λέξη *διαιτητής* και συγκεκριμένα σε τμήμα στήλης²⁸ που βρέθηκε στους Δελφούς και η οποία αναφέρεται στον Μάκωνα²⁹, ο οποίος είχε αναλάβει να επιλύσει τις διαφορές μεταξύ της πόλεως των Θηβαίων και της πόλεως των Αλέων για τη διεκδίκηση *ιεράς γης* (μεταξύ 145 και 137 π.Χ.). Επιπλέον, από επιγραφή που βρέθηκε στην Κέρκυρα από Γάλλους στρατιώτες, το 1812, πληροφορούμαστε ότι Κερκυραίος διαιτητής, ο Ξενόφαντος του Δαμέα, συμμετείχε σε διακρατικό διαιτητικό δικαστήριο, λίγο μετά το 178 π.Χ., για την επίλυση των διαφορών μεταξύ των πόλεων Μονδαίας και Αζώρου³⁰.

Οι διαιτητές στην αρχαία Αθήνα χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες, στους δημόσιους και τους αιρετούς. Αναλυτικότερα, οι δημόσιοι εκλέγονταν ετησίως από μία μερίδα πολιτών που παρείχαν *επαρκείς εγγυήσεις φρονήσεως και δικαιοσύνης*³¹ και έπρεπε να έχουν συμπληρώσει το εξηκοστό³² ή, κατά άλλους, το πεντηκοστό έτος της ηλικίας τους, εν αντιθέσει με τους αιρετούς διαιτητές που εκλέγονταν από τα

²⁴ Σ. ΑΔΑΜ-ΜΑΓΝΗΣΑΛΗ, *Η απονομή της δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα (5ος και 4ος π.Χ. αι.)*, Αθήνα 2008, κεφ. *Η διαιτησία*. <http://www.ekivolos.gr/H%20diaithsia.htm>

²⁵ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σ. 320.

²⁶ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σ. 321.

²⁷ ΑΔΑΜ-ΜΑΓΝΗΣΑΛΗ, *Η απονομή της δικαιοσύνης*. <http://www.ekivolos.gr/H%20diaithsia.htm>

²⁸ AGER, *Interstate Arbitrations*, σ. 416.

²⁹ Για το *compromissum* του Μάκωνα, βλ. AGER, *Interstate Arbitrations*, σ. 418.

³⁰ A. MUSTOXIDI, *Delle cose Corciresi*, τ. 1, Κέρκυρα 1848, σ. 207 και AGER, *Interstate Arbitrations*, σ. 318.

³¹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 25.

³² DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σσ. 322-323.

συμβαλλόμενα μέρη³³. Πρέπει να σημειωθεί πως φαίνεται ότι κάθε φυλή είχε τους δικούς της διαιτητές³⁴, ο αριθμός των οποίων προέκυπτε από τη διαίρεση του συνόλου των δημοσίων κριτών σε δέκα τμήματα, καθένα για την εκδίκαση των υποθέσεων κάθε φυλής³⁵. Υποστηρίζεται από κάποιους μελετητές πως όλοι οι άνδρες Αθηναίοι που είχαν συμπληρώσει το 60ο έτος της ηλικίας τους ήταν υποχρεωμένοι να έχουν καθήκοντα διαιτητή, έπρεπε δηλαδή να φροντίζουν ώστε να αναλαμβάνουν με κλήρωση έστω μία υπόθεση. Η προαναφερθείσα ηλικία δεν επιλεγόταν τυχαία εφόσον σηματοδοτούσε το τέλος των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων και συμπλήρωνε τα 42 έτη, κατά τα οποία αυτοί ήταν εγγεγραμμένοι στους καταλόγους του δήμου τους ως ενήλικες πολίτες. Μάλιστα, σώζεται ένας κατάλογος διαιτητών το 325 π.Χ., στον οποίο καταγράφονται 103 ονόματα³⁶. Ο θεσμός της δημόσιας διαιτησίας πιθανολογείται πως θεσπίστηκε κατά το 399 π.Χ., με σκοπό την ελάφρυνση των αρμοδιοτήτων του δικαστηρίου της Ηλιαίας³⁷. Εξάλλου, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής πως σε περιπτώσεις που ο ένας από τους δύο συμβαλλόμενους απαιτούσε χρηματικό ποσό που υπερέβαινε τις 10 δραχμές, η υπόθεση έπρεπε να επιλυθεί από τους δημόσιους διαιτητές.

Από την άλλη πλευρά, οι αιρετοί διαιτητές ήταν απλοί πολίτες οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι, εφόσον εκλεγούν, να προσπαθήσουν να βρουν μια συμβιβαστική λύση γι' αυτό και συχνά έπαιρναν το όνομα *διαλλακταί*. Ο αριθμός των διαιτητών ήταν απόλυτα εξαρτημένος από τη θέληση των συμβαλλομένων μερών, τα οποία κάποιες φορές επέλεγαν από κοινού ένα άτομο, με την πιο συνηθισμένη τακτική να είναι αυτή της επιλογής δύο ατόμων, ενώ σε περίπτωση μη ομοφωνίας επιλεγόταν και τρίτος κριτής, ένας επιδιαιτητής³⁸, είτε από τους συμβαλλόμενους, είτε από τους κριτές³⁹.

Είναι ευνόητο ότι η επιλογή του κριτή-διαιτητή προϋποθέτει πως οι αντίδικοι δεν απευθύνονται στα τακτικά δικαστήρια, αλλά επιθυμούν να κριθούν από πρόσωπα που οι ίδιοι θα έχουν επιλέξει. Είναι σαφές, και κατά την περίοδο της ελληνικής

³³ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 25.

³⁴ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 26

³⁵ Ε. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ – Η. ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ – Α. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ – Δ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ – Α. ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ – Ι. ΧΑΤΖΑΚΗΣ – Α. ΧΕΛΜΗΣ, *Ιστορία Δικαίου. Από την αρχαιότητα στο σύγχρονο ελληνικό κράτος*, Αθήνα 2015, σ. 36.

³⁶ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σσ. 322-323.

³⁷ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 36.

³⁸ Δυνάμει του άρθρου 891 του σύγχρονου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας: *Αν οι διαιτητές είναι περισσότεροι και με τη συμφωνία για διαιτησία δεν ορίζεται διαφορετικά, αποφασίζουν όλοι από κοινού με τον επιδιαιτητή, κατά πλειοψηφία. Αν δεν σχηματιστεί πλειοψηφία, υπερισχύει η γνώμη του επιδιαιτητή.*

³⁹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σσ. 29-30.

αρχαιότητας, πως, πριν την έναρξη της διαιτητικής διαδικασίας, θα έπρεπε να υπάρχει consensus για την επιλογή του κριτή, να αναφέρεται το βασικό θέμα της αντιδικίας, καθώς και ο όρκος, στο πλαίσιο δίκαιης και αντικειμενικής επίλυσης της υπόθεσης⁴⁰. Σύμφωνα με την επιγραφή της Γόρτυνας, δύο ήταν τα βασικά αποδεικτικά μέσα: ο όρκος και οι μάρτυρες⁴¹. Στην Αρχαία Αθήνα, οι διαιτητές που είχαν αναλάβει την επίλυση μίας αντιδικίας, προσπαθούσαν, σε πρώτο επίπεδο, να συμφιλιώσουν τα δύο αντιτιθέμενα μέρη. Στην περίπτωση που αυτό δεν ήταν εφικτό, οι διαιτητές ελάμβαναν γνώση της υπόθεσης και στη συνέχεια εξέδιδαν την απόφαση η οποία δεν μπορούσε να ακυρωθεί από άλλα δικαστήρια⁴². Αυτό αποτελούσε και μία από τις σημαντικότερες διαφορές σε σχέση με τη δημόσια διαιτησία, η απόφαση της οποίας μπορούσε να αναιρεθεί, εφόσον οι αντίδικοι την εφεσίβαλλαν⁴³. Σημειωτέον δε ότι η διαιτητική απόφαση διαβαζόταν από τον ίδιο τον κριτή ενώπιον όλων⁴⁴.

Βεβαίως, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι διαφορές μεταξύ των ατόμων δεν επιλύονταν ούτε μέσω των δικαστηρίων, ούτε μέσω του θεσμού της διαιτησίας αλλά με τη διαμεσολάβηση κοινών γνωστών (συγγενών ή φίλων) ή ακόμα και τρίτων προσώπων αποδεκτών από τα μέρη⁴⁵. Στη Σπάρτη, από την άλλη πλευρά, εντοπίζονται περιπτώσεις ιδιωτικής διαιτησίας, όμως δεν ήταν θεσμοθετημένες όπως στην Αθήνα⁴⁶.

Στην αρχαία Αθήνα, δεν εντοπίζονται πολλές πληροφορίες αναφορικά με τις οικονομικές απολαβές που αυτοί είχαν ύστερα από την εκδίκαση της υπόθεσης. Συγκεκριμένα, στην αρχαιότητα καταγράφεται πως οι δημόσιοι διαιτητές ελάμβαναν ως αμοιβή μία δραχμή (παράστασις) από τον εναγόμενο, με την κοινοποίηση της διαιτητικής απόφασης. Μάλιστα, στην περίπτωση που υπήρχε αναβολή της διαιτητικής επίλυσης αυτός που την είχε ζητήσει έπρεπε να καταβάλει άλλη μία δραχμή στο διαιτητή. Ποσό το οποίο δεν ήταν μικρό, αν αναλογιστεί κανείς πως ο δικαστής ελάμβανε μισή δραχμή (3 οβολούς)⁴⁷.

Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, ο διαιτητής δεν ήταν δημόσιος υπάλληλος, αλλά ένας πολίτης ο οποίος είχε επιλεγεί ως *arbiter* από τους αντίδικους⁴⁸ μπροστά στον

⁴⁰ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σ. 318.

⁴¹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 20.

⁴² ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 30.

⁴³ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σ. 324.

⁴⁴ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σ. 324.

⁴⁵ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 30.

⁴⁶ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 45.

⁴⁷ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σ. 324.

⁴⁸ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 1527.

άρχοντα από τον κατάλογο *album judicum selectorum*. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι για τις ιδιωτικές υποθέσεις επιβαλλόταν συχνά πρόστιμο στην περίπτωση που τα συμβαλλόμενα μέρη δεν τηρούσαν τη διαιτητική απόφαση⁴⁹.

Αξίζει σε αυτό το σημείο να τονιστεί πως οι κριτές αρχικώς δικάζαν με βάση το κοινό αίσθημα του δικαίου (*artis boni et aequi*)⁵⁰. Ωστόσο, τον 6ο αιώνα μ.Χ., με τη Νεαρά του 113 (κεφ. 1, έτος 541), ο Ιουστινιανός επέβαλε στους κριτές να λαμβάνουν τις αποφάσεις βάσει του επίσημου δικαίου (*Corpus Juris Civilis*)⁵¹, το οποίο αποτέλεσε τη βάση των μελλοντικών νομικών συστημάτων⁵². Για τις περιπτώσεις δε που υπήρχε η υπόνοια πως ο διαιτητής δεν αντιμετώπιζε αντικειμενικά την προς επίλυση διαφορά, ο Ιουστινιανός, με τη Νεαρά 86 του έτους 539, όριζε τη συμμετοχή και ενός επισκόπου στη διαιτητική διαδικασία, ο οποίος θα αποφάσιζε από κοινού με το δικαστή⁵³. Διευκρινίζεται εδώ πως, όταν οι διαιτητές ήταν παραπάνω από δύο, η απόφαση προέκυπτε κατά πλειοψηφία⁵⁴. Αποψη η οποία διατυπώθηκε ρητά και στην Εξάβιβλο (1345) του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου⁵⁵, τη σπουδαιότερη νομική συλλογή της ύστερης βυζαντινής περιόδου. Η Εξάβιβλος υπήρξε ο επίσημος αστικός κώδικας του νέου Ελληνικού Κράτους (1835) και μέχρι τη δημοσίευση του Αστικού Κώδικα (1946).

Κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, εξαιτίας της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας των δικαστηρίων, οι αντίδικοι προσφεύγουν στη διαιτησία και εκλέγουν αυτοί τους κριτές ή προβαίνουν οι ίδιοι σε συμβιβασμό, τον όποιο όμως συχνά δεν τηρούν⁵⁶. Επίσκοποι, αρχιεπίσκοποι, καρδινάλιοι αλλά και βασιλείς συχνά καλούνται να επιλύσουν διαφορές⁵⁷. Όσον αφορά δε τις ιταλικές πόλεις συνηθέστερη ήταν η διαιτησία από διδάκτορες δικαίου, αποφοίτους της νομικής σχολής του πανεπιστημίου της Μπολόνιας, της Περούτζια ή της Πάδοβα. Κατά το Μεσαίωνα, συχνά χρησιμοποιούνταν τρεις όροι για να περιγράψουν το αξίωμα του κριτή: *juge*,

⁴⁹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σσ. 62-63.

⁵⁰ Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο στην Κέρκυρα κατά τη βενετική περίοδο*, Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 10.

⁵¹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 78.

⁵² ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 18.

⁵³ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σσ. 76-77.

⁵⁴ Ν.- ΣΤ. ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, Αθήνα 2006, σ. 129.

⁵⁵ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 88.

⁵⁶ Μ. BLOCH, *Η φεουδαλική κοινωνία. Η διαμόρφωση των σχέσεων εξάρτησης. Οι τάξεις και η διακυβέρνηση των ανθρώπων*, 2 τόμοι, μετάφραση: ΜΠ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ, Αθήνα 1987, σ. 481.

⁵⁷ FRASER, «Sketch of the History», σ. 195.

amiable compositeur και *arbitre*⁵⁸, ενώ σε διαιτητική απόφαση, κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, οι κριτές αναφέρονται ως *άλπιτροι και κοινοί διαγνώμονες*⁵⁹.

Αναφορές στο θεσμό της διαιτησίας εντοπίζονται κατά το Μεσαίωνα στην Ευρώπη⁶⁰. Συγκεκριμένα, το έτος 1177, ο βασιλιάς της Αγγλίας Ερρίκος II, ο οποίος είχε αναλάβει την επίλυση των διαφορών μεταξύ των πόλεων της Καστίλης και της Ναβάρρας, απαίτησε από τους αντιπροσώπους αυτών των πόλεων να καταγράψουν τα αιτήματά τους και να τα παραδώσουν σε αυτόν⁶¹. Το 1244, ο Φρειδερίκος II επέλεξε το κοινοβούλιο του Παρισιού, προκειμένου αυτό να επιλύσει τις διαφορές του με τον Ιννοκέντιο IV⁶². Το 1343, ο Magnus, βασιλιάς της Σουηδίας, και ο Woldemarus, βασιλιάς της Δανίας, συνάπτουν συνθήκη για την επίλυση μελλοντικών σημαντικών διαφορών: *diligenter examinent, fideliter tractent, & finaliter terminent*⁶³. Το 1379, συνάπτεται στην Ιταλία η συνθήκη μεταξύ του Μιλάνου και της Βερόνας, ενώ το 1435 η συνθήκη μεταξύ, αφενός, του Ευγένιου IV, της Βενετίας και της Φλωρεντίας, και, αφετέρου, του Φιλίππου *Maria Anglus*, Δούκα του Μιλάνου⁶⁴. Ο Éméric Crucé, στα 1623, πρότεινε τη σύσταση ενός μόνιμου σώματος, στο οποίο θα συμμετείχαν *ambassadors* από όλα τα κράτη του τότε γνωστού κόσμου, από την Κίνα μέχρι την Πολωνία, την Αγγλία και τις Δυτικές Ινδίες, με έδρα τη Βενετία (*a natural center of affairs at the time*)⁶⁵. Ακόμα, προτείνεται η σύσταση ενός σώματος (*Imperial Diet*), στο οποίο θα συμμετείχαν όλα τα ευρωπαϊκά κράτη με αναλογική εκπροσώπηση⁶⁶. Το 1638, ο δούκας του Sully, ο υπουργός των Οικονομικών του Ερρίκου IV της Γαλλίας πρότεινε τη σύσταση ενός συμβουλίου, στο οποίο θα συμμετείχαν εξήντα έξι αντιπρόσωποι από τις δεκαπέντε ισχυρότερες δυνάμεις της Ευρώπης⁶⁷. Παρομοίως, τον επόμενο αιώνα, το 1717, στην Ουτρέχτη, προτείνεται η σύσταση συμβουλίου (*congress, senate*) με αντιπροσώπους των ευρωπαϊκών κρατών⁶⁸.

Ο θεσμός της διαιτησίας εμφανίζεται και στην τέχνη, για παράδειγμα στο κρητικό θέατρο, στο έργο *Φορτουνάτος*, του Μ.Α. Foscolo, όπου περιγράφεται η

⁵⁸ FRASER, «Sketch of the History», σ. 195.

⁵⁹ Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ - Γ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ (επιστημονική επιμέλεια), *Αντώνιος Σπυρής, νοτάριος και πρωτοπαπάς Κερκύρων. Πρωτόκολλο (1560-1567)*, φιλολογική επιμέλεια: Θ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ, εκδίδουν: Ι. ΒΕΡΡΑ et al., Πηγές της Επανησιακής Ιστορίας 1, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2007, σ. 31.

⁶⁰ Για τη διαιτητική διαδικασία, το Μεσαίωνα, βλ. και FRASER, «Sketch of the History», σ. 196.

⁶¹ FRASER, «Sketch of the History», σ. 197.

⁶² FRASER, «Sketch of the History», σ. 194.

⁶³ FRASER, «Sketch of the History», σ. 193.

⁶⁴ FRASER, «Sketch of the History», σ. 193.

⁶⁵ FRASER, «Sketch of the History», σσ. 180-181.

⁶⁶ FRASER, «Sketch of the History», σ. 182.

⁶⁷ FRASER, «Sketch of the History», σ. 181.

⁶⁸ FRASER, «Sketch of the History», σ. 183.

δαιτησία του Πάρη στη γνωστή διαμάχη μεταξύ της Ήρας, της Αθηνάς και της Αφροδίτης για το βραβείο ομορφιάς, το *μήλον της Εριδος*⁶⁹. Η δαιτητική πρακτική εντοπίζεται και στην αρχαία ελληνική κωμωδία, λόγου χάρη στο έργο του Μενάνδρου *Δαιτησία* ή *Επιτρέποντες*⁷⁰.

Στη *Γαληνότατη Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου*, οι ευγενείς (*nobili*) αποτελούσαν την ανώτερη κοινωνική τάξη, ενώ έπονταν οι αστοί (*cittadini*) και οι χωρικοί (*villani*) οι οποίοι χωρίζονταν σε ελεύθερους (*francomati*) και παροίκους (*parici*), ενώ τελευταία ήταν η τάξη των δούλων⁷¹. Κατά τα πρώτα χρόνια της βενετοκρατίας, οι οικονομικά ισχυρές οικογένειες άρχισαν να διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο στην πολιτική ζωή της εποχής. Μάλιστα, κατά το 1178, δημιουργήθηκε ένα σώμα το οποίο ήταν αρμόδιο για την εκλογή του δόγη, γεγονός που καταδείκνυε την ισχυροποίηση της ολιγαρχίας, η οποία θεμελίωσε την εξουσία κυρίως με τη δημιουργία το Μεγάλου Συμβουλίου (*Maggior Consiglio*)⁷².

Οι βενετοί ευγενείς-αστοί που αναδείχθηκαν ως κυρίαρχοι σε όλους τους τομείς ήταν αυτοί που είχαν αποκτήσει οικονομική ευρωστία, κυρίως μέσω των εμπορικών τους συναλλαγών και όχι μέσω της γαιοκτησίας τους⁷³. Στα Ιόνια νησιά, για παράδειγμα, η έννοια του ευγενή σταδιακά δεν αφορούσε μόνον το πρόσωπο που κατείχε τίτλο ευγενείας εξαιτίας της κτήσης γης, αλλά περισσότερο αναφερόταν στην αποκτηθείσα ισχύ εξαιτίας οικονομικών δραστηριοτήτων⁷⁴. Βασική απόδειξη αυτής της ισχύος των ευγενών αποτέλεσε και το γεγονός ότι δεν ήταν λίγες οι φορές που οι ευγενείς-αστοί έπαιξαν καθοριστικό ρόλο και στην απονομή της δικαιοσύνης, αφού συχνά αυτοί διορίζονταν ως κριτές σε υποθέσεις δαιτησίας, ενώ άλλοτε, ενεργούσαν ούτως ώστε να δοθεί γρηγορότερα η λύση της διαμάχης, εφόσον ο λόγος τους είχε σημαίνουσα σημασία.

Οι κριτές-δαιτητές χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες. Η πρώτη αφορά όσους προέρχονταν από υψηλή κοινωνική τάξη και κατείχαν τίτλους ευγενείας, όπως

⁶⁹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η δαιτησία», σ. 104

⁷⁰ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σσ. 315-317.

⁷¹ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 189.

⁷² Α. ΔΑΛΙΕΤΗ - Γ. ΠΛΑΚΩΤΟΣ - Α. ΠΟΥΠΟΥ, *Ιστορία της Βενετίας και της Βενετικής Αυτοκρατορίας, 11ος-18ος αι.* [ηλεκτρ. βιβλ.] Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015, σσ. 74-75. <http://hdl.handle.net/11419/1854>.

⁷³ ΔΙΑΛΕΤΗ-ΠΛΑΚΩΤΟΣ-ΠΟΥΠΟΥ, *Ιστορία της Βενετίας*, σ. 77.

⁷⁴ ΔΙΑΛΕΤΗ-ΠΛΑΚΩΤΟΣ-ΠΟΥΠΟΥ, *Ιστορία της Βενετίας*, σ. 98.

signor, *μισέρ*⁷⁵, ή *nobile*⁷⁶, δηλαδή άτομα εγνωσμένου κοινωνικού κύρους⁷⁷. Η δεύτερη κατηγορία κριτών ήταν οι *πραχτικοί*, όπως συχνά αναφέρονται που δεν είναι άλλοι από τους πραγματογνώμονες⁷⁸, οι οποίοι, εξαιτίας των γνώσεων και της εμπειρίας που αυτοί διέθεταν, συχνότατα εκαλούντο να εκτιμήσουν, δηλαδή να ορίσουν την αξία κινητών και ακίνητων αγαθών, όπως τιμαλφή, ρουχισμό, εμπορεύματα, αντικείμενα τέχνης, εργαστήρια, αγροκτήματα, υποστατικά, πλεούμενα. Αυτές οι εκτιμήσεις οι οποίες ήταν συχνότατες στις συμβάσεις αγοραπωλησιών, δανείων, συστάσεως υποθηκών και ενεχύρων κ.ά. απαιτούνταν και στις υποθέσεις που κατέληγαν σε διαιτησία, οπότε οι εκτιμητές, σε δεύτερο επίπεδο, εκαλούντο να αποφανθούν περί της δίκαιης κατανομής των εκτιμηθέντων αγαθών. Το αξίωμα του εκτιμητή που ήταν διορισμένος από τη βενετική διοίκηση ήταν ένα από τα πολλά έμμισθα, όπως αυτό του λογιστή, του ταμιά και του γραμματέα⁷⁹. Οι εκτιμητές τεχνίτες προέρχονταν συχνά από την τάξη των αρχιτεχνιτών-μαστόρων ή από κάποιο άλλο *πρακτικό* επάγγελμα, μάλιστα συχνά δεν ήταν απλοί επαγγελματίες αλλά αξιωματούχοι των αντίστοιχων συντεχνιών⁸⁰. Κάποιες φορές μάλιστα ως εκτιμητές ορίζονταν γυναίκες, *οι στιμαδόρισες*, κυρίως ράφτρες ή μοδίστρες⁸¹, για τον καθορισμό της αξίας κινητών προικίων ειδών.

Τις περισσότερες φορές μάλιστα η επιτόπια μελέτη και εξέταση του αντικείμενου της διαφοράς αποτελούσε μονόδρομο, γι' αυτό και οι αυτοψίες ήταν συχνό φαινόμενο⁸². Οι διαιτητές λοιπόν ήταν κυρίως δύο και συνήθως επιλέγονταν

⁷⁵ Ήδη από το 1524 αρκετά από τα μέλη των Συμβουλίων έχουν αυτούς τους τίτλους ευγενείας, Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, «Από την ιστορία των πόλεων. Η διαμόρφωση της ομάδας των Κερκυραίων πολιτών. (ιε'-ιστ' αιώνες)», *Εώα και Εσπέρια* 1 (1993) 133-143 (140).

⁷⁶ Δ. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ – Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus Graecus 2639. Ναζιακά νοταριακά έγγραφα του δουκάτου του Αιγαίου και της τουρκοκρατίας (1472-1598 και 1702-1798)*, [Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, τ. 44, παράρτημα 12], Αθήνα 2012-2013, σ. 63.

⁷⁷ Σε πράξη του 1564: *και βάνουν δύο καλούς ανθρώπους, ραιταικραιταί...* Βλ. Ε. ΔΡΑΚΑΚΗΣ, *Εμμανουήλ Κασσιμάτης, νοτάριος Κυθήρων (1560-1582)*, Εταιρεία Κυθηραϊκών μελετών 10, Πηγές Κυθηραϊκής Ιστορίας, Διεύθυνση σειράς: Χ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Αθήνα 1999, σ. 171.

⁷⁸ Και το αγγλοαμερικανικό σύστημα προβλέπει την επιλογή του εμπειρογνώμονα (*arbitres-experts*) εκ μέρους των αντιδίκων. Α. FOUSTOUCOS, *L'arbitrage -interne et international- en Droit Privé Hellénique*, Πρόλογος: Β. GOLDMAN, Παρίσι 1976, σ. 34.

⁷⁹ Α. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.)*, Βενετία 2008, σ. 317.

⁸⁰ Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το δικαϊκό καθεστώς των αγοραπωλησιών στα Ιόνια Νησιά κατά τη βενετική περίοδο», *Dictio* 6 (2013) 11-68, σ. 21.

⁸¹ ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Η εικόνα της οικογένειας μέσα από τις αρχειακές πηγές», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, επιμέλεια: Δ. ΒΛΑΣΣΗ – Α. ΤΖΑΒΑΡΑ, τ. Α', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 211-226, σ. 217.

⁸² Βλ. και ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 51.

ένας από κάθε αντίδικο, με βάση την αρχή της ισότητας⁸³, ενώ συχνά καταγράφεται και η εκλογή τρίτου κριτή, του επιδιαιτητή⁸⁴, σε περίπτωση διχογνωμίας⁸⁵.

Μάλιστα κατά την βενετική περίοδο οριζόταν πως όταν οι διαιτητές ήταν δύο θα έπρεπε να είναι και οι δύο παρόντες στην ακρόαση και να συναποφασίζουν⁸⁶, ενώ κατά τα έτη 1437 και 1444 ορίζεται πως οι κριτές δύνανται να αποφαινούνται επί της υπόθεσης χωρίς την παρουσία και τρίτου κριτή⁸⁷. Στις συμβολαιογραφικές πράξεις της υπό εξέταση περιόδου εντοπίστηκε κυρίως η εκλογή⁸⁸ ενός ή δύο κριτών, με τη διευκρίνιση πως, στην περίπτωση διαφωνίας, θα ορισθεί από αυτούς ένας τρίτος κριτής του οποίου η απόφαση θα είναι και η οριστική.

Η τακτική της επίλυσης των διαφορών μέσω των αιρετών κριτών⁸⁹ φαίνεται να ήταν συνηθισμένη στα Επτάνησα, τόσο στην Κέρκυρα, όσο και στην Κεφαλονιά, στην οποία σαφώς οριζόταν ότι ο αντίδικος που δεν θα εφάρμοζε τη διαιτητική απόφαση⁹⁰, ήταν υποχρεωμένος να καταβάλει ως χρηματική ποινή το υψηλό ποσό των 100-300 υπέρπυρων. Ένα μέρος αυτού του χρηματικού προστίμου ελάμβανε ο αντίδικος, ο οποίος, βάσει της διαιτητικής απόφασης, είχε αδικηθεί, ενώ το υπόλοιπο ποσό κατέληγε στο ταμείο της βενετικής διοίκησης για να αξιοποιηθεί στις υποδομές του νησιού⁹¹.

Στη Βενετία, από τις αρχές του 14ου αιώνα, οι Giudici del Forestier⁹² ασχολούνται, μεταξύ άλλων, με υποθέσεις διαφορών, ενώ το έτος 1466, οι διαιτητικές

⁸³ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 94.

⁸⁴ Βλ. και Μ.Α. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, «Η αιρετοκρισία στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους (17ος-19ος αι.). Επιβιώσεις του δικαίου των Βυζαντινών», *Μελετήματα Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 3/11 (2000) 241-244 (242).

⁸⁵ Για το ρόλο του τρίτου κριτή, βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 113.

⁸⁶ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 112.

⁸⁷ W. PANCIERA, «I compromesso arbitrale e il concordato fallimentare nella Repubblica di Venezia», *Acta Histriae* 22 (2014) 2, σσ. 391-402 (393).

⁸⁸ Για εκλογή κριτή-διαιτητή στην Κρήτη, κατά τη δεύτερη δεκαετία του δέκατου έβδομου αιώνα, βλ. Γ. ΓΡΥΝΤΑΚΗΣ, *Τζώρτζης Πάντιμος. Ένας διαφορετικός νοτάριος. Πρωτόκολλο 1613-1642*, Ρέθυμνο 2011, αρ. πρ. 23, σ. 69.

⁸⁹ Για την ηλικία των κριτών, βλ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, «Η αιρετοκρισία», σ. 244.

⁹⁰ Υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ της διαιτητικής απόφασης και του πρακτικού της διαμεσολάβησης, όπως καταγράφεται στον προαναφερθέντα σύγχρονο Νόμο για τη Διαμεσολάβηση. Ο διαμεσολαβητής συντάσσει πρακτικό διαμεσολάβησης που πρέπει να περιέχει: α) το όνομα και το επώνυμο του διαμεσολαβητή, β) τον τόπο και το χρόνο της διαμεσολάβησης, γ) τα ονόματα και τα επώνυμα εκείνων που έλαβαν μέρος στη διαδικασία της διαμεσολάβησης, δ) τη συμφωνία για τη διαμεσολάβηση, με βάση την οποία διεξήχθη η διαμεσολάβηση, ε) τη συμφωνία στην οποία κατέληξαν τα μέρη κατά τη διαμεσολάβηση ή τη διαπίστωση της αποτυχίας της διαμεσολάβησης, καθώς και την αιτία της διαφοράς. Ν. 3898/ 2010, άρθρο 9 (1). <http://www.diamesolavisi.gov.gr/selida/n-3898-2010-diamesolavisi-se-astikes-kai-emporikes-ypotheseis>.

⁹¹ Σ. ΖΑΠΑΝΤΗ, *Κεφαλονιά 1500-1571. Η συγκρότηση της κοινωνίας του νησιού*, Θεσσαλονίκη 1999 (Διδακτορική διατριβή), σ. 114.

⁹² KORRÉ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 216.

αρμοδιότητες μεταβιβάζονται από τους *Avogadori di Comun* στους *Auditori Vecchi*, ενώ στα μέσα του επόμενου αιώνα, το 1554, στους *Conservatori ed Esecutori delle Leggi*⁹³, οι οποίοι έπρεπε να παρεμβαίνουν σε περίπτωση εμφάνισης κωλύματος επί της διαδικασίας⁹⁴. Την ίδια χρονιά, θεσπίζεται ρητώς η αρχή του αμετάκλητου των διαιτητικών αποφάσεων και οι *Conservatori* ήταν υποχρεωμένοι να προβούν στις απαιτούμενες ενέργειες στις περιπτώσεις μη τήρησης αυτής της αρχής⁹⁵. Μάλιστα, το 1578, προς αποφυγή παραβατικών συμπεριφορών εις βάρος συμφερόντων ανηλίκων σε υποθέσεις κληρονομιάς, το Μείζον Συμβούλιο θέσπισε την υποχρέωση των δικαστών/κριτών να καταθέτουν ένορκo έγγραφο στον τακτικό δικαστή για την επικύρωση των αποφάσεών τους, ελλείψει του οποίου αναιρείτο η αρχή του αμετάκλητου. Στις αρχές του επόμενου αιώνα, το έτος 1609, με σκοπό τη μείωση του σχετικού φόρτου των *Conservatori delle Leggi*, οι διαιτητικές αρμοδιότητες της υπόλοιπης βενετικής επικράτειας, δηλαδή πλην της πόλης της Βενετίας και του *Dogado*, μεταβιβάζονται στους κατά τόπους δικαστικούς φορείς⁹⁶.

Στο βενετοκρατούμενο ελληνικό χώρο, επισημαίνουμε ότι αρκετές υποθέσεις υπάγονταν στη διαδικασία της αιρετοκρισίας. Οι αιρετοί κριτές ήταν συνηθέστατα δύο και έπρεπε να είναι παρόντες κατά την ακροαματική διαδικασία και να συναποφασίζουν⁹⁷. Οι προς επίλυση υποθέσεις αφορούν θέματα σχεδόν όλων των κλάδων του αστικού δικαίου (ενοχικό, εμπράγματο, κληρονομικό, οικογενειακό και εμπορικό δίκαιο). Κάποιες φορές μάλιστα αντικείμενο της διαιτησίας μπορεί να αποτελέσει απαίτηση από αδικοπραξία, προκειμένου να διεκδικηθεί η αποζημίωση που είχε οριστεί⁹⁸. Βεβαίως, πρέπει να διευκρινιστεί πως εξαιρούνταν διαιτητικής επίλυσης οι διαφορές που αφορούσαν τη δημόσια τάξη⁹⁹.

Αναφορικά με το χώρο πραγματοποίησης της διαιτητικής διαδικασίας, αξίζει να σημειωθεί πως αυτός οριζόταν από τα συμβαλλόμενα μέρη. Στις περισσότερες των περιπτώσεων η σύναψη του συνυποσχετικού πραγματοποιείται στο γραφείο του συμβολαιογράφου ή στην οικία ενός ευγενούς, ο οποίος συχνά συμμετέχει, εμφανώς ή μη, στη διαδικασία. Άλλοτε, πάλι η διαιτητική διαδικασία πραγματοποιείται εντός ενός ναού, προκειμένου να υπάρξει και η επιθυμητή θρησκευτική επικύρωση.

⁹³ PANCIERA, «Il compromesso arbitrale», σσ. 393-394.

⁹⁴ PANCIERA, «Il compromesso arbitrale», σ. 396.

⁹⁵ PANCIERA, «Il compromesso arbitrale», σ. 394.

⁹⁶ PANCIERA, «Il compromesso arbitrale», σ. 395.

⁹⁷ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 112.

⁹⁸ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 172.

⁹⁹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 154.

Σημειώνουμε δε ότι, σε διαχρονικό σχεδόν επίπεδο, σε ό,τι αφορά τη δημόσια διαιτησία, αυτή ελάμβανε χώρα σε κάποιο δημόσιο χώρο, στον οποίο μπορούσε ο καθένας να παρακολουθήσει και να πληροφορηθεί τις απόψεις των αντιδίκων¹⁰⁰. Άξιο αναφοράς αποτελεί επίσης το γεγονός ότι, και κατά την εξεταζόμενη εποχή, μια μεγάλη κατηγορία συμβολαιογραφικών πράξεων, στις οποίες ένας εκ των δύο συμβαλλομένων μερών είναι γυναίκα, συντάσσονται εντός της οικίας αυτών¹⁰¹.

Κατά την αποδεικτική διαδικασία, οι αντίδικοι, στην κατάθεσή τους, αναλάμβαναν το βάρος της αποδείξεως, εφόσον καλούνταν να παρουσιάσουν και να τεκμηριώσουν τα επιχειρήματά τους, μετερχόμενοι συνηθέστατα τα βασικότερα αποδεικτικά μέσα: προσκόμιση αποδεικτικών εγγράφων και κλήση μαρτύρων¹⁰². Με τη σειρά τους οι κριτές αφού μελετούσαν τις καταθέσεις των μερών, αποφαινόταν με την καταγραφή συχνά και του αντίστοιχου αιτιολογικού¹⁰³. Κατά την επίλυση διαφορών, σημαντική και συνήθης υπήρξε η υποχρέωση ορκοδοσίας. Ο όρκος¹⁰⁴ αποτελούσε ένα βασικό αποδεικτικό μέσο, συχνά απαραίτητο για την ολοκλήρωση της ανακριτικής διαδικασίας.

Ο θεσμός της διαιτησίας καθιερώθηκε και στα Επτάνησα από τον 15ο αιώνα, εφόσον τα Statuta Veneta ίσχυαν και στις βενετικές κτήσεις. Τα Statuta όριζαν ότι θα έπρεπε να υπάρχει συνυποσχετικό, οι αποφάσεις των διαιτητών να είναι ανέκκλητες και να δημοσιεύονται από συμβολαιογράφο. Μάλιστα, το έτος 1433, για πρώτη φορά δηλώνεται η υποχρέωση των κρατικών φορέων να υπακούουν στις διαιτητικές αποφάσεις οι οποίες δεν μπορούν να ανακληθούν. Βεβαίως, το ανέκκλητο των διαιτητικών αποφάσεων προβλεπόταν και στη βυζαντινή νομοθεσία. Σύμφωνα με τα Statuta, η διαιτητική απόφαση έπρεπε να επικυρωθεί εντός οκτώ ημερών από τακτικούς δικαστές. Σε απόφαση της 1ης Σεπτεμβρίου 1439¹⁰⁵, αναφέρεται ότι ο θεσμός της διαιτησίας, αλλά και η απλή διαμεσολάβηση *κοινών φίλων*, στοχεύει στην επίλυση φιλονικιών και γενικώς διαφορών χωρίς επιβαρύνσεις και ζημίες (*in dispendio, et maximo danno di quelli boni homini, i quali per via di arbitri, et di comuni amici desiderano dar fine alle lite, et discordie*). Σχετικά δε με τον αριθμό

¹⁰⁰ DOUGLAS, *Το δίκαιο στην Αθήνα*, σ. 323.

¹⁰¹ Κ. ΖΑΡΙΔΗ – Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών σε δικαιοπραξίες στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 44 (2010) 129-167, σ. 142.

¹⁰² ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 116.

¹⁰³ Σχετικά με την υποχρέωση αιτιολόγησης της διαιτητικής απόφασης, βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 133.

¹⁰⁴ Αρχ. έρκος: φραγκμός.

¹⁰⁵ A. TRIVISANUS, *Index omnium materiarum qu(a)e in Venetiarum Statutis continentur, alphabetico ordine digestus*, Βενετία 1548, σ. 221.

των αιρετών-κριτών, οριζόταν¹⁰⁶ ότι επιτρέπεται και οι δύο εκ των τριών εκλεγέντων διαιτητών να αποφανθούν επί της υπόθεσης (*diffinire, et terminare in causa, come alle lor conscientie per l'arbitrio a lor dato parera*) Εκτός από την αστική διαιτησία υπήρχε και η εκκλησιαστική διαιτησία στη δικαιοδοσία του εκκλησιαστικού δικαστηρίου, το οποίο είχε την έδρα του¹⁰⁷ στο ναό της Υπεραγίας Θεοτόκου Κεχαριτωμένης στην πόλη της Κέρκυρας. Μάλιστα, έλαβε την ονομασία «Ιερόν κριτήριο» και εκδίκασε υποθέσεις που αφορούσαν τη χριστιανική πίστη, όμως σταδιακά άρχισε να έχει δικαιοδοσία και σε θέματα ιδιωτικού δικαίου. Πρόεδρός του δικαστηρίου ήταν ο Μέγας Πρωτόπαπας.

Είναι γεγονός πως οι Λατίνοι κατακτητές από την αρχή προσπάθησαν να εφαρμόσουν σε όλες τις κτήσεις τους το δικό τους σύστημα αναφορικά με τη δημόσια τάξη. Κατ' εφαρμογή της αρχής *της προσωπικότητας του δικαίου*, κάποιες υποθέσεις επιλύονταν με βάση το άγραφο εθιμικό δίκαιο της περιοχής. Συχνά οι δύο ομάδες (γηγενείς και Λατίνοι) είχαν το δικό τους δίκαιο, αλλά σταδιακά αυτή η διαφοροποίηση αμβλύνθηκε και δημιουργήθηκε ένα δίκαιο που αποτελούσε συνδυασμό των δύο¹⁰⁸.

Αξίζει να διευκρινιστεί πως η Βενετία έμεινε αρκετά πιστή στο δικό της σύστημα δικαιοσύνης. Το εφαρμοζόμενο δίκαιο ήταν ίδιο για κάθε διάδικο, ανεξάρτητα από την καταγωγή του, με εξαίρεση το οικογενειακό δίκαιο το οποίο συχνά καθοριζόταν από τα ήθη και τα έθιμα της εκάστοτε περιοχής, πάντοτε υπό την εποπτεία της διοίκησης και της Λατινικής Εκκλησίας¹⁰⁹. Συνεπώς, οι υποθέσεις ιδιωτικού δικαίου μπορούσαν να υπαχθούν στη διαιτησία, αλλά όχι τόσο συχνά αυτές που αφορούσαν τις διαφορές δημοσίου δικαίου.

Στην ελληνική συνταγματική ιστορία βρίσκουμε διατάξεις που αφορούν τη διαιτησία. Για παράδειγμα, το άρθρο 86 του Σχεδίου Συντάγματος του Ρήγα (1700) όριζε ότι: *κανένας δεν ημπορεί να ενοχλήση εκείνους τους πολίτας οίτινες έχοντες διαφοράς κρισολογίας αναμεταξύ των, έκραζαν αιρετούς κριτάς, εις των οποίων την απόφασιν έτρεζαν.*

¹⁰⁶ TRIVISANUS, *Index omnium materiarum*, σ. 221 και PANCIERA, «Il compromesso arbitrale», σ. 393.

¹⁰⁷ Δ. ΚΑΠΑΔΟΧΟΣ, *Η απονομή της δικαιοσύνης στην Κέρκυρα από τους μεγάλους Πρωτοπαπάδες την ενετική περίοδο (1604-1797)*, Αθήνα 1990, σ. 68.

¹⁰⁸ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 187.

¹⁰⁹ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 189.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας φαίνεται ότι ο θεσμός της διαιτησίας κατείχε σημαντικότερη θέση στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης, κατεξοχήν στη διευθέτηση των διαφορών που προέκυπταν μεταξύ των Ελλήνων¹¹⁰. Μάλιστα, καταγράφεται αναλυτικά η διαδικασία, η οποία περιελάμβανε το συνυποσχετικό καθώς και το αμετάκλητο των διαιτητικών αποφάσεων¹¹¹. Στον Οθωμανικό Κώδικα¹¹² υπήρχαν άρθρα που αφορούσαν τη διαιτησία και τη διευθέτηση συναφών ζητημάτων στα βασικά στάδια αυτής. Αναλυτικότερα, δυνάμει του άρθρου 1841, επιτρέπεται η εφαρμογή της διαιτησίας για την επίλυση κοσμικών υποθέσεων, δηλαδή υποθέσεων που δεν αφορούσαν το *θείον δίκαιον*. Το άρθρο 1842 αφορά στην εγκυρότητα και την εκτελεστικότητα της διαιτητικής απόφασης (*Η απόφασις του διαιτητού είναι έγκυρος και εκτελεστή επί των εξουσιοδοτησάντων διαδίκων και της εξουσιοδοτηθείσης υποθέσεως...*). Το άρθρο 1843 αναφέρεται στη δυνατότητα διορισμού δύο ή και περισσότερων διαιτητών, αλλά και στη δυνατότητα να *διορίσωσιν ανά ένα διαιτητήν ο τε ενάγων και εναγόμενος*. Βασική προϋπόθεση είναι η σύμφωνη γνώμη των διαιτητών (άρθρο 1844). Οι διαιτητές δύνανται να επιλέξουν και άλλο διαιτητή, μόνον εφόσον οι διάδικοι το επιτρέψουν (άρθρο 1845). Η διαιτητική απόφαση θα ισχύει εφόσον δεν έχει παρέλθει η προκαθορισθείσα διορία ολοκλήρωσης της διαιτητικής διαδικασίας (άρθρο 1846). Τέλος, επί της βασικής προϋπόθεσης για την εγκυρότητα και την εκτελεστικότητα της διαιτητικής απόφασης αναφέρεται και το άρθρο 1850, ότι δηλαδή η επιλογή των διαιτητών από τους διαδίκους εμπεριέχει τη δεσμευτικότητα και την υποχρεωτικότητα εφαρμογής της διαιτητικής απόφασης, εφόσον βεβαίως οι διαιτητές τηρήσουν τα νόμιμα (*...εάν ο εις των διαδίκων δώση εντολήν εις τον ένα διαιτητήν και ο έτερος διάδικος εις τον έτερον να συμβιβάση την διαφοράν, ούτοι δε συμφώνως προς τα ζητήματα τα περιεχόμενα εν τω περί συμβιβασμού βιβλίω διεξαγάγωσι την υπόθεσιν συμβιβαστικώς, ουδείς των διαδίκων δύναται να αρνηθή την παραδοχήν του συμβιβασμού και την διεξαγωγήν ταύτην*).

Σημαντική αναφορά στους κριτές γίνεται και στο Σύνταγμα της Επτανήσου Πολιτείας¹¹³, το οποίο ψηφίστηκε στις 23 Νοεμβρίου/ 5 Δεκεμβρίου 1803, αποτελούνταν από επτά ενότητες και 212 άρθρα και το είχε εισηγηθεί ο Ιωάννης Φραγκίσκος ιπότης Τζουλάτης, σε συνεργασία με τον κόντε Ιωάννη Καποδίστρια και άλλους νομικούς. Αυτό ήταν από τα πιο φιλελεύθερα της εποχής εφόσον παρείχε

¹¹⁰ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 131.

¹¹¹ ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ - ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 81.

¹¹² *Οθωμανικός Κώδιξ, Τίτλος Δ' Περί ζητημάτων σχετικών προς την διαιτησίαν*, άρθρα 1841-1851, Παράρτημα Ι. ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σσ. 139-141.

¹¹³ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 133.

τη δυνατότητα συμμετοχής στα αξιώματα σε άτομα με ιδιαίτερες ικανότητες και υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Επιπρόσθετα, μέσω των διατάξεών του τέθηκαν οι βάσεις για την πρόοδο των τεχνών, του εμπορίου και της παιδείας¹¹⁴. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά το θεσμό της διαιτησίας στο άρθρο ρμζ' καθόριζε με σαφήνεια πως ο καθένας έχει τη δυνατότητα να κριθεί από κριτές τους οποίους τα ίδια τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν επιλέξει ελεύθερα και η απόφαση των οποίων θα είναι ανέκκλητη¹¹⁵. Σημειώνουμε εδώ, πως λόγοι ακυρότητας της διαιτητικής σύμβασης αποτελούσαν η μη ύπαρξη consensus μεταξύ των μερών, η ανικανότητα, η παρατυπία αλλά και η αντίθεση στα χρηστά ήθη¹¹⁶.

Αναφορές στην επίλυση διαφορών, είτε με ένδικα μέσα είτε εξωδικαστικά, εντοπίζονται και στον Ιόνιο Αστικό Κώδικα (*Πολιτικός Κώδικας του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*), ο οποίος τέθηκε σε ισχύ από το Ζ' Κοινοβούλιο του Ιονίου Κράτους, την 1η Μαΐου 1841, και αποτέλεσε τον πρώτο αστικό κώδικα του ελληνικού χώρου. Μάλιστα βάσει του άρθρου 1277 του Κώδικα: *Ο εις ον επάγεται ο όρκος, αν αρνήται να τον δώσει, ή δεν συναινεί να τον αντεπαγάγη εις τον αντίδικόν του, ή αν ο αντίδικος, εις ον αντεπήχθη, αρνήται να τον δώσει, ηττάται κατά την αίτησιν ή ένστασιν του*¹¹⁷.

Αξίζει δε να διευκρινιστεί η εννοιολογική διαφορά μεταξύ των όρων συμβιβασμός και αιρετοκρισία, δεδομένου του ότι σταδιακά αυτοί οι όροι απέκτησαν αρκετά κοινά σημεία. Η βασική διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στον μεν συμβιβασμό, τα αντικρουόμενα μέρη αποφασίζουν τα ίδια για τη διευθέτηση των διαφωνιών τους. Μάλιστα σύμφωνα με το άρθρο 1891 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Ο συμβιβασμός είναι συμβόλαιον, δι' ου τα μέρη περαίνουνσι δίκην, ήδη αρξαμένην, ή προλαμβάνουσι δίκην μέλλουσας να γεννηθή*¹¹⁸, ενώ, σε ό,τι αφορά τη διαδικασία της αιρετοκρισίας, η διαφορά μεταβιβάζεται σε ένα τρίτο πρόσωπο για να επιλυθεί από αυτό¹¹⁹. Γι' αυτόν το λόγο, έχει επισημανθεί πως συνήθως ο συμβιβασμός προηγείτο, αλλά στην περίπτωση μη ολοκλήρωσής του, οι αντίδικοι προσέφευγαν στη διαιτητική επίλυση¹²⁰.

¹¹⁴ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 136.

¹¹⁵ Α-Ι. Δ. ΜΕΤΑΞΑΣ, *Επτάνησος Πολιτεία 1803. Υφολογικά ευρήματα και «Προκείμενα αξιώματα» στο προοίμιο του συντάγματος του πρώτου ελληνικού κράτους*, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σ. 64.

¹¹⁶ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 57.

¹¹⁷ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ ΤΟΥ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ, Κέρκυρα 1851, σ. 253.

¹¹⁸ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 348.

¹¹⁹ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 71.

¹²⁰ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 11.

Ωστόσο, ο θεσμός της διαιτησίας, κατά τον 19ο αιώνα, στο ελληνικό κράτος υποβαθμίζεται¹²¹. Από το Σύνταγμα του 1844 και μετά, αποφεύγεται κάθε ρητή αναφορά στη διαιτητική επίλυση των διαφορών, με το αιτιολογικό ότι η προσφυγή στη διαιτησία καλύπτεται από το Σύνταγμα, καθώς και ότι κανένας δεν στερείται το δικαστή, που του έχει ορίσει ο νόμος, χωρίς τη θέλησή του.

Στην αμερικανική ήπειρο, κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, εφαρμόζεται ο θεσμός της διαιτησίας για εμπορικές υποθέσεις αλλά σε περιορισμένο βαθμό¹²². Το 1871, συνάπτεται η συνθήκη της Ουάσιγκτον μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας, η οποία εμπεριέχει τέσσερις σημαντικές διαιτησίες. Για την υπόθεση της Αλαμπάμα, η επιτροπή διαιτησίας, με έδρα τη Γενεύη, επιδίκασε αποζημίωση 15½ εκατομμυρίων δολαρίων σε χρυσό, τα οποία καταβλήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες από τη Μεγάλη Βρετανία για τις ζημιές από τον Εμφύλιο Πόλεμο¹²³. Κατά τον επόμενο αιώνα, το 1926, ιδρύεται στην Αμερική η *American Arbitration Association*¹²⁴.

IV. Ο θεσμός της διαιτησίας στη σύγχρονη περίοδο

Με τον όρο διαιτησία¹²⁵ και σήμερα περιγράφεται η διαδικασία, κατά την οποία δύο ή περισσότερα πρόσωπα, προκειμένου να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές, απευθύνονται σε εμπειρογνώμονες¹²⁶ ή σε πρόσωπα εγνωσμένου κύρους. Ως διαιτητική διαδικασία ορίζεται μια σειρά ενεργειών που αποσκοπούν στην επίλυση της ανακύψασας διαφοράς. Πιο συγκεκριμένα, στο διάστημα που μεσολαβεί από την έναρξη της διαδικασίας μέχρι και την περάτωσή της, συντελούνται όλες οι, διαδικαστικού χαρακτήρα, πράξεις οι οποίες θεωρούνται τα αναγκαία συστατικά για την έκδοση της διαιτητικής απόφασης¹²⁷. Αξίζει να σημειωθεί πως η διαδικασία αυτή αρχίζει από τη στιγμή που το έγγραφο το οποίο αναφέρει την προσφυγή περιέλθει σε εκείνον που εναντιώνεται, εκτός εάν τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν ορίσει κάτι διαφορετικό¹²⁸.

¹²¹ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 13.

¹²² EMERSON, «History of Arbitration», σ. 159.

¹²³ FRASER, «Sketch of the History», σ. 200.

¹²⁴ EMERSON, «History of Arbitration», σ. 163.

¹²⁵ Για το έθιμο και το θεσμό της διαιτησίας, βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 24.

¹²⁶ Για το ρόλο των εμπειρογνομόνων (*arbitres-experts*) στη διαιτητική διαδικασία, βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 34.

¹²⁷ ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 84.

¹²⁸ ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 85.

Για την πληρέστερη κατανόηση της διαιτητικής διαδικασίας κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν κάποια βασικά γνωρίσματα αυτής, αρκετά εκ των οποίων, όπως θα διαπιστώσουμε και αργότερα, έχουν διαχρονικό χαρακτήρα. Κατά πρώτο λόγο, πρόκειται για τη μυστικότητα της διαιτητικής διαδικασίας¹²⁹. Αναλυτικότερα, στη διαιτητική διαδικασία συμμετέχουν μόνον όσοι εμπλέκονται ή χρειάζεται να συνυπογράψουν για τη διεκπεραίωσή της. Ένα άλλο βασικό της χαρακτηριστικό είναι η αρχή της αμεσότητας, σύμφωνα με την οποία η αποδεικτική διαδικασία¹³⁰ που οι αντίδικοι υιοθετούν πρέπει να λαμβάνει χώρα πάντα ενώπιον των διαιτητών¹³¹. Η αρχή της ισότητας είναι ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της διαιτητικής πράξης, εφόσον οι αντίδικοι έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις ενώπιον των διαιτητών. Επιπλέον, το δικαίωμα της ακρόασης αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ορθή διεξαγωγή της διαιτητικής διαδικασίας, εφόσον οι εμπλεκόμενοι καλούνται να καταθέσουν την επιχειρηματολογία τους, αλλά και να λάβουν γνώση των θέσεων των αντιπάλων, προκειμένου να αντικρούσουν αυτές¹³². Τα συμβαλλόμενα μέρη λοιπόν ήταν υποχρεωμένα να διατυπώσουν τα επιχειρήματά τους, να τονίσουν αυτά που διεκδικούν, καθώς και να προσκομίσουν τα απαιτούμενα αποδεικτικά μέσα για τη θεμελίωση των καταθέσεών τους¹³³.

Σε ό,τι αφορά τις διαιτητικές αποφάσεις αυτές χωρίζονται σε οριστικές και μη οριστικές. Πιο συγκεκριμένα, οι οριστικές διαιτητικές αποφάσεις είναι αυτές που θέτουν το τέλος της έννομης διαδικασίας και προβλέπουν τα μέτρα που θα εφαρμοστούν. Από την άλλη πλευρά, οι μη οριστικές κατεξοχήν αφορούν επίλυση διαδικαστικών ζητημάτων¹³⁴.

Το έβδομο βιβλίο του σύγχρονου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (άρθρα 867-903)¹³⁵ αφορά τη Διαιτησία. Δυνάμει του άρθρου 869, απαιτείται έγγραφη συμφωνία για διαιτησία, στην οποία, δυνάμει του άρθρου 872, εάν δεν έχουν ορισθεί ή ο *τρόπος του ορισμού τους, το κάθε μέρος ορίζει ένα διαιτητή*. Αξιοσημείωτο είναι και το άρθρο 886 του ίδιου Κώδικα, το οποίο αναφέρεται στη διαδικασία της διαιτησίας και τα

¹²⁹ ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 87.

¹³⁰ Δυνάμει του άρθρου 888 του σύγχρονου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, που αφορά τη διεξαγωγή αποδείξεων: 1. *Μάρτυρες και πραγματογνώμονες μπορούν να εξετασθούν χωρίς όρκο ή ενόρκως. Οι διαιτητές δεν μπορούν να επιβάλουν ποινές ή να διατάζουν τη λήψη αναγκαστικών μέτρων για τη διεξαγωγή αποδείξεων, εκτός αν διαιτητής είναι δικαστήριο. Τέτοια μέτρα διατάζει, με αίτηση των διαιτητών, το ειρηνοδικείο το οποίο αποφασίζει αν η λήψη τους είναι νόμιμη.*

¹³¹ ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 111.

¹³² ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 88.

¹³³ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 128.

¹³⁴ ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 128.

¹³⁵ ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

https://hellenicmunicipalpolice.files.wordpress.com/2011/02/epidosi_thyrokolisi-kodikas-politikis-dikononias.pdf

δικαιώματα των μερών: 1. Η διαδικασία διεξάγεται ενώπιον των διαιτητών και του επιδιαιτητή που ενεργούν από κοινού. Οι διαιτητές αυτοί ορίζουν, κατά την ελεύθερη κρίση τους, τον τόπο και τον χρόνο της διεξαγωγής της διαιτητικής διαδικασίας και τη διαιτητική διαδικασία, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά στη συμφωνία διαιτησίας. 2. Κατά τη διαιτητική διαδικασία τα μέρη έχουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις, τηρείται η αρχή της ισότητας και πρέπει να καλούνται τα μέρη να παραστούν κατά τις συζητήσεις, να αναπτύξουν, κατά την κρίση των διαιτητών, προφορικά ή εγγράφως τους ισχυρισμούς τους και να προσκομίσουν τις αποδείξεις τους.

Εξάλλου, δυνάμει του άρθρου 269 του σύγχρονου Αστικού Κώδικα (Υποβολή διαφοράς σε διαιτητές κ.λπ.): Την παραγραφή διακόπτει η υποβολή σε διαιτησία ή σε διοικητική αρχή ή σε διοικητικό δικαστήριο ή σε άλλο ειδικό δικαστήριο της διαφοράς που αναφέρεται στην αξίωση...Αν για να υποβληθεί η διαφορά σε διαιτησία απαιτείται να διοριστούν διαιτητές ή να τηρηθούν ορισμένες διατυπώσεις ή προϋποθέσεις, η παραγραφή διακόπτεται μόλις ο δικαιούχος έκανε ό,τι τον αφορούσε για να λυθεί η διαφορά.

Στην εποχή μας και στη χώρα μας, έχει αναβιώσει ο συναφής θεσμός της διαμεσολάβησης. Στο πλαίσιο της προσαρμογής της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/52/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, θεσπίστηκε ο Νόμος 3898/ 2010: Διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις¹³⁶. Αν και οι έννοιες των δύο όρων (διαιτησία, διαμεσολάβηση) δεν ταυτίζονται, ωστόσο, όπως θα διαπιστώσουμε και παρακάτω, αρκετά χαρακτηριστικά στοιχεία της σύγχρονης διαμεσολάβησης ενυπάρχουν στην επί αιώνες αιρετοκρισία. Επίσης, με δεδομένη, όπως θα δούμε, την υποχρεωτικότητα της εφαρμογής της διαιτητικής απόφασης από τους αντίδικους, χαρακτηριστικά παραδείγματα της παραπάνω διαπίστωσης είναι το άρθρο 4 (γ) του ανωτέρω Νόμου, βάσει του οποίου: Ως διαμεσολαβητής νοείται τρίτο σε σχέση με τους διαδίκους πρόσωπο, από το οποίο ζητείται να αναλάβει διαμεσολάβηση με κατάλληλο, αποτελεσματικό και αμερόληπτο τρόπο, ανεξαρτήτως του τρόπου με τον οποίο ορίστηκε ή ανέλαβε να τελέσει την εν λόγω διαμεσολάβηση, το άρθρο 8: 2. Ο διαμεσολαβητής ορίζεται από τα μέρη ή από τρίτο πρόσωπο της επιλογής τους. 3. Η διαδικασία της διαμεσολάβησης καθορίζεται από τον διαμεσολαβητή σε συνεννόηση με τα μέρη, τα

¹³⁶ ΦΕΚ Α' 211/16.12.2010, με τροποποίηση μέχρι και την Π.Ν.Π.: ΦΕΚ Α' 237/5.12.2012. <http://www.diamesolavisi.gov.gr/selida/n-3898-2010-diamesolavisi-se-astikes-kai-emporikes-ypotheseis>.

οποία μπορούν να τερματίσουν τη διαδικασία διαμεσολάβησης οποτεδήποτε επιθυμούν. Η διαδικασία της διαμεσολάβησης έχει εμπιστευτικό χαρακτήρα και δεν τηρούνται πρακτικά. Ο διαμεσολαβητής μπορεί να επικοινωνεί και να συναντάται στο πλαίσιο της διαμεσολάβησης με καθένα από τα μέρη. Πληροφορίες που αντλεί ο διαμεσολαβητής κατά τις επαφές αυτές με το ένα μέρος δεν κοινολογούνται στο άλλο μέρος χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του. Όσον αφορά τα κοινά στοιχεία, σημειώνουμε: την επιλογή του κριτή-διαμεσολαβητή από τους αντίδικους, την προϋπόθεση του consensus εκ μέρους των τελευταίων επί της επιλογής, την απαιτούμενη αμεροληψία εκ μέρους του κριτή. Επίσης, το σημείο του που αναφέρεται στη δυνατότητα συνάντησης του διαμεσολαβητή με τους αντίδικους (άρθρο 8 (3) του Νόμου) ρητώς δηλώνεται, όπως θα δούμε, και στα διαιτητικά συνυποσχετικά. Επίσης, το σημείο για το εχέμυθο της διαδικασίας (άρθρο 8 (3) του Νόμου) τεκμαίρεται ότι ίσχυε και κατά τη διαιτητική διαδικασία. Ως διαφοροποιητικά στοιχεία σημειώνουμε: την επιλογή δύο ή και τριών κριτών στην αιρετοκρισία, ενώ ενός διαμεσολαβητή στη διαμεσολάβηση, τον καθορισμό, ή μη αντιστοίχως, του τρόπου διορισμού των κριτών, τη ρητή δήλωση περί της δυνατότητας επιλογής του διαμεσολαβητή και από τρίτο πρόσωπο, χωρίς, ωστόσο, να αποκλείεται η παρέμβαση άλλου προσώπου και κατά τη διαδικασία της αιρετοκρισίας. Ο συμβολαιογράφος, πάντως, συνηθέστατα δεν κάνει σχετική αναφορά. Επιπλέον, ενώ στο Νόμο για τη Διαμεσολάβηση αναφέρεται ρητώς ότι τα δύο μέρη δύνανται να παύσουν τη διαμεσολαβητική διαδικασία, όποτε αυτοί το θελήσουν, αντιθέτως στη διαιτητική διαδικασία, χωρίς, ωστόσο, και αυτό ο συμβολαιογράφος να το αναφέρει ρητώς, τα δύο μέρη σπανίως τη διακόπτουν, αλλά συνηθέστατα αναμένουν την ολοκλήρωσή της, με την έκδοση της διαιτητικής απόφασης.

Βεβαίως, είναι απαραίτητο να τονίσουμε ότι, όπως θα δούμε και στο οικείο υποκεφάλαιο, για την υπό εξέταση περίοδο, πέραν της αιρετοκρισίας, σε υποθέσεις διαφορών παρενέβαιναν και πρόσωπα ως απλοί διαμεσολαβητές, αρωγοί των αντιδίκων σε κάποιες από τις φάσεις της επίλυσης. Αυτοί οι διαμεσολαβητές διαφοροποιούνται από τους αιρετούς κριτές-διαιτητές. Βασικό διαφοροποιητικό στοιχείο η εκτελεστικότητα της εκδοθείσας από τους αιρετοκριτές απόφασης, όπως ισχύει για τις δικαστικές αποφάσεις.

V. Φορείς απονομής δικαιοσύνης

*Νόμος είναι τέχνη του καλού, και μία παραγγελία κοινή, δόγμα φρονίμων ανθρώπων, σωφρονισμός των σφαλμάτων οπου γίνονται με θέλημα, και χωρίς θέλημα, ομόνοια κοινή της Πόλεως, είναι και θείον εύρεμα*¹³⁷. Όταν το 1386, οι Βενετοί διαδέχθηκαν τους Ανδηγαπούς, υπήρχε ήδη ένα διαμορφωμένο καθεστώς που δεν ήταν άλλο από το φεουδαλικό σύστημα¹³⁸. Τα φέουδα ήταν εκτάσεις γης χωρίς όμως να έχουν κάποια ενότητα μεταξύ τους. Χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες, στα *προσφερτά* φέουδα (*feudi oblati*) που ήταν ελεύθερα κτήματα τα οποία κατείχαν εύποροι πολίτες και τα παραχωρούσαν στο κράτος και στα *άμεσα και σύνδετα* φέουδα (*feudi diretti e legali*), τα οποία ήταν κτήματα που παραχωρούνταν από το κράτος σε άτομα που είχαν προσφέρει σε αυτό, και χωρίζονταν σε στρατιωτικά και εκκλησιαστικά. Στα πρώτα υποχρέωση του κατόχου ήταν η παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών, καθώς και η συντήρηση τόσων αλόγων και στρατιωτών όσων ήταν και η αξία του φέουδου. Τα δεύτερα περιελάμβαναν ναούς και μοναστήρια τα οποία παραχωρούνταν από το δόγη είτε σε ιερωμένους, είτε σε οικογένειες που είχαν προσφέρει στη Βενετία, με την υποχρέωση των κατόχων να καταβάλλουν ετησίως ένα ποσό για το κοινό όφελος¹³⁹.

Επί βενετοκρατίας, μέλη γνωστών οικογενειών ευγενών ήταν εκείνα που καταλάμβαναν υψηλά αξιώματα. Από αυτούς τους κύκλους των ευγενών επανδρώθηκαν συμβούλια τα οποία ασχολούνταν με τη δικαιοσύνη, το εμπόριο, την πολιτική, καθώς και με άλλα ζητήματα¹⁴⁰. Η θητεία στα αξιώματα δεν είχε μεγάλη διάρκεια, συνηθέστατα δύο έως τέσσερα έτη, (πλην του αξιώματος του δόγη και του *procuratori di San Marco*), ενώ κανένα ανώτατο αξίωμα δεν ήταν κληρονομικό¹⁴¹.

Στην πρώιμη βενετοκρατία σημαντικότατο ήταν το αξίωμα των δύο πρωτοδικών ή των ετήσιων δικαστών (*giudici di prima mano*) οι οποίοι στελέχωναν το κατώτατο δικαστήριο, την *corte minor*. Η δικαιοδοσία τους αφορούσε την

¹³⁷ Κ. ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, Ενετίησι 1744, σ. 3. Σε αυτήν την έκδοση δεν υπάρχει στο εξώφυλλο ο προσδιορισμός του τίτλου: *Πρόχειρον Νόμων*.

¹³⁸ Ε. ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αι.)*, Αθήνα 2002. Ε. CONCINA - Α. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ, *Κέρκυρα: Ιστορία, Αστική ζωή και Αρχιτεκτονική, 14ος-19ος αιώνας*, Κέρκυρα 1994, σ. 34.

¹³⁹ Γ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία στο βενετικό «Κράτος της Θάλασσας». Οι ναυτιλιακές επιχειρήσεις της Κέρκυρας (1496-1538)*, Αθήνα 2013, σ.172.

¹⁴⁰ ΔΙΑΛΕΤΗ-ΠΑΛΑΚΩΤΟΣ-ΠΟΥΠΟΥ, *Ιστορία της Βενετίας*, σ. 75.

¹⁴¹ Π. ΡΑΠΤΗΣ, *Βάιλος και Προνοητής-Καπιτάνος. Βενετικά αξιώματα και μηχανισμοί εξουσίας στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16ος – αρχές 17ου αι.)*, Αθήνα 2017 (Διπλωματική εργασία), σ. 6

εκδίκαση των υποθέσεων μικρών χρηματικών ποσών τα οποία αυξήθηκε τον 18ο αιώνα¹⁴².

Σε ό,τι αφορά τις βενετικές κτήσεις, εξαιτίας της ανομοιομορφίας τους, δεν επιλέχθηκε μία ενιαία διοίκηση αλλά, ανάλογα με την περίπτωση, διαμορφωνόταν και η αντίστοιχη τοπική βενετική διοίκηση (*Reggimento*)¹⁴³. Ωστόσο, τα όποια διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά υπηρετούσαν όλα ένα κοινό πρότυπο διοίκησης που δεν ήταν άλλο από αυτό που ίσχυε στην ίδια τη Βενετία¹⁴⁴. Βασική διοικητική αρχή ήταν ο βάιλος, ο οποίος αργότερα απέκτησε δύο συμβούλους. Το 1574, θεσμοθετήθηκε και ο δεύτερος αξιωματούχος στην Κέρκυρα, ο προνοητής-καπιτάνος (*proveditore e capitano*)¹⁴⁵. Οι βενετοί αξιωματούχοι εκλέγονταν από το Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας, από έναν αρκετά μεγάλο αριθμό πατρικών (2.000-2.500)¹⁴⁶. Οι αξιωματούχοι ελάμβαναν ξεκάθαρες έγγραφες οδηγίες¹⁴⁷, βάσει των οποίων έπρεπε να ασκήσουν την εξουσία, προκειμένου η Βενετία να διασφαλίσει σε υψηλό βαθμό ότι θα τηρηθεί ένα κοινό σύστημα διοίκησης¹⁴⁸ στις κτήσεις της. Έτσι, ήταν ρητώς καταγεγραμμένα τόσο οι υποχρεώσεις¹⁴⁹, όσο και τα δικαιώματα αυτών, με βασικότερους στόχους, την υπεράσπιση της πατρίδας, τη μέριμνα για την αφοσίωση των πολιτών στη Βενετία, την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών και φυσικά τη διατήρηση της ηρεμίας και της κοινωνικής συνοχής. Εξάλλου, μέσω των θεσμικών οργάνων των τοπικών κοινωνιών, των Συμβουλίων των Κοινοτήτων¹⁵⁰, περιορίζονταν οι κατά καιρούς αυθαιρεσίες των βενετών αξιωματούχων¹⁵¹.

Η απονομή της δικαιοσύνης αποτελούσε ένα από τα καθήκοντα του προνοητή, ο οποίος ήταν υποχρεωμένος να εκδικάζει τις υποθέσεις βάσει του τοπικού εθιμικού δικαίου. Ασφαλώς όμως οι Αρχές πάντα ήταν σε θέση να διαφοροποιούν

¹⁴² ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, «Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων», σ. 371.

¹⁴³ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 161.

¹⁴⁴ M. DAL BORGO, «Ανώτεροι αξιωματούχοι στη βενετική Ρωμανία (σχεδιάγραμμα)», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, μετάφραση: Α. ΚΟΛΩΝΑ, επιστημονική διεύθυνση: ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, επιμέλεια: Δ. ΒΛΑΣΣΗ – Α. ΤΖΑΒΑΡΑ, τ. Α', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 73-81 (74).

¹⁴⁵ ΡΑΠΤΗΣ, *Βάιλος και Προνοητής-Καπιτάνιος*, σ. 9.

¹⁴⁶ Γ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Οι εκθέσεις των Βενετών βαΐλων και προνοητών της Κέρκυρας (16ος αιώνας)*, Αθήνα 2008, σ. 21.

¹⁴⁷ DAL BORGO, «Ανώτεροι αξιωματούχοι», σ. 75.

¹⁴⁸ ΡΑΠΤΗΣ, *Βάιλος και Προνοητής-Καπιτάνιος*, σ. 7.

¹⁴⁹ Συχνά ο ασαφής και ο γενικός χαρακτήρας των υποχρεώσεων δηλώνει τη μέριμνα κάλυψης όλων των σχετικών ενεργειών, λαμβανομένων υπόψη των εκάστοτε συνθηκών. Για την υποχρέωση και στις διεθνείς οικονομικές συμβάσεις του 20ου αιώνα, βλ. G. MALINVERNI, *Le règlement des différends dans les organisations internationales économiques*, Γενεύη 1974, σ. 32.

¹⁵⁰ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 36.

¹⁵¹ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 167.

τους τοπικούς νόμους αν το έκριναν αναγκαίο¹⁵². Σε περιπτώσεις δε που δεν ήταν εφικτό να εφαρμοσθεί ο νόμος, οι αρμόδιοι κρατικοί λειτουργοί αποφάσιζαν με βάση τη συνειδήσή τους, έχοντας πάντα γνώμονα τα χρηστά ήθη¹⁵³, αλλά και την υπεράσπιση της πατρίδας. Βεβαίως, αν αυτοί έπρεπε να αποφανθούν σχετικά με μία δύσκολη υπόθεση, είχαν τη δυνατότητα να συμβουλευτούν και να εφαρμόσουν τη νομοθεσία της ίδιας της Βενετίας¹⁵⁴. Οι δικαστές είχαν την ευχέρεια να αποφαινούνται επί της υπόθεσης, με βάση το «γενικώς αποδεκτό», στις περιπτώσεις που η εφαρμογή του νόμου δεν ήταν δυνατή¹⁵⁵. Εξάλλου, η άσκηση έφεσης οποιασδήποτε δικαστικής απόφασης έπρεπε και αυτή να πραγματοποιηθεί στην ίδια τη Βενετία¹⁵⁶. Σημαντικό ρόλο φαίνεται να διαδραμάτισαν οι *ετήσιοι δικαστές (giudici annali)*, ένα άμισθο συλλογικό αξίωμα επηρεασμένο από την ανδηγανική περίοδο του νησιού. Οι ετήσιοι δικαστές¹⁵⁷ ήταν τρεις, ένας εκ των οποίων Λατίνος και ως κατώτερο όριο ηλικίας είχαν αρχικά τα 40 και στη συνέχεια τα 35 έτη. Ήταν αρμόδιοι για την εκδίκαση υποθέσεων που αφορούσαν μικρά χρηματικά ποσά (αρχικά έως 15 δουκάτων και αργότερα έως 50 δουκάτων¹⁵⁸) και συμμετείχαν στα αστικά και ποινικά δικαστήρια της τοπικής Διοίκησης, με συμβουλευτικό όμως ρόλο¹⁵⁹.

Ανά τακτά χρονικά διαστήματα αποστέλλονταν στις κτήσεις οι σύνδικοι (*sindici*) και ανακριτές (*inquisitori*), κριτές (*avogadori*) και επιθεωρητές (*auditori*), οι οποίοι ήλεγχαν τους διοικητικούς και δημοσιονομικούς μηχανισμούς¹⁶⁰. Οι σύνδικοι αποτελούσαν ένα από τα σπουδαιότερα εγχώρια αξιώματα, το οποίο μάλιστα χρονολογείται από το 1386. Το αξίωμα αυτό ήταν άκρως τιμητικό, όσοι το κατείχαν παρείχαν τις υπηρεσίες τους αμισθί και είχαν ετήσια θητεία. Στην Κέρκυρα, στις αρχές της βενετοκρατίας οι σύνδικοι ήταν δύο, ένας Έλληνας και ένας Λατίνος, όμως αργότερα αυξάνονται σε τέσσερις. Οι σύνδικοι αποτελούσαν τους εκπροσώπους της κοινότητας οι οποίοι ήταν σε θέση να συγκαλούν συμβούλια, να μελετούν αφενός τις μηνύσεις των πολιτών για διάφορα αδικήματα και αφετέρου τις αναφορές αυτών για διάφορες υποθέσεις της πόλης. Συχνότατα, συνεργάζονταν με τη βενετική διοίκηση,

¹⁵² Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Αγροτικές συμβάσεις στην Κέρκυρα (15ος-16ος αιώνας)», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 33 (1997) 437-455 (438).

¹⁵³ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 72.

¹⁵⁴ ΖΑΠΑΝΤΗ, *Κεφαλονιά 1500-1571*, σσ. 104-105.

¹⁵⁵ Λ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ, *Η νομική προστασία της γονικής περιουσίας στη Μύκονο (17ος-18ος αι.)* [Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, Παράρτημα 1], Αθήνα 1999, σ. 25.

¹⁵⁶ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Οι εκθέσεις των Βενετών βαΐλων και προνοητών*, σ. 22.

¹⁵⁷ ΕΡ. ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, εν Αθήναις 1856, σ. 30.

¹⁵⁸ P. VERONESE, *La dominazione veneziana nelle Isole Ionie*, Κέρκυρα 1943, σ. 199.

¹⁵⁹ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων*, σ. 313.

¹⁶⁰ DAL BORGO, «Ανώτεροι αξιωματούχοι», σ. 76.

στην περίπτωση που προέκυπταν σοβαρές καταστάσεις, όπως λιμοί και πανδημίες, ενώ ασχολούνταν και με την οικονομική διαχείριση της κοινότητας, λαμβάνοντας ασφαλώς την τελική έγκριση από το Συμβούλιο των 150¹⁶¹. Επιπρόσθετα, οι σύνδικοι/ανακριτές της Ανατολής (*sindici, inquisitori in Levante*) κάποιες φορές είχαν και δικαστικό έργο. Πέραν τούτου, ασκούσαν πιέσεις στους δικαστές για να αποφασίζουν συντομότερα για τις δικαστικές υποθέσεις και ήλεγχαν τις πιθανές αυθαιρεσίες αυτών¹⁶².

Ειδικότερα, στις αρχές του 16ου αιώνα, θεσμοθετήθηκε ένα ανώτατο αξίωμα: ο γενικός προνοητής της Θάλασσας, με πολιτικές και δικαστικές εξουσίες. Η θητεία του ήταν τριετής και ήταν αρμόδιος για τον έλεγχο των βενετικών κτήσεων στην Ανατολή¹⁶³. Μάλιστα, σε περιόδους ειρήνης κατείχε το αξίωμα του διοικητή του στρατού στην Ανατολή, με έδρα την Κέρκυρα. Σε ό,τι αφορά τις δικαστικές του αρμοδιότητες, ο γενικός προνοητής της Θάλασσας εξέταζε τις εφέσεις που υποβάλλονταν κατά των δικαστικών αποφάσεων, εξέδιδε διατάγματα και επέβαλλε ποινές, ενώ σπανιότατα ήταν αυτός που διενεργούσε και τις ανακρίσεις¹⁶⁴.

Στα μέσα του 17ου αιώνα, θεσπίστηκε το αξίωμα των συνηγόρων οι οποίοι λάμβαναν διάφορες ονομασίες όπως αντιλέγοντες ή υπερασπιστές (*contradittori-difensori*). Αναλυτικότερα, το 1640 δημιουργήθηκε το συγκεκριμένο άμισθο αξίωμα ύστερα από την πρόταση του συμβουλευτικού συνεδρίου. Οι αρμοδιότητές τους αφορούσαν τις προτάσεις που υποβάλλονταν στο συμβούλιο εκφράζοντας την άποψη τους σχετικά με τη νομιμότητα των προτάσεων και προβάλλοντας τα αντίστοιχα αντεπιχειρήματα κατά τη διάρκεια της συζήτησής τους¹⁶⁵. Κατά το έτος 1692¹⁶⁶, θεσπίστηκε στην Κέρκυρα το αξίωμα των τριών *signori della pace*¹⁶⁷. Αυτοί αποκαλούνταν ειρηνodίκες ή ειρηνoποιoί ή ειρηνάρχες και επιλέγονταν μεταξύ των 150 άριστων πολιτών ή ηλικιωμένων πολιτών και είχαν μειωμένα δικαστικά καθήκοντα τα οποία αφορούσαν κατεξοχήν την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης στις διαφορές μεταξύ ευγενών και πολιτών. Μάλιστα, είχαν τη δικαιοδοσία να επιβάλουν προσωρινό κατ' οίκον περιορισμό στις περιπτώσεις που το θεωρούσαν απαραίτητο (όντινα των εχθρευομένων ήθελον οι διαιτηταί ούτοι κρίνει πρόσφορον¹⁶⁸). Από την

¹⁶¹ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων*, σ. 311. Για τη σύνθεση του Συμβουλίου της Κοινότητας, βλ. Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis: l'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Φρανκφούρτη 1992, σ. 116.

¹⁶² ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων*, σ. 319.

¹⁶³ ΓΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 64.

¹⁶⁴ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Οι εκθέσεις των Βενετών βαϊλων και προνοητών*, σ. 23.

¹⁶⁵ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων*, σσ. 312-313.

¹⁶⁶ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 449.

¹⁶⁷ ΠΑΠΑΔΑΚΗ, «Τοπικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι», σ. 89.

¹⁶⁸ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 449.

άλλη πλευρά, όταν επιδιωκόταν ο συμβιβασμός, ακολουθούσαν μία πολύ συγκεκριμένη διαδικασία η οποία περιελάμβανε την παρουσία όχι μόνον των διαδίκων, αλλά και των συγγενών αυτών, τελετή η οποία ολοκληρωνόταν με τους ασπασμούς μεταξύ των μερών¹⁶⁹.

Σημαντικότερη καθίστατο η διάταξη των δικαστικών οργάνων. Συγκεκριμένα, πρωτοβάθμια δικαστήρια ήταν το Υπαρχιακό Δικαστήριο (*Foro Prefetizio*) και το Πραιτωριανό Δικαστήριο (*Foro Pretorio*) ή το Δικαστήριο της Διοίκησης¹⁷⁰. Το πρώτο απαρτιζόταν από τον βάιλο, δύο συμβούλους και τον προνητή-καπιτάνο και το δεύτερο είχε ως μέλη του, τον βάιλο και τους δύο συμβούλους. Στο Πραιτωριανό Δικαστήριο υπάγονταν όλες οι υποθέσεις (πολιτικές και ποινικές) πλην όσων σχετίζονταν με τους έμμισθους υπαλλήλους της βενετικής διοίκησης, οι οποίοι και παραπέμπονταν στο Υπαρχιακό Δικαστήριο, με την απόφαση να λαμβάνεται από τον προνητή-καπιτάνο. Εν συνεχεία, σε δευτεροβάθμιο επίπεδο ήταν το Πρώτιστο Δικαστήριο (*Foro Primario*), στο οποίο αποφάσιζε ο γενικός προνοητής της Θάλασσας¹⁷¹. Ο εφεσιβάλλον ελάμβανε αντίγραφο της πρωτόδικης απόφασης, καθώς και όλα τα σχετικά έγγραφα της δικογραφίας¹⁷². Η εν γένει προσπάθεια για τη δημιουργία δικαστηρίων για την εκδίκαση συγκεκριμένων θεμάτων καταδεικνύει τη θέληση της Βενετίας για δικαιότερη απονομή της δικαιοσύνης, βεβαίως, πολλές φορές αυτή η προσπάθεια δεν απέδιδε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα διότι οι δικαστικές ατασθαλίες ήταν ένα συνηθισμένο φαινόμενο¹⁷³. Τα *Statuta Veneta* αποτελούσαν τους αστικούς νόμους, οι οποίοι όριζαν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών, σε συνδυασμό με τους κατά τόπους νόμους που ίσχυαν σε κάθε νησί. Άξιο αναφοράς πως το ρωμαϊκό δίκαιο δεν εφαρμόστηκε ποτέ στα Επτάνησα, παρά μόνον σε ειδικές περιστάσεις στα δικαστήρια, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες υπήρχε κενό δικαίου. Έτσι, κατά περίπτωση, καταγράφεται η εφαρμογή ρωμαϊκών νόμων οι οποίοι αποτελούν τη βάση για πλήθος θεμάτων του μετέπειτα αστικού δικαίου.

Κατά την περίοδο των Δημοκρατικών Γάλλων στα Ιόνια Νησιά (1797-1799), οργανώνεται εκ νέου η δικαστική εξουσία¹⁷⁴, με τη δημιουργία τριμελούς αστικού δικαστηρίου και αντίστοιχου επταμελούς εφετείου, καθώς και τριμελούς ποινικού

¹⁶⁹ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 449 και ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων*, σσ. 313-314.

¹⁷⁰ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 445.

¹⁷¹ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων*, σ. 318.

¹⁷² ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 446.

¹⁷³ ΓΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 68.

¹⁷⁴ Δ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή του πολίτη. Η γαλλική παρουσία στο Ιόνιο (1797-1799) και το έθνος των Ελλήνων*, Ηράκλειο 2020, σ. 496.

δικαστηρίου και αντίστοιχου επταμελούς εφετείου, ενώ εκλέγονται ειρηνοδίκες για την πόλη, τα προάστια και την ύπαιθρο της Κέρκυρας¹⁷⁵.

Στις αρχές του 19ου αιώνα, επί Επτανήσου Πολιτείας, σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1803, άρθρο ρνα', στα περισσότερα νησιά των Επτανήσων (Κέρκυρα, Λευκάδα, Ζάκυνθο και Κεφαλονιά) θεσπίστηκαν Δικαστήρια του εμπορίου και της ναυτιλίας¹⁷⁶. Μάλιστα, σε αυτά τα νησιά υπήρχε ήδη το Δικαστήριο της Εκκλησίας, στο οποίο υπάγονταν όσες υποθέσεις έπρεπε να εξετασθούν εκ νέου¹⁷⁷. Κατά την περίοδο των Αυτοκρατορικών Γάλλων¹⁷⁸, ο ειρηνοδίκης ως αστικός δικαστής εκδίκασε πλήθος υποθέσεων ανά έτος, τις οποίες υπερασπίζονται δικηγόροι και δικολάβοι (intervenienti). Σε ό,τι αφορά τους συμβιβασμούς, βάσει του άρθρου 1898 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Οι συμβιβασμοί έχουνσι μεταξύ των μερών κύρος τελεσιδίκου αποφάσεως*, ενώ με το άρθρο 1895 του ίδιου κώδικα: *Ο συμβιβασμός δεν εκτείνεται επέκεινα του αντικειμένου αυτού· η παραίτησις όλων των δικαιωμάτων, αγωγών και αξιώσεων, περιλαμβάνει μόνον ό,τι αναφέρεται εις τας διαφοράς, αί τινες προκάλεσαν τον συμβιβασμόν*¹⁷⁹.

Επί βρετανικής προστασίας¹⁸⁰, ιδρύονται στα Ιόνια Νησιά ειρηνοδικείο, πρωτοδικείο, εφετείο, πταισματοδικείο και κακουργοδικείο, ενώ στην Κέρκυρα ιδρύεται ανώτατο συμβούλιο της δικαιοσύνης. Οι δικαστές ελάμβαναν υψηλές αποδοχές αλλά ασκούσαν τα καθήκοντά τους εις μη γενεθλιακάς νήσους, όπως μη επηρεάζονται είτε εκ συγγενών ή οικείων, ενώ έως την ισχύ των νέων κωδίκων¹⁸¹, οι υποθέσεις εκδικάζονταν βάσει των Statute. Κατά την ίδια περίοδο, συστήνεται επιτροπή για τη σύνταξη του αστικού, εμπορικού και ποινικού κώδικα. Η επιτροπή έπρεπε να λάβει υπόψη, μεταξύ άλλων, το ισχύον εθιμικό δίκαιο και τους ήδη θεσπισθέντες κανονισμούς. Οι προσπάθειες για απαλλαγή των κατοίκων των Νησιών του Ιονίου από την απαρχαιωμένη νομοθεσία με το Σύνταγμα του 1817, φαίνεται πως απέδωσαν αρκετά χρόνια αργότερα. Το 1828, ο Μαίτλαντ σύστησε Επιτροπή η οποία είχε ως στόχο της τη σύνταξη σχεδίου νέου αστικού κώδικα. Παρά το γεγονός ότι η Επιτροπή εντός 9 μηνών κατάφερε και παρέδωσε ένα πλήρες σχέδιο, η ψήφιση και εφαρμογή του καθυστέρησε αρκετά αφού στάλθηκε στο Ανώτατο Συμβούλιο της

¹⁷⁵ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή του πολίτη*, σ. 496.

¹⁷⁶ ΜΕΤΑΞΑΣ, *Επτάνησος Πολιτεία*, σ. 64.

¹⁷⁷ ΜΕΤΑΞΑΣ, *Επτάνησος Πολιτεία*, σ. 65.

¹⁷⁸ ΣΤ. ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις* [Κερκυραϊκά Χρονικά 21], Κέρκυρα 1977, σ. 74.

¹⁷⁹ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΕΣ, σ. 349.

¹⁸⁰ Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρις Ενώσεως, έτη 1815-1864*, τ. Β', εν Ζακύνθω 1877, σ. 11.

¹⁸¹ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους*, τ. Β', σσ. 12-13.

Δικαιοσύνης όπου και μελετήθηκε για επτά συνεχόμενα έτη¹⁸². Ο Ιόνιος Αστικός Κώδικας¹⁸³ περιείχε 2.111 άρθρα τα οποία ήταν χωρισμένα σε τρία βιβλία, το πρώτο σχετικά με τις γενικές αρχές δικαίου για τα πρόσωπα, το δεύτερο αφορούσε το εμπράγματο δίκαιο και το τρίτο είχε τις διατάξεις για το ενοχικό και το κληρονομική δίκαιο¹⁸⁴.

Είναι ευρέως γνωστό πως οι επτανήσιοι νομομαθείς ενστερνίζονταν τις αρχές του Διαφωτισμού, εξάλλου πολλοί από αυτούς είχαν σπουδάσει τόσο στην Ιταλία, όσο και στη Γαλλία και είχαν υιοθετήσει κυρίως το γαλλικό πρότυπο. Γεγονός το οποίο καταγράφεται και στον υπόδουλο ελληνικό χώρο, όπου η επιρροή του γαλλικού δικαίου ήταν εντονότατη. Μάλιστα, η γαλλική νομοθεσία φαίνεται να ήταν πλήρως αποδεκτή και από τον Ι. Καποδίστρια καθώς και την Αντιβασιλεία, με εντολή της οποίας ο γαλλικός αστικός κώδικας μεταφράστηκε στα ελληνικά το 1836¹⁸⁵. Με τον Ιόνιο Αστικό Κώδικα εισάγονται στην κοινωνία των νησιών του Ιονίου οι ιδέες του φυσικού δικαίου όπως ακριβώς είχαν διατυπωθεί από τους Διαφωτιστές. Έτσι, είναι αξιοσημείωτο πως έρχονται σε επαφή με τις έννοιες της ισονομίας, της προστασίας της περιουσίας και της ιδιοκτησίας, η ελευθερία των συμβάσεων και η ενίσχυση της ισχύος του γραπτού νόμου, έναντι του εθιμικού δικαίου και γενικώς περιείχε διατάξεις που αφορούσαν όλο το φάσμα της καθημερινότητας του ατόμου¹⁸⁶.

VI. Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου

Εφόσον το αρχειακό υλικό που εντοπίσαμε και επεξεργασθήκαμε για το θέμα μας προέρχεται από συμβολαιογραφικά αρχεία, κρίνουμε σκόπιμη μία ευσύνοπτη αναφορά στο συμβολαιογραφικό επάγγελμα. Βεβαίως, αξίζει να αναφερθεί πως για τους ίδιους τους συμβολαιογράφους εντοπίζονται ελάχιστα στοιχεία στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα¹⁸⁷. Κατά τη βυζαντινή περίοδο, το επάγγελμα του συμβολαιογράφου περιέγραφε ουσιαστικά τον γραφέα ή τον στενογράφο ο οποίος ενίοτε κατέγραφε και δικαιοπρακτικές συμβάσεις. Εν αντιθέσει με τη Δυτική

¹⁸² Π. ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ, «Διατοπικό δίκαιο των Ιονίων Νήσων: Συγκρούσεις και επιβιώσεις νομικών θεσμών μετά την Ένωση», *Ιονικά Ανάλεκτα* 5 (2015) 81-102, σ. 82.

¹⁸³ Εκείνη την εποχή δύο σημαντικότερα νομικά κείμενα έκαναν την εμφάνισή τους και επηρέασαν τον Ιόνιο Αστικό Κώδικα, ο γαλλικός-ναπολεόντειος αστικός κώδικας (1804) και ο αυστριακός κώδικας (1811). ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ, «Διατοπικό δίκαιο των Ιονίων Νήσων», σ. 84.

¹⁸⁴ ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ, «Διατοπικό δίκαιο των Ιονίων Νήσων», σ. 83.

¹⁸⁵ ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ, «Διατοπικό δίκαιο των Ιονίων Νήσων», σ. 84.

¹⁸⁶ ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ, «Διατοπικό δίκαιο των Ιονίων Νήσων», σ.85.

¹⁸⁷ Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου στην Κέρκυρα επί βενετοκρατίας», *Εώα και Εσπέρια* 8 (2008-2012) 145-205 (191).

Ευρώπη, στην οποία ο νοτάριος ασχολούταν κυρίως με τη σύνταξη ιδιωτικών πράξεων. Μόνο προς τα τέλη της αυτοκρατορίας και κυρίως σε περιοχές που είχαν επηρεαστεί από τους δυτικούς ή είχαν καταληφθεί από αυτούς ο όρος *νοτάριος* λαμβάνει τη σημασία του συμβολαιογράφου¹⁸⁸.

Ο όρος *notarius* εμφανίζεται ήδη από τον 1ο αιώνα μ.Χ., για να περιγράψει τους ανελεύθερους ανθρώπους τους οποίους χρησιμοποιούσαν επειδή είχαν την ικανότητα της γρήγορης γραφής. Σταδιακά, ωστόσο, οι νοτάριοι απέκτησαν κύρος αλλά και ευρύτερες γνώσεις ως γραμματείς, ενώ οι αυτοκρατορικοί *notarii* ήταν σε θέση να καταλάβουν τόσο διοικητικά, όσο και πολιτικά αξιώματα. Στην ελληνική γλώσσα, ο όρος αυτός καταγράφεται ως *συμβολαιογράφος*¹⁸⁹, *νοτάριος*¹⁹⁰, *σημειογράφος*, *ταχυγράφος* ή *υπογραφεύς*¹⁹¹. Ως συμβολαιογράφος δηλαδή δύναται να οριστεί ο επαγγελματίας ο οποίος ασχολείται με τη σύνταξη και την επικύρωση εγγράφων τα οποία εμπεριέχουν δικαιοπραξίες¹⁹².

Κατά τη βυζαντινή περίοδο, ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε σε ό,τι αφορά τον έλεγχο του συμβολαιογράφου. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη Νεαρά 44 (15 Αυγούστου 537 μ.Χ.), στην περίπτωση που θα διαπιστωνόταν παραβίαση των υποχρεώσεων εκ μέρους του συμβολαιογράφου, αυτός έχανε το αξίωμά του και είτε αποχωρούσε από το γραφείο του, είτε ελάμβανε τη θέση του υπαλλήλου του νέου συμβολαιογράφου, με αρμοδιότητες να καταγράφει τα επιχειρήματα των συμβαλλομένων μερών και να παρίσταται κατά τη σύνταξη των πράξεων. Μάλιστα, ο Ιουστινιανός έχοντας ως στόχο του την αποφυγή της πλαστογραφίας, να καταχωρούν το τελικό συμβολαιογραφικό κείμενο σε πάπυρο¹⁹³.

Για την εξεταζόμενη εποχή πρέπει να αναφερθεί πως οι Βενετοί θεωρούσαν το συμβολαιογραφικό επάγγελμα πολύ σημαντικό¹⁹⁴. Στα Ιόνια Νησιά δε, από ενωρίς τέθηκε το ζήτημα του διορισμού ελλήνων συμβολαιογράφων οι οποίοι έπρεπε να συντάσσουν τις δικαιοπραξίες στην ελληνική γλώσσα¹⁹⁵, αίτημα το οποίο είχε καταγραφεί στην Κέρκυρα ήδη από το 1283, με τον Κάρολο τον Α΄ τον Ανδηγαυό να είναι αυτός που το ικανοποίησε εν τέλει. Εξάλλου, δεν πρέπει να διαφεύγει της

¹⁸⁸ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 10.

¹⁸⁹ Βλ. και ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 9.

¹⁹⁰ Notaries < nota: σημείο, γραφή. Βλ. και ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 10.

¹⁹¹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σ. 146.

¹⁹² ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 9.

¹⁹³ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 21.

¹⁹⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σ. 147.

¹⁹⁵ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σσ. 148-149.

προσοχής πως παρόμοια αιτήματα διατυπώνονταν συχνά στη βενετική διοίκηση εκ μέρους των Κερκυραίων κατοίκων. Από την άλλη, εκείνη περίπου την περίοδο, διορίζονται αρκετοί ιταλόφωνοι νοτάριοι, κυρίως από την Κάτω Ιταλία για τη διευθέτηση των αναγκών της Βενετίας στο νησί. Αυτοί συνήθως, με το πέρας της θητείας τους, αποχωρούσαν από την Κέρκυρα, χωρίς αυτό να συνεπάγεται απαραίτητα πως δεν υπήρχαν και μόνιμα εγκατεστημένοι νοτάριοι, οι οποίοι ενίοτε μεταβίβαζαν την άσκηση του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος μαζί με τα κατάστιχά τους, σε κάποιο από τα τέκνα τους¹⁹⁶.

Η βενετική διοίκηση, κατά καιρούς, απαγόρευε την άσκηση του επαγγέλματος του νοταρίου από ιερείς, όπως συνέβαινε στο Μεσαίωνα. Όποιος παραβίαζε αυτόν τον κανόνα κινδύνευε με την επιβολή σοβαρών κυρώσεων, ενδεχομένως επειδή αυτή η διπλή ιδιότητα του συμβολαιογράφου-ιερέα εμπεριείχε (υψηλό) τον κίνδυνο ο διαθέτης να επηρεασθεί και να κληροδοτήσει περιουσιακά του στοιχεία σε κάποιον ναό ή άλλο θρησκευτικό ίδρυμα¹⁹⁷.

Ο διορισμός στο συμβολαιογραφικό επάγγελμα γινόταν ύστερα από ενδελεχή εξέταση των τυπικών προσόντων του υποψήφιου, αλλά και της γενικότερης συμπεριφοράς του που υπαγορευόταν από τους άγραφους ηθικούς κανόνες¹⁹⁸. Οι υποψήφιοι λοιπόν καλούνταν να έχουν γνώσιν και νόμων είδησιν¹⁹⁹, αλλά και να γνωρίζουν το τυπικό της σύνταξης συμβολαιογραφικών εγγράφων όλων των κατηγοριών. Μάλιστα, ήδη από το 1442, τέθηκε το ζήτημα της θέσπισης επιπρόσθετων προσόντων, όπως η ηλικία (τουλάχιστον 25 ετών), καθώς και η μαθητεία δίπλα σε κάποιον συμβολαιογράφο²⁰⁰. Επομένως, όπως σε πολλά επαγγέλματα, έτσι και σε αυτό, η απόκτηση εμπειρίας όντας δίπλα σε έναν επαγγελματία κρινόταν απαραίτητη ήδη από εκείνη την εποχή²⁰¹.

Ο νοτάριος, πέραν των τυπικών του προσόντων, έπρεπε να χαρακτηρίζεται και από έναν ενάρετο βίο²⁰², με δίκαιες πράξεις, σε συνδυασμό πάντα με μια ανώτερη καταγωγή. Ακόμη και η συμπεριφορά των υπόλοιπων μελών της οικογένειάς του αποτελούσε, κατά καιρούς, χαρακτηριστικό στοιχείο προς εξέταση. Για παράδειγμα,

¹⁹⁶ ΣΠ. ΑΣΩΝΙΤΗΣ, «Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα των ετών 1398-1458», *Εώα και Εσπέρια* 1 (1993) 9-44 (10-11).

¹⁹⁷ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σσ. 164-165.

¹⁹⁸ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σ. 160.

¹⁹⁹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σ. 153.

²⁰⁰ ΑΣΩΝΙΤΗΣ, «Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα», σ. 15.

²⁰¹ Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων: κανονιστικές ρυθμίσεις του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος στις αρχές του 19ου αιώνα στα Ιόνια Νησιά», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 44 (2012-2013) 227-276 (228).

²⁰² ΑΣΩΝΙΤΗΣ, «Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα», σ. 14.

η συμπεριφορά του πατέρα του υποψήφιου συμβολαιογράφου ήταν σαφώς ένα καλό δείγμα και για την αντιμετώπιση του ιδίου. Γι' αυτόν το λόγο, δεν ήταν λίγες οι φορές που η καταγωγή τους ταυτιζόταν και με τους τίτλους ευγενείας (*cittadinanza*)²⁰³. Εξάλλου, σε μία τόσο μικρή κοινωνία, το ήθος και ο χαρακτήρας μπορούσαν εύκολα να διαπιστωθούν²⁰⁴.

Πέραν των υπόλοιπων αρμοδιοτήτων του, ο νοτάριος είχε και διαιτητική²⁰⁵ δικαιοδοσία. Αυτό του έδινε το δικαίωμα όχι μόνον να επικυρώνει τα έγγραφα των συμβαλλομένων μερών, αλλά να συλλέγει, να ερμηνεύει και να προσδίδει νομική υπόσταση σε αυτά²⁰⁶. Δεν ήταν λίγες οι φορές που τα αντικρουόμενα μέρη απευθύνονταν σε αυτόν, προκειμένου να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές. Ωστόσο, τέτοια αιτήματα βοήθειας δεν δηλώνονται ρητώς στις υποθέσεις διαφορών που επιλύονται με διακανονισμό μεταξύ των μερών, αφού σπανιότατα καταγράφεται η συμβολή του συμβολαιογράφου. Αξίζει δε να διευκρινιστεί πως σε γενικές γραμμές οι συμβολαιογράφοι της πόλης της Κέρκυρας είχαν αποκτήσει περισσότερες γνώσεις από τους συμβολαιογράφους των χωριών, οι οποίοι συνήθως ήταν ιερωμένοι. Αυτό γίνεται ευδιάκριτο στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα των πρώτων, τα οποία διακρίνονται για τα λίγα ορθογραφικά λάθη και τη χρήση λατινικών όρων²⁰⁷. Αρχικά λοιπόν οι νοτάριοι κατάρτιζαν και τελικώς καταχωρούσαν²⁰⁸ στα κατάστιχά τους όλες τις κατηγορίες των συμφωνιών που είχαν συναφθεί προφορικώς²⁰⁹, ενώ, σε κάποιες περιπτώσεις κατείχαν τέτοια νομική παιδεία, με αποτέλεσμα να είναι σε θέση να αποφανθούν για την επίλυση της διαφωνίας²¹⁰, αλλά και να κρίνουν αν τα συμβαλλόμενα μέρη διέθεταν την απαιτούμενη δικαιοπρακτική ικανότητα για την ανάληψη των νόμιμων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων τους²¹¹.

Ο έλεγχος του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος ήταν μία από τις μέριμνες της βενετικής διοίκησης σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στη λήψη μέτρων για αποφυγή των παραβάσεων εκ

²⁰³ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σ. 155.

²⁰⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 228.

²⁰⁵ Στη δυτική Ευρώπη του Μεσαίωνα, ορισμένοι συμβολαιογράφοι ασκούν και δικαστικά-διαιτητικά καθήκοντα. Αντιθέτως, στο Βυζάντιο, κάτι τέτοιο ήταν σπάνιο. Η. SARADI, *Le notariat byzantin du IXe au XVe siècles*, Αθήνα 1991, σ. 214.

²⁰⁶ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 7.

²⁰⁷ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 38.

²⁰⁸ Πρόκειται για την *completionem* (κομπλατίων) της βυζαντινής περιόδου, δηλαδή την καταγραφή της συμβολαιογραφικής πράξης στην τελική της μορφή και επικυρωμένη με τις υπογραφές των συμβαλλομένων. SARADI, *Le notariat byzantin*, σ. 178.

²⁰⁹ Στη δυτική Ευρώπη, κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, υιοθετείται η «γερμανική» συμφωνία, δηλαδή η προφορική συμφωνία. SARADI, *Le notariat byzantin*, σ. 209.

²¹⁰ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 106.

²¹¹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σσ. 10-11.

μέρους των συμβολαιογράφων. Γι' αυτό είχε οριστεί (απόφαση του βάλου Simonis Dalmario (1392-1394)) πως θα πρέπει να δημοσιοποιείται το περιεχόμενο των συμβολαιογραφικών πράξεων (*stridatio*), ούτως ώστε να είναι έγκυρες οι αποφάσεις που εμπεριείχαν²¹². Η Βενετία επεδίωκε να γνωρίζει τον αριθμό των ατόμων που ασκούν αυτό το επάγγελμα. Κατά καιρούς, μάλιστα, ύστερα από σχετικό αίτημα των συμβολαιογράφων της πόλης, απαγορευόταν η σύνταξη δικαιοπραξιών από τους *νοτάριους* της υπαίθρου. Βεβαίως, ανά διαστήματα επιστρατεύονταν και οι *inquisitori* (εξεταστές), θεσμός που εντοπίζεται από τα τέλη του 16ου αιώνα, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τον έλεγχο και την τιμωρία των παραβατών συμβολαιογράφων σε περιπτώσεις αμέλειας εκτέλεσης των πράξεων τους²¹³. Όλα λοιπόν τα ανασταλτικά μέτρα λαμβάνονταν διότι κατά καιρούς καταγράφονταν διαμαρτυρίες των πολιτών αναφορικά με τις ατασθαλίες των συμβολαιογράφων²¹⁴.

Η βενετική διοίκηση μεριμνούσε ώστε κατά καιρούς οι συμβολαιογράφοι να προσκομίζουν σε αυτήν τα κατάστιχά τους προς εξέταση, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν όντως είχαν τηρηθεί όλες οι νόμιμες διαδικασίες²¹⁵. Ειδικότερα, όσοι συμβολαιογράφοι δραστηριοποιούνταν στην πόλη της Κέρκυρας είχαν συνήθως διορία τριών ημερών για να παραδώσουν τα συμβολαιογραφικά τους κατάστιχα, ενώ οι συμβολαιογράφοι της υπαίθρου είχαν διορία συνήθως έξι ημερών. Επιπρόσθετα χαρακτηριστικά τα οποία τέθηκαν ώστε να περιοριστούν οι παραβάσεις ήταν η απαγόρευση κενών φύλλων ανάμεσα στις πράξεις. Τα κενά φύλλα ή τα κενά διαστήματα επί γραφθέντων φύλλων έπρεπε να διαγράφονται από τον συμβολαιογράφο²¹⁶. Ακόμα, υποχρεωτική ήταν και η τήρηση αλφαβητικού ευρετηρίου, γεγονός που έχουμε εντοπίσει σχεδόν σε όλα τα εξεταζόμενα συμβολαιογραφικά βιβλία. Αυτά έπρεπε να είναι προσεγμένα, δεμένα και καταγεγραμμένα, με αυστηρή τήρηση της χρονολογικής σειράς καταχώρησης των πράξεων²¹⁷.

Στις αρχές του 19ου αιώνα, θεσπίζονται νέοι κανονισμοί οι οποίοι συμπληρώνουν τα παραπάνω. Το Φεβρουάριο 1805, αποφασίστηκε, συν τοις άλλοις, πως οι νοτάριοι δεν είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν το επάγγελμά τους εκτός της νόμιμης περιοχής τους²¹⁸. Επιπλέον, λίγο αργότερα, στις 25 Απριλίου 1805, με διαταγή, ορίστηκε πως στο τέλος κάθε συμβολαιογραφικής πράξης έπρεπε να

²¹² ΑΣΩΝΙΤΗΣ, «Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα», σσ. 12-13.

²¹³ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 67.

²¹⁴ ΑΣΩΝΙΤΗΣ, «Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα», σ. 12.

²¹⁵ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σσ. 174-175.

²¹⁶ Βλ. Παράρτημα Εγγράφων, αρ. 4.

²¹⁷ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σσ. 167-168.

²¹⁸ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 234.

υπάρχουν οι υπογραφές των μαρτύρων²¹⁹ και για την ολοκλήρωση του συμβολαιογραφικού βιβλίου θα έπρεπε ο συμβολαιογράφος να συντάξει έναν αλφαβητικό κατάλογο²²⁰.

Επί βρετανικής προστασίας²²¹, οι συμβολαιογράφοι κατέβαλλαν χρηματική εγγύηση ότι θα εφαρμόζουν τα νόμιμα. Τους υποψήφιους συμβολαιογράφους εξέταζε ειδική επιτροπή αποτελούμενη από τον πρόεδρο των δικαστηρίων, τον εισαγγελέα, δύο δικηγόρους και τρεις συμβολαιογράφους. Τα προαπαιτούμενα, εν πολλοίς, ήταν αυτά που ίσχυαν και κατά τους προηγούμενους αιώνες: γνώση των σχετικών νόμων, *χρηστοθήθεια και τιμιότης*. Τα συμβολαιογραφικά κατάστιχα ελέγχονταν κάθε μήνα από τον έπαρχο. Το 1820, αποφασίζεται πως εκτός από τους μάρτυρες θα έπρεπε να υπογράφουν και οι συμβαλλόμενοι, τουλάχιστον όσοι γνώριζαν γραφή²²². Μάλιστα στο άρθρο 3 του κανονισμού για το επάγγελμα του συμβολαιογράφου που εκδόθηκε από την Πρώτη Βουλή (*Parlamento*) του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων, στις 28 Μαΐου 1820, ορίζεται πως ο συμβολαιογράφος είναι υποχρεωμένος να ασκεί μόνον αυτό το επάγγελμα και να μην έχει κάποια άλλη επαγγελματική δραστηριότητα, ενώ, σε περίπτωση παράβασης, η τιμωρία που ορίζεται είναι η παύση από τα συμβολαιογραφικά καθήκοντα επί ένα έτος²²³. Ωστόσο, όσοι ήταν ήδη διορισμένοι συμβολαιογράφοι, μπορούσαν να διατηρήσουν το αξίωμα μέχρι το τέλος της ζωής τους. Άξιο μνείας το γεγονός ότι οι υιοί των συμβολαιογράφων, εφόσον ήταν και οι ίδιοι συμβολαιογράφοι, είχαν τη δυνατότητα να κρατήσουν τα συμβολαιογραφικά βιβλία του πατέρα τους, με την προϋπόθεση πως θα καταθέσουν, σε διορία 30 ημερών, στην ειδική ελεγκτική αρχή αναλυτικό κατάλογο αυτών²²⁴. Μάλιστα, ύστερα από το θάνατό ενός συμβολαιογράφου, ο ιερέας του ναού, όπου είχε πραγματοποιηθεί η ταφή ήταν υποχρεωμένος να καταθέσει το πιστοποιητικό θανάτου στον έπαρχο²²⁵.

Επιλογικά, θα λέγαμε πως ο ρόλος του συμβολαιογράφου, την υπό εξέταση περίοδο, καθίσταται σπουδαιότατος. Αυτό διότι, όχι μόνο συνάπτει συμφωνίες, αλλά είναι και το *δημόσιο* πρόσωπο το οποίο θα καταγράψει και θα ορίσει το περιβάλλον,

²¹⁹ Η ύπαρξη των υπογραφών των μαρτύρων αποτελούσε ήδη από την εποχή του Ιουστινιανού ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία για την αξιοπιστία της πράξης. Βλ. και ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 25.

²²⁰ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 237.

²²¹ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους*, τ. Β', σ. 22.

²²² ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 264.

²²³ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 263.

²²⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σσ. 240, 242.

²²⁵ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 263.

μέσα στο οποίο θα πραγματοποιηθούν διαφόρων ειδών διαιτητικών πράξεων. Ο συμβολαιογράφος γνωρίζει τις κατηγορίες των δικαιοπραξιών, χωρίς να παραλείπει τα βασικά στοιχεία (*essentialia negotii*) ανά περίπτωση²²⁶. Συμβάλλει τέλος στην τήρηση των νόμων, τους οποίους γνωρίζει και υπερασπίζεται²²⁷.

VII. Γυναικεία δικαιοπρακτική συμμετοχή

Οι οικονομικές μεταβολές που συντελέστηκαν στη δυτική Ευρώπη από τον ενδέκατο έως τον δέκατο τρίτο αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα τη βελτίωση και την εντατικοποίηση της γεωργικής παραγωγής και του εμπορίου, ενώ δημιουργήθηκαν νέα αστικά κέντρα και σημειώθηκε αύξηση του πληθυσμού. Από την άλλη πλευρά, οι πολεμικές συγκρούσεις μείωσαν ένα μέρος του ανδρικού πληθυσμού και «ανάγκασαν» τις γυναίκες να λάβουν μέρος στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι, εκείνες κατάφεραν να γίνουν κυρίαρχες τόσο στη διαχείριση του οίκου τους, όσο και των οικονομικών αυτού. Αξίζει δε να αναφέρουμε πως αυτή η μεταβολή αφορούσε κυρίως τις γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Σε ό,τι αφορά το Βυζάντιο, νεότερες έρευνες έχουν δείξει πως η γυναίκα, πλην της υποχρέωσης για την ανατροφή των παιδιών και τη διαχείριση του οίκου, είχε εξέχοντα ρόλο στη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων της οικογένειας, συμπεριλαμβανομένων και αυτών της προικώας περιουσίας της²²⁸. Ωστόσο, στο νομικό έργο της ύστερης βυζαντινής περιόδου, την Εξάβιβλο²²⁹, οι γυναίκες αποκλείονται από την άσκηση πλήθους έννομων δικαιοπρακτικών δραστηριοτήτων.

Μέσω της εξέτασης των συμβολαιογραφικών εγγράφων, συχνά διαφαίνονται στερεοτυπικές αντιλήψεις και νοοτροπίες που χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες σε διαχρονικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες, και κατά την εξεταζόμενη περίοδο, έχουν δικαιοπρακτική ικανότητα μόνον υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Αναλυτικότερα, δεν είναι λίγες οι φορές που εκείνες εμφανίζονται σε πράξεις αγοραπωλησίας, δανεισμού, αλλά και μίσθωσης. Βεβαίως, αυτό συμβαίνει κυρίως

²²⁶ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 11.

²²⁷ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 275.

²²⁸ Βλ. και Μ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, «Η συμμετοχή της γυναίκας στην οικονομία κατά τον ύστερο Μεσαίωνα (Η περίπτωση της Σερβίδας κλώστριας)», *Ενώ και Εσπέρια* 5 (2001-2003) 147-177 (152).

²²⁹ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 87. Κατά τον δέκατο έκτο αιώνα, στη Βενετία, μεταφράζονται στη κοινή γλώσσα η Εξάβιβλος και ο Νομοκάνων. KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 248.

όταν ο σύζυγος είχε αποβιώσει²³⁰, οπότε και καθίσταντο πλέον αυτεξούσιες²³¹. Συχνά καταγράφεται στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα πως οι γυναίκες της ανώτερης κοινωνικής τάξης δεν μπορούσαν να αναλάβουν τη διεύθυνση των οικονομικών υποχρεώσεων παρά μόνον όταν λείπει ο σύζυγός τους²³². Ως γνωστόν, τα κορίτσια, πριν παντρευτούν, ήταν υπεξούσιες στον πατέρα και μετέπειτα στο σύζυγο, ο οποίος ήταν υποχρεωμένος να τις εκπροσωπεί σε όλες τις δραστηριότητες²³³. Βεβαίως, αφότου έμεναν χήρες, ήταν, επί της ουσίας, οι αρχηγοί της οικογένειας αφού οι ίδιες εδύναντο να διαχειριστούν την περιουσία των ανήλικων τέκνων τους και να μεριμνήσουν για την ανατροφή τους²³⁴. Και στην Εξάβιβλο²³⁵, οι γυναίκες είχαν το δικαίωμα να είναι επίτροποι των τέκνων τους μόνον μετά το θάνατο του συζύγου. Οι χήρες, ιδιαίτερα της ανώτερης κοινωνικής τάξης, έχαιραν οικονομικής ανεξαρτησίας εφόσον μπορούσαν να διαχειριστούν τα οικονομικά του οίκου τους²³⁶ και πολλές φορές καταγράφεται πως δεν επέλεγαν να ξαναπαντρευτούν ώστε να μην χάσουν αυτό το προνόμιο²³⁷.

Αξιοσημείωτη είναι η γυναικεία παρουσία στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα της προηγούμενης από την εξεταζόμενη περίοδο. Πιο συγκεκριμένα, τον 17ο αιώνα, γυναίκες εμφανίζονται να συνάπτουν σχέσεις εργασίας ως τροφοί, μαίες ή και υπηρέτριες. Αρκετά συνηθισμένο το επάγγελμα της τροφού η οποία, κάποιες φορές, αναλάμβανε και την ευρύτερη φροντίδα του βρέφους και ακολουθούσε την οικογένεια όταν χρειαζόταν να μετακινηθεί²³⁸. Συχνά η αμοιβή οριζόταν πως θα είναι ένα μέρος της μελλοντικής τους προίκας²³⁹. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ανάλογα με την ηλικία τους, τα κορίτσια εκπροσωπούνταν κυρίως από τους γονείς τους²⁴⁰. Ακόμη, οι γυναίκες εμφανίζονται ως άμεσα συμβαλλόμενα μέρη στις περιπτώσεις όπου δουλεύουν σε εργαστήρια, για παράδειγμα της υφαντικής τέχνης, στα οποία συχνότατα γυναίκες είναι οι δασκάλες ή και οι εργοδότες των μαθητευόμενων κοριτσιών²⁴¹.

²³⁰ ΖΑΡΙΔΗ- ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 129.

²³¹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Δικαιοπραξίες εμπορικών εταιρειών», σ. 11.

²³² ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, «Η συμμετοχή της γυναίκας», σ. 164.

²³³ ΖΑΡΙΔΗ- ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 133.

²³⁴ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Η εικόνα της οικογένειας», σ.217.

²³⁵ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 88.

²³⁶ ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, «Η συμμετοχή της γυναίκας», σ. 159.

²³⁷ ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, «Η συμμετοχή της γυναίκας», σ. 160.

²³⁸ ΖΑΡΙΔΗ- ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σσ. 138-140.

²³⁹ ΖΑΡΙΔΗ- ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 132

²⁴⁰ ΖΑΡΙΔΗ- ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 130

²⁴¹ ΖΑΡΙΔΗ- ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 140.

Βάσει του βενετικού δικαίου²⁴², η γυναίκα, όταν συμπλήρωνε τα 12 έτη, αποκτούσε το δικαίωμα να εκπροσωπεί μόνη της τον εαυτό της, κυρίως σε κατώτατα δικαστήρια και ήταν σε θέση να συνάψει συμβάσεις και συμβόλαια, νόμος ο οποίος ίσχυε τις περισσότερες φορές σε θεωρητικό επίπεδο. Μάλιστα, μετά την ηλικία των 14 ετών, το κορίτσι είχε τη δυνατότητα να εμφανισθεί και σε εφετείο, ενώ η αντίστοιχη ηλικία για τους άνδρες ήταν κατά 2 έτη μεγαλύτερη.

Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε τις ομοιότητες που εντοπίζονται αναφορικά με τη θέση της γυναίκας μεταξύ δύο σημαντικότερων υπό βενετική κυριαρχία νησιών, της Κέρκυρας και της Κρήτης. Στην τελευταία, ήδη από τον 14ο αιώνα παρατηρείται εντονότατη η γυναικεία συμμετοχή στις οικονομικές δραστηριότητες τόσο σε ό,τι αφορά τις επενδύσεις, όσο και γενικότερα, ενώ καταγράφονται και περιστατικά συμμετοχής αυτών στην τοκογλυφία. Βεβαίως, και στα δύο νησιά οι γυναίκες που δραστηριοποιούνται στον οικονομικό τομέα δεν είναι άλλες από αυτές που άνηκαν στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις της υπαίθρου και της πόλεως και οι οποίες εύλογα επιθυμούσαν να αυξήσουν το εισόδημά τους²⁴³.

VIII. Περί νομισμάτων

Ο προσδιορισμός της εκτίμησης της αξίας του χρήματος αποτελεί ασφαλώς μια καλή αρχή για την κατανόηση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων που πρόκειται να αναλύσουμε στη συνέχεια. Συγκεκριμένα, έντονη ήταν η κυκλοφορία των νομισμάτων επί ενετοκρατίας στην Κέρκυρα, με την Γερουσία να είναι υπεύθυνη σε θέματα ελέγχου και κοπής αυτού²⁴⁴.

Πριν την κοπή των τουρκικών νομισμάτων, πολλά βυζαντινά και βενετικά νομίσματα είχαν κάνει την παρουσία τους στον οικονομικό χώρο, μάλιστα κάποια από αυτά αποτέλεσαν και το πρότυπο το οποίο ακολούθησαν και τα τουρκικά²⁴⁵. Αξίζει αρχικά να διευκρινιστεί πως οι λογαριασμοί, κυρίως κατά τον 15ο έως τον 18ο αιώνα, πραγματοποιούνταν σε ρεάλια, τα οποία, συγκριτικά με τα υπόλοιπα

²⁴² Σ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος στην Κέρκυρα (1600-1864). Έμφυλες σχέσεις και οικονομικές δραστηριότητες*, επιστημονική επιμέλεια: Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Κέρκυρα 2008, σ. 43.

²⁴³ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 115.

²⁴⁴ Ε. ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα: η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος-19ος αι.*, Αθήνα 1996, σ. 27.

²⁴⁵ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 119.

ευρωπαϊκά νομίσματα, κατείχαν υψηλή θέση στις συναλλαγές, μετά όμως από τα χρυσά νομίσματα της Βενετίας²⁴⁶.

Πέραν των ρεαλίων, εμφανίζονται συχνά τα ενετικά τσεκίνια τα οποία, κατά καιρούς, ονομάζονταν *κωνσταντινάτα* και έκαναν έντονη την παρουσία τους στην Ανατολή πριν και μετά την οθωμανική κυριαρχία. Το χρυσό αυτό βενετικό δουκάτο έλαβε την ονομασία τσεκίνι από την Δόγη Francesco Donà²⁴⁷ και στις πηγές εντοπίζεται ως *τσεκίνι*, *τσικίνι*, *βενετικό χρυσό* και *χρυσό δουκάτο*²⁴⁸. Άξιο αναφοράς πως το τσεκίνι (*cecchino*), το οποίο αναφέρεται κυρίως από το 1561 και μετά, ήταν το κυρίαρχο νόμισμα έως την πτώση της Γαληνοτάτης. Το τσεκίνι αρχικά αντιστοιχούσε σε 3 βενετικές λίρες ή 18 γρόσια, όμως αργότερα σταδιακά η τιμή του αυξήθηκε και από το 1716 μέχρι και το 1797 έφτασε στις 22 λίρες²⁴⁹. Σε κάποιες περιοχές δε, όπως στην Κρήτη, κατά τα τέλη του 16ου έως τις αρχές του 17ου αιώνα, εντοπίζονται τα *μισοτσέκινα* (μισό τσεκίνι) ή τα *καρτοτσιέκινα* (1/4 του τσεκινίου)²⁵⁰. Μάλιστα, τον 19ο αιώνα υπάρχουν αναφορές πως το τσεκίνι εθεωρείτο το νόμισμα της αποταμίευσης.

Το χρυσό βενετικό δουκάτο κυκλοφόρησε σταθερά από τον 13ο έως τον 18ο αιώνα, ενώ ακόμη και μετά την πτώση της Βενετίας παρέμενε ένα δυνατό νόμισμα σε κάποιες περιοχές²⁵¹. Ενώ ακόμη σημαντικό νόμισμα ήταν η λίρα ή λίβρα/ λίτρα, η οποία κόπηκε πρώτα στη Βενετία από τον Δόγη Nicolò Tron, το έτος 1472, και αργότερα (1474-1475) από τον Δόγη P. Mocenigo. Στις βενετοκρατούμενες περιοχές του ελλαδικού χώρου η λίρα της Βενετίας, η οποία ισοδυναμούσε με 12 ουγγιές²⁵², κατείχε σημαντική θέση²⁵³. Μία σημαντική υποδιαίρεση της λίρας (το εικοστό αυτής) αποτελούσαν τα *σολδία* τα οποία, σε μερικές περιπτώσεις, χρησιμοποιούνται και ως δηλωτικά γενικώς του χρήματος, αν και έχασαν σταδιακά την αξία τους, κυρίως όταν από αργυρά έγιναν χάλκινα, ασφαλώς όμως δεν έχασαν την αξία τους η οποία ήταν το 1/20 της λίρας²⁵⁴. Επιπλέον, κυρίως για την Ανατολή, κόβεται από τον Δόγη Agostino Barbarigo (1486-1501) το *grosseto per navigar*, το οποίο εντοπίζεται στις ελληνικές πράξεις ως *γροσσέτο*: ισοδύναμο με 4 σολδία²⁵⁵. Στα τέλη του 1730, η Βενετία αποφασίζει και κόβει σολδία για την Κέρκυρα, την Κεφαλονιά και τη

²⁴⁶ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 121.

²⁴⁷ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 130.

²⁴⁸ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σσ. 129-130.

²⁴⁹ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σσ. 131-132.

²⁵⁰ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 133.

²⁵¹ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 134.

²⁵² ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Αντώνιος Σπυρής*, σ. 365.

²⁵³ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 141.

²⁵⁴ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 143.

²⁵⁵ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 149.

Ζάκυνθο, νομίσματα τα οποία κυκλοφόρησαν σε όλα τα Επτάνησα²⁵⁶. Την εποχή δε της αγγλικής προστασίας, αυτό το χάλκινο νόμισμα κόπηκε εκ νέου, διότι θεωρήθηκε απαραίτητο για να διευκολυνθούν οι εσωτερικές συναλλαγές και να καταργηθούν σταδιακά τα υπόλοιπα νομίσματα από τα εμβάσματα²⁵⁷.

Το *τάλιρο* (*τόλορο*, *τάλαρο*) ήταν νόμισμα που κόπηκε για την Ανατολή, κυρίως για τις εμπορικές συναλλαγές στις αρχές του 16ου αιώνα. Αυτό ανάλογα με την περιοχή στην οποία χρησιμοποιούνταν λάμβανε και την αντίστοιχη ονομασία ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που αποκαλούνταν και γρόσι. Το *τάλιρο* λοιπόν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως διεθνές νόμισμα εξαιτίας του ότι κυριάρχησε στους λογαριασμούς τον 18ο και τον 19ο αιώνα²⁵⁸. Πρέπει να διευκρινιστεί πως το βενετικό *τάλιρο*, που ήταν και ένα από τα σπουδαιότερα, κόπηκε το 1756.

Αναφορικά με την αξία του κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί πως αρχικώς αντιστοιχούσε σε 10 λίρες και στη συνέχεια, με το βενετικό διάταγμα, στις 25 Μαρτίου 1769, ορίστηκε πως αυτό θα υπολογίζεται σε 1¼ του δουκάτου. Όταν στις ιστορικές πηγές καταγράφεται ο όρος *τάλιρο* πριν από την προαναφερθείσα χρονολογία, εννοείται κυρίως το γερμανικό και το ισπανικό, δηλαδή το αποκαλούμενο *ρεάλι*²⁵⁹. Τέλος, κατά τον 19ο αιώνα, εξαιτίας της υποτίμησης του ασημένιου γροσίου (κυρίως τα έτη 1808-1844), παρατηρείται στην οθωμανική οικονομία η τακτική του διμεταλλισμού, δηλαδή η χρήση χρυσού και αργύρου ως μέσου συναλλαγής²⁶⁰.

²⁵⁶ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα* σ. 134.

²⁵⁷ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 168.

²⁵⁸ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 151.

²⁵⁹ ΛΙΑΤΑ, *Φλωρία δεκατέσσερα*, σ. 159.

²⁶⁰ Ζ. ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου (19ος αι.)*, Αθήνα 2018, σ. 295.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

I. Κουμέσιοι

1. Εσωτερικές υποθέσεις

Στο πλαίσιο της διευθέτησης υποθέσεων κατεξοχήν οικονομικής φύσεως, αλλά και άλλων κατηγοριών, εντάσσονται και οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα συμβαλλόμενα μέρη εξαιτίας κωλύματος δεν κατάφεραν ή δεν επιθυμούσαν να συμμετάσχουν τα ίδια σε οποιαδήποτε μορφή δικαιοπραξίας, με αποτέλεσμα να ορίζουν πληρεξούσιους (*κουμέσιους*). Η πράξη ορισμού του κουμέσιου εμπεριείχε, πέραν των ονομάτων των συμβαλλομένων, τη διαβεβαίωση πως ο επιλεγείς θα εκπροσωπήσει και θα διαχειριστεί τις υποθέσεις του εντολέα εξ ονόματος αυτού. Όπως δε ισχύει σε διαχρονικό επίπεδο μέχρι και την εποχή μας, επρόκειτο είτε για ειδικά πληρεξούσια, δηλαδή για τη διευθέτηση μίας υπόθεσης του εξουσιοδοτούντα, η οποία αναφέρεται στο πληρεξούσιο έγγραφο, είτε για γενικά πληρεξούσια, δηλαδή για τη διαχείριση όλων των υποθέσεων του εντολέα, αλλά και όσων ενδεχομένως θα προέκυπταν μελλοντικώς.

Οι δικαιοπραξίες πληρεξουσιότητας χαρακτηρίζονται ως μονομερείς απευθυντές δηλώσεις βούλησης²⁶¹, εφόσον φανερώνουν τη θέληση ενός ατόμου για εκπροσώπησή του από ένα άλλο. Η ύπαρξη ενός τέτοιου θεσμού καταδεικνύει μια σχετικά οργανωμένη κοινωνία εφόσον υπήρχε μέριμνα για διασφάλιση των συμφερόντων των ομάδων που δεν ήταν σε θέση να εκπροσωπήσουν οι ίδιοι τον εαυτό τους. Το προφίλ των ατόμων που προβαίνουν στην εκλογή εκπροσώπου αφορά κατεξοχήν άτομα με περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα, όπως γυναίκες

²⁶¹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 105.

υπεξούσιες²⁶² ή ιερείς. Χωρίς να αποκλείονται και περιπτώσεις, οι οποίες, αν και δεν υπάγονται στις παραπάνω κατηγορίες, αφορούν ορισμό κουμέσιου εξαιτίας άλλων παραγόντων, όπως προβλημάτων υγείας, μεγάλης απόστασης κ.ά.

Βεβαίως, ένα άλλο ζητούμενο το οποίο προκύπτει και δεν αναφέρεται στις συμβολαιογραφικές πράξεις είναι αυτό της αμοιβής των κουμέσιων. Σε όλες τις μελετημένες σχετικές συμβολαιογραφικές πράξεις δεν καταγράφηκε η χρηματική αμοιβή ή τα οφέλη που θα αποκομίσουν οι κουμέσιοι από την εν λόγω ανάθεση.

Όπως διατυπώθηκε και νωρίτερα, συγκεκριμένη ήταν η μορφή που λάμβανε η πράξη η οποία αναφερόταν στην επιλογή του εκπροσώπου. Ειδικότερα, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα παρακάτω. Στις 28 Αυγούστου 1702²⁶³, ο Καποτζούνες Παντελής, από το χωριό του Πέλεκα, *εποίησε κουμέσιο τον signor Πέτρο Βασιλά και του ζητεί τα αυτού δίκαια και υπέρ αυτού απηλογείται εν παντί κριτηρίω*. Την ίδια μάλιστα ημέρα και στον ίδιο συμβολαιογράφο, συντάσσεται και άλλη μία πράξη²⁶⁴ διορισμού κουμέσιου. Πιο συγκεκριμένα, ο Γιαννούτσος Κουλίδας, από το χωριό Ποταμός, *γνωρισμένος καλότατα από εμένα τον υπογεγραμμένον, δια μέρος αυτού και δια πάσα άλλο όνομα και τίτλο όπου να μπορεί να συμβαίνει εις πάσαν διαφοράν έχη μετά παντός αυτό, εποίησεν κουμέσιο αυτού τον signor Γιώργο Ριζίκη*. Στις 2 Μαρτίου 1796²⁶⁵, ο Παύλος Ιερογιάννης, από το χωριό Αλεπού, διορίζει *κουμέσιο (πληρεξούσιο) τον signor Σάντο Μελιδώνη, προς τον οποίο παραχωρεί κάθε εξουσία για να υπερασπισθεί το δίκαιόν του σε κάθε δικαστική διαμάχη εν παντί κριτηρίω να διαφεντέψει*²⁶⁶ *τα δικάιά του εις πάσαν κρίσιν και διαφοράν όπου έχει*. Σημειώνουμε δε εδώ ότι οι περισσότεροι νομικοί όροι που χρησιμοποιούνται από τους συμβολαιογράφους της υπό εξέταση εποχής αποτελούν ουσιαστικά την ακουστική μεταγραφή ιταλικών λέξεων στην ελληνική γλώσσα. Κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα: λεγάτο: legato, ιναπελάμπιλε: inappelabile, ομπλιγάρε: obbligare, μόμπιλε: mobile κ.ά.

Ο διορισμός εκπροσώπου κάποιες φορές υπαγορευόταν και από την αδυναμία του εξουσιοδοτούντα να παρευρεθεί και να συμμετάσχει στη δικαστική δίωξη, υπερασπιζόμενος τον εαυτό τους, εξαιτίας προβλημάτων υγείας. Επί παραδείγματι,

²⁶² ΖΑΡΙΔΗ-ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 148.

²⁶³ Γενικά Αρχεία του Κράτους-Αρχεία Νομού Κέρκυρας (στο εξής: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ.), *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 5, φ. 249r.

²⁶⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 5, φ. 249v.

²⁶⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 2 (192), φ. 12r.

²⁶⁶ Διαφεντέω/διφεντέρω<defendere: υπερασπίζω,συνηγορώ. Κ. ΝΤΟΚΟΣ – Μ. ΜΕΛΕΝΤΗ «Το ξένο λεξιλόγιο στις ελληνικές πηγές της Βενετοκρατίας. Γλωσσάριο μεταγλωττισμένων Ιταλικών όρων που περιέχονται σε δημοσιευμένες νοταριακές πράξεις των Ιονίων νήσων», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996 - 1997) 83-148 (98).

στις 16 Αυγούστου 1797²⁶⁷, ενώπιον συμβολαιογράφου, ο *συμπολίτης* Αθανάσης Φαμελίτης από το προάστιο του Μαντουκίου, ορίζει κουμέσιο διότι εξαιτίας της ασθένειάς του δεν δύναται να υπερασπιστεί τα συμφέροντά του (*τα ιντερέσα*²⁶⁸ του). Γι' αυτό το λόγο, εξ ονόματός του και εξ ονόματος του συντρόφου του, εκλέγει πληρεξούσιο τον *παρόντα και δέχοντα Φελίτζε δε Λέο*, προκειμένου αυτός να ζητήσει και να λάβει *εις την σκαδέντζα* ή και προηγουμένως εάν του *βουλώσει* από τον Καπιτάν Γαβριήλ Νικάτζα το υπόλοιπο ποσό, βάσει της διαιτητικής απόφασης²⁶⁹ και *καουτζιόν*²⁷⁰, με την οποία ο Φαμελίτης είχε λάβει από τον Νικάτζα έναντι 600 τάλαρα, δίνοντας στον ίδιο *απλήν και τελείαν καουτζιόν και το ενεργημένο του αυτού δελέου* (και την ενέργεια της δήλωσης) υπόσχεται ο Φαμελίτης να το κρατεί στέρεο, *βέβαιο και αμετάτρεπτο εις δεσμόν των αγαθών του*.

Άλλο πληρεξούσιο, της 18ης Μαΐου 1769²⁷¹, δεν συντάσσεται στο γραφείο του συμβολαιογράφου διότι ο Σπύρος Κουρσάρης, από το χωριό Καρυσάδες, νοσηλεύεται στο νοσοκομείο που βρίσκεται στο Παλαιό Φρούριο. Έτσι, για τη διευθέτηση υποθέσεών του, ο Σπύρος ορίζει πληρεξούσιό του τον Γιαννάκη Κουρσάρη, γαμπρό του, προς τον οποίο δίνει την εξουσία να πουλήσει σε όποιον θέλει 3 ελαιώνες και μισό μίζουρι που βρίσκονται στο παραπάνω χωριό. Με συμβολαιογραφική πράξη της επομένης ημέρας, ο Σπύρος Κουρσάρης για τον ίδιο λόγο (ευρισκόμενος ασθενής στο Νοσοκομείο) ορίζει εκ νέου πληρεξούσιό του τον Γιαννάκη, προκειμένου αυτός να πωλήσει στην *κυράτσα* Αναστασούλα, σύζυγο του θανόντα Μάριου Μούρμουρα, περιουσιακά στοιχεία του Σπύρου, ούτως ώστε ο τελευταίος να εξοφλήσει τις οφειλές του προς αυτήν.

Ο ορισμός πληρεξούσιου ενίοτε ήταν σχεδόν επιτακτικός, εφόσον δεν ήταν εύκολο, εξαιτίας κοινωνικών στερεοτύπων, πρόσωπα να εκπροσωπήσουν τον εαυτό τους και να τον υπερασπιστούν επειδή ενέπιπταν σε κάποιες κατηγορίες. Για παράδειγμα, στις 17 Οκτωβρίου 1768²⁷², ο μοναχός Παΐσιος Σπανόπουλος *ο οποίος με τον πλέον καλύτερον τρόπον όπου να ημπορεί δια όνομά του, και δια πάσα άλλο όνομα και τίτλο όπου ημπορεί να συμβαίνει εις κάθε κρίσιν και διαφοράν έχει με κάθε και έκαστον άνθρωπον ποιεί κουμέσιον τον ευγενή signor Οτάβιο Θεοτόκη, προς τον*

²⁶⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β.10 (200), φ. 28r.

²⁶⁸ *Ιντερέσο*< *interesse*: το συμφέρον, το κέρδος. Βλ. και Ν. ΒΛΑΧΟΥ et al., *Πέτρος Αγαπητός, νοτάριος Κερκύρας. Πρωτόκολλο (1514-1515)*, Αθήνα 2015, σ. 575.

²⁶⁹ Στις 5 Ιουλίου του ίδιου έτους, στις συμβολαιογραφικές πράξεις του Ανδρέα Σαρίτζη.

²⁷⁰ Στις 23 Ιουλίου του ίδιου έτους. Ιταλ. *Cauzione*: εγγύηση, εγγυοδοσία.

²⁷¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 3, φ. 9v.

²⁷² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 1, φ. 24v.

οποίον δίδει εξουσία εν παντί κριτηρίω να θεωρεί τα δικαιολογήματα... γραφάς προσφέρει, όρκους δώσει, καπίτολα²⁷³ και ποιήσει και απλώς τα πάντα πράζει.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι αυτός που ορίζει πληρεξούσιό του έχει πρόσφατα αποφυλακισθεί και επιθυμεί να διευθετήσει τις οικονομικές του υποχρεώσεις. Στις 17 Δεκεμβρίου 1759²⁷⁴, εις την Καγγελαρία Κριμινάλ του Εκλαμπροτάτου Ρεγγιμέντου, ο αποφυλακισθείς Νικολός Πουλής, από το χωριό των Αγίων Δέκα, ορίζει πληρεξούσιό του τον Ζεζουά Φόρτε, προκειμένου, εξ ονόματός του, να συνάψει έγγραφο (Κοστιτούτο) στη Γραμματεία του γενικού προνοητή της Θάλασσας, με το οποίο να προσφέρει 10 ελαιόδεντρα (παλεοληαίς²⁷⁵ ριζάρια), τα οποία κατέχει ο Πουλής, καθώς και άλλα περίπου 50 μικρά και μεγάλα ελαιόδεντρα, από τα οποία η τιμία Κυρία Διαμάντη Έπαρχο να δύναται να διαλέγει τα καλύτερα για να πληρωθεί για το υπόλοιπο χρέος που έχει να λάβει από τον Πουλή.

2. Σμύρνη και Βενετία

Η απόσταση από τον τόπο διευθέτησης ζητημάτων και επίλυσης διαφορών συνιστά έναν καλό λόγο ορισμού πληρεξουσίου, όταν ο εξουσιοδοτών αδυνατεί να πραγματοποιήσει το ταξίδι. Το παρακάτω έγγραφο αποτελεί τυπικό πληρεξουσίου, που συντάσσεται στην Κέρκυρα και αφορά διευθέτηση υποθέσεων στη Σμύρνη. Στις 14 Οκτωβρίου 1758²⁷⁶, ο *Signor Spiridion* Ανδρώνης ορίζει γενικό πληρεξούσιό του τον ανιψιό του Συμεών Ανδρώνη, ο οποίος βρίσκεται στη Σμύρνη, προκειμένου, εξ ονόματός του Σπυρίδωνος (*costituente*), να διευθετήσει οποιαδήποτε υπόθεση (*ampla, et omnimoda facoltà, et auctorità...niente eccetuatto*), με οποιοδήποτε μέσο (*con le vie amonevoli, come giudicarie*) και να επιτύχει την ικανοποίηση του ανωτέρω με τα ποικίλα επιθυμητά αποτελέσματα όσον αφορά υφιστάμενες οφειλές προς αυτόν, εγγυήσεις κ.ά.. Στο πληρεξούσιο αναφέρεται ότι ο Συμεών διατηρεί το δικαίωμα να ορίσει και αυτός και άλλους πληρεξούσιους του Σπυρίδωνος, με την ίδια ή με περιορισμένη πληρεξουσιότητα, ενώ ο τελευταίος αναλαμβάνει την ευθύνη τήρησης της εγκυρότητας και της ισχύος (*di tenerlo fermo, rato, e valido*).

Σημαντικότατο το παρακάτω πληρεξούσιο που αφορά κληροδότημα το οποίο έχει δοθεί στο ναό της Υ. Θ. Τριμάρτυρος²⁷⁷, ναός κτισμένος από την ομώνυμη

²⁷³ Καπίτολο<capitulum: το καταστατικό, το συμφωνητικό. Βλ. και ΒΛΑΧΟΥ, Πέτρος Αγαπητός, σ. 577.

²⁷⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 227, β. 6, φ. 14ν.

²⁷⁵ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

²⁷⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 227, β. 1, φ. 35r.

²⁷⁷ Ο ναός καταστράφηκε το 1799. ΣΠ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, Κέρκυρα 1920, σ. 214. ΚΑΡΥΔΗΣ, *Ορθόδοξες αδελφότητες και συναδελφικοί ναοί*, σ. 492.

αδελφότητα, η οποία δημιουργήθηκε από Κρήτες πρόσφυγες που ήλθαν στην Κέρκυρα μετά την πτώση του Χάνδακα. Στις 22 Οκτωβρίου 1758²⁷⁸, οι *Signori* Γεώργιος Τζαγκαρόλ (*Zancarol*), επίτροπος (*quardian*), ο Τζόρτζης Καλλονάς, *governator*, και ο *Signor Co(n)te* Δημήτριος Μαμονάς, γραμματέας, όλοι *bancalli* του ναού της Τριμάρτυρος και του Σωτήρος (*ditto Chieffalà*), ορίζουν πληρεξούσιο του ναού τον Σπυρίδωνα *Balsamo*, ήδη κυβερνήτη (*governator*) του ναού, ο οποίος ευρίσκεται στη Βενετία, προς τον οποίον δίδουν το δικαίωμα και την εξουσία να ενεργήσει τα δέοντα (*di poter far notare ove spetta in Nome, et a credito*) σχετικά με το κεφάλαιο των 2.287 ασημένιων δουκάτων και 12 γροσίων, τα οποία η Αναστασία, *Zorzi Condumni* (;) κληροδότησε σε αυτήν την εκκλησία, όπως δηλώνεται στις πράξεις του συμβολαιογράφου Εμμανουήλ Δραζίνου (*Drasino*)²⁷⁹. Το εν λόγω κεφάλαιο είναι στη Βενετία, στο κρατικό Νομισματοκοπείο (*Cecca*²⁸⁰), με επιτόκιο 3% και ο πληρεξούσιος θα έχει το δικαίωμα να απαιτήσει και να λάβει²⁸¹ τους προηγούμενους και τους μελλοντικούς τόκους, προβαίνοντας σε όλες τις απαιτούμενες ενέργειες, καθώς και να ορίσει και άλλους πληρεξούσιους. Οι ανωτέρω αναλαμβάνουν τις σχετικές εγγυήσεις εις το διηνεκές²⁸² (*per sempre, et in perpetuo*).

Στη σύντομη αυτή και ενδεικτική αναφορά μας στις δικαιοπραξίες πληρεξουσιότητας, οι οποίες έχουν συμπληρωματική λειτουργία στο υπό εξέταση θέμα μας, παρατηρούμε πως οι διοριζόμενοι πληρεξούσιοι, ως επί το πλείστον, ανήκαν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, ήταν ευγενείς ή κάτοχοι κάποιου τίτλου: *μισέρ*, *signor*. Αυτό γίνεται εύκολα κατανοητό αν αναλογιστεί κανείς τόσο το κύρος, όσο και τις γνώσεις τους, και ως απόρροια αυτών τη διεκδικητική τους ικανότητα, στοιχεία τα οποία αύξαναν τις πιθανότητες για την καλύτερη διασφάλιση των συμφερόντων των εξουσιοδοτούντων. Το πληρεξούσιο νομοτυπικό, το οποίο εντοπίζουμε αρκετά συχνά στα νοταριακά κατάστιχα και κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα στην Κέρκυρα, αφορά μία ευσύνοπτη δικαιοπραξία, στην οποία κατεξοχήν καταγράφονται μόνον τα βασικά στοιχεία: τύπος και χρόνος κατάρτισης της πράξης, τα ονοματεπώνυμα του εξουσιοδοτούντα και του εξουσιοδοτηθέντα, ο σκοπός της ειδικής ή της γενικής πληρεξουσιότητας. Ενίοτε, αναφέρεται και ο λόγος αδυναμίας του εξουσιοδοτούντα να διαχειριστεί ο ίδιος τις υποθέσεις του. Ευρείας κλίμακας

²⁷⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 2, φ. 16ν.

²⁷⁹ Δεν αναφέρεται ημεροχρονολογία της συμβολαιογραφικής πράξης.

²⁸⁰ Ιταλ.: *Zecca*.

²⁸¹ *Scuotter*: *scuoder* (εισπράττω, απαιτώ, λαμβάνω). G. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, Βενετία 1867, σ. 637.

²⁸² Συγκράτεια. Νομικός όρος: διηνεκής αγροληψία. Γ. ΧΥΤΗΡΗΣ, *Κερκυραϊκό γλωσσάρι*, Κέρκυρα 1992, σ. 181.

υποθέσεις αναλαμβάνονται από τρίτα πρόσωπα προς διαχείριση, ενώ σε κάποιες εξ αυτών προκύπτουν ζητήματα και προβλήματα τα οποία απαιτούν αποτελεσματικότερη παρέμβαση και επίλυση δια της διαμεσολάβησης ή και της διαιτησίας.

II. Διαμεσολάβηση

1. Παρέμβαση «άγνωστων» κοινών φίλων

Ένα βασικό ενδιαμέσο στάδιο σχετικά με τους *a posteriori* συμμετέχοντες σε διευθετήσεις και επιλύσεις διαφορών αφορά τους διαμεσολαβητές, τα πρόσωπα δηλαδή εκείνα τα οποία αναλαμβάνουν να βοηθήσουν σε ποικίλες κατηγορίες διαφορών, χωρίς να είναι επισήμως διορισμένοι διαιτητές. Βεβαίως, παρόμοιες πρακτικές υιοθετούνται και σε άλλες περιοχές της βενετικής επικράτειας, λ.χ. στην Κρήτη²⁸³. Συμπληρωματικά δε των όσων έχουν ήδη αναφερθεί, τονίζουμε ότι η δήλωση της «παρουσίας» των προσώπων που παρεμβαίνουν, χωρίς να είναι διορισμένοι κριτές, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, είναι η ελάχιστη δυνατή και εξαντλείται με τη λακωνικότερη φράση εκ μέρους του συμβολαιογράφου ότι πρόκειται για *κοινούς φίλους* των αντίδικων. Ωστόσο, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις όπου απλά καταγράφεται το ονοματεπώνυμο του διαμεσολαβητή, χωρίς περαιτέρω πληροφορίες για το ρόλο του. Οι διαμεσολαβητές (*conciliateurs*)²⁸⁴ αποτελούσαν μία από τις σημαντικότερες κατηγορίες άτυπων κριτών, δεδομένου του ότι, χωρίς να τηρείται η διαδικασία του συνυποσχετικού, ήταν σε θέση να διευθετούν τις αντιδικίες μεταξύ των μερών, λειτουργώντας όχι μόνον ως διαμεσολαβητές, αφού συχνά καθίσταντο ταυτόχρονα και εγγυητές, ακόμη και δευτεροφειλέτες, με τη δέσμευση των δικών τους περιουσιακών στοιχείων έως την αποπληρωμή. Σε ό,τι αφορά το προφίλ των διαμεσολαβητών θα λέγαμε πως, τις περισσότερες φορές, αυτοί προέρχονται από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και κατέχουν τίτλους ευγενείας, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται και οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι διαμεσολαβητές δεν υπάγονται στην παραπάνω κατηγορία, αλλά η εμπλοκή τους στην υπόθεση οφείλεται σε συγγενικούς δεσμούς ή σε προϋφιστάμενες επαγγελματικές σχέσεις με τον οφειλέτη.

²⁸³ ΠΑΠΑΔΑΚΗ, «Εξωδικαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών», σ. 227.

²⁸⁴ Βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 38.

Συμπληρωματικά των προαναφερθέντων, δεν ήταν λίγες οι φορές, κατά τις οποίες οι μεσολαβητές αναφέρονταν στα έγγραφα ως «κοινοί φίλοι», χωρίς να καταγράφεται το όνομά τους ή κάποια άλλη ιδιότητά τους. Στις 29 Ιανουαρίου 1797²⁸⁵, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στην αντιδικία μεταξύ του *signor Κόμη* Νικολάου Βέγια Βούλγαρη²⁸⁶ και του αποβιώσαντα *signor* Φίλιππου Μάνεση. Ενώπιον λοιπόν του συμβολαιογράφου, και ύστερα από παρέμβαση φίλων τους, ο Βούλγαρης και ο *signor* Σπύρος Γιαννόπουλος, ως εκπρόσωπος της αδελφής του, *signora* Νένας, χήρας και *ζωοφρουτουαρίας* του Μάνεση και μητέρας των ανήλικων τέκνων τους, αποφάσισαν να έρθουν σε συμβιβασμό, με τους παρακάτω όρους. Αρχικά, ο Βούλγαρης παύει τη δικαστική δίωξη εναντίον του Φιλίππου και παραιτείται οιασδήποτε δίωξης, προκειμένου ο Γιαννόπουλος να λάβει από το γραφείο του συμβολαιογράφου *την ολόκληρη επιστροφή των σημαδιών όπου φαίνεται να ασήκωσε από την παρτίδα του άνωθεν Μάνεση και ακόμα να περιλάβει το δεπόζιτο λαδιού που έκανε ο άνωθεν signor Κόμης*, ώστε αυτά να υπαχθούν πλέον ελεύθερα στην κληρονομία αυτού. Τέλος, επειδή ο Γιαννόπουλος ικανοποιήθηκε με την ανωτέρω παραχώρηση του Βούλγαρη, ως αντάλλαγμα αποσύρεται και αυτός από κάθε δικαστική δίωξη εναντίον του.

Στο πλαίσιο της διευθέτησης διαφορών, όταν οι αντίδικοι θεωρήσουν ότι η περαιτέρω συνέχιση της δικαστικής τους διαμάχης θα τους ζημιώσει, επιλέγουν αμφότεροι να παραιτηθούν από κάποιες αξιώσεις τους. Και αυτές οι ενέργειες μπορούμε να πούμε ότι εντάσσονται στην εφαρμογή της αρχής της καλής πίστης, όπως, άλλωστε, μας το δεικνύουν και οι λέξεις που επιλέγονται, είτε από το συμβολαιογράφο είτε από τους αντιδίκους, για να δηλώσουν αυτές τις υποχωρήσεις. Στις 11 Μαΐου 1797²⁸⁷, στο *μετζά* της οικίας του *τιμίου signor* Σπυρίδωνος Ζερβού, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στο χρέος των 470 τάλαρων τα οποία ο Αντώνης Μπαρούτζης, ο αποκαλούμενος *Κρητικός*, είχε να λάβει από τον Γιάννη Βελούδη, ως υπόλοιπο των 560 τάλαρων²⁸⁸. Ο Μπαρούτζης είχε προσφύγει στη δικαιοσύνη και είχε εκδοθεί σχετική απόφαση²⁸⁹, κατά της οποίας ο Βελούδης είχε ασκήσει έφεση²⁹⁰

²⁸⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 7 (197), φ. 23r.

²⁸⁶ Η οικογένεια Βούλγαρη έρχεται στην Κέρκυρα πιθανότατα το 1462. Αρκετά μέλη της συμμετέχουν, από τον 16ο αιώνα και μετά, στο Συμβούλιο της Κοινότητας. Για την οικογένεια, βλ. *ΕΚ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΝ ΕΝΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΧΡΟΝΙΚΟ. Πληροφορίες για τη μεσαιωνική Βαλκανική*, Εισαγωγή, απόδοση στα ελληνικά, σημειώσεις: Σ. Κ. ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ, πρόλογος: Ν. Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Αθήνα 2010, σ. 11 κ.εξ.

²⁸⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 9 (199), φ. 18v.

²⁸⁸ Βάσει σύμβασης στις 9 Μαρτίου 1792, στις πράξεις του ιδίου συμβολαιογράφου.

²⁸⁹ Την 1η Φεβρουαρίου 1794.

²⁹⁰ Στις 13 Φεβρουαρίου 1794.

και εκδόθηκε αντίστοιχη απόφαση²⁹¹. Τελικώς, η λύση δόθηκε με φιλική διαμεσολάβηση και ο Μπαρούτζης δηλώνει ότι είναι ικανοποιημένος να λάβει μόνον τα 300 από τα 470 τάλαρα. Ο Βελούδης δηλώνει ότι θα καταβάλει το παραπάνω ποσό σε δόσεις: 3 τάλαρα μηνιαίως, με έναρξη από την 1^η Ιουνίου του ίδιου έτους έως την αποπληρωμή. Και σε αυτόν το συμβιβασμό, όπως πάντα, καταγράφεται ρήτρα διαλυτικής αίρεσης. Στις 12 Οκτωβρίου 1764²⁹², ενώπιον του συμβολαιογράφου, *παρακινημένοι από κοινούς φίλους*, οι Σπύρος και Λουκάς Καλογεράς, ξαδέλφια, αποφάσισαν να σταματήσουν κάθε δικαστική διαμάχη και προέβησαν σε *φιλικό* συμβιβασμό²⁹³. Τονίζεται μάλιστα πως αυτός ο συμβιβασμός σαφώς αποτελεί καλύτερη επιλογή, δεδομένου του ότι οι αντίδικοι θα αποφύγουν τόσο τα έξοδα, όσο και τις ζημιές που, όπως αναφέρεται, είναι πάντα περισσότερες από τα οφέλη αυτών των διαμαχών. Ο Λουκάς λοιπόν παραιτείται οιασδήποτε αξίωσης βάσει αποφάσεων εκδοθεισών από τα τοπικά δικαστήρια (*τα Κριτήρια των Κορυφών*) όσο και από τα δικαστήρια της Βενετίας και δεν απαιτεί τίποτα από τον Σπύρο Καλογερά, ο οποίος, με τη σειρά του, προβαίνει στην ίδια δήλωση. Ακολουθώντας, ο Λουκάς Καλογεράς αποποιείται της διαθήκης του θείου του, Νικόλα Καλογερά, και δεν επιθυμεί να λάβει τίποτα από αυτήν. Επιπλέον, ο Λουκάς αποσύρεται και από τη διαμάχη που είχε με το θείο του, Νικόλα και δηλώνει ότι δεν επιθυμεί πλέον να λάβει οποιοδήποτε όφελος εξ αυτού. Από την άλλη, ο Σπύρος Καλογεράς, αναγνωρίζοντας την καλή πρόθεση και τις προαναφερθείσες ενέργειες του Λουκά, συμφωνεί να παραχωρήσει σε αυτόν (*συγκατεβένει να του ακορδάρει*²⁹⁴) κάποια από τα περιουσιακά στοιχεία του θείου του, δηλαδή την οικία (μαζί με τους κήπους) που βρίσκεται στο προάστιο του Μαντουκίου. Ακόμη, ως κληρονόμος, του παραχωρεί τον φούρνο και το κατάστημα που βρίσκονται στο ίδιο προάστιο, καθώς και το υποστατικό²⁹⁵, στο οποίο υπάρχουν αμπέλια και ελαιόδεντρα. Ξεκαθαρίζεται βεβαίως πως ο Λουκάς είναι υποχρεωμένος ο ίδιος να πληρώνει το παντοτινό σολιάτικο αυτού: 20 μίλιτρα ελαιόλαδο, το οποίο κατέβαλλε ο αποβιώσας Νικολός στην *υψηλοτάτη αρχόντισσα κυρία Μαργαρίτα Ρεάλ Κουερίνη*, με τη συνήθη σύσταση υποθήκης όλων των δικών του πλέον

²⁹¹ Την 1η Φεβρουαρίου 1795.

²⁹² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 10 (30), φ. 6 ρ.

²⁹³ Σε πράξη που αφορά διαιτησία στα κατάστιχα του συμβολαιογράφου Νάξου Ιωάννη Μηνιάτη (1680-1689) καταγράφεται ότι ...*δια να λείψουν από τα λόγια και τις σύνχισες εθελήσασιν και οι δύο μερίδες εις φιλικού τρόπου και εψηφίσασιν*. Α. ΣΙΦΩΝΙΟΥ-ΚΑΡΑΠΑ – Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - Λ. ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ, *Ο Κώδικας του Νοταρίου Νάξου Ιωάννου Μηνιάτη, 1680-1689* (χρ. Γ.Α.Κ. 86), Ανάπτυπον, [Επετηρίς του Κέντρου Ερεύννης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου 29-30 (1982-1983)], Εν Αθήναις 1990, αρ. πρ. 356, σ. 565.

²⁹⁴ Το ρήμα *accordare* και στην εποχή μας έχει και τη σημασία του επιδικάζω.

²⁹⁵ Στο υποστατικό περιλαμβάνονται κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία. Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, σ. 247.

περιουσιακών στοιχείων, τα οποία θα θεωρούνται *αιωνίως υποτασσόμενα* σε αυτό το σολιάτικο.

2. Δευτεροφειλέτες

Δεν ήταν λίγες οι φορές που τα άτομα τα οποία μεσολαβούσαν για την επίτευξη της ειρηνικής εξόφλησης των χρεών ήταν και αυτά που κατέβαλαν εν τέλει το ποσό του χρέους. Δυνάμει του άρθρου 1865 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Ο υπόχρεος να δώσει εγγύησιν οφειλέτης πρέπει να παραστήσῃ πρόσωπον ικανόν προς το συμβάλλεσθαι, έχον αρκούσαν περιουσίαν προς εξασφάλισιν του αντικειμένου της υποχρεώσεως, και κατοικούν εις την νήσον, ένθα πρέπει να δοθῇ η εγγύησις.* Η ίδια πρακτική ακολουθείται και τον 18ο αιώνα, όπως φαίνεται και στην ακόλουθη πράξη, στην οποία ο εγγυητής²⁹⁶ αποφασίζει να αναλάβει εκείνος την αποπληρωμή. Αναλυτικότερα, στις 10 Ιουλίου 1796²⁹⁷, ενώπιον συμβολαιογράφου παρουσιάστηκαν ο Κωνσταντής Δόικας, από την πόλη της Κέρκυρας, επειδή ο Δημήτρης Κούρκουλος, από το χωριό Μάρμαρο, του όφειλε 38 ξέστες κρασί *σολιάτικο* και ήταν υποχρεωμένος να πληρώνει ετησίως 2 ξέστες ελαιόλαδο. Δεδομένης της υπερημερίας του οφειλέτη, ο Δόικας ήθελε να κινηθεί δικαστικά εναντίον του Κούρκουλου, όμως ύστερα από τις παρακλήσεις του Κωνσταντή Κούρκουλου, θείου του Δημήτρη, τα μέρη προβαίνουν σε συμβιβασμό. Αρχικά, ο διαμεσολαβητής δέχεται να καταβάλει ο ίδιος το χρέος των 38 ξεστών κρασιού και υπόσχεται να παραδίδει 2 ξέστες ετησίως, με έναρξη από τον Σεπτέμβριο αυτού του έτους έως την αποπληρωμή. Επιπλέον, ο Κωσταντής υπόσχεται να πληρώνει στον Δόικα τόσο το άνωθεν *σολιάτικο* του κρασιού, όσο και το *σολιάτικο* που αντιστοιχεί σ' ένα μίζούρι σιτάρι. Στη συγκεκριμένη πράξη, επειδή δεν επηρεάζεται η διαδικασία της αποπληρωμής του χρέους, δεν αναφέρεται ο τρόπος, με τον οποίο ο Δημήτρης θα ξεχρεώσει τον θείο του.

Και κατά τον 18ο αιώνα στην Κέρκυρα, για τη διασφάλιση της αποπληρωμής δανείου, ήταν συνήθης τακτική η δέσμευση όχι μόνο όλων των αγαθών του δανειολήπτη, αλλά και της σωματικής του ελευθερίας, σε περίπτωση μη καταβολής του ποσού²⁹⁸. Πράγματι, στη βενετική επικράτεια, αλλά και κατά τον 19ο αιώνα, ποινή φυλάκισης επιβάλλεται δυνάμει σχετικής δικαστικής απόφασης, ενώ η διάρκειά της είναι ανάλογη της σοβαρότητας της εν λόγω παράβασης, με βασικά κριτήρια το

²⁹⁶ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΕΣ, σ. 344.

²⁹⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 182, β. 3 (193), φ. 42r.

²⁹⁸ ΧΡ. ΔΕΣΥΛΛΑΣ, *Η Τράπεζα των φτωχών. Το Monte di Pietà της Κέρκυρας (1630-1864)*, Κέρκυρα 2003, τ. Α', σ. 20 (ιδ. διατριβή).

ύψος του οφειλόμενου ποσού, τη διάρκεια της υπερημερίας, τα υπαίτια και τα ανυπαίτια κωλύματα του οφειλέτη κ.ά. Οφειλέτες κρατικών οργανισμών και φορέων κοινού οφέλους (λ.χ. της Σιταποθήκης), στην ίδια την πόλη της Βενετίας και στις βενετικές κτήσεις, οδηγούνται στη φυλακή έως την αποπληρωμή του χρέους. Η επιβολή της ποινής της φυλάκισης ενεργοποιεί την εκδήλωση συμπεριφορών αλληλεγγύης, αλλά ακόμη και την επιθυμία ολοκλήρωσης οικονομικών συναλλαγών με τον φυλακισθέντα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα άτυπης διαμεσολάβησης είναι αυτό της 7ης Φεβρουαρίου του 1759²⁹⁹, όπου, ο συμβολαιογράφος ευρισκόμενος *εις το οφίκιο της κόρτας μινώρ* (corta minor, κατώτερο δικαστήριο), κάτω από το γραφείο του βάλιου (*το μπαηλάγγιο*), καταγράφει ότι ο *signor* Τζαν Μπατίστας Δαβερόνας είχε μισθώσει το φούρνο του στο *μάστρο* Νικολή Φηρλίνκο, για δύο έτη, με μίσθωμα δώδεκα χρυσά τσεκίνια³⁰⁰/έτος. Όμως, επειδή ο τελευταίος δεν είχε τη δυνατότητα να καταβάλει το μίσθωμα *με ποντουαλητά*, δηλαδή με συνέπεια, και του όφειλε μισθώματα πέντε μηνών, ο Δαβερόνας προσέφυγε δικαστικά (*επρόσφερε τα δίκαιά του με ινσταντζα εις τον υψηλότερον μπάιλον*) και ο Φηρλίνκος οδηγήθηκε στη φυλακή. Παρουσιάζεται όμως ο *μάστρο* Αναστάσης Γιράρδης, ο οποίος είναι επίσης φούρναρης, και ο οποίος, επειδή επιθυμεί να ελευθερώσει τον Φηρλίνκο από τη φυλακή, παρακαλεί τον Δαβερόνα να καταβάλει ο ίδιος το οφειλόμενο ποσό τμηματικά, δηλαδή 1½ τσεκίνι³⁰¹ κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, ενώ για τα υπόλοιπα 3½ τσεκίνια αναφέρει ότι θα του καταβάλλει κάθε αρχή του μήνα 15 λίρες, με εγγύηση τα δικά του περιουσιακά στοιχεία, ακόμη και τη σωματική του ελευθερία: *εις δεσμόν των παντοίων του αγαθών και αυτός σωματικώς*. Ο Δαβερόνας συμφωνεί *από αγαθοσύνης του εις την αυτού αναζήτησιν*, αλλά και για να λάβει το οφειλόμενο μίσθωμα, ενώ υπενθυμίζεται, ως είθισται, η εκτελεστική ισχύς της εν λόγω συμβολαιογραφικής πράξης (*ως απόφασις θεληματικήν δια το βάλσιμον του δεκρέτου της δικαιοσύνης*). Παρατηρούμε ότι ο Γιράρδης υιοθετεί έναν ιδιαιτέρως σύνθετο ρόλο εφόσον όχι μόνον παρεμβαίνει στη διαφορά, αλλά αναλαμβάνει το βάρος της εγγύησης και του χρέους. Βεβαίως, δεν γνωρίζουμε εάν ο ίδιος ενεργεί με αυτόν τον τρόπο, από απλή συναδελφική αλληλεγγύη ή εξαιτίας κάποιας προϋπάρχουσας επαγγελματικής-εργασιακής σχέσης με τον Φηρλίνκο, η οποία όμως δεν αναφέρεται από το συμβολαιογράφο, ίσως επειδή ο τελευταίος δεν το θεωρεί απαραίτητο. Δεν

²⁹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 3, φ. 6ν.

³⁰⁰ Το τσεκίνι είχε βάρος 3,5 gr *σχεδόν καθαρό χρυσάφι*, καθ'όλη τη διάρκεια της κυκλοφορίας του. F. LANE, *Βενετία: η θαλασσοκράτειρα*, μετάφραση: Κ. ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ, επιστημονική επιμέλεια: Γ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, Αθήνα 2007, σ. 221.

³⁰¹ 1 χρυσό τσεκίνι = 50 λίρες, 1 ρεάλι = 10 λίρες, 1 ασημένιο δουκάτο = 6 λίρες.

καταγράφεται, επίσης, ο τρόπος με τον οποίο ο Φηρλίνκος θα εξοφλήσει τον Γιράρδη.

Αντιθέτως, τα τελευταία αυτά στοιχεία υπάρχουν σε μία άλλη περίπτωση, στην οποία δηλώνεται η εταιρική-επαγγελματική σχέση μεταξύ του οφειλέτη και του διαμεσολαβητή. Σε πράξη της 13ης Ιουνίου 1759³⁰², ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στη δικαστική διαμάχη για οφειλή 10 τσεκινίων, για τα οποία η Σιταποθήκη (Φόντιγο)³⁰³ είχε εγείρει αγωγή (εξερτζιτάρει) κατά του απόντα φούρναρη Σπύρου Τούρκου, ο οποίος για αυτόν το λόγο οδηγήθηκε στη φυλακή (εις το αρέστο του εκλαμπρότατου ρεγγιμέντου). Εμφανίζεται λοιπόν στο συμβολαιογράφο ο μάστρο Πέτρος Κατέχης, ο οποίος δηλώνει ότι επιθυμεί να πράξει τα δέοντα, προκειμένου ο Τούρκος να αποφυλακιστεί για να εξακολουθήσει να εργάζεται στο φούρνο, στον οποίο ο ίδιος ο Κατέχης τον έχει βάλει σύντροφο (συνέταιρο), στο προάστιο του Σαρρόκο. Έτσι, ο Κατέχης συνάπτει έγγραφη συμφωνία με τον ευγενή Ανδρέα Πολυλά, ο οποίος ενεργεί εξ ονόματος του απόντος αδελφού του ευγενή Τζόρτζη, φοντιγάρου (υπεύθυνου της Σιταποθήκης), και καταβάλλει στον Ανδρέα 2 χρυσά τσεκίνια έναντι των 10, υποσχόμενος ο Κατέχης ως εγγυητής³⁰⁴ (πιέτζος και αρχεοπλερωτής) ότι το υπόλοιπο της οφειλής θα το καταβάλει στη Σιταποθήκη τμηματικά, δηλαδή 2 ρεάλια μηνιαίως, με έναρξη της πρώτης δόσης έναν μήνα μετά τη σύναψη αυτής της συμφωνίας έως και την τελική αποπληρωμή. Διευκρινίζεται δε ότι, εάν ο Κατέχης δεν φανεί συνεπής σε κάποια δόση, να *πίπτει από το μπενεφίκιο της αυτής αμπιλιτάς*, δηλαδή θα χάνει αυτήν την ευνοϊκή ρύθμιση και η Σιταποθήκη θα διατηρεί το δικαίωμα να τον *αστενεύει με το μέσον της δικαιοσύνης*, δηλαδή να προσφύγει δικαστικά για ολόκληρο το ποσό της οφειλής *εις δεσμόν των αγαθών του και σωματικώς*. Ωστόσο, καταγράφεται σαφής όρος (*πάτο εσπρέσο*) ότι, εάν ο Τούρκος δεν παραμείνει στη συντροφία και στην εργασία στον παραπάνω φούρνο μέχρι και την αποπληρωμή της οφειλής των 8 τσεκινίων, ο Κατέχης θα ελευθερωθεί από την εν λόγω εγγύηση και ο φοντιγάρος θα προσφύγει εναντίον του Τούρκου, ως βασικού και μόνου οφειλέτη (*Πριντζιπάλ χρεοφελέτη*) για να λάβει την αποπληρωμή. Σε αυτήν την περίπτωση, διαπιστώνουμε ότι ο διαμεσολαβητής, ανεξάρτητα από το εάν παρακινείται σε αυτήν τη συμφωνία από λόγους συναδελφικής αλληλεγγύης, φροντίζει να κατοχυρώσει ρητά τα συμφέροντά του και να θέσει υπό αίρεση την

³⁰² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 4, φ. 19ν.

³⁰³ Για τους ιδρυτικούς κανονισμούς της Σιταποθήκης, βλ. Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Η τέχνη του ψωμιού στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα: το σιτάρι, οι χώροι, οι άνθρωποι*, Αθήνα 2009, σ. 102.

³⁰⁴ Βλ. και Άρθρο 1858 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Ο εγγυώμενος περί τινός υποχρέωσης, αναδέχεται ως προς τον πιστωτήν να εκπληρώση την αυτήν υποχρέωσιν, εάν δεν την εκπληρώση ο οφειλέτης αυτός*. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΣ, σ. 343.

υποχρέωσή του να καταβάλει το οφειλόμενο ποσό εάν ο συνέταιρός του παύσει την επαγγελματική τους σχέση.

3. Νομή και επικαρπία

Ήταν συνήθης η τακτική εκ μέρους του διαμεσολαβητή να τίθεται ο ίδιος εγγυητής, ούτως ώστε να δοθεί βέβαιη επίλυση της οικονομικής διαφοράς. Όμως, δεν ήταν τόσο συχνό το να τίθεται και δεύτερος διαμεσολαβητής όταν ο πρώτος δεν ήταν σε θέση να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του. Στις 22 Ιανουαρίου 1764³⁰⁵, εμφανίζεται στον συμβολαιογράφο ο Σπύρος Άνθης, από το χωριό των Καστελάνων, ως οφειλέτης για το ποσό των 24 ξεστών *καθαρό* ελαιόλαδο που αντιστοιχούσε σε 35 ρεάλια, αλλά και για τους τόκους από τις 3 Ιουνίου 1758 μέχρι και την ημέρα σύναψης αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης. Καταγράφεται δε ότι ο Άνθης οφείλει προς τον *signor* Σαμπαθάη, υιό του θανόντα Ιωσήφ Κοέμ, όχι μόνον τα παραπάνω, αλλά και άλλες 15 λίρες σε μετρητά, τα οποία του τα είχε δανείσει εις *καλήν πίστιν*³⁰⁶, καθώς και άλλες ακόμη 13 λίρες και 14 σολδία για τα δικαστικά έξοδα για την απόφαση *του άνωθεν δεκρέτου*³⁰⁷. Σημειώνεται μάλιστα ότι τον προηγούμενο Οκτώβριο, ο Άνθης βρέθηκε αντιμέτωπος με τη δικαιοσύνη (*εις δυνάμει της Δικαιοσύνης*), αφού ο Κοέμ είχε προσφύγει σε ένδικα μέσα, ώστε να λάβει την αποπληρωμή του χρέους. Η ποινική δίωξη όμως έπαυσε χάριν της διαμεσολάβησης του αδελφού του Σπύρου, του Στέφανου, ο οποίος είχε δεσμευθεί με όλα τα περιουσιακά του στοιχεία και είχε τεθεί εγγυητής και επειδή ο Κοέμ είχε *τέλειαν πίστιν* στον Στέφανο είχε δεχθεί να προχωρήσουν σε συμβιβασμό. Όμως, και σε αυτή την περίπτωση, οι προθεσμίες εξόφλησης παρήλθαν άπρακτες και η αποπληρωμή του χρέους δεν πραγματοποιήθηκε ούτε από τον Σπύρο, ούτε από τον Στέφανο, ο οποίος ήταν εγγυητής με *λόγον καλής πίστεως*. Γι' αυτόν το λόγο, ο Κοέμ είχε αποφασίσει να προσφύγει εκ νέου σε ένδικα μέσα (με το *μέσον της Δικαιοσύνης*). Παρεμβαίνει όμως τώρα ένα νέο πρόσωπο, ο ευγενής Μάρκος Αντώνιος Προσαλέντης ο οποίος τίθεται και αυτός εγγυητής, με σκοπό την καλύτερη διασφάλιση της αποπληρωμής του χρέους του Κοέμ, και τα μέρη προβαίνουν στον ακόλουθο συμβιβασμό.

Αρχικά, οι δύο αδελφοί, ο Σπύρος και ο Στέφανος, δεσμεύονται να παραδώσουν στο κατάστημα του Κοέμ, στην πόλη της Κέρκυρας, 12 ξέστες *καθαρό* ελαιόλαδο, στις επόμενες δύο εσοδείες, δηλαδή τον Απρίλιο των ετών 1765 και 1767

³⁰⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 5 (25), φ. 40r.

³⁰⁶ Τον Αύγουστο του έτους 1763.

³⁰⁷ Στις 3 Ιουνίου 1758.

αντιστοίχως. Για διασφάλιση των παραπάνω, ο Σπύρος θέτει σε υποθήκη 25 ελαιόδεντρα. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος παραχωρεί την επικαρπία αυτών και δηλώνει πως στην περίπτωση που η ποσότητα του παραγόμενου ελαιολάδου υπερβεί τις 12 ξέστες, το περίσσευμα θα εκληφθεί ως αποπληρωμή του υπόλοιπου χρέους προς τον Κοέμ. Στην αντίθετη περίπτωση, εάν υπάρξει έλλειμμα, ο Σπύρος δεσμεύεται να το καταβάλει χωρίς καμία επιπλέον καθυστέρηση.

Όπως θα δούμε και στο οικείο κεφάλαιο, η διανομή κληρονομούμενων περιουσιακών στοιχείων συχνά δημιουργεί αρκετά ζητήματα προς επίλυση, κυρίως όταν πρόκειται για ακίνητα, τα οποία εκ των πραγμάτων δεν είναι καθόλου εύκολο να μοιραστούν. Η παραχώρηση δε νομής³⁰⁸ και η σύσταση επικαρπίας τίκτει νέα δικαιώματα για τον επικαρπωτή, αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί και νέες υποχρεώσεις. Σημειώνουμε δε ότι δυνάμει του άρθρου 464 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Η επικαρπία είναι το δικαίωμα τού να απολαμβάνη τις πράγματα, των οποίων η κυριότης ανήκει εις άλλον, ως αυτός ο κύριος, επί τη υποχρεώσει τού να διατηρή την ουσίαν αυτών ως προς την ύλην και την μορφήν*³⁰⁹. Στις 18 Αυγούστου 1794³¹⁰, καταγράφεται ότι ο *Nobile Signor Gasparo de' Zorzi* παρέδωσε στο συμβολαιογράφο, ενώπιον μαρτύρων, ένα έγγραφο της 14ης του ίδιου μήνα, γραμμένο από άλλον και υπογεγραμμένο από τον Gasparo και από τον αδελφό του Antonio. Ο συμβολαιογράφος, μετά τη δήλωσή του ότι αναγνώρισε το γραφικό χαρακτήρα και των δύο, αναφέρει ότι το εν λόγω έγγραφο αποτελεί ιδιωτική σύμβαση που αφορά την παραχώρηση ενός δωματίου της πατρικής οικίας του Antonio στον Gasparo, σύμφωνα με τους όρους που καταγράφονται σε αυτήν τη σύμβαση. Ο συμβολαιογράφος παραλαμβάνει το έγγραφο, προκειμένου να το καταχωρήσει (*da reggistrarla, et infilarla*) στα κατάστιχά του (*per la perpetua sua conservazione, et effetto*). Ακολουθεί αυτούσιο το έγγραφο, στο οποίο σημειώνεται ότι, μετά από παρέμβαση *κοινών φίλων* για την επίλυση των διαφορών μεταξύ του Gasparo, του Antonio και του Francesco Floro, εξαιτίας της διανομής³¹¹ που έγινε από τον Floro της πατρικής οικίας αυτών, αποφασίσθηκαν και συμφωνήθηκαν τα εξής: 1. Ο Antonio, σε αυτήν τη διανομή (που έγινε από το μεγαλύτερο αδελφό) είχε επιλέξει το πρώτο μερίδιο, στο οποίο περιλαμβανόταν ένα δωμάτιο δίπλα στα άλλα πέντε, και το οποίο βρίσκεται απέναντι από το καμπαναριό του ναού της Αγίας

³⁰⁸ Νομή: η φυσική εξουσίαση ενός πράγματος εκ μέρους ενός ατόμου με την πεποίθηση ότι δικαιολογημένα πρέπει να ασκεί την προαναφερθείσα εξουσία. Βλ και ΣΠ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ – Ι. ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, Αθήνα 2010, σ. 107.

³⁰⁹ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΕΣ, σ. 105.

³¹⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 11, φ. 7r.

³¹¹ Με έγγραφο κατατεθέν στον ίδιο συμβολαιογράφο, στις 25 Ιουλίου του ίδιου έτους.

Παρασκευής (*Santa Veneranda*)³¹². Ο Antonio λοιπόν παραχωρεί αυτό το δωμάτιο εφ' όρου ζωής του ιδίου στον Gasparo, προκειμένου ο τελευταίος να το χρησιμοποιεί και να το διαθέτει όπως και το δικό του μερίδιο. 2. Βάσει της ανωτέρω διανομής, ο καθένας ανελάμβανε τα έξοδα της επισκευής των δωματίων του δικού του μεριδίου, ενώ τα έξοδα για τη στέγη θα βάρυναν και τους τρεις. Με τη νέα όμως διευθέτηση, ο Gasparo αναλαμβάνει τα έξοδα για το παραχωρηθέν σε αυτόν δωμάτιο, καθώς και το μερίδιο του Antonio επί των εξόδων της στέγης για όσο διάστημα διαρκέσει η παραχώρηση. 3. Παρομοίως, ο Gasparo αναλαμβάνει, για το ίδιο διάστημα, να απαλλάξει τον Antonio από την καταβολή του ημίσεως του ετήσιου φόρου, με τον οποίο το ακίνητο είναι βεβαρημένο, καταβολή η οποία, βάσει της ανωτέρω διανομής, βαρύνει τον αποδέκτη του πρώτου μεριδίου, δηλαδή τον Antonio. Ο Gasparo δηλαδή θα πληρώνει αυτός αυτό το ήμισυ εφ' όρου ζωής του, όπως παραπάνω. Οι ανωτέρω υποχρεούνται για την τήρηση των ανωτέρω με όλα τα περιουσιακά τους στοιχεία, όσα ήδη κατέχουν, αλλά και όσα πρόκειται να αποκτήσουν. Συντάσσονται δύο αντίγραφα αυτής της διευθέτησης, υπογεγραμμένα από τα δύο μέρη για καθένα από αυτά. Ακολουθεί η βεβαίωση του συμβολαιογράφου ότι τα δύο αδέλφια υπέγραψαν ιδιοχείρως (*di lor vero pugno, e carattere*) τη συμφωνία (*privata Carta*), ότι γνωρίζει αυτούς πολύ καλά, καθώς και ότι και οι δύο υπέγραψαν παρουσία του.

4. Καταπίστευμα

Μία περίπτωση διαμεσολάβησης που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι η ακόλουθη, δεδομένου τού ότι, αφενός, η επίλυση της διαφοράς επιλέγεται να πραγματοποιηθεί στην οικία του διαμεσολαβητή, αφετέρου, επειδή ο τελευταίος καταβάλλει το οφειλόμενο ποσό στον δανειστή, αλλά ταυτόχρονα περιέρχεται σε αυτόν η κυριότητα περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη έως την αποπληρωμή. Ειδικότερα, στις 8 Μαρτίου 1749³¹³, στην οικία του *signor* Σαργγιέντε Μαγγιόρ Γγιόν Μπατίστα ΚόγοΣορδίνα³¹⁴, στη συνοικία του Αγίου Βασιλείου και του Αγίου Στεφάνου, καταγράφεται ότι ο ευλαβέστατος ιερέας Αναστάσιος Κόπτης Χαρτοφύλακας είχε ασκήσει αγωγή, είχε προβεί σε κατάσχεση και είχε λάβει την κυριότητα περιουσιακών στοιχείων από την κληρονομία του Βασίλη Πηλού. Αυτά αφορούσαν

³¹² Οι πρώτοι κτήτορες και ιδρυτές του ναού της Αγίας Παρασκευής και του Ιωάννου του Θεολόγου *εις ταις Στέρναις* ήταν ο μοναχός Χριστόφορος και η Χριστοφόρα. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, σ. 210.

³¹³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 117, β. 4 (144), φ. 27ν.

³¹⁴ Πρόκειται πιθανότατα για τον Ιωάννη-Βαπτιστή Σορδίνα (1684-1766), στον οποίο, το έτος 1752, η Βενετία απένειμε τον τίτλο του κόμη για τη στρατιωτική του δράση στην Πελοπόννησο και την Κέρκυρα. Γ. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα. Οικογένειες του Γενικού Συμβουλίου της Κέρκυρας (15ος-18ος αι.) και τα οικόσημά τους*, Κέρκυρα-Αθήνα 2010, σ. 193.

11 ελαιόδεντρα και 6 καστανιές, στην περιοχή Μηλιά των Καλαφατιώνων, βάσει σχετικού δικαστικού εγγράφου³¹⁵. Επειδή δε ο Γιάννης Πηλός, ο υιός του Βασίλη, επιθυμεί να εξαγοράσει τα περιουσιακά στοιχεία που ανήκαν άλλοτε στον πατέρα του, με διαμεσολαβητή τον προαναφερθέντα Μπατίστα³¹⁶, παρακαλεί τον ιερέα να του επιστρέψει την κυριότητα και να δείξει ευσπλαχνία. Ο ιερέας, *από αγαθοσύνην του και δια την ψυχικήν του σωτηρίαν*, δέχεται να λάβει μόνον το ποσό των 2 τσεκινίων και 10 λιρών και χαρίζει την υπόλοιπη οφειλή. Ο Μπατίστας καταβάλλει ο ίδιος, ενώπιον του συμβολαιογράφου, τα 2 χρυσά τσεκίνια και τις 10 λίρες και λαμβάνει την εν λόγω κυριότητα.

Η πράξη παρουσιάζει ενδιαφέρον, εφόσον σε αυτήν εμπεριέχονται στοιχεία διαφόρων κατηγοριών δικαιοπραξιών: διαμεσολάβησης, αναδοχής χρέους, καταπιστεύματος κ.ά. Δεν πρόκειται δηλαδή για απλή διαμεσολάβηση ή για σύσταση εγγύησης, αλλά ο διαμεσολαβητής αναλαμβάνει τον ενεργό ρόλο να εξοφλήσει το χρέος. Βεβαίως, όχι χωρίς αντίκρισμα. Η εκχώρηση του χρέους από τον πρωτοφειλέτη συνοδεύεται από την προσωρινή μεταβίβαση της κυριότητας περιουσιακών στοιχείων αυτού στον εξοφλητή. Πρόκειται δηλαδή για το βασικό χαρακτηριστικό της καταπιστευτικής δικαιοπραξίας, με διαφοροποιητικό στοιχείο όμως ότι η κυριότητα μεταβιβάζεται προσωρινώς όχι στον πρώτο δανειστή, αλλά στον εκδοχέα του χρέους. Εξάλλου, όπως αναφέρεται και στην Εξάβιβλο³¹⁷: *Εάν γένη μετάθεσις χρέους, αφανίζεται τελείως η προτέρα ενοχή*. Σε αυτά προστίθεται η εφαρμογή της αρχής της εύνοιας προς τον οφειλέτη εκ μέρους του πρώτου δανειστή, ο οποίος όχι μόνον αποδέχεται το διακανονισμό, αλλά μειώνει το οφειλόμενο ποσό.

5. Περί προικώων

Όπως έχουμε αναφέρει και αλλού, συχνά προκύπτουν διαφορές επί κληρονομούμενων περιουσιακών στοιχείων όταν δεν υπάρχει διαθήκη και όταν δεν έχει πραγματοποιηθεί μεταβίβαση κυριότητας αυτών εκ μέρους του κληροδοτούντος. Στο πλαίσιο δε της θεμελίωσης των ισχυρισμών ή και των επιχειρημάτων των αντιδίκων, προσκομίζονται σχετικά επίσημα ιδιωτικά έγγραφα, με συνηθέστερα τα προικώα συμβόλαια, τα οποία πράγματι συνιστούν αποδεικτικά μέσα θεμελίωσης δικαιωμάτων. Στις 22 Νοεμβρίου 1789³¹⁸, εντός του ναού της Παναγίας Βλαχέραινας,

³¹⁵ Στις 7 Αυγούστου 1738.

³¹⁶ Το αρχοντικό της οικογένειας Σορδίνα, στο Κοθονίκι, σώζεται ακόμα και σήμερα. Βλ. και ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 107.

³¹⁷ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 244.

³¹⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 147, φ. 3ν.

στο προάστιο *Σαν Ρόκκο*, η *signora* Μαρία *Fornasa* και η *signora* Κωνσταντίνα Σαγιαδινού (*Sajadinò*) Μάνεση απευθύνθηκαν στον συμβολαιογράφο για τις διαφορές που είχαν σχετικά με τα περιουσιακά στοιχεία του αποβιώσαντα *Reverendo Giovanni Sajadinò Tarcho*. Νωρίτερα, οι αντίδικοι είχαν προσφύγει στο Δικαστήριο της Διοίκησης, όμως με την παρέμβαση του *signor* Χριστόδουλου Μάνεση, συζύγου και πληρεξουσίου της Κωνσταντίνας, τα δύο μέρη προβαίνουν σε συμβιβασμό με τους ακόλουθους όρους. 1. Η Κωνσταντίνα αναγνωρίζει τελικώς το αβάσιμο των αξιώσεών της, δηλαδή, ως κόρη και κληρονόμος του Σαγιαδινού, να απαιτήσει μερίδιο επί των περιουσιακών του στοιχείων και δηλώνει ότι αποσύρει οποιαδήποτε αξίωσή της βάσει των σχετικών εγγράφων. Αναγνωρίζει ότι η Μαρία, κόρη της *signora* Έλενας Σαγιαδινού και του Δημητρίου, νομίμως έχει την κυριότητα των ανωτέρω περιουσιακών στοιχείων δυνάμει σχετικού προικώου³¹⁹. 2. Βάσει της ανωτέρω παραχώρησης, η Μαρία δικαιούται στο εξής να απαιτήσει κάθε είδους έσοδα, δηλαδή εμφυτεύσεις και μισθώματα. 3. Για τα έξοδα που η Κωνσταντίνα και ο σύζυγός της κατέβαλαν για επισκευές και συντήρηση του παραπάνω ναού, η Μαρία κατέβαλε σε αυτούς 106 τάλαρα, ενώπιον του συμβολαιογράφου και των μαρτύρων. Διαφορές κληρονόμων επί περιουσιακών στοιχείων, οι οποίες επιλύονται με συμβιβασμό μέσω κατεξοχήν της συμψηφιστικής διαδικασίας

Δυνάμει του βενετικού δικαίου³²⁰, οι υποθέσεις διαφορών μεταξύ συγγενών που προσέφευγαν στη διαιτησία επιλύονταν από τέσσερις διαιτητές, τους Έμπιστους (*Giudici Confidenti*)³²¹. Προσκόμιση προικώων ως βασικών ή συμπληρωματικών αποδεικτικών μέσων πραγματοποιείται σε αρκετές περιπτώσεις συμβιβασμών με την αρωγή τρίτων προσώπων, όχι διαιτητών. Σε νόμους δε του γραπτού αλλά και του εθιμικού δικαίου εντοπίζουμε διαφοροποιητικά στοιχεία όταν οι εμπλεκόμενοι συνδέονται με δεσμούς συγγένειας. Στις 20 Ιουλίου 1795³²², ο Τζόρτζης Μωραΐτης, από το προάστιο του Μαντουκίου, και ο Θεοδωρής Δημησιάνος, κουνιάδος του, από το προάστιο του Σαρρόκο, παραδίδουν στο συμβολαιογράφο, ενώπιον μαρτύρων, ένα έγγραφο (*φύλλο χαρτί*), της ίδιας ημέρας, γραμμένο εκ τρίτου προσώπου και υπογεγραμμένο από τους ίδιους, το οποίο περιέχει ένα συμβιβασμό, μετά από συμβουλήν, και θέλησιν αξίων υποκειμένων και φίλων τους, με τους ακόλουθους όρους. 1. Και τα δύο μέρη αμοιβαίως παραιτούνται από τις απαιτήσεις τους, βάσει εγγράφων, στο Δικαστήριο της Διοίκησης, τόσο για την απαίτηση της προίκας από

³¹⁹ Προικώο της 2ης Φεβρουαρίου 1743, καταχωρηθέν στις πράξεις του συμβολαιογράφου *signor Pietro Delachiesa*, στις 21 Οκτωβρίου του ίδιου έτους.

³²⁰ Δ. ΜΑΝΙΝ, *Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας*, μετάφραση, σημειώσεις, παραπομπές: Μ. ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ, Κέρκυρα 1889, σ. 36.

³²¹ BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 172.

³²² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 17, φ. 46r.

τον Μωραΐτη, ως επίτροπος της συζύγου του Θεοδώρας Δημησιάνου, όσο και για άλλα έγγραφα. 2. Ο Δημησιάνος παραιτείται από κάθε έγγραφο που κατέθεσε εναντίον του Μωραΐτη στο εν λόγω Δικαστήριο, αφήνοντάς του δύο υποστατικά, εκ των οποίων το δεύτερο ο Μωραΐτης το διεκδικούσε *ανόμως* εφόσον δεν περιλαμβανόταν στο προικοσύμφωνο (*εις την αρεσκειά*³²³). 3. Επειδή ο Θεοδωρής ενήργησε ως *καλός εδικός* προς τον κουνιάδο του, ο Μωραΐτης υπόσχεται ότι, εάν υπάρξει κάποιο πρόβλημα, θα επιστρέψει το δεύτερο υποστατικό και την παραγωγή αυτού, το οποίο *δια άκραν καλοσύνην εδικότητος* (συγγένειας) ο Δημησιάνος τού το παραχώρησε. 4. Δυνάμει αυτού του συμβιβασμού, ο Μωραΐτης θα δύναται, μόνον για δικό του όφελος, να λαμβάνει 5 ξέστες ελαιόλαδο, οι οποίες βρίσκονται στην κατοχή τρίτου προσώπου, και για τη διεκδίκηση των οποίων ο Δημησιάνος είχε προσφύγει στη δικαιοσύνη. Επισημαίνεται η παραίτηση από απαιτήσεις αναφορικά με την προικώα περιουσία, ενώ είναι εμφανής η εφαρμογή της αρχής της καλής πίστης και της συνέπειας μεταξύ των συγγενών, αναμενόμενες και προσδοκώμενες συμπεριφορές, αλλά όχι δεδομένες. Επιπλέον, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο συμβιβασμός αρχικά καταγράφεται από άλλο πρόσωπο, πιθανότατα από έναν εκ των διαμεσολαβητών, και όχι από το συμβολαιογράφο, αλλά προσκομίζεται σε αυτόν για την καταχώρηση στα νοταριακά του κατάστιχα.

³²³ *Αρεσκειά*: η επιβεβαίωση της αρεσκειάς για τη σύναψη συνοικεσίου, με μικρή ευωχία ανάμεσα σε στενούς συγγενείς. Από την επισφράγιση αυτή του συνοικεσίου, «αρεσκειά» λεγόταν και η συμφωνία της προίκας και το αντίστοιχο προικοσύμφωνο ως ιδιωτικό έγγραφο. ΧΥΤΗΡΗΣ, *Κερκυραϊκό Γλωσσάρι*, σ. 30.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΣΥΝΥΠΟΣΧΕΤΙΚΑ

Σε αντίθεση με το Αρχαίο Ελληνικό και το Ρωμαϊκό Δίκαιο, κατά τη βυζαντινή περίοδο, ο θεσμός της διαιτησίας είχε εξωδικαστικό χαρακτήρα. Για να καταστεί δε δυνατόν οι διάδικοι να κριθούν από τους διαιτητές, θα έπρεπε η διαφορά τους να είναι ιδιωτική, να έχουν συνάψει ομοφώνως συνυποσχετικό στο οποίο να αναφέρεται τόσο η απόφαση των διαδίκων για εναπόθεση της διαφοράς τους στους διαιτητές, όσο και η δήλωση των τελευταίων ότι αποδέχονται να βοηθήσουν στην επίλυση αυτής³²⁴. Τα συνυποσχετικά αποτελούν μία από τις κατηγορίες των δικαιοπραξιών. Με τον όρο δικαιοπραξία νοείται η δεδηλωμένη θέληση του ατόμου για την επίτευξη ενός σκοπού, δηλαδή η ηθελημένη και ελεύθερη επιλογή για την πραγματοποίηση ενός αντικειμενικά υπαρκτού στόχου³²⁵.

Το συνυποσχετικό αποτελούσε μία ιδιωτική συμφωνία η οποία ακολουθούσε το δίκαιο των συμβάσεων³²⁶. Πιο συγκεκριμένα, ύστερα από διάταξη του Ιουστινιανού, το έτος 529 π.Χ., θεσμοθετείται το συνυποσχετικό (*compromissum*), δηλαδή η έγγραφη συμφωνία πως τα συμβαλλόμενα μέρη θα απευθυνθούν σε τρίτο πρόσωπο για να επιλύσει τη διαφορά τους. Κατά περιόδους δε, αναβιώνει η σπουδαιότητα του όρκου, κατά την ανακριτική διαδικασία, και αυτό προδιαγράφεται στο συνυποσχετικό. Ωστόσο, ο Ιουστινιανός αντικαθιστά τον όρκο, θέτοντας σε ισχύ την ποινική ρήτρα της καταβολής χρηματικού ποσού το οποίο έχει συμφωνηθεί εξ αρχής για την περίπτωση, κατά την οποία ο ένας συμβαλλόμενος δεν θα εφαρμόσει

³²⁴ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σσ. 170-171.

³²⁵ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 508.

³²⁶ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σσ. 31, 55.

τη διαιτητική απόφαση³²⁷. Ωστόσο, ο όρκος προβάλλεται εκ νέου, κατά την περίοδο 780-790 μ.Χ., με τη Νεαρά της Αυτοκρατορίας Ειρήνης, όπου τονίζεται η σπουδαιότητά του κατά την αποδεικτική διαδικασία³²⁸.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, στο συνυποσχητικό ήταν αναγκαίο να δηλώνεται ξεκάθαρα η ελεύθερη βούληση των μερών για τη σύναψή του³²⁹, στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της συμβατικής ελευθερίας, αρχής που, σε διαχρονικό επίπεδο, διέπει όλες τις δικαιοπραξίες. Φράσεις όπως ...*δια να παύσομε από την μέσι μας κρίσεις*³³⁰, *έξοδες, σκάνταλα και με αγάπην την σήμερω ήλθαμε ύσε σηνιβαστικός...*³³¹. Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, το συνυποσχητικό συνάπτεται συνήθως προφορικά. Άλλωστε, και όσον αφορά τους φορείς απονομής δικαιοσύνης τότε ένας μεγάλος αριθμός δικαστών δεν γνώριζε γραφή, γεγονός που ασφαλώς αποτελούσε δυσμενή όρο για τη διατήρηση ενός γραπτού δικαίου³³². Οι αποφάσεις των περισσότερων δικαστηρίων ήταν προφορικές και όταν υπήρχε ανάγκη αργότερα να τις επικαλεσθούν, *προέβαιναν σε μια διαδικασία ενημέρωσης από εκείνους που είχαν δικάσει, αν ζούσαν ακόμη* όπου οι αποφάσεις των περισσότερων δικαστηρίων ήταν προφορικές³³³.

Κατά τη βενετική περίοδο, το συνυποσχητικό αποτελούσε σημαντικότερο καθοριστικό έγγραφο της διαιτητικής διαδικασίας (*le compromis est l'unique loi des arbitres*³³⁴), γεγονός που φαίνεται και από το διάταγμα του Μείζονος Συμβουλίου, του έτους 1433³³⁵. Όπως αναφέρεται στα Statuta, το έτος 1352, η αρμοδιότητα επίλυσης διαφορών που καταγράφονται σε συνυποσχητικά μεταβιβάζεται από τους *advocatores* στους *auditores veteres* (*Ab officio advocatorum removeantur differentie compromissorum et eant ad auditores veteres*)³³⁶. Το συνυποσχητικό περιλαμβάνει την ημεροχρονολογία σύναψής του, τα ονόματα των αντιδίκων, τα ονόματα των επιλεγέντων κριτών³³⁷, καθώς και το αντικείμενο της διαφοράς³³⁸, αλλά και οι

³²⁷ ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 76.

³²⁸ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 129.

³²⁹ Βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 71.

³³⁰ Βλ. και: *Εις τούτο εσινηβάστισαν με ήδιον τους θέλημα, να λήπουν κρίσεις και έξοδες από το μέσο τους...* (Κεφαλονιά, 1548). ΒΑΓΙΩΝΑΚΗΣ Χ.-ΚΑΤΣΙΒΕΛΑ Ο.-ΜΙΧΑΛΑΓΑ Δ.-ΜΠΕΛΑΒΓΕΝΗ Β.-ΜΠΛΕΤΑΣ Μ., *Ανδρέας Αμάραντος. Νοταριακές πράξεις, Αράκλι Κεφαλονιάς (1548-1562)*, επιστημονική εποπτεία: ΜΟΣΧΟΝΑΣ Ν. Γ., Αθήνα 2001, αρ.πρ. 59, σ. 101.

³³¹ Παράδειγμα σύναψης συνυποσχητικού τον 16ο αιώνα. Α. ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ (εισαγωγή-έκδοση), *Πέτρος Καστροφύλακας. Νοτάριος Χάνδακα. Πράξεις 1558-1559*, Ηράκλειο-Αθήνα 2015, σ. 170.

³³² BLOCH, *Η φεουδαλική κοινωνία*, σ. 168.

³³³ BLOCH, *Η φεουδαλική κοινωνία*, σ. 172.

³³⁴ Η. THÉVENAZ, *Les compromis d'arbitrage devant la Cour Permanente de Justice Internationale*, Νιουσατέλ 1938, σ. 15.

³³⁵ PANCIERA, «Il compromesso arbitrale», σ. 392.

³³⁶ TRIVISANUS, *Index omnium materiarum*, σ. 224v.

³³⁷ Βλ. και ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 109.

αναλογούσες κυρώσεις για το ενδεχόμενο μη εφαρμογής της διαιτητικής απόφασης από τους αντιδίκους. Επιπλέον, συχνά καταγράφεται πως οι κριτές έχουν τη δυνατότητα εκλογής ενός τρίτου κριτή, του επιδιαιτητή, εφόσον εκείνοι δεν μπορούν να αποφανθούν για την επίλυση της υπόθεσης.

Αξίζει να σημειωθεί πως η κατάρτιση του συνυποσχετικού, αλλά και η καταγραφή της διαιτητικής διαδικασίας, για την υπό εξέταση περίοδο, πραγματοποιείται συχνά στο γραφείο του συμβολαιογράφου (*κάνγκελο*³³⁹ *εμού νοταρίου*). Βεβαίως, δεν είναι λίγες και οι περιπτώσεις που ο χώρος σύνταξης αυτών των συμβολαιογραφικών εγγράφων είναι η οικία ενός εκ των αντιδίκων, είτε η οικία ενός προσώπου εγνωσμένου κοινωνικού και ή οικονομικού κύρους, είτε εντός ενός ναού³⁴⁰. Σχετικά με το τελευταίο, η θρησκευτικότητα του χώρου υποβάλλει τους μετέχοντες και προσδίδει κύρος στη διαιτητική απόφαση, με συνέπεια κατά πολύ υψηλότερες προσδοκίες για μία επιτυχή και δίκαιη απόφαση εκ μέρους των κριτών, αλλά και για την εξ ολοκλήρου αποδοχή και εφαρμογή των αποφάσεων εκ μέρους των συμβαλλομένων.

Στο συνυποσχετικό αναφέρεται το χρονικό όριο, εντός του οποίου θα εκδοθεί η διαιτητική απόφαση, το οποίο συνηθέστατα είναι μία ή δύο εβδομάδες, ενώ καταγράφονται και "ακραίες" διορίσεις: εντός μίας ημέρας ή σε αρκετούς μήνες. Ενίοτε, διευκρινίζεται ο τρόπος³⁴¹, με τον οποίο θα διεξαχθεί η διαιτητική διαδικασία, καθώς και το εφαρμοστέο δίκαιο³⁴². Σε τέτοιου είδους δικαιοπραξίες, όπως και γενικότερα, ο προσδιορισμός του χρόνου καθίσταται αναγκαία προϋπόθεση. Ο χρόνος, κατά πολλούς, διαιρείται στο φυσικό, τον πολιτικό, το συναπτό και το σύνθετο χρόνο. Με τον πρώτο όρο εννοείται η μέτρηση του χρόνου από στιγμή σε στιγμή, κάτι που δεν εντοπίστηκε στις συμβολαιογραφικές πράξεις, εφόσον δεν υπάρχει σαφής προσδιορισμός ώρας. Σε αντίθεση με αυτό, ο πολιτικός υπολογισμός του χρόνου, ο οποίος θέτει την ημέρα ως μονάδα μέτρησης, αποτελεί και τον πιο αποδεκτό τρόπο στις συμβάσεις³⁴³ της υπό εξέταση περιόδου. Ωστόσο, ο φυσικός

³³⁸ Βλ. και ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 110 και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 72.

³³⁹ *Κάνγκελο* (κάγκελο/κάντζελο) < cancello: το γραφείο. Βλ. και Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ - Α. ΤΣΕΛΙΚΑΣ (επιστημονική επιμέλεια), *Νοταριακές πράξεις του κώδικα της οικογένειας Τυπάλδου-Λασκαράτου (16ος-17ος αιώνας)*, εκδίδουν: Κ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ et al., Πηγές της Επτανησιακής Ιστορίας 3, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2009, σ. 350.

³⁴⁰ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σσ. 165-166.

³⁴¹ Στην εποχή μας, οι διαιτητές, τις περισσότερες φορές, αποφασίζουν ποια αποδεικτική διαδικασία θα ακολουθηθεί και ενημερώνουν τα μέρη. ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 115.

³⁴² Βλ. και ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 173.

³⁴³ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 596.

χρόνος, η καταγραφή της ώρας κατάρτισης της δικαιοπραξίας³⁴⁴, εντοπίζεται κατεξοχήν σε συμβολαιογραφικές πράξεις του εικοστού αιώνα.

Η διαιτησία, και για την υπό εξέταση περίοδο, ασκείται από πρόσωπα κοινής αποδοχής και επιλογής και από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη, ενώ, όπως αναφέρθηκε, ακολουθείται μια τυπική διαδικασία που περιλαμβάνει τη σύνταξη ξεχωριστής πράξης, του συνυποσχετικού (*κομπρομέσο*³⁴⁵). Η διαιτητική διαδικασία λοιπόν ήταν άμεσα συνυφασμένη με αυτό το έγγραφο (*compromissum*)³⁴⁶. Με τον όρο συνυποσχετικό περιγράφεται η σύμβαση, με την οποία τα αντιτιθέμενα μέρη προσφεύγουν σε ένα τρίτο πρόσωπο, το οποίο έχει θέση αιρετού δικαστή (διαιτητή), με σκοπό να δοθεί λύση στις μεταξύ τους διαμάχες³⁴⁷. Το συνυποσχετικό λοιπόν αποτελούσε ένα από τα βασικότερα έγγραφα το οποίο σηματοδοτούσε την έναρξη της διαδικασίας επίλυσης της υπόθεσης. Αυτό συνήθως αποτελούσε ξεχωριστή συμβολαιογραφική πράξη, όμως έχουν εντοπιστεί και περιπτώσεις, κατά τις οποίες καταγράφονται από τον συμβολαιογράφο ταυτόχρονα με την απόφαση των κριτών.

Στην πρώτη περίπτωση, αυτό το έγγραφο έχει μικρή έκταση και ακολουθεί συγκεκριμένο νομότυπο, αφού αναφέρει ρητώς την ημερομηνία, τον τόπο της σύναψής του, τα συμβαλλόμενα μέρη και τους κριτές που αυτοί εκλέγουν³⁴⁸. Ασφαλώς, το συνυποσχετικό καθιστούσε ένα επίσημο έγγραφο στο οποίο αναφερόταν ρητώς η ελεύθερη βούληση των μερών για προσφυγή στη διαιτησία και κατάπαυση των μεταξύ τους διαφορών³⁴⁹. Η τυπική ονομασία των κριτών την εξεταζόμενη εποχή συχνά ήταν *αρμπίτροι*, *αρμπιτράτορες*, ενώ μικρές είναι οι διαφοροποιήσεις αυτών των όρων, οι οποίες εντοπίζονται κυρίως σε παλαιότερα συμβολαιογραφικά κατάστιχα: ...και έθεσαν δια παρακαλεστικόν ησιαστήν...³⁵⁰, ...και έθεσαν δύο χρισίμους άνδρας...³⁵¹, ...εβάλασι δια ερετέ κριτέ...³⁵² και ...ψηφούσιν, παρακαλούσιν και αποκατασταίνουνσιν δια αιρετούς κριτάς...³⁵³.

³⁴⁴ Πρβλ. τα πολιτικά συμβόλαια (μεταξύ πολιτών), τα οποία, στις βυζαντινές πηγές αναφέρονται ως συμβόλαια. SARADI, *Le notariat byzantin*, σ. 165.

³⁴⁵ Κομπρομέσο/κονπρομέσο < compromesso: συμβιβασμός, υποχώρηση. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 109.

³⁴⁶ Βλ. και ΛΙΜΝΙΟΥ, «Η διαιτησία», σ. 46.

³⁴⁷ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 1026.

³⁴⁸ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 132.

³⁴⁹ FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 31.

³⁵⁰ Σε συμβολαιογραφική πράξη ορισμού διαιτητή για επίλυση διαφοράς στα κατάστιχα του συμβολαιογράφου Κέρκυρας Πέτρου Αγαπητού (1514). ΒΛΑΧΟΥ, *Πέτρος Αγαπητός*, αρ. πρ. 39, σ. 28.

³⁵¹ Σε συνυποσχετικό εκτίμησης προικίων στα κατάστιχα του συμβολαιογράφου Πέτρου Αγαπητού (1514). ΒΛΑΧΟΥ, *Πέτρος Αγαπητός*, αρ. πρ. 28, σ. 22.

Κατ' αρχάς, κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν τα συνυποσχετικά τα οποία ήταν σύντομα και περιείχαν μόνον τα απαραίτητα στοιχεία. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της 20ης Αυγούστου 1731³⁵⁴, όταν συγκεντρώθηκαν στο συμβολαιογραφείο από το ένα μέρος ο Γιάννης Ζαχαρόπουλος Μωραΐτης και από το άλλο μέρος ο Πέτρος Πιλός, κάτοικος της πόλης για να λύσουν τις μεταξύ τους διαφορές. Γι' αυτό και εκλέγουν ως κριτές τους ή, όπως συχνά αναφέρεται, ως *άρμπιτροι, αρμπιτράτορες, λικουαδόρους*, ο μεν Γιάννης τον *μισέρ* Μικελή Σαραντίνο και ο Πιλός τον *μισέρ* Γιάννη Δομπριώτη, προς τους οποίους δίνουν κάθε εξουσία να ακούσουν τις μεταξύ τους διαφορές και να κρίνουν για το δίκαιο³⁵⁵ των μερών. Παραθέτουμε, επίσης, δύο παραδείγματα ευσύννοπτων συνυποσχετικών που παρουσιάζουν ενδιαφέρον εξαιτίας της χρονικής στιγμής σύναψής τους, επειδή καταρτίζονται το τελευταίο έτος της μακραίωνης βενετικής κυριαρχίας στα Ιόνια Νησιά που, ως γνωστόν, συμπίπτει και με τη διάλυση της ίδιας της βενετικής δημοκρατίας. Στις 24 Οκτωβρίου 1796³⁵⁶, όταν ο Παναγιώτης Ρεπούλιος και ο Νικολέτος Νίνας, και οι δύο από το χωριό Λιαπάδες, επειδή επιθυμούν να επιλύσουν τις ήδη υπάρχουσες μεταξύ τους διαφορές, αλλά και αυτές που ενδεχομένως θα ανακύψουν στο μέλλον, προβαίνουν στη σύναψη αυτού του συνυποσχετικού, με την ισχύ του οποίου εκλέγουν κριτές, *άμπριτρος, αμπριτράτορες και συμβιβαστάς δε γιούρε ε δε φάκτο* τους *τίμιους* Αλέξανδρο Μπαρότζη και Σπυρίδωνα Γιαλινά, ο πρώτος εκλεγμένος από τον Νίνα και ο δεύτερος από τον Ρεπούλιο, για να ακούσουν όλες τις διαφορές τους, σε διορία ενός μήνα³⁵⁷ από την ημέρα σύναψης αυτού του συνυποσχετικού, *καθήμενοι εις τόπον ορισμένο ή αόριστο, επιφυλαγμένη ή αφύλακτη η τάξη του νόμου*, φράση η οποία αναφέρεται στο μεγαλύτερο μέρος τέτοιου είδους πράξεων. Δηλώνεται μάλιστα ότι οι κριτές έχουν τη δυνατότητα, αν δεν συμφωνήσουν, να εκλέξουν και τρίτο κριτή, ο οποίος δεν θα είναι γνωστός των άνωθεν δύο μερών³⁵⁸. Η εκλογή και τρίτου κριτή, του επιδαιτητή, σε περίπτωση

³⁵² Σε συνυποσχετικό του 1661. Ι. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέων Μηνιάτης (1645-1666). Μια προσπάθεια ανασύστασης του νοταριακού του αρχείου», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 49 (2019) 105-214 (170).

³⁵³ Σε συνυποσχετικό καταχωρηθέν στις πράξεις του συμβολαιογράφου Νάξου Ιωάννη Μηνιάτη (1680-1689), ΣΙΦΩΝΙΟΥ, *Ο Κώδικας του Νοταρίου Νάξου Ιωάννου Μηνιάτη*, αρ. πρ. 642, σ. 881.

³⁵⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 104, β. 5 (15), φ. 5r.

³⁵⁵ *...établir le droit entre les parties sur les points en discussion...* THÉVENAZ, *Les compromis d'arbitrage*, σ. 16.

³⁵⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 5 (195), φ. 11v.

³⁵⁷ Στην Κρήτη, κάποιες φορές δεν οριζόταν συγκεκριμένο χρονικό περιθώριο, στο πλαίσιο διευκόλυνσης κυρίως των αγροτών της υπαίθρου. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, «Εξωδικαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών», σ. 231.

³⁵⁸ Για την αμεροληψία των διαιτητών, βλ. FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 110.

διαφωνίας μεταξύ των δύο κριτών, αναφέρεται και στην Εξάβιβλο³⁵⁹. Η συμβολαιογραφική πράξη κλείνει με την τυπική φράση ότι οι αντίδικοι θα τηρήσουν τη διαιτητική απόφαση. Στις 31 Οκτωβρίου 1796³⁶⁰, μεταβαίνουν στο συμβολαιογραφείο ο Αλέξανδρος Μποζίκης και ο Αναστάσιος Παγιάτης, και οι δύο από το χωριό Λιαπάδες, οι οποίοι θέλοντας να δώσουν τέλος στις μεταξύ τους διαμάχες εκλέγουν από κοινού ως κριτές αντιστοίχως τους *τιμίους signori Marín Κομιότη* και *Αλέξανδρο Μπαρότζη*, για να ακούσουν τις διαφορές τους και να αποφανθούν σε διορία ενός μήνα. Όπως θα δούμε παρακάτω, λίγους μόνον μήνες αργότερα, κατά την περίοδο των *Δημοκρατικών Γάλλων*, εντοπίζουμε διαφοροποιήσεις στα τυπικά τμήματα όλων των κατηγοριών των συμβολαιογραφικών πράξεων και ειδικότερα των πράξεων που αφορούν το υπό εξέταση θέμα μας.

I. Εκτενή συνυποσχετικά

Σπανιότερα εντοπίζουμε και αναλυτικά συνυποσχετικά, κατεξοχήν κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, οπότε, όπως σημειώνουμε και παρακάτω, αυτό ισχύει συχνά και για τις διαιτητικές αποφάσεις. Περίπτωση συνυποσχετικού, κατά την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη αποφασίζουν να αναθέσουν την επίλυση της διαφοράς τους στους κριτές και όχι στη δικαιοσύνη είναι και η παρακάτω, η οποία αφορά διαμάχη σχετικά με τη σύσταση διπλής εμπράγματης δουλείας: δουλείας ανέγερσης τοίχου και δουλεία οδού-διέλευσης εξαιτίας της ανέγερσης. Οι εμπράγματες δουλείες, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, περιορίζουν την κυριότητα επί του δουλεύοντος ακινήτου, με τη σύσταση του αντίστοιχου δικαιώματος που παρέχεται στον κύριο του δεσπόζοντος ακινήτου. Στις 15/27 Νοεμβρίου 1830³⁶¹, εμφανίσθηκαν στον συμβολαιογράφο ο *Μανθέος Πουλιάσης* και ο *Σπυρίδων Βλάχος*, και οι δύο από το χωριό του Στρινύλα, και ζήτησαν να συνάψει ένα συνυποσχετικό για να δώσουν τέλος, *με φιλικόν εξωδικαστικόν τρόπον*, στις διαφορές τους για έναν τοίχο με μία ξεχυτή, που ο Βλάχος ανήγειρε, μαζί με την πενθερά του και την πενθερά του Πουλιάση, την Γιαννέτα, κόρη του θανόντα Χριστόδουλου Κοσκινά και χήρα του θανόντα Νικολέτου Κοσκινά, στο μπροστινό μέρος οικίας, την οποία η Γιαννέτα είχε δώσει ως προίκα στον Βλάχο, σύζυγο της κόρης της Αγγέλως Κοσκινά. Αυτή η κατασκευή έγινε χωρίς την άδεια του Πουλιάση, ο οποίος ζημιώθηκε αφού αυτός ο τοίχος

³⁵⁹ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 48.

³⁶⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 5 (195), φ. 20ν.

³⁶¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 9r.

έκλεισε τη διέλευση (*το εμπεσουγαλσίδιον*) στις δικές του διπλανές οικίες. Ενώ ο Βλάχος υποστήριζε ότι αυτός ο τοίχος δεν δημιουργούσε κανένα εμπόδιο, ο Πουλιάσης προσέφυγε στη δικαιοσύνη στο σωφρονιστικό δικαστήριο (*εις το Κριτήριον Κορετζιονάλ*), το οποίο επρόκειτο να εξετάσει την υπόθεση την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, κατά την οποία τα δύο μέρη συμφωνούν να προσφύγουν σε αιρετοκρισία. Επιπλέον, ο Βλάχος παραπονείται ότι ο Πουλιάσης έκλεισε την παλαιά δίοδο (*τα παλαιά πατήματα*) ανοίγοντας νέα, η οποία όμως δεν είναι από το μέρος της προικώας οικίας, καθώς και ότι ο ίδιος κατασκεύασε μία *χαμοκέλα* μπροστά από την παλαιά δίοδο, σε σημείο που ο Βλάχος είχε δικαίωμα να την κατασκευάσει. Τα δύο μέρη ορίζουν αιρετοκριτές: ο Βλάχος τον *Κυρ* Ηλία Βλάχο και ο Πουλιάσης τον *Κυρ* Παναγιώτη Βλάχο, ενώ ακολουθούν οι τυπικές εκφράσεις (*εκείνο οπού η συνειδήσίς τους θέλει εύρη εύλογον, δίκαιον και σωστόν...απόφασις Κριτηρίου*). Το συνυποσχετικό έχει διάρκεια δεκαπέντε ημερών.

Χαρακτηριστική περίπτωση εκτενούς συνυποσχετικού και το παρακάτω εφόσον καταγράφει αναλυτικά το αντικείμενο της διαφοράς, αλλά και των απαιτήσεων των δύο μερών. Στις 6/18 Νοεμβρίου 1828³⁶² (στους *Κορυφούς*), εμφανίσθηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων ο Νικόλαος Κάσσαρης και ο Ιωάννης Τζιριγώτης, και οι δύο από το χωριό Περίθεια, ο πρώτος γνωστός στο συμβολαιογράφο και ο δεύτερος *καλά* γνωστός των μαρτύρων, όπως αυτοί δήλωσαν με όρκο τους, προκειμένου να συνταχθεί συνυποσχετικό για την επίλυση των διαφορών τους όσον αφορά τις οικοδομές που ο Κάσσαρης άρχισε και συνεχίζει να κατασκευάζει. Σημειώνεται ότι οι δύο οικοδομές βρίσκονται στο παραπάνω χωριό, *εις το Φόρον της Γειτονίας* της εκκλησίας του Αγίου Σπυρίδωνος, καθώς και ότι η μία εξ αυτών έχει ολοκληρωθεί. Σημειώνεται επίσης ότι για αυτές τις οικοδομές είχε συναφθεί μία μερική συμφωνία μεταξύ των μερών, την εφαρμογή της οποίας απαίτησε ο Τζιριγώτης *με το μέσον της Γραφής του Εστραγιουδιτζιάλις*³⁶³. Στη συνέχεια, αναφέρονται *οι απαντήσεις και οι ανταπαντήσεις* μεταξύ των μερών δια των σχετικών εγγράφων³⁶⁴, οι οποίες παραδόθηκαν στο συμβολαιογράφο και κατά την ημέρα του τελευταίου εγγράφου του Τζιριγώτη, κατόπιν δικού του αιτήματος, εκδόθηκε και πράξη *κιαμόρ* για παύση των εργασιών στην ατελείωτη οικοδομή οικίας του Κάσσαρη, με το σκεπτικό ότι ο Κάσσαρης δεν ήταν συνεπής στις ανειλημμένες υποχρεώσεις του δυνάμει της ανωτέρω μερικής συμφωνίας. Ο Κάσσαρης, αντιθέτως,

³⁶² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 29r.

³⁶³ Στις 18/30 Σεπτεμβρίου του *ενεστώτος χρόνου*.

³⁶⁴ Απάντηση του Κάσσαρη με την αποκριτικήν του στις 13/25 Οκτωβρίου του *επακολούθου*, απάντηση του Τζιριγώτη με άλλη *Γραφήν Εστραγιουδιτζιάλ* στις 23 Οκτωβρίου/4 Νοεμβρίου του *τρέχοντος* έτους.

υποστηρίζει ότι υπήρξε απολύτως συνεπής και εφόσον και τα δύο μέρη εμμένουν στις θέσεις τους και για να αποφύγουν *μία κρισολογία*, η οποία δεν θα ωφελούσε κανέναν, προβαίνουν στην αιρετοκριτική διαδικασία. Ειδικότερα, οι διαφορές τους αφορούν τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν λόγω της ροής των υδάτων από τη σκεπή που ο Κάσσαρης κατασκεύασε στην τελειωμένη οικοδομή, αν και ο ίδιος υποστηρίζει ότι δεν προκαλείται καμία ζημία. Από την άλλη, ο Τζιριγώτης υποστηρίζει το αντίθετο, ενώ ο Κάσσαρης παραπονιέται ότι τα ύδατα των κεραμιδιών του Τζιριγώτη προκαλούν ζημία στο εργαστήριό του. Άλλο ζήτημα στο οποίο τα δύο μέρη διαφωνούν αφορά *τα νεωτερίσματα* που ο Κάσσαρης σκοπεύει *εύλογα* να κάνει στην ατελείωτη οικοδομή, δηλαδή να την ανεγείρει στο ίδιο ύψος με την διπλανή οικία ή και περισσότερο, με το να ανοίξει μία πόρτα για πρόσβαση στη νέα οικοδομή μέσω εξωτερικής μικρής *σκαλοπούλας*, από τη μεριά του τοίχου προς *την τραμοντάνα*, στο σημείο όπου έχει απέναντι το πίσω μέρος τοίχου της οικίας του Τζιριγώτη, ο οποίος είναι αντίθετος σε αυτήν *την νεωτέρισιν* της πόρτας και της μικρής σκάλας, υποστηρίζοντας ότι του καταλαμβάνει χώρο. Όσον αφορά το ύψος και τα υπόλοιπα σημεία της νέας οικοδομής ο Τζιριγώτης δεν είναι αντίθετος και για να μην εμποδίσει τον Κάσσαρη στη συνέχιση της οικοδομής, αποσύρει την παραπάνω κλήση (*κιαμόρ*) και του επιτρέπει να συνεχίσει τις εργασίες, αλλά όχι στον τοίχο της *διαφοράς*, ο οποίος πρέπει να μείνει ως έχει, έως ότου διαπιστωθεί εάν αυτός δύναται να τοποθετήσει την πόρτα με τη μικρή σκάλα. Τα δύο μέρη εκλέγουν λοιπόν *ως αιρετοκριτάς τους, και εγνωριστάς όλων των άνω γεγραμμένων υποθέσεων*, για τις οποίες δεν συμφωνούν (*δια το τρέξιμον από τα νερά των αμοιβαίων οσπιτίων τους*, καθώς και για την πόρτα και τη σκαλοπούλα) ο Κάσσαρης τον *μάστρο* Γιάννη Δήμα Αρβανίτη, κτίστη, κάτοικο της Περίθειας, και ο Τζιριγώτης τον *μάστρο* Δημήτρη Γιαννακόπουλο, κάτοικο επίσης της Περίθειας, κτίστη και μαραγκό, οι οποίοι έχουν το δικαίωμα να εκλέξουν και τρίτο κριτή, ως είθισται, σε περίπτωση ασυμφωνίας και να μεταβούν επί τόπου και *ορκιζόμενοι περί της δικαιοσύνης της εγνωρίσεώς τους να εξετάσουν την υπόθεση και να αποφασίσουν εκείνο οπού η συνείδησίς τους θέλει εύρη εύλογον και καταλάβουν οπού να είναι δίκαιον και σωστόν*. Το συνυποσχετικό θα έχει ισχύ δύο μηνών.

II. Κατάρτιση νέου συνυποσχετικού

Σύμφωνα με τα Statuta Veneta, εκλέγονται νέοι κριτές-διαιτητές, εάν, μεταξύ άλλων, οι πρώτοι εκλεγέντες δεν αποφανθούν εντός της καθορισμένης στο συνυποσχετικό

διορίας (*Verum si quo casu dicti arbitri post suum iuramentum refutarent compromissum, aut pro aliqua causa non expedirent in suo tempore litem...*³⁶⁵). Πράγματι, δεν είναι λίγες οι φορές, κατά τις οποίες συνάπτονται εκ νέου συνυποσχετικά για την ίδια αντιδικία επειδή οι εκλεγμένοι κριτές εξαιτίας κωλύματος δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους και δεν εξέδωσαν εμπρόθεσμα τη διαιτητική απόφαση. Καταρτίζονται λοιπόν νέα συνυποσχετικά, με σκοπό είτε την ανανέωση της διορίας πραγματοποίησης και ολοκλήρωσης της διαιτητικής διαδικασίας από τους ίδιους κριτές, είτε την αντικατάσταση³⁶⁶ αυτών και την εκλογή νέων κριτών³⁶⁷. Βεβαίως, σε ελάχιστες περιπτώσεις καταγράφεται στο νέο συνυποσχετικό εάν η αδυναμία έκδοσης της διαιτητικής απόφασης από τους πρώτους κριτές, εντός του προκαθορισμένου χρονικού ορίου, οφειλόταν σε υπαίτιο ή ανυπαίτιο κώλυμα.

Κάποια παραδείγματα. Την 1η/στις 13 Αυγούστου 1816³⁶⁸, απευθύνθηκαν στο συμβολαιογράφο, από το ένα μέρος, ο κύριος Γιάννης Κυριαζόπουλος και, από το άλλο, ο κύριος Νικόλαος Παπαδόπουλος, οι οποίοι συνάπτουν το παρόν συνυποσχετικό επειδή επιθυμούν να δώσουν τέλος στις μεταξύ τους διαφωνίες σχετικά με τη συντροφία του εργαστηρίου, το οποίο βρίσκεται στο προάστιο του Σαρρόκο. Τα δύο μέρη εκλέγουν κριτές τους, ο μὲν Κυριαζόπουλος τον κύριο Αποστόλη Ξερομερίτη και ο δε Παπαδόπουλος τον κύριο Σπυρίδωνα Δήμο. Όμως, επειδή παρήλθε το προκαθορισμένο χρονικό διάστημα χωρίς να εκδοθεί η διαιτητική απόφαση, στις 24 Οκτωβρίου 1816³⁶⁹, οι αντίδικοι εκλέγουν άλλους κριτές, ο Κυριαζόπουλος τον κύριο Σπυρίδωνα Μαζότερα και ο Παπαδόπουλος τον κύριο Κωνσταντίνο Χρόνη. Μάλιστα, άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός πως, με ανακοίνωσή του το Ειρηνοδικείο (*Κριτήριο*³⁷⁰ της *Ειρήνης*), καλεί όποιον γνωρίζει να προσέλθει και να καταθέσει κατά του Κυριαζόπουλου. Στο σχετικό έγγραφο, πλην της προκαθορισμένης διορίας: την 1η/στις 13 Οκτωβρίου, ορίζεται και συγκεκριμένη ώρα, δηλαδή μετά τις 13:30, σχετικά δε με τον τρόπο των καταθέσεων ορίζεται η οικία του ενός εκ των κριτών, του Ξερομερίτη.

³⁶⁵ TRIVISANUS, *Index omnium variarum*, σσ. 223v-224.

³⁶⁶ Δυνάμει του άρθρου 875 του σύγχρονου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας: *Αν ο διαιτητής που όρισε ένα από τα μέρη πεθάνει ή για οποιοδήποτε λόγο αρνείται ή κωλύεται να διενεργήσει τη διαιτησία ή εξαιρεθεί, το άλλο μέρος μπορεί να καλέσει εγγράφως το μέρος που όρισε αυτόν το διαιτητή να ορίσει άλλον, μέσα σε προθεσμία οκτώ τουλάχιστον ημερών.*

³⁶⁷ Για αντικατάσταση κριτών, βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 96.

³⁶⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π. 37, υπ. 41, φ. 1r.

³⁶⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π. 37, υπ. 41, φ. 2r.

³⁷⁰ Η λέξη *Κριτήριο*, κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, σημαίνει το δικαστήριο: *Το Κριτήριο της Ειρήνης* (Ειρηνοδικείο).

Στις 22 Αυγούστου/ 3 Σεπτεμβρίου 1817³⁷¹, ενώπιον συμβολαιογράφου, ο κύριος Αθανάσιος Φίλαχτος, από την Παραμυθιά, και ο κύριος Βασίλης Κατζούλης, από την Ηγουμενίτσα, κάτοικοι του προαστίου του Μαντουκίου, συγκεντρώθηκαν για να λύσουν τις διαφορές τους σχετικά με τη συντροφία τους. Τα δύο μέρη είχαν ήδη συνάψει συνυποσχετικό, στις 13/25 Ιουλίου και είχαν εκλέξει τους κριτές τους. Όμως, επειδή, όχι μόνον παρήλθε το χρονικό διάστημα των 30 ημερών αλλά και πολύ περισσότερο και δεν υπήρξε κάποια λύση εκ μέρους των κριτών, γι' αυτό προβαίνουν στην εκ νέου κατάρτισή του, με νέα διορία 2 μηνών. Μάλιστα, ξεκαθαρίζουν πως στις θέσεις των προαναφερθέντων κριτών επιλέγουν νέους, δηλαδή ο μεν Φύλαχτος τον κύριο Αναστάσιο Μυλώνη και ο δε Κατζούλης τον κύριο Δημήτριο Δαγιάννη.

Η πρακτική της προσφυγής στη διαιτησία συχνά ακολουθείται και από τους κληρονόμους των πρωταρχικών αντιδίκων, όταν οι τελευταίοι αποβιώνουν, χωρίς να έχουν προλάβει να διευθετήσουν τις υποθέσεις τους, για λόγους που ο συμβολαιογράφος δεν θεωρεί απαραίτητο να καταγράψει. Στις 16 Φεβρουαρίου 1795³⁷², στην οικία του signor Ευστάθιου Στάικου Causidico³⁷³, στη συνοικία των Αγίων Νικολάου και Λαζάρου, σχετικά με τις διαφορές μεταξύ του Στάικου και του signor Κωνσταντίνου Φραγκούλη, τα δύο μέρη προέβησαν στη σύναψη αυτού του συνυποσχετικού διαιτησίας και εκλέγουν ως κριτές (*arbitri...amicabili componitori de jure et de facto Inappellabiliter*), ο Στάικος τον Signor Στέφανο Παραμυθιώτη και ο Φραγκούλης τον signor capitano Triffon Lucovich, προς τους οποίους δίνουν εξουσία, εντός δύο μηνών, αφού συνεδριάσουν σε όποιο χώρο αυτοί επιθυμούν, να εξετάσουν τις θέσεις και τα επιχειρήματα και των δύο μερών και να λάβουν την καλύτερη απόφαση (*giudicar, e decidere come meglio alla maturità loro paresse, e riacesse*). Οι κριτές διατηρούν να δικαίωμα να εκλέξουν και έναν τρίτο κριτή, προκειμένου αυτός να παρευρίσκεται και σε περίπτωση διαφωνίας των δύο πρώτων, να λαμβάνεται απόφαση κατά πλειοψηφία, την οποία τα δύο μέρη υποχρεούνται να αποδεχθούν απαρεικλίτως. Ωστόσο, έξι μήνες μετά, στις 18 Αυγούστου 1795³⁷⁴, συνάπτεται νέο συνυποσχετικό εφόσον έληξε το προηγούμενο. Ειδικότερα, ο Ιωάννης Φραγκούλης, ως εκπρόσωπος του αδελφού του Κωνσταντίνου, και ο Τζώρτζης Στάικος, μοναδικός αδελφός και κληρονόμος του θανόντα πλέον Ευστάθιου,

³⁷¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Σ 73, β. 2, φ. 127r.

³⁷² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 13, φ. 47r.

³⁷³ Καουζίδικοι: causidici, procuratori, intervenienti, comessi, sollicitadori: δικολάβοι. Έργο τους ήταν η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των αντικρουόμενων μερών και η παροχή νομικής βοήθειας. Π. ΤΖΙΒΑΡΑ, «Intervenienti collegiate der Zante. Οι «ευγενείς» επαγγελματίες της δικαιοσύνης στη βενετοκρατούμενη Ζάκυνθο», *Πρακτικά του ΙΑ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου. Επτανησιακός Βίος και Πολιτισμός* (Κεφαλονιά, 21-25 Μαΐου 2018), τ. Ι: *Πολιτική Ιστορία*, Αργοστόλι 2019, σσ. 245-262 (245).

³⁷⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 18, φ. 18v.

συνάπτουν νέο συνυποσχετικό και ο Στάικος εκλέγει τον *Nobil, et Eccelente signor Dotor* Ανδρέα Θεοτόκη, ενώ ο Φραγκούλης τον *Nobil, et Eccelente signor Dotor* Σπυρίδωνα Παπαδόπουλο (*Papadopolis*), οι οποίοι, εντός είκοσι ημερών, υποχρεούνται να ακούσουν τα επιχειρήματα και των δύο μερών και να αποφανθούν κατά το καλύτερο δυνατόν, κατά την κρίση τους³⁷⁵. Οι κριτές θα έχουν τη δυνατότητα, ως είθισται, σε περίπτωση διαφωνίας τους, να εκλέξουν και τρίτο κριτή.

Μία άλλη αιτία η οποία οδηγούσε στην επιλογή νέου κριτή ήταν η άρνηση του εκλεγέντος στο πρώτο συνυποσχετικό κριτή να αναλάβει τελικώς την υπόθεση. Η παρακάτω πράξη αφορά μάλιστα συγγενείς πρώτου βαθμού, καθώς αναφέρεται στη διαμάχη ενός πατέρα με τον υιό του. Στις 6/18 Φεβρουαρίου 1819³⁷⁶, εμφανίστηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου ο κύριος Ιωάννης Δούκας και ο υιός του, ο κύριος Νικόλας Δούκας, από το προάστιο της Γαρίτσας, οι οποίοι προσφεύγουν σε διαιτησία για να δώσουν τέλος στη μεταξύ τους αντιδικία. Αναλυτικότερα, ο μεν Ιωάννης εκλέγει τον κύριο Ανδρέα Τζερμιάνη και ο δε Νικόλας, τον κύριο Κόμη Χριστόδουλο Βούργαρη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι αυτοί οι κριτές δεν αποδέχονται την εκλογή επειδή, όπως αναφέρουν, δεν είναι σε θέση να δεχθούν το αυτόν βάρος, τα οποία προφανώς πηγάζουν από τη διευθέτηση μιας οικογενειακής υπόθεσης. Γι' αυτό και τα μέρη εκλέγουν εκ νέου, ο μεν Νικόλας, τον κύριο ρίτορ Χριστόφορο Ρίκο και ο πατέρας του, τον κύριο Γεώργιο Κόμη Θεοτόκη, με το δικαίωμα να εκλέξουν και τρίτο κριτή εάν το κρίνουν απαραίτητο. Η διορία ισχύος του συνυποσχετικού είναι 30 ημέρες. Η διαμάχη αφορά κυρίως τη διαχείριση περιουσίας τους και πιο συγκεκριμένα τη μίσθωση οικίας του πατέρα, η οποία βρίσκεται στο προάστιο του Ποταμού, αλλά και για χρηματικά ποσά που αποδείχθηκε πως επενδύθηκαν από τον κύριο Δημήτριο Αλεξάκη, τα οποία ανέρχονται στο ποσό των 1.000 τάλαραν από τα οποία ο Νικόλας έλαβε μόνον τα 120 για τα έξοδα της οικογένειάς του. Γι' αυτούς τους λόγους, ο Νικόλας ζητεί να γίνει εκ νέου συνολικός υπολογισμός ώστε να λάβει όσα του αναλογούν, καθώς και να υπάρξει μέριμνα για την παράδοση της προίκας στην αδελφή του, την κυράτσα Ελένη, που εισέλθε γυνή του κύριου Δοτόρ Αυγουστίνου Κογιεβίνα, προίκα που ορίζεται στα 48 ελαιόδεντρα, τα οποία βρίσκονται στην περιοχή του Κοκκίνη. Ως γνωστόν, η προίκα αποτελούσε τον αναγκαίο όρο για τη σύναψη του γάμου. Η οικογένεια (πρωτίστως ο πατέρας και σε περίπτωση που απουσίας του, η μητέρα ή κάποιος άλλος συγγενής) όφειλε να

³⁷⁵ Στο σύγχρονο νόμο για τη Διαμεσολάβηση, είναι συναφής η φράση που αναφέρεται στην καταλληλότητα και την κρίση του διαιτητή: με κατάλληλο αποτελεσματικό και αμερόληπτο τρόπο. Νόμος 3898/2010, άρθρο 4 (γ). <http://www.diamesolavisi.gov.gr/selida/n-3898-2010-diamesolavisi-se-astikes-kai-emporikes-ypotheseis>

³⁷⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Δ 102, β.4, φ. 512r.

προικίζει την κόρη αναλόγως της κοινωνικής και οικονομικής τάξης της οικογένειας καθώς και της συνολικής εκτίμησης της πατρικής περιουσίας. Η προίκα³⁷⁷ αποτελούσε επί της ουσίας το μοναδικό δικαίωμα της γυναίκας επί της πατρικής περιουσίας και στόχευε στο να εξασφαλίσει τα αναγκαία για τη διαβίωση του νέου ζευγαριού.

Ένας σημαντικός λόγος που μπορούσε να οδηγήσει στην αντικατάσταση ενός κριτή ήταν τα προβλήματα υγείας που αυτός δήλωνε ότι αντιμετώπιζε. Η αντικατάσταση του ασθενούντος κριτή ήταν αποδεκτή και νόμιμη εφόσον επρόκειτο για ανυπαίτιο κώλυμα. Στις 10/ 22 Μαρτίου 1819³⁷⁸, εμφανίστηκαν στο συμβολαιογραφείο από το ένα μέρος ο *μισέρ* Ανδρέας Μαργαρίτης και από το άλλο ο *μισέρ* Αθανάσιος Γιωργάτος ως εκπρόσωπος και των αδελφών του, Χαράλαμπου, Κυριάκη και Πάνου, από το προάστιο του Μαντουκίου, οι οποίοι, επειδή αρρώστησε ο *signor* Στέφανος Παραμυθιώτης που ήταν εκλεγμένος κριτής³⁷⁹, εκλέγουν για να τον αντικαταστήσουν τον *signor* Αλοΐζιο Κουαρτάνο. Αυτός μαζί με τους υπόλοιπους κριτές, τους *signor* Γεώργιο Βάλμη και τον Σπυρίδωνα Μουστοξύδη, πρόκειται να αποφανθούν για την επίλυση της υπόθεσης.

III. Συνυποσχετικό και διαιτητική απόφαση

Η ακόλουθη υπόθεση είναι αξιοσημείωτη, επειδή τα συμβαλλόμενα μέρη, στην προσπάθειά τους να δοθεί οριστική επίλυση στις διαφορές τους, αναγκάζονται να συντάξουν ακόμα και τρεις φορές το συνυποσχετικό έγγραφο. Αυτό διότι ο ένας εκ των δύο συμβαλλομένων μερών αναγκάζεται να εκλέξει παραπάνω από μία φορά τον κριτή που θα τον εκπροσωπήσει, επειδή ούτε ο πρώτος, αλλά ούτε και ο δεύτερος κριτής που εκλέχθηκε δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του. Ωστόσο, ούτε εδώ αναφέρεται ο λόγος, για τον οποίο εκείνοι δεν μπόρεσαν να παραστούν και να τηρήσουν όσα είχαν συμφωνήσει. Αναλυτικότερα, στις 19 Ιανουαρίου 1796³⁸⁰, ο Γιάννης Φοτινός³⁸¹, από το χωριό Σινιές, απευθύνθηκε στο συμβολαιογράφο για να δηλώσει πως, εφόσον ο κριτής Σπυρίδων Κοντός, εκλεγμένος με το συνυποσχετικό την 1η Νοεμβρίου 1795, δεν μπορεί να παρευρεθεί στην *ακρόαση* των διαφορών που υπάρχουν μεταξύ αυτού (του Φωτεινού) και της *κυράτσας* Κιάρας, συζύγου και

³⁷⁷ Για το θεσμό της προίκας Βλ. και ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 45.

³⁷⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Μ 55, β. 1, χ.α.

³⁷⁹ Βάσει συνυποσχετικού στις 29 Αυγούστου 1813.

³⁸⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 1 (191), φ. 31r.

³⁸¹ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

ουζουφρουτουαρίας του θανόντα Γιώργου Πρίφτη, εκλέγει ως κριτή, στη θέση του Κοντού, τον κυρ Ιωάννη Γραμματικό (λεγόμενον της Λούλας), από το προάστιο του Μαντουκίου, προκειμένου αυτός να αποφανθεί από κοινού και με τον άλλο κριτή, τον Αλέξανδρο Μπαρότση, ο οποίος έχει εκλεγεί από τον επίτροπο της κυράτσας Κιάρας, τον *μισέρ* Κυρίτση Αργυροκαστρίτη. Ωστόσο, μήνες αργότερα, στις 9 Ιουλίου 1796³⁸², ο Φωτεινός εμφανίζεται για ακόμη μία φορά στο συμβολαιογράφο και δηλώνει ότι και ο Γραμματικός δεν δύναται να συμμετάσχει στη διαιτητική διαδικασία και εκλέγει ως νέο κριτή τον ευγενή Κόμη Ιωάννη Τριβόλη. Ακολουθεί η απόφαση της διαιτησίας, στο τέλος του ίδιου μήνα³⁸³, καταχωρηθείσα στα κατάστιχα του ίδιου συμβολαιογράφου, αλλά μήνες αργότερα³⁸⁴, ο Φωτεινός παρουσιάζεται πάλι ενώπιον του συμβολαιογράφου και δηλώνει ότι, αν και πρέπει να καταβάλει το ποσό των 160 ταλάρων στην Κιάρα, σύμφωνα με τη διαιτητική απόφαση, ο ίδιος επιθυμεί τελικά να αναιρέσει την πώληση που είχε συμφωνηθεί βάσει συνυποσχετικού³⁸⁵ και αφορούσε τη μεταβίβαση της κυριότητας στον *μισέρ* Κυρίτση Αργυροκαστρίτη του μεριδίου του αλλά και των αγαθών του που βρίσκονται στην Κασσιώπη. Ο Φωτεινός τώρα παρακαλεί τον Αργυροκαστρίτη να του δώσει τη δυνατότητα να αποπληρώσει το χρέος σε διορία τεσσάρων ετών από την ημέρα σύναψης αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης, με επιτόκιο 6% ετησίως. Ο Αργυροκαστρίτης δέχεται την πρόταση και στο πλαίσιο της περαιτέρω διασφάλισής, ο Φωτεινός θέτει σε υποθήκη όλα τα περιουσιακά του στοιχεία (*δάννα και ιντερέσα εις δεσμόν των αγαθών του*), ώστε σε περίπτωση που δεν δοθεί κάποια από τις παραπάνω δόσεις, τότε ο Αργυροκαστρίτης να έχει τη δυνατότητα να λάβει όποια από τα υποθηκευμένα αγαθά επιθυμεί, αφαιρώντας το σολιάτικο των 2 ταλάρων, με το οποίο αυτά είναι βεβαρυνμένα (*είναι υποτασσόμενα*) στον *signor* Νικόλαο Μάνεση, καθώς και το μερίδιο που ανήκει στον Κυρίτση.

Η εν λόγω υπόθεση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνον για τους λόγους που αναφέραμε στην αρχή, δηλαδή για τις τρεις καταρτίσεις συνυποσχετικών, αλλά και για το γεγονός ότι οι αντίδικοι προσφεύγουν σε μεταξύ τους διακανονισμό, αφού έχουν ήδη προσφύγει στο θεσμό της αιρετοκρισίας και μάλιστα μετά την ολοκλήρωση της διαιτητικής διαδικασίας, με την έκδοση της διαιτητικής απόφασης. Ο *a posteriori* διακανονισμός αφορά τροποποιήσεις σημείων της διαιτητικής απόφασης: i. παράταση της διορίας της αποπληρωμής του χρέους, ii. χαμηλό επιτόκιο, iii. ακύρωση αγοραπωλησίας περιουσιακών στοιχείων του Φωτεινού, στο

³⁸² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 3 (193), φ. 41r.

³⁸³ Στις 31 Ιουλίου *γιουράδα και δεκρετάδα* στις 22 Αυγούστου του ίδιου έτους.

³⁸⁴ Στις 6 Δεκεμβρίου 1796. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 6 (196), φ. 35v.

³⁸⁵ Στις 17 Οκτωβρίου, στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου.

πλαίσιο εφαρμογής της αρχής της εύνοιας προς τον οφειλέτη, αλλά και την προσθήκη επιπλέον όρων, με τη σύσταση εμπράγματης ασφάλειας στο πλαίσιο διασφάλισης των συμφερόντων του δανειστή.

Είναι σπάνιες οι περιπτώσεις ακύρωσης της διαιτητικής διαδικασίας, κυρίως δε όταν αυτή έχει ολοκληρωθεί, με την έκδοση της αντίστοιχης απόφασης. Σχετικά δε με το ενδεχόμενο λάθους στη διαιτητική απόφαση, στα Statuta Veneta, σε απόφαση της 10ης Μαΐου 1444³⁸⁶, ορίζεται ότι δεν ανακαλείται και ακυρώνεται ολόκληρη η διαιτητική απόφαση, αλλά μόνον το σημείο του εντοπισθέντος λάθους. Στις 9 Δεκεμβρίου 1702³⁸⁷, εντός της μονής της Αγίας Αικατερίνης *εις τη φάτσα* της Σπιανάδας, εμφανίσθηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου ο Καλογιάννης και ο Αντώνης, αδελφοί Γατζούδη, από το προάστιο του Ποταμού, από κοινού με τον άλλο τους αδελφό τον Αναστάσιο. Ο Καλογιάννης τόσο εκ μέρους του, όσο και εκ μέρους του αδελφού του Αναστάση είχε συνάψει συνυποσχετικό, με το οποίο είχαν εκλέξει ως κριτές και διαμοιραστές περιουσιακών τους στοιχείων, *νόμιμα και αμετάκλητα*, τον καλό Γιάννη Περούλη, τον *κυρ* Παύλο Γιωργοτά και τον *κυρ* Τζουάνη Βραχλιώτη, οι οποίοι ακολούθως εξέδωσαν την απόφασή τους. Ωστόσο, ο Καλογιάννης προσκόμισε έγγραφο *εις την καγγελαρία του εκλαμπρότατου ρεγγιμέντου*, στο οποίο δήλωνε τη διαφωνία του για τη διαιτητική απόφαση και ακολούθησε προσφυγή στη δικαιοσύνη. Όμως, επειδή οι ανωτέρω αδελφοί επιθυμούν να δώσουν ένα τέλος στις δικαστικές διαμάχες και να ζήσουν πλέον ειρηνικά *σαν αδέρφια*, γι' αυτό την ημέρα σύναψης αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης ο Καλογιάννης, εξ ονόματος του ιδίου αλλά και του αδελφού του Αναστάση, αποσύρει την προαναφερθείσα διαιτητική απόφαση (*αρμπιτραρία*) που είχε εκδοθεί στις 29 του Νοεμβρίου, και οι ίδιοι αποφασίζουν να συνάψουν εκ νέου συνυποσχετικό, δυνάμει του οποίου εκλέγουν εκτιμητές και *διαμοιραστές* όλων των αγαθών, των ζώων, των αγροτικών προϊόντων, καθώς και της οικοσκευής (*των μεσαρίων*) τους, τον *κυρ* Πέτρο Κρόκο, *κυρ* Αντρία Παρασκευά και τον *κυρ* Πέτρο Γιωργοτά και οι τρεις από το προάστιο του Ποταμού. Τα περιουσιακά στοιχεία θα κατανεμηθούν σε τρία μερίδια τα οποία οι τρεις αδελφοί θα λάβουν είτε κατόπιν κλήρωσης, είτε με απόφαση των κριτών. Διευκρινίζεται δε ότι, εάν κάποιος από τους τρεις υπαναχωρήσει από το συνυποσχετικό ή δεν συμφωνήσει με την κατανομή, θα καταβάλει ως χρηματικό πρόστιμο (*δια πένα*) απαρεγκλίτως 100 δουκάτα στο Δημόσιο Ταμείο.

Η παρακάτω πράξη καταγράφει την προσπάθεια των κριτών για όσο το δυνατόν δικαιότερη επίλυση της διαφοράς μεταξύ των συμβαλλομένων μερών. Ενώ

³⁸⁶ TRIVISANUS, *Index omnium materiarum*, σ. 221v.

³⁸⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 11, φ. 522r.

ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι οι ίδιοι οι κριτές ύστερα από τη μελέτη των εγγράφων και των απαιτήσεων των μερών, αποφασίζουν πως θα πρέπει να λάβουν παράταση για την έκδοση της διαιτητικής απόφασης³⁸⁸, προκειμένου να εξετάσουν ενδελεχέστερα την υπόθεση. Στις 6/18 Αυγούστου 1812³⁸⁹, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογραφείο ο *κυρ* Δήμος Πανταζής και ο *κυρ* Ιωάννης Αγαπητός, οι οποίοι θέλησαν αυτοβούλως να συμβιβαστούν. Αρχικά, ο Πανταζής βεβαιώνει τη *σφράγιση* (τα βουλώματα και τις ιντρομισιόνες) που είχε κάνει ο Αγαπητός στο αστικό δικαστήριο (*Κριτήριο Τζιβίλ*), με όρο ότι, μετά την εξόφληση των διαφορών τους, θα αναιρεθεί και θα αποφασίσουν οι κριτές για τα περαιτέρω. Δηλώνουν μάλιστα πως θα τηρήσουν τη συμφωνία τους αμετάκλητη. Λίγες ημέρες μετά³⁹⁰, στις 19/31 Αυγούστου, εμφανίστηκαν οι κριτές, ο *signor* Αντώνιος Τεμπονέρας (υιός του Παύλου) και ο *signor* Χρίστος Χρισοβιτζιάνος, καθώς και ο τρίτος κριτής ο *signor* Νικόλαος Γραμματικός στην οικία του Χρυσοβιτζιάνου, όπου πληροφορήθηκαν και μελέτησαν τις απόψεις των δύο μερών, μάλιστα, αποφάσισαν να αναβάλουν την απόφασή τους επειδή από τη μελέτη των εγγράφων δεν μπορούσαν να αποφανθούν για το οριστικό αποτέλεσμα. Έτσι, συγκεντρώνονται εκ νέου, λίγους μήνες αργότερα, στις 13/25 Μαρτίου 1813³⁹¹, και αφού άκουσαν πλέον αναλυτικά τις απόψεις και των δύο μερών, αποφάσισαν και ακυρώνουν το πρώτο άρθρο της απαίτησης του Αγαπητού με το οποίο επιθυμούσε να του καταβάλει ο Πανταζής το ποσό των 418 φράγκων και 45/100 που του χρωστούσε βάσει εγγράφων. Ορίζουν μάλιστα πως τα μέρη θα πρέπει να αποδεχθούν και να ποιήσουν έναν καθαρό λογαριασμό μεταξύ τους μέσα σε διορία 8 ημερών από την ημέρα της έκδοσης της διαιτητικής απόφασης. Μάλιστα, τίθεται ο όρος πως όποιος δεν το πράξει, θα είναι υποχρεωμένος να καταβάλει εξ ολοκλήρου τη χρηματική απαίτηση του άλλου μέρους. Ακόμα, ακυρώνουν και το δεύτερο άρθρο του Αγαπητού που ανέφερε πως ο Πανταζής πρέπει να πληρώσει 191 φράγκα και 46/100 για το κόστος του σιδέρου που έμεινε αδούλευτο. Αλλά, το ίδιο ορίζουν και για το τρίτο άρθρο της κατάθεσης του Αγαπητού, στο οποίο αυτός ζητούσε την καταβολή 46 φράγκων και 67/100 για τη διαφορά επί της αξίας των 311 λιρών, συμπεριλαμβανομένης και της προκληθείσας ζημίας (68 παράδες/ λίρα). Τέλος, δεν απορρίπτουν και το τέταρτο άρθρο που όριζε πως ο Πανταζής πρέπει να πληρώσει τον τόκο προς 10% ανά έτος, αφού αποφάσισαν ότι αυτός είναι υποχρεωμένος να καταβάλει τον τόκο που θα προκύψει μετά την εκκαθάριση.

³⁸⁸ TRIVISANUS, *Index omnium materialium*, σ. 221v.

³⁸⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 636, β. 2, φ. 19r.

³⁹⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 636, β. 2, φ. 27r.

³⁹¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 636, β. 2, φ. 58r.

Η επίγνωση της δυσκολίας επίλυσης της διαφοράς ενίοτε οδηγεί τους αρμόδιους κριτές να αναθεωρήσουν σημεία των αποφάσεών τους, προβαίνοντας στην έκδοση νέας τελεσίδικης απόφασης. Στις 30 Αυγούστου 1794³⁹², σχετικά με τη διαφορά μεταξύ, αφενός, της Giovanna Francesca Memmo και της Chiara Maria Correr D' Antoni, για τις οποίες παρεμβαίνει ο *Onorando Signor* Σπυρίδων Βλάικος, ως πληρεξούσιος αυτών, και, αφετέρου, του *Signor Elia* (του θανόντος Maimon) Vivante, όσον αφορά τον τρόπο εκτέλεσης της *σεβαστής* διαιτητικής απόφασης³⁹³ (*riverita Senteza arbitraria auditis Partibus*). Τα δύο μέρη προβαίνουν σε ανανέωση του συνυποσχετικού, δυνάμει του οποίου επανεκλέγουν ως κριτές αυτών αμετακλήτως (*Giudici arbitri*³⁹⁴ *de jure de facto*³⁹⁵ *Impelabiliter*): ο Βλάικος τον *Sua Eccellenza* Domenico Duodo, διοικητή του στόλου, και ο Vivante τον *Nobile, et Eccelente Signor* Σπυρίδωνα Παναγιώτη Προσαλέντη, προς τους οποίους παρέχουν πλήρη εξουσία (*ampla, ed omnimoda facoltà*) να συζητήσουν και να αποφασίσουν επί των ζητημάτων που αναφέρονται σε προηγούμενες συμβολαιογραφικές πράξεις και να καθορίσουν τον τρόπο και τη διαδικασία, μέσω των οποίων θα εκτελεσθεί η απόφασή τους. Ως είθισται, παρέχεται η δυνατότητα οι δύο κριτές να εκλέξουν και τρίτο κριτή, προκειμένου αυτός να είναι παρών και να αποφανθεί σε περίπτωση διχογνωμίας. Η τελική διαιτητική απόφαση που θα ληφθεί από τους κριτές, ακόμη και από την πλειοψηφία αυτών (με τον ορισμό και του τρίτου κριτή), θα είναι απολύτως δεσμευτική και εκτελεστή και για τα δύο αντίδικα μέρη (*di aver, e tenerlo per fermo, grato, inalterabile e de jure de facto inappellabiliter*). Την ίδια ημέρα³⁹⁶, στο μέγαρο που διαμένει ο ανωτέρω ναύαρχος Duodo, στη συνοικία του ναού των Αγίων Πατέρων και του Αγίου Αρσενίου, στην πόλη της Κέρκυρας, οι ανωτέρω εκλεγέντες κριτές, ο Duodo και ο Προσαλέντης (*giudici arbitri arbitrattori, ed amicabile componitori*) εκλέγουν ομοφώνως ως τρίτο κριτή τον *Eccelente avvocato Nobile Signor* Στάμο Χαλικιόπουλο, προς τον οποίο παρέχουν όλες τις προαναφερθείσες αρμοδιότητες.

Ένα ευσύνοπτο αλλά υβριδικό συνυποσχετικό είναι το παρακάτω, διότι καταγράφει αφενός την πρώτη συμφωνία των συμβαλλομένων μερών, γεγονός που σπανίως συναντάται σε τέτοιου είδους έγγραφα, αφετέρου όμως περιλαμβάνει και την απαίτηση αυτών για την εκλογή κριτών-εκτιμητών αναφορικά με ένα τμήμα του

³⁹² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 11, φ. 15v. Βλ. και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 11, φ. 13v.

³⁹³ Για θέματα σχετικών προθεσμιών στην Κρήτη, βλ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, «Εξωδικαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών», σ. 230.

³⁹⁴ *Giudici arbitri* ή *compromissarii*. Βλ. και BOERIO *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 308.

³⁹⁵ Για τη φράση, βλ. και TRIVISANUS, *Index omnium materiarum*, σ. 222.

³⁹⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 11, φ. 16r.

προηγθέντος συμβιβασμού. Στις 19 Αυγούστου 1789³⁹⁷, κατατίθεται στο συμβολαιογράφο έγγραφο που αφορά το συμβιβασμό μεταξύ του *signor* Σπυρίδωνος Καλικιόπουλου και του *signor* Ιωάννη Καλικιόπουλου, με τους ακόλουθους όρους. 1. Βάσει δωρεάς, ο Ιωάννης υποχρεούται να καταβάλει στον Σπυρίδωνα 6 τσεκίνα μηνιαίως, καθώς και είδη διατροφής. Για τις σχετικές εκτιμήσεις τα δύο μέρη εκλέγουν κριτές *arbitri* τον Δημήτριο Βαρούχα³⁹⁸ και τον *Conte Marc'Antonio Giustinian*, ενώ ο Ιωάννης υπόσχεται να παράσχει τις απαιτούμενες εγγυήσεις. 2. Ο Ιωάννης παραδίδει στον Σπυρίδωνα την κυριότητα καταστήματός του στο χωριό Κυνοπιάστες. 3. Και τα δύο μέρη ζητούν από τους ανωτέρω κριτές να αποφανθούν για τις αμοιβαίες αξιώσεις επί των ειδών διατροφής για διάστημα δέκα μηνών. 4. Εφόσον δεν υπάρχει πλέον σημαντική διαφορά προς επίλυση μεταξύ των δύο μερών, και οι δύο αποποιούνται κάθε αξίωσης.

Σημαντικό το παρακάτω συνυποσχετικό διότι καταγράφει εκ των προτέρων τους όρους που θα ισχύουν για αυτόν που θα ορίσουν οι κριτές ως υπαίτιο και αφετέρου δίνει πληροφορίες για τη μη εφαρμογή προηγθείσας δικαστικής απόφασης του εμποροδικείου. Στις 6 Μαρτίου 1818³⁹⁹, στην Υγειονομική Υπηρεσία⁴⁰⁰, εμφανίστηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου αφενός ο Παναγιώτης Ν.⁴⁰¹ Βενέτης, από τα Ιωάννινα, πραγματευτής στην πόλη της Κέρκυρας, και αφετέρου ο Χρίστος Τζάβαλος, από το Γερομέρι, ο οποίος συμβαίνει δια τον εαυτόν του και ως αδελφός εις αδελφότητα. Επειδή τα δύο μέρη είχαν διαφορές για εμπορεύματα και τους λογαριασμούς της εταιρείας αυτών, είχαν προσφύγει στο εμποροδικείο (*εμπορικόν Κριτήριον*), την απόφαση του οποίου όμως οι εκπροσωπούντες τον Τζάβαλο εφεσίβαλαν. Το δύο μέρη προσέρχονται σε συμβιβασμό, προκειμένου να δώσουν το φιλικόν τέλος στις διαφορές τους, και συνάπτουν αυτό το συνυποσχετικό,

³⁹⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 144, φ. 30r. Βλ. και

Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 147, φ. 22v (6 Δεκεμβρίου 1789).

³⁹⁸ Μέλη της οικογένειας Βαρούχα μετακινήθηκαν και εγκαταστάθηκαν από την Κρήτη στην Κέρκυρα στα πλαίσια των εμπορικών τους δραστηριοτήτων τον 17ο αιώνα. Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Εργασιακές και εμπορικές δραστηριότητες Κρητών στην Κέρκυρα το 17ο αιώνα», *Πεπραγμένα ΙΑ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ρέθυμνο, 21-27 Οκτωβρίου 2011), τ. Β1, *Τμήμα Βυζαντινών και Μέσων Χρόνων (Ιστορία)*, Ρέθυμνο 2018, σσ. 251-276 (251). <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/d/5/metadata-1525688525-459146-20835.tkl>.

³⁹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Β 141, β. -, φ. 8r.

⁴⁰⁰ Η ίδρυση υγειονομείων στα Ιόνια Νησιά ακολούθησε, όσο ήταν δυνατόν, την πορεία που σημείωσαν οι υγειονομικές υπηρεσίες του *Stato da Terra* και του *Stato da Mar*. Βασικός στόχος της Διοίκησης ήταν η προστασία από τη νόσο, τόσο της πρωτεύουσας, όσο και των κατακτήσεών της. Ταυτοχρόνως, για την ομαλότερη λειτουργία της εμπορικής δραστηριότητας, το Κράτος είχε καθιερώσει πως τα υγειονομεία θα αποτελούν χώροι συγκέντρωσης των προϊόντων (εισαγόμενα-εξαγόμενα). Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, *Το κακό οδεύει έρποντας... Οι λοιμοί της πανώλης στα Ιόνια Νησιά (17ος- 18ος αι.)*, Βενετία 2007, σσ. 103-104.

⁴⁰¹ Στο τέλος του συνυποσχετικού υπογράφει και ο πατέρας του Βενέτη, Νικόλαος.

αποδεχόμενοι τους ακόλουθους όρους. 1ον. Τα δύο μέρη παραιτούνται αμοιβαίως από οποιαδήποτε αξίωση απορρέει από τις δικαστικές αποφάσεις (ρεμοβέρονται⁴⁰², κόπτουν και ιλιόνουν⁴⁰³ συμφώνως κάθε πράξιν οπού αμοιβαίως τους ακολούθησαν δια την αυτήν διαφοράν εις τα Κριτήρια· τα οποία δεν θέλει έχουν τον τόπον τους δια τινάν από αυτούς, ειμή μόνον τα όσα με τον παρόν μένουν κάτωθεν εξεκαθαρισμένα). 2ον. Εκλέγουν ομοφώνως τους εξής απόντας κριτές: ο Βενέτης τον Αλέξανδρο Ζαβογιάννη και ο Τζάβαλος τον Νικόλαο Δρακάτο, προς τους οποίους τα δύο μέρη δίδουν πληρεστάτην εξουσίαν να ακούσουν τα αμοιβαία δίκαια περί της αυτής διαφοράς δια ζώσης φωνής και χωρίς διαφεντευτάς. Οι κριτές θα εξετάσουν τα σχετικά έγγραφα και θα αποφανθούν εντός διορίας τριών ημερών, ενώ, ως είθισται, οι ίδιοι, σε περίπτωση δικής τους ασυμφωνίας, έχουν δυνατότητα να εκλέξουν και τρίτο κριτή. 3ον. Και τα δύο μέρη αποδέχονται ότι αυτός που θα αποδειχθεί πιστωτής (κρεδιτόρος), θα λαμβάνει τόκο επί του ποσού της πιστώσεώς του, βάσει μηνιαίου επιτοκίου 1%, και ετούτο από τον καιρόν του δεσμπόρσου. 4ον. Όσον αφορά τα καταβληθέντα δικαστικά έξοδα⁴⁰⁴ συμφωνείται ότι, εάν ο Τζάβαλος αποδειχθεί πράγματι πιστωτής στο χρηματικό ποσό που ο ίδιος απαιτεί, ο Βενέτης θα καταβάλει αυτά τα έξοδα. 5ον. Τα δύο μέρη αποδέχονται, εντός διορίας έξι ημερών, να εκτελέσουν τις αποφάσεις των κριτών και να λύσουν τις διαφορές τους, χωρίς να μεταχειρισθούν διάφορα τεχνάσματα (εφευρήματα και καβίλια). Οι μάρτυρες, ως είθισται, ενώπιον του συμβολαιογράφου, κάνουν πίστιν...πως γνωρίζουν καλότατα τα αυτά συμφωνούντα μέρη.

Ακολουθεί πίνακας ο οποίος περιέχει συνοπτικά συνυποσχετικά τα οποία εντοπίσαμε και καταγράψαμε στους μελετηθέντες φακέλους της αρχειακής σειράς των συμβολαιογράφων.

⁴⁰² Rimuovere: παύω. ΝΤΟΚΟΣ - ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 136.

⁴⁰³ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

⁴⁰⁴ Κατά την ίδια περίοδο, δηλαδή επί βρετανικής προστασίας, τα δικαστικά έξοδα βάρυναν τον καταδικασθέντα, εκτός εάν ο τελευταίος ήταν αποδεδειγμένα άπορος. ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους*, τ. Β', σ. 12.

α/α	Παραπομπή	Ημερομηνία	Τόπος	Συμβαλλόμενοι		Κριτές		Παρατηρήσεις
1.	K 129, β. 2 (42), φ. 2r	10 Μαρτίου 1720	Οικία του τιμίου Σταμάτη Πιέρη	Γιάννης Βέργης	Ζαφείρης Κορογιαζίτης	Signor Αναστάσιος Παπαράμος	Signor Ιωάννης Μουκόπουλος	-
2.	Π 27, β. 3, φ. 23v	13 Ιανουαρίου 1726	Οικία του τιμίου Καγγελαρίου του Υψηλοτάτου Καβάλη (περιοχή της Υπεραγίας Θεοτόκου Λιμνιώτισσας, στο Ιουδαϊκό όρος)	Στάθης Στρατηγός	Σπύρος Παλαιοχωρίτης	1. Ευγενής δοτόρ Ζαχαρίας Ροδόσταμος (άρνηση)	1. Ευγενής δοτόρ Αλιβίτζης Παλαιοχωρίτης (άρνηση)	-
						2. Ευγενής κύριος Άγγελος Θεοτόκης	2. Νικόλαος Ρεγγίνης (Παλαιοχωρίτης)	
3.	Π 27, β. 5, φ. 5r	7 Ιουλίου 1727	Συμβολαιογραφείο	Αρσένης Πακτίτης (Σιναράδες)	Βίτζος Γραμμένος, γαμπρός του (Κουραμάδες)	Από κοινού εκλογή: signor δοτόρ Αλοΐζιος Χαλικιόπουλος		4 ξέστες ελαιόλαδο, 4½ μίλιτρα για το σόχορο και ελαιόδεντρα.
4.	Π 27, β. 7, φ. 4v	21 Ιανουαρίου 1728	Συμβολαιογραφείο	Νικολέτος Ντρέ (Νεοχώρι), ως πληρεξούσιος της συζύγου του	Ανδρούτζος Δημηγγίλης (Άγιος Δημήτριος Παλαιοπόλεως), ως εκπρόσωπος της συζύγου του, ανιψιάς του θανόντα	Ευγενής δοτόρ Χριστόδουλος Γονέμης	Signor κόντε Νικόλαος Αλιβίτζης Θεοτόκης	Σχετικά με τη διαθήκη του Γγίνη Μαρτόγια ⁴⁰⁵ για αμπέλια.

⁴⁰⁵ Στις 17 Οκτωβρίου 1706.

5.	K 239, β. 8, φ. 33v	15 Μαρτίου 1739	Στην οικία του <i>signor</i> Λεονάρδου Δετζόρτζη (περιοχή της Αγίας Παρασκευής)	<i>Κύριος</i> Αντώνης Γιανέτης	<i>Κυράτσα</i> Τζιτζιλία, σύζυγος του θανόντα Νικολού Δημητρά, κόρη του θανόντα Σίμου Λούβρου (Περίθεια)	<i>Signor</i> δοτόρ Δομένιος Κίτρακας	<i>Δοτόρ</i> Χριστόδουλος Γονέμης	Σχετικά με τις κληρονομίες του Αντώνη και του Σίμου Λούβρου.
6.	K 150, β. 5 (75), φ. 11v	20 Ιουλίου 1741	Συμβολαιογραφείο	Χριστόδουλος Δέντε	Στέφανος Κεφαλονίτης	Από κοινού εκλογή: <i>signor</i> Δομένιος Κίτρακας και <i>signor</i> Χριστόδουλος Γονέμης		-
7.	K 150, β. 5 (75), φ. 42r	23 Αυγούστου 1741	Συμβολαιογραφείο	<i>Παρών τίμιος</i> δοτόρ <i>signor</i> Μιχαήλ Αχέλης ως επίτροπος της συζύγου του <i>τιμίας signora</i> Κωνσταντίνας (1ο μέρος)	<i>Τίμιος signor</i> Ιωάννης Κασιμάτης, εκπρόσωπος του υιού του, <i>signor</i> Μάρκου (2ο μέρος) και επίτροπος της συζύγου του <i>signora</i> Λάουρας Πιρίνας (3ο μέρος)	Από κοινού εκλογή: <i>signor</i> Δομένιος Κίτρακας και <i>signor</i> Μπενέτος Τριβόλης.		Απόφαση: Κατανομή κληρονομίας του πατέρα της Λάουρας, <i>signor</i> Πιέρου Τζόγια, σε 3 ίσα μερίδια.
8.	K 150, β. 9 (79), φ. 4v	21 Φεβρουαρίου 1742	Συμβολαιογραφείο	Ευγενής Νικόλαος Βούλγαρης	Ευγενής Γεώργιος Βούλγαρης	Από κοινού εκλογή: <i>signor</i> δοτόρ Δομίνιος Κίτρακας και <i>signor</i> δοτόρ Αναστάσιος Μπουνιάς		-
9.	K 150, β. 9 (79), φ.	6 Απριλίου 1742	Συμβολαιογραφείο	<i>Signor</i> Τζώρτζης	<i>Μισέρ</i> Φώτιος Κοσμάς	Από κοινού εκλογή: <i>signor</i> δοτόρ Δομίνιος Κίτρακας και <i>signor</i> Μπενέτος		-

	34v			Σκαντάλης		Τριβόλης		
10.	Γ 49, β. 1 (51), φ. 27r	30 Απριλίου 1746	Συμβολαιογραφείο	Κύριος Δημήτρης Αγάθος (Λιαπάδες)	Ιωάννης Λαγγαδίτης (Αϊ Γιάννης)	Ευγενής <i>δοτόρ</i> Δομένιος Κίτρακας	Μπενέτος Τριβόλης	Οφειλή του Λαγγαδίτη στον Αγάθο.
11.	Γ 49, β. 9 (59), φ. 16v	20 Ιανουαρίου 1748	Υγειονομική Υπηρεσία (<i>Μαγιστράτο της Υγείας</i>)	Χαρίλαος Πετσάλης, <i>σύντυχος του Κάστρου της Πάργας, ως εκπρόσωπος και των υπόλοιπων συναδέλφων του</i>	Σταμάτης Βασίλης, <i>πρώην σύντυχος του Κάστρου της Πάργας</i>	<i>Signor Δοτόρ</i> Τζώρτζης Σκορδίλης		-
12.	A 117, β. 1 (141), φ. 31v	7 Σεπτεμβρίου 1748	Οικία <i>τιμίου signor</i> Πιέρου Κομπίτση	<i>Signor</i> Πιέρος Κομπίτσης	<i>Signor</i> Παναγιώτης Κονταξής και εκ μέρους του <i>signor</i> Παναγιώτη	<i>Signor</i> Τζουάνε Σκέντο (Schendo)	<i>Signor</i> Φραντζέσκο Δασίρας	-
13.	K 167, β. 5 (45), φ. 17r	9 Ιανουαρίου 1779	Στο <i>μετζά</i> της οικίας του ευγενή <i>κόντε δοτόρου</i> Σπυρίδωνα Γεωργίου Θεοτόκη	Παπά Γεώργιος Βαραγγούλης	Στάμος Ανδριώτης	Ευγενής <i>Κόντε δοτόρ</i> Σπυρίδων Γεώργιος Θεοτόκης	Ευγενής <i>δοτόρ</i> Νικόλαος Ασπρέας	Απόφαση: Ένορκη διαβεβαίωση του Βαραγγούλη για τα έξοδα για τον Ανδριώτη και καταβολή μισθού σε αυτόν 9 μηνών (3 τσεκίνια/ μήνα).

14.	K 177, β. 142, φ. 48r	29 Ιουνίου 1789	-	Αρσένης Βλάχος	Σαμπατάης <i>Misan</i>	Από κοινού εκλογή: <i>Elia Vivante</i> και <i>Samuel Muli</i>		-
15.	K 177, β. 143, φ. 15v	4 Ιουλίου 1789	-	Signor Κωνσταντίνος <i>Dulduna</i> , <i>πληρεξούσιος</i> <i>της signora</i> Τζιοβάνας Θεοτόκη	<i>Signor</i> Ανδρέας Πολυλάς, πρώην σύζυγος της Τζιοβάνας	<i>Signor Conte</i> Τζώρτζης <i>Delladeccima</i> (<i>Dellax^{ma}</i>)	<i>Signor Michiel Ricchi</i>	Οι κριτές και των δύο μερών επιλέγονται ύστερα από κλήρωση μεταξύ 4 προτεινόμενων ατόμων της επιλογής αυτών.

16.	K 177, β. 150, φ. 12r	25 Μαΐου 1790	Συμβολαιογραφείο	Do Δημήτριος Βράιλας	Do Βασίλειος Τρουμπούκης (<i>Trumbuchi</i>)	<i>Signor</i> Σπυρίδων Στρέφης (έμπορος στην πόλη)	<i>Signor</i> Ιωάννης Κατριβάς (έμπορος στην πόλη)	Εκλογή εμπειρογνομόνων κριτών (<i>per giudici loro confidenti et arbitri</i>). Η σφράγιση της οικίας του Βράιλα και ο κατάλογος των αντικειμένων: έως τη διαιτητική απόφαση. Διορία 30 ημερών.
17.	A 514, β. 16, φ. 25r	30 Μαΐου 1795	-	<i>Signor</i> Φραντζέσκος Δανιέλης	Σπυρίδων Κάλμπος	<i>Ευγενής signor Δοτόρ</i> Ιωάννης Βαπτιστής Καλογεράς	<i>Ευγενής signor</i> Θεόφιλος Δόντης	Μη ομοφωνία κριτών, κατόπιν της επιτόπιας έρευνας (<i>σοράλογο</i> ⁴⁰⁶): εκλογή τρίτου κριτή. Διορία 6 μηνών.
18.	A 514, β.	1 Αυγούστου	-	D ^{no} Μαϊμών	Πιέρος	Σπυρίδων Ζερβός	<i>signor</i> Αλέξανδρος	Εκτίμηση

⁴⁰⁶ Ιταλ.: *Sopraluogo*: αυτοψία, επί τόπου.

	18, φ. 5v	1795		Ναχαμούλης (Nacamuli)	Βελιανίτης (Παξοί)	(Servò)	Μπαρότσης	(liquidar) των καταβληθέντων εξόδων από τον Ναχαμούλη (πληρεξούσιος του Βελιανίτη).
19.	A 514, β. 20, φ. 26r	7 Φεβρουαρίου 1796		Ευλαβέστατος Αναστάσιος Ιερέας Κασφίκης (Γαστούρι)	Τίμιος signor Φραντζέσκος Πόλο Δετζόρτζης	Ευγενής αββοκάτος signor Ιάκωβος Καλικιόπουλος Μάντζαρος	Ευγενής signor Βίκτωρας Γαγγάδης Καουζίδικος	-
20.	K 636, β. 1, φ. 31r	6 Αυγούστου 1806	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Ιωάννης Ρασομανίκης	Κυρ Πάνος Ρέτζης (Βραγανιώτικα)	Κυρ Λόλης Δαπέργολας (Βραγανιώτικα)	Κυρ Μήτσος Μαυρογιάνης (Βραγανιώτικα)	Κεφάλαιο: 106 πρόβατα (Ρασομανίκης προς Ρέτζη). Μη αναλυτικός λογαριασμός από τον Ρέτζη για τις πωλήσεις του μαλλιού και του τυριού. Αμφισβήτηση για το ύψος του κέρδους.
21.	K 636, β. 1, φ. 53r	4 Φεβρουαρίου	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Σπύρος Τζιώλης	Κυρ Αναστάσης Παπαδάτος	Κυρ Σταματέλος Κυπριώτης	Κυρ Αναστάσιος Χηριδάρης, (Περίθεια)	Ο Παπαδάτος κατηγορεί τον

		1807		(χωριό <i>Λαύχι</i>)	(Περίθεια)	(Λαύκι)		Τζιώλη για ιδιοποίηση αγροτεμαχίου πλησιαστού σε αγορασθέν από τον πατέρα του Τζιώλη αγρόκτημα.
22.	Δ 99, β. 4, φ. 134r	7 Απριλίου 1807	Συμβολαιογραφείο	Ευγενής Φραγκίσκος Μάνεσης	Ευγενής Ευστάθιος Μάνεσης	Ευγενής κύριος Αλέξανδρος Μαριέτης	Ευγενής κύριος Σπυρίδων Σκορδίλης	Διορία ενός μήνα.
23.	Κ 636, β. 1, φ. 72r	13 Ιουλίου 1807	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Αλιβίζης Τεμπονέρας, ως εκπρόσωπος της συζύγου του	Κυρ Στάμος Βιστρίτζας Κρόγιας, ως εκπρόσωπος (ασουντόρος) της συζύγου του και του Μπάτιου Αργανιώτη	Ευγενής Σπυρίδων Κοντός	Κυρ Σπυρίδων Μουστοξύδης	Δικαστική διαμάχη στο <i>Εκλαμπρότατο Κριτήριο Πολιτικής Αυλής</i> . Απαίτηση του Τεμπονέρα για τα μισθώματα προικώας οικίας. Ισχυρισμός Κρόγια περί συγκυριότητας. Διορία 15 ημερών.
24.	Δ 99, β. 11, φ. 34r	7 Νοεμβρίου 1807	Συμβολαιογραφείο	Μιχαήλ Μουτάκης	Λάκης Γαλής και Μορδολάκης Πολίτης (Ζάκυνθος)	Signor Ραφαήλ Ιζάκ	Ηλίας Μπέζαλης	Περί χρηματικών ποσών (98 τσεκίνια) εμπορικής εταιρείας. Διορία έως την 1 ^η

									Δεκεμβρίου.
25.	Δ 99, β. 10, φ. 33r	8 Νοεμβρίου 1807	Συμβολαιογραφείο	Ευγενής κύριος Αναστάσιος Μουδιανός	Μισέρ Γεώργιος Κοντούτζας, (πόλη Κέρκυρας)	Ευγενής κύριος Ιωάννης Αβραμίου	Ευγενής κύριος Νικόλαος Ισαούλης		Περί ζημίας και κερδών σε κεφάλαιο κτηνοεταιρείας. Διορία 8 ημερών.
26.	Δ 99, β. 18, φ. 185r	23 Ιουνίου 1808	Στην οικία της κληρονομίας του Πέτρου Αναγνωστόπουλου	Τιμία κυρία Βενιράντα (κόρη του θανόντα Πέτρου)	κυρία Αναστασία Γεωργίτση Αναγνωστόπουλο υ (μητέρα της Βενιράντας)	Ευγενής κύριος Αλέξανδρος Μπαρότζης	Ευγενής κύριος Ανδρέας Καλικιόπουλος- Μπίζης		Διαμάχη μεταξύ μητέρας και τέκνων. Διορία 8 ημερών.
27.	Δ 99, β. -, φ. 351r	1 Σεπτεμβρίου 1808	Συμβολαιογραφείο	Γιάννης Βενετζιάνος, (Ανεμόμυλος), ως εκπρόσωπος και των συγγενών του, Φραντζέσκου και Σπύρου	Αδέλφια: Πέτρος, Θεόφιλος και Αρσένης Λιτζαρδόπουλος (Γαστούρι)	Ευγενής Κυρ Νικόλαος Θεοτόκης	Ευγενής Κυρ Ανδρέας Διγότης		Κατανομή περιουσιακών στοιχείων.
28.	Μ 54, β.1, υποφάκελ ος 8, φ. 1r	24 Σεπτεμβρίου 1808	Συμβολαιογραφείο	Ευγενής κύριος Καβαλιέρ Κυριάκος Κωνσταντίνος, εξ ονόματος και των ευγενών Κυρίων	Ο κύριος Κωνσταντής Σκλάβος	Ευγενής Ιωάννης Δεπιάξης	Ευγενής Φραγγίσκ ος Γιαλινάς	Καπιτάν Μάτιο Αμέλιο	Διορία 12 ημερών.

				Κόνσολου Μηνουζιάκη, Δράκου Ασλάνοφ, Δημητρίου Καλαματιανού, Θωμά Μεταξά, Γεωργίου Κορονέλη και Σπυρίδωνα Χαντζούλη					
29.	Δ 100, β. 2, υπ. 34, φ. 107r	26 Ιανουαρίου/ 7 Φεβρουαρίου 1809	Συμβολαιογραφείο	Κύριος Αναστάσιος Ποφάντης και Χαραλάμπης Αυγούστης	Σπύρος Λουμπέρδης	Κύριος Ιωάννης Σαλβάνος	Κύριος Σπυρίδων Περούλης	Περί πώλησης κρασιού και περί καταβληθέντων κεφαλαίων από τους Ποφάντη και Αυγούστη. Διορία 15 ημερών.	
30.	Δ 100, β. 2, φ. 114r	22 Μαρτίου 1809	Συμβολαιογραφείο	Χριστόδουλος Φαναριώτης, (Μαντούκι) ως εκπρόσωπος της συζύγου του, Διαμαντίνας Χειμαριού	Δήμος Χειμαριώτης- Τάτσης, (αδελφός της Διαμαντίνας) (Ποταμός)	Ευγενής Κυρ Αλέξανδρος Μπαρότζης	Ευγενής Κυρ Αλοήζης Κουαρτάνος	Οφειλή του Χειμαριώτη στην αδελφή του: ένα ζευγάρι σεντόνια και 60 ασημένια βενετικά τάλαρα. Διορία 20 ημερών.	
31.	Δ 99, φ. 45r	22 Ιουνίου 1809	Συμβολαιογραφείο	Πάνος Κάντιας	Γιώργος Μουζακίτης	Φραντζέσκος Αμπελικόπουλος	Δημήτρης Κεφαλάς	-	

32.	Κ 206, χ.α.	23 Ιουνίου/ 5 Ιουλίου 1809	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Σπύρος Καραγιάννης	Πάνος Δαπέργολας	Ευγενής κύριος Ιάκωβος Ρίκης	Ευγενής κύριος Σπυρίδων Πολίτης	Απόφαση: Υποχρέωση καταβολής από τον Καραγιάννη στον Δαπέργολα της αξίας 22 ξεστών (55γρόσια/ξέστα) + 219 ξεστών (35 γρόσια/ξέστα). Συμψηφισμός με οφειλή (2.052 γρόσια) του Δαπέργολα προς τον Καραγιάννη.
33.	Κ 206 χ.α.	31 Αυγούστου/ 12 Σεπτεμβρίου 1809	Συμβολαιογραφείο	Γιάννης Αλιφεράκης (Σαρρόκο)	Κυράτσα Χριστίνα, χήρα του Νικολού Καλούδη, εκ μέρους και του υιού της	Ευγενής Στέλιος Γκόκας	Κυρ Χριστόδουλος Μάνεσης (Μαντούκι)	Η Καλούδη διεκδικεί δεδουλευμένα 9 ετών (23 φράγκα μηνιαίως), καθώς και τα δεδουλευμένα του υιού της για 5 έτη (11½ φράγκα/ μήνα). Ο Αλιφεράκης αρνείται την καταβολή

								ολόκληρου του ποσού.
34.	Δ 101, β. 3, φ. 143r	20 Ιουλίου/ 1 Αυγούστου 1811	Συμβολαιογραφείο	Κύριος Αναστάσιος Καλογερόπουλος	Κύριος Σπύρος Κουλούρης	Τίμιος κύριος Θεόδωρος Τζανκαρόλ	Κύριος Δημήτριος Μαυρομάτης	Διορία 30 ημερών.
35.	Δ 101, β. 3, φ. 169r	21 Ιουνίου/ 3 Ιουλίου 1812	Συμβολαιογραφείο	Κύριος Αναστάσιος Βλάχος	Μισέρ Στεφανής Μυρισκλάβος	Κύριος Ευστάθιος Ανεμογιάννης	Κύριος Ανδρέας Καρύδης	Κύριος Σπυρίδων Περούλης.
36.	Π 262, υπ. 4	30 Ιουνίου/ 12 Ιουλίου 1813	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Χριστόδουλος Ντουρούτης (πραγματευτής)	Κυρ Αλέξανδρος Κομπίσας (καπετάνιος και ιδιοκτήτης πλεούμενου)	Κάπο Παναγής Κουρτέλης (Ντουρούτης)	Κυρ κάπο Γερόλαμος Βιτακοβίνης	Διορία 6 ημερών.
37.	Π 37, υπ. 19, φ. 1r	14/ 26 Σεπτεμβρίου 1813	Συμβολαιογραφείο	Signor Γεώργιος Τζαγκαρόλ	Κύριος Ιωάννης Σκιαδόπουλος	Ευγενής Δον Καβαλιέρ Στάμος Καλικιόπουλος	Ευγενής κύριος δοτόρ Ιωάννης Τριβόλης	-
38.	Μ 54, β. 2, υπ. 30, φ. 1r	23 Νοεμβρίου/ 5 Δεκεμβρίου 1813	Συμβολαιογραφείο	Signor Ανδρέας Λουκίσσας (Κεφαλονιά)	Signor Κάπο Γεώργιος Σουγλέσης (Κεφαλονιά)	Signor Δημήτριος Μαυρομάτης	Signor Νικόλαος Λουκράτης	Περί απαίτησης του Λουκίσσα για την πληρωμή ποσότητας ζάχαρης. Διορία 4 ημερών.
39.	Π 262, υπ. 9	7/ 19 Νοεμβρίου 1814	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Γιάννης Μεσημέρης, (Άγιος Παύλος)	Κυρ Σταμάτης Γαρδικιώτης (Μαντούκι)	Δοτόρ Νικόλαος Καραβέλας	Ευγενής Καβαλιέρ Στάμος Καλικιόπουλος	Υποχρέωση απόδοσης 50 ξεστών ελαιολάδου και 40 ταλάρων από τον Μεσημέρη

								προς τον Γαρδικιώτη για συμψηφισμό μέρους οφειλής.
40.	Π 37, β. 33, φ. 1r	30 Ιουλίου/ 11 Αυγούστου 1815	Συμβολαιογραφείο	Κύριος Φώτιος Δουκάκης	Τζανέτος Δουκάκης (αδέλφια)	Signor Αλέξανδρος Μαριέτης	Signor Αντώνιος Κουαρτάνος	Διορία 40 ημερών.
41.	Π 37, β. 34, φ. 1r	4/16 Αυγούστου 1815	Συμβολαιογραφείο	Κύριος Γεώργιος Κανταρός (Κορακιάνα)	Γιάννης Τρύφωνας και Γιάννης Μεταλληνός (Κορακιάνα)	Σταμάτης Νικαλάτος	Θοδωρής Τρύφωνας	Περί κτηνοεταρείας.
42.	K 636, β. 2, φ. 154r	14/26 Οκτωβρίου 1815	Συμβολαιογραφείο	Γιάννης Σγούρος, (Σγουράδες)	Θανάσης Κούστας,(Ζυγός)	Στάθης Κοσκινάς, (Στρογγυλή)	Ο πρώτος κριτής εκλέγει τον Σπύρο Μάντηλα Καστρίτζη,(Σωκράκι)	Διορία 10 ημερών.
43.	K 636, β. 2, φ. 155r	14/26 Οκτωβρίου 1815	Συμβολαιογραφείο	Αναστάσιος Κοκκινόπουλο ς	Ιωάννης Περούλης και Θανάσης Μάντυλας	Κυρ Ιωάννης Χαντζής- Φιλαριώτης	Signor Άγγελος Μαυροκέφαλος	Διαφορά μεταξύ συντρόφων. Ορίζεται η καταβολή 120 φράγκων (100 γρόσια) εκ μέρους του Μάντυλα και του Περούλη στον Κοκκινόπουλο. Διορία 8 ημερών.

44.	Π 263, υπ. 4	26 Νοεμβρίου 1815	Συμβολαιογραφείο	<i>Κυρ</i> Φραγκούλης Λέλλης και η <i>συντροφία</i> του	<i>Κυρ</i> Πάνος Τριαντάφυλλος	<i>Κυρ</i> Σπυρίδων Αλβέρας	<i>Κυρ</i> Δημήτρης Μαυρομάτης	Διορία 15 ημερών.
45.	B 141, φ. 78r	4/16 Ιουλίου 1816	-	Αναστάσης Πάσκος (πόλη Κέρκυρας)	Φώτιος Κρητικός (πόλη Κέρκυρας)	<i>Κυρ</i> Αναστάσης <i>Μελινκούση</i>	Πάνος Μαυρούδης	Διαφορές συντροφίας: εργαστήριο <i>φαουλάρικον</i> , που ο Κρητικός κρατεί <i>εις ταις Μπαράκαις</i> <i>του Ροδόσταμο</i> . Διορία 15 ημερών.
46.	Π 37, υπ. 42, φ. 1r	8/20 Αυγούστου 1816	Συμβολαιογραφείο	<i>Κύριος</i> Ιωάννης Κοκοτός	<i>Κύριος</i> Σπυρίδων Αλιφιεράκης (πεθερός του Κοκοτού)	<i>Signor</i> Αλέξανδρος Μαριέτης	<i>Signor</i> Γεώργιος Βάλμης	Περί της απόδοσης της υποσχεθείσας προίκας των 200 τάλαρων στον Κοκοτό βάσει του προικοσύμφωνου ⁴⁰⁷ .
47.	B 141, φ. 163r	5/17 Νοεμβρίου 1816	-	<i>Φραγγίσκο</i> <i>Ματζολίν</i> , (κάτοικος της Κέρκυρας)	Πέτρος Αλαμάνος, εκ μέρους και του αδελφού του, Νικολού (Σιναράδες)	Στέλιος Απέργης	Ανδρέας Λιμπίδης	Διαφορά για το πωληθέν κρασί στον Ματζολίν και για άλλα. Αμοιβαία ακύρωση αναφορών στο αστικό δικαστήριο

⁴⁰⁷ Στις 28 Ιανουαρίου/9 Φεβρουαρίου 1815.

								πρώτου βαθμού (Κριτήριο Πρώτης Ακροάσεως Τζιβίλ). Διορία 20 ημερών.
48.	Π 263, υπ. 10	14/26 Δεκεμβρίου 1816	Συμβολαιογραφείο	Ευστάθιος Κοτινάς, εκπρόσωπος και του υιού του, Στέφανου	Ιωάννης Μοναστηριώτης εξ ονόματος και του αδελφού του, μισέρ Θεοδωρή, (Άγιοι Θεόδωροι)	Ευγενής Ιωάννης Φραγκούλης	Ευγενής Κυρ Δημήτριος Βαρούχας	Διορία 20 ημερών.
49.	Κ 636, β. 3, φ. 23r	2/ 14 Δεκεμβρίου 1816	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Σπυρίδων Μαργαρίτης, (Μαντούκι)	Κυρ Νικόλαος Πασκάλης, (πόλη Κέρκυρας)	Κυρ Αλέξης Ζαβογιάννης	Κυρ Ευστάθιος Παπαδόπουλος	Απόφαση: Υποχρέωση καταβολής από τον Μαργαρίτη στον Πασκάλη 191 ασημένιων τάλαρων και 190 παράδων.
50.	Φ 97, υπ. 6, φ. 9r	20 Ιανουαρίου/ 1 Φεβρουαρίου 1817	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Σπυρίδων Γιωργοτάς	Κυρ Στάμος Γιωργοτάς (αδέλφια) (προάστιο Ποταμού)	Ευγενής κύριος Νικόλας Θεοτόκης	Ευγενής κύριος Θεόδωρος Πιέρης	-
51.	Π 263, υπ. 17	6/18 Φεβρουαρίου 1817	Συμβολαιογραφείο	Signor Ιάκωβος Τζανίνης	Κυρ Σπυρίδων Συναδινός, (Πάγοι)	Ευγενής δοτόρ Θεόδωρος Πιέρης	Ευγενής Κυρ Νικόλαος Καλονάς	Διορία 15 ημερών.
52.	Π 263, υπ.	29 Οκτωβρίου	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Τζώρτζης Ματαληνός,	Κυρ Γιάννης Ματαληνός,	Κυρ Σπυράκης Λάσκαρης	Κυρ μάστρο Σωτήρης Ματαληνός	Διορία 20 ημερών.

	20	1817		(Κορακιάνα)	(Κορακιάνα)			
53.	Δ 102, β. 4, φ. 361r	20 Αυγούστου/ 1 Σεπτεμβρίου 1817	Συμβολαιογραφείο	<i>Τίμιος κύριος</i> Ιωάννης Κομιώτης, ως εκπρόσωπος του Αντωνίου Μαυρίκη (Φιγαρέτο)	Χάρης Βλάχος, πεθερός του Μαυρίκη, (Καμπιέλο)	<i>Τίμιος κύριος</i> Θεόδωρος Τζανκαρόλ	Ευγενής <i>κύριος</i> Γεώργιος <i>Κόμης</i> Θεοτόκης	Περί υποσχεθέντων προικίων. Διορία 15 ημερών.
54.	K 114, β. 1, φ. 23r	18 Απριλίου 1818	Στην οικία του <i>κυρίου</i> Άντζολου Μωραΐτη (Άγιος Δημήτριος)	<i>Κυράτσα</i> Ελένη, χήρα του Μάνου Κυριάκη	<i>Κυράτσα</i> Μαρία, κόρη του Δημήτρη Διαμαντή, χήρα του Σπύρου Κυριάκη (Μαντούκι)	<i>Κυρ</i> Στεφανής Μανέτας	<i>Κυρ</i> Μικέλης Σπάτας	Αντιδικία μεταξύ της Μαρίας και της πεθερά της, Ελένης, για τη διατροφή των τέκνων της πρώτης. Διορία ενός μήνα.
55.	B 141, β. - , φ. 26r	28 Μαΐου/9 Ιουνίου 1818		Αδέλφια Δήμος Ζερβόπουλος, (Κορακιάνα)	Βασίλης Ζερβόπουλος	Σωτήρης <i>Μεταλινός</i>	Σπύρος Ιωνάς	Διαφορά σχετικά με ένα χωράφι <i>ξεσφαλισμένο</i> . Τα δύο μέρη συνάπτουν αυτό το συνυποσχετικό <i>εις δυνάμει</i> του οποίου <i>εν πρώτοις</i> κόπτουν και <i>ηλειώνουν</i> και <i>ρεμβέρονται</i> αμοιβαίως από

								<i>κάθε κρίσιν και άπτο οπού να έτρεξαν έως τώρα εις τα Κριτήρια. Διορία 15 ημερών.</i>
56.	Δ 102, β. 4, φ. 432r	8/ 20 Ιουνίου του 1818	Συμβολαιογραφείο	<i>Κυρ Κωνσταντής Κονοφάος (Ποταμός), εξ ονόματος της ανιψιάς του, Αναστασίας</i>	<i>Κύριος Αναστάσης Βλάσης, εξ ονόματος του ιδίου και του υιού του, Ζαφείρη</i>	Ευγενής Θεόδωρος Πιέρης	Δομένικος Γρόλος	Περί κληρονομίας.
57.	B 141, β. - , φ. 41r	18/30 Ιουλίου 1818		Ιωάννης Ρομπόλας, (Ζάκυνθος)	Δημήτριος Σπάθας, (προάστιο του Μαντουκίου)	Νικόλαος Γλυκός (υπονομαζόμενος <i>καραμπουρνέρης</i>)	Αλέξιος Τζαβογιάννης	Σχετικά με τα 9 τάλαρα που ο Σπάθας δεν έδωσε στον Δημήτριο Ραφτόπουλο για λογαριασμό του Ρομπόλα. Διορία 2 ημερών.
58.	Δ 102, β. 4, φ. 421r	7/ 19 Σεπτεμβρίου 1818	Συμβολαιογραφείο	Σπύρος Παϊπέτης (Κυνοπιάστες)	Τζανέτος Παϊπέτης (αδελφός του Σπύρου)	Ευγενής <i>reverendo</i> Αλταβίλα Καλικιόπουλος	Ευγενής <i>reverendo</i> Γεώργιος Κυπριώτης	Επί πάκτωσης των αγαθών του <i>signor</i> Φράγγου Μάστρακα. Διορία 8 ημερών.
59.	K 636, β. 3, φ. 131r	27 Φεβρουαρίου	Συμβολαιογραφείο	<i>Κυρ</i> Ανδρέας Λιμπίδης,	<i>Κυρ</i> Παναγιώτης Καταπόδης,	<i>Κυρ</i> Θεοδωρής Θρίκης	<i>Κυρ</i> Σπυράκις Καψαμάγας	Περί δεδουλευμένων του

		του 1819		(Κεφαλονιά, κάτοικος Κέρκυρας)	(Αγία Μαύρα)				Καταπόδη (35 ημέρες). Διορία 3 ημερών.
60.	K 114, β. 1, φ. 26r	5/17 Νοεμβρίου 1819	Συμβολαιογραφείο	Κυρία Βασίλω Βασιλά	Κυρ Γεώργιος Βασιλάς (Πάργα)	Κυρ Γιώργης Βασιλάς	Κυρ Παναγιώτης Ζούλας		Διορία 8 ημερών.
61.	K 636, β. 4, φ. 6r	22 Νοεμβρίου/ 4 Δεκεμβρίου 1820	Συμβολαιογραφείο	Γιάννης Μουρίκης (θείος)	Δήμος Μουρίκης, εκπρόσωπος και του αδελφού του, Τάτζη, (Μαντούκι)	Κυρ Χριστόδουλος Αβιερινός	Signor Νικόλαος Δρυς		Διορία 15 ημερών.
62.	K 636, β. 4, φ. 19r	29 Ιανουαρίου/ 10 Φεβρουαρίου 1821	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Αντζουλέτος Αντριώτης, (Άγιος Ματθαίος)	Κυρ Αναστάσης Βρυώνης, (Άγιος Ματθαίος)	Signor Άγγελος Σπανόπουλος	Signor Νικόλαος Δρυς		Διορία ενός μήνα.
63.	K 636, β. 4, φ. 83r	20 Ιουνίου/ 2 Ιουλίου 1823	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Αναστάσης Κατέχης, (Οθωνοί)	Κυρ Παναγιώτης Κατέχης, ως εκπρόσωπος και των ανιψιών του, Αντωνίου και Στέλιου, (Οθωνοί)	Κυρ Αρσένης Κασίμης	Κυρ Τάτζης Μαλίτζης	Γεώργιος Μάνεσης	Περί κτημάτων. Διορία μέχρι 15 Αυγούστου για επιτόπια έρευνα.
64.	K 114, β. 1, φ. 44r	2/14 Μαρτίου 1828	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Παναγιώτης Χαλικιάς	Σπυρίδων Χαλικιάς (υιός του Παναγιώτη), (Βίστωνας)	Ευγενής Δοτόρ Νικόλαος Δονά	Ευγενής Σπυρίδων Καλογεράς.		-

65.	K 114, β. 1, φ. 45r	13/25 Απριλίου 1828	Συμβολαιογραφείο	Ευγενής Σπυρίδων Λισγαράς	Κυρ Δανιήλ Σαλβάνος, (Περίθεια)	Κυρ Πάνος Κάσκαρης	Κυρ Αναστάσιος Μυλωνάς	Περί κεφαλαίου κτηνοεταιρείας. Διορία έως τις 15 Μαΐου (κριτές-εκτιμητές).
66.	A 73, β. 2, φ. 8r	22 Νοεμβρίου/ 4 Δεκεμβρίου 1828	Συμβολαιογραφείο	Κυράτσα Νικολέτα, κόρη του θανόντα Στάμου, χήρα του Σπύρου Γραμμένου, (Κουραμάδες)	Σταματέλος Γραμμένος του θανόντα Σπύρου	Κυρ Μιχάλης Γραμμένος (εκτιμητής)	Κυρ Γεώργιος Χυτήρης (εκτιμητής)	Περί κληρονομίας οικίας και οικοπέδου (προς αποφυγή δικαστικών εξόδων).
67.	K 114, β. 1, φ. 49r	23 Δεκεμβρίου 1830	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Αναστάσιος Τσιριμιάγκος	Κυρ Γιάννης Τρύφωνας	Θοδωρής Τρύφωνας	Δαμιανός Κατζαρός	Περί ποσότητας χόρτου μισθωμένων αγροκτημάτων (εκμισθωτής: ο ευγενής Αναστάσιος Κουαρτάνος).
68.	A 73, β. 2, φ. 9r	27 Ιανουαρίου/ 8 Φεβρουαρίου 1831	Συμβολαιογραφείο	Κυρ Δημήτριος Θοδώσης, (Μαντούκι)	Κυρ Γεώργιος Βασιλάς,(Μαντού κι)	Βασίλης Ζύκος- Σουλιώτης	Σπύρος Δημουλίτζας	Διαφορές περί καταστήματος (ρακοπουλιού).

69.	A 73, β. 2, φ. 10r	17/ 29 Ιανουαρίου 1832	Συμβολαιογραφείο	<i>Κυρ</i> Αναστάσιος Κασφίκης, (Γαρίτσα)	<i>Κυρ</i> Στεφανής Καββαδάς, (Ανεμόμυλος)	<i>Ευλαβής</i> ιερομόναχος <i>Κυρ</i> Νικόλαος (εφημέριος του ναού του Αγίου Ιωάννη στον Ανεμόμυλο)	<i>Κυρ</i> Νικόλαος Δούκας	Περί οφειλής του Κασφίκη.
70.	A 73, β. 2, φ. 11r	13/25 Απριλίου του 1833	Συμβολαιογραφείο	<i>Κυρ</i> Μπάτιος Βάρελης	<i>Κυρ</i> Σπυρίδων Βάρελης (αδέλφια)	<i>Κυρ</i> Φίλιππος Χειρδάρης, (Περίθεια)	<i>Κυρ</i> Ηλίας Βλάχος,(Στρινύλας)	Περί κατανομής κληρονομίας των αδελφών τους Παναγιώτη και Σωτήρη. Διορία ενός μήνα για εξ ημισείας κατανομή.
71.	A 73, β. 2, φ. 14r	29 Οκτωβρίου/ 10 Νοεμβρίου 1836	Συμβολαιογραφείο	Σπυρίδων Βλάχος	Στυλιανός Βλάχος (αδέλφια)	<i>Κυρ</i> Ιωάννης Σγούρος	Ιωάννης Αρβανιτάκης	Αντιδικία μεταξύ αδελφών Βλάχου και εξαδέλφων τους εξαιτίας ανέγερσης οικοδομής από τους πρώτους. Υποχρέωση καταβολής των εξόδων της κρισεολογίας (2 τάλαρα) από τον Σπυρίδωνα.

Ο ανωτέρω πίνακας εμπεριέχει τις τυπικές μορφές των συνυποσχετικών. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την εκλογή των κριτών παρατηρείται πως είναι λίγες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα συμβαλλόμενα μέρη αποφασίζουν και εκλέγουν από κοινού τους κριτές τους. Σχετικά με το προφίλ των τελευταίων, όπως έχει ήδη αναφερθεί, σημειώνουμε ότι αυτοί κατάγονταν κυρίως από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και κατείχαν τίτλους ευγενείας, όπως *signor* ή *μισέρ*. Βεβαίως, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που εκλέγονται ως κριτές εμπειρογνώμονες ή εκτιμητές. Επίσης, σε μία περίπτωση οι κριτές επιλέγονται με κλήρωση μεταξύ 4 υποψήφιων, πρακτική η οποία σπανίως καταγράφεται.

Σε ό,τι αφορά τα συμβαλλόμενα μέρη, κυριαρχούν στις καταγραφές οι άνδρες. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι γυναίκες δεν απευθύνονταν στους κριτές για τα προς επίλυση θέματά τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, συνήθως εκπροσωπούνταν από το άρρενα μέλος της οικογένειας, τον πατέρα, το σύζυγο ή τον υιό. Σε μία μόνον περίπτωση, παρουσιάζεται γυναίκα ως συμβαλλόμενο μέρος με δικαιοπρακτική ικανότητα, χωρίς να δηλώνεται εάν ο σύζυγός της έχει αποβιώσει. Σε μία άλλη περίπτωση, η γυναίκα διεκδικεί τα δεδουλευμένα τα δικά της, αλλά και του υιού της, χωρίς να τίθεται κάποιος πληρεξούσιος, υποδηλώνοντας ότι ο σύζυγός της έχει αποβιώσει. Μάλιστα, προκαλεί εντύπωση το χρονικό διάστημα, στο οποίο αναφέρεται: η ίδια έπρεπε να λάβει το χρηματικό ποσό για τα εννέα έτη εργασίας της⁴⁰⁸, ενώ ο υιός της για πέντε έτη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα άλλο συνυποσχετικό, στο οποίο και τα δύο συμβαλλόμενα μέρη είναι γυναίκες, οι οποίες μάλιστα συνδέονται με συγγένεια πρώτου βαθμού. Καμία γυναίκα δεν καταγράφεται στο αξίωμα του κριτή.

Η καταγωγή των κριτών συνήθως έχει άμεση σχέση με αυτήν των συμβαλλομένων μερών που τους επιλέγουν. Ειδικότερα, τις περισσότερες φορές καταγράφεται να εκλέγονται κριτές από το ίδιο χωριό με τους αντίδικους, κατεξοχήν σε περιπτώσεις που αφορούν αγροτικά προϊόντα και απαιτούνται εκτιμητές που να γνωρίζουν την περιοχή.

Όσον αφορά το αντικείμενο της αντιδικίας στις 71 καταγραφείσες σε αυτόν τον πίνακα υποθέσεις, παρατηρούμε ότι, πέραν της τυπικής αποπληρωμής χρηματικής οφειλής, η θεματική είναι ευρύτατη: ποσότητες ελαιολάδου ή καταβολή της αξίας

⁴⁰⁸ Για συμβάσεις εξαρτημένης εργασίας, κατά τον 17ο αιώνα, βλ. και Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Δικαιοπραξίες εργασιακών σχέσεων στην Κέρκυρα (17ος αι.)», 3ο Διεθνές Συνέδριο Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας, με θέμα: *Ιστορία της εργασίας: παραγωγή, αγορές, σχέσεις, πολιτικές (τέλος Μεσαίωνα-αρχές 21ου αι.)*, Ιωάννινα, 24-27 Μαΐου 2017, σσ. 1-16. <https://conferences.hdoisto.gr/2017/gr/papers/>.

αυτών, κατανομές κληρονομιαίων περιουσιακών στοιχείων, διαθήκες, όρκος, μη αναλυτικός λογαριασμός, αμφισβήτηση του ποσού του κέρδους, ιδιοποιήσεις ακίνητων αγαθών, προηγηθείσα δικαστική δίωξη, απόδοση υποσχεθέντων προικών, αξιώσεις καταβολής μισθωμάτων προικώας οικίας, ενδοεταιρικές διαφορές: διαφορές επί πωλήσεως εμπορευμάτων, κατανομή εταιρικών ζημιών και κερδών, καταβληθέντα κεφάλαια, διαφορές επί εργαστηρίων, διαφορές επί αγροτεμαχίων, διαφορές επί δεδουλευμένων.

Σχεδόν σε όλα τα συνυποσχετικά δηλώνεται η διορία, εντός της οποίας οι κριτές υποχρεούνται να έχουν ολοκληρώσει την εξέταση της υπόθεσης και να καταθέσουν τη διαιτητική τους απόφαση. Αυτό το χρονικό περιθώριο ποικίλει ανά περίπτωση, από 3 ημέρες μέχρι και 6 μήνες, ανάλογα με τη δυσκολία της υπόθεσης, ενώ ένα σύνηθες χρονικό περιθώριο είναι αυτό των 15 ημερών. Αναφορικά με τον τόπο σύναψης των συνυποσχετικών, αυτός είναι κυρίως το συμβολαιογραφείο, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που τέτοιες πράξεις καταρτίζονται και στην οικία ενός εκ των δύο αντιδίκων ή ενός εκ των κριτών.

ΚΡΙΤΕΣ-ΔΙΑΙΤΗΤΕΣ

Σύμφωνα με την Εξάβιβλο, *Αιρετός Κριτής είναι εκείνος οποιού λαμβάνει τάξιν Κριτού, και επαγγέλλεται με απόφασιν να ξεχωρίση τας φιλονεικίας, όχι εκείνος οποιού με συμβουλήν κοιτάζει να ελευθερώση την κρίσιν*⁴⁰⁹. Η διαιτησία⁴¹⁰ δύναται να χωριστεί σε εκούσια και σε υποχρεωτική, γεγονός που εξαρτάται κάθε φορά από το αντικείμενό της. Βεβαίως, μόνον υπό την προϋπόθεση πως τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν τη δικαιοπρακτική ικανότητα, είναι σε θέση να αποφασίσουν τα ίδια για το ποιος θα επιλύσει τη διαφωνία τους. Για την υπό εξέταση περίοδο, σε ό,τι αφορά την πρώτη περίπτωση, δηλαδή όταν τα άτομα από μόνα τους είχαν καταφέρει να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές, απευθύνονταν στον συμβολαιογράφο, ώστε η συμφωνία τους να αποκτήσει την επιθυμητή εγκυρότητα και να μην υπάρχει η δυνατότητα αμφισβήτησης ή και παρερμηνείας των συμφωνηθέντων. Ως συμβαλλόμενοι λοιπόν επιζητούσαν την καταγραφή των όρων στο πλαίσιο της επίλυσης των διαφορών τους, ενώ αποτελεί θέμα προς εξέταση εάν κατάφεραν να επιτύχουν το συμβιβασμό έχοντας λάβει υπόψη τους τη νομική συνδρομή του συμβολαιογράφου ή τη γνωμοδότηση άλλων προσώπων ειδικών με το αντικείμενο της διαφοράς τους.

Από την άλλη πλευρά, η περίπτωση της αιρετοκρισίας, σαφέστατα διαφέρει από την προηγούμενη, αφού απαιτείται η ουσιαστική σύμπραξη και των αιρετοκριτών (*arbitri*), οι οποίοι αποφασίζουν για την επίλυση των διαφορών μέσω μιας συγκεκριμένης διαδικασίας. Η προσφυγή στους αιρετοκριτές από μόνη της αποδεικνύει, αν μη τι άλλο, ότι η συζήτηση για εξεύρεση λύσης μεταξύ των

⁴⁰⁹ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 46. Βλ. και KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 217.

⁴¹⁰ Για την ανάθεση επίλυσης διαφοράς σε κριτές, Βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 93.

ενδιαφερομένων δεν είχε αίσια έκβαση και ότι κρίθηκε από αυτούς αναγκαία η επιλογή του συγκεκριμένου είδους διευθέτησης της διαφορά τους.

Οι δύο συμβαλλόμενοι καταλήγουν λοιπόν σε συμφωνία (consensus) για προσφυγή στη διαιτησία, στο πλαίσιο της (ύστατης) προσπάθειας διασφάλισης των συμφερόντων τους. Η διαιτησία, για την υπό εξέταση περίοδο, ασκείται από πρόσωπα κοινής αποδοχής και επιλογής και από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη, ενώ ακολουθείται μια τυπική διαδικασία που περιλαμβάνει τη σύνταξη ξεχωριστής πράξης, του συνυποσχετικού (*κομπρομέσο*), πράξη η οποία προηγείται της διαιτητικής απόφασης. Οι συμβολαιογραφικές πράξεις συνυποσχετικών ακολουθούν συγκεκριμένο τυπικό, δια του οποίου ρητώς προεξοφλείται η μη περαιτέρω δυνατότητα προσφυγής σε άλλους φορείς απονομής δικαίου. Η απόφαση δηλαδή της διαιτησίας ήταν απαρεγκλίτως εκτελεστή, ενώ για τις αποφάσεις των δικαστηρίων υπήρχε η δυνατότητα άσκησης έφεσης στη Βενετία, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν, επειδή, όπως ο Βλασσόπουλος⁴¹¹ χαρακτηριστικά αναφέρει, κυρίως προς το τέλος της βενετοκρατίας, τα δικαστικά έξοδα ήταν τόσο δυσβάστακτα, ώστε και *δύο ή τρεις δίκες κερδισμένες αρκούσαν να οδηγήσουν στην καταστροφή το νικητή*. Σημειώνουμε δε εδώ ότι οι Έλληνες μόνιμοι κάτοικοι της Βενετίας⁴¹², αλλά και Έλληνες που διέμεναν κατά περιόδους στην πόλη της Βενετίας για επαγγελματικούς λόγους, για την επίλυση των διαφορών τους, συνήθως δεν επέλεξαν την προσφυγή στα βενετικά δικαστήρια, αλλά προτιμούσαν διαμεσολαβητές-κριτές Έλληνες εγνωσμένου κοινωνικού ή επαγγελματικού κύρους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το προφίλ των ατόμων που επιλέγονταν ως κριτές. Τα άτομα αυτά συνήθως είχαν ανώτατη κοινωνική θέση και αναγνωρισμένο κύρος. Βεβαίως, δεν πρέπει να παραληφθεί πως αρκετές φορές επιλέγονταν κριτές οι οποίοι δεν κατείχαν κάποιο τίτλο ευγενείας, αλλά ήταν καλοί γνώστες του αντικείμενου της διαφοράς γι' αυτό και επιλέγονταν ως εμπειρογνώμονες. Άξια λόγου τα επόμενα συνυποσχετικά, εφόσον οι κριτές όχι μόνον ασκούν επαγγέλματα «υψηλού» κύρους, αλλά κυρίως επειδή είναι γόνιμοι γνωστών ευγενών οικογενειών του νησιού.

⁴¹¹ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις*, σ. 74.

⁴¹² KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 218.

Ι. Επιφανείς οικογένειες

1. Οικογένεια Καποδίστρια

Εντοπίσαμε τουλάχιστον τρία συνυποσχετικά, στα οποία ο ένας κριτής είναι ο κόμης⁴¹³ Αντώνιος Μαρία Καποδίστριας⁴¹⁴, δηλαδή ο πατέρας του Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος υπήρξε έγκριτος νομικός, με σημαντική πολιτική δράση κατά την περίοδο της Επτανήσου Πολιτείας. Στο πρώτο δε συνυποσχετικό ο ένας συμβαλλόμενος έχει προσφάτως χειραφετηθεί από την πατρική εξουσία και ενεργεί ως αυτεξούσιος στη διαχείριση των περιουσιακών του στοιχείων. Δυνάμει του οικογενειακού στη βενετική επικράτεια δικαίου⁴¹⁵, δικαίωμα χειραφεσίας είχε ο υιός που είχε συμπληρώσει το δέκατο έκτο έτος. Πατέρας και υιός παρουσιάζονταν ενώπιον συμβολαιογράφου, όπου ο πατέρας δήλωνε ότι *απέλυε τον υιόν της εις την πατρικήν εξουσίαν υποταγής*, μεταβιβάζοντας σε αυτόν το αναλογούν κληρονομικό μερίδιο. Στις 9 Σεπτεμβρίου 1797⁴¹⁶, ο *συμπολίτης* Σπυρίδων Παντής, χειραφετηθείς (*εμαντζιπάδος*) υιός του παπά-Παύλου *δια τα τίτολά του*, από το ένα μέρος, και ο Βασίλης Σαβανής, από το χωριό Κορακιάνα, *δια τα τίτολά του*, από το άλλο μέρος, επιθυμούν να δώσουν τέλος στη διαφορά τους γι' αυτό και εκλέγουν ο Παντής τον *συμπολίτη* Άντζολο Καλικοπούλο⁴¹⁷ και ο Σαβανής τον Αντώνιο Μαρία Καβουδίστρα, προκειμένου αυτοί να ακούσουν την *πρετέζα*⁴¹⁸ έως τις 10 του ερχόμενου Οκτωβρίου. Στις 29 Ιανουαρίου 1808⁴¹⁹, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο, αφενός ο Σπύρος Σαλιβάνος, από το χωριό του Σπαρτύλα, και αφετέρου ο Δούλος Γεράνος, σύζυγος της *κυράτσας* Αναστασίας, κόρης του παπά Αναστάση Σαλιβάνου, αδελφού του Σπύρου, επίσης από το χωριό του Σπαρτύλα. Τα δύο μέρη όρισαν ως κριτές της

⁴¹³ Ο *τρίπαπος* του Ιωάννη Καποδίστρια Βιάρος, το έτος 1689, έλαβε από τον Κάρολο Εμμανουήλ, δούκα της Σαβοΐας, τον τίτλο του κόμητος. Λ.Σ. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, Κέρκυρα 1886, σ. 5.

⁴¹⁴ ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Έργα*, σ. 143. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 109. Ο Αντώνιος Μαρία Καποδίστριας νυμφεύθηκε την Αδαμαντίνη, κόρη του κόμητος Χριστόδουλου Γονέμη. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Σύντομος αφήγησις*, σ. 5. Στην επιτύμβια στήλη του αναφέρεται: *...Αντώνιος Μαρίας Βιαρίδης, Κόμης Καποδίστριας, Κερκυραίος...Ιππεύς της πρώτης τάξεως του ρωσσικού τάγματος της Αγίας Άννης και του Αγίου Ιωάννου των Ιεροσολύμων, ανήρ διαπρέψας πάση αρετή και καθαρά ευσεβεία, πολίτης άριστος, πατήρ φιλοστοργότατος...*

⁴¹⁵ ΜΑΝΙΝ, *Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας*, σ. 36.

⁴¹⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β.10 (200), φ. 49r.

⁴¹⁷ Ο Άγγελος Καλικοπούλος υπήρξε *Αναφορεύς του Συνεργαζομένου Συμβλήματος* στο Σύνταγμα του 1803. Βλ. και ΜΕΤΑΞΕΑΣ, *Επτάνησος Πολιτεία*, σ. 77.

⁴¹⁸ Πρετενσιόν> *pretensione* (ιταλ.): η αξίωση, η απαίτηση. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέων Μηνιάτης», σ. 186.

⁴¹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 636, β. 1, φ. 81r.

διαφοράς τους τον *signor* Νικόλαο Μερκούρη και τον *signor* Αντώνιο Μαρία Κόντε Καποδίστρια. Το επόμενο έτος, στις 28 Μαρτίου 1809⁴²⁰, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο ο *ευγενής κύριος* Δημήτριος Αγάθος και ο *ευγενής* Σταμούλης Δεσύλλας Μάστρακας, οι οποίοι, για την επίλυση των διαφορών τους, εξέλεξαν ως κριτές: ο Αγάθος τον *ευγενή κύριο* Γιάννη Χαντζή- Φιλαριώτη, από την Πρέβεζα, και ο Μάστρακας τον Κόμη Αντώνιο Μαρία Καποδίστρια. Ο Αγάθος ζητεί από τον Σταμούλη να παραθέσει αναλυτικά τα στοιχεία για τη διαχείριση της συντροφιάς τους την τελευταία δεκαετία και αναφέρει ενώπιον των κριτών πως απαιτεί να μοιράσουν σε 2 μερίδια το *οσπιτότοπον* το οποίο βρίσκεται έξω από την πύλη της Σπηλιάς που τους είχε δοθεί από τη διοίκηση βάσει συμφωνίας *εις καλήν πίστην*. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα στοιχεία θα μελετηθούν από τους κριτές. Στο τέλος της πράξης τα συμβαλλόμενα μέρη βεβαιώνουν πως ό,τι ορίσουν οι κριτές θα γίνει απόλυτα αποδεκτό από αυτούς. Παρατηρείται πως στα δύο τελευταία συνυποσχετικά υπάρχει ένας από τους δύο κριτές είναι ίδιος, γεγονός που υποδηλώνει ότι σε μικρές κοινωνίες, όπως αυτή της Κέρκυρας, συγκεκριμένοι ευγενείς με κύρος επιλέγονταν συχνά ως κριτές σε περιπτώσεις διαφορών.

Ένα χρόνο νωρίτερα, ένα άλλο μέλος της οικογένειας Καποδίστρια, και συγκεκριμένα ο αδελφός του Ιωάννη Καποδίστρια, εμφανίζεται ως κριτής μαζί με άλλο ένα μέλος γνωστής οικογένειας ευγενών του νησιού. Στις 13 Σεπτεμβρίου 1808⁴²¹, ενώπιον συμβολαιογράφου, εμφανίσθηκαν αφενός ο *signor* Κόμης Λίβιος Βούλγαρης, αφετέρου ο *κυρ* Αντώνης Μερκούρης, από το προάστιο της Γαρίτσας, οι οποίοι ορίζουν κριτές τον *signor* Σπυρίδωνα Γιαλλινά και τον *signor* Βιάρο⁴²² Καποδίστρια. Η διαφορά αναφέρεται στο δικαίωμα συλλογής και μίσθωσης των καρπών των ελαιοδέντρων, τα οποία βρίσκονται στην περιοχή της Αγίας Ελένης. Ορίζεται λοιπόν πως σε διάστημα 8 ημερών οι κριτές θα πρέπει να ενημερωθούν για τις απόψεις των δύο μερών και να αποφανθούν για την υπόθεση.

2. Σπυρίδων Γεώργιος Θεοτόκης

Σημαντική προσωπικότητα της εποχής υπήρξε και ο Σπυρίδων Γεώργιος Θεοτόκης (1722 - 1803)⁴²³, ο οποίος είχε σπουδάσει νομικά στην Πάδοβα και υπήρξε

⁴²⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Δ 100, β. 2, υπ. 44, φ. 240r.

⁴²¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 206 χ.α.

⁴²² Εξέχουσα προσωπικότητα ο αδελφός του Ιωάννη, ο Βιάρος Καποδίστριας (1774-1842). Νομικός, υπουργός Ναυτικών, μέλος της Φιλικής Εταιρείας.

⁴²³ Στην Κέρκυρα υπήρξαν έξι κλάδοι της οικογένειας Θεοτόκη. Ο Σπυρίδων Γεώργιος ανήκε στον κλάδο των Θεοτόκη της Σπηλιάς ή Καλοκαρδιάρη και ήταν υιός του Νικολάου-Αλοΐσιου και της Ελισάβετ Ιουστινιάνη. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικοσημα*, σσ. 82-84.

Έλληνας πολιτικός και λόγιος. Πριν από την ηλικία των είκοσι ετών, έγινε μέλος του Συμβουλίου της κερκυραϊκής κοινότητας και καθ' όλη τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα της βενετοκρατίας, εκλεγόταν σε διάφορα αξιώματα. Ο Θεοτόκης συμμετείχε⁴²⁴ δύο φορές σε πρεσβείες της κερκυραϊκής κοινότητας στη Βενετία, ενώ κατά την περίοδο των Δημοκρατικών Γάλλων, διατέλεσε πρόεδρος της Κεντρικής Διοίκησης στα Επτάνησα. Κατά την περίοδο της Επτανήσου Πολιτείας, υπήρξε πρόεδρος της Γερουσίας. Συγγραφέας πολλών έργων, πίστευε στη σπουδαιότητα της παιδείας. Αξιοσημείωτη δε είναι η ακόλουθη πράξη, από την οποία πληροφορούμαστε ότι ο Θεοτόκης υπήρξε και κριτής επίλυσης διαφορών. Στις 26 Ιουλίου 1796⁴²⁵, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογραφείο ο Στάθης Κατσαρός, από το χωριό Σινιές, ο οποίος, εξ ονόματος της συζύγου του, επιβεβαιώνει την εκλογή του κριτή *signor* Σπυρίδωνος Γεωργίου Θεοτόκη που έγινε από τον *signor* Νικόλαο Μυλιώνη, πληρεξούσιό του, για τη δικαστική διαμάχη εναντίον *Κάπο* Δήμου Μπρανίκα. Έτσι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, δίδεται *παντίαν εξουσίαν* στον *Κύριον Κριτή*, όση ακριβώς είχε δώσει και στον *μισέρ* Γερόνικο Συριώτη, που ήταν ο πρώτος κριτής εκλεγμένος από τον ίδιο, με σχετικό συνυποσχετικό⁴²⁶. Τονίζεται όμως ότι αυτή τη φορά η εκλογή του κριτή θα ισχύει μόνον για τις επόμενες 20 ημέρες, και διευκρινίζεται ότι, εάν παρέλθει αυτό το χρονικό διάστημα και δεν ληφθεί κάποια απόφαση, ο Κατσαρός θα δύναται να διεκδικήσει τα συμφέροντά του *έμπροσθεν άλλων κριτών*.

Σύμφωνα με τα Statuta Veneta⁴²⁷, όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι δικαστές-κριτές, εάν ο νόμος δεν ήταν σαφής ή δεν υπήρχε δεδικασμένο, αποφάσιζαν βάσει του ισχύοντος εθιμικού δικαίου της περιοχής ή διαφορετικά κατά τη συνείδησή τους. Θεωρήσαμε σημαντικό να αναφερθούμε στο ακόλουθο συνυποσχετικό, το οποίο καταρτίστηκε στην ιταλική λόγω της καταγωγής των αντιδίκων. Στις 12 Σεπτεμβρίου 1794⁴²⁸, στην οικία της κάτωθι *Signora*, στη συνοικία του ναού του Αγίου Σπυρίδωνος, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις διαφορές που εκκρεμούν⁴²⁹ στο δικαστήριο (*Φόρο*) της Διοίκησης μεταξύ της *Signora* Laura και του *Signor* Cancelier Giovanni Battista⁴³⁰, (*vengono rimesse de jure de facto More Veneto, ed*

⁴²⁴ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή του πολίτη*, σσ. 149-150, σημ. 334, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁴²⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 4 (194), φ. 10r.

⁴²⁶ Στις 31 Ιουλίου 1795, στις πράξεις του *signor* Αντρέα Σαράντζη.

⁴²⁷ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις*, σ. 70.

⁴²⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 11, φ. 25v.

⁴²⁹ Και στην εποχή μας, δυνάμει του άρθρου 3 (α) του προαναφερθέντος νόμου Ν. 3898/ 2010 για τη Διαμεσολάβηση, οι αντίδικοι δύνανται να προσφύγουν σε *διαδικασία διαμεσολάβησης πριν ή κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας*. <http://www.diamesolavisi.gov.gr/selida/n-3898-2010-diamesolavisi-se-astikes-kai-emporikes-ypotheseis>.

⁴³⁰ Δεν αναφέρεται το επώνυμο.

inappellabiliter) στην κρίση του *Eccelente avvocato nobile Signor* Σπυρίδωνα Γεωργίου *Conte* Θεοτόκη, κριτή της *Laura*, και του *nobile, et Eccelente avvocato Signor Elia* Θεοτόκη, κριτή του *Battista*, εκλεγέντες από τα δύο μέρη ως κριτές, αλλά και ως *κοινοί φίλοι* και συμβιβαστές (συμφιλιοτές), προκειμένου να λάβουν γνώση της υπόθεσης, να αποφασίσουν και να επιλύσουν τις διαφορές μεταξύ των δύο μερών. Στη συνέχεια, τονίζεται αναλυτικά ότι οι κριτές έχουν την ευχέρεια της επιλογής σε όλα τα στάδια της διαιτητικής διαδικασίας, ότι δηλαδή αυτοί θα επιλέξουν το χώρο της συνεδρίασής τους, καθώς και το χρόνο, είτε δηλαδή σε εργάσιμες ημέρες, είτε σε μη εργάσιμες, με την παρουσία ή μη των δύο μερών, με ή μη κλήτευση και ακρόαση αυτών. Οι κριτές θα εξετάσουν τους μάρτυρες ή θα τους απορρίψουν *κατά βούληση*, καθώς και, σε περίπτωση διαφωνίας τους, θα δύνανται να εκλέξουν και τρίτο κριτή, με ίση εξουσία, προκειμένου αυτός να παρίσταται στη διαπραγμάτευση, να εκφράσει την άποψή του και να συμμετάσχει στην τελική απόφαση. Παραθέτουμε ολόκληρο το κείμενο που αναφέρει το τυπικό, στο πρωτότυπο: *...per Giudici arbitri arbitratori, communi amici, ed amicabili componitori, a poter conoscere, decidere, e terminar le loro differenze tutte come sopra, e perciò fare star essi Giudici, e seder in quali si voglia luoco, destinare giorni ferriali, e non ferriali, aver presenti le Parti, e non presenti:, citate, e non citate, udite, e non udite, servir, e non servir l'ordine di raggione, ad meter capitoli, esaminar Testimonii, o rifiutarli ad libitum, ellegger con pari auttorità un Terzo Giudice, alle parti non sospetto per esser present e alla Trattazione, acciò in caso di loro discordia debba dire il suo parere, e decidere, indi assolver una delle Parti, o condanar l'altra, o vice versa, profferendo la loro Sentenza: una, o più volte, con, e senza risserva a loro pieno arbitrio. Tutto quello, e quanto poi venisse da essi Signori due Giudici Arbitri, o dalla maggior parte delli stessi entrando il Terzo, quandocumque, terminato, deciso, e sentenziato resti in perpetua forma valido, ed inappellabile, al che dette Parti prometono omninamente rassegnarsi, ne mai in minima parte contravenire, o opporsi, sotto loro generale obligazione.*

Τα επόμενα δύο συνυποσχετικά, στα οποία κριτής είναι πάλι ο Θεοτόκης, παρουσιάζουν ενδιαφέρον εφόσον καταρτίζονται τους πρώτους μήνες μετά το τέλος της βενετικής κυριαρχίας και στην αρχή της σύντομης περιόδου των Δημοκρατικών Γάλλων (1797-1799) στα Ιόνια Νησιά. Στις 10 Αυγούστου 1797⁴³¹, τον πρώτο χρόνο της *ελευθερίας των Κορυφών*, απευθύνθηκαν στο συμβολαιογράφο οι *συμπολίτες*, από το χωριό Βελονάδες, Σπύρος Ντούκας από το ένα μέρος και Γιώργος Κοντογιώργης και Νικόλας Κοντογιώργης (θείος και ανιψιός) από το άλλο, οι οποίοι, επειδή

⁴³¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β.10 (200), φ. 22r.

επιθυμούν να δώσουν τέλος στις μεταξύ τους διαμάχες, εκλέγουν κριτές τους, ο μεν Ντούκας τον *συμπολίτη* του Σπυρίδωνα Γεώργιο Θεοτόκη και οι Κοντογιώργη τον *συμπολίτη* τους Στέλιο Βλαχόπουλο, ενώ ξεκαθαρίζεται ως είθισται, πως σε διορία ενός μήνα από την ημέρα σύναψης αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης θα πρέπει οι κριτές να έχουν ενημερωθεί από τις καταθέσεις των δύο μερών και να έχουν αποφανθεί για τη δίκαιη λύση της διαφωνίας. Στο δεύτερο συνυποσχετικό, ο Θεοτόκης είναι ο μοναδικός κριτής. Στις 6 Σεπτεμβρίου 1797⁴³², η Σταματέλα, κόρη του θανόντα Δούλου Κασφίκη και σύζυγος του θανόντα Σταμούλη Παχή, από τη μία πλευρά, και ο *συμπολίτης* της Γιάννης Παχής, υιός του Σταμούλη, και οι δύο από το χωριό Στρογγυλή, επειδή επιθυμούν να δώσουν τέλος στις διαμάχες που υπάρχουν μεταξύ τους, εκλέγουν *δια Κριτήν αυτών άρμπιτρε*⁴³³, *αρμπιτρατόρον*, και *συμβαστήν εναπελαμπελμέντε* τον *συμπολίτη* τους Σπυρίδωνα Γεώργιο Θεοτόκη και του παρέχουν την εξουσία να ακούσει τις διαφορές του, *καθήμενος εις κάθε τόπον ορισμένα είτε αόριστα τα μέρη επεφυλαγμένη είτε απεφύλακτη η τάξη του νόμου*.

Επισημαίνουμε, κατά πρώτον, την αναγκαιότητα καταγραφής της "επεξήγησης" για το έτος της σύναψης του συνυποσχετικού: το πρώτο έτος της *ελευθερίας των Κορυφών*, εμφανής επίδραση του τρίπτυχου συνθήματος της γαλλικής επανάστασης και υποχρεωτική καταγραφή σε όλα τα επίσημα διοικητικά έγγραφα αυτής της περιόδου⁴³⁴, και κατά δεύτερον, την κατάργηση των προσωνυμίων των κοινωνικών τάξεων, όπως τα συναντάμε σε όλη τη διάρκεια της βενετικής περιόδου (*signor*, *μισέρ*, *κυρ*, κ.ά.), και την καθολική αντικατάστασή τους από το *συμπολίτης*. Βάσει των αρχών της γαλλικής επανάστασης, η έννοια πολίτης⁴³⁵ χαρακτήριζε κάθε άνθρωπο, χωρίς την ύπαρξη κοινωνικών, οικονομικών και θρησκευτικών προϋποθέσεων και περιορισμών.

II. Ορισμός κριτών εμπειρογνομόνων

Όπως προαναφέρθηκε, πολλές φορές, επιλέγονταν ως κριτές άτομα των οποίων το επάγγελμα ήταν σχετικό με την υπό εξέταση διαφορά. Πρόκειται για τους ειδικούς της τέχνης, οι οποίοι είτε είναι αξιωματούχοι της αντίστοιχης συντεχνίας, είτε απλώς

⁴³² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β.10 (200), φ. 48 ρ.

⁴³³ Σε διαιτητική απόφαση του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα:...*οι απογράφωντες αφέντες άλμπιτροι με κοπρομέσσο...* ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ-ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, αρ. πρ. 88, σ. 194.

⁴³⁴ Βλ. και ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή του πολίτη*, σ. 74.

⁴³⁵ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή του πολίτη*, σ. 230.

ομότεχνοι των αντιδίκων. Όσον αφορά την εκτίμηση της αξίας αγροτεμαχίων ή και αγροτικής παραγωγής, επιλέγονται αντιστοίχως *πραχτικοί*. Ένα από τα πολυπληθή παραδείγματα. Στις 11 Σεπτεμβρίου 1784⁴³⁶, όταν εμφανίζονται ενώπιον του συμβολαιογράφου, από τη μία πλευρά, ο *κυρ* Αντώνης Τόμπρος, υιός του Αναστάση, και από την άλλη, ο *κυρ* Αλέβος Τόμπρος, υιός του θανόντα Παναγιώτη, από το προάστιο των Ευρωπούλων, οι οποίοι επιθυμούν να λήξουν *συγγαλογνώμως* τις διαφορές τους τόσο σχετικά με την παραγωγή των αμπελιών, τα οποία είναι *εις δίκαιον της προικός* του Αντώνη Λεριάμενα στην περιοχή Προβατά, Άφρας, κατά την τριετία 1782, 1783 και 1784, όσο και για τα έξοδα που ο Αλέβος κατέβαλε όταν καλλιεργούσε αυτά τα αμπέλια. Τα δύο μέρη λοιπόν εκλέγουν, από κοινού, εκτιμητή τον *πραχτικόν* Δημούτζο Βραχλιώτη, επίσης από το προάστιο των Ευρωπούλων, προς τον οποίο παρέχουν *εξουσία* να μεταβεί στα αμπέλια και να υπολογίσει την παραγωγή τους, καθώς και το χρηματικό ποσό των εξόδων που απαιτήθηκαν για την εν λόγω τριετία.

Πρέπει δε εδώ να τονίσουμε τη βαθμιαία διαφοροποίηση που συντελείται, μεταβαίνοντας από τον 18ο στον 19ο αιώνα, και αφορά την εξέλιξη της νομοτυπικής μορφής του συνυποσχετικού εγγράφου. Σταδιακά δηλαδή η έκταση του κειμένου του συνυποσχετικού αυξάνεται, με την προσθήκη ποικίλων κατηγοριών στοιχείων, τις οποίες ο συμβολαιογράφος του 18ου αιώνα δεν θεωρούσε απαραίτητο να καταγράψει. Στις 15/27 Απριλίου 1827⁴³⁷, εμφανίσθηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου οι *υπογεγραμμένοι αξιόπιστοι γνώριμοι* στο συμβολαιογράφο, οι *Κύριοι* Γεώργιος Παπάς, από την Παραμυθιά, και ο Γιάννης Γιογκάκις, από το Σούλι, και οι δύο κάτοικοι στο προάστιο του Μαντουκίου, *καλά γνωστοί των μαρτύρων*, για να συνάψουν αυτό το συνυποσχετικό *ονομάσεως λικουϊδατόρων*, προκειμένου να γίνει γνωστό το κέρδος του εργαστηρίου που οι ανωτέρω κρατούσαν *συντροφικόν*, στο παραπάνω προάστιο, στη συνοικία της εκκλησίας του Αγίου Χαραλάμπους, στο οποίο εργαστήριο εμπορεύονταν *πράγμα φαουλάρικο*⁴³⁸, για διάστημα δύο ετών, για το οποίο είχαν μισθώσει το εργαστήριο. Στην πράξη αναφέρεται η απόφαση⁴³⁹ του πρωτοβάθμιου πολιτικού δικαστηρίου (της *Αυλής Πολιτικής της Πρώτης Αγωγής*)⁴⁴⁰ υπέρ του Παπά, η οποία επιβεβαιώνει τα τέσσερα σημεία της αναφοράς⁴⁴¹ του τελευταίου. Βάσει του τρίτου αυτού σημείου, ο Παπάς ζητεί να δικαιωθεί όσον αφορά το κέρδος του εργαστηρίου για τα δύο έτη, ενώ βάσει του τέταρτου, αυτό το

⁴³⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 99 (9), φ. 33ν.

⁴³⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 2r.

⁴³⁸ Φαουλάρικο: καλής ποιότητας σταφύλι που δεν προορίζεται για κρασί.

⁴³⁹ Στις 24 Μαρτίου /5 Απριλίου του ίδιου έτους.

⁴⁴⁰ Πρόκειται για το σημερινό Πρωτοδικείο, το οποίο εκδικάζει διαφορές ιδιωτών σε πρώτο βαθμό.

⁴⁴¹ Στις 3 Σεπτεμβρίου 1825.

κέρδος να ορισθεί από δύο εκτιμητές ειδικούς της τέχνης. Τα δύο μέρη λοιπόν ορίζουν ως αιρετοκριτές, *λικουϊδατόρους*, και *εγνωριστάς*: ο Παπάς τον Στέφανο Πετζάλη, Πάργιο, και ο *Γγογκάκις* τον Πάνο Μπούση, Αρβανίτη, και οι δύο κάτοικοι στην πόλη της Κέρκυρας, προς τους οποίους δίδουν *πληρεστάτην* εξουσία να καθορίσουν αυτό το κέρδος, ή, εάν υπάρχει, και τη ζημία, κατ' εφαρμογή της παραπάνω απόφασης. Οι δύο κριτές, αφού δώσουν σχετικό όρκο και *εις την συνείδησίν τους*, θα λάβουν υπόψη την ανωτέρω απόφαση, καθώς και όλα τα σχετικά έγγραφα και θα εξετάσουν και τα δύο μέρη (*και τα αμοιβαία στοματικά, ή και εγγράφως δίκαια*), προκειμένου η απόφασή τους να είναι ορθή και δίκαιη (*ως καλιότερα ήθελε ευρούν εύλογον*). Και εδώ τονίζεται ότι οι κριτές δύνανται, *δια την περίστασιν της ασυμφωνίας*, να εκλέξουν και τρίτο αιρετοκριτή και *λικουϊδατόρον*, ο οποίος όμως να μην υπάρχει περίπτωση να μεροληπτήσει υπέρ ενός εκ των δύο μερών (*οπού να μην είναι ύποπτος των μερών*). Και τα δύο μέρη δηλώνουν ότι θα εφαρμόσουν αμετάκλητα τη διαιτητική απόφαση (*να το έχουν και κρατούν στέρεον, και αμετάτρεπτον χωρίς καμίαν εναντίωσιν εις αμοιβαίον γενικόν τους δεσμόν κατά τους νόμους*). Το συνυποσχετικό θα ισχύσει για διάστημα είκοσι ημερών, εντός του οποίου θα λάβει τέλος αυτή η διαφορά, με την καταγραφή της απόφασης των κριτών. Ακολουθούν οι υπογραφές των μαρτύρων, καθώς και του Παπά, αλλά όχι του *Γγογκάκι*, επειδή ο ίδιος δηλώνει ότι δεν γνωρίζει γραφή⁴⁴².

Επισημαίνουμε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της εν λόγω πράξης. Κατ' αρχάς, πρόκειται για ένα εκτενέστατο συνυποσχετικό που μας παρέχει πολλά στοιχεία για την υπόθεση. Πληροφορούμαστε λοιπόν ότι η αντιδικία αφορά συντροφία εμπορίας σταφυλιών, η οποία είχε συσταθεί στην Κέρκυρα από δύο ηπειρώτες εμπόρους. Οι εταίροι έχουν ήδη προσφύγει σε ένδικα μέσα και έχει εκδοθεί πρωτοδίκως δικαστική απόφαση. Το αντικείμενο της αντιδικίας αφορά τα κέρδη της συντροφίας. Βάσει του άρθρου 1703 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Όταν το περί εταιρείας έγγραφον δεν προσδιορίζει το εκ των κερδών ή ζημιών ανήκον μέρος εις έκαστον συνεταίρον, το μέρος τούτο ορίζεται κατ' αναλογίαν τού όσον έκαστος συνεισέφερεν εις το κεφάλαιον της εταιρείας. Ως προς τον καταβαλόντα μόνον την βιομηχανίαν του, το εκ των κερδών ή ζημιών μέρος του κανονίζεται κατά το μέρος του καταβαλόντος εις την εταιρείαν την μικροτέραν ποσότητα*.⁴⁴³ Οι ορισθέντες ειδικοί κριτές κατάγονται επίσης από την απέναντι ηπειρωτική περιοχή, αλλά προφανώς και αυτοί, όπως και οι αντίδικοι, δραστηριοποιούνται εμπορικώς στην Κέρκυρα, εφόσον

⁴⁴² Στο τέλος των συμβάσεων πάντα υπήρχαν οι υπογραφές (*subscriptiones*) των συμβαλλομένων μερών, των κριτών ή των μαρτύρων. Μάλιστα, κάποιες φορές οι ίδιοι οι συμβολαιογράφοι υπέγραφαν στη θέση εκείνων που δεν γνώριζαν γραφή. Βλ. και ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Συμβολαιογράφος*, σ. 16.

⁴⁴³ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 320.

διαμένουν σε αυτήν. Βασικό καθήκον των κριτών θα είναι η εφαρμογή της ήδη εκδοθείσας δικαστικής απόφασης, με τον καθορισμό των εταιρικών κερδών, αλλά και των ζημιών. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην ικανοποίηση του αισθήματος δικαίου εκ μέρους των κριτών, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, οι οποίοι υποχρεούνται σε ορκοδοσία με επιπλέον "δέσμευση" της συνειδήσεώς τους.

Αρκετά ενδιαφέρον είναι και το ακόλουθο συνυποσχετικό, επειδή αποδεικνύει ότι κριτές εμπειρογνώμονες επιλέγονταν και από άλλα συναφή με το αντικείμενο της αντιδικίας επαγγέλματα. Στις 18/30 Αυγούστου 1832⁴⁴⁴, εμφανίσθηκαν ο *Κύριος* Γεράσιμος Φαναριώτης, από το νησί των Παξών και κάτοικος στην πόλη της Κέρκυρας, και ο Εμμανουήλ Αρκαδινός, από την Κεφαλονιά, *καλά* γνωστοί των μαρτύρων, και ζήτησαν από το συμβολαιογράφο να γράψει αυτό το συνυποσχετικό, για να δώσουν τέλος στις διαφορές τους σχετικά με τη συντροφία που είχαν συνάψει στο νερόμυλο, στην τοποθεσία *Πεζαμίλους, του Πετρετίν*, τον οποίο ο Φαναριώτης είχε μισθώσει για ένα έτος από τον Γεώργιο Κανονά, φούρναρη της πόλης, με μίσθωμα 60 τάλαρα δίστηλα *της Ισπανίας*. Η συντροφία ήταν ετήσια και σκοπός της ήταν η κατανομή εξ ημισείας όλων των κερδών από το νερόμυλο, μετά την αφαίρεση των σχετικών εξόδων. Όμως, δεδομένου του ότι οι δύο εταίροι δεν συμφωνούν μεταξύ τους για διάφορα ζητήματα, θεωρούν αναγκαίο να λύσουν τη συντροφία, αλλά επειδή αυτό *εστάθη αδύνατον*, προσφεύγουν στην αιρετοκρισία και ορίζουν κριτές: ο Φαναριώτης τον Θεόδωρο Κουρνιαύτη, φούρναρη, και ο Αρκαδινός τον Γάλλο *Αντώνιον Μπενανσόν*, επίσης φούρναρη της πόλης της Κέρκυρας. Οι δύο κριτές, ως συνήθως, έχουν δικαίωμα να ορίσουν και τρίτο, εάν υπάρξει ασυμφωνία, και θα εξετάσουν *όλα τα αμοιβαία δίκαια και παραπονέσεις...θεωρώντας και το Γράμμα της Ενοικιασίας* και τα δύο μέρη θα κρατήσουν την απόφαση των κριτών *στέρεην και αμετάτρεπτην ως τελειωτική απόφασις Κριτηρίου*. Σε περίπτωση δε που ο μύλος, ολόκληρος ή κατά το ήμισυ, δοθεί στον Αρκαδινό, αυτός θα είναι υποχρεωμένος να εγγυηθεί στον Φαναριώτη την καταβολή των επόμενων μισθωμάτων, καθώς και για οποιαδήποτε ζημία ενδέχεται ο Αρκαδινός να προκαλέσει. Το συνυποσχετικό έχει διάρκεια τεσσάρων ημερών, εντός της οποίας οι αιρετοκριτές υποχρεούνται να παραδώσουν την απόφασή τους στο συμβολαιογράφο (*την προσφέρουν εις Νοταρικάς πράξεις δια την ενέργειάν της*). Ακολουθούν οι υπογραφές μόνον του Φαναριώτη και των δύο μαρτύρων, επειδή ο Αρκαδινός δεν γνωρίζει γραφή.

⁴⁴⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 10r.

Παρατηρούμε ότι για τον καθορισμό της αξίας του αλεύρου που παράγεται στο νερόμυλο ορίζονται κριτές-εκτιμητές αρτοποιοί, πιθανότατα για δύο βασικούς λόγους. Κατά πρώτον, επειδή αυτοί γνωρίζουν περί των αλεύρων: ζητήματα διαθεσιμότητας των πρώτων υλών, τις μετρικές αντιστοιχίες μεταξύ σιτηρών και παραγόμενων από αυτά αλεύρων, το κόστος αλλά και την τιμή πώλησης των αλεύρων κατ' αναλογία της ποιότητας αυτών, τις συνθήκες αποθήκευσης και μεταφοράς αυτών κ.ά. Κατά δεύτερον, χωρίς βεβαίως ο συμβολαιογράφος να θεωρεί άξιο καταγραφής, ενδέχεται να μην υπήρχαν μυλωνάδες με επαρκείς γνώσεις για την επίλυση αυτής της διαφοράς, δεδομένου μάλιστα ότι, όπως βλέπουμε και στη συνέχεια, οι επιλεγέντες κριτές καλούνται να διευθετήσουν και ζητήματα που αφορούν τη μίσθωση του νερόμυλου, αλλά και γενικότερα ζητήματα της εν λόγω συντροφιάς. Σχετικά δε με το τελευταίο, επισημαίνουμε το ενδεχόμενο λύσης της συντροφιάς, αλλά όχι παύσης της οικονομικής δραστηριότητας από τους πάλαι ποτέ εταίρους.

III. Από κοινού εκλογή κριτών

Η εκλογή των κριτών συνιστά μία σύμβαση η οποία δημιουργούσε ενοχική σχέση, εφόσον οι αιρετοί κριτές είχαν ως υποχρέωση την αντικειμενική επίλυση της υπόθεσης και τα συμβαλλόμενα μέρη την αποδοχή αυτής. Άξια αναφοράς αποτελούν τα συνυποσχετικά στα οποία τα αντικρουόμενα μέρη επιλέγουν από κοινού τους κριτές οι οποίοι θα διευθετήσουν τη διαφορά τους. Έτσι, παρατηρείται πως δεν διευκρινίζεται αν κάποιο από τα δύο μέρη προτιμά περισσότερο τον έναν ή τον άλλο κριτή ή αν τους επιλέγουν ενώπιον του συμβολαιογράφου ύστερα από πρόταση του τελευταίου. Επί παραδείγματι, στις 18 Αυγούστου 1808⁴⁴⁵, ενώπιον μαρτύρων, ο *signor* Πάνος Εσέ, από το ένα μέρος, και ο *μισέρ* Σπυρίδων Μιχαλάς από το άλλο, σύντροφοι-υποπακτονάριοι των αγαθών και των εισοδημάτων του εκλαμπρότατου Κυρίου Κολλονέλου Γεωργίου Μόλαρη, επιθυμούν να δώσουν τέλος στις μεταξύ τους δικαστικές διαμάχες που είχε ξεκινήσει ο Εσέ στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο (*Εκλαμπρότατο Κριτήριο της πρώτης ακροάσεως*). Εκλέγουν λοιπόν με το συνυποσχετικό από κοινού ως κριτές τους κυρίους *δοτόρ* Σπυρίδωνα Γιαλλινά και Νικόλαο Θεοτόκη, οι οποίοι είναι ελεύθεροι να ακούσουν τις απόψεις και των δύο μερών και να μελετήσουν τα έγγραφα (κατάστιχα, βιβλία, λογαριασμούς). Στο πλαίσιο της διευκόλυνσης της διαιτητικής διαδικασίας, σημειώνεται ότι οι κριτές μπορούν να συνεδριάσουν και να εξετάσουν την υπόθεση οποτεδήποτε αυτοί το

⁴⁴⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 206, χ.α.

θελήσουν (*καθήμενοι εις πάσαν ημέραν και ώρα όπου θελήσουν εάν και εισίν εορτή χαρμόσυνος*). Το χρονικό περιθώριο έκδοσης της διαιτητικής απόφασης είναι 20 ημέρες. Οι κριτές, ως είθισται, μπορούν να εκλέξουν και τρίτο κριτή, ο οποίος ξεκαθαρίζεται πως δεν θα πρέπει να είναι *ύποπτος*, δηλαδή να υπάρχουν ενδείξεις ότι θα μεροληπτήσει υπέρ ενός εκ των δύο αντιδίκων.

Άλλη μία περίπτωση κατά την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη επιλέγουν από κοινού τους κριτές τους. Στις 6 Σεπτεμβρίου 1702⁴⁴⁶, στην οικία του παρόντος εκλαμπρότατου *signor Κόντε Βέτου* Βούλγαρη στην *Οβριακή*, καταγράφεται ότι ανέκυψαν διαφορές (*τρέχουν κρίσεις και διαφορές*) ανάμεσα στον Βούλγαρη, εξ ονόματός του και ως κληρονόμος του πατέρα του *signor Αντώνιου*, και του *signor Γιακουμή Λουκάνη*, εξ ονόματος και των αδελφών του. Η αντιδικία αφορά τα υποθηκευμένα ακίνητα αγαθά, τα οποία ο άνωθεν *signor Κόντες* και ο πατέρας του Αντώνιος είχαν αποκτήσει για τις οφειλές που είχε προς αυτούς ο *signor Σπύρος Ρεγγίνης*. Από το ένα μέρος λοιπόν ο *signor Βούλγαρης* και από το άλλο ο *signor Γιακουμέτος*, ως κληρονόμοι του άνωθεν θανόντα Σπύρου Ρεγγίνη, από κοινού με τον παρόντα ευγενή Έκτορα Λουκάνη, πατέρα των άνωθεν Λουκάνη, μέσω πληρεξουσίου⁴⁴⁷, συνάπτουν αυτό το συνυποσχετικό και εξέλεξαν για διακριτές και άρμπιτρας αυτών *δεγιούρε ε δεφάκτο ιναπελάμπιλε*⁴⁴⁸, *μόρε βένετο*, τους ευγενείς Σπύρο Ρίκι, υιό του θανόντα ευγενή Λίβιου, και τον ευγενή Θεόφιλο Λουκάνη, προς τους οποίους δίνουν εξουσία να ακούσουν και να μελετήσουν τις διαφορές αυτών, τόσο τις έγγραφες όσο και τις προφορικές (*εκ στόματος*). Τα δύο μέρη υπόσχονται να υπακούσουν σε ό,τι οι κριτές αποφασίσουν (*καθώς τα δίκαια αυτών θέλουν προσφέρουν έμπροσθεν αυτών και ό,τι κρίνουν και αποφασίσουν οι άνωθεν ευγενείς κριτές, άρμπιτρες αυτών υπόσχονται τα δύο μέρη να το έχουν και να το κρατούν στέρεο, βέβαιο και αμετάκλητο*). Παρατηρούμε δε ότι η νομοτυπική μορφή του συνυποσχετικού δεν αλλάζει σε διαφορετικό χώρο και χρόνο: *...εσινιβάστησαν ησε ή,τι διαμφορές έχουν να βάλουσιν αφοτέρος τους καλούς ανθρώπους...του ακούσουν και ηδούν την άπασαν διαφοράν όπου έχουν και κρίνουν και αποφασίσουν τους με τον Θεόν και με την ψυχήν τους απ' όσον εγρηκήσουν* (Κεφαλονιά, 1559)⁴⁴⁹.

⁴⁴⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 6, φ. 272ν.

⁴⁴⁷ Την 1η Ιουλίου, στις συμβολαιογραφικές πράξεις του *signor* Αναστάσιου Ασημόπουλου.

⁴⁴⁸ *Ιναπελάμπιλε* < *inappellabile*: ο ανέκκλητος, ο τελεσίδικος. Βλ. και ΔΡΑΚΑΚΗΣ, *Εμμανουήλ Κασσιμάτης*, σ. 447. Το ανέκκλητο των διαιτητικών αποφάσεων εφαρμοζόταν και στην Κρήτη. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, «Εξωδικαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών», σ. 233.

⁴⁴⁹ ΒΑΓΙΩΝΑΚΗΣ, *Ανδρέας Αμάραντος*, αρ. πρ. 235, σ. 283.

IV. Ευσύνοπτες διαιτητικές αποφάσεις

Κάποιες φορές οι συμβολαιογραφικές πράξεις επίλυσης διαφορών είναι αρκετά σύντομες αλλά περιεκτικές. Γίνεται λοιπόν αναφορά, πλην των συμβαλλομένων μερών και των κριτών, της απόφασης που εκείνοι έλαβαν. Η καταγραφή της επίλυσης των διαφορών αρκετές φορές δεν αποτελούσε μια χρονοβόρα διαδικασία εφόσον αφενός οι κριτές ομονοούσαν και διατύπωναν με σαφήνεια τις αποφάσεις τους⁴⁵⁰, αφετέρου, η προς επίλυση διαφορά έθετε συγκεκριμένα ζητήματα προς διευθέτηση, με αποτέλεσμα να είναι ευκολότερη η μελέτη και η επίλυσή τους. Στο πλαίσιο δε μίας μακροσκοπικής ιστορικής προσέγγισης, επισημαίνουμε ότι και στην εποχή μας, η διαιτητική απόφαση πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία: α) το όνομα και το επώνυμο του επιδιαιτητή και των διαιτητών, β) τον τόπο και το χρόνο της έκδοσής τους, γ) τα ονόματα και τα επώνυμα εκείνων που έλαβαν μέρος στη διαιτητική διαδικασία, δ) τη συμφωνία για διαιτησία στην οποία βασίστηκε, ε) το αιτιολογικό και στ) το διατακτικό.

Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα ευσύνοπτων διαιτητικών αποφάσεων είναι και τα παρακάτω. Στις 8 Απριλίου 1790⁴⁵¹, στο μετζά της οικίας του *Nobile signor* Σπυρίδωνος Μουστοξύδη, ο οποίος από κοινού με τον *Reverendo signor* Αλέξανδρο Βαρότση έχουν εκλεγεί ως κριτές για τις διαφορές μεταξύ του Δημητρίου Καλικιόπουλου και του *Giovanni Vituri*. Οι δύο κριτές, αφού άκουσαν τα επιχειρήματα και των δύο μερών, ομοφώνως αποφάσισαν ότι για οποιαδήποτε πίστωση ο Βιτούρη υποχρεούται να καταβάλει μόνον 10 τάλαρα (1 τάλαρα/μηνιαίως). Στις 28 Μαΐου 1790⁴⁵², στο μετζά της οικίας του *signor Dotor Conte* Σπυρίδωνος Γεωργίου Θεοτόκη, οι *εγγενείς signori* Θεοτόκης και *Antonio Maria* Καποδίστρια *Dotor*, εκλεγμένοι κριτές από τον *signor Capitano Pietro Gironzi*, πληρεξούσιου της *signora Anzola Regis Manessi* και από τον *signor Giovanni Battista Prosperi*, βάσει συνυποσχετικού στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου. Οι κριτές, αφού άκουσαν και τα δύο μέρη μέσω των συνηγόρων τους, *Christi Nomine*, δηλώνουν ότι προ πάντων η *Anzola* πρέπει να καταβάλει το ποσό των 15 ταλάρων, με το οποίο θα εκλείψει η οφειλή που οδήγησε σε αυτή τη διαμάχη. Επισημαίνουμε εδώ ότι, ενώ στο συμβολαιογραφικό κατάστιχο ακολουθούν δύο κενές σειρές, δηλαδή χωρίς τις υπογραφές των κριτών. Στις 9 Σεπτεμβρίου

⁴⁵⁰ Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, άρθρο 892.

⁴⁵¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 149, φ. 18v.

⁴⁵² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 150, φ. 20r.

1795⁴⁵³, εμφανίσθηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου οι κριτές *Κάπο* Γιάννης Αργαλιάς και Χριστόδουλος Κασφίκης, και οι δύο από το χωριό Γαστούρι, εκλεγμένοι από την Αγγελική, κόρη του θανόντα παπά Πιέρου Καψοκαβάδη, και από τον Στάμο Μπρεντάνο, βάσει προγενέστερου συνυποσχετικού. Οι κριτές, *καθεζόμενοι...*, αποφάσισαν ότι ο Μπρεντάνος υποχρεούται να καταβάλει στην Αγγελική 4 βενέτικα τάλαρα, με τα οποία δεν θα υπάρξουν άλλες απαιτήσεις, και η Αγγελική να του παραδώσει το κλειδί και *το ποσέσσο* του σπιτιού που ο Μπρεντάνος είχε μισθώσει σε αυτήν.

V. Επιδιαιτητές

Δεν ήταν λίγες οι φορές, κατά τις οποίες για να δοθεί οριστική επίλυση μιας διαφοράς απαιτούνταν και η συνεισφορά ενός τρίτου κριτή. Συνήθως αυτός επιλεγόταν από τους δύο πρώτους κριτές, χωρίς τη συμμετοχή των αντιδίκων. Στις 4/16 Φεβρουαρίου του 1814⁴⁵⁴, συγκεντρώθηκαν στο συμβολαιογραφείο από τη μία πλευρά ο *κυρ* Αντώνης Αρταβάνης και από την άλλη ο Θεοδωρής Γιούργας, οι οποίοι, επειδή επιθυμούν να σταματήσουν τις μεταξύ τους διαμάχες σχετικά με το εργαστήριο *φαουλάρικο* που είχαν, από κοινού, στο προάστιο του Σαρρόκο, εκλέγουν κριτές ο *μεν* Αρταβάνης τον *κύριο* Πάνο Δαπέργολα και ο Γιούργας τον *κύριο* Σπύρο Μπουτούνο. Οι κριτές, σε διορία 15 ημερών, θα πρέπει να λάβουν τις καταθέσεις των αντιδίκων και να αποφανθούν. Πράγματι, στις 16/28 Φεβρουαρίου 1814, οι παραπάνω κριτές εμφανίστηκαν εκ νέου ενώπιον του συμβολαιογράφου, μαζί με τον τρίτο κριτή, τον *κύριο* Δημήτριο Κόλλα. Οι κριτές έλαβαν γνώση των διαφορών μεταξύ των δύο μερών και σχετικά με τα 25 γρόσια τα οποία ο Γιώργος ισχυρίζεται ότι δάνεισε στον Αρταβάνη, ο *μεν* Δαπέργολας αποφάσισε ότι αυτά πρέπει να τα κρατήσει ο Αρταβάνης για τα έξοδα της διατροφής του Γιούργα για το χρονικό διάστημα των 30 ημερών, όπως εξήγησε ο Αρταβάνης. Ο Μπουτούνος αποφάσισε πως ο Γιώργος θα πρέπει να δώσει στον Αρταβάνη μόνον 15 γρόσια και τα υπόλοιπα να τα κρατήσει για την απαίτηση της τροφής. Παρατηρώντας λοιπόν ο τρίτος κριτής την ασυμφωνία των δύο παραπάνω κριτών, τονίζει πως συμφωνεί με τη γνώμη του Δαπέργολα. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως λίγες είναι οι φορές που καταγράφεται με σαφήνεια η διάσταση των απόψεων μεταξύ των κριτών. Τέλος, οι

⁴⁵³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 18, φ. 34r.

⁴⁵⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 114, β.2, υπ. 13, φ. 1r.

κριτές, σχετικά με το εμπόρευμα του εργαστηρίου που πωλήθηκε επί πιστώσει (τα *μπιστιού*), αποφασίζουν ότι το τίμημα αυτού θα βαρύνει εξ ολοκλήρου τον Αρταβάνη.

Η διεκδίκηση των δεδουλευμένων ασφαλώς και αποτελούσε μία από της βασικές αιτίες προσφυγής στη διαιτησία. Η ιδιαιτερότητα της παρακάτω πράξης, πλην της ύπαρξης επιδιαιτητή, έγκειται στο ότι τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν συγγένεια πρώτου βαθμού. Στις 10 Μαΐου 1825⁴⁵⁵, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο ο *τίμιος κύριος* Σπυρίδων Στίμας και ο Βασίλης Γρηγοράτος, οι οποίοι ήταν κριτές εκλεγμένοι, με *θεληματικό άττο*, στις 8 Οκτωβρίου 1824, στο Ειρηνοδικείο (*Κριτήριο της Ειρήνης*), από τους Παναγιώτη και Δημήτριο Ζερβό, από την πόλη της Κέρκυρας. Αυτοί εκλέγουν και τον τρίτο κριτή⁴⁵⁶, τον ευγενή Σπυρίδωνα Βαρούχα. Την επόμενη ημέρα, οι τρεις κριτές συγκεντρώθηκαν στην οικία του Γρηγοράτου, στη συνοικία των Αγίων Πάντων, οι οποίοι, αφού μελέτησαν την υπόθεση, αποφάνθηκαν αρχικά ότι ο Δημήτρης υποχρεούται να καταβάλει στον Παναγιώτη τους μισθούς των σαράντα μηνών για την παρασχεθείσα εκ μέρους του εργασία (*ήμουν δούλος*) στο κατάστημα *του καφέ*, καθώς και την αμοιβή άλλων έντεκα μηνών εργασίας στην πώληση του τσίπουρου, δηλαδή συνολικά μισθούς πενήντα ενός μηνών, προς 12 βενετικά τάλαρα ετησίως, ποσό από το οποίο αφαιρούν τα χρήματα που ο Παναγιώτης έχει ήδη λάβει: i. 83 γρόσια και 1 βενετικό τάλαρο, ii. την αξία ενός καινούργιου *κομού* (το γνωστό έπιπλο): 68 γρόσια και 10 παράδες, συνολικά δηλαδή 28½ βενετικά τάλαρα (151 γρόσια: 27 τάλαρα: 5,5 γρόσια/τάλαρο). Επομένως, ο Παναγιώτης μένει να λάβει 22½ βενετικά τάλαρα. Επιπλέον, οι κριτές τονίζουν πως οι υπόλοιπες απαιτήσεις των μερών δεν γίνονται δεκτές και υποδεικνύουν την *ειρήνευση* των δύο αδελφών. Τέλος, αναφέρεται ότι ο συμβολαιογράφος θα λάβει ένα τάλαρο από τον καθένα για δύο αντίγραφα αυτής της απόφασης.

Συνηθέστατα, οι αποφάσεις των κριτών είναι καταγεγραμμένες σε μία συμβολαιογραφική πράξη, χωρίς να αναφέρεται ξεχωριστά τι θεωρούσε ο καθένας τους ορθό και αυτό διότι από κοινού αποφάσιζαν ποια θα ήταν η δικαιότερη επίλυση. Στη παρακάτω όμως περίπτωση, οι κριτές αποφαινόμενοι επί της υπόθεσης, καταθέτοντας στον συμβολαιογράφο τις αποφάσεις τους ξεχωριστά. Στις 6/18 Σεπτεμβρίου 1818⁴⁵⁷, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογράφο οι κριτές *κυρ* Μιχαήλ Βλάχος και *κυρ* Τζανέτος Αγάθος, και οι δύο από την πόλη της Κέρκυρας, οι οποίοι εκλέχθηκαν κριτές από τον *κυρ* Σπυρίδωνα Καραγιάννη, τον Σπύρο *Παγγράτη* και την

⁴⁵⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Δ 102, β. 5, φ. 58r.

⁴⁵⁶ Σε συνυποσχετικό στις πράξεις του Φιλίππου Κατωιμέρη, ΠΑΠΑΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ, ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ, «Οι πράξεις του νοταρίου Καρουσάδων», σ. 243.

⁴⁵⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 636, β.3, φ. 120 r.

Ζωή Μακρή⁴⁵⁸. Οι κριτές εκλέγουν και τρίτο κριτή, τον *signor* Σπυρίδωνα Περούλη, εφόσον υπάρξει διχογνωμία. Στη συνέχεια, την ίδια ημέρα, οι κριτές δηλώνουν ότι επειδή πράγματι δεν υπήρξε ομόφωνη διαιτητική απόφαση, καταγράφεται πρώτα η απόφαση του πρώτου κριτή, του Βλάχου, η οποία έχει ως εξής. Ο Καραγιάννης ζήτησε να του δοθεί λογαριασμός σχετικά με το κρασί που πουλήθηκε στο μαγαζί, μαζί και με άλλο εμπόρευμα, από την 1η Δεκεμβρίου του 1815 μέχρι και την 1η Σεπτεμβρίου του 1816, από τους δύο συντρόφους του, τον Σπύρο Παγκράτη και τη Ζωή Μακρή, δηλαδή 20 βαρέλες κρασί, βάσει του κατάστιχου. Όμως από την πώληση του κρασιού και των υπόλοιπων *εδεσμάτων* τον προηγούμενο καιρό αποκόμισαν 120 τάλαρα. Μάλιστα προτείνει να δώσουν στον Καραγιάννη 6 βαρέλες κρασί και 1½ ξέστα ελαιόλαδο για τα οποία οι κριτές ορίζουν ότι θα πρέπει να ορκιστεί πως τα πήρε ο Καραγιάννης. Σχετικά δε με μία ξέστα ελαιόλαδο *χοντρό* που έμεινε στο εργαστήριο, αποφασίζεται να δοθεί το αναλογούν μερίδιο στον Παγκράτη, δηλαδή 12 *μπότηδες καλούς* και 2 *μισέμποτα*. Εντός 15 ημερών, επίσης, πρέπει να δοθεί στον Παγκράτη και μερίδιο από τα εργαλεία (σουγιάδες, ξυράφια κ.ά.).

Στη συνέχεια, παρατίθεται η απόφαση του δεύτερου κριτή, του Αγάθου. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι ήδη ο Παγκράτης και η Μακρή, από κοινού με τον Καραγιάννη, έκαναν λογαριασμό σχετικά με το πωληθέν εμπόρευμα από την 1η Δεκεμβρίου του 1815 έως και την 1η Οκτωβρίου του 1816, με κέρδος 120 τάλαρα, τα οποία κατένειμαν σε 3 μερίδια και πήρε ο καθένας το δικό του. Σχετικά δε με τις 8 βαρέλες κρασί, τους 12 *μπότηδες*, τα 2 *μισόμποτα*, τους σουγιάδες, τα ξυράφια και τη μία ξέστα ελαιόλαδο που ο Παγκράτης και η Μακρή είχαν στην κατοχή τους, αλλά δεν τα είχαν μοιραστεί με τον Καραγιάννη, ο κριτής ορίζει πως ο Παγκράτης και η Μακρή υποχρεούνται να δώσουν στον Καραγιάννη το μερίδιο που του αναλογεί. Τέλος, λίγες ημέρες αργότερα, στις 16/ 28 Σεπτεμβρίου, αποφάνθηκε και ο τρίτος κριτής, ο *signor* Περούλης, ο οποίος με την εξουσία που του δόθηκε και, αφού μελέτησε και τις αποφάσεις των άλλων δύο κριτών, αναφέρει πως ο ίδιος διαφωνεί με την άποψη του Αγάθου επί της υπόθεσης και πιστεύει ότι οι τρεις σύντροφοι δεν θα πρέπει να απαιτήσουν πλέον τίποτε ο ένας από τον άλλο. Σχετικά δε με τη διαφορά του κρασιού, όπου ο πρώτος κριτής αναφέρει ότι ήταν 6 και ο δεύτερος 8, ο Περούλης ορίζει πως θα πρέπει να το δώσουν 6 ½ ξέστες.

⁴⁵⁸ Συνυποσχετικό στις 24 Αυγούστου/4 Σεπτεμβρίου 1818.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

Η εξεύρεση οικονομικών πόρων για την κάλυψη αναγκών μέσω δανειστικών επιλογών αποτελεί διαχρονική πρακτική, η οποία εντοπίζεται και στην Κέρκυρα του 18ου και του 19ου αιώνα, και η οποία συνήθως επικυρώνεται με τη σύναψη αντίστοιχης σύμβασης. Όπως είναι ευνόητο, κάποιες φορές ανακύπτουν ζητήματα ως απόρροια της μη εκπλήρωσης των ανειλημμένων συμβατικών υποχρεώσεων κατεξοχήν εκ μέρους του δανειστή, ζητήματα που απαιτούν διευθέτηση και επίλυση. Στη Βενετία⁴⁵⁹, μάλιστα αρμόδιοι για την επίλυση διαφορών για χρέη ήταν οι Giudici di Petizion. Γενικώς, η σύμβαση αποτελεί μία από τις πιο ουσιαστικές κατηγορίες δικαιοπραξιών, από την οποία απορρέουν έννομες σχέσεις. Άλλωστε, η σύμβαση είναι *Συμβόλαιον ήτοι ομολογία...ενθύμισις και καταγραφή των συμφωνηθέντων*⁴⁶⁰. Μέσω της σύναψης συμβάσεων δημιουργούνται ενοχικά δικαιώματα, καθώς και υποχρεώσεις για τα συμβαλλόμενα μέρη⁴⁶¹. Αυτή η ενοχική σχέση, η οποία εντοπίζεται συχνότατα στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα, αναφέρεται με το λατινογενή και ελληνοποιημένο όρο *ομπλιγάρι (obligatio)*⁴⁶². Αναλυτικότερα, με τον όρο ενοχή ορίζεται η σχέση μεταξύ δύο ή και περισσότερων προσώπων, σύμφωνα με την οποία το ένα μέρος έχει την υποχρέωση για παροχή, γι' αυτό ονομάζεται οφειλέτης ενώ το άλλο έχει δικαίωμα στην παροχή, εξού και ονομάζεται δανειστής. Αξίζει να σημειωθεί πως η ενοχή ως δεσμός δικαίου έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα, και δεν είναι λίγες οι φορές, στις οποίες εφαρμόζεται και το στοιχείο του εξαναγκασμού, στις περιπτώσεις, δηλαδή κατά τις οποίες απαιτείται αναγκαστική εκτέλεση.

⁴⁵⁹ KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 216.

⁴⁶⁰ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 65.

⁴⁶¹ Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Δικαιοπραξίες εμπορικών εταιρειών (συντροφιών) στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», *Dictio* 5 (2012) 11-63 (58).

⁴⁶² ΣΠ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ – Ι. ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 115. Ομπλιγάρι < obligare: υποχρεώνω, ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 123.

Οι δανειστικές συμβάσεις είναι μία από τις κατηγορίες των επώνυμων συμβάσεων. Αναλυτικότερα, δάνειο είναι η σύμβαση, που συνάπτεται μεταξύ του δανειστή και του οφειλέτη σχετικά με τη μεταβίβαση είτε ενός χρηματικού ποσού, είτε ενός πράγματος, με τη δέσμευση του τελευταίου να το επιστρέψει αργότερα. Στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα εντοπίστηκαν συχνότατα και οι δύο κατηγορίες δανειστικών συμβάσεων, το δάνειο σε είδος, και σε χρήμα (κεφάλαιο) σε υποθέσεις επίλυσης διαφορών. Στη Βενετία⁴⁶³, επίσης, υπήρχε ειδική υπηρεσία, το Magistrato dei Sopraconsoli dei Mercanti, η οποία, μεταξύ άλλων, εξέταζε υποθέσεις διαφορών μεταξύ πιστωτών και δανειστών. Σύμφωνα με το άρθρο 1150 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Αι υποχρεώσεις δύνανται να αποσβεσθώσι δια της γενομένης πληρωμής παρ' οιοδήποτε, έχοντος προς τούτο συμφέρον, οίον, παρά του υποχρεωμένου, ή τινός εγγυητού*⁴⁶⁴. Ενώ σε ό,τι αφορά την εξόφλησή του, δεν είναι λίγες οι φορές που μολονότι αυτό δινόταν σε χρήμα, η αποπληρωμή του αποφασιζόταν πως θα δοθεί σε είδος. Σε κάθε όμως περίπτωση, για την απόσβεση του χρέους χρειαζόταν, πέραν της αποπληρωμής του δανείου, η καταστροφή του δανειστικού ομολόγου ή τουλάχιστον η δήλωση επί του εγγράφου ότι το χρέος εξοφλήθηκε⁴⁶⁵.

Ήδη από τον 11ο αιώνα, καταγράφονται οι πρώτοι επενδυτές οι οποίοι διέθεταν προς δανεισμό μέρος των χρηματικών ποσών που κατείχαν⁴⁶⁶. Σε ό,τι αφορά το δανεισμό, είναι άξιο αναφοράς πως ο οφειλέτης συχνά, εφόσον αυτό δεν έχει οριστεί, δεν ήταν υποχρεωμένος να ξεχρεώσει τον δανειστή του με το ίδιο είδος δανείου, ασφαλώς όμως θα έπρεπε να μεριμνήσει ούτως ώστε η αποπληρωμή να είναι ίδιας αξίας με το παρεχόμενο δάνειο. Ανεξάρτητα όμως από το είδος της αποπληρωμής, σημαντικότατο ρόλο κατείχε τόσο η διαδικασία εξόφλησης του δανείου, όσο και η διασφάλιση του κεφαλαιούχου. Όπως εξάλλου εντοπίστηκε σε πλήθος συμβολαιογραφικών πράξεων, ο οφειλέτης δέσμευε κάποιες φορές ακόμα και ολόκληρη την προσωπική του περιουσία για την εγγύηση της εκπλήρωσης της υποχρέωσής του απέναντι στον δανειστή, ο οποίος σε περίπτωση μη καταβολής edύνατο να προσφύγει σε ένδικα μέσα, προκειμένου να λάβει την πληρωμή του.

Αρκετοί ήταν οι τρόποι που επιλέγονταν για να αποπληρωθεί το δάνειο. Κατ' αρχάς, η διευθέτηση μέσω των πολλών δόσεων αποτελούσε μια πρώτη επιλογή, χωρίς να αποκλείονται και περιστατικά κατά τα οποία οι οφειλέτες παραχωρούσαν ακόμα και την πλήρη κυριότητα κάποιων αγαθών τους ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις

⁴⁶³ KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 216.

⁴⁶⁴ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 230.

⁴⁶⁵ ΤΣΙΡΙΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές*, σ. 314.

⁴⁶⁶ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 17.

υποχρεώσεις τους. Υπενθυμίζεται δε ότι δυνάμει του άρθρου 430 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Η κυριότης είναι το δικαίωμα του νέμεσθαι, και διαθέτειν τα πράγματα κατά τον πλέον απόλυτον τρόπον, χωρίς όμως να γίνεται καμμία χρήσις αυτού, απαγορευόμενη παρά των νόμων, ή των κανονισμών*⁴⁶⁷.

Κάποιες άλλες φορές η εξόφληση μπορούσε να διευθετηθεί με τη μέθοδο της ανταλλαγής (permutatio), πρακτική η οποία είναι δηλωτική της οικονομικής κατάστασης της εποχής⁴⁶⁸. Η σύμβαση αυτή έχει ομοιότητες με τη σύμβαση πώλησης, με τη διαφορά ότι δεν καταβάλλεται τίμημα, αλλά παραδίδεται κάποιο άλλο υλικό αγαθό, η αξία του οποίου αντιστοιχεί στο οφειλόμενο χρηματικό ποσό. Μία ακόμα συνηθισμένη τακτική που συναντάται στο πλαίσιο της αποπληρωμής του χρέους ήταν η μίσθωση του πράγματος. Πιο συγκεκριμένα, σε αυτή τη σύμβαση ο εκμισθωτής, υποχρεούται να παραχωρήσει στον μισθωτή για όσο χρόνο διαρκέσει η σύμβαση, τη χρήση ενός πράγματος, το οποίο ονομάζεται μίσθιο, έναντι αμοιβής, το αποκαλούμενο μίσθωμα. Επιπλέον, καταγράφεται λιγότερο συχνά βέβαια, η πρακτική της αντίχρησης, μέθοδος η οποία υπαγόρευε την παράδοση ενός αγαθού (κινητού/ ακίνητου) στον δανειστή εκ μέρους του οφειλέτη για όσο χρονικό διάστημα διαρκέσει η διαδικασία αποπληρωμής του χρέους⁴⁶⁹.

Στη μεσαιωνική Αγγλία, επειδή η Εκκλησία απαγόρευε τον τόκο στους δανεισμούς, ο δανειζόμενος μεταβίβαζε στο δανειστή τους τίτλους κυριότητας⁴⁷⁰ γης αντί μετρητών. Το όφελος για το δανειστή προέκυπτε από τα οφέλη της κατοχής της γης και την κάρπωση των εσόδων αυτής. Σε περίπτωση αδυναμίας αποπληρωμής, ακόμη και χωρίς υπαιτιότητα του δανειζόμενου, η γη περιερχόταν στην κυριότητα του δανειστή⁴⁷¹. Συχνό αποτελούσε το φαινόμενο του δανεισμού και στις βενετικές κτήσεις, εφόσον μία μερίδα του πληθυσμού δεν είχε τη δυνατότητα να επενδύσει το κεφάλαιό της αποκτώντας ιδιοκτησία. Πέραν τούτου, το γεγονός ότι αφενός δεν υπήρχε τραπεζικό σύστημα ή κάποιος άλλος φορέας που να μπορούσε να λειτουργήσει με αντίστοιχο

⁴⁶⁷ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 98.

⁴⁶⁸ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το δικαϊκό καθεστώς», σ. 59.

⁴⁶⁹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 144.

⁴⁷⁰ Βάσει του άρθρου 432 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Η κυριότης ενός πράγματος, είτε κινητού είτε ακινήτου, χορηγεί δικαίωμα εφ' όλων των προϊόντων και παρακολουθημάτων αυτού, φυσικών ή τεχνητών. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ*, σ. 98.

⁴⁷¹ M. KNOLL, «The Ancient Roots of Modern Financial Innovation: The Early History of Regulatory Arbitrage». *Oregon Law Review* 87 (2008) 93-116 (109). <https://ssrn.com/abstract=555972><http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.555972>.

τρόπο, αφετέρου οι ανάγκες για δανεισμό ήταν συνεχώς αυξανόμενες, οδήγησαν στην εμφάνιση του ιδιωτικού δανεισμού⁴⁷².

Οι συμβάσεις δανεισμού, και κατά την υπό εξέταση περίοδο, συνηθέστατα περιλαμβάνουν συστάσεις εμπράγματων δικαιωμάτων επί κινητών και ακινήτων αγαθών: του ενέχυρου⁴⁷³ και της υποθήκης. Στις συμβολαιογραφικές πράξεις που αναφέρονται σε δανεισμούς, διαφαίνεται κάθε φορά πως το είδος της εμπράγματης ασφάλειας καθορίζεται από την μέριμνα για την καλύτερη υπεράσπιση των συμφερόντων του δανειστή⁴⁷⁴. Μία από τις πιο συνήθεις εμπράγματες ασφάλειες που υιοθετούνται και κατά την υπό εξέταση εποχή είναι το ενέχυρο⁴⁷⁵. Με αυτόν τον όρο περιγράφονται τα αντικείμενα τα οποία παραδίδονταν από τον δανειζόμενο στον δανειστή, με σκοπό την εγγύηση της αποπληρωμής του δανείου. Στα συμβολαιογραφικά έγγραφα οι όροι που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή της παραπάνω διαδικασίας ποικίλουν αναλόγως της γλώσσας του εγγράφου. Για παράδειγμα, ο όρος «*pignus-pledgere*» χρησιμοποιούνταν στις λατινικές πράξεις των πρώτων αιώνων, ενώ στα ελληνόφωνα συμβόλαια συχνά εντοπίζονται οι όροι «*ομπλεγάρω*» ή «*σιγουράρω*»⁴⁷⁶. Η Κέρκυρα που ήταν μια πόλη με σημαντικότατο λιμάνι έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομία της εποχής. Ήταν σπουδαίο εμπορικό κέντρο, και σε αυτό το πλαίσιο σημαντικό ρόλο επιρροή άσκησε το σημαντικότερο πιστωτικό ίδρυμα της εποχής, το Ενεχυροδανειστήριο (*Monte di Pietà*), το οποίο ιδρύθηκε το 1630 και το οποίο στόχευε στην άμεση παροχή δανείου, με τη σύσταση ενεχύρου κινητών αξιών⁴⁷⁷. Σε ό,τι αφορά τις συμβολαιογραφικές πράξεις, συχνότατα εντοπίζονται διακανονισμοί χρεών οι οποίοι εφαρμόζουν την τακτική των ενέχυρων σε μια προσπάθεια επίλυσης των οικονομικών τους διαφορών. Ως ενέχυρο τίθενται τόσο ακίνητα, όσο και κινητά αγαθά όπως κοσμήματα, ασημικά, ρούχα ή και βιβλία⁴⁷⁸. Αξιοσημείωτο δε είναι το γεγονός πως σε πλήθος περιπτώσεων τα μέρη δεν διστάζουν να θέσουν ως ενέχυρο ακόμα και την προσωπική τους ελευθερία (*δέσμευση όλων των αγαθών τους και σωματικώς*), πράγμα το οποίο δεν εντοπίζεται μόνο στις

⁴⁷² Ι. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων. Το ενέχυρο στη νοταριακή πρακτική της βενετοκρατούμενης Κρήτης», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 40 (2007) 147-236 (158).

⁴⁷³ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σ. 148 και ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το Κατάστημα των Νοταρίων», σ. 269.

⁴⁷⁴ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σσ. 155-156.

⁴⁷⁵ Δυνάμει του άρθρου 1211 του σύγχρονου Αστικού Κώδικα: *για τη σύσταση του ενεχύρου απαιτείται παράδοση του πράγματος από τον κύριο στο δανειστή και συμφωνία των δύο ότι ο δανειστής αποκτά ενέχυρο στο πράγμα*.

⁴⁷⁶ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία», σσ. 150-151.

⁴⁷⁷ ΔΕΣΥΛΛΑΣ, *Η Τράπεζα των φτωχών*. τ. Α', σ. 97.

⁴⁷⁸ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σσ. 198-199.

δανειστικές συμβάσεις αλλά τίθεται και ως εξασφάλιση των δίκαιων των μερών σε άλλου είδους πράξεις⁴⁷⁹. Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτός ο όρος που εντοπίζεται σε συμβάσεις επί αιώνες, είχε παύσει προ πολλού να έχει πραγματική ισχύ.

Στη βενετική επικράτεια, σε διακανονισμούς χρεών συχνά υιοθετούνται συμψηφιστικές πρακτικές⁴⁸⁰. Ο συμψηφισμός (*compensatio*) ως μορφή επίλυσης και διευθέτησης των χρεών συναντάται σε περιπτώσεις όπου και τα δύο συμβαλλόμενα μέρη έχουν υποχρεώσεις προς τον άλλο⁴⁸¹, ενώ, όπως θα δούμε, αρκετές φορές συνδυάζεται με άλλες λύσεις, όπως αγοραπωλησία, παροχή εργασίας κ.ά. Με τον όρο αυτό εννοείται η από κοινού απόσβεση των ενοχικών σχέσεων⁴⁸². Σύμφωνα δε με το άρθρο 1207 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Αι αναμφισβήτητοι παροχαί σιτηρών, ή προϊόντων, η αξία των οποίων κανονίζεται εκ της αγοραίας τιμής, δύνανται να συμψηφισθώσι με ποσότητας εκκαθαρισμένας και απαιτητάς*⁴⁸³.

Εφόσον η σύμβαση αφορά χρηματικό κεφάλαιο⁴⁸⁴ (*βλησίδι*⁴⁸⁵), που είναι και το συνηθέστερο, τότε ορίζεται και το ποσοστό του επιτοκίου βάσει του οποίου θα υπολογισθεί ο τόκος, αλλά και το χρονοδιάγραμμα της εξόφλησης. Με τον όρο τόκος (*foenus, usura*), εννοείται η αποζημίωση εκ μέρους του πιστωτή, η οποία μπορεί να είναι σε χρήματα αλλά και σε είδος. Αποζημίωση η οποία προκύπτει από το γεγονός ότι ο δανειστής θα μπορούσε να επενδύσει το κεφάλαιό του διαφορετικώς αν το είχε⁴⁸⁶. Το σύνηθες επιτόκιο, και κατά την εξεταζόμενη περίοδο, είναι 10%⁴⁸⁷, χωρίς να είναι λίγες και οι φορές που εντοπίζεται και χαμηλότερος τόκος: 6% έως 8%, ή και υψηλότερος: 15%, ενώ ενίοτε αυτός προσδιορίζεται αναλογικά με τα κέρδη της επιχείρησης. Στην περίπτωση που δεν εκπληρωνόταν το ποσό στη συμφωνηθείσα διορία, οι κεφαλαιούχοι μπορούσαν να αποκομίσουν αρκετά μεγάλα κέρδη μέσω του ανατοκισμού⁴⁸⁸. Ο τόκος ετίθετο *lucrum cessans* με τη σκέψη ότι ο δανειστής θα μπορούσε να αποκομίσει κέρδη

⁴⁷⁹ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σ. 157.

⁴⁸⁰ Βλ. σχετικά και την προσφυγή στη διαιτησία για διαφορά μεταξύ Ελλήνων εμπόρων στη Βενετία, κατά τον δέκατο έκτο αιώνα. KORRĒ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 238.

⁴⁸¹ Για θέματα συμψηφισμού βλ. και άρθρο 1148. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 229.

⁴⁸² ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σσ. 1097-1098.

⁴⁸³ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 239.

⁴⁸⁴ Ως βλησίδι ορίζεται η παροχή σε χρήμα σε κάποιον έμπορο ή κάποια εταιρεία, αλλά και σε μεμονωμένα πρόσωπα. Βλ. και Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Το «βλησίδι» και η «σερμαγιά» στο εμπόριο κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύννης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 33 (1997) 457-472 (458).

⁴⁸⁵ Βλ. και ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, σ. 221

⁴⁸⁶ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 826.

⁴⁸⁷ Το ίδιο επιτόκιο ισχύει και για άλλες περιοχές και σε διαφορετικούς χρόνους. Βλ. και Δ. –Ε. ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Η νομολογία του Κριτηρίου της ελληνικής «Κομπανίας» του Σιμπίου Τρανσυλβανίας, 17ος-18ος αι.* [Επετηρίς του Κέντρου Ερεύννης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, τ. 42, Παράρτημα 10], Αθήνα 2011, σ. 44.

⁴⁸⁸ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 17.

αν είχε το συγκεκριμένο χρηματικό κεφάλαιο στα χέρια του⁴⁸⁹. Βεβαίως, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που καταγράφηκαν και άτοκα δάνεια τα οποία συναντώνται στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα με τις φράσεις όπως «χάριν φιλίας»⁴⁹⁰.

Στις περιπτώσεις μάλιστα που για κάποιο λόγο δεν έχει συμφωνηθεί, η επιστροφή του δανείου, αυτή λαμβάνει χώρα μετά από έναν μήνα από την καταγγελία ενός από τα δύο μέρη. Βεβαίως, διευκρινίζεται πως αν ο οφειλέτης καταστεί υπερήμερος, δεν κατορθώσει δηλαδή να επιστρέψει το δάνειο στο χρονικό διάστημα που είχε οριστεί, τότε δύναται να αναζητηθεί η αποπληρωμή του από τους εγγυητές που αυτός είχε θέσει. Οι εγγυητές ήταν κυρίως από το συγγενικό περιβάλλον του οφειλέτη, μάλιστα έθεταν σε υποθήκη όλα τους τα περιουσιακά στοιχεία καθώς και κάποιες φορές και την ίδια τους την ελευθερία. Στις εξεταζόμενες δανειστικές συμβάσεις, οι εγγυητές τίθενται τόσο στο τέλος της πράξης, όσο και στην αρχή αυτής⁴⁹¹.

Οι δανειστικές λοιπόν συμβάσεις που εντοπίστηκαν στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα, ως επί το πλείστον, ακολουθούν ένα συγκεκριμένο μοτίβο. Αναλυτικότερα, ακόμα και οι πιο σύντομες αναφέρουν την αποδοχή του χρέους εκ μέρους του οφειλέτη, το είδος της οφειλής, τη συμφωνηθείσα προθεσμία για την εξόφλησή της, η οποία κάποιες φορές καθοριζόταν σε γνωστές θρησκευτικές εορτές, τον τόπο της αποπληρωμής, τον αριθμό των δόσεων εφόσον υπήρχαν⁴⁹² και φυσικά τα προσωπικά στοιχεία τόσο του οφειλόμενου, όσο και του δανειστή.

Σε ό,τι αφορά τα συμβαλλόμενα μέρη των δανειστικών συμβάσεων, παρατηρείται πως όταν ήταν εξαρτημένα πρόσωπα, δηλαδή είχαν περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα, όπως στις περιπτώσεις των έγγαμων γυναικών, εκπροσωπούνταν από τον πατέρα, το σύζυγο ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο το οποίο ήταν αυτεξούσιο. Μάλιστα, οι ίδιοι οι εκπρόσωποι τίθενται αρκετές φορές και ως εγγυητές αυτών που εκπροσωπούν τους⁴⁹³.

Συνηθισμένο δε αποτελούσε το φαινόμενο της σύνταξης της συμβολαιογραφικής πράξης, κυρίως όταν αυτή αποτελούσε διακανονισμό χρέους, στην οικία ενός εκ των συμβαλλομένων μερών. Ενώ, δεν ήταν λίγες οι φορές που αυτή γινόταν στο σπίτι ενός ανθρώπου με αναγνωρισμένο από την κοινωνία κύρος και κάτοχος του τίτλου *signor*, ή στο συμβολαιογραφείο.

⁴⁸⁹ Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων: Νικολός Θεοτόκης, Καρυσάδες, 17ος αιώνας», *Πρακτικά του Θ' Πανιονίου Συνεδρίου* (Παξοί, 26-30 Μαΐου 2010), τ. Α', Παξοί 2014, σσ. 163-195 (182).

⁴⁹⁰ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σ. 160.

⁴⁹¹ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σ. 164.

⁴⁹² ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σσ. 162-163.

⁴⁹³ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σσ. 163-164.

Τέλος, μία από τις συνηθέστερες συμβάσεις που δημιουργούσε ενοχικές σχέσεις ήταν οι προπωλήσεις αγροτικών προϊόντων, οι οποίες εντοπίζονται συχνότατα καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου. Σύμφωνα με αυτές, ο ενδιαφερόμενος προαγόραζε αγροτικά προϊόντα, τα οποία τις περισσότερες φορές προσφέρονταν σε χαμηλότερη τιμή από την τρέχουσα της αγοράς⁴⁹⁴, λαμβανομένου βεβαίως υπόψη και του κανόνα της προσφοράς και της ζήτησης. Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πως μια τέτοιου είδους σύμβαση λαμβάνει ως αυτονόητο όρο τη δέσμευση της μελλοντικής παραγωγής. Με άλλα λόγια, ο πωλητής είχε την υποχρέωση να παραδώσει τη σοδειά στη συμφωνηθείσα διορία, γεγονός που δεν ήταν σε όλες τις περιπτώσεις εύκολο, δεδομένου ότι οι καιρικές συνθήκες μαζί με άλλους παράγοντες συχνά κατέστρεφαν τις παραγωγές. Σχετικά με την αποπληρωμή αξίζει να αναφερθεί πως καθοριζόταν εξ αρχής ο τόπος της εξόφλησης καθώς και το ότι ο οφειλέτης δεσμεύεται να μεταφέρει ο ίδιος το συμφωνηθέν είδος στον δανειστή με δικά του έξοδα⁴⁹⁵. Συμβάσεις προαγορών εντοπίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό και έχουν αρκετά κοινά στοιχεία με τα δανειστικά ομόλογα⁴⁹⁶.

I. Το τυπικόν

Πολλές από τις δανειστικές συμβάσεις που εντοπίστηκαν στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα είναι ευσύνοπτες και ακολουθούν τη νομοτυπική δομή αυτής της κατηγορίας δικαιοπραξιών. Συγκεκριμένα, ανέφεραν τα συμβαλλόμενα μέρη, το χρέος, ο τρόπος με τον οποίο αυτό θα εξοφληθεί καθώς και κάποιες φορές τις εγγυήσεις που ετίθεντο ούτως ώστε να εξασφαλιστεί η αποπληρωμή του δανειστή.

Η διαδικασία του διακανονισμού⁴⁹⁷ πολλές ακολουθούσε ένα τυπικό πλαίσιο, βάσει του οποίου τα απαραίτητα καταγραφόμενα στοιχεία, πλην των ονομάτων των συμβαλλομένων μερών, ήταν το ύψος της οφειλής, συμπεριλαμβανομένου και του τόκου, εφόσον απαιτείτο, ο τρόπος που θα συντελεστεί η αποπληρωμή, καθώς και οι εγγυήσεις, σε περίπτωση υπερημερίας του οφειλέτη. Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα συντομότερων συμβιβασμών αποτελούν τα παρακάτω. Στις 13 Μαρτίου 1737⁴⁹⁸, εμφανίσθηκε στο συμβολαιογραφείο ο *signor* Σπύρος Καλόχρυσος, προκειμένου να λάβει την αποπληρωμή του χρέους από τον κύριο Τζάνη

⁴⁹⁴ Για την Κρήτη, βλ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, «Εξωδικαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών», σ. 239.

⁴⁹⁵ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σσ. 158-159.

⁴⁹⁶ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σ. 168.

⁴⁹⁷ Για διακανονισμό χρέους στην Κρήτη, κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα, βλ. ΓΡΥΝΤΑΚΗΣ, *Τζώρτζης Πάντιμος*, αρ.πρ. 234, σ. 403.

⁴⁹⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ. 239, β. 2, φ. 43v.

Μοναστηριώτη και τον αδελφό του, Δήμο, από το χωριό των Αγίων Δέκα. Αυτό ανερχόταν στο ποσό των 65 ρεαλίων και ήταν το υπόλοιπο αρχικού οφειλόμενου ποσού 72 ρεαλίων. Επειδή λοιπόν οι αδελφοί Μοναστηριώτη δεν είχαν τη δυνατότητα να καταβάλουν αυτό το ποσό, παρακαλούν να τους δοθεί διορία για τα 65 ρεάλια, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων, και να καταβάλλουν ετησίως 10 ρεάλια τον Οκτώβριο και 10 ρεάλια τον Δεκέμβριο.

Στις 25 Απριλίου 1795⁴⁹⁹, στην πατρική οικία του *Ευγενούς signor Βίκτορα Καλικιόπουλου*, στη συνοικία της Παναγίας Σπηλαιώτισσας και του Αγίου Βλασίου, γίνεται αναφορά στις 9 ξέστες ελαιόλαδο, για τις οποίες ο Καλικιόπουλος είναι *κρεδιτόρος* από τον *κυρ Πρόσφορο Πανάρατο*, από το χωριό των Καστελάνων Μέσης, βάσει σχετικών εγγράφων⁵⁰⁰, για τις οποίες ξέστες ο Πανάρατος παρακάλεσε τον Καλικιόπουλο να συμβιβασθούν ως εξής. 1. Ο Πανάρατος δηλώνει χρεοφειλέτης. 2. Με τις ανωτέρω αποφάσεις το εν λόγω ελαιόλαδο εκτιμήθηκε προς 3 τάλαρα/ξέστα. 3. Από την ημέρα σύναψης αυτού του συμβιβασμού μέχρι και την αποπληρωμή του χρέους ο Πανάρατος παραδίδει στον Καλικιόπουλο το ήμισυ των καρπών χωραφιού του⁵⁰¹, το οποίο είναι μισθωμένο. 4. Για μεγαλύτερη διασφάλιση του Καλικιόπουλου ο Πανάρατος τού δεσμεύει και υποθηκεύει την οικία του. \

Περίπτωση τυπικού ευσύνοπτου διακανονισμού, όπως πολλές άλλες, αποτελεί και η παρακάτω συναφθείσα στις 24 Ιουλίου 1769⁵⁰², η οποία αφορά το χρέος που είχε ο Αντώνης Ντραμέσης, ταβερνιάρης στην Κέρκυρα, ο οποίος, από το έτος 1766, οφείλει προς τον ευγενή *signor Ιωάννη Τριβόλη* το ποσό των 12 χρυσών τσεκινίων και 20 λιρών, ως υπόλοιπο από τα 18 τσεκίνια και τις 20 λίρες που του είχε δώσει *in φέδε*⁵⁰³. Ο Τριβόλης λοιπόν, ενώ επιθυμεί να κινηθεί δικαστικά εναντίον του, τελικά δεν επιλέγει αυτήν τη λύση επειδή ο Αντώνης αναγνώρισε το *μεγαλότατον δίκαιον* του Τριβόλη και τον παρακάλεσε να προβούν σε διακανονισμό. Αρχικά, ο Ντραμέσης υπόσχεται να καταβάλλει 40 λίρες μηνιαίως, με έναρξη από την 1η του επόμενου Οκτωβρίου και με τον ίδιο τρόπο ανελλιπώς μέχρι την αποπληρωμή του χρέους. Τίθεται βέβαια ο όρος πως στην περίπτωση που δεν καταβάλει ακέραιο το ποσό και με ακρίβεια τον κάθε, τότε όχι μόνο θα παύει να ισχύει η προαναφερθείσα ευνοϊκή συμφωνία αλλά θα δύναται ο Τριβόλης να κινηθεί δικαστικά και να απαιτήσει ολόκληρο το υπολειπόμενο χρέος και ακόμη θα μπορεί να διεκδικήσει και τον τόκο,

⁴⁹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 15, φ. 23ν.

⁵⁰⁰ Για τις 6 και τις 3 ξέστες ελαιολάδου: χρεωστικά ομόλογα της 5ης και της 17ης Απριλίου 1791 αντιστοίχως και σχετική απόφαση της 13ης Αυγούστου 1792.

⁵⁰¹ Ως είθισται, αναφέρεται η ακριβής θέση του αγροτεμαχίου.

⁵⁰² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 3, φ. 24 ρ.

⁵⁰³ *Φέδε*=*fede*: η πίστη, η εμπιστοσύνη, ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Συμρίδων Βερβιτζιώτης*, σ. 247.

τον οποίο είχε χαρισθεί. Ο Ντραμέσης, ως είθισται, δεσμεύεται με υποθήκη τόσο των περιουσιακών του στοιχείων όσο και με την προσωπική του ελευθερία. Η προσωπική κράτηση του οφειλέτη ως μέσο της εξασφάλισης του δανειστή ήταν τακτική που εντοπίζεται και σε δανειστικές συμβάσεις άλλων νησιών, όπως για παράδειγμα στην Νάξο⁵⁰⁴.

Τυπική περίπτωση, αλλά πιο αναλυτική, δανείου αποτελεί η παρακάτω πράξη, στην οποία, όπως συμβαίνει συχνότατα, προτείνεται η καταβολή δόσεων και τίθενται σε υποθήκη μέρος της περιουσίας του οφειλέτη για διασφάλιση της αίσιας έκβασης της αποπληρωμής. Στις 27 Δεκεμβρίου 1760⁵⁰⁵, καταγράφεται ότι ο Σπύρος Θεοδόσης είναι *κρεδιτόρος* στον Γιώργο Κοσμά (και οι δύο από το προάστιο της Γαρίτσας) για το ποσό των 18 χρυσών τσεκινίων και 14 λιρών, υπόλοιπο από το κεφάλαιο των 20 τσεκινίων που του είχε δώσει, με επιτόκιο προς 10 τοις εκατό, βάσει σχετικής συμβολαιογραφικής πράξης στα βιβλία του συμβολαιογράφου Χριστόδουλου Ζάχαρη⁵⁰⁶. Ο Θεοδόσης ήθελε να προσφύγει στη δικαιοσύνη εναντίον του Κοσμά, προκειμένου να λάβει την *ευχαρίστησιν*, ο τελευταίος όμως, αναγνωρίζοντας το *άδικόν του και το δίκαιον* του Θεοδόση, αλλά επειδή δεν δύναται, *δια το παρόν*, να τον ικανοποιήσει, *ήλθε παρακαλώντας τον να τον ευσπλαχνιστεί και να του κάνει τη χάρη να εξοφλήσει το χρέος του σε τέσσερις δόσεις*. Ο Κοσμάς ζητεί ακόμη από τον Θεοδόση να τον *αλαφρώσει* από τους μελλοντικούς τόκους και να υποχρεούται στην καταβολή μόνον του ανωτέρω ποσού των 18 τσεκινίων και 14 λιρών. Ο Θεοδόσης το δέχεται, καλή τη θελήσει, (*από αγαθοσύνης του εσύντρεξε*) και προκαθορίζεται η καταβολή των δόσεων ως εξής: 1) το Πάσχα (*την Αγίαν Λαμπράν*) του επόμενου έτους (1761): 5 τσεκίνια και 14 λίρες, 2) τα Χριστούγεννα (*το Πάσχα των Χριστουγέννων*) του ίδιου έτους: 5 τσεκίνια και 14 λίρες, 3) τον Αύγουστο του ίδιου έτους: 4 τσεκίνια και 4) τα Χριστούγεννα του έτους 1762: 4 τσεκίνια, (*πάντα με την πρέπουσαν ποντουαλιτά*). Τίθενται δε σε υποθήκη τα ελαιόδεντρα που έχει ο Κοσμάς στην περιοχή της Αγίας Παρασκευής, στο Φιλαρέτο, καθώς και στο χωριό Γιαννάδες, στο ενδεχόμενο μη καταβολής κάποιας από τις δόσεις, οπότε και δεν θα ισχύει η ανωτέρω διευκόλυνση (*να πίπτει από το μπενεφίκιο της αμπιλτάς*) και θα δύναται *ευθύς* ο Θεοδόσης να προβεί σε ρευστοποίηση της αξίας αυτών των ελαιοδέντρων, προκειμένου να λάβει το υπόλοιπο ποσό της οφειλής.

Αξίζει να αναφερθεί πως οι περισσότεροι συμβιβασμοί, οι οποίοι υιοθετήθηκαν ύστερα από την παύση της δικαστικής διαμάχης, τελούσαν υπό την

⁵⁰⁴ ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ-ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 86.

⁵⁰⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 10, φ. 35ν.

⁵⁰⁶ Δεν αναφέρεται η ημερομηνία.

αίρεση ότι, σε περίπτωση μη αποπληρωμής του χρέους, η δικαστική δίωξη θα συνεχισθεί και μάλιστα ότι τα δικαστικά έξοδα θα βαρύνουν τον οφειλέτη. Στις 11 Ιανουαρίου 1764⁵⁰⁷, στο συμβολαιογραφείο εμφανίστηκαν ο Σπύρος Σπίνουλας, από το χωριό Γαστούρι, ο οποίος αναγνωρίζοντας ως νόμιμη και δίκαιη την ποινική δίωξη⁵⁰⁸ που είχε ασκήσει ο *signor* Σπυρίδων Ανδρώνης, ως εκπρόσωπος των αδελφών Γιούργα, αποφασίζει να αποσυρθεί από κάθε διαμάχη ή έγγραφο που είχε στείλει εναντίον του Ανδρώνη. Όμως, επειδή δεν είχε τα χρήματα για να τους αποπληρώσει και δεν ήθελε να παραχωρήσει την κυριότητα των ελαιοδέντρων που κατείχε, τον παρακάλεσε να του καταβάλει τις 5½ ξέστες ελαιόλαδο, βάσει σχετικού εγγράφου, τον επόμενο Δεκέμβριο. Εντός αυτής της διορίας, ο Σπίνουλας θα είναι υποχρεωμένος να φέρει, στην πόλη της Κέρκυρας, στην οικία του Ανδρώνη, όλο το προαναφερθέν *λαμπάντε* ελαιόλαδο. Εάν ο Σπίνουλας ενεργήσει με συνέπεια μέσα στα χρονικά περιθώρια που έχουν τεθεί, τότε δηλώνεται ότι η δικαστική δίωξη θα θεωρείται λήξασα, αν όμως δεν συμβεί αυτό, τότε ο Ανδρώνης θα μπορεί να λάβει την κυριότητα των ελαιοδέντρων και να τα αξιοποιήσει όπως εκείνος θέλει.

II. Σύναψη δεύτερου δανείου

Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός πως κάποιες φορές οι οφειλέτες αναγκάζονται να συνάψουν και δεύτερη δανειστική σύμβαση με τον ίδιο δανειστή χωρίς να έχουν ξεχρεώσει το πρώτο τους χρέος, είτε αυτό αφορά κεφάλαιο, είτε προαγορά αγροτικού προϊόντος. Αυτή η επιλογή συνήθως οφείλεται στην αδυναμία εξόφλησης του πρώτου δανείου για ποικίλους λόγους, ο κυριότερος εκ των οποίων είναι η κακή εσοδεία, η οποία καθιστά αδύνατη την εξόφληση των χρεών των αγροτών, κυρίως όταν αυτά έχουν συσσωρευτεί και από τις προηγούμενες άφορες χρονιές, από μη εξοφληθέντα κεφάλαια, από κεφαλαιοποιημένους τόκους και από άλλες επιπλέον επιβαρύνσεις. Σημειώνουμε δε ότι, και στην Κέρκυρα, εσοδεία ελαιολάδου πραγματοποιείται ανά δύο έτη⁵⁰⁹. Ο δεύτερος δανεισμός λοιπόν συχνά αποτελεί τη μοναδική λύση, κατά την οποία γίνονται αποδεκτοί και επιπρόσθετοι επαχθείς όροι που ο δανειστής ενδέχεται να επιβάλει. Στις 11 Οκτωβρίου 1739⁵¹⁰, ο Ανδρέας Πηλός, από το χωριό Καλαφατιώνες, ενώπιον του συμβολαιογράφου, συναντήθηκε με τον Στάθη Γιώργο Τσαούση, προκειμένου να διακανονίσουν το χρέος των 8 ξεστών ελαιόλαδο που ο

⁵⁰⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 5 (25), φ. 23ν.

⁵⁰⁸ Στις 11 Μαρτίου 1762.

⁵⁰⁹ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις*, σ. 80.

⁵¹⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ. 239, β. 10, φ. 9ν.

πρώτος όφειλε στον δεύτερο. Επειδή όμως ο Πηλός έχει ανάγκη⁵¹¹ χρηματικού ποσού 8 ρεαλίων, απευθύνεται στον Στάθη και ζητεί από αυτόν όχι μόνον να μην του καταβάλει, *εις το παρόν*, τις προαναφερθείσες ξέστες, αλλά να του δώσει και αυτά τα χρήματα. Ο Πηλός λαμβάνει από τον Στάθη αυτό το ποσό και δεσμεύεται πως θα εξοφλήσει αυτό με τους ίδιους όρους, δηλαδή με το να του καταβάλει 4 ξέστες επιπλέον. Για την εγγύηση της παράδοσης των παραπάνω, ο Πηλός θέτει σε υποθήκη τα 30 ελαιόδεντρα (*τα χρυσά δέντρα*, όπως τα χαρακτηρίζει ο Βλασσόπουλος⁵¹²) που έχει στο προαναφερθέν χωριό. Αξίζει να σημειώσουμε πως δεν είναι γνωστό εάν στην πρώτη πράξη του δανεισμού υπήρχε η παραπάνω εγγύηση, όπως επίσης εάν έχει επιβληθεί τόκος. Τέλος, δηλώνει πως θα βάλει εκτιμητές των καρπών αυτών οι οποίοι, αφού αφαιρέσουν το φόρο της τεταρτίας, θα αποδώσουν το υπόλοιπο στον Στάθη.

Μία άλλη συμβολαιογραφική πράξη δανεισμού, στην οποία καταγράφεται και δεύτερη σύναψη δανείου χωρίς να έχει εξοφληθεί το πρώτο δάνειο είναι η ακόλουθη. Μάλιστα, όπως και την πρώτη φορά, έτσι και σε αυτήν την πράξη προτείνεται εκ νέου προαγορά. Στις 31 Μαρτίου 1723⁵¹³, εντός του εργαστηρίου που έχει μισθώσει ο κύριος Νικολέτος Παπαδάτος, *εις το Φόρο της χώρας των Κορυφών*, ο κύριος Γιάννης Φαγογένης εμφανίζεται ενώπιον του συμβολαιογράφου, προκειμένου να διευθετήσει το χρέος των 2 ξεστών ελαιολάδου που έχει προς τον κύριο Αλιβίτζη Αγιοβλασίτη. Ωστόσο, χωρίς να ικανοποιείται η αποπληρωμή της πρώτης, τα δύο μέρη προβαίνουν σε μία ακόμη προαγορά και ο Αγιοβλασίτης καταβάλλει στον Φαγογένη σε μετρητά άλλα 26 ρεάλια, σε 3 χρυσά τσεκίνια και 4 ασημένια βενετικά δουκάτα, για τα οποία ο Φαγογένης υπόσχεται να δώσει στον Αγιοβλασίτη, κατά την περίοδο του τρύγου, τον επόμενο Σεπτέμβριο, *καλό και άδολο*⁵¹⁴ κρασί, προς 4 σολδία/μέτρο. Ως εγγύηση της αποπληρωμής δεσμεύονται τα αγαθά του Φαγογένη.

Οι μικτές συμβιβαστικές πράξεις προκαλούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου του ότι σε αυτές επιλέγονται περισσότερες από μία πρακτικές επίλυσης της διαφοράς. Χαρακτηριστική περίπτωση μικτής σύμβασης αποτελεί η παρακάτω, στην οποία καταγράφεται παραπάνω από ένας τρόπος εξόφλησης της οφειλής. Μάλιστα, προτείνεται η εξόφληση μέσω των εισοδημάτων του οφειλέτη τα οποία προέρχονταν από τη γονική περιουσία. Εν συνεχεία, σε ό,τι αφορά την ολοκλήρωση της αποπληρωμής προτείνεται η παραχώρηση της μίσθωσης ενός ακινήτου και η επιβολή

⁵¹¹ Για τον όρο *χρεία* σε δικαιοπραξίες, βλ. και ΒΛΑΧΟΥ, Πέτρος *Αγαπητός*, σ. 589.

⁵¹² ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις*, σ. 81.

⁵¹³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 130, β. 10 (60), φ. 17γ.

⁵¹⁴ *Άδολο*: το αγνό, το καθαρό. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Αντώνιος Σπυρής*, σ. 355.

μικρότερου τόκου στο υπόλοιπο ποσό, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι συνάπτεται εκ νέου ένα δάνειο το οποίο αφορά την κάλυψη των εξόδων των σπουδών του οφειλέτη. Στις 19 Νοεμβρίου 1758⁵¹⁵, στην οικία του ανώτερου στρατιωτικού (*Sargente Maggiore*) Vlatà, στην περιοχή του ναού της Σπηλαιώτισσας και του Αγίου Βλασίου⁵¹⁶, ο συμβολαιογράφος καταγράφει ότι ο *παρών Matio Vlatà* και ο επίσης *παρών signor Michiel Ricchi* συμφωνούν τα εξής: 1. Επειδή ο Ricchi παραμένει οφειλέτης προς τον Vlatà για το χρηματικό ποσό των 54 χρυσών τσεκινίων, 13 λιρών και 13 σολδίων, ο τελευταίος θα απαιτήσει την ικανοποίηση της οφειλής από όλα τα εισοδήματα του Ricchi, που προέρχονται τόσο από την πατρική όσο και από τη μητρική του περιουσία, μηδενός εξαιρουμένου, για όλο το χρονικό διάστημα που ο οφειλέτης θα λείπει από την Κέρκυρα. Μετά δε την παρέλευση τεσσάρων ετών, εάν δεν υπάρξει η σχετική κάλυψη από όλα τα περιουσιακά του στοιχεία, στο υπόλοιπο χρηματικό ποσό της οφειλής θα επιβληθεί τόκος 8%, ενώ, μετά την επιστροφή του από τη Βενετία, ο Ricchi θα λάβει την κατοχή και την κυριότητα (*possesso, e Dominio*) όλων των εισοδημάτων του, εξαιρουμένου του καταστήματος (*Bottega*) που βρίσκεται στη Σπηλιά, το οποίο ο Vlatà θα έχει και θα νέμεται (*goduta*⁵¹⁷, *e posseduta*), λαμβάνοντας από το μίσθωμα το υπόλοιπο της οφειλής του ανωτέρω ποσού μετά των τόκων, εφόσον στην προαναφερθείσα διορία δεν αποπληρωθεί ολόκληρο το ποσό. 2. Επειδή ο Ricchi επιθυμεί να μεταβεί στη Βενετία, προκειμένου να σπουδάσει και να ασκήσει το επάγγελμα του δικηγόρου και να καταστεί ένα *ικανό και αξιοσέβαστο πρόσωπο* στην πατρίδα του (*per mettersi in istato di poter far una competente, onorata, e commoda figura nella sua Patria*), ο Vlatà προτίθεται να του δώσει τα χρήματα που απαιτούνται για το εν λόγω εγχείρημα και ειδικότερα για το ταξίδι, τη διαμονή του στη Βενετία, την απόκτηση του διπλώματος, αλλά και για το ταξίδι της επιστροφής. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι το εν λόγω χρηματικό ποσό δεν θα ξεπερνά τα εκατό τσεκίνια, αναλόγως βεβαίως των αναγκών και δεδομένων των σχετικών εγγυήσεων. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, από την ημέρα σύναψης της πράξης μέχρι και την τελική αποπληρωμή της οφειλής, τίθεται σε υποθήκη το κτίσμα του προαναφερθέντος καταστήματος προς τον Vlatà, προκειμένου με τα μισθώματα

⁵¹⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 2, φ. 33ν.

⁵¹⁶ Η ονομασία του ναού χρονολογείται το 1577, από τη συνένωση δύο ναών. Από το έτος 1841, είναι ο μητροπολιτικός καθεδρικός ναός του νησιού. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, σ 203. ΣΠ. ΚΑΡΥΔΗΣ – Γ. ΔΗΜΟΥΛΑΣ – Γ. ΠΟΥΛΗΣ, *Χώροι λατρείας και κλήρος στην Κέρκυρα του 17ου αιώνα*. Κέρκυρα 2018, σ. 81.

⁵¹⁷ Πρόκειται για την αντίληψη. Η λέξη προέρχεται από το λατινικό ρήμα *gaudere* και υπάρχει σε διάφορους τύπους επί αιώνες, μέχρι και σήμερα, στην κερκυραϊκή διάλεκτο: *αγοδέρ*, *γοδέρω* (χαίρομαι αγαθό). Για την αντίληψη, βλ. και ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 228.

αυτού να εξοφλείται το χρέος. Τονίζεται επίσης ότι ο Vlatà θα λαμβάνει πρώτον τα ανωτέρω 54 τσεκίνια, 13 λίρες και 13 σολδία και έπειτα τα 100 τσεκίνια, καθώς και ότι από τα μισθώματα θα κρατείται πρώτον ο τόκος και ακολούθως το κεφάλαιο.

Άξιο αναφοράς σε αυτήν την πράξη αποτελεί το γεγονός ότι ο δανειστής δέχεται τη συμβιβαστική λύση με τον όρο ότι θα αποπληρωθεί το προαναφερθέν ποσό μέσω της δέσμευσης ολόκληρης της περιουσίας του οφειλέτη. Ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο ίδιος ο πιστωτής όχι μόνον αποδέχεται το συμβιβασμό, αλλά πρόκειται να καταβάλει επιπλέον ένα διόλου ευκαταφρόνητο χρηματικό ποσό στον οφειλέτη του, με σκοπό την πραγματοποίηση σπουδών στη Βενετία. Κίνηση η οποία επιδέχεται διάφορες ερμηνείες και η οποία διαφοροποιεί, σε ένα βαθμό, τις μέχρι τότε σχέσεις των δύο μερών. Ορίζεται ωστόσο ότι θα πρέπει ο οφειλέτης να καταβάλει πρώτα το ποσό που όφειλε εξ αρχής και στη συνέχεια εκείνο που θα έχει δαπανηθεί για τις σπουδές. Βεβαίως, όπως και σε κάθε είδους πράξη έτσι και εδώ αναφέρονται ρητώς οι προϋποθέσεις, καθώς και οι όροι του συμβιβασμού.

III. Προσφυγή σε ένδικα μέσα

Η απόσυρση από τη δικαστική δίωξη κάποιες φορές εμπεριείχε και τη μείωση του οφειλόμενου ποσού, εκ μέρους του δανειστή είτε αυτό αφορούσε το ίδιο το χρέος, είτε το επιτόκιο αυτού. Έτσι καταγράφονται περιπτώσεις στις οποίες οι πιστωτές δείχνουν εύνοια προς τους οφειλέτες, ενδεχομένως διότι επιθυμούν να ολοκληρώσουν εν τέλει τις οικονομικές τους εκκρεμότητες όσο πιο άμεσα γίνεται. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί και ο παρακάτω διακανονισμός δανείου στο οποίο εν τέλει εφαρμόζεται μειωμένο επιτόκιο 8%, ενώ προηγήθηκε προσφυγή στη δικαιοσύνη και συγκεκριμένα στο Πραιτωριανό Δικαστήριο⁵¹⁸. Στις 29 Μαρτίου 1790⁵¹⁹, στην οικία του λογιωτάτου κυρίου Ιερέως Κόντε Πιέρου Βούλγαρη, καταγράφεται ότι η *ευγενής κυρία* Λούλα Μπαρμπάτη, πρεσβυτέρα του Βούλγαρη, ως κληρονόμος του θανόντα *signor* Κόντε Χριστόφορου Μπαρμπάτη⁵²⁰, είναι πιστώτρια από τον Σταυράκη Χοντρογιάννη, από το χωριό Σωκράκι, για το ποσό των 115 ρεαλίων, καθώς και για

⁵¹⁸ Επί ρωμαϊκής περιόδου, οι πραιτορες (praetores) απένειμαν δικαιοσύνη. Ο praetor urbanus εκδίκασε αστικές διαφορές μεταξύ των Ρωμαίων πολιτών. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ et al., *Ιστορία Δικαίου*, σ. 91.

⁵¹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 149, φ. 9ν.

⁵²⁰ Μέλη της οικογένειας Μπαρμπάτη υπήρξαν αξιωματικοί των stradiotti. Το 1541, όταν το Ναύπλιο εκχωρείται στο Σουλτάνο, οι stradiotti εγκαθίστανται στα Ιόνια Νησιά. Στην Κέρκυρα έρχεται ο Αυγουστίνος Μπαρμπάτης, ο οποίος είχε ήδη λάβει τους τίτλους του κόμη και του ιππότη το Αγίου Μάρκου. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικοσημα*, σ. 151.

τους τόκους, με επιτόκιο προς 8 τοις εκατό. Ο Βούλγαρης, ως επίτροπος της Λούλας, προσέφυγε στη δικαιοσύνη και κατήγγειλε τον Σταυράκη (*παρτίδα*), ο οποίος αντέδρασε και προσέφυγε και αυτός στο δικαστήριο *πραιτώρειον* και στο *Γενεραλίτζιον*, αλλά ο Σταυράκης, αναγνωρίζοντας το άδικόν του, παρεκάλεσε τον Βούλγαρη και συνήψαν την ακόλουθη συμφωνία. 1. Ο Χοντρογιάννης επιβεβαιώνει την ανωτέρω *παρτίδα* και παύει οποιαδήποτε δική του ενέργεια, εγγράφως ή μη, εναντίον του Βούλγαρη. 2. Το παραπάνω κεφάλαιο και τους τόκους, συνολικά δηλαδή το ποσό των 58 τσεκινίων και 45 λιρών, στα οποία προστίθενται 2 τσεκίνια και 3 λίρες για τα έξοδα που ο ιερέας κατέβαλε, ο Χοντρογιάννης αναλαμβάνει την υποχρέωση να τα καταβάλει στον Βούλγαρη σε τέσσερις δόσεις, με τους συνήθεις όρους.

Στις δανειστικές συμβάσεις συχνότατα καταγράφεται η εύνοια προς τον οφειλέτη. Με τον όρο αυτό εννοείται η μέριμνα εκ μέρους του πιστωτή για την απαίτηση ελαφρύτερων όρων από αυτούς που αρχικά είχαν συμφωνηθεί όσον αφορά την αποπληρωμή του χρέους. Η εν λόγω αρχή είναι μία από τις σημαντικότερες αρχές δικαίου και σε διαχρονικό επίπεδο στη γενική αρχή της επιείκειας προς τον ασθενέστερο που διέπει πολλές εκφάνσεις της εφαρμογής του δικαίου. Βεβαίως, η εφαρμογή της αρχής εξυπηρετεί και πρακτικούς σκοπούς, εφόσον αυτές οι ελαφρύνσεις προσέφεραν αυξημένες πιθανότητες αποπληρωμής. Στις 16 Σεπτεμβρίου 1782⁵²¹, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στη δικαστική διένεξη στο δικαστήριο της Διοίκησης (στο *Φόρο του Εκλαμπρότατου Ρεγγιμέντου*) μεταξύ του κόντε Νικολέτου Λιναρά και του κυρίου Σπυρίδωνος Δεδότζη σχετικά με το χρέος που αφορά το κεφάλαιο των 100 *τάλαρων ρεγγίνας*, συμπεριλαμβανομένου και του τόκου, με χαμηλό επιτόκιο: 6%, βάσει εγγράφου⁵²². Αρχικά, ο Δεδότζης δηλώνει πως παραιτείται κάθε δικαστικής δίωξης, από *γραφή και κάθε άλλο άπτο*, εναντίον του Λιναρά και διευκρινίζει ότι θα εξακολουθήσει να καταβάλλει τον παραπάνω τόκο μέχρι και την τελική αποπληρωμή, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζεται αν μεσολάβησε κάποιο πρόσωπο γι' αυτήν του την απόσυρση. Σε αυτό το σημείο καταγράφεται η εύνοια προς τον οφειλέτη αφού, όπως αναφέρεται, *από αγαθοσύνην του* ο Λιναράς, και για να τον διευκολύνει, δηλώνει πως του παρέχει τη δυνατότητα να του καταβάλει το ποσό σε δόσεις και όχι σε μία φορά όπως είχε συμφωνηθεί. Η πρώτη δόση (50 *τάλαρα*) θα καταβληθεί το Φεβρουάριο του 1784, η δεύτερη δόση (23 *τάλαρα*) το Φεβρουάριο του 1785, ενώ η τρίτη δόση (30 *τάλαρα*) το Φεβρουάριο του

⁵²¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 92 (2) φ. 30r.

⁵²² Στις 15 Απριλίου 1780.

1776. Τέλος, τίθεται πάντα η ρήτρα ότι, εάν ο Δεδότζης παραλείψει να καταβάλει κάποια δόση, τότε ο Λιναράς θα έχει κάθε δικαίωμα να λάβει την αποπληρωμή άπαξ.

Άξιο λόγου πως ιερείς εντοπίζονται να είναι χρεοφειλέτες. Ειδικότερα, στις 2 Δεκεμβρίου 1770⁵²³, ο *signor* Αλέξης Λάκος άσκησε αγωγή (*εξερτζιτάρει*) για το χρέος των 32 ξεστών ελαιόλαδο, στον *ευλαβή* παπά-Χριστόδουλο Μπαρούτζη, από το χωριό Καμάρα, έτσι με το *κρέδιτον του ήθελε να λάβει την ευχαρίστησή του και έβαλε τα δεκρέτα από την δικαιοσύνην* (προσέφυγε στη δικαιοσύνη και πέτυχε σχετικές αποφάσεις). Εκτίμησε λοιπόν τα αμπέλια και τις ελαιόδεντρα που βρίσκονταν σε περιοχή του προαναφερθέντος χωριού και ήθελε να κάνει το ίδιο και για τα υπόλοιπα. Ο ιερέας όμως για να καθυστερήσει η υπόθεση αντέδρασε και υπήρξε προσφυγή σε ένδικα μέσα (*άρχισαν κρίσιν εις το Φόρο του Εκλαμπροτάτου Ρεγγιμέντου*). Όμως, όπως τονίζεται, ο ιερέας, αφού το ξανασκέφτηκε, κατάλαβε το άδικο και ήρθε στον Λάκο *περικαλώντας τον να μην εξακολουθήσει την κρίσιν*, αλλά να του δώσει διορία για να τον εξοφλήσει, αποδεχόμενος τον ακόλουθο συμβιβασμό. Ο ιερέας αποσύρεται από οποιαδήποτε εναντίωση που έκανε⁵²⁴, τόσο όσον αφορά τα παραπάνω *σκριτά και δεκρέτα*, όσο και για την παραπάνω *παρτίδα και λαουδάρι* αυτά συνολικά *ινφόρμα κονσίλι*. Δεν ήταν λίγες οι φορές, κατά τις οποίες εφαρμοζόταν η αρχή της εύνοιας προς τον οφειλέτη, δηλαδή, επιλέγονταν οι κατά το δυνατόν λιγότερο επώδυνες λύσεις. Έτσι λοιπόν και σε αυτήν την περίπτωση ο Λάκος για να τον διευκολύνει ως προς την πληρωμή, του παρέχει τη δυνατότητα να του δώσει κατά το μήνα Φεβρουάριο του έτους 1771: τις 14 ξέστες *καθαρό και όμορφο* ελαιόλαδο, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους: 4 βαρέλες *καθαρό και άδολο* κρασί, τον επόμενο Σεπτέμβριο του έτους 1772: 4 ακόμη βαρέλες κρασί και να εννοείται ότι κάθε βαρέλι κρασί αντιστοιχεί σε μία ξέστα ελαιόλαδο. Όσον αφορά τις υπόλοιπες 10 ξέστες ελαιόλαδο, για την αποπληρωμή των 32 ξεστών, ο ιερέας υποχρεούται να τις δώσει τον Φεβρουάριο του έτους 1773, καλώντας τον Λάκο την εποχή του τρύγου και *πάτημα και σύρμα* του κρασιού να παρευρεθεί και να *θεωρεί το δίκαιόν του*. Διευκρινίζεται σαφώς πως, εάν ο ιερέας δεν φανεί συνεπής σε κάποια από τις παραπάνω δόσεις, θα χάνει αυτή την ευνοϊκή ρύθμιση και ο Λάκος θα δύναται όχι μόνον να συνεχίσει τη δικαστική διαμάχη, αλλά και να πληρωθεί με τα παραπάνω ακίνητα (αμπέλια-ελαιόδεντρα), τα οποία ο ιερέας τα υποθηκεύει για την εγγύηση της αποπληρωμής του χρέους.

⁵²³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 5, φ. 14ν.

⁵²⁴ Βλ. και ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 1557.

IV. Γυναικεία δικαιοπρακτική ικανότητα

Είναι γνωστή η περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα των γυναικών και κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Οι γυναίκες, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε δικαιοπραξίες μόνο όταν καθίσταντο αυτεξούσιες. Δηλαδή, όταν δεν υπήρχε εν ζωή κάποιος άνδρας από την οικογένειά τους για να τις εκπροσωπήσει. Συχνά οι χήρες ήταν αυτές που διαχειρίζονταν την κτηματική περιουσία των θανόντων συζύγων τους, αλλά και όλα τα περιουσιακά του στοιχεία⁵²⁵. Έτσι λοιπόν παρατηρείται αυξημένη η παρουσία γυναικών σε δικαιοπραξίες σε ό,τι αφορά τη διαχείριση της κληρονομίας του συζύγου τους, τόσο σχετικά με τη διατήρησή της, όσο και με την διευθέτηση των οικονομικών υποχρεώσεων που αυτός τους κληροδοτούσε. Μία από τις περιπτώσεις που παρουσιάζει ενδιαφέρον εξαιτίας του ότι αποτελεί όχι απλώς τη διαχείριση της κληρονομίας του θανόντα αλλά και τη διεκδίκηση όσων χρωστούσαν σε αυτόν αποτελεί η παρακάτω. Μάλιστα, σε αυτήν την περίπτωση, διαφαίνεται η δικαιοπρακτική ικανότητα της χήρας του θανόντα εφόσον εκείνη πια δύναται να διαχειριστεί ως αυτεξούσια την περιουσία που κληρονόμησε⁵²⁶ και να συνάψει παρεπόμενες αλλά και νέες δικαιοπραξίες. Στις 5 Φεβρουαρίου 1772⁵²⁷, στο συμβολαιογραφείο, *τρέχοντας κρίσεις και διαφορές εις τον Φόρον του εκλαμπρότατου Ρεγγιμέντου* μεταξύ του θανόντα πλέον Χριστόδουλου Κρητικού και του *signor* Σπυρίδωνα Ζαγορίτη σχετικά με τις 16 ξέστες ελαιόλαδο που ο τελευταίος όφειλε, βάσει σχετικού εγγράφου του. Τη διαχείριση της κληρονομίας του Κρητικού την αναλαμβάνει η σύζυγός του, Νικολέτα (*κυβερνήτρα των παιδιών του*), και επειδή ο Ζαγορίτης αναγνωρίζει το άδικο του, παρακαλεί την Νικολέτα να μην εξακολουθήσει τη διαμάχη και μάλιστα της υπόσχεται πως για να την ευχαριστήσει θα της δώσει το οφειλόμενο ελαιόλαδο κατά την επόμενη πρώτη εσοδεία. Πέραν δε της προαναφερθείσας προαγοράς, ο Ζαγορίτης ζητεί από την Νικολέτα να του δανείσει 3 χρυσά τσεκίνια για να *κυβερνηθεί εις τον παρόντα δύστυχον καιρόν*, τα οποία η Νικολέτα πράγματι τα δίδει και ο Ζαγορίτης υπόσχεται να της τα επιστρέψει μαζί με το ελαιόλαδο τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση του Ζαγορίτη πως πρόκειται να υπερασπιστεί τα

⁵²⁵ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 107.

⁵²⁶ Η χήρα είχε την πλήρη κυριότητα των περιουσιακών στοιχείων του συζύγου της. Βλ. και ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 46.

⁵²⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 8, φ. 46r.

δικαιώματα της Νικολέτας, καθώς και ότι αναλαμβάνει να την βοηθήσει με κάθε τρόπο στη διαφορά που η ίδια έχει με τρίτο πρόσωπο.

Η πράξη είναι αξιοσημείωτη για πολλούς λόγους. Κατ'αρχάς, η σύζυγος του θανόντα, πέραν της διαχείρισης της κληρονομίας του συζύγου της, ως αυτεξούσια αναλαμβάνει και ρητώς την επιτροπεία των τέκνων τους. Τα επόμενα στοιχεία, πλην του τελευταίου, που ο συμβολαιογράφος καταγράφει είναι δηλωτικά και τυπικά συμβιβαστικής πράξης. Ωστόσο, αυτός ο συμβιβασμός περιλαμβάνει και μία νέα ενοχική σχέση μεταξύ των συμβαλλομένων, αυτή που δημιουργείται στις δανειστικές συμβάσεις, με τη σύναψη νέου χρεωστικού ομολόγου, γεγονός που δηλώνει και την έμπρακτη γυναικεία δανειοδοτική της ικανότητα⁵²⁸. Τέλος, θεωρούμε στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της καλής πίστης και της εμπιστοσύνης, ο οφειλέτης θα συνδράμει τη Νικολέτα στη διευθέτηση άλλης διαφοράς.

Στο πλαίσιο της περιορισμένης γυναικείας δικαιοπρακτικής ικανότητας που υπογορεύεται από τις νοοτροπίες, τα στερεότυπα και τις κοινωνικές αντιλήψεις που διαμορφώνουν τα συναλλακτικά ήθη, συχνότατα ο σύζυγος αναλαμβάνει τη διευθέτηση των χρεών της συζύγου του. Στις 6 Ιουλίου 1796⁵²⁹, στην οικία του ευγενή Νικόλαου Πολίτη, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στην *τιμία signora* Σουζάνα Νίκα, σύζυγο του *παρόντος* Νικολάου Δημητρίου, η οποία επιθυμεί να διευθετηθεί το χρέος⁵³⁰ των αδελφών Μεσημέρη, του Θοδωρή, του Στάμου και του αποβιώσαντα Γιάννη, προς αυτήν, για το οποίο η ίδια είχε ασκήσει εναντίον τους δίωξη⁵³¹ στο δικαστήριο (*Φόρο Πραιτώριο*). Όμως, ο Δημητρίου, ως εκπρόσωπος της συζύγου του, επειδή επηρεάστηκε από τις *παρακλήσεις* του Θοδωρή, ο οποίος δηλώνει πως αναγνωρίζει το χρέος του, αποδέχθηκε να ποιήσουν τον παρακάτω συμβιβασμό. Πρώτον, ο Δημητρίου δηλώνει ικανοποιημένος να λάβει το ποσό που αντιστοιχεί στο τρίτο μερίδιο από τα σολιάτικα, ενώ όσον αφορά τα υπόλοιπα δύο τρίτα, επιφυλάσσεται να τα λάβει από τον Στάμο και από την κληρονομία του θανόντα Γιάννη. Δεύτερον, ο Θοδωρής υπόσχεται να πληρώσει το τρίτο μέρος από τις 56 ξέστες ελαιόλαδο, αλλά και από το κεφάλαιο των 52 τσεκινίων βάσει της προαναφερθείσας δικαστικής δίωξης (*γραφή*). Αναφορικά δε με τα πέντε τσεκίνια διευκρινίζει πως θα του καταβάλλει σε δύο δόσεις τα παρακάτω, δηλαδή 9 ξέστες ελαιόλαδο, 2 μίλιτρα και 9 τσεκίνια τον Δεκέμβριο 1797 και τον Δεκέμβριο 1799.

⁵²⁸ Για τη δανειοδοτική ικανότητα των γυναικών, βλ. και ΖΑΡΙΔΗ - ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 153.

⁵²⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 3 (193), φ. 35ν.

⁵³⁰ Για εξόφληση χρέους και διακανονισμό υπολοίπου, κατά το πρώτο ήμισυ του 18ου αιώνα, Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, αρ. πρ. 6, σ. 7.

⁵³¹ Στις 15 Νοεμβρίου 1792.

Επιπλέον, τίθεται ως σαφής όρος⁵³² ότι, εφόσον οι δόσεις καταβληθούν με συνέπεια, ο Δημητρίου, *από καλοσύνην του*, θα χαρίσει το ένα τρίτο των τόκων. Σε αντίθετη περίπτωση, ο ίδιος θα έχει το δικαίωμα να προσφύγει στη δικαιοσύνη (*να τον στενέψει με τη δύναμη της δικαιοσύνης*) εναντίον του Θωδωρή, για να λάβει το χρηματικό ποσό σε μία φορά τόσο σε ό,τι αφορά τις 18 ξέστες ελαιόλαδο όσο και για το ένα τρίτο των τόκων που ισχύουν μέχρι την τελική αποπληρωμή του συνολικού ποσού.

Όπως προαναφέρθηκε, οι χήρες καθίσταντο αυτεξούσιες και ήταν ικανές να διαχειριστούν τα οικονομικά του οίκου τους, συμμετέχοντας σε διαφόρων ειδών οικονομικές δραστηριότητες. Βεβαίως, βασική προϋπόθεση γι' αυτό αποτελούσε η δέσμευση ότι αφενός δεν θα σύναπτε δεύτερο γάμο και αφετέρου πως ο σύζυγός της θα την είχε αφήσει *κυρά και νοικοκυρά* στην οικία του⁵³³. Στις 3 Ιανουαρίου 1722⁵³⁴, εντός της οικίας του *ευλαβεστάτου* ιερέα Γεωργίου Τέστη, στην περιοχή της Θεοτόκου Οδηγήτριας και των Αγίων Αναργύρων⁵³⁵, η *κυράτσα* Μέμο εμφανίζεται ενώπιον του συμβολαιογράφου, προκειμένου να διακανονίσει το χρέος των 40 ρεαλίων που έχει προς τον Στέλιο Σαγιά. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι η Μέμο, όχι μόνον δεν επιστρέφει το προαναφερθέν ποσό, αλλά κατά τη σύναψη αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης λαμβάνει άλλα 20 ρεάλια, ανεβάζοντας τη συνολική της οφειλή σε 60 ρεάλια, για τα οποία υπόσχεται να καταβάλλει στον Σαγιά ετησίως ένα ποσό, συμπεριλαμβανομένου και του τόκου, με επιτόκιο 10%. Επιπλέον, έναντι αυτού του ποσού ο Σαγιάς δηλώνει ότι επιθυμεί, ανά δεύτερο έτος, να λαμβάνει το ήμισυ της παραγωγής των 12 ελαιοδέντρων, τα οποία βρίσκονται δίπλα από το σπίτι του, ορίζοντας κάθε φορά εκτιμητές. Οι συμβαλλόμενοι δηλώνουν την ικανοποίησή τους, ενώ, ως εμπράγματα ασφάλεια, έως την αποπληρωμή του χρέους, τίθενται σε υποθήκη όλα⁵³⁶ τα περιουσιακά στοιχεία της Μέμος. Ως γνωστόν⁵³⁷, αντικείμενο τέτοιου είδους ασφάλειας μπορούσε να είναι κάθε πράγμα τόσο κινητό, όσο και ακίνητο. Η σύναψη δεύτερου δανείου υιοθετείται και από τα δύο μέρη, με την προσδοκία της εξόφλησης και του πρώτου δανείου, προσδοκία η οποία ενισχύεται και

⁵³² Για τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις συμβάσεις, βλ. και ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 576.

⁵³³ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 48.

⁵³⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 130, β. 2 (52), φ. 35r .

⁵³⁵ Πρόκειται για το ναό της Υ.Θ. Οδηγήτριας του *Ραχαπίδη* και μεταγενέστερα: *Παναγιοπούλας*, στο λόφο του Αγίου Αθανασίου. Η πρώτη αναφορά στο ναό χρονολογείται το 1562. Σήμερα είναι: *Αφανισμένος*. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, σ. 209. ΚΑΡΥΔΗΣ – ΔΗΜΟΥΛΑΣ – ΠΟΥΛΗΣ, *Χώροι λατρείας*, σ. 336.

⁵³⁶ Στο κλασικό δίκαιο, η έννοια της υποθήκης αφορούσε όλα τα αγαθά και όχι μέρος αυτών, γεγονός που άλλαξε στη συνέχεια. ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 114.

⁵³⁷ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 114.

από περαιτέρω διευκολύνσεις και επιλογές, προκειμένου η ζημία που ο δανειστής υφίσταται από διαφυγόντα κέρδη να είναι η μικρότερη δυνατή: αφενός η επιβολή του συνήθους, και στην Κέρκυρα, επιτοκίου του 10% επί του τελικού οφειλόμενου ποσού και αφετέρου η υποχρέωση απόδοσης του ημίσεως της ελαιοπαραγωγής. Η επιβολή τόκου σε διακανονισμούς ανεξόφλητων χρεών, στην Κέρκυρα και στα υπόλοιπα Ιόνια Νησιά της ίδιας περιόδου, δεν είναι ασυνήθης, είτε είχε προηγηθεί δικαστική προσφυγή είτε όχι. Σύμφωνα με την Εξάβιβλο⁵³⁸, σε περιπτώσεις προσφυγής στη δικαιοσύνη για μη αποπληρωμή άτοκων δανείων, επιβάλλεται τόκος εφόσον το χρέος αποδειχθή στο δικαστήριο. Επιπλέον, όσον αφορά τη δεύτερη διασφαλιστική πρακτική, επισημαίνουμε ότι αυτή προβλέπεται επίσης στην Εξάβιβλο⁵³⁹: *οι καρποί οπού να παρθούν από το ενέχυρον ψηφίζονται εις το χρέος*.

V. Άνευ τόκων

Διακανονισμός δανείου χωρίς τόκο καταγράφεται στην παρακάτω πράξη, στην οποία πραγματοποιείται εξόφληση μέρους του χρέους ενώπιον του συμβολαιογράφου. Σημαντικότερη και συνήθης η πρακτική της αλληλέγγυας ευθύνης (*ινσολιδιτά*⁵⁴⁰) δυνάμει της οποίας δύο ή περισσότερα πρόσωπα καθίστανται συνυπόχρεοι για την εξόφληση του χρέους. Στις 9 Ιουλίου 1795⁵⁴¹, βάσει εγγράφων⁵⁴² ο Στεφανής Κομιανός, από το χωριό Σταυρός, οφείλει του *Ανδρικοτάτου Κολονέλου Ευγενούς signor* Ιωάννου Κόντε Τριβόλη⁵⁴³ 80 ασημένια βενέτικα τάλαρα ως δανεικά και *χάριν φιλίας*, τα οποία έπρεπε να του τα είχε επιστρέψει, αλλά δεν το έκανε. Προκειμένου δε ο Τριβόλης να μην προσφύγει στη δικαιοσύνη, ο Στεφανής και ο αδελφός του Μάρκος τον παρακάλεσαν να δεχθεί τον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Ο Στεφανής δηλώνει οφειλέτης, ενώ και οι δύο αδελφοί αποδέχονται το χρέος με στενόν δεσμόν *ινσολιδιτάς*. 2. Και οι δύο αδελφοί, ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων, καταβάλλουν στον Τριβόλη 20 τάλαρα. 3. Τα υπόλοιπα 60 τάλαρα υπόσχονται να του τα δώσουν έως τον επόμενο Οκτώβριο. 4. Εάν οι αδελφοί Κομιανού καθυστερήσουν

⁵³⁸ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 254.

⁵³⁹ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 227.

⁵⁴⁰ Βεν.: *insolidità*: αλληλεγγύη. Αλληλέγγυα ευθύνη, όταν υπάρχουν περισσότεροι του ενός πιστωτές ή οφειλέτες (*credito o debito insolidà*). BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 347.

⁵⁴¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 17, φ. 33r.

⁵⁴² Στις 17 Μαΐου 1792 και τις 6 Μαρτίου 1795.

⁵⁴³ Η οικογένεια Τριβόλη ήλθε στην Κέρκυρα από τον Μυστρά. Μέλη της οικογένειας, από τον 15ο έως τον 18ο αιώνα, συμμετέχουν στο Συμβούλιο της Κοινότητας. Η μητέρα του Ιωάννη, Ελένη Λουκάνη, το 1765, κληροδότησε τον τίτλο του κόμη στους τέσσερις υιούς της. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σσ. 201-202.

την καταβολή έστω και μία ημέρα μετά το τέλος του Οκτωβρίου, θα υποχρεούνται να φέρουν στο κατάστημα του Τριβόλη έως τον Φεβρουάριο του 1796 (κομίσσιμο φορτίο) 40 ξέστες και 5 μίλτρα *καθαρό* ελαιόλαδο, προς 36 λίρες/ξέστα και τα τάλαρα προς 24 λίρες και 10 σολδία/τάλαρο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο παρακάτω διακανονισμός χρέους όχι μόνον επειδή είναι συντομότερος, αλλά διότι αφορά χρέη 16 ετών. Μάλιστα, δηλώνεται εκ μέρους του πιστωτή η απόφασή του για απαλλαγή όλων των τόκων που ήταν υποχρεωμένος να καταβάλει ο οφειλέτης. Στις 5 Δεκεμβρίου 1789⁵⁴⁴, στο *σπιτζερίο* του *signor* Αρσενίου Κονόμου, ο *κυρ* Μανώλης Τουμάνης είναι *κρεδितόρος* από τον *κάπο* Παναγιώτη Μωραΐτη σε κεφάλαιο 50 τσεκινίων, με επιτόκιο 10 τοις εκατό⁵⁴⁵. Επειδή δε ο Μωραΐτης δεν είχε πληρώσει τους τόκους από το 1773, επρόκειτο ο Τουμάνης να προσφύγει στη δικαιοσύνη, αλλά ο Μωραΐτης τον παρεκάλεσε και συνήψαν τον ακόλουθο συμβιβασμό. Ο Μωραΐτης υπόσχεται να εξοφλήσει τα 50 τσεκινία σε 5 ετήσιες δόσεις, με έναρξη από τον Δεκέμβριο του 1790, και ο Τουμάνης *από άκραν του καλοσύνην*, χαρίζει όλους τους τόκους. Όμως, εάν ο Μωραΐτης δεν φανεί συνεπής σε κάποια δόση, θα χάνει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού και θα καταβάλει και τους τόκους.

VI. Εγγυητές

Σημαντικότερος ο θεσμός του εγγυητή, όπως αυτός παρουσιάζεται σε διάφορες κατηγορίες δικαιοπραξιών, κατεξοχήν στις δανειστικές συμβάσεις. Οι εγγυητές προέρχονταν συνήθως από το οικογενειακό ή επαγγελματικό περιβάλλον του οφειλέτη και συχνά έθεταν σε υποθήκη όλα τους τα αγαθά στα πλαίσια της εξασφάλισης της αποπληρωμής. Πολλές φορές ο εγγυήτης είναι αυτός ο οποίος καταβάλει εν τέλει ο ίδιος το ποσό για την ολοκληρωτική αποπληρωμή των χρεών. Βεβαίως, ουσιαστικά το χρέος μεταβιβάζεται από τον πιστωτή στον εγγυητή εφόσον μετά την καταβολή του χρηματικού ποσού συχνά διεκδικούσαν την αποπληρωμή τους από τα άτομα που τους είχαν επιλέξει ως εγγυητές. Μάλιστα, στην ακόλουθη πράξη ο εγγυητής προβαίνει στην κατάσχεση του καϊκιού του οφειλέτη. Στις 14 Ιανουαρίου 1772⁵⁴⁶, καταγράφεται ότι ο *signor* Κόντες Ιωάννης Τριβόλης είχε τεθεί εγγυητής του *παρόντος* Αντώνη Πρεβενά, κατοίκου του προαστίου του Μαντουκίου,

⁵⁴⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 147, φ. 21r.

⁵⁴⁵ Έγγραφο της 1ης Οκτωβρίου 1765.

⁵⁴⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 8, φ. 3r.

και των συντρόφων του προς τον *signor* Νικόλαο Κατσαμάνο, όταν ο τελευταίος μίσθωσε (*πάχτος*) στους ανωτέρω το ιχθυοτροφείο του. Όμως, δεδομένου του ότι ο Πρεβενάς δεν πλήρωσε στον Κατσαμάνο όσα αναλογούσαν στο μερίδιό του δηλαδή 21 τσεκίνια, χωρίς ωστόσο να δηλώνεται ο λόγος της μη εκπλήρωσης των υποχρεώσεών του, ο Τριβόλης, ως εγγυητής, κατέβαλε ο ίδιος αυτό το ποσό. Δεδομένου του ότι ο Πρεβενάς δεν μπορούσε να καταβάλει το χρηματικό ποσό που έπρεπε στον εγγυητή, ο τελευταίος για να αποζημιωθεί σφραγίζει (*δεσμεύει*) το καΐκι του και επειδή ο Πρεβενάς αναγνωρίζει το άδικο του προς τον Τριβόλη, *εσύντρεξε μετά δακρύων* για να τον παρακαλέσει να αναιρέσει την υποθήκη και να του ελευθερώσει το καΐκι, με αντάλλαγμα ο Πρεβενάς να καταβάλει στον Τριβόλη 10 τσεκίνια έναντι του παραπάνω χρέους. Σχετικά μάλιστα με τα υπόλοιπα 11 τσεκίνια, ο Πρεβενάς ζητεί από τον Τριβόλη να του δώσει την ευκαιρία να του καταβάλλει ένα τσεκίνι/μήνα, ξεκινώντας από την πρώτη του Φεβρουαρίου του ίδιου έτους έως την εξόφληση του χρέους. Στην περίπτωση δε που ο Πρεβενάς δεν τηρήσει τη συμφωνία με ακρίβεια και συνέπεια, ο Τριβόλης δύναται να καταφύγει σε ένδικα μέσα ώστε να λάβει ό,τι θέλει από τα περιουσιακά στοιχεία του Πρεβενά, με δέσμευση ακόμη και της σωματικής του ελευθερίας. Αναφέρεται, ως είθισται, πως *το παρόν έγγραφο αποτελεί απόφαση εκτελεστή (θεληματική)*.

Η μη τήρηση όσων ορίζονταν στις δανειστικές συμβάσεις οδηγούσε στη διαμάχη μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, οι οποίοι απευθύνονταν είτε στη δικαιοσύνη, είτε στους διαιτητές, προκειμένου να επιλυθεί η διαφορά τους. Ασφαλώς, σε περιπτώσεις κατάπαυσης της δικαστικής διαμάχης, υπήρχε η αίρεση πως αν το χρέος δεν αποπληρωθεί, η δίωξη θα συνεχισθεί, με τα έξοδα να βαρύνουν τον οφειλέτη. Επιπρόσθετα, κάθε φορά διευκρινιζόταν πως, αν ο δανειζόμενος δεν ανταποκριθεί σε όσα όριζαν οι κριτές, θα έπαυε κάθε ευνοϊκή ρύθμιση η οποία ενδεχομένως να είχε παρθεί και ο οφειλέτης ήταν υποχρεωμένος να αποδώσει ολόκληρο το ποσό άμεσα.

Άξιες επισήμανσης οι δικαιοπραξίες, στις οποίες όχι μόνον δεν εξοφλείται το πρώτο δάνειο, αλλά συνάπτεται δεύτερο. Μάλιστα, ως προς την τελική αποπληρωμή του συνολικού ποσού, φαίνεται να υιοθετείται ένας συνδυασμός μεθόδων που περιλαμβάνει το διακανονισμό των δόσεων, τη μεταβίβαση της κυριότητας περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη, την παραχώρηση ακινήτων για μίσθωση ή τη συνηθέστατη τακτική των προαγορών.

Η αρχή της εύνοιας προς τον οφειλέτη εντοπίζεται συχνότατα κυρίως σε περιπτώσεις υπερημερίας του δανειζόμενου. Στο πλαίσιο της επίτευξης της αποπληρωμής του χρέους, οι πιστωτές δεν δίσταζαν να λάβουν ευνοϊκότερα μέτρα. Αυτά ήταν κυρίως μείωση του επιτοκίου ή και απαλλαγή από τόκο, ενώ κάποιες φορές σημειωνόταν και μείωση του ποσού της οφειλής.

Σπουδαίο ρόλο στην αίσια έκβαση της αποπληρωμής των δανειστικών συμβάσεων διαδραμάτιζαν και οι εγγυητές. Αυτοί διασφάλιζαν την αποπληρωμή του δανείου, όμως στις περιπτώσεις που ο οφειλέτης δεν ήταν σε θέση να καταβάλει το οφειλόμενο ποσό, κατέληγε να χρωστά στον εγγυητή, εφόσον εκείνος είχε αποπληρώσει τον πιστωτή και είχε πάρει ο ίδιος τη θέση του.

Στη συνέχεια, παρατίθεται πίνακας με ευσύνοπτες περιπτώσεις τρόπων διευθέτησης των χρεών, ενώ μέσω των παρατηρήσεων διαφαίνεται η προσπάθεια των εμπλεκομένων για την αποκατάσταση του περί δικαίου αισθήματος. Η επιλογή των παρατιθέμενων στον πίνακα πράξεων έγινε με γνώμονα το ευσύνοπτο του κειμένου των αντίστοιχων δικαιοπραξιών των καταχωρηθεισών στα νοταριακά κατάστιχα.

α/α	Παραπομπή	Ημερομηνία	Συμβαλλόμενοι		Χρέος	Διακανονισμός	Παρατηρήσεις
			Δανειστής	Οφειλέτης			
1.	Π 27, β. 3, φ. 34r	27 Μαρτίου 1726	<i>Signor</i> Αλέξανδρος Πολίτης	Τζάνης Μπράτος	11 ρεάλια, ή 3 ξέστες ελαιόλαδο και 4 ξέστες κρασί	5 ξέστες ελαιόλαδο τον Δεκέμβριο	Εάν δεν υπάρξει εμπρόθεσμη εκπλήρωση της παροχής με κομίσιμο φορτίο, ο δανειστής θα απαιτήσει όλες τις ξέστες.
2.	Κ 135, β. 5 (105), φ. 2r	10 Ιουλίου 1730	<i>Signor</i> Φραντζέσκος Δάσκολης	Ιωάννης Βραχλιώτης (Ποταμός)	6½ ξέστες ελαιόλαδο, ως μίσθωση των ελαιοδέντρων	Για τις υπόλοιπες 3½ ξέστες: παράδοση ποσότητας κρασιού	Ο Δάσκολης είχε λάβει έναντι: 3 ξέστες ελαιόλαδο.
3.	A 104, β. 3, (xiii), φ. 14v	7 Ιανουαρίου 1731	<i>Signor</i> Ιωάννης Μαριέτης, ως εκπρόσωπος και κληρονόμος	Θανών Θεοδωρής Ανυφαντής (Βιρός). Κληρονόμος:	12½ ξέστες ελαιόλαδο, υπόλοιπο των 21½ ξεστών, ως μίσθωση ελαιοδέντρων ⁵⁴⁷	Τελική οφειλή: 8 ξέστες, χάρισμα: 4½ ξέστες. Καταβάλλεται η αξία των 4 ξεστών:	Ο Μαριέτης επρόκειτο να λάβει την κυριότητα των αγαθών, όμως ο Ασημόπουλος τον παρακάλεσε να δεχθεί το

⁵⁴⁷ Βάσει εγγράφου στις 31 Οκτωβρίου 1697.

			του αδελφού του, Δούλου	ο Γιάννης Μοναστηριώτης, <i>γυναικί ονόματι</i> , ο οποίος εκπροσωπείται από τον γαμπρό του, <i>signor</i> Στάμο Θεόδωρο Ασημόπουλο		3½ ασημένια δουκάτα. Παράδοση των υπολοίπων 4 ξεστών: τον Ιανουάριο του 1732	συμβιβασμό.
4.	A 104, β. 6 (no. 16), φ. 47v	26 Ιανουαρίου 1732	Νικόλαος Πουλής, ως εκπρόσωπος του αδελφού του, (Άγιοι Δέκα)	Γεώργιος Πουλής, θείος του Νικόλαου, (Άγιοι Δέκα)	25 ασημένια δουκάτα, ετήσιος τόκος 10%	Τα 5 δουκάτα συμψηφίζονται με παροχή εργασίας από τον Νικόλαο. Καταβολή 20 δουκάτων (σε 3 χρυσά τσεκίνια): 27 Ιανουαρίου 1732. Το υπόλοιπο ποσό: τον Αύγουστο 1732, (από την πώληση ποσότητας	Με τη μεσολάβηση <i>κοινού φίλου</i> προέβησαν στο συμβιβασμό.

						κρασιού του οφειλέτη)	
5.	K 239, β. 6, φ. 11v	5 Ιουλίου 1738	<i>Signor</i> Αναστάσης Πιέρης	Μαρούλα, σύζυγος του θανόντα Βρετού Μπαλή, από κοινού με τον Σπύρο Μπαλή	20 ξέστες ελαιόλαδο για τη νομή των ελαιοδέντρων από τη σοδειά του 1737	Οι οφειλέτες ζητούν να εξοφλήσουν το χρέος προς 30 ρεάλια/ ξέστα. Δέσμευση για καταβολή 60 ρεαλίων τον Ιανουάριο 1739, ενώ τα αλλά 25 δουκάτα: <i>εις</i> <i>τον καιρό του καρπού</i> των ελαιοδέντρων, τα έτη 1740- 1741	Οι ξέστες εκτιμήθηκαν προς 36 ρεάλια/έκαστη.
6.	K 239, β. 7, φ. 28v	8 Νοεμβρίου 1738	<i>ευλαβέστατος</i> ιερέας Ιάκωβος Προσαλέντης	θανών Μάρκος Βλάχος Μπαρμπάτης Κληρονόμος του: ο Γιάννης Βλάχος	16 ½ ξέστες <i>καθαρό και</i> <i>όμορφο</i> ελαιόλαδο από τον καρπό των ελαιοδέντρων (περιοχή της Ανάληψης)	12 ξέστες ελαιόλαδο από μελλοντικό καρπό. Οι υπόλοιπες 4 ½ ξέστες: τον Δεκέμβριο 1739	Δέσμευση για κομίσιμο φορτίο στην οικία του ιερέα. Εγγύηση της καταβολής: υποθήκευση των ελαιοδεντρων.
7.	K 229, β. 9	10	<i>Signor</i> Ιακώβ	Θανών Γιώργος	Περιουσιακά στοιχεία στο	Παραχώρηση των	Ο Γιάννης Κωστελέτος

	(29), φ. 45r	Σεπτεμβρίου 1764	Κυρίδος	Κωστελέτος	χωριό Χωροεπίσκοποι ⁵⁴⁸ - το ήμισυ νερόμυλου (εξοπλισμένος) - χωράφι, έκτασης ενός μιζουρίου (δίπλα στο νερόμυλο) - 8 μεγάλα ελαιόδεντρα, περιμετρικά του μύλου (συνολική εκτίμηση: 531 δουκάτα και 5 λίρες)	παρατεθέντων ακίνητων αγαθών από τον Κίτρακα στον Γιάννη Κωστελέτο (υιό του Γιώργου), υπό τον όρο καταβολής ετήσιου τόκου 4% για τα 531 δουκάτα και 5 λίρες. Εγγύηση: καταβολή σε κάθε σοδειά (Μάρτιο) 24 ξεστών ελαιολάδου	επιθυμεί την εκ νέου απόκτηση της κυριότητας των αγαθών, τα οποία είχαν δεσμευθεί από τον Κυρίδο έως την αποπληρωμή του χρέους.
8.	K 229, β. 10 (30), φ. 5v	20 Φεβρουαρίου 1764	Γιωργάκης Πονταριόλ	Σπύρος Γαρνάβος	Κεφάλαιο: 10 χρυσά τσεκίγια, 75 δουκάτα (10 Μαΐου προηγούμενου έτους)	Ζητείται παράταση ενός έτους για την επιστροφή του κεφαλαίου. Καταβολή τόκων (1,5 τσεκίγια) σε τρεις δόσεις. Επιβολή τόκου 10% επί του	Επένδυση του κεφαλαίου, υποχρέωση καταβολής του ημίσεως εκ των κερδών. Εκπρόθεσμη επιστροφή κεφαλαίου. Καταβληθέν ποσό: 24 λίρες (έναντι των

⁵⁴⁸ Με αγωγή κατά της κληρονομίας, στις 18 Μαρτίου 1762.

						κεφαλαίου. Διασφάλιση αποπληρωμής: σύσταση υποθήκης αγροκτήματος του Γαρνάβου	τόκων).
9.	K 229, β. 10 (30), φ. 20v	26 Οκτωβρίου 1764	<i>Signor</i> Δαβίδ Κυρίδος	Αδελφοί Παρασκευά: Ανδρέας, Λευτέρης, ως κληρονόμοι του θανόντα Νάσου Παρασκευά, (Ποταμός)	22 ξέστες ελαιόλαδο και 63 τσεκίνια	Μείωση του χρέους κατά το ήμισυ και καταβολή αυτού σε δύο δόσεις: 15 ρεάλια και 11 ξέστες ελαιόλαδο (Δεκέμβριος 1765 και 1766 αντιστοίχως)	
10.	K 150, β. 4 (74), φ. 22v	9 Ιουνίου 1741	<i>Signor</i> δοτόρ Αντώνιος Βούλγαρης, ως εκπρόσωπος της συζύγου	κυρ Νικολός Βλαχόπουλος	Υπόλοιπο οφειλής: 100 ξέστες ελαιόλαδο	Παράκληση για εξόφληση του χρέους σε δύο δόσεις: 50 ξέστες (Δεκέμβριος 1741) και	Το υπόλοιπο από το πάχτος των ελαιοδέντρων, συμφωνηθέν μεταξύ Βέγια και Βλαχόπουλου

			του, <i>τιμίας signora</i> Διαμαντίνας, κόρης και κληρονόμου του ευγενή Λίβιου Βέγια			50 ξέστες (Δεκέμβριος 1742)	(23 Νοεμβρίου 1731).
11.	K 150, β. 4 (74), φ. 38v	30 Ιουνίου 1741	<i>Signor</i> Ιωάννης Πολίτης	Θοδωρής Πηλός	10 ξέστες λάδι	Μεταβίβαση της κυριότητας ελαιοδέντρων από τον Πηλό στον Πολίτη για να αποπληρώσει το χρέος του. Εάν ο Πηλός καταβάλει στον Πολίτη 33 ρεάλια μέχρι τον Ιανουάριο του 1742, θα επανακτήσει την κυριότητα των ελαιοδέντρων του	Εκτίμηση ελαιολάδου: 33 λίρες/ξέστα: 33 ρεάλια.

12.	K 150, β. 5 (75), φ.7v	15 Ιουλίου 1741	Γιάννης Ρούτος	Μπενέτος Πηγής	62 ξέστες (προς 30 λίρες/ξέστα)	Ο Ρούτος <i>δια ψυχικήν του σωτηρίαν</i> δέχεται να λάβει μόνον 124 ρεάλια	Παράκληση από τον Μπενέτο και τη μητέρα του, Θοδούλα, για μείωση του χρέους. Υπόσχεση για την από κοινού εξόφληση. Υποθήκη: α.. ολόκληρης της προικώας περιουσίας της Θοδούλας, β. 10 ελαιοδέντρων του Μπενέτου.
13.	K 150, β. 7 (77), φ. 30v	24 Δεκεμβρίου 1741	<i>Signor</i> Κόντε Φίλιππος Τζάγος	Τζάνης Φακιολάς (Πέλεκας)	10 ξέστες ελαιόλαδο		Εγγυητές: Στέφανος Φακιολάς (αδελφός του Τζανή), Θόδωρος Αρβανίτης, Πέτρος και Δήμος Δουκάκης. Διορία:

							Δεκέμβριος 1742.
14.	K 150, β. 8 (78), φ. 36v	6 Φεβρουαρίου 1742	Γιάννης Γέρακας, αρτοποιός (πόλη της Κέρκυρας)	Μενέγος Παγκράτης (Καστελλάνοι Μέσης)	10+5 ξέστες ελαιόλαδο	Ο Παγκράτης παραχωρεί τη νομή 8 ελαιοδέντρων (παλιοελιές). Καταβολή 125 λιρών από τον Γέρακα στον Παγκράτη (σε 2 χρυσά τσεκίνια) για τις 5 ξέστες ελαιόλαδο	-
15.	K 150, β. 8 (78), φ. 49v	10 Φεβρουαρίου 1742	Αναστάσης Πηγής (πόλη της Κέρκυρας)	Ζαφείρης Τούρκος (Ποταμός)	25 ρεάλια	12 λίρες/3 μήνες	
16.	K 150, β. 8 (78), φ. 50r	11 Φεβρουαρίου 1742	<i>Signor</i> Τζώρτζης Μπότσης	Αντώνης Μεγαλογένης	20 ξέστες ελαιόλαδο +11½ χρυσά τσεκίνια + τόκος (10%/ έτος)	15 ξέστες: καταβολή από την Μαρούλα (πεθερά του Αντώνη)	Διαμεσολάβηση πεθεράς και αδελφών του Αντώνη: Τζουγάνη και

					= 62 ρεάλια	τον Δεκέμβριο, 5 ξέστες +62 ρεάλια +τόκος αυτών: από τα αδέλφια του Αντώνη, εντός 3 ετών.	Γιάννη.
17.	K 169, β. 2 (62), φ. 2v	14 Φεβρουαρίου 1781	<i>Signor Δοτόρ</i> Μιχαήλ <i>Μάρμορα</i>	Σίμος Μουμούρης και η μητέρα του, Παυλίνα, (Δουκάδες)	33 ξέστες ελαιόλαδο	Παραχώρηση περιουσιακών στοιχείων από τον Μουμούρη στον Μάρμορα. Υπόλοιπο: 36 δουκάτα και 5 λίρες (καταβολή ενώπιον του συμβολαιογράφου (σε 9 τάλαρα)	-
18.	K 169, β. 2 (62), φ. 13v	23 Απριλίου 1781	<i>Signor</i> Σαμπαθάης Κοέμ	Παυλός Χυτήρης εγγυητής: <i>signor</i> Ιωάννης	55 τσεκίνια +κεφάλαιο 77 τσεκινίων	Παραχώρηση της επικαρπίας	Νέος διακανονισμός. Μη εμπρόθεσμη πλήρωση της παροχής:

				Φόρτζιγος	+τόκος (6%)	101 ελαιοδέντρων (έως την αποπληρωμή). Επιπλέον παροχή: 100 λίτρες σταφύλια/ έτος (προς 15 λίρες/κιντινάρι)	δευτεροφειλέτης ο εγγυητής.
19.	K 169, β. 2 (62), φ. 25v	27 Μαΐου 1781	Φραντζέσκος Μπατάγιας, πληρεξούσιος: ο θείος του λογιότατος <i>signor</i> Δον Κάρλος Μπατάγιας Κανονικός	Παπά- Χριστόδουλος Χυτήρης, ως κληρονόμος του πατέρα του, Πέτρου	70,5 ξέστες ελαιόλαδο	Εξόφληση χρέους: μεταβίβαση κυριότητας 17 ελαιοδέντρων από τον Χυτήρη στον Μπατάγια (ο οποίος θα είναι για πάντα ο καθολικός νοικοκύρης)	Εκπρόθεσμη οφειλή. Μεταβίβαση κυριότητας, συμψηφισμός. Καταβολή υπολοίπου (27 δουκάτα) ενώπιον συμβολαιογράφου από τον Δον Κάρλο.
20.	K 169, β. 4 (64), φ. 32v	14 Ιουλίου 1781	<i>Signor</i> Σαμπαθάης Κοέμ	ο Πιέρος, υιός του θανόντα Γιώργο Πρίφτη, από κοινού με την <i>απούσα</i>	79 ξέστες ελαιόλαδο	Ο Κοέμ έλαβε από τον <i>signor</i> Κουαρτάνο την κυριότητα των 26 ελαιοδέντρων (6 δουκάτα/έκαστο) για	Επειδή οι Πρίφτη επιθυμούσαν να τους επιστραφεί η κυριότητα των ελαιοδέντρων, ο Κοέμ, εξαιτίας της

				κυράτσα Κωνσταντίνα Μουσούλη (συγγενή του Πρίφτη) και ο Βασίλης Πρίφτης		την αποπληρωμή του χρέους. Παραχώρηση 79 ελαιοδέντρων στον Κοέμ προς επικαρπία. Η ελαιοπαραγωγή εξ ημισείας στον Κοέμ και στους έτερους συμβαλλόμενους έως την αποπληρωμή του χρέους	αγάπης που είχε με τους γονείς τους, δέχτηκε να συμβιβαστούν. Παράκληση του Κοέμ προς τον Κουαρτάνο να λάβει πίσω το ποσό που είχε καταβάλει.
21.	Κ 169, β. 5 (65), φ. 16v	22 Αυγούστου 1781	Ευγενής Άγγελος Πετρετής	Γιακουμέτος Λούβρος (Σκριπερό)	33½ ξέστες ελαιόλαδο και άλλη 1½ (μερίδιο από την περασμένη σοδειά)	Αποπληρωμή: παράκληση του Λούβρου προς τον Αντώνιο, να δεχθεί την παραχώρηση για πάντα ετήσιου σολιάτικου: 4 ξέστες/σοδειά. Ορισμός εκτιμητών: signor Ιωάννης Μαγδαληνός,	Άσκηση δίωξης στον signor Μάρκο Αντώνιο Πετρετή, αδελφό του Άγγελου. Εκτίμηση 24 ελαιοδέντρων και 16 κεντρομάδων: 296 δουκάτα.

						signor Σπυρίδων Λαβράνος	
22.	K 169, β. 5 (65), φ. 16v	14 Σεπτεμβρίου 1781	Βήτας Δοδέσκος, εξ ονοματός του και εξ ονόματος των αδελφών του: κληρονόμοι του <i>signor</i> Λέοντος Δοδέσκου	Θανών Σπυρίδων Γιαννούλης	Κεφάλαιο: 140 ρεάλια, τόκος, με επιτόκιο 10% +336 ρεάλια +21 ξέστες ελαιόλαδο (υπόλοιπο από τις 29 ξέστες)	Ο Δοδέσκος δεν θα απαιτήσει άλλον τόκο για το προαναφερθέν κεφάλαιο. Για τα 376 ρεάλια και τις 21 ξέστες: αποπληρωμή ο υιός του, Στεφανής, σε 3 δόσεις +10 ξέστες λάδι με συμψηφισμό. Εγγύηση: υποθήκευση του ελαιοτριβείου	Υποχρέωση παράδοσης: 7 ξέστες: Ιανουάριος 1782, 14 ξέστες: τις επόμενες δύο εσοδείες. Εκτίμηση των 10 ξεστών: <i>κάθε φορά στα παζάρια.</i>
23.	K 169, β. 6 (66), φ. 42v	3 Νοεμβρίου 1781	<i>Ιερολογιότατος</i> <i>κύριος</i> Ιωάννης Αβράμης του <i>signor</i>	Αντώνιος Μπούας, υιός του Αλιβίτζη, Νικόλαος Μπούας, υιός	Αγροτική μίσθωση (<i>πάκτα</i>): 92 ξέστες, 4,3 μίλιτρα [6 ξέστες ελαιόλαδο υπόλοιπο από τις 12 (Γιώργος και	Εκτίμηση της αξίας του ελαιολάδου (92 ξέστες, 4,3 μίλιτρα):	Στην οικία του <i>ιερολογιότατου κυρίου</i> Ιωάννη Αβράμη. Σύσταση γενικής

			Βαλσάμη ως γιους πατρονάτος (επίτροπος) της Μονής του Σωτήρος Χριστού, (Καρδάκι)	του Δήμου, Γιώργος Μπούας, υιός του Βασίλη και Βασίλης Μπούας, υιός του Στάμου	Αντώνης), 5 ξέστες και 3 ½ μίλιτρα (Αντώνης-Γιώργος-Βασίλης), 32 ξέστες και 49 ξέστες και 1 μίλιτρο (Αντώνης)] 200 λίρες και 19 μίλιτρα λάδι (Νικόλαος)	48 λίρες/ξέστα = 4.443 λίρες + 20 ρεάλια (= 200 λίρες)= 464 ρεάλια, 3 λίρες. Αποπληρωμή: σε 3 εσοδείες, εντός 6 ετών	υποθήκης.
24.	Κ 169, β. 7 (67), φ. 30v	14 Δεκεμβρίου 1781	<i>Signor</i> Βήτας Δοδέσκος του Λέοντος, ως εκπρόσωπος δια τα τίτολά του της κληρονομίας του <i>signor</i> Ιακώβ Δοδέσκου	Παναγιώτης Σαβάτης (Άγιοι Δέκα), κληρονόμος της Νάστος, μητέρας του και των αδελφών του, Στάθη και Σταμάτη	3.921 ρεάλια και 5 λίρες [360, 40, 130, 100, 164 ρεάλια (υπόλοιπο των 210) +οι τόκοι, σύνολο 3.127 και 5 λιρών]	Πρόταση καταβολής σε δόσεις, μόνον για τα 1.750 ρεάλια: 25 τσεκίνια/σοδειά Έναρξη καταβολής: Μάρτιος 1784	Αποδοχή πρότασης συμβιβασμού από τον Βήτα (έμεινε παρακαλεσμένος από άξιον υποκείμενον). Ενώπιον συμβολαιογράφου επιστροφή χρεωστικών εγγράφων.
25.	Κ 169, β. 10	19 Μαΐου	<i>Signor</i>	Θανών Αντώνης	13 ξέστες λάδι,	Κατόπιν παράκλησης,	Αποπληρωμή: ενέχυρο

	(70), φ. 48r	1782	Αβραάμ Γαόν	Βρυώνης (εκπρόσωπος: ο γαμπρός του, κυρ Πέτρος Μπόικος)	20 ρεάλια προς 10%, 50 ρεάλια	ο Μπόικος θα καταβάλει στον Γαόν μόνον 9 ρεάλια έναντι των προαναφερθέντων τόκων. Αποπληρωμή των 61 ρεαλίων: εντός 4 ετών (από Ιανουάριο 1783)	στον <i>signor</i> Σπυρίδων Λαβράνο 7 ξεστών, εις δίκαιον του κληρονόμου κυρ Πέτρου Μπόικου. Ο Γαόν δέχεται να μη λάβει τους τόκους του κεφαλαίου για τα επόμενα 4 έτη.
26.	Κ 229, β. 10 (30), φ. 19r	25 Οκτωβρίου 1764	Μπρίαμος Γραμμένος και Τζώρτζης Παχτίτης (Συναράδες)	<i>Signor</i> Τζώρτζης Γονέμης (υιός του Χριστόδουλου)	1 φοράδα με κόκκινη τρίχα ή 12 τσεκίνια (η αξία της)	Ομολογία των Γραμμένου και Παχτίτη για την άσχημη κατάσταση του ζώου εξαιτίας υπερχρησιμοποίησής του στις εργασίες στο ελαιοτριβείο. Απαίτηση του Γονέμη για καταβολή 12 τσεκινίων,	Στο μετζά της οικίας του <i>signor</i> δοτόρ Χριστόδουλου Γονέμη, (συνοικία της Κρεμαστής).

						παράκληση για καταβολή 6 τσεκινίων (έως τον Απρίλιο 1765) (...και να μείνει εις εξουσίαν τους η φοράδα). Ο Γονέμης, από αγαθοσύνην του, δέχεται	
27.	Κ 150, β. 8 (78), φ. 25r	28 Ιανουαρίου 1742	Θανών Γιάννης Μακρής, (λεγόμενος Μπουτούνος). Κληρονόμοι: τα τέκνα του Μπενέτος και Αντώνιος	Θανών Γιάννης Κρόκος, εκπροσωπείται από τον γαμπρό του, Μιχαήλ Κασταμονίτη	Αμπέλια, έκτασης: 4 μίζούρια και άλλα δέντρα, αμπέλια, έκτασης: 2 μίζούρια	-	Δικαστική δίωξη: το Νοέμβριο 1719. Ο Κασταμονίτης παραιτείται απαιτήσεως καταβολής δεδουλευμένων (στα αμπέλια). Παραχώρηση των αμπελιών στα τέκνα του Μακρή, τα οποία παραιτούνται απαιτήσεως επί της παραχθείσας

							οινοπαραγωγής.
28.	K 169, β. 1 (61), φ. 47r	7 Απριλίου 1781	<i>Signor</i> Θεόδωρος Λίμας	Αντώνης Μουζακίτης, πληρεξούσιος: ο υιός του, Σταμάτης	Ρευστοποίηση αξίας αγροκτήματος	Ο Λίμας είχε προβεί στη ρευστοποίηση χωρίς να καταβάλει τα χρήματα στον Μουζακίτη	Καταβολή 55 δουκάτων και 13 ασημένιων τάλαρων από τον Λίμα στον Σταμάτη. Παραχώρηση της πλήρους κυριότητας του αγροκτήματος από τον Σταμάτη στον Λίμα.
29.	K 169, β. 2 (62), φ. 12v	22 Απριλίου 1781	Ευγενής <i>δοτόρ</i> Μιχαήλ <i>Μάρμορα</i>	Νικολός Μουμούρης	Φθορά	<i>Κακοεργίες</i> εκ μέρους του Μάρμορα	Ο Μουμούρης παύει τη δικαστική διαμάχη. Εκλογή εκτιμητών για την αποτίμηση της ζημίας: Στάθης Μποζίκης και Στέλιος Λούβρος.
30.	K 169, β. 3	12 Μαΐου	Θανών	Γολέμης	14 ξέστες ελαιόλαδο και	ι. Αποπληρωμή	Μη τήρηση των

	(63), φ. 1v	1781	Σπύρος Φθαλμάς, Κληρονόμος: ο ανιψιός του, Τζάνης Φθαλμάς (Μαντούκι)	Πρίφτης (Σπαρτύλας)	2 βαρέλες κρασί	ελαιολάδου: Υποθήκευση καρπών 40 ελαιοδέντρων προς τον Φθαλμά. Εξόφληση δια μισθώσεως. ii. Αποπληρωμή οφειλόμενης ποσότητας κρασιού: Εργασία του Γολέμη στον τρύγο, κομίσιμο φορτίο σε προτεινόμενο από τον Φθαλμά χώρο	συμφωνηθέντων: προσφυγή στη δικαιοσύνη.
31.	Κ 169, β. 3 (63), φ. 5r	13 Μαΐου 1781	Ο Νικόλας Κοσκινάς, υιός και <i>επίτροπος</i> του Γιώργου Κοσκινά, υιού	Γιώργος Κοσκινάς, ως κληρονόμος του πατέρα του, Σπύρου,	Χρηματικό ποσό	Οφειλή του Γιώργου Κοσκινά (α' μέρος) προς τον Σπύρο: 38,5 ξέστες ελαιολάδο. (εκ των οποίων	17,5 ξέστες προς 42 λίρες/ξέστα: 735 λίρες. Εξάλειψη μέρους του

			του θανόντα Στέφου, (Στρινύλας)	(Στρινύλας)		21 ξέστες έχουν ήδη αποπληρωθεί)	χρέους: 220 λίρες. Υπόλοιπο: 515 λίρες. Για την αποπληρωμή: μίσθωση της εσοδείας.
32.	K 169, β. 2 (62), φ. 33v	1 Ιουνίου 1781	Σπύρος Δρυς	Νικολός και Τζώρτζης, αδέλφια Κοέρο (Ποταμός)	Αγροτική μίσθωση	<i>Πάχτος</i> περιβολιού (επί 6 έτη). Εκμισθώτρια: Πολυλά, μισθωτές: αδελφοί Κοέρο	Στην οικία της <i>signora</i> Χριστίνας Πολυλά Βλατά (περιοχή της Μονής της Αγίας Αικατερίνης <i>του</i> <i>Καιροφυλάτου</i>). Παραχώρηση του περιβολιού στην Πολυλά. Καταβολή οφειλής 10 τσεκινίων από την Πολυλά στους αδελφούς Κοέρου.
33.	K 169, β. 10	24 Απριλίου	<i>signor</i>	<i>κυρ</i> Σπύρος	Μισθώματα εργαστηρίου		Χρέος του Κορμαρή: 25

	(70), φ. 10v	1782	Άγγελος Καλονάς, εκπρόσωπος του <i>signor</i> <i>δοτόρ</i> Γασπάρου Δετζώρτζη	Κορμαρής (Περίθεια)		-	τσεκίνια και 42 λίρες. Υπόσχεση εξόφλησης του ποσού σε 3 δόσεις (8 τσεκίνια και 30 λίρες/έκαστη: Οκτώβριο, Μάρτιο και Αύγουστο 1783 αντιστοίχως).
34.	A 91, β. 91 (1) φ. 41r	12 Ιουλίου 1782	Θανών μοναχός Αβέρκιος Ρίζος	Κυρ Αντώνης Πολίτης	Χρηματικό κεφάλαιο ⁵⁴⁹ : 36 τσεκίνια και οι τόκοι (6%) για τα 10 έτη, 10 μήνες = 23 τσεκίνια	Ο Πολίτης προτείνει να του καταβάλει 7,5 τσεκίνια/έτος και ζητεί απαλλαγή από μελλοντικούς τόκους	Την αποπληρωμή έχει αναλάβει ο ευγενής Θεόδωρος Προσαλέντης, επίτροπος του Φώτιου Ρίζου (κληρονόμος), (δεσμεύεται με το ίδιο του το κορμί ο Πολίτης).
35.	A 91, β. 92 (2) φ. 49v	7 Νοεμβρίου 1782	<i>Signor</i> Μάρκος Βάρφης	Ο <i>ευλαβέστατος</i> παπά- Αντωνάκης Μιχαλάς	Χρηματικό κεφάλαιο ⁵⁵⁰ : 56 ρεάλια, 113 ρεάλια και 4 λίρες,	Αποπληρωμή σε είδος. Σύσταση υποθήκης των αμπελιών. Εκμετάλλευση	Η σύναψη της πράξης: στην οικία του δανειστή (στην πλακάδα του Αγίου Σπυρίδωνα).

⁵⁴⁹ Με έγγραφο στις 26 Αυγούστου 1771.

⁵⁵⁰ Με έγγραφο, στις 8 Αυγούστου 1759.

				(Λάκωνες)	σύνολο: 169 ρεάλια και 4 λίρες (συμπεριλαμβανομένων των τόκων, με επιτόκιο 10% , για τα 23 έτη και τους 3 μήνες)	οινοπαραγωγής. Βάρφης: εξάλειψη μέρους του χρέους: 57 τάλαρα και 4 λίρες. Υποχρέωση καταβολής 112 ρεαλίων από τον Μιχαλά. Μη έγκαιρη εξόφληση: καταβολή ολόκληρου του ποσού+ τόκων	Έλεγχος της οινοπαραγωγής από εκτιμητές.

Ο ανωτέρω πίνακας καταγράφει σε επιγραμματική μορφή τα βασικά στοιχεία των πράξεων επίλυσης εξωδικαστικών διαφορών και διακανονισμού χρεών και είναι δηλωτικός των συναλλακτικών ηθών που επικρατούσαν στην Κέρκυρα κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Ειδική αναφορά γίνεται και στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες διορίζονται διαιτητές-κριτές, οι οποίοι φαίνεται να παίζουν καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της υπόθεσης. Η συνηθέστερη διαφορά είχε να κάνει με ζητήματα που προέκυπταν από τις προαγορές προϊόντων που θα παράγονταν μελλοντικά και κυρίως του ελαιόλαδου, ενώ ασφαλώς γίνονται αναφορές και στη διαχείριση και την αποπληρωμή διαφόρων χρηματικών ποσών, χωρίς πάντοτε να αναφέρονται οι λόγοι, για τους οποίους προέκυψαν αυτές οι οφειλές. Συνηθέστατη δε πρακτική ήταν η ρευστοποίηση, δηλαδή η αποτίμηση της αξίας των ποσοτήτων, υπαρχουσών ή μελλοντικών, ελαιολάδου ή κρασιού, σε μία προσπάθεια των οφειλετών για αποπληρωμή του χρέους.

Ως τρόποι αποπληρωμής των χρεών επιλέγονται η τμηματική καταβολή της οφειλής, η μεταβίβαση της κυριότητας των αγαθών του οφειλέτη, η παραχώρηση της επικαρπίας ενώ συχνή ήταν και η σύσταση υποθήκης αγαθών του οφειλέτη, περιλαμβανομένων ακόμη και προικίων περιουσιακών στοιχείων συγγενών πρώτου βαθμού. Αξίζει δε να αναφερθεί πως δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που οι δανειστές λόγω αισθημάτων αλληλεγγύης και συμπάθειας προς το πρόσωπο του οφειλέτη, για τη σωτηρία της ψυχής τους, ή κατόπιν διαμεσολάβησης τρίτων προσώπων, προβαίνουν σε ευνοϊκότερες ρυθμίσεις διακανονισμού του χρέους, ή ακόμη και χαρίζουν ένα μέρος αυτού. Τρίτα πρόσωπα παρεμβαίνουν και ως εγγυητές των οφειλετών εφόσον συνδέονται με τους τελευταίους με συγγενική, επαγγελματική ή φιλική σχέση.

. Σε πολλές δε υποθέσεις, καταγράφεται η προσπάθεια των οφειλετών για την εκ νέου απόκτηση της κυριότητας περιουσιακών τους στοιχείων (καταπιστευτικές πράξεις). Γι' αυτό και προβαίνουν σε νέες συμφωνίες, με την επανίσχυση ή την ανανέωση όρων και ρητρών προηγούμενων συμφωνιών, περισσότερο ή λιγότερο επαχθών, αναλόγως των επικρατουσών συνθηκών, της διάθεσης και της στάσης των πιστωτών, τις προοπτικές και τις προσδοκίες των οφειλετών για μελλοντική ρύθμιση των οικονομικών τους υποχρεώσεων.

Η συμψηφιστική πρακτική υιοθετείται στις διάφορες εκφάνσεις της: εξόφληση μέρους ή ολόκληρου του οφειλόμενου ποσού με προσφερόμενη εργασία εκ μέρους του οφειλέτη, υποχρέωση παράδοσης ποσότητας διαφορετικού από το

οφειλόμενο είδους (ανταλλακτικές επιλογές). Όπως ισχύει συχνότατα, οι περισσότεροι διακανονισμοί-συμβιβασμοί τελούν υπό διαλυτική αίρεση: εάν ο οφειλέτης δεν εκπληρώσει τις νέες συμβατικές του υποχρεώσεις, εκπίπτει από κάθε δικαίωμά του που απορρέει από την πράξη διακανονισμού και επανισχύουν αυτοδικαίως οι όροι, οι ρήτρες και οι κυρώσεις της αρχικής σύμβασης. Η επιβολή τόκου με το σύνηθες για την εποχή επιτόκιο ή με χαμηλότερο αυτού ή ακόμη και η πλήρης απαλλαγή από την υποχρέωση καταβολής τόκου, παραιτήσεις αμοιβαίων απαιτήσεων, παύσεις δικαστικών διώξεων, εξοφλήσεις δια μισθωμάτων κ.ά. υιοθετούνται κατά περίπτωση και αποτελούν τα χαρακτηριστικά στοιχεία που συνθέτουν το πλέγμα των διακανονιστικών συμβιβαστικών νοοτροπιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΕΒΡΑΙΟΙ ΠΙΣΤΩΤΕΣ

Ήδη από τον 12ο και τον 13ο αιώνα⁵⁵¹ είχε εγκατασταθεί στην πόλη της Κέρκυρας ένας αρκετά μεγάλος αριθμός Εβραίων οι οποίοι ήρθαν σε επαφή με τους γηγενείς με αποτέλεσμα την οικονομική ανάπτυξη του νησιού⁵⁵². Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της οικονομικής τους ισχύος ήταν ο εβραϊκός εμπορικός οίκος των Vivante, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εμπορική δραστηριότητα του νησιού, ασκώντας επιρροή κάποιες φορές και στην Τράπεζα της Βενετίας⁵⁵³. Επιπλέον, επισημαίνουμε τις οικονομικές επαφές εβραίων εμπόρων διαφόρων περιοχών του οθωμανοκρατούμενου και του βενετοκρατούμενου ελληνικού χώρου, λ.χ. των εβραίων εμπόρων της Κέρκυρας και των Ιωαννίνων⁵⁵⁴.

Η Βενετία ακολουθούσε σχετικώς ουδέτερη τακτική εφόσον δεν ήταν λίγες οι φορές που προσέφευγαν σε αυτούς, κυρίως για την αντιμετώπιση οικονομικών προβλημάτων, με αποτέλεσμα και τα μέτρα που τους αφορούσαν να γίνονται πιο χαλαρά⁵⁵⁵. Αυτό ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με όσα υποστήριζαν οι Κερκυραίοι, οι οποίοι όχι μόνο ήθελαν ο εβραϊκός πληθυσμός να βρίσκεται σε συγκεκριμένη συνοικία, όπως αναφέρεται και στην έκθεση του βάλιου Agostino Moro, το 1582, στην οποία τονίζεται πως αυτοί πρέπει να διαμένουν σε ξεχωριστό, απομονωμένο μέρος προς όφελος της χριστιανικής θρησκείας⁵⁵⁶, αλλά και να φέρουν πάνω τους

⁵⁵¹ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 478.

⁵⁵² Βλ. και Φ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Σ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ, *Το δημοτολόγιον της Ενώσεως. Πληθυσμός και οικονομία στην πόλη και τα προάστια της Κέρκυρας μετά την Ένωση των Επτανήσων με το ελληνικό κράτος*, Αθήνα 2014, σσ. 66-69, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

⁵⁵³ ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 62.

⁵⁵⁴ ΧΡ. ΖΑΜΠΑΚΟΛΑΣ, *Η ιστορική παρουσία των γιαννιωτών εβραίων μέσα από την εμπορική τους δραστηριότητα*, Ιωάννινα 2013, σ. 21.

⁵⁵⁵ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σσ. 104-105.

⁵⁵⁶ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Οι εκθέσεις των Βενετών βαΐλων και προνοητών*, σσ. 234-235.

διακριτικό σήμα το οποίο να δηλώνει την καταγωγή τους⁵⁵⁷. Τέτοιου είδους πεποιθήσεις υπαγορεύονταν αφενός από τη θρησκευτική πίστη των Χριστιανών και αφετέρου από το γεγονός της κυριαρχίας των Εβραίων στις εμπορικές συναλλαγές και γενικώς στην οικονομική δραστηριότητα, εφόσον αυτοί διέθεταν πλήθος καταστημάτων και εργαστηρίων⁵⁵⁸. Ωστόσο, Εβραίοι είχαν δικαίωμα να ασκούν το επάγγελμα του υποδικηγόρου, δυνάμει σχετικών αποφάσεων του 16ου και του 18ου αιώνα⁵⁵⁹.

Η παρουσία εβραϊκού πληθυσμού στην Κέρκυρα, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, είναι σημαντική. Αξιοσημείωτες είναι και οι οικονομικές δραστηριότητες αυτής της ιδιαίτερης θρησκευτικής ομάδας, τα μέλη της οποίας συγκέντρωναν χρηματικά ποσά, χωρίς ωστόσο να είναι σε θέση να τα επενδύσουν σε αγορές ακίνητων αγαθών. Γι' αυτόν το λόγο, εντοπίζουμε Εβραίους⁵⁶⁰ ως συμβαλλόμενους κυρίως σε δανειστικές συμβάσεις αλλά και σε προαγορές αγροτικών προϊόντων, τα λεγόμενα προστύχια⁵⁶¹, τα οποία δεν διευκρινίζεται αν αποτελούν προμήθειες για δική τους κατανάλωση ή για εμπορική εκμετάλλευση⁵⁶². Μάλιστα, ήδη από το 1553, καταγράφεται η πρώτη προσπάθεια για την αντιμετώπιση των ζητημάτων που προέκυπταν από τα προστύχια μεταξύ Εβραίων και αγροτών⁵⁶³. Εντούτοις, κάτι τέτοιο δεν στέφθηκε από επιτυχία, γι' αυτό και η κερκυραϊκή πρεσβεία, το 1592, αναφέρει ότι οι Εβραίοι, μέσω της σύναψης προστυχίων, αποκτούν προϊόντα χωρίς να ενδιαφέρονται για τη ζημία που προκαλούν στους αγρότες-πωλητές⁵⁶⁴. Οι εκπρόσωποι της εβραϊκής κοινότητας, οι σύνδικοι⁵⁶⁵, εκτός των άλλων αρμοδιοτήτων τους, ως διαιτητές επέλυαν διαφορές μεταξύ ομοθρήσκων τους.

Και στις εβραϊκές μελετηθείσες οικογένειες, ο θεσμός της *fraterna*⁵⁶⁶ φαίνεται ότι διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαφύλαξη της περιουσίας τους. Πρόκειται για μια συγκεκριμένη διαδικασία οργάνωσης των οικονομικών της οικογένειας, ο

⁵⁵⁷ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σσ. 106-107.

⁵⁵⁸ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 109.

⁵⁵⁹ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 479.

⁵⁶⁰ Για τη Βενετία υπήρχαν τρεις κατηγορίες Εβραίων: οι Λεβαντίνοι, οι Γερμανοί και οι Πουνεντίνοι. LANE, *Βενετία*, σ. 425.

⁵⁶¹ Βλ. και ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις*, σ. 95.

⁵⁶² Ι. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η προπώληση αγροτικών προϊόντων στο δίκαιο της βενετικής Κρήτης», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 41 (2008) 143-193 (151).

⁵⁶³ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 181.

⁵⁶⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 181.

⁵⁶⁵ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 480.

⁵⁶⁶ *Fraterna*: κατάσταση συγκυριότητας μεταξύ των μελών της οικογένειας. Βλ. και E. ORLANDO, «Η εικόνα της οικογένειας», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, επιμέλεια: Δ. ΒΛΑΣΣΗ – Α. ΤΖΑΒΑΡΑ, τ. Β', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 805-834 (808).

οποίος καταδεικνύει την αλληλεγγύη που υπήρχε ανάμεσα στα μέλη αυτής εφόσον όλοι αποτελούσαν, από κοινού, συνιδιοκτήτες της πατρικής περιουσίας, διέμεναν μαζί και δεν διαμοίραζαν την πατρική κληρονομία. Τα μόνα περιουσιακά στοιχεία τα οποία κατείχαν μόνοι τους ήταν τα προικώα περιουσιακά στοιχεία και τα κληροδοτήματα που τρίτοι κατέλειπαν σε αυτούς. Η *fraterna* λοιπόν, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως *αδελφότητα*, ήταν αρκετά διαδεδομένη στη Βενετία αλλά και στις κτήσεις αυτής, κατά τους νεότερους χρόνους. Εξάλλου, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής πως ο θεσμός της οικογένειας αποτελούσε βασικότατο παράγοντα καθορισμού των κοινωνικών και οικονομικών ισορροπιών⁵⁶⁷. Βεβαίως, μεγάλες και καλά οργανωμένες οικογένειες συναντώνται κυρίως στις κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις και όχι τόσο στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, των οποίων οι οικονομικές δραστηριότητες ήταν ελάχιστες⁵⁶⁸.

I. Οικογένεια Κυρίδου

Η οικονομική δραστηριότητα των μελών αυτής της οικογένειας είναι εντονότατη για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Συγκεκριμένα, μέλη αυτής εντοπίζονται σε δανειστικές συμβάσεις, με αρκετά υψηλά, κάποιες φορές, δανειζόμενα ποσά, αλλά και σε προαγορές αγροτικών προϊόντων. Ο *signor* Δαβίδ Κυρίδος εμφανίζεται σε αρκετές περιπτώσεις ως δανειστής μεγάλων χρηματικών ποσών, τα οποία δεν είναι γνωστό εάν προέρχονται από το εμπόριο ή από άλλες οικονομικές του δραστηριότητες. Αξίζει δε εδώ να αναφερθεί ότι, αν και απαγορευόταν η απόκτηση ακίνητης περιουσίας από Εβραίους, ωστόσο, είχε υιοθετηθεί η πρακτική της μεταβίβασης κυριότητας ακινήτων μέσω αναγκαστικής εκτέλεσης, δηλαδή Χριστιανοί, αφού αγόραζαν ακίνητα αγαθά⁵⁶⁹, δηλώνονταν οφειλέτες προς Εβραίους, στους οποίους τελικώς περιέρχονταν αυτά μέσω υποθήκης. Όπως και στις περιπτώσεις άλλων συμβαλλομένων και εδώ συνήθως ακολουθείται το τυπικό των σχετικών συμβιβαστικών πράξεων. Στις 25 Νοεμβρίου 1771⁵⁷⁰, εμφανίζεται στο συμβολαιογράφο ο *signor* Δαβίδ Κυρίδος ο οποίος διεκδικεί από τον Αλέξανδρο και τον Γερόλιμο, αδέρφια Λαγγαδίτη, από το χωριό Κουραμάδες, τα 70 ρεάλια που τους είχε δανείσει, με το συνηθισμένο τόκο 10%, καθώς και άλλα 32 ρεάλια⁵⁷¹. Επιπλέον,

⁵⁶⁷ ORLANDO, «Η εικόνα της οικογένειας», σσ. 813-814.

⁵⁶⁸ ORLANDO, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 821.

⁵⁶⁹ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της Πολιτικής καταστάσεως*, σ. 481.

⁵⁷⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 7, φ. 20r.

⁵⁷¹ Τόκος τον οποίο ορίζει η σύμβαση που συνήφθη στις 14 Αυγούστου 1766.

οι αδελφοί Λαγγαδίτη χρεωστούν 35 ρεάλια, ποσό που αντιστοιχεί στον τόκο των τελευταίων 5 ετών, μέχρι και την ημέρα σύναψης αυτού του διακανονισμού. Επίσης, οι ίδιοι έπρεπε να του καταβάλουν 5 ξέστες ελαιόλαδο⁵⁷² και 8 χρυσά τσεκίνια⁵⁷³, μάλιστα, όπως αναφέρεται, εις ένδειξιν αληθείας, έχουν προσκομισθεί και τα σχετικά έγγραφα τα οποία παρατίθενται παρακάτω. Τα δύο μέρη εκτίμησαν από κοινού το ελαιόλαδο προς 32 λίρες/ξέστα, δηλαδή 16 ρεάλια, οπότε το συνολικό χρέος προς τον Κυρίδο είναι 191 ρεάλια και 4 λίρες.

Αλλοτε, πάλι, στο πλαίσιο περαιτέρω διασφάλισης των συμφερόντων του δανειστή, υιοθετείται μία όχι και τόσο συνήθης πρακτική των συναλλακτικών ηθών της Κέρκυρας του 18ου αιώνα. Πρόκειται για την παρακαταθήκη, δηλαδή για την παράδοση ενός πράγματος (ενέχυρου ή μη) σε τρίτο πρόσωπο είτε προς φύλαξη είτε για λόγους διασφάλισης συμφερόντων. Ο θεματοφύλακας δεν είχε το δικαίωμα να το χρησιμοποιήσει ούτε φυσικά να το πωλήσει. Στις αρχές του Νοεμβρίου του 1763⁵⁷⁴ απευθύνθηκε στον συμβολαιογράφο ο Νικολέτος Καίσαρης, υιός και κληρονόμος του θανόντα Σπύρου, ως *καθαρός και νόμιμος* χρεοφειλέτης προς τον *signor* Δαβίδ Κυρίδο για τις 76 ξέστες ελαιόλαδο, τις 27 λίρες αλλά και τα 19 σολδία, τα οποία ήταν για τα δικαστικά και άλλα έξοδα που είχαν γίνει εναντίον του θανόντα Σπύρου⁵⁷⁵. Επίσης, δηλώνεται ενώπιον συμβολαιογράφου πως ο Σπύρος είχε επιπλέον χρέος 60 λιρών αλλά και άλλων 40 λιρών για ένα μόδι βρώμη που είχε αγοράσει ο ίδιος από τον Κυρίδο. Ο Κυρίδος προέβη σε κατάσχεση ποσότητας ελαιών, τις οποίες ο οφειλέτης είχε στο σπίτι του, και παραδίδει την παραχθείσα από αυτές ποσότητα ελαιολάδου (24 ξέστες) ως παρακαταθήκη *εις χείρας* του *signor* Μπένου Μαράκη. Τελικώς, τα δύο μέρη συμφώνησαν *συγκαλογνώμως* για το άνωθεν ελαιόλαδο, καθώς και για τον τόκο από τότε μέχρι την ημέρα σύναψης αυτής της συμβιβαστικής πράξης. Ο Κυρίδος αφαίρεσε τις 6 ξέστες ελαιόλαδο που είχε λάβει, το 1761, από τον Σπύρο, 19½ ξέστες που είχε λάβει από τον Νικολέτο, καθώς και άλλες 18 ξέστες που *ευχαριστήθει* να λάβει από την υποθήκη⁵⁷⁶ των παραπάνω 24 ξεστών που έχει ο Μαράκης. Ο Καίσαρης *μένει καθαρός χρεώστης* για 45 ξέστες ελαιολάδου, 127 λίρες και 19 σολδία, για την αποπληρωμή δε του ελαιολάδου, καθώς και του τόκου, με επιτόκιο 6% που *ήθελε*, με τον ίδιο τρόπο, να *τρέξει* έως και την τελική αποπληρωμή των 720 λιρών που ήταν το αρχικό κεφάλαιο, ο Νικολέτος υπόσχεται να δώσει στον Κυρίδο τις 6 ξέστες ελαιόλαδο τον Ιούνιο του έτους 1764,

⁵⁷² Βάσει εγγράφου της 14ης Αυγούστου 1766.

⁵⁷³ Βάσει εγγράφου της 15ης Απριλίου 1771.

⁵⁷⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 3 (23), φ. 17r.

⁵⁷⁵ Βάσει εγγράφων, στις 21 Σεπτεμβρίου 1760.

⁵⁷⁶ Για ζητήματα υποθήκης Βλ. και ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η προώληση αγροτικών προϊόντων», σ. 169.

βάσει των τρεχουσών τιμών εκείνης της περιόδου. Επιπλέον, το υπόλοιπο, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων, υπόσχεται να του το καταβάλει τις επόμενες εσοδείες, ελπίζοντας σε μία καλή παραγωγή. Δεσμεύεται ακόμα ότι, κατά την επόμενη εσοδεία, θα του πληρώσει και τις 127 λίρες, 19 σολδία, χωρίς όμως τον τόκο τους.

1. Εξόφληση δια αγοραπωλησίας

Όπως αναφέρουμε και σε άλλα σημεία αυτής της μελέτης, ήταν συχνή η τακτική της επίλυσης μιας οικονομικής διαφοράς μέσω της μεταβίβασης της κυριότητας ενός πράγματος με αγοραπωλησία. Οι οφειλότες δηλαδή, στην προσπάθειά τους να ξεχρεώσουν, αναγκάζονται να μεταβιβάσουν την κυριότητα περιουσιακών τους στοιχείων σε έναν τρίτο με το αντίστοιχο τίμημα, προκειμένου να εξασφαλίσουν το απαραίτητο χρηματικό κεφάλαιο για την εξόφληση των χρεών τους. Ωστόσο, όπως ήδη σημειώθηκε, εφόσον τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας της Κέρκυρας, όπως και σε άλλες βενετοκρατούμενες περιοχές, δεν είχαν τη δυνατότητα αγοράς γης, υιοθετούσαν την επιλογή της πώλησης ακίνητων περιουσιακών στοιχείων των οφειλετών τους σε τρίτους, από τους οποίους, στη συνέχεια, ελάμβαναν το τίμημα. Στις 29 Απριλίου 1772⁵⁷⁷, εμφανίστηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου ο κυρ Σπύρος Χυτήρης, από το χωριό Κουραμάδες, ως *καθαρός και νόμιμος χρεοφειλέτης* προς τον *signor* Δαβίδ Κυρίδο για 35 ξέστες ελαιόλαδο, το υπόλοιπο χρέους 50 ξεστών, βάσει χρεωστικών εγγράφων⁵⁷⁸. Όμως, ενώ είχε συμφωνηθεί ο Χυτήρης να παραδώσει αυτές τον Δεκέμβριο του 1766, ο ίδιος κατέστη υπερήμερος επειδή η *δυστυχημένη εσοδεία* που ακολούθησε εκείνο το έτος τον εμπόδισε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του. Στη συνέχεια, ο Χυτήρης, με έγγραφό του⁵⁷⁹, είχε δεσμευθεί να πληρώνει επί του κεφαλαίου έναν σχετικά χαμηλό για την εποχή τόκο, δηλαδή 6% ετησίως έως την ολοκληρωτική αποπληρωμή. Επειδή λοιπόν, ο Χυτήρης θέλει να ευχαριστήσει τον Κυρίδο, προκειμένου ο τελευταίος να μην προσφύγει εκ νέου σε ένδικα μέσα, τα δύο μέρη εκτιμούν, από κοινού, το ελαιόλαδο προς 24 λίρες/ξέστα που ισοδυναμεί με 147 ρεάλια, ποσό στο οποίο συμπεριέλαβαν και τους τόκους που ίσχυαν από την ημέρα σύναψης του παραπάνω εγγράφου μέχρι και την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης. Ο Χυτήρης συμφωνεί με τον *signor* Αντώνιο Ποντζέτα⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 10, φ. 35v.

⁵⁷⁸ Το πρώτο στις 24 Ιουλίου 1772: 15 ξέστες, το δεύτερο στις 10 Νοεμβρίου 1765 :15 ξέστες, καταχωρημένα και τα δυο στις 26 Απριλίου 1772, το τρίτο στις 29 Δεκεμβρίου 1765: 10 ξέστες και το τέταρτο στις 8 Μαρτίου 1766: 10 ξέστες.

⁵⁷⁹ Στις 18 Ιανουαρίου 1767.

⁵⁸⁰ Ο ίδιος ως αγοραστής εμφανίστηκε και στην προηγούμενη πράξη.

και πωλεί προς αυτόν 12 ελαιόδέντρα, στην περιοχή Αλώνι, συμπεριλαμβανομένων και των φορολογικών βαρών της τεταρτίας. Επιπλέον, συμφωνήθηκε η πώληση και άλλων τριών ελαιοδέντρων, με τη διευκρίνιση ότι αυτά ήταν απαλλαγμένα από φορολογικά βάρη, το ένα εκ των οποίων βρίσκεται στην περιοχή Αλώνι, κοντά στα προαναφερθέντα 12 ελαιόδέντρα, ενώ τα υπόλοιπα δύο στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα. Τα δύο μέρη *ποιούν το παρόν κομπρομέσον*, με το οποίο εκλέγουν εκτιμητές για τρεις εκτιμήσεις. Για την πρώτη εκτίμηση τον Αλέξανδρο Γραμμένο, από το χωριό Κουραμάδες, και τον Νικολό Τουμάζο, από το χωριό Καστανιά, για τη δεύτερη εκλέγουν τον Γιακουμέτο Λαγγαδίτη, από το χωριό Κουραμάδες, και τον Δήμο Μεγαλογένη, από το χωριό Βιρός, τέλος για την τρίτη επιλέγουν τον Αντώνη Κασαρά, από το χωριό Καστανιά, και τον Σίμο Μοναστηριώτη, από το χωριό Πάνω Βιρός. Παρατηρείται πως κάποιοι από τους εκτιμητές είναι οι ίδιοι με την προηγούμενη πράξη, γεγονός που δεν προκαλεί εντύπωση, δεδομένου του ότι ανάλογα με το αντικείμενο της εκτίμησης επιλέγονταν κάθε φορά οι καλύτεροι εμπειρογνώμονες. Ορίστηκε μάλιστα πως ό,τι αποφανθούν από την επιτόπια έρευνα που θα διενεργήσουν λαμβάνοντας υπόψη το κτήμα στο οποίο βρίσκονται και αφαιρώντας τα αντίστοιχα φορολογικά βάρη της τεταρτίας που τα προαναφερθέντα 12 ελαιόδέντρα πρέπει να πληρώνουν, τα δύο μέρη θα το αποδεχθούν. Ο Κυρίδος καταθέτει τα προαναφερθέντα έγγραφα στον συμβολαιογράφο για να τα καταχωρήσει *εις ένδειξιν αληθείας*.

Μερικές φορές, ωστόσο, το τρίτο πρόσωπο που παρουσιάζεται ως αγοραστής δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να καταβάλει το τίμημα της αγοραπωλησίας, χωρίς οι λόγοι αυτής της αδυναμίας να αναφέρονται από το συμβολαιογράφο. Η αγοραπωλησία αναβάλλεται και η συμβιβαστική πράξη λαμβάνει χαρακτηριστικά άλλης κατηγορίας δικαιοπραξίας, αυτής της αναδοχής χρέους. Παράδειγμα μιας τέτοιας μεταβίβασης αποτελεί η πράξη της 15ης Ιανουαρίου 1764⁵⁸¹, όταν καταγράφεται ότι ο Δαβίδ Κυρίδος επιθυμεί να αποπληρωθεί, εξ ονόματός του, αλλά και εξ ονόματος των αδελφών του, για τις οφειλές του αποβιώσαντος Μάρκου Γεροντικού, από τον υιό και κληρονόμο του Γεροντικού, Γιάννη, από το προάστιο του Ποταμού. Μάλιστα, για την υπόθεση είχε ήδη ασκηθεί ποινική δίωξη⁵⁸². Καταγράφεται ότι ο Μάρκος είχε βάλει ενέχυρο όλα τα αγαθά (δέντρα και καρπούς) του Γιάννη, τα οποία εκτιμήθηκαν ως εξής: τα 16 ελαιόδέντρα (*κεντρομάδες*), συμπεριλαμβανομένου και του κτήματος, στο οποίο αυτά βρίσκονται, προς 10 δουκάτα/έκαστο, και άλλο ένα κτήμα *ξέφωτο*, έκτασης 1½ μίζουρίου, για 30

⁵⁸¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 5 (25), φ. 31v.

⁵⁸² Στις 4 Ιανουαρίου του ίδιου έτους.

δουκάτα, όλα στο προάστιο του Ποταμού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο Γιάννης αποδέχεται μεν το δίκαιο των απαιτήσεων του Κυρίδου, αλλά δεν είναι σε θέση να τον ξεχρεώσει, γι' αυτόν το λόγο ζητεί από τον Κυρίδο να του βρει εκείνος έναν αγοραστή για τα ελαιόδεντρα και τα χωράφια του. Πράγματι, μετά από πολλές προσπάθειες και μεσολαβίες, βρίσκουν τον *signor* Φραντζέσκο Μάνεση, ο οποίος προβαίνει στην εν λόγω αγορά χωρίς να πραγματοποιηθούν οι υπόλοιπες δύο εκτιμήσεις. Ο Γιάννης, ως είθισται, υπόσχεται να διασφαλίζει τα δικαιώματα του Φραντζέσκου, τόσο για τον ίδιο όσο και για τους κληρονόμους του. Ο Φραντζέσκος ως νέος ιδιοκτήτης δεσμεύεται ο ίδιος να καταβάλει στον Κυρίδο τα 190 δουκάτα, σε διορία 15 ημερών από την ημέρα σύναψης αυτής της συμβιβαστικής πράξης. Αν και το χρέος είναι πολύ περισσότερο από τα 190 δουκάτα, εντούτοις ο Κυρίδος, από *άκραν του καλοσύνην* δηλώνει ότι, εάν λάβει αυτά, δεν επιθυμεί τίποτα άλλο από τον Φραντζέσκο.

Πρόκειται δηλαδή για μία από τις ιδιότυπες συμβολαιογραφικές πράξεις διακανονισμού, με αρκετά χαρακτηριστικά των συμβάσεων αναδοχής χρέους: ένα τρίτο πρόσωπο, ο αγοραστής, αναδέχεται το χρέος του οφειλέτη, αλλά μόνον εφόσον λάβει την κυριότητα εκτιμηθέντων περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη. Μάλιστα οι εμπλεκόμενοι μεριμνούν ώστε το ύψος του χρηματικού ποσού της οφειλής να συμπίπτει με αυτό του τιμήματος της αγοραπωλησίας, συχνά, όπως και εδώ, με την επίκληση των αισθημάτων αλληλεγγύης του δανειστή, με σκοπό τη μείωση της οφειλής.

Παρόμοιο παράδειγμα είναι και αυτό της 16ης Νοεμβρίου 1771⁵⁸³, όταν καταγράφεται ότι ο Χριστόδουλος Χυτήρης, από το χωριό Κουραμάδες, επιθυμεί να εξοφλήσει τον παρόντα *signor* Δαβίδ Κυρίδο, *αδελφό εις αδελφότητα*, για το χρέος των 90 ρεαλίων (προς 10 λίρες/έκαστο) καθώς και για άλλα 54 ρεάλια με τόκο 10% για τα 6 χρόνια που πέρασαν (χρέος από τις 23 Αυγούστου 1765). Ο Χυτήρης είχε λάβει από τον Κυρίδο 12 χρυσά τσεκίνια, προς 6 ξέστες/τσεκίνι, και έπρεπε να του παραδώσει, βάσει εγγράφου⁵⁸⁴, 36 ξέστες ελαιόλαδο. Αναφέρεται⁵⁸⁵, επίσης, ότι ο Χυτήρης χρωστούσε και άλλες 10 ξέστες ελαιόλαδο, για τις οποίες είχε προπληρωθεί με 16 ρεάλια. Μάλιστα, για την εγγύηση της παράδοσης των ξεστών τίθεται και στις δύο περιπτώσεις ως εγγυητής ο Πέτρος Πατίρμου. Ο οφειλέτης λοιπόν ακολουθεί την ίδια με την προηγούμενη πράξη τακτική και μάλιστα με τον ίδιο αγοραστή, τον *signor* Φραντζέσκο Μάνεση, προς τον οποίο μεταβιβάζει την κυριότητα των 48

⁵⁸³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 163, β. 7, φ. 1r.

⁵⁸⁴ Στις 8 Ιουλίου 1765.

⁵⁸⁵ Στις 12 Οκτωβρίου 1765.

ελαιόδεντρων, τα οποία είναι ελεύθερα από κάθε βάρος (*συν τον τόπον οπού κάθονται*) στην περιοχή του παραπάνω χωριού⁵⁸⁶. Τα δύο μέρη εκλέγουν από κοινού εκτιμητές για τρεις αντιστοίχως εκτιμήσεις. Για την πρώτη, επέλεξαν τον Γιάκουμο Λαγγαδίτη, από το χωριό Κουραμάδες, και τον Γιάννη Πηλό, από το χωριό Καλαφατιώνες. Για τη δεύτερη, τον Αντώνη Άνθη, από τους Καστελάνους Μέσης, και τον Αλέξανδρο Γραμμένο, από τους Κουραμάδες. Για την τρίτη εκτίμηση, τον Νικολέτο Γραμμένο, επίσης από το χωριό Κουραμάδες, και τον Στάθη Βλάχο. Όλοι οι εκτιμητές είναι *πραχτικοί*, οι οποίοι θα προβούν στην εκτίμηση της αξίας των ελαιοδέντρων, με επιτόπιο έλεγχο (*με φόβον Θεού και της ψυχής τους*), χαράσσοντας ένα σημάδι σε κάθε ελαιόδεντρο. Τα συμβαλλόμενα μέρη (με τους κληρονόμους και τους διαδόχους τους) δεσμεύονται *αιωνίως* να τηρούν *το ήτι ενεργήσουν και τιμήσουν* οι ανωτέρω εκτιμητές (*να το έχουν και κρατούν στέρεο και βέβαιο και αμετάτρεπτον*⁵⁸⁷). Ο Κυρίδος παραδίδει στο συμβολαιογράφο τα προαναφερθέντα 3 έγγραφα για να τα καταχωρηθούν στα κατάστιχά του *εις φανέρωσιν της αληθείας*.

Η τακτική της εξόφλησης του χρέους μέσω της σύναψης αγοραπωλησίας δίνει τη λύση στον παρακάτω διακανονισμό χρέους, ο οποίος παρουσιάζει ενδιαφέρον επειδή ο αγοραστής των προηγούμενων πράξεων, αρκετά έτη αργότερα, είναι εδώ ο οφειλέτης που μεταβιβάζει την κυριότητα των υποθηκευμένων αγαθών του σε νέο αγοραστή και στη συνέχεια ο τελευταίος καλείται να καταβάλει το ποσό στον δανειστή. Στις 6 Μαΐου 1789⁵⁸⁸, καταγράφεται ότι, βάσει εγγράφου⁵⁸⁹ στο *φόρον πρεφετίτζιον*, κατόπιν σχετικής αίτησης του αποβιώσαντος πλέον *signor* Δαβίδ Κυρίδου, ο *signor* Φραντζέσκος Μάνεσης είχε λάβει την κυριότητα (*ακουιστάρησε*) κάποιων περιουσιακών στοιχείων και σολιάτικων, τα οποία βρίσκονται στα χωριά Καρουσάδες και Καβαλούρι. Ωστόσο, επειδή ο Μάνεσης δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να καταβάλει τα αντίστοιχα χρηματικά ποσά, είχε προβεί σε συμβιβασμό με τον Κυρίδο, ο οποίος δάνεισε αυτά τα χρήματα στον Μάνεση, με τον όρο, *εις καλήν πίστιν*, ότι θα εισπράττει αυτός (ο Κυρίδος) όλα τα εισοδήματα αυτών και των σολιάτικων ως τόκο των δανεισθέντων χρημάτων. Προς διευθέτηση του ζητήματος, εμφανίζεται *τόρα* ο Νικολός Κόντης, ο οποίος επιθυμεί να αγοράσει από τον Μάνεση ορισμένα περιουσιακά του στοιχεία, ελαιόδεντρα και αμπέλια. Ορίζονται λοιπόν

⁵⁸⁶ Συγκεκριμένα, κοντά στον Άγιο Ιωάννη τον Καλυβίτη (Για τον ομώνυμο ναό, βλ. ΚΑΡΥΔΗΣ - ΔΗΜΟΥΛΑΣ - ΠΟΥΛΗΣ *Χώροι λατρείας*, σ. 106), του Στάμου Παγκράτη, της κληρονομιάς του *signor Φιλίμερου* Καλκιοπούλου, του *Ταξιάρχου* και άλλων.

⁵⁸⁷ Σε συνυποσχετικό εκτίμησης προικίων στα κατάστιχα του συμβολαιογράφου Κέρκυρας Πέτρου Αγαπητού (1514), τα δύο μέρη δεσμεύονται να αποδεχθούν και να εφαρμόσουν τη διαιτητική απόφαση αμετακλήτως:....*να το στέρξουν βέβαιον και αμετάτρεπτον*. ΒΛΑΧΟΥ, *Πέτρος Αγαπητός*, αρ. πρ. 28, σ. 22.

⁵⁸⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 141, φ. 16r.

⁵⁸⁹ Στις 26 Οκτωβρίου 1769.

εκτιμητές, οι οποίοι εκτίμησαν την αξία αυτών στα 1.287 δουκάτα. Την επόμενη ημέρα, με πράξη αγοραπωλησίας στον ίδιο συμβολαιογράφο, ο Μάνεσης μεταβιβάζει την κυριότητα των παραπάνω αγαθών⁵⁹⁰. Στη συνέχεια, ο Κόντης, ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων, καταβάλλει τα 1.287 δουκάτα⁵⁹¹ στον *signor* Ιακώβ Βήτα Κυρίδο, κληρονόμο του Δαυίδ. Όσον αφορά το υπόλοιπο χρέος, δηλαδή 728 δουκάτα, για σολιάτικα και μερίδια που δεν περιλαμβάνονται στην ανωτέρω αγοραπωλησία, ο Μάνεσης αναλαμβάνει να το εξοφλήσει μαζί με τους τόκους αυτών.

2. Εξόφληση δια προαγοράς

Όπως ήδη έχει αναλυθεί, οι προαγορές αγροτικών προϊόντων για εξόφληση χρεών ήταν συνηθέστατο φαινόμενο. Στις 20 Αυγούστου 1724⁵⁹², ενώπιον του συμβολαιογράφου εμφανίστηκε ο Στάθης Μαρτζούκος, ο οποίος είναι χρεοφειλέτης μαζί με τον Ανδρούτσο Φαϊτά και τον Γιώργο Μεταλλινό, όλοι από το χωριό Κορακιάνα, προς τον *μισέρ* Μωυσή (*Μόιζε*) Κυρίδο για 21 ξέστες ελαιόλαδο, βάσει εγγράφου⁵⁹³. Ο Μαρτζούκος παρακαλεί τον Κυρίδο να δεχθεί την αποπληρωμή σε τρεις δόσεις, από 7 ξέστες/δόση, με έναρξη την 1^η του επόμενου Δεκεμβρίου, τη δεύτερη δόση τον Δεκέμβριο του έτους 1726 και την τρίτη δόση τον Δεκέμβριο του έτους 1728. Από *αγαθοσύνην* του ο Κυρίδος αποδέχθηκε αυτόν το συμβιβασμό, αλλά και αυτή η σύμβαση τελεί υπό την συνηθέστατη αίρεση ότι σε περίπτωση που ο δανειστής δεν λάβει κάποια από τις προαναφερθείσες δόσεις, θα δύναται να αποκτήσει άπαξ όλες τις ξέστες. Μάλιστα, ο Κυρίδος *δίνει άδεια* στον Μαρτζούκο να προσφύγει δικαστικά κατά των άλλων δύο συγχωριανών του για το μερίδιο των 7 ξεστών, το οποίο έκαστος εξ αυτών είναι υποχρεωμένος να καταβάλλει. Παρατηρείται πως η προαναφερθείσα αγοραπωλησία αφορούσε παραπάνω από έναν πωλητή, οι οποίοι όπως φαίνεται δεδομένης της μη τήρησης των υποχρεώσεών τους, αναγκάζουν το ένα μέρος να καταβάλλει το συνολικό ποσό στον αγοραστή. Τέλος, για την εγγύηση του διακανονισμού, ο Μαρτζούκος δεσμεύεται με όλα τα περιουσιακά του στοιχεία.

Η αδυναμία εκπλήρωσης των υποχρεώσεων των οφειλετών, ως γνωστόν, υποχρέωνε τους τελευταίους να επιλέξουν ως λύση ανάγκης τη μεταβίβαση της κυριότητας ακίνητων περιουσιακών στοιχείων. Άλλο πρόβλημα αφορούσε τις διακυμάνσεις της αξίας του ελπιζόμενου, αλλά τελικώς μη προκύψαντος πράγματος,

⁵⁹⁰ Τα μεταβιβαζόμενα περιουσιακά στοιχεία αναφέρονται αναλυτικά, δηλαδή ο τόπος που βρίσκονται, η ποσότητά τους και τα βάρη που αυτά πληρώνουν.

⁵⁹¹ Σε 321 βενέτικα τάλαρα και το υπόλοιπο *μονέδα*.

⁵⁹² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π 27, β.1, φ. 14v.

⁵⁹³ Στις 26 Αυγούστου 1709.

εφόσον αφενός οι τρέχουσες τιμές στην αγορά μεταβάλλονταν και εντός του ίδιου έτους, ανάλογα με τη διαθεσιμότητα των προϊόντων, και αφετέρου, μεταβάλλονταν και οι συνθήκες σύναψης μεταγενέστερων συμφωνιών επί ανεξόφλητων χρεών. Η τυπική αλλά και ασφαλής λύση ήταν ο ορισμός εκτιμητών. Παράδειγμα, στο οποίο μάλιστα επιλέγεται ο εξωδικαστικός συμβιβασμός⁵⁹⁴, αν και προηγουμένως τα μέρη είχαν προσφύγει στη δικαιοσύνη, είναι και το παρακάτω. Στις 13 Απριλίου 1702⁵⁹⁵, συγκεντρώθηκαν μέσα στο ναό του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και της Αγίας Παρασκευής, στην Σπιανάδα, οι *κυρ* Αντώνης και Δήμος, πατέρας και υιός αντίστοιχα, και οι δύο *πρακτικοί* από το χωριό Σιναράδες, για να διευθετήσουν το χρέος τους με τον *signor* Νικολέτο Βλάχο Αλιφέρη σχετικά με την προαγορά⁵⁹⁶ που ο τελευταίος είχε κάνει από αυτούς. Ειδικότερα, βάσει εγγράφου⁵⁹⁷ είχε συμφωνηθεί πως οι ανωτέρω θα πωλήσουν στον Βλάχο 12 *μέτρα καλό και άδολον* κρασί και 4 ξέστες ελαιόλαδο για το ποσό των 164 λιρών. Όμως, επειδή δεν κατέστη δυνατόν οι οφειλότες να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους, χωρίς να διευκρινίζεται αν αυτό οφειλόταν στην κακή σοδειά, ο *signor* Βλάχος *έβαλε το δεκρέτο εις το αυτό ινστρουμέντο*⁵⁹⁸ και είχε προσφύγει στη δικαιοσύνη. Η τιμή του κρασιού είχε ορισθεί στις 18 λίρες/μέτρο, ενώ του ελαιολάδου προς 18 λίρες/ξέστα. Επί της οφειλής συμψηφίσθηκαν 3 μέτρα κρασί τα οποία οι ανωτέρω είχαν ήδη δώσει, με αποτέλεσμα να υπολείπονται ακόμα 9 μέτρα κρασί και 4 ξέστες ελαιόλαδο⁵⁹⁹. Η οφειλή είχε εκτιμηθεί στα 52 δουκάτα, ποσό για το οποίο επρόκειτο ο Βλάχος να συνεχίσει τη δικαστική δίωξη. Οι προαναφερθέντες Αντώνης και Δήμος, αποδεχόμενοι το άδικο τους, ήλθαν *παρακαλώντας* τον και *προτείνοντάς* του να τον ξεπληρώσουν πάλι με μία αγοραπωλησία. Αυτή αφορούσε αμπέλια που βρίσκονται στην περιοχή του χωριού Γαρούνα και συγκεκριμένα στον Άι Γόρδη, τα οποία γειτνιάζουν με ιδιοκτησίες του Γιάννη Πηγής, του Αντρία Καρδακάρη, του Θοδωρή Βασιλάκη και του Δημήτρη Πηγής, *γυναικί ονόματι*, τα οποία, όπως ξεκαθαρίζεται, είναι *ελεύθερα από κάθε βάρος*. Έτσι, ο Βλάχος, *από αγαθοσύνη του και δια να τους κάμει τη χάριν*, συμφώνησε. Τα δύο μέρη λοιπόν *ποιούν το παρόν κομπρομέσο*, με την ισχύ του οποίου εκλέγουν *δια τιμητές* τον *κυρ* Γιάννη Γραμμένο, *γέροντα εκπρόσωπο*

⁵⁹⁴ Βλέπε και παράδειγμα εξωδικαστικού συμβιβασμού, εν έτει 1473. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ- Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Οι πράξεις του νοταρίου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473)», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 32 (1996) 139-205 (171).

⁵⁹⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 2, φ. 51v.

⁵⁹⁶ Βλ. και διακανονισμό εξόφλησης χρέους και προπώληση ελαιολάδου, κατά το πρώτο ήμισυ του 18ου αιώνα. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, αρ. πρ. 18, σ. 19.

⁵⁹⁷ Στις 17 Δεκεμβρίου 1698 στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου.

⁵⁹⁸ Στις 14 Μαΐου 1701.

⁵⁹⁹ Βάσει εγγράφου στις 27 Μαρτίου 1702.

(δεπουτάδο) των Συναράδων, και τον κυρ Χριστόφορο Δεμπρέσο, πρακτικό, και αυτός από το χωριό Συναράδες, προς τους οποίους παρέχουν εξουσία να μεταβούν επί τόπου και να διενεργήσουν έρευνα. Ως είθισται, τα δύο μέρη δεσμεύονται πως ό,τι αποφασισθεί θα τηρείται για πάντα. Αυτή η δέσμευση μάλιστα δηλώνεται ότι θα αφορά και τους κληρονόμους και διαδόχους τους, όρος που συχνότατα εντοπίζεται σε αρκετές κατηγορίες συμβάσεων⁶⁰⁰.

Στοχεύοντας σε δίκαιο, ορθό και αντικειμενικό διακανονισμό χρεών, χωρίς δηλαδή να θίγονται τα συμφέροντα του δανειστή και του οφειλέτη, συχνά υιοθετούνται ποικίλες λύσεις, κυρίως όταν αυτές οι οφειλές δεν είναι ομοειδείς. Η ακόλουθη πράξη αποτελεί ουσιαστικά την προσπάθεια συνολικού υπολογισμού των οφειλών που είχε ο αποβιώσας προς τον δανειστή του. Συγκεκριμένα, στις 31 Ιανουαρίου 1772⁶⁰¹, ο συμβολαιογράφος αναφέρει ότι παρουσιάστηκε ενώπιον του ο *signor* Δαβίδ Κυρίδος, ως αδελφός εις αδελφότητα, για να διεκδικήσει την οφειλή που είχε από τον τώρα ποτέ Σπύρο Αρμένη, από το προάστιο του Ποταμού, σχετικά με το χρηματικό ποσό των 80 ρεαλίων⁶⁰², με ετήσιο τόκο 10%. Στη συνέχεια υπολογίζεται και ο τόκος για αυτό το ποσό για τα 15 χρόνια υπερημερίας⁶⁰³, το οποίο υπολογίζεται σε 120 ρεάλια. Επιπλέον, γίνεται αναφορά και στο χρέος των 31 ξεστών ελαιόλαδο⁶⁰⁴. Ο Σπύρος Αρμένης λοιπόν είχε πληρώσει τον τόκο μόνον ενός έτους, ενώ είχε δώσει 17 ξέστες έναντι των 31 ξεστών τόσο ο ίδιος, όσο και ο υιός του, Σταματέλος Αρμένης. Όταν πέθανε ο πατέρας του, ο Σταματέλος έμεινε χρεώστης στο προαναφερθέν κεφάλαιο των 80 ρεαλίων, με τον τόκο αυτών, δηλαδή συνολικά 112 ρεάλια καθώς και για τις υπόλοιπες 14 ξέστες ελαιόλαδο⁶⁰⁵. Για να λάβει την αποπληρωμή ο Κυρίδος *έγειρε παρτίδα*⁶⁰⁶, στις 15 Φεβρουαρίου 1770, και ως συνέχεια αυτής, τέθηκαν σε ενέχυρο (*ripius*) όλα τα περιουσιακά στοιχεία του Σπύρου, προκειμένου αυτά να εκτιμηθούν και να πλειστηριασθούν. Σημειώνουμε δε ότι, ως γνωστόν, αρχικά το ενέχυρο συνεπαγόταν και την παροχή της νομής του πράγματος εκ μέρους του δανειστή, αργότερα όμως αυτή μπορούσε να παραμείνει και στον οφειλέτη⁶⁰⁷. Επιθυμώντας λοιπόν ο Σταματέλος Αρμένης να αποπληρώσει

⁶⁰⁰ Η διαιτητική απόφαση είναι δεσμευτική για τους αντίδικους, αλλά και για τους κληρονόμους αυτών. Βλ. και FOUSTOUCOS, *L'arbitrage*, σ. 80.

⁶⁰¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 8, φ. 38r.

⁶⁰² Στις 9 Δεκεμβρίου 1756, στις συμβολαιογραφικές πράξεις του συμβολαιογράφου *signor* Σπυρίδωνος Ανδρόνη.

⁶⁰³ Από την 9η Δεκεμβρίου 1756 και έως την 9η Δεκεμβρίου 1771.

⁶⁰⁴ Οι 27 ξέστες είχαν οριστεί με συμβόλαιο, στις 10 Νοεμβρίου 1755, οι άλλες 4 ξέστες, με έγγραφο της 6ης Αυγούστου 1758.

⁶⁰⁵ Διακανονισμός εξόφλησης χρέους: ξέστες ελαιόλαδο, κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Αντώνιος Σπυρής*, αρ. πρ. 109, σ. 84.

⁶⁰⁶ Παρτίδα < partita: αγώνας/ διαμάχη. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 126.

⁶⁰⁷ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 114.

τον Κυρίδο, τον παρακάλεσε να συμβιβαστούν και να παύσει η δικαστική δίωξη. Πράγματι, ο Κυρίδος, από άκρην καλοσύνην του, αποδέχεται το συμβιβασμό με τους εξής όρους. Αρχικά, ο Σταματέλος δηλώνει ότι αποδέχεται το χρέος του πατέρα του και για τα 80 ρεάλια υπόσχεται να καταβάλλει ετήσιο τόκο 6%, με έναρξη την ημέρα σύναψης αυτής της συμβιβαστικής συμβολαιογραφικής πράξης μέχρι και την τελική αποπληρωμή του χρέους. Σχετικά δε με τις 14 ξέστες ελαιόλαδο, ο Σταματέλος υπόσχεται να τις δώσει μεταφέροντας αυτές στο κατάστημα του Κυρίδου, τον επόμενο Δεκέμβριο. Για την εξόφληση του τόκου, ο Σταματέλος δεσμεύεται να δώσει στον Κυρίδο, τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, 6 ξέστες ελαιόλαδο, οι οποίες θα εκτιμηθούν βάσει των τρεχουσών τιμών που θα ισχύουν εκείνη την περίοδο στην αγορά της Πόρτα Ρεάλε, και η αξία τους θα συμψηφισθεί επί του τόκου, ενώ για το υπόλοιπο ποσό αυτού ο Σταματέλος θα παραδίδει στον Κυρίδο 16 ξέστες ελαιόλαδο/εσοδεία, με έναρξη τον Δεκέμβριο του 1774, οι οποίες και αυτές θα εκτιμώνται και θα συμψηφίζονται όπως παραπάνω έως την αποπληρωμή. Ως είθισται, και εδώ ισχύει η διαλυτική αίρεση παύσης της ισχύος αυτής της ευνοϊκής μεταχείρισης του οφειλέτη εάν αυτός αθετήσει τις συμβατικές του υποχρεώσεις, ακόμη και μόνον με τη μη καταβολή μίας δόσης, οπότε και θα ενεργοποιηθεί εκ νέου η διαδικασία της δικαστικής δίωξης έως την αποπληρωμή του χρέους μέσω των υποθηκευμένων αγαθών του Σταματέλου. Για να διασφαλισθεί μάλιστα η αποπληρωμή τίθεται εγγυητής ο παρών Σταμάτης Γιωργοτάς, γαμπρός του Σταματέλου, κάτοικος του προαστίου του Ποταμού, ο οποίος, για την εξασφάλιση της καταβολής κάθε δόσης, αποδέχεται ρήτρα γενικής υποθήκης, δεσμεύοντας όλα τα αγαθά του και τη σωματική του ελευθερία. Τέλος, δηλώνεται ρητώς ότι τα ανωτέρω έγιναν αποδεκτά και από τα δύο μέρη και ότι ο Κυρίδος δεν προβάλλει καμία άλλη απαίτηση.

Επισημαίνουμε τη διάκριση των οφειλών σε χρήμα και σε είδος, η οποία εξακολουθεί να υφίσταται και στον τρόπο εξόφλησης: επί του χρηματικού δανείου επιβάλλεται τόκος, ενώ θα δοθεί η ίδια ποσότητα οφειλόμενου ελαιολάδου. Ωστόσο, είναι εμφανές, και σε αυτήν την πράξη, η εύνοια προς τον οφειλέτη. Το επιτόκιο του ληξιπρόθεσμου δανείου είναι χαμηλότερο του ισχύοντος, βάσει των συναλλακτικών ηθών, επιτοκίου της ίδιας περιόδου, δηλαδή του 10%. Σημειώνουμε δε εδώ ότι και επί βρετανικής προστασίας, το νόμιμο επιτόκιο δανεισμού είχε ορισθεί στο 10%⁶⁰⁸.

Όσον αφορά την οφειλή σε είδος, γίνεται αποδεκτή η προσφιλή πρακτική της εξόφλησης μέσω ελπιζόμενου πράγματος (*rei speratae*), δηλαδή αγαθού, κατεξοχήν

⁶⁰⁸ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους*, τ. Β', σ. 16.

αγροτικού προϊόντος, που δεν υφίσταται κατά τη σύναψη της δικαιοπραξίας, αλλά αναμένεται-προσδοκάται να υπάρξει στο μέλλον. Βεβαίως, τα συμφέροντα του οφειλέτη διασφαλίζονται αφενός με την προαναφερθείσα ρήτρα της διαλυτικής αίρεσης και την επακόλουθη αναγκαστική εκτέλεση και αφετέρου με τη σύσταση εγγύησης εκ μέρους συγγενούς του οφειλέτη προσώπου.

3. Πολυετή ανεξόφλητα δάνεια

Βεβαίως, άξιες αναφοράς είναι και οι συμβιβαστικές πράξεις, στις οποίες καταγράφεται μακράς διάρκειας υπερημερία του οφειλέτη. Αυτές οι πράξεις συχνά μάς παρέχουν πλήθος στοιχείων που αφορούν τους λόγους αδυναμίας εξόφλησης του δανείου, τις μεταβιβάσεις κυριότητας περιουσιακών στοιχείων, τα νομικά γεγονότα που μεσολάβησαν, τις αλλαγές, τις διαφοροποιήσεις, τις τροποποιήσεις όσον αφορά τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των αντιδίκων, τα συναλλακτικά ήθη κ.ά. Η φύλαξη δε των σχετικών εγγράφων (χρεωστικών ομολόγων, αποδείξεων, σημειώσεων, δικαστικών αποφάσεων κ.ά.) επί σειρά ετών από τους εμπλεκόμενους, χωρίς να είναι δεδομένη, αποδεικνύεται σωτήρια. Στην ακόλουθη πράξη καταγράφεται η προσπάθεια του δανειστή να λάβει την αποπληρωμή του δανεισθέντος ποσού ύστερα από 33 έτη. Ο δανειστής προσφεύγει σε ένδικα μέσα, αν και μετά αποσύρει τη δίωξη και εν τέλει τα δύο μέρη προβαίνουν σε συμβιβασμό. Στις 21 Ιουλίου 1764⁶⁰⁹, εμφανίζεται στο συμβολαιογράφο ο *signor* *δοτόρ* Ιακώβ Κυρίδος ο οποίος είχε δανείσει ένα χρηματικό ποσό στον Αλέξανδρο Μωραΐτη, από τις Μπενίτσες. Όμως, επειδή αυτός είχε καταστεί υπερήμερος αναφορικά με το κεφάλαιο των 100 ρεαλίων, για το οποίο είχε συμφωνηθεί ετησίως τόκος 10%, ο Κυρίδος τού είχε ασκήσει αγωγή⁶¹⁰. Μετά το θάνατο του Αλέξανδρου, αναλαμβάνει να διευθετήσει το χρέος η *κυράτσα* Σταματέλα, σύζυγός του, *ουζουφρουαρία*⁶¹¹ και *κυβερνήτρα* των παιδιών της με αυτόν *γενησάμενα*, και κυρίως ο υιός και κληρονόμος του ο *κυρ* Λεοντάρης Μωραΐτης. Υπολογίζονται λοιπόν, πέραν του κεφαλαίου, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων, από την 13η Ιουνίου 1731 μέχρι και το 1745, επιπλέον 40 ρεάλια έναντι αυτού του κεφαλαίου, βάσει εγγράφου⁶¹² μεταξύ του Κυρίδου και της θανούσας Σταματέλας. Σχετικά δε με τους μη καταβληθέντες τόκους, δηλαδή τα 60 ρεάλια για τα 19 χρόνια, τα οποία *σουμάρουν* στο ποσό των

⁶⁰⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 9 (29), φ. 11ν.

⁶¹⁰ Στις 13 Ιουνίου 1731, και καταχωρημένο στις 15 Ιουλίου, στις συμβολαιογραφικές πράξεις του Σπυρίδωνος Ανδρώνη.

⁶¹¹ Ουζουφρουτουάριος < usufruttuario: επικαρπωτής. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 125.

⁶¹² Στις 3 Ιουνίου 1745, στις συμβολαιογραφικές πράξεις του Αναστασίου Πιέρη.

114 ρεαλίων, ορίστηκε πως έπρεπε ο Κυρίδος να λάβει από τον Κωνσταντή Μωραΐτη, για λογαριασμό της κληρονομίας του Αλέξανδρου, 16 ξέστες ελαιόλαδο *βαλουτάδο ντακόρδο*, το έτος 1753 τις 10 ξέστες για 24 ρεάλια και το 1757 τις υπόλοιπες 6 ξέστες για τα 15 ρεάλια. Ακόμη, το 1761, ο Κυρίδος έλαβε από τον Λεοντάρη άλλες 6 ξέστες, ελαιόλαδο για 16 ρεάλια και 2 λίρες, συνολικά δηλαδή 55 ρεάλια και 2 λίρες. Από αυτό λοιπόν το ποσό αφαίρεσαν τις 12 λίρες που ο Κυρίδος είχε δανείσει στον Λεοντάρη *εις καλήν πίστιν*. Το εναπομείναν ποσό τα δύο μέρη το συμψηφίσαν με τους τόκους και κατέληξαν ότι το ποσό της οφειλής είναι 60 ρεάλια και άλλα 60 ρεάλια το προαναφερθέν κεφάλαιο. Επειδή όμως είχε παρέλθει αρκετός χρόνος, ο Κυρίδος ήθελε να συνεχίσει τη δικαστική δίωξη ώστε να λάβει την αποπληρωμή σε μία και μόνον δόση. Όμως, ο Λεοντάρης τον παρακαλεί να αναστείλει για κάποιο χρονικό διάστημα αυτή τη δίωξη και σχετικά με τον τόκο των 10% ζητεί να του καταβάλλει ετησίως μόλις το 4% επί του κεφαλαίου των 60 ρεαλίων και μάλιστα να του καταβάλει το παραπάνω ποσό σε τρεις δόσεις, τις επόμενες εσοδείες. Ο Κυρίδος άκουσε το αίτημα του Λεοντάρη και, παρά το γεγονός ότι πλήττεται οικονομικά, όπως δηλώνει, δέχθηκε να τον ικανοποιήσει, ίσως σε μία απέλπιδα προσπάθεια να ολοκληρωθεί η αποπληρωμή του χρέους ύστερα από τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι τόκοι θα καταβληθούν σε τρεις δόσεις: τον Ιανουάριο των ετών 1765, 1767 και 1769 αντιστοίχως, με τη συνηθέστατη ρήτρα διαλυτικής αίρεσης, δηλαδή ότι, εάν ο Λεοντάρης παραλείψει κάποια από τις προαναφερθείσες δόσεις, θα χάνει το παραπάνω προνόμιο και θα πρέπει να καταβάλει στον Κυρίδο σε μία δόση ολόκληρο το ποσό. Επιπροσθέτως, καταγράφεται ότι ο Λεοντάρης έχει ως σύντροφο στο ελαιοτριβείο του, το οποίο βρίσκεται στις Μπενίτσες, γι' αυτή την εσοδεία τον *κυρ* Αναστάση Καλοδίκη, ο οποίος τίθεται εγγυητής, με γενική υποθήκη των περιουσιακών του στοιχείων. Δηλώνεται επιπλέον ότι, εάν ο Καλοδίκης θελήσει να είναι σύντροφος στο ελαιοτριβείο και τις επόμενες δύο εσοδείες, θα εξακολουθήσει να είναι για το ίδιο διάστημα και πάλι εγγυητής. Τέλος, επειδή ο Κυρίδος είχε να λάβει από τον θανόντα Αλέξανδρο Μωραΐτη, εκτός από τα παραπάνω, και 96 ξέστες ελαιόλαδο, βάσει εγγράφων⁶¹³, τα οποία όμως τα εξόφλησε η Σταματέλα γι' αυτό παραδίδει στον Λεοντάρη τα χρεωστικά ομόλογα για καταχώρηση.

⁶¹³ Στις 3 Ιουνίου 1745.

Ημερομηνία (1740)	ελαιόλαδο (ξέστες)
7 Ιανουαρίου	20
28 Μαρτίου	20
17 Απριλίου	12
14 Μαΐου	8
4 Ιουνίου	6
3 Αυγούστου	14
28 Αυγούστου	6
23 Σεπτεμβρίου	10
Σύνολο:	96 ξέστες

Για να αποδειχθεί δε η αλήθεια των λόγων του Κυρίδου, ο Λεοντάρης παραδίδει αυτά τα έγγραφα στον Κυρίδο και αυτός, με τη σειρά του, τα καταθέτει στο συμβολαιογράφο για να τα καταχωρήσει.

Υπερημερία του οφειλέτη σημειώνεται και στην παρακάτω περίπτωση εφόσον είχε δοθεί από τον δανειστή ένα ποσό ως επενδυτικό κεφάλαιο, το οποίο δεν εξοφλήθηκε για 33 έτη και το οποίο θα αποπληρωθεί σε 6 έτη. Στις 15 Μαρτίου 1790⁶¹⁴, στο μετζά της οικίας του ευγενούς *signor* *δοτόρ* Γεωργίου Γονέμη⁶¹⁵, καταγράφεται ότι ο *signor* *Ιακώβ Βήτα* Κυρίδος είναι πιστωτής, ως υιός και κληρονόμος του θανόντα *signor* *Ισαάκ*, αδελφού και κληρονόμου του *Δαυίδ* Κυρίδου, από τους *Αθανάση*, *Γιώργη* και *Γιακούμη*, υιούς και κληρονόμους του θανόντα *Στέλιου Πίκουλη* και ως κληρονόμους του θανόντα αδελφού τους *Σπύρου*, για το ποσό των 60 ρεαλίων, επενδυτικό κεφάλαιο με επιτόκιο 10 τοις εκατό βάσει εγγράφου⁶¹⁶, καθώς και για 142 ρεάλια, τα οποία είναι οι τόκοι του παραπάνω

⁶¹⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 149, φ. 2r.

⁶¹⁵ Η οικογένεια Γονέμη ήταν αρχαιότατη ελληνική οικογένεια της Κύπρου με πολύπλευρη δράση κατά την περίοδο της Δυναστείας των Λουζινιάν. Ήλθε στην Κέρκυρα κατά τα τέλη του 15ου αιώνα. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικοδόσημα*, σ. 63.

⁶¹⁶ Στις 18 Ιουλίου 1757, στις πράξεις του θανόντα συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Ανδρώνη.

κεφαλαίου παρελθόντων ετών. Οι ανωτέρω αδελφοί υποχρεούνται να δώσουν και ποσότητα ελαιολάδου, ενώ ο Κυρίδος για όλες τις οφειλές αυτών προσέφυγε στη δικαιοσύνη, αλλά οι εν λόγω αδελφοί, με μέσον αζίου υποκειμένου, το οποίο δεν αναφέρεται, παρακαλούν τον Κυρίδο να μη συνεχίσει τη δίωξη και να προβούν σε συμβιβασμό. Ο Κυρίδος αποδέχεται την πρόταση και είναι ικανοποιημένος να εξοφληθεί όχι με χρήματα αλλά με ποσότητες ελαιολάδου σε δόσεις, εκ των οποίων 53 ξέστες και 1 μίλιτρο για το παραπάνω κεφάλαιο και τόκους, προς 38 λίρες/ξέστα. Μάλιστα, πέραν αυτού, ο Κυρίδος, *δια καλοσύνην του*, χαρίζει τους τόκους του κεφαλαίου από την ημέρα σύναψης αυτής της συμβιβαστικής πράξης μέχρι και τον Ιανουάριο του 1796, οπότε, εφόσον τηρηθούν τα συμφωνηθέντα, οι ανωτέρω αδελφοί θα του παραδώσουν την τελευταία ποσότητα του ελαιολάδου. Ωστόσο, τίθεται σαφής όρος ότι, εάν οι αδελφοί δεν φανούν συνεπείς σε κάποια εσοδεία, θα καταβάλουν στον Κυρίδο άπαξ το υπόλοιπο χρέος και θα πληρώσουν επιτόκιο 10 τοις εκατό επί του κεφαλαίου από την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης έως την αποπληρωμή.

Απαιτητά δάνεια είναι δυνατόν να καταγραφούν και μετά από πολλές δεκαετίες από την αρχική σύναψή τους. Ωστόσο, η επόμενη πράξη είναι σπανιότατη και ξεπερνά κάθε προηγούμενη, επειδή η διάρκεια της οφειλής αγγίζει τις οκτώ δεκαετίες. Προκειμένου δε να αποδειχθεί το βάσιμο των ισχυρισμών και των αντίστοιχων αξιώσεων των κληρονόμων των δανειστών, ο συμβολαιογράφος, στην αναζήτηση του μίτου, μελετά τα προσκομισθέντα έγγραφα και με επιμέλεια και ακρίβεια καταγράφει στην πράξη διακανονισμού τους διαδοχικούς δικαιούχους και τις σχέσεις συγγένειας αυτών με τους αρχικούς δανειστές. Ο Δαβίδ Κυρίδος, στις 19 Φεβρουαρίου 1764⁶¹⁷, εμφανίσθηκε στο συμβολαιογράφο για το χρέος των 180 δουκάτων που έχει να λάβει εξ ονόματός του και εξ ονόματος των ανιψιών του, κληρονόμων της θανούσας *signora Ραχέλ Δαλμπέν*, συζύγου και κληρονόμου, από το πρώτο συνοικέσιο, του θανόντα Ιακώβ Ντράγου, ο οποίος ήταν *τζεσιονάριος* του θανόντα *Ραφαέλ Κατελάνη*, από τον *μισέρ* θανόντα Αντωνέλο Νυφιώτη (*Μπαλό*) του θανόντα παπά- Σταματέλου, γενικό επίτροπο της μητέρας του, Βιολέτας, με έγγραφο στις 3 Οκτωβρίου 1686⁶¹⁸, καταχωρημένο στο *λίμπρο των κρέδιτων*⁶¹⁹ και στην *υποκαγγελαρία του εκλαμπρότατου ρεγγιμέντου*⁶²⁰ καθώς και στις 31 Οκτωβρίου 1749, εκ μέρους του θανόντα Ιακώβ Ντράγου και της άνωθεν Ραχέλ για τους τίτλους της παραχώρησης (*τζεσιοναρία*)⁶²¹. Επιθυμώντας λοιπόν ο Κυρίδος να λάβει ευχαρίστηση

⁶¹⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 6 (26), φ. 33ν.

⁶¹⁸ Στις συμβολαιογραφικές πράξεις του θανόντα *signor* Γεωργίου Κουβαρά.

⁶¹⁹ Στις 4 Νοεμβρίου 1686.

⁶²⁰ Στις 10 Αυγούστου 1715 αλλά και στις 3 Νοεμβρίου 1725.

⁶²¹ Έγγραφο παραχώρησης στις 27 Δεκεμβρίου 1686, *δια φανέρωσιν της αληθείας* καταχωρημένο στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα.

για το προαναφερθέν χρέος, *ιντρομετάρισε εις χείρας του παρόντος μισέρ* Σταματέλου Μπαλού, υιού και κληρονόμου του Φιλίππου, υιού και κληρονόμου του Αντωνέλου, 400 ξέστες ελαιόλαδο και 100 βαρέλες κρασί⁶²². Βάσει των παραπάνω εγγράφων, τα δύο μέρη αρχικά είχαν αποφασίσει να κινηθούν δικαστικά, όμως όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, επειδή αυτό θα ήταν χάσιμο χρόνου αλλά και χρημάτων (*χασομέριες και ενοχλήσεις όπου φέρνουν οι κρίσεις*), αποφάσισαν τελικώς να προβούν σε συμβιβασμό με τη μεσολάβηση κοινών φίλων. Έτσι λοιπόν, ο άνωθεν Σταματέλος, εξ ονόματός του αλλά και του ανήλικου ανιψιού του, Γιακουμάτου Μπαλού (υιού και κληρονόμου του θανόντα αδελφού του, Ματίου, υιού και κληρονόμου του Φιλίππου), από κοινού με τον *παρόντα ευβλαβέστατο παπά κυρ* Παναγιώτη Μπαλό (υιό και κληρονόμο του Νικολέτου, υιού και κληρονόμου του Αντωνέλου) και από κοινού με την *κυράτσα* Βιολέτα, ενώπιον του συμβολαιογράφου και των μαρτύρων, έδωσαν στον Κυρίδο για τα δανεισθέντα 180 δουκάτα, 20½ χρυσά τσεκίνια. Σχετικά δε με τους τόκους για το παραπάνω κεφάλαιο των 180 δουκάτων για τα 67 χρόνια που πέρασαν, υπολογίστηκε πως έπρεπε να δώσουν 10%/έτος. Στο πλαίσιο της αποπληρωμής του χρέους, ο Σταματέλος είχε πουλήσει⁶²³ μία οικία στον Στέλιο Μουστοξύδη, φαίνεται από το έγγραφο της πώλησης ότι το σπίτι αυτό το είχε θέσει σε υποθήκη για να λαμβάνει το ενοίκιο και να πληρώνει με αυτό τον προαναφερθέντα τόκο, έτσι αυτά φτάνουν στο ποσό των 1.206 δουκάτων (18 δουκάτα/έτος, βάσει του επιτοκίου 10%), τα οποία αντιστοιχούν σε 150 τσεκίνια και 36 λίρες. Όμως, ο Κυρίδος, εξαιτίας της φιλίας και της αγάπης που αναπτύχθηκε μεταξύ του ιδίου και του παπά *κυρ* Παναγιώτη και του *μισέρ* Σταματέλου, ξαδέλφια Μπαλό, ζητεί να λάβει μόνον 90 τσεκίνια, σε δύο δόσεις των 45 τσεκινίων, τον Φεβρουάριο 1765 και τον Φεβρουάριο 1767 αντιστοίχως, ξεκαθαρίζοντας βέβαια ότι, εάν λείπει κάποια δόση, θα παύει να ισχύει η εν λόγω ευνοϊκή ρύθμιση και θα πρέπει να καταβληθεί ολόκληρο το ποσό, με γενική υποθήκη των περιουσιακών στοιχείων των οφειλετών. Παρά το γεγονός ότι υπάρχει υπερημερία του οφειλέτη και μάλιστα 67 ετών, παρατηρείται να εφαρμόζεται ευνοϊκή μεταχείριση από τον δανειστή, αφού όχι μόνον αποσύρεται από τη δικαστική διαμάχη, αλλά μειώνει και το συνολικό ποσό των καταβλητέων τόκων κατά 60 τοις εκατό και αποδέχεται η πλήρης εξόφληση του χρέους να πραγματοποιηθεί μετά από τρία έτη από τη σύναψή αυτού του συμβιβασμού.

⁶²² Βάσει εγγράφου στην *υποκαγγελαρία*, στις 5 Οκτωβρίου 1763.

⁶²³ Στις 26 Απριλίου 1697.

4. Αντί εξόφλησης, δεύτερο δάνειο

Όπως προαναφέρθηκε, διευθετήσεις οφειλών που προκύπτουν από συμβάσεις προαγορών είναι συχνότατες. Ωστόσο, κάποιες φορές, η εξόφληση καθίσταται αδύνατη, για λόγους που συνήθως δεν αναφέρονται στην πράξη διακανονισμού. Μοναδική επιλογή τότε για τον οφειλέτη φαίνεται να είναι ο εκ νέου δανεισμός, ο οποίος προσωρινώς ελαφρύνει τον οφειλέτη από το βάρος της επείγουσας εξόφλησης του χρέους, όμως επί της ουσίας συνιστά σημαντική επιβάρυνση, εφόσον το οφειλόμενο πλέον ποσό είναι μεγαλύτερο αυτού του αρχικού δανείου, πόσο μάλλον όταν πραγματοποιείται κεφαλαιοποίηση των τόκων. Στην ακόλουθη πράξη ο οφειλέτης δεν εξοφλεί το χρέος του, αλλά λαμβάνει εκ νέου ένα χρηματικό ποσό, με τη δέσμευση να φέρει επιπλέον ξέστες ελαιόλαδο στον αγοραστή. Στις 6 Σεπτεμβρίου 1748⁶²⁴, εμφανίζεται ενώπιον του συμβολαιογράφου ο *κάπο* Γιακουμής Κασφίκης, για να διακανονίσει το χρέος των 21 ξεστών ελαιόλαδο προς τον *signor* *δοτόρ* Ιακώβ Κυρίδο. Όμως, όχι μόνον δεν εξοφλείται το χρέος, αλλά ο Κασφίκης λαμβάνει από τον Κυρίδο και άλλες 90 λίρες και ένα χρυσό τσεκίни και προπωλεί 5 ξέστες ελαιόλαδο. Μάλιστα, για την εγγύηση της συναλλαγής ο Κασφίκης δεσμεύει όλα τα περιουσιακά του στοιχεία. Το σύνολο των οφειλόμενων ξεστών ο Κασφίκης θα μεταφέρει στην οικία του Κυρίδου τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Η επιβαρυντική για τον πωλητή ρήτρα του κομίσιμου φορτίου⁶²⁵ ήταν αρκετά συνηθισμένη, ενώ σπανιότατα εντοπίζεται διαφορετικός τρόπος παράδοσης των προϊόντων, δηλαδή από την οικία ή το κατάστημα του αγοραστή (άρσιμο φορτίο)⁶²⁶.

Στις 14 Ιανουαρίου 1750⁶²⁷, εμφανίζεται στο συμβολαιογράφο ο *signor* *δοτόρ* Ιακώβ Κυρίδος για τη διευθέτηση των χρηματικών διαφορών του με τον Αντώνη Λαγγαδίτη, που εκπροσωπείται από τον υιό του Αλέξανδρο, από το χωριό Κουραμάδες. Ωστόσο, ακολουθείται η ίδια τακτική με την προηγούμενη πράξη, εφόσον, πέραν των διάφορων χρεών, ενώπιον του συμβολαιογράφου, ο Κυρίδος καταβάλλει στον Κασφίκη 180 λίρες σε 5 ασημένια βενετικά δουκάτα, προαγοράζοντας⁶²⁸ από αυτόν 9 βαρέλες κρασί *βρασμένο μαύρο καλό και άδολο*, προς 20 λίρες/βαρέλα, το οποίο ο Λαγγαδίτης δεσμεύεται να το παραδώσει, τον επόμενο Σεπτέμβριο. Ξεκαθαρίζεται μάλιστα πως ο Λαγγαδίτης θα μεταφέρει στην οικία του

⁶²⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 117, β. 1 (141), φ. 22r.

⁶²⁵ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 100.

⁶²⁶ Βλ. και ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η προπώληση αγροτικών προϊόντων», σ. 164.

⁶²⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 117, β. 10 (150), φ. 27v.

⁶²⁸ Παράδειγμα διακανονισμού χρέους και προπώληση κρασιού τον 16ο αιώνα. ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Πέτρος Καστροφύλακας*, σσ. 354-355.

Κυρίδου τα σταφύλια από τα αμπέλια του για να πατηθούν εκεί, γεγονός που καταδεικνύει τον έλεγχο που συχνά ασκούσε ο πωλητής, ο οποίος έπρεπε να επιβλέπει τη διαδικασία της οινοπαραγωγής για να βεβαιωθεί για την καλύτερη ποιότητα αυτής⁶²⁹. Όπως μάλιστα αναφέρεται, θα πατηθούν εκεί ώστε να παραχθεί εβραϊκό κρασί.

Στις συμβολαιογραφικές πράξεις⁶³⁰ στις 30 Μαρτίου 1764, επειδή ο Στέφανος Γραμμένος, από το χωριό Σιναράδες, δεν έδωσε κανένα μερίδιο από το οφειλόμενο ποσό στον *signor dotór* Ιακώβ Κυρίδο, δηλαδή τις 17 βαρέλες κρασί, βάσει σχετικού εγγράφου⁶³¹, ο Κυρίδος επρόκειτο να προσφύγει σε ένδικα μέσα, για να λάβει την αποπληρωμή, όμως σκεπτόμενος τη στεναχωρία που είχε αλλά και την χρεία του Γραμμένου, αποδέχεται το διακανονισμό. Ειδικότερα, τα δύο μέρη συμφώνησαν μεταξύ τους και εκτός από την οφειλόμενη ποσότητα κρασιού ο Κυρίδος, ενώπιον του συμβολαιογράφου, του δανείζει 208 λίρες σε 8 ασημένια τάλαρα και *μονέδα* 16 λίρες, για τις οποίες ο Γραμμένος υπόσχεται να δώσει στον Κυρίδο 13 βαρέλες *έτοιμο, βρασμένο, καλό και άδολο* κρασί, δηλαδή προς 16 λίρες/βαρέλα. Τις 30 οφειλόμενες βαρέλες κρασιού, *από άκραν καλοσύνην του*, ο Κυρίδος τονίζει ότι θα τις λάβει σε τρεις δόσεις, δηλαδή 10 ξέστες/έτος, με έναρξη τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Για την εν λόγω οφειλή τίθεται εγγυητής ο *Μπρίamos* Γραμμένος, με δέσμευση όλων των περιουσιακών του στοιχείων και της σωματικής του ελευθερίας. Επισημαίνεται η εφαρμογή της εύνοιας του οφειλέτη εφόσον ο δανειστής δεν ενδιαφέρεται μόνον για την απόσβεση του χρέους, αλλά μεριμνά, ούτως ώστε να εξευρεθεί ο αποτελεσματικότερος τρόπος αποπληρωμής του δανείου. Η σύσταση εγγυήσεων σε τέτοιου είδους συμβολαιογραφικές πράξεις ήταν συνηθέστατη και οι εγγυητές ήταν κυρίως πρόσωπα από το συγγενικό ή φιλικό περιβάλλον του οφειλέτη, οι οποίοι δέσμευαν πολλές φορές, πλην των περιουσιακών τους στοιχείων, και τη σωματική τους ελευθερία⁶³². Δηλώνεται λοιπόν πως ο Στέφανος Γραμμένος έχει την υποχρέωση όταν είναι η κατάλληλη εποχή για να τρυγάει τα αμπέλια στην περιοχή την αποκαλούμενη *Καμαράτικα* του προαναφερθέντος χωριού να καλεί τον Μπρίαμο να είναι παρόν για να μεριμνά ώστε η απαιτούμενη ανά δόση ποσότητα σταφυλιών να γίνεται κρασί και να μεταφέρεται στην πόλη της Κέρκυρας, στο κατάστημα του Κυρίδου. Έτσι λοιπόν Τέλος, καταγράφεται η συνηθέστατη ρήτρα ότι, εάν παραλειφθεί έστω και μία δόση, ο Στέφανος υποχρεούται να τις καταβάλει όλες μαζί χωρίς κανένα χρονικό περιθώριο.

⁶²⁹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το δικαϊκό καθεστώς», σ. 23.

⁶³⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 7 (27), φ. 45r.

⁶³¹ Συναφθέντος στις 25 Ιουλίου 1763.

⁶³² ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η προπώληση αγροτικών προϊόντων», σ. 167.

Η μη τήρηση της διορίας που τίθεται κατά τη διάρκεια της σύναψης της σύμβασης προαγοράς μπορεί να οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, με κυρίαρχο την κακή σοδειά. Ωστόσο, σπανίως καταγράφεται ο λόγος, για τον οποίο προκύπτει υπερημερία του οφειλέτη, ενώ εύλογα παρουσιάζονται αναλυτικά οι κινήσεις για τη διευθέτηση του χρέους. Στις 5 Φεβρουαρίου 1764⁶³³ ο *signor* *δοτόρ* Ιακώβ Κυρίδος για να λάβει τις 14 ξέστες ελαιόλαδο⁶³⁴ από τον *τώρα* *θανόντα* *Φράγγο* Παγκράτη, από το χωριό Καστελάνοι Μέσης, στον οποίο μάλιστα είχε ασκήσει αγωγή⁶³⁵. Επειδή λοιπόν, ο υιός του Παγκράτη, ο Γιάννης, ως νόμιμος κληρονόμος κατανοεί και αναγνωρίζει το δίκαιο του Κυρίδου, αλλά δεν δύναται να τον αποπληρώσει, τον παρακάλεσε αρχικά να μην προχωρήσει σε περαιτέρω δικαστική δίωξη και να δεχθεί να του δώσει διορία ώστε να του ξεπληρώσει όλο το χρέος του. Έτσι, ο Κυρίδος, *από άκρατην καλοσύνην του*, δέχθηκε να τον βοηθήσει και ορίζεται ότι θα του δώσει τον επόμενο Δεκέμβριο τις 6 ξέστες ελαιόλαδο, τις άλλες 6 ξέστες τον Δεκέμβριο του 1766 και για τις υπόλοιπες 4 ξέστες δεσμεύεται να του δώσει 4 βαρέλια κρασί, *βρασμένο και άδολο* και αυτό πάλι σε δύο δόσεις, από 2 ξέστες το Σεπτέμβριο του 1765 και του 1766 αντιστοίχως, οι οποίες θα μεταφερθούν από τον ίδιο στο μαγαζί του Κυρίδου, στην πόλη της Κέρκυρας. Δηλώνεται μάλιστα ότι ο Γιάννης θα φέρει όλα τα σταφύλια στο κατάστημα του Κυρίδου, και καταγράφεται η υποχρέωση του τελευταίου να πληρώσει τα έξοδα μεταφοράς, να φέρει στο μαγαζί του τον *σκάφωνα*, αλλά και δικό του άνθρωπο για να πατήσει τα σταφύλια. Επιπλέον, διευκρινίζεται ότι σε περίπτωση που ο Γιάννης δεν καταβάλει κάποια από τα παραπάνω, τότε θα παύει να ισχύει η παραπάνω ευνοϊκή ρύθμιση και θα πρέπει ο ίδιος να καταβάλει όλο το προαναφερθέν χρέος σε μία και μόνη δόση.

Μερικές ημέρες μετά, στις 23 Φεβρουαρίου 1764⁶³⁶, ο *signor* *δοτόρ* Ιακώβ Κυρίδος απευθύνεται εκ νέου στο συμβολαιογράφο για την αποπληρωμή μιας άλλης περίπτωσης. Πιο συγκεκριμένα, ο Αλέξανδρος Καίσαρης, από το προάστιο του Ποταμού, οφείλει στον Κυρίδο 22 ξέστες ελαιόλαδο, βάσει τριών χρεωστικών εγγράφων⁶³⁷, τα οποία ήταν στο όνομα του Στάμου, *θανόντα* αδελφού του Αλέξανδρου. Από τις 22 ξέστες ελαιόλαδο αφαιρούνται 3 ξέστες, τις οποίες ο Στάμος είχε ήδη δώσει στον Κυρίδο, οπότε για τις 19 ξέστες τα δύο μέρη συνάπτουν την εξής συμφωνία. Αρχικά, ο Αλέξανδρος, για τις 6 ξέστες ελαιόλαδο⁶³⁸, συμφώνησε να του

⁶³³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 6 (26), φ. 13v.

⁶³⁴ Ιανουάριος 1736.

⁶³⁵ Στις 16 Δεκεμβρίου 1758.

⁶³⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 6 (26), φ. 37v.

⁶³⁷ 6 ξέστες στις 11 Δεκεμβρίου 1739, 8 ξέστες στις 28 Δεκεμβρίου 1739, 8 ξέστες στις 10 Μαρτίου 1740, καταχωρημένα στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα στις 20 Ιουνίου 1743.

⁶³⁸ Η τιμή των οποίων θα καθοριστεί από *τα παζάρια* εκείνης της περιόδου.

δώσει όχι ελαιόλαδο αλλά κρασί (9 βαρέλες κρασί), αγαθό το οποίο εντοπίζεται συχνά στις εμπορικές συναλλαγές της Κέρκυρας. Μάλιστα, ο Αλέξανδρος, ελλείψει χρημάτων, ζητεί από τον Κυρίδο, και εκείνος το αποδέχεται, να του δανείσει άλλες 42 λίρες, με υποχρέωση του ιδίου να του καταβάλει άλλες 3 βαρέλες κρασί (προς 14 λίρες/έκαστη). Επομένως, το συνολικό ποσό του χρέους αντιστοιχεί σε 12 βαρέλες κρασί, τις οποίες ο Αλέξανδρος υπόσχεται να του τις δώσει σε δύο δόσεις δηλαδή, 6 βαρέλες τον επόμενο Σεπτέμβριο και τις υπόλοιπες τον Σεπτέμβριο του 1765. Σχετικά με τις 13 ξέστες ελαιόλαδο που απομένουν, ο Αλέξανδρος υποσχέθηκε να του τις δώσει σε δύο δόσεις, τις 7 ξέστες τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους και τις άλλες 6 ξέστες τον Δεκέμβριο του 1766. Με σαφή όρο ότι, εάν ο Αλέξανδρος δεν καταβάλει κάποια από τις δόσεις εμπρόθεσμα, θα παύει να ισχύει η ευνοϊκή μεταχείριση και θα πρέπει να καταβάλει όλο το ποσό σε μία και μόνον δόση, με δέσμευση όλων των αγαθών του και της σωματικής του ελευθερίας.

5. Χρέη εκ κληρονομίας

Η διευθέτηση των χρεών από τους κληρονόμους ήταν συνηθέστατο φαινόμενο εξαιτίας της υπερημερίας του οφειλέτη. Τη διευθέτηση των οφειλών εκ κληρονομίας καταγράφει η παρακάτω αναλυτικότερη πράξη η οποία αφορά χρέος σε ελαιόλαδο αλλά και χρηματικό ποσό. Στις 15 Φεβρουαρίου 1760⁶³⁹, καταγράφεται ότι ο αποφυλακισθείς *Αντρίας Τζιλιμπάρης*, από το χωριό Σκριπερό, ως υιός και κληρονόμος του αποθανόντα ιερέα πατρός του, όφειλε στον *Δαβίδ Κερίδο* 21 ξέστες ελαιόλαδο *ρέστο*, σύμφωνα με σχετικό έγγραφο προ εικοσαετίας (6 Μαρτίου 1740), καθώς και 61 ρεάλια, 6 λίρες και 11 σολδία. Ο Κερίδος λοιπόν είχε προσφύγει δικαστικά και ο Αντρίας οδηγήθηκε στη φυλακή βάσει σχετικής απόφασης, την οποία όμως στη συνέχεια ο Αντρίας εφεσίβαλε (εις το φόρον του εξοχοτάτου προβλεπτού *Γγενεράλη Θαλάσσης*). Ο Κερίδος ήθελε να εξακολουθήσει τη δικαστική δίωξη, όμως ο Αντρίας δηλώνει ότι αναγνωρίζει βεβαίως το δίκαιο των απαιτήσεων του Κερίδου, αλλά επειδή δεν έχει τη δυνατότητα να εξοφλήσει το χρέος του, με μέσον *κοινών φίλων*, παρακάλεσε τον Κερίδο να δεχθεί τον ακόλουθο συμβιβασμό. Ειδικότερα, ο ίδιος να φέρει στο κατάστημα του Κερίδου ολόκληρη την ανωτέρω ποσότητα του ελαιολάδου σε τρεις δόσεις: 7 ξέστες τον Ιανουάριο, 7 ξέστες τον Φεβρουάριο και τις υπόλοιπες 7 τον Μάρτιο, του επόμενου έτους (1761). Για το παραπάνω χρηματικό ποσό, το οποίο, συμπεριλαμβανομένων όλων των εξόδων, ανέρχεται συνολικά στα 72 ρεάλια, ο Αντρίας δεσμεύεται να καταβάλει άμεσα 40 ρεάλια, ενώ τα υπόλοιπα 32

⁶³⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 227, β. 6, φ. 44v.

ρεάλια να του τα καταβάλει τον Μάρτιο του 1763. Ο Κερίδος αποδέχεται την πρόταση (*δια να κάμη χάριν...από καλοσύνης του, ευχαριστιέται εις την άνωθεν αναζήτησιν*) και πράγματι λαμβάνει τα 40 ρεάλια (σε 8 χρυσά τσεκίνια και το υπόλοιπο μονέδα) από τον Αντρία, ενώπιον του συμβολαιογράφου και των μαρτύρων. Ο Αντρίας υπόσχεται να φανεί συνεπής και ευπειθής στις ανωτέρω αναληφθείσες υποχρεώσεις του (*να ενεργήσει, και αδεμπήσει εις τα άνωθεν δοσίματα με κάθε ποντουαλιτά, και δίχως καμίαν εναντίωσιν*), με δέσμευση των περιουσιακών του στοιχείων, αυτών που ήδη κατέχει, αλλά και όσων αποκτήσει στο μέλλον, και με τη σωματική του ελευθερία. Επιπροσθέτως, διευκρινίζεται ότι ο Κερίδος δέχεται το διακανονισμό μόνον υπό τον όρο ότι, σε περίπτωση που ο Αντρίας δεν καταβάλει κάποια από τις παραπάνω δόσεις, θα χάνει αυτή την προνομιακή διευθέτηση του χρέους του και ο Κερίδος, δυνάμει των σχετικών εγγράφων που διαθέτει, θα προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες για τη χρηματική του ικανοποίηση. Τίθενται δε ως εγγυητές (*δια πλέον καουτζιόν, και σιγουριτά*) οι παρόντες κατά τη σύναψη αυτής της πράξης Στάθης Κορωνάκης, πεθερός του Αντρία, και Δήμος Κούστας, συμπέθερός του, και οι δύο από το χωριό της Επίσκεψης, οι οποίοι από κοινού αναλαμβάνουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτήν την εγγύηση (*με των δεσμών⁶⁴⁰ της ινσοληδιτάς*), δηλαδή με όλα τα περιουσιακά τους στοιχεία και τη σωματική τους ελευθερία, ενώ επιβεβαιώνονται και περαιτέρω διασφαλίσεις (*ασουμέροντας περιπλέον, και θεληματικήν απόφασιν δια το βάλσιμον του δεκρέτου της δικαιοσύνης ιν κάζο*). Ακολουθεί η δήλωση του συμβολαιογράφου ότι έλαβε το σχετικό έγγραφο για να το καταχωρήσει στα κατάστιχά του (*δια να το ρεγιστράρω, και ινφιλτζάρω*) δια φανέρωσιν της αληθείας. Αρκετά είναι τα ενδιαφέροντα στοιχεία αυτής της σύμβασης. Κατ' αρχάς πρόκειται για μεταβίβαση χρέους, κληρονομικό δικαίωμα, από τον πατέρα στον υιό. Ενός χρέους που δεν έχει εξοφληθεί επί είκοσι έτη. Πρόκειται δε για οφειλή σε χρήμα αλλά και σε είδος, για την οποία ο πιστωτής προσέφυγε τελικώς στη δικαιοσύνη, με συνέπεια τη φυλάκιση του οφειλέτη. Σε επόμενο στάδιο όμως ο πρώτος αποδέχεται συμβιβασμό, με την αναλυτική καταγραφή του τρόπου εξόφλησης σε χρήμα και σε είδος, σε βάθος τριών ετών, με βασική όμως προϋπόθεση τη συνεπή τήρηση των συμφωνηθέντων. Τίθεται μια σειρά εγγυήσεων που αφορούν αφενός τα περιουσιακά στοιχεία του οφειλέτη, αλλά και την πιθανότητα τής εκ νέου φυλάκισής του, και αφετέρου ο ορισμός εγγυητών⁶⁴¹ με τα δικά τους περιουσιακά στοιχεία.

⁶⁴⁰ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

⁶⁴¹ Παράδειγμα ορισμού εγγυητή τον 16ο αιώνα. ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Πέτρος Καστροφύλακας, σσ. 421-422.

Άξιο μνείας πως στην παρακάτω πράξη η δικαστική διαμάχη παύει κατόπιν παράκλησης των κληρονόμων του οφειλέτη, καθώς και ότι ορίζεται πως θα εξοφληθούν πρώτα οι τόκοι και ύστερα το ίδιο το κεφάλαιο. Η πρακτική αυτή είναι συνηθέστατη και στην Κέρκυρα του 18ου και του 19ου αιώνα, κατ'εφαρμογή, για ακόμη μία φορά, σχετικού άρθρου της Εξαβίβλου⁶⁴²: *Εάν είπη ο δανειστής, ότι τα όσα δοθούν, να πιάνωνται εις κεφάλαιον και εις διάφορον, το πρώτον οπού να δοθή λογίζεται διάφορον*. Στις 25 Νοεμβρίου 1789⁶⁴³, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στο χρέος των 60 ρεαλίων πλην του τόκου 10 τοις εκατό, για τα οποία ο θανών πλέον *signor* Δαβίδ Κυρίδος ήταν *κρεδιτόρος* από τον επίσης θανόντα Αντζουλέτο Σκλήρη και για τα οποία ο Κυρίδος είχε προσφύγει (*έγειρε την παρτίδα*) στο δικαστήριο *πρεφετίτζιον*⁶⁴⁴ τόσο για το κεφάλαιο όσο και για τα 129 ρεάλια και 6 λίρες, το υπόλοιπο των τόκων. Ο Κυρίδος επρόκειτο να εξακολουθήσει τη δίωξη, αλλά οι κληρονόμοι του Σκλήρη τον είχαν παρακαλέσει να μην το κάνει και του είχαν υποσχεθεί ότι θα τον πληρώσουν για ολόκληρη την οφειλή. Επειδή όμως αυτοί οι κληρονόμοι: ο Πέτρος Σουβλάκης, από το χωριό Ποταμός, ο Γιάννης Λινοσπόρης, από το χωριό Κορακιάνα και κάτοικος στο *Γουβί*, και ο Θωδωρής Κοκοτής, από το Κοντόκαλι, δεν έχουν την ευχέρεια να εξοφλήσουν τον κληρονόμο και ανιψιό του Δαβίδ, *signor* Ιακώβ Βήτα Κυρίδο, τον παρακάλεσαν να δεχθεί τον παρακάτω συμβιβασμό. 1. Ο Ιακώβ, από το οφειλόμενο ποσό των 129 ρεαλίων και 6 λιρών, αφαιρεί 25 ρεάλια και 8 λίρες, για ποσότητα ελαιολάδου που ο Σουβλάκης και ο Λινοσπόρης έχουν ήδη δώσει, οπότε το υπόλοιπο του χρέους είναι 60 ρεάλια κεφάλαιο και τόκοι 103 ρεάλια και 8 λίρες. 2. Και οι τρεις παραπάνω οφειλέτες, από κοινού, υπόσχονται να καταβάλουν στον Κυρίδο 45 ρεάλια ανά διετία κατά το μήνα Δεκέμβριο, με έναρξη από το Δεκέμβριο του 1791, μέχρι την αποπληρωμή του χρέους. Διευκρινίζεται δε ότι πρώτον θα εξοφληθούν οι τόκοι του παρελθόντος, στη συνέχεια οι μελλοντικοί τόκοι και μετά το κεφάλαιο, με δέσμευση όλων των περιουσιακών τους στοιχείων, καθώς και της παραπάνω κληρονομίας. 3. Εφόσον οι ανωτέρω οφειλέτες φανούν συνεπείς στις υποχρεώσεις τους, δεν θα καταβάλουν τους μελλοντικούς τόκους. 4. Ο Κυρίδος δηλώνει ότι έχει πληρωθεί για τους τόκους, από την ημέρα έκδοσης της σχετικής δικαστικής απόφασης κατά το έτος 1784 έως και την ημέρα σύναψης αυτού του συμβιβασμού. 5. Ως είθισται, εάν οι ανωτέρω οφειλέτες

⁶⁴² ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξαβίβλος*, σ. 243.

⁶⁴³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 147, φ. 6ν.

⁶⁴⁴ Στις 16 Δεκεμβρίου 1784.

δεν φανούν συνεπείς στην καταβολή έστω και μίας δόσης, θα χάνουν το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού.

Στις 30 Δεκεμβρίου 1789⁶⁴⁵, καταγράφεται ότι, βάσει εγγράφου⁶⁴⁶, ο αποβιώσας *signor* Βιτζέντζος Αλμπανάς είχε αναλάβει την υποχρέωση να καταβάλει στον επίσης αποβιώσαντα *signor* Δαβίδ Κυρίδο 183 δουκάτα και 3 λίρες. Οι κληρονόμοι δε και των δύο μερών, δηλαδή ο *signor* Ιακώβ Βήτα Κυρίδος, αφενός, και οι Γεώργιος και Σίμος, αδελφοί Λαγγαδίτη, αφετέρου, προβαίνουν στον εξής συμβιβασμό. 1. Ο Ιακώβ αφαιρεί από το οφειλόμενο ποσό 63 δουκάτα και 3 λίρες, τα οποία οι δύο αδελφοί δηλώνουν, *εις την συνειδήσιν τους*, ότι ο Βιτζέντζος τα είχε δώσει στον Δαβίδ. Χωρίς ωστόσο να καταγράφεται κάποιο έγγραφο το οποίο να βεβαιώνει την εξόφληση μέρους του χρέους. 2. Για το υπόλοιπο ποσό, οι δύο αδελφοί, από κοινού, υπόσχονται να καταβάλουν στον Ιακώβ τους τόκους αυτού προς 8 τοις εκατό. Το κεφάλαιο και οι τόκοι θα καταβάλλονται σε τριμηνιαίες δόσεις των 12 δουκάτων/έκαστη, με εξόφληση, όπως και αλλού, πρώτον των τόκων και έπειτα του κεφαλαίου. 3. Εάν οι ανωτέρω αδελφοί δεν φανούν συνεπείς, θα χάνουν το ευεργέτημα του συμβιβασμού.

Δύο άξια επισήμανσης σημεία για τη δεύτερη πράξη. Αφενός το χαμηλότερο επιτόκιο δανεισμού και εδώ για ληξιπρόθεσμο δάνειο και αφετέρου η εφαρμογή της αρχής της καλής πίστης, εφόσον ο κληρονόμος Κυρίδος αποδέχεται ως αληθή τη διαβεβαίωση των οφειλετών ότι υπήρξε μερική εξόφληση του χρέους.

Στις 23 Μαΐου 1790⁶⁴⁷, εμφανίζεται στο συμβολαιογράφο ο *signor* Ιακώβ Βήτας Κυρίδος, ως κληρονόμος του θανόντα *signor* Δαβίδ Κυρίδου, σχετικά με διάφορες οφειλές του θανόντα Φραντζέσκο *Καβουδίστρα*, από το χωριό του Αγίου Αθανασίου, την κληρονομία του οποίου εκπροσωπεί ο *Γιάνης Καβουδίστρας*, υιός και κληρονόμος αυτού. Οι οφειλές αυτές αφορούν χρηματικό ποσό, ελαιόλαδο, σιτάρι⁶⁴⁸, αμύγδαλα κ.ά., βάσει αντίστοιχων και δικαστικών εγγράφων, και επειδή ο Γιάννης δεν κατόρθωσε στο παρελθόν να εξοφλήσει το χρέος, *με μέσον αξίου υποκειμένου*, παρακαλεί εκ νέου τον Κυρίδο να δεχθεί εξόφληση με δόσεις, ενώ τίθεται και εγγυητής ο Θοδωρής Καρδακάρης, από το ίδιο χωριό. Ο Κυρίδος συναινεί, με τους παρακάτω ευνοϊκούς για τον Γιάννη όρους (*του ακορδάρει τες ακόλουθες μπονιφικατζιόνες, αμπιλιτά και ρατατζιόνες, αλλά με τα πάτη και αλτερνατίβες*). 1. Ο

⁶⁴⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 147, φ. 44r.

⁶⁴⁶ Στις 12 Ιανουαρίου 1774, στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου.

⁶⁴⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 150, φ. 9r.

⁶⁴⁸ Διακανονισμός για την εξόφληση χρέους σε σιτάρι και κριθάρι, το 1338. Βλ. και Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Franciscus de Cruce, Νοτάριος στον Χάνδακα, 1338-1339*, Graecolatinitas Nostra, Πηγές 1, Βενετία 1999, αρ. πρ. 58, σ. 63.

Γιάννης επιβεβαιώνει τις σχετικές αποφάσεις εναντίον του. 2. Η εκτίμηση της αξίας των παραπάνω αγαθών ορίζεται και από τα δύο μέρη σε 1.058 λίρες, στις οποίες προστίθενται οι τόκοι 18 ετών για το χρηματικό ποσό των 30 ρεαλίων: 540 λίρες. Από αυτούς τους τόκους αφαιρούνται 130 λίρες⁶⁴⁹, δηλαδή οι τόκοι 4 ετών, από την ημέρα θανάτου του Φραντζέσκου έως την ημέρα που *επροσφέρθη* το σχετικό έγγραφο για τη συνέχιση της ισχύος του τόκου. Αφαιρούνται ακόμη 297 λίρες, η αξία 7 ξεστών ελαιολάδου που ήδη έχει δοθεί (προς 42 λίρες και 10 σολδία/ξέστα), οπότε ο Γιάννης είναι οφειλέτης για 1.181⁶⁵⁰ λίρες και τα 30 ρεάλια. 3. Για τα 30 ρεάλια, ο Γιάννης υπόσχεται να πληρώνει ετήσιο επιτόκιο 10 τοις εκατό, καθώς και το Φεβρουάριο κάθε εσοδείας (ανά δύο έτη) να φέρει 8 ξέστες ελαιόλαδο καλής ποιότητας στο κατάστημα του Κυρίδου (κομίσιμο φορτίο) στην πόλη της Κέρκυρας, με διευκρίνιση ότι η τιμή του ελαιολάδου κάθε φορά θα είναι αυτή που θα ισχύει στην αγορά της Πόρτα Ρεάλε κατά την ημέρα της παράδοσης. 4. Εάν ο Γιάννης δεν φανεί συνεπής, θα χάνει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού και θα δύναται ο Κυρίδος να συνεχίσει τη δικαστική δίωξη. Ως είθισται, τίθενται σε εγγύηση όλα τα περιουσιακά στοιχεία, *παρόντα και μέλλοντα* του οφειλέτη και του εγγυητή (και *σωματικώς*).

6. Αναλυτική περιγραφή

Κατά καιρούς, στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα εντοπίζονται οικονομικές δραστηριότητες ιερωμένων, οι οποίοι συνήθως είναι οφειλέτες είτε δικών τους χρεών είτε ναών ή θρησκευτικών ιδρυμάτων που υπόκεινται στην αρμοδιότητά τους. Στις 13 Φεβρουαρίου 1772⁶⁵¹, καταγράφεται ότι ο *παρών ευλαβής παπά* Νικόλαος *Λεήμονας*, κάτοικος στην περιοχή του Κοκκίνη, επιθυμεί να εξοφλήσει τον *παρόντα signor* Δαβίδ Κυρίδο (ως *αδελφός εις αδελφότητα*) για το παρακάτω *αληθινό και νόμιμο* χρέος, το οποίο είχε επικυρωθεί εγγράφως από τη Διοίκηση, στις 9 Μαΐου 1767 (με απόφαση από το *Φόρο των ευγενών Κριτών*) και έχει ως εξής:

α/α	Χρονολογία εγγράφου	Δικαστική απόφαση	Οφειλή
1.	14 Νοεμβρίου 1763	9 Μαΐου 1767,	160 ρεάλια

⁶⁴⁹ Στο έγγραφο έχει γίνει λάθος στην αφαίρεση των 130 λιρών (1.598-130) στο νέο υπόλοιπο: 1.478 λίρες αντί του ορθού: 1.468 λίρες.

⁶⁵⁰ Το παραπάνω λάθος παραμένει και στο τελικό σύνολο αντί του ορθού: 1.171 λίρες.

⁶⁵¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 9, φ. 8γ.

	(Μ. Καλόχρυσος)	<i>Παρτίδες:</i> 13 Οκτωβρίου 1768 και 7 Ιανουαρίου 1772	+ 128 ρεάλια (τόκος 8 ετών)
2.	17 Νοεμβρίου 1763	30 Αυγούστου 1767	50 ξέστες ελαιόλαδο
3.	12 Οκτωβρίου 1770	16 Δεκεμβρίου 1771	4 ξέστες ελαιόλαδο
4.	2 Αυγούστου 1770 (Σπ. Ανδρώνης)	16 Δεκεμβρίου 1771	8 ξέστες ελαιόλαδο ⁶⁵²
5.	25 Οκτωβρίου 1764	-	5 ξέστες ελαιόλαδο
6.	25 Ιουλίου 1765	1 Φεβρουαρίου 1765	9 ξέστες ελαιόλαδο

Επιπλέον, ο παπά-Λεήμονας δηλώνει πως επιθυμεί να πληρώσει τον Κυρίδο και τις ακόλουθες οφειλόμενες ποσότητες λαδιού, οι οποίες δεν είναι δική του οφειλή, αλλά για τις οποίες έχει τεθεί εγγυητής. Ειδικότερα:

α/α	Χρονολογία εγγράφου	Δικαστική απόφαση	Οφειλέτης	Οφειλή
1.	1 Νοεμβρίου 1770	16 Δεκεμβρίου 1771	Γιώργος Δελαπόρτας	4 ξέστες ελαιόλαδο
2.	9 Απριλίου 1764	16 Δεκεμβρίου 1771	Χριστόδουλος Δελαπόρτας	2 ξέστες ελαιόλαδο
3.	8 Απριλίου 1764	1 Φεβρουαρίου 1767	Χριστόδουλος Δελαπόρτας	12 ξέστες ελαιόλαδο

Συνολικά λοιπόν, το ποσό που χρωστάει ο παπά-Λεήμονας στον Κυρίδο ανέρχεται στο κεφάλαιο των 288 ρεαλίων (συμπεριλαμβανομένων και των τόκων) αλλά και 94 ξέστες ελαιόλαδο. Η κάθε ξέστα εκτιμήθηκε προς 36 λίρες, επομένως το χρέος ανέρχεται στο ποσό των 338 ρεαλίων πάνω στα οποία ο Κυρίδος συμψηφίζει (μπονιφικάρει) του άνωθεν ιερέα 80 ρεάλια επειδή είχε ήδη λάβει 32 ξέστες ελαιόλαδο. Έτσι, όπως αναφέρει και η *παρτίδα* στις 13 Οκτωβρίου μένουν 258

⁶⁵² Υπόλοιπο από 32 ξέστες.

ρεάλια. αλλά υπολογίζονται και άλλα 288 μαζί με τους τόκους που προαναφέρθηκαν με αποτέλεσμα συνολικά όλο το χρέος να ανέρχεται σε 546 ρεάλια.

Επειδή ο παπά-Λεήμονας θέλει να εξοφλήσει τον Κυρίδο, συμφώνησε με τον *signor* Αντώνιο Ποντζέτα και πωλεί προς αυτόν 36 ελαιόδεντρα (*παλαιόδεντρα*) και 25 νέα ελαιόδεντρα (*κεντρωμάδες*), ευρισκόμενα στην περιοχή του Βασιλικού, τα οποία βαρύνονται με εισφορά (*μέρος δέκατο*) στη *μεγάλη εκκλησία*. Επιπλέον, πωλεί στον ίδιο δύο χωράφια, το ένα πλησίον του άλλου, στην περιοχή του Κεφαλόβρυσου, για το ένα εκ των οποίων ως ετήσιο σολιάτικο (*μέρος τέταρτο*) καταβάλλονται δύο μίζούρια σιτάρι και ένα ζευγάρι κότες, ενώ για το άλλο (*μέρος πέμπτο*) ετήσιο σολιάτικο μισό μίζούρι σιτάρι στους *ευγενείς* αδελφούς Καλικιόπουλου.

Προκειμένου δε να υπάρξει δίκαιη και νόμιμη συμφωνία, τα δύο μέρη συνάπτουν συνυποσχετικό, στο οποίο εκλέγουν εκτιμητές για τρεις εκτιμήσεις. Αναλυτικότερα, για την πρώτη εκτίμηση εκλέγουν τον Τζόρτζη Χυτήρη, από το χωριό Κουραμάδες, και τον Σπύρο Γραμμένο, από το χωριό Σιναράδες, για τη δεύτερη, τον *Μπρίαμο* Γραμμένο, από το χωριό Σιναράδες, και τον Γιάννη Δελαπόρτα, από το χωριό Βαρυπατάδες, και, τέλος, για την τρίτη εκτίμηση τον Γιακουμέτο Λαγγαδίτη, από το χωριό Κουραμάδες, και τον Αλιβίξη Γραμμένο, από το χωριό Σιναράδες, οι οποίοι είναι εμπειρογνώμονες *πραχτικοί*, δίνοντάς τους την εξουσία να διεξάγουν επιτόπιες μετρήσεις και, *με φόβον Θεού και της ψυχής τους*, να εκτιμήσουν ό,τι αξίζουν αυτά τα αγαθά, διαπιστώνοντας και τα παραπάνω βάρη τα οποία έπρεπε αυτά να πληρώσουν.

Την επομένη ημέρα (14 Φεβρουαρίου 1772⁶⁵³), εμφανίστηκαν στο συμβολαιογραφείο ο Τζόρτζης Χυτήρης και ο Σπύρος Γραμμένος, οι οποίοι κατέθεσαν τις εκτιμήσεις τους ως εξής:

α/α	Αγαθά	Αξία (δουκάτα)	Φόρος (δουκάτα)	Σύνολο (δουκάτα)
1.	36 ελαιόδεντρα x18 δουκάτα/έκαστο (και με το κτήμα, στο οποίο βρίσκονται).	648	169 προς τη <i>μεγάλη εκκλησία</i>	678
2.	25 ελαιόδεντρα	200		

⁶⁵³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 163, β. 9, φ. 12r.

	(κεντρομάδες) X 8 δουκάτα/έκαστο (και με το κτήμα που βρίσκονται).			
3.	Χωράφι, έκτασης έως 9 μίζούρια X 50 δουκάτα/ μίζούρι.	450	225 (για το 1/4) και επιπλέον 105 (φόρος/ ετήσιο σολιάτικο για τα 2 μίζούρια σιτάρι, 1 ζευγάρι κότες)	120
4.	Χωράφι έως 5 μίζούρια X 40 δουκάτα/ μίζούρι.	200	80 (2/5) και 20 (για μισό μίζούρι για το σολιάτικο σιτάρι)	100
Σύνολο:				898 δουκάτα

Την ίδια ημέρα, οι εκτιμητές της δεύτερης εκτίμησης, ο Αλιβίζης Γραμμένος και ο Γιάννης Δελαπόρτας καταθέτουν τις εκτιμήσεις τους ως εξής:

α/α	Αγαθά	Αξία (δουκάτα)	Φόρος (δουκάτα)	Σύνολο (δουκάτα)
1.	36 ελαιόδεντρα (παλιές) x 17 δουκάτα/έκαστο (συμπεριλαμβανομένου και του κτήματος που βρίσκονται).	612	157 (μέρος δέκατο) προς τη μεγάλη εκκλησία	629
2.	25 ελαιόδεντρα (κεντρομάδες) X 7 δουκάτα/έκαστο (συμπεριλαμβανομένου και του κτήματος που βρίσκονται).	175		
3.	Χωράφι, έκτασης έως 9 μίζούρια,	432	216 (δια το τέταρτο), 105 (ετήσιο	111

	x 48 δουκάτα/μίζουρι		σολιάτικο για τα 2 μίζουρια σιτάρι και το 1 ζευγάρι κότες)	
4.	Χωράφι, έκτασης έως 5 μίζουρια x 40 δουκάτα/μίζουρι	190	75 (2/5), 20 (ετήσιο σολιάτικο για το μισό μίζουρι σιτάρι)	94
Σύνολο				834 δουκάτα

Τέλος, ο Γιακουμέτος Λαγγαδίτης και ο Αλιβίζης Γραμμένος, την ίδια ημέρα, καταθέτουν τις εκτιμήσεις τους ως εξής:

α/α	Αγαθά	Αξία (δουκάτα)	Φόρος (δουκάτα)	Σύνολο (δουκάτα)
1.	36 ελαιόδεντρα X 19 δουκάτα/έκαστο (συμπεριλαμβανομένου και του κτήματος που βρίσκονται).	684	181 προς τη μεγάλη εκκλησία	727
2.	25 ελαιόδεντρα (κεντρομάδες) X 9 δουκάτα/έκαστο (συμπεριλαμβανομένου και με το κτήματος που βρίσκονται).	225		
3.	Χωράφι, έκτασης έως 9 μίζουρια x 52 δουκάτα/μίζουρι	468	234 (για το ένα τέταρτο), 105 (ετήσιο σολιάτικο για τα 2 μίζουρια σιτάρι και το 1 ζευγάρι κότες)	129

4.	Χωράφι, έκτασης έως 5 μίζούρια x 42 δουκάτα/μίζούρι	210	84 (2/5), 20 (για το ετήσιο σολιάτικο για το μισό μίζούρι σιτάρι)	106
Σύνολο				962 δουκάτα

Όλοι οι εκτιμητές δηλώνουν ότι οι φόροι θα καταβάλλονται στους αδελφούς *signori* Καλικιόπουλοι.

Με αυτήν την πώληση, ο παπα-Λεήμονας εξοφλεί τον Κυρίδο, ο οποίος, με τη σειρά του, του παραδίδει τα τρία έγγραφα, στα οποία περιέχονται οι προαναφερθείσες εγγυήσεις και σε ό,τι αφορά τα χρεωστικά έγγραφα που αναφέρονταν στο χρέος του ιερέα, παραδίδει αυτά στο συμβολαιογράφο για να τα καταχωρήσει στα κατάστιχά του *εις παντοτινήν ένδειξιν της αληθείας*.

II. Οικογένεια Δοδέσκου

Μία άλλη εβραϊκή οικογένεια που παρουσιάζει έντονη οικονομική δραστηριότητα είναι η οικογένεια Δοδέσκου. Και εδώ ήταν συνηθέστατη η διευθέτηση του χρέους από τους συμβαλλόμενους ενώπιον του συμβολαιογράφου, στην προσπάθεια διασφάλισης των συμφερόντων τους. Η αδυναμία δηλαδή εξόφλησης χρέους, βάσει προγενέστερης σύμβασης δανεισμού, οδηγεί στη σύναψη άλλης κατηγορίας σύμβασης, αυτής της αγοραπωλησίας. Αυτό παρατηρείται και στις παρακάτω πράξεις, οι οποίες περιγράφουν τη διευθέτηση των χρεών που προκύπτουν από προαγορές και δανεισμούς. Και στην οικονομική δραστηριότητα αυτής της οικογένειας εντοπίζουμε ζητήματα κυριότητας σε αρκετές υποθέσεις επίλυσης διαφορών όπου η μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων επιλέγεται για την εξόφληση της οφειλής. Ιδιαίτερο δε ενδιαφέρον και εδώ παρουσιάζει το ευρύ φάσμα των διαφοροποιήσεων σχετικά με τις συνθήκες, το είδος των μεταβιβαζόμενων περιουσιακών στοιχείων, καθώς και με τους επιμέρους όρους αυτών των μεταβιβάσεων. Στις 22 Φεβρουαρίου 1759⁶⁵⁴, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στο χρέος των 45½ τσεκινίων που ο Αναστάσης Κοντός, από το χωριό Γαστούρι, οφείλει στον *signor* Λαών Δοδέσκο, σύμφωνα με *Νοταρηακήν σίβασην*⁶⁵⁵ του 1757⁶⁵⁶, βάσει

⁶⁵⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 3, φ. 13ν.

⁶⁵⁵ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

της οποίας ο Κοντός είχε αναλάβει την υποχρέωση να καταβάλλει ανά έτος, τον Ιανουάριο, στον Δοδέσκο 5 χρυσά τσεκίνια και μάλιστα στην πρώτη δόση 5½ τσεκίνια, ενώ είχε τεθεί εγγυητής (*πιέτζος και αρχεοπλεροτής*) ο απών, κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, Αθάνας Αργαλιάς. Ο Κοντός όμως δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να καταβάλει τη δεύτερη δόση, αλλά και το ήμισυ τσεκίνι της πρώτης δόσης των 5½ τσεκινίων και ο Δοδέσκος επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη, αλλά ο Κοντός, αναγνωρίζοντας *το άδικόν του και το δίκαιον των απαιτήσεων του Δοδέσκου*, τον παρακάλεσε και αυτός, *από καλοσύνης του*, συμφώνησε να εξοφληθεί με τον ακόλουθο τρόπο. Ο Κοντός θα του δώσει *εις πούλησιν καθαράν* 11 βαρέλες κρασί, προς 20 λίρες/βαρέλα, με την υποχρέωση να μεταφέρει με δικό του κόπο και έξοδα στο κατάστημα του Δοδέσκου, στην πόλη, τόσα σταφύλια από τα αμπέλια του όσα απαιτούνται για να γίνει η ανωτέρω ποσότητα του κρασιού. Σημειώνεται δε ότι ο Δοδέσκος θα βάλει δικό του άνθρωπο, εβραίο, να πατήσει τα σταφύλια, για να γίνει το κρασί εβραϊκό, ενώ κατά τη σύναψη της πράξης, ο Δοδέσκος κατέβαλε στον Κοντό το υπόλοιπο της τιμής του ανωτέρω κρασιού και τονίζεται ότι αυτή η νέα σύμβαση δεν θα προκαλέσει καμία ζημία (*πρεγιουδίτζιο*) στον Δοδέσκο όσον αφορά τις υπόλοιπες δόσεις της εν λόγω οφειλής, καθώς και την εγγύηση και τις ρήτρες της πρώτης συμφωνίας.

Στις 26 Απριλίου 1790⁶⁵⁷, ο *signor* Βήτας Δοδέσκος είναι πιστωτής από τον θανόντα πλέον *Χριστί* Χειμαριό, από το προάστιο του Ποταμού, για 67 ξέστες ελαιόλαδο, υπόλοιπο από 85 ξέστες, καθώς και για χρηματικό ποσό 15 τσεκινίων, τα οποία ο Χρηστής είχε λάβει για να παραδώσει αντίστοιχη ποσότητα ελαιολάδου. Επειδή όμως ο τελευταίος δεν είχε φανεί συνεπής στην παράδοση αυτού του λαδιού, είχαν συνάψει συμβιβασμό, *εις καλήν πίστιν*, με την υποχρέωση του Χρηστή να καταβάλλει για το εν λόγω ποσό τόκο, με επιτόκιο προς 6 τοις εκατό, τον οποίο πράγματι κατέβαλλε μέχρι το έτος 1782. Ο Βήτας επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη για το υπόλοιπο χρέος, αλλά η *κυράτζα* Ελένη, σύζυγος και επικαρπώτρια του Χρηστή, και ο Σπύρος Χειμαριός, υιός και κληρονόμος αυτού, δηλώνουν ότι αναγνωρίζουν *αληθέστατα* αυτά τα *κρέδιτα* και συνάπτουν με τον Βήτα συμβιβαστική πράξη. Μητέρα και υιός αναλαμβάνουν την υποχρέωση, για όλα τα παραπάνω, να εξοφλήσουν τον Δοδέσκο σε τρεις δόσεις, *εις δεσμόν των αγαθών τους ινσόλιδουμ και σωματικώς*.

⁶⁵⁶ Πράξη της 23ης Μαρτίου 1757, στο συμβολαιογράφο Σπυρίδωνα Καλόχρυσο.

⁶⁵⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 149, φ. 31r.

Ο θεσμός του εγγυητή- μεσολαβητή καθίστατο σπουδαιότατος εφόσον η διασφάλιση του δανειστή αποτελούσε ίσως και το πιο βασικό ζητούμενο. Την 1η Ιουνίου 1764⁶⁵⁸, ο *μισέρ* Λεών, υιός του θανόντα Ιακώβ Δοδέσκου διεκδικεί την αποπληρωμή του χρέους των 43 ξεστών και 2 μιλίτρων ελαιολάδου, ως υπόλοιπο από τις 50 ξέστες, χρέος που είχε μεταφερθεί στον εγγυητή, Κωνσταντή Μουρμούρη, από το χωριό Δουκάδες, βάσει χρεωστικού εγγράφου⁶⁵⁹, *εις όνομα και κρέδιτον του* Βιτσέντζου Σολ. Ενδεχομένως, ο εγγυητής υποχρεώθηκε να καταβάλει τελικά το ποσό εξαιτίας της υπερημερίας του οφειλέτη, ωστόσο, δεν αναφέρεται ο λόγος, για τον οποίο ο πρωτοφειλέτης δεν ήταν σε θέση να ξεχρεώσει τον Δοδέσκο. Μάλιστα, δηλώνεται ότι ο ίδιος είχε δώσει 6 ξέστες και 4 μίλιτρα ελαιολάδο στον Δοδέσκο, στις 8 Ιανουαρίου 1758. Ο Δοδέσκος είχε ασκήσει ποινική δίωξη εναντίον του Μουρμούρη, ο οποίος τώρα υπόσχεται να του δώσει όλο το υπόλοιπο ελαιολάδο (37 ξέστες και 1 μίλιτρο) και να το μεταφέρει στην πόλη, στο κατάστημα του Δοδέσκου, κατά τον επόμενο Δεκέμβριο. Η συμβιβαστική πράξη αναφέρει την (τυπική) φράση της δέσμευσης της σωματικής του ελευθερίας (*εις το ίδιον του το κορμί*), καθώς και ότι, σε περίπτωση αναγκαστικής εκτέλεσης, ο Δοδέσκος, από τα προς εκποίηση περιουσιακά στοιχεία, θα επιλέξει αυτά που θα θεωρήσει ως τα καλύτερα, γεγονός που καταδεικνύει ότι, για τη διασφάλιση της πληρωμής, είχαν τεθεί σε ενέχυρο όλα τα περιουσιακά στοιχεία του οφειλέτη⁶⁶⁰.

Όπως έχει καταγραφεί και προηγουμένως, η τακτική της σύναψης δεύτερης δανειστικής πράξης από τον ίδιο δανειστή χωρίς να ξεχρεώνεται η πρώτη οφειλή ήταν αρκετά συνηθισμένη. Στις 12 Δεκεμβρίου 1763⁶⁶¹, καταγράφεται ότι ο *signor* Λέων Δοδέσκος και ο ανιψιός του, ο *signor* Βήτα Δοδέσκος είχαν προαγοράσει από τον *Αλιβίτζη* Μπούα 45 ξέστες ελαιολάδο, βάσει τριών χρεωστικών εγγράφων⁶⁶². Οι δανειστές είχαν προσφύγει σε ένδικα μέσα (*με το μέσον της Δικαιοσύνης*) εναντίον του Αντώνη και του Λευτέρη, αδελφών Μπούα, οι οποίοι είναι υιοί και κληρονόμοι του Αλιβίτζη και οι οποίοι αναγνωρίζουν το δίκαιο των απαιτήσεων των άνωθεν, αλλά τους παρακαλούν να μην *τρέξουν παραπάνω έξοδα* στη Δικαιοσύνη και να ευχαριστηθούν να τους δώσουν διορία έως τις επόμενες τρεις εσοδείες, με δέσμευση, ως είθισται, όλων των αγαθών τους και *σωματικώς*. Δηλώνουν μάλιστα ότι δέχονται πλήρως τα χρέη που είχε αφήσει ο πατέρας τους και επιπλέον ζητούν να

⁶⁵⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 8 (28), φ. 34r.

⁶⁵⁹ Στις 15 Μαρτίου 1756.

⁶⁶⁰ Η παροχή ενεχύρων αποτέλεσε ένα συχνό φαινόμενο το οποίο καταδεικνύει το πρόβλημα του δανεισμού και της τοκογλυφίας. Βλ. και ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σ. 148.

⁶⁶¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 4 (24), φ. 25v.

⁶⁶² Στις 26 Μαΐου 1734, στις 6 Αυγούστου 1736, στις 11 Δεκεμβρίου 1739.

προαγοράσουν από εκείνους⁶⁶³ άλλες τρεις ξέστες ελαιόλαδο, χωρίς ωστόσο να αναφέρουν συγκεκριμένη ημερομηνία. Ο Δοδέσκος, εκ μέρους και του ανιψιού του, από μεγάλην του καλοσύνη, αν και έχει ήδη υποστεί ζημία από αυτούς, αποδέχεται το συμβιβασμό και, ενώπιον του συμβολαιογράφου, καταβάλλει στους αδελφούς Μπούα ένα χρυσό τσεκίνι. Για το συνολικό χρέος των 48 ξεστών ελαιόλαδο τα δύο αδέρφια δεσμεύονται, για τις τρεις επόμενες εσοδείες, να παραδίδουν στο κατάστημα του Δοδέσκου 16 ξέστες/εσοδεία (κατά το μήνα Δεκέμβριο των ετών 1764, 1766 και 1768 αντιστοίχως). Διευκρινίζεται, ως είθισται, ότι, εάν οι αδελφοί Μπούα παραλείψουν κάποια από τις τρεις δόσεις, θα παύει η ισχύς αυτής της ευνοϊκής ρύθμισης και ο Δοδέσκος θα δύναται να κινηθεί νομικά για να λάβει σε μία μόνο φορά τη συνολική πληρωμή του παραπάνω ποσού, καθώς και το σύνολο των χρηματικών ποσών όλων των προηγούμενων τόκων. Άξιο αναφοράς πως τίθεται ως εγγυήτρια⁶⁶⁴ ένα άτομο από το στενό συγγενικό κύκλο⁶⁶⁵ και συγκεκριμένα η πεθερά του Αντώνη, η κυράτσα Νάνο, κάτοικος του προαστίου της Στρατιάς. Ωστόσο, σημειώνουμε εδώ ότι η Εξάβιβλος γενικώς απαγόρευε τη σύσταση εγγύησης από γυναίκα. Η Νάνο λοιπόν εγγυάται πως οι αδελφοί Μπούα θα αποπληρώσουν τον Δοδέσκο με κάθε τρόπο και μάλιστα υποθηκεύει την προίκα της. Η Νάνο, εφόσον ο σύζυγός της έχει αποβιώσει, έχει την πλήρη κυριότητα των περιουσιακών της στοιχείων που είχαν δοθεί ως προίκα γι' αυτό και είναι σε θέση, ως αυτεξούσια, να αποφασίζει για τη διαχείρισή της⁶⁶⁶. Τα χρεωστικά έγγραφα παραμένουν στα χέρια του Δοδέσκου και κάθε φορά που οι αδελφοί Μπούα θα του καταβάλουν τη δόση, ο Δοδέσκος θα τους παραδίδει και το αντίστοιχο έγγραφο.

Ως γνωστόν, η ύπαρξη ανυπαίτου κωλύματος, σχεδόν σε διαχρονικό επίπεδο, συνιστά λόγο μη εξόφλησης χρέους. Συχνά σε τέτοιες περιπτώσεις, ο συμβολαιογράφος, συνήθως κατόπιν απαίτησης των αντιδίκων, καταγράφει με αναλυτικό τρόπο το ιστορικό της διαφοράς, καθώς και το μελλοντικό διακανονισμό του χρέους. Στις 3 Ιουλίου 1795⁶⁶⁷, εις το Οφίκιον της Σεγρεταρίας του Εξοχότατου *signor* Αυγουστίνου Σοράντζου προβλεπτού, και Καπετανίου Κορυφών εις το παλαιό Κάστρο, ο κυρ⁶⁶⁸ Παναγιώτης Βοντιτζιάνος, από το χωριό Καρυσάδες, δηλώνεται

⁶⁶³ Η τακτική της προαγοράς αγροτικών προϊόντων συναντάται συχνότατα στη διαδικασία διευθέτησης των χρεών. Βλ. και ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 163.

⁶⁶⁴ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 87.

⁶⁶⁵ Για τα πρόσωπα που τίθενται ως εγγυητές. Βλ. και ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων», σ. 164.

⁶⁶⁶ Η σύζυγος ύστερα από την απώλεια του συζύγου της καθίστατο αυτεξούσια της περιουσίας του συζύγου. Βλ. και ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 47.

⁶⁶⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 17, φ. 29ν.

⁶⁶⁸ Για την προσηγορία *κυρ* στη βυζαντινή κοινωνία, Βλ. και ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ-ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 63.

καθαρός και αληθινός χρεοφειλέτης προς τον *signor Bita Tedesco* για το ποσό των 60 τσεκινίων (προς 48 λίρες/τσεκίνι), καθώς και για το επιτόκιο αυτών προς 8 τοις εκατό βάσει σχετικών εγγράφων⁶⁶⁹. Το σύνολο των τόκων ανέρχεται στο ποσό των 69 τσεκινίων, 9 λιρών και 10 σολδίων, ενώ ο ίδιος οφείλει ακόμη 511 λίρες και 16 σολδία. Επειδή δε ο Βοντιτζιάνος, μετά την παράδοση των 60 ξεστών λαδιού βάσει του σχετικού εγγράφου, δεν κατόρθωσε ποτέ να είναι συνεπής κατά την εξόφληση αυτών των χρηματικών ποσών, παρακαλεί τον Τεδέσκο να προβούν στον ακόλουθο συμβιβασμό, *δίδοντας δια καουτέλα της ποντουάλ πληρωμής μίαν αρκετήν πιεγγιαρίαν*. Ο Τεδέσκος με *ευσπλαχνία* φαίνεται να κατανοεί τα σοβαρά προβλήματα που ο Βοντιτζιάνος αντιμετωπίζει (*εις τα ενάντια οπού εθλίψανε τον εαυτόν του, και την φαμίλια του εις την γεραλέα ηλικίαν του, και εις το στάτο της ασθένειας του*) και, αν και έχει ζημιωθεί αρκετά από τη μη εξόφληση του χρέους, αποδέχεται το συμβιβασμό. 1. Ο Τεδέσκος ικανοποιείται να *αναπάγη* τον τόκο στο κεφάλαιο. 2. Ο Τεδέσκος χαρίζει όλα τα έξοδα που κατέβαλε κατά την προσφυγή στους φορείς απονομείς δικαιοσύνης, τα οποία ανέρχονται στο ποσό των 29 βενέτικων τάλαρων, και επιπλέον του χαρίζει τις ανωτέρω 511 λίρες και 16 σολδία από τόκους. Του χαρίζει, επίσης, και τους τόκους επί του κεφαλαίου έως την ημέρα σύναψης αυτού του συμβιβασμού, δηλαδή τα προαναφερθέντα 69 τσεκίνια, 9 λίρες και 12⁶⁷⁰ σολδία και τελικώς ο Βοντιτζιάνος οφείλει στον Τεδέσκο 110 τσεκίνια (σε 220 τάλαρα), τα οποία θα του καταβάλει σε δύο δόσεις: τον Απρίλιο του 1796 και τον Απρίλιο του 1798. 3. Αναφέρονται αναλυτικά τα ποσά που θα δοθούν στις δύο δόσεις: 110 βενέτικα τάλαρα/δόση, *από την αγαθοσύνην, και ευκολίαν του οποίου με τα καμωμένα ριλάσα, και χαρίσματα εις τούτην την μοναχήν ποσότητα έμεινε διορισμένο*. 4. Στο πλαίσιο διασφάλισης της ανωτέρω πληρωμής, τίθεται εγγυητής ο *Ευγενής signor Δοτόρ* Στάμος Καλικιόπουλος, ο οποίος θα εξοφλήσει το χρέος εξ ιδίων, εάν ο Βοντιτζιάνος δεν είναι συνεπής. Ακολουθεί παρεπόμενη πράξη της ίδιας ημέρας, βάσει της οποίας επειδή ο Καλικιόπουλος ετέθη εγγυητής, ο Βοντιτζιάνος, εκτός από τη γενική δέσμευση όλων των περιουσιακών του στοιχείων, του υποθηκεύει ένα εξοπλισμένο και ενεργό ελαιοτριβείο που βρίσκεται στο χωριό Καρυσάδες, καθώς και την παραγωγή από όλα του τα ελαιόδεντρα, παρέχοντας στον Καλικιόπουλο την εξουσία να τα μισθώσει.

Η πράξη παρουσιάζει ενδιαφέρον για πολλούς λόγους. Ο οφειλέτης δεν δύναται να εξοφλήσει το χρέος του εξαιτίας του προχωρημένου της ηλικίας του που προφανώς δεν του επιτρέπει να εργασθεί, αλλά και εξαιτίας της ασθένειάς του. Ο

⁶⁶⁹ 2 Φεβρουαρίου 1781, Ιανουάριος 1782, 31 Ιουλίου 1784, 25 Φεβρουαρίου 1785.

⁶⁷⁰ Στην πρώτη καταγραφή: 10 σολδία.

δανειστής, δεδομένων βεβαίως των διαμορφωθείσών συνθηκών, παρουσιάζει την καλή διάθεση να διευκολύνει τον οφειλέτη, παραιτούμενος, μεταξύ άλλων, της απαίτησης καταβολής των οφειλόμενων τόκων. Αξιοσημείωτη και η συνδρομή του εγγυητή, ο οποίος ρητώς δηλώνεται ότι θα αναλάβει αυτός την αποπληρωμή του χρέους, εφόσον αυτή δεν πραγματοποιηθεί από τον πρώτο οφειλέτη. Η σύσταση υποθήκης του ελαιοτριβείου του οφειλέτη εντάσσεται στο πλαίσιο της διασφάλισης των συμφερόντων του εγγυητή, ενώ η μίσθωση της ελαιοπαραγωγής στοχεύει στην ταχύτερη και ασφαλέστερη αποπληρωμή της οφειλής.

III. Οικογένεια Γαόν

Ακόμα μία περίπτωση οικογένειας που έκανε αισθητή την παρουσία της στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα την εξεταζόμενη περίοδο είναι η οικογένεια Γαόν. Αυτή, όπως και οι προηγούμενες, ανέπτυξε πλήθος οικονομικών δραστηριοτήτων αφού μέλη της υπήρξαν δανειστές αλλά και προαγοραστές αγροτικών προϊόντων. Στις 9 Ιουνίου 1779⁶⁷¹, ο *signor* Αβραάμ Γαόν απευθύνθηκε στον συμβολαιογράφο για τη διευθέτηση υπόθεσης εμπράγματης ασφάλειας που αφορούσε παλαιότερη προαγορά. Αναλυτικότερα, ο Γαόν είχε προαγοράσει 10 ξέστες ελαιόλαδο από τον πρόσφατα θανόντα Δημήτρη Μουζακίτη, όμως επειδή ο τελευταίος δεν είχε ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, ο Γαόν είχε λάβει από τον Μουζακίτη ένα άλογο. Όμως, η χήρα του Μουζακίτη, η *κυράτσα* Ελένη, επειδή επιθυμεί να λάβει πίσω αυτό το άλογο, έστειλε ως εκπρόσωπό της τον Σταματέλο Πέρο, από το χωριό Αυλιώτες, για να μεσολαβήσει ώστε να της το επιστρέψει. Ως γνωστόν, τα άλογα, όσο και τα υπόλοιπα *εργατικά* ζώα αποτελούσαν ένα σημαντικότερο μέσο για την εξασφάλιση των διατροφικών αναγκών της οικογένειας. Ο μεσολαβητής λοιπόν, ο οποίος εδώ λειτουργεί και ως εγγυητής δεσμεύεται να δώσει ο ίδιος στον Γαόν 3 ξέστες ελαιόλαδο, σε διορία 8 ημερών, ενώ για τις υπόλοιπες 12 ξέστες ορίζεται πως ο Γαόν θα τις λάβει από την κληρονομία του Μουζακίτη.

Στις 15 Μαΐου 1783⁶⁷², στην οικία των αδελφών Γαόν, στην *Οβριακή*, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στην οφειλή των αδελφών Φαγογένη, του Γιακουμέτου και του θανόντα πλέον Κωνσταντή, από το χωριό Καλαφατιώνες. Αναλυτικότερα, αυτοί χρωστούσαν στον *signor* Αμπραάμ Γαόν 160 ρεάλια, βάσει

⁶⁷¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 167, β. 48 (8), φ. 2r.

⁶⁷² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 94 (4), φ. 46r.

συμβολαιογραφικής πράξης⁶⁷³, από τα οποία τα 118 ρεάλια αφορούσαν την προαγορά του ελαιόλαδου, ενώ τα υπόλοιπα ήταν οι καταβλητέοι τόκοι (10%), υπολογιζόμενοι από τις 10 Ιανουαρίου 1766. Μάλιστα, είχε συμφωνηθεί ότι η αποπληρωμή θα πραγματοποιείται σε δύο δόσεις, τον Ιανουάριο του έτους 1767 και του έτους 1769 αντιστοίχως. Επειδή όμως οι οφειλέτες κατέστησαν υπερήμεροι, χωρίς ωστόσο να δηλώνεται ο λόγος, ο Γαόν, *από αγαθοσύνην του μαζί με την αλτερνατίβα των άνωθεν συμβολαιογραφικών πράξεων*, δέχθηκε να εξοφληθεί σε μία μόνον δόση και να μην προσφύγει στη δικαιοσύνη. Έτσι, μετά από το μεγάλο χρονικό διάστημα των 17 ετών, αφαιρώντας τα 8 τσεκίνια που ο *signor* Κωνσταντής Ρίκης είχε καταβάλει στον Γαόν εκ μέρους των αδελφών Φαγογένη, κατά την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, εκ των οφειλόμενων 160 ρεαλίων, ο Γαόν συμβιβάζεται να λάβει μόνον τα 50 ρεάλια.

Συμπληρωματικό χαρακτηριστικό στοιχείο της σκιαγράφησης της οικονομικής δραστηριότητας της οικογένειας Γαόν στον τομέα των δανεισμών αποτελεί το γεγονός της σύναψης δανείου, κατά το ίδιο έτος⁶⁷⁴, μεταξύ του Μωυσή Γαόν, αδελφού του Αμπραάμ, και των αδελφών Φαγογένη, για το ποσό των 50 ρεαλίων. Η συνολική λοιπόν οφειλή προς τους δύο αδελφούς διαμορφώθηκε στο ποσό των 151 ρεαλίων, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων του δανείου από τον Μωυσή (51 ρεάλια), με επιτόκιο 6%, για τα 17 έτη. Οι αδελφοί Γαόν δεν επιθυμούσαν να αναμένουν πλέον για την αποπληρωμή και δήλωσαν τη βούλησή τους να κινηθούν δικαστικά εναντίον του Γιακουμέτου και του Νικολού Φαγογένη, υιού και κληρονόμου του Κωνσταντή. Όμως, οι οφειλέτες δηλώνουν ότι δεν διαθέτουν την οικονομική δυνατότητα εξόφλησης του χρέους, αλλά αποδεχόμενοι πλήρως το *άδικόν τους*, παρακάλεσαν με μέσον αξίου υποκειμένου να μακροθυμήσουν *πάλι* και να δεχθούν αυτήν τη συμφωνία, την οποία δεσμεύονται ότι θα τηρήσουν. Οι αδελφοί Γαόν, για το *ρεγουάρδο του μεσίτου και την παρούσαν στενοχωρίαν του καιρού*, συμφώνησαν τα παρακάτω. Αρχικά, από τα 50 ρεάλια, δηλαδή το υπόλοιπο των 150 ρεαλίων, οι αδελφοί Γαόν είναι διατεθειμένοι να λάβουν τους τόκους αυτών, με επιτόκιο μόνον 6%, «χαρίζουν» τους υπόλοιπους και αφαιρούν και 2 τάλαρα, επομένως το ποσό που πρέπει να τους καταβληθεί είναι 200 τάλαρα, κατά τις επόμενες πέντε εσοδείες, προς 40 ρεάλια/εσοδεία. Οι οφειλέτες υπόσχονται να καταβάλλουν τις δόσεις κάθε Δεκέμβριο, με έναρξη από τον επόμενο Δεκέμβριο (1783) και ακολούθως κατά τον ίδιο μήνα των ετών 1785, 1787, 1789 και 1791 αντιστοίχως. Η εν λόγω ευνοϊκή ρύθμιση δηλώνει την έσχατη ίσως προσπάθεια των

⁶⁷³ Στις 8 Μαΐου 1766.

⁶⁷⁴ Χρεωστικό έγγραφο στις 2 Απριλίου 1766.

δανειστών να λάβουν τουλάχιστον ένα μέρος των οφειλομένων σε αυτούς. Μάλιστα, καταγράφεται, ως είθισται, ρήτρα διαλυτικής αίρεσης, ότι δηλαδή στο ενδεχόμενο μη εκπλήρωσης των ανειλημμένων υποχρεώσεων εκ μέρους των οφειλετών, θα παύσει η ισχύς αυτού του συμβιβασμού.

Ενίοτε καταγράφονται περαιτέρω διευκολύνσεις και απαλλαγές εκ μέρους των δανειστών στις περιπτώσεις συνεπούς εκπλήρωσης των παροχών εκ μέρους των οφειλετών. Στις 30 Απριλίου 1797⁶⁷⁵, συγκεντρώθηκαν στο *μετζά του τιμίου signor* Σπυρίδωνος Γιαλλινά⁶⁷⁶, ο Αντώνης Σαλβάνος, από το χωριό του Σκριπερού, προκειμένου ο τελευταίος να λάβει παράταση αποπληρωμής από τον *signor* Μωυσή Γαόν για τις 50 ξέστες ελαιόλαδο, χρέος του Σαλβάνου, το οποίο ο Γαόν είχε ήδη αποδείξει δικαστικά. Επειδή όμως ο Σαλβάνος κατανόησε το άδικο του, παρακάλεσε τον Γαόν να προβούν σε διακανονισμό και εκείνος από *άκραν καλοσύνην* του δέχτηκε. Ο Σαλβάνος λοιπόν υπόσχεται να καταβάλει το προαναφερθέν ελαιόλαδο σε τρεις δόσεις: 20 ξέστες τον Φεβρουάριο 1798, 15 ξέστες τον Φεβρουάριο 1880 και τις υπόλοιπες 15 ξέστες τον Φεβρουάριο 1882. Ακόμα, ξεκαθαρίζει πως θα του πληρώσει για τα 190 ρεάλια που έδωσε, τόκο 6%, βάσει των συναλλακτικών ηθών. Ως είθισται, αναφέρεται ρήτρα διαλυτικής αίρεσης, ότι δηλαδή, εάν ο Σαλβάνος δεν αποπληρώσει την οφειλή του, θα παύσει και η ισχύς αυτής της ευνοϊκής ρύθμισης και ο Γαόν θα έχει τη δυνατότητα να κινηθεί δικαστικά, ούτως ώστε να λάβει την *ευχαρίστηση* της πληρωμής του σε μία και μόνον δόση, τόσο για τις 50 ξέστες ελαιόλαδο όσο και για τους τόκους αυτών, με την εκποίηση περιουσιακών στοιχείων του Σαλβάνου. Στο πλαίσιο της εφαρμογής των αρχών της καλής πίστης και της εύνοιας προς τον οφειλέτη, εφόσον ο Σαλβάνος φανεί συνεπής στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων του εντός της προκαθορισμένης διορίας, ο Γαόν, από *άκραν καλοσύνην* του, δηλώνει ότι θα παραιτηθεί της απαίτησης καταβολής των τόκων για το παραπάνω ποσό.

Η διευθέτηση των χρεών αρκετές φορές οδηγούσε τα άτομα να απευθύνονται στη δικαιοσύνη με σκοπό την άμεση και ταχεία εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Στις 21 Οκτωβρίου 1796⁶⁷⁷, ο *signor* Αμπράμ Γαόν θέλησε να διεκδικήσει το ποσό των 12 χρυσών βενετικών τσεκινίων που ο ίδιος είχε δανείσει άτοκα (*χάριν φιλίας*), πριν από 22 έτη, το έτος 1774⁶⁷⁸, στους Πανταζή Παπαδάτο και Παύλο Παγιατάκη.

⁶⁷⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 9 (199), φ. 10ν.

⁶⁷⁶ Ο Σπυρίδων Γιαλλινάς παρίστατο στη σύνταξη του Συντάγματος της Επτανησιακής Πολιτείας, το έτος 1803. ΜΕΤΑΞΑΣ, *Επτάνησος Πολιτεία*, σ. 78.

⁶⁷⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 5 (195), φ. 5ν.

⁶⁷⁸ Χρεωστικό έγγραφο στις 22 Σεπτεμβρίου 1774, καταχωρημένο στις συμβολαιογραφικές πράξεις στις 22 Αυγούστου 1781.

Επιπλέον, ο Γαόν ήταν *κρεδιτόρος* από τον Πανταζή για 17 ξέστες ελαιόλαδο και 5 καρπούζια, τα οποία ήταν το υπόλοιπο των 29 ξεστών και για άλλα 10 τσεκινία βάσει χρεωστικού εγγράφου⁶⁷⁹. Επειδή οι οφειλέτες είχαν κηρυχθεί υπερήμεροι, ο Γαόν είχε προσφύγει σε ένδικα μέσα και είχε εκδοθεί καταδικαστική απόφαση⁶⁸⁰. Κατά την κατάρτιση αυτής της συμβιβαστικής πράξης, ο Πανταζής δηλώνει ότι αναγνωρίζει *το άδικόν του*, αλλά επειδή επιθυμεί να αποφύγει την περαιτέρω δικαστική δίωξη, παρακαλεί τον Γαόν να συμβιβαστεί και να τον διευκολύνει (*αμπιλιάρει*). Εξάλλου, ως γνωστόν, η επίλυση των οικονομικών διαφορών μέσω της δικαιοσύνης αποτελούσε μία αρκετά ακριβή επιλογή. Ο Πανταζής λοιπόν υπόσχεται να μεταφέρει και να παραδώσει τις 17 ξέστες ελαιόλαδο και τα 5 καρπούζια στην πόλη, στο κατάστημα του Γαόν, στις δύο επόμενες εσοδείες, κατά το μήνα Δεκέμβριο των ετών 1797 και 1799 αντιστοίχως.

Όσον αφορά το συνολικό χρέος των 22 τσεκινίων, ο Παπαδάτος δεσμεύεται να καταβάλλει ετήσιο τόκο, με επιτόκιο 10%, υπολογιζόμενος ο τόκος από την έναρξη του δανείου μέχρι και την τελική αποπληρωμή. Η εξόφληση αυτού του ποσού, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων, θα πραγματοποιηθεί σε τρεις δόσεις, οι οποίες συμπίπτουν με τις τρεις επόμενες εσοδείες, με έναρξη τον Απρίλιο του 1798 μέχρι και την τελική αποπληρωμή. Εφόσον ο Πανταζής φανεί συνεπής στις υποχρεώσεις του, ο Γαόν, *από άκραν του καλοσύνην*, θα του χαρίσει μέρος των τόκων, διαφορετικά, εάν δηλαδή δεν καταβληθεί έστω και μία δόση, ο Πανταζής θα υποχρεωθεί να καταβάλει και αυτά τα αφαιρεθέντα ποσά των τόκων, *θα πίπτει από την ευνοϊκή ρύθμιση* και ο Γαόν θα δύναται να προσφύγει σε ένδικα μέσα για να λάβει ολόκληρο το οφειλόμενο ποσό σε μία δόση. Για την εξασφάλιση δε της αποπληρωμής, τίθεται ως εγγυητής ο Σπύρος Πιθαμίτζης, από το ίδιο χωριό, ο οποίος υπόσχεται και αυτός από κοινού με τον Πανταζή, με δέσμευση όλων τους των αγαθών, τόσο αυτών που ήδη έχουν, όσο και αυτών που θα αποκτήσουν στο μέλλον, καθώς και της σωματικής τους ελευθερίας. Στο τέλος αυτής της συμβιβαστικής αυτής πράξης, ο Παγιατάκης υπογράφει και εξ ονόματος του Παπαδάτου επειδή ο τελευταίος *δεν ηξέβρη να γράψη*, ενώ ακολουθούν οι υπογραφές των μαρτύρων.

Η αναδοχή των χρεών από τους κληρονόμους ήταν μία συνηθέστατη επιλογή. Στις 21 Οκτωβρίου 1779⁶⁸¹, ο *signor* Αμπραάμ Γαόν απευθύνεται στο συμβολαιογράφο,

⁶⁷⁹ Στις 19 Οκτωβρίου 1776.

⁶⁸⁰ Καταγράφονται οι ημερομηνίες των σχετικών εγγράφων: 1η Μαΐου 1782 και 24 Ιουλίου 1786 αντιστοίχως.

⁶⁸¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 168, β. 51 (1), φ. 9r.

προκειμένου να διευθετήσει την αποπληρωμή του χρέους του αποβιώσαντος *μισέρ* Αντρούτζου Θεοτόκη. Πιο συγκεκριμένα, το χρέος αφορούσε τα παρακάτω:

α/α		Οφειλή	Οφειλέτης
1.	Χρηματικό ποσό	24 τσεκίνια, συμπεριλαμβανομένου και του τόκου (10%)	<i>μισέρ</i> Αντρούτζος Θεοτόκης
2.	Χρηματικό ποσό	46 τσεκίνια, συμπεριλαμβανομένου και του τόκου (10%)	<i>μισέρ</i> Αντρούτζος Θεοτόκης
3.	Είδος	10 ξέστες ελαιόλαδο	<i>μισέρ</i> Αντρούτζος Θεοτόκης και <i>signor</i> Ιακώβ Γιακούρ
4.	Είδος	10 ξέστες ελαιόλαδο	<i>μισέρ</i> Νικολέτος Θεοτόκης, υιός του Αντρούτζου
Σύνολο		70 τσεκίνια και 20 ξέστες ελαιόλαδο	

Μετά την αφαίρεση 6 ξεστών ελαιόλαδου, οι οποίες είχαν δοθεί κατά το προηγούμενο έτος, ο Γαόν ήθελε να κινηθεί δικαστικά εναντίον της κληρονομίας των υιών του Θεοτόκη, Νικολέτου, Στάθη και Απόστολου, οι οποίοι όμως είχαν και αυτοί προσφύγει στη δικαιοσύνη, χωρίς όμως να διευκρινίζεται ο λόγος. Ωστόσο, οι αδελφοί Θεοτόκη, αναγνωρίζοντας τα χρέη του πατέρα τους προς αυτόν, παρακάλεσαν τον Γαόν να προβούν σε συμβιβασμό. Η δικαστική δίωξη αποσύρεται και ο Γαόν, κατ' εφαρμογή της αρχής της εύνοιας προς τον οφειλέτη, δεσμεύεται να χαρίσει τον υπόλοιπο τόκο για το προαναφερθέν κεφάλαιο. Αναφορικά δε με την αποπληρωμή, οι αδελφοί Θεοτόκη προτείνουν στον Γαόν να τον εξοφλήσουν σε είδος⁶⁸²: να μεταφέρουν στο κατάστημα του Γαόν, κατά τις επόμενες δύο εσοδείες, 27 ξέστες ελαιόλαδο και στη συνέχεια, σε κάθε εσοδεία, κατά το μήνα Αύγουστο να του δίνουν 20 ξέστες. Με αυτόν τον τρόπο θα εξοφληθεί το ελαιόλαδο (14 ξέστες) και στη συνέχεια το χρηματικό ποσό.

⁶⁸² Συνηθέστατη τακτική που ακολουθούνταν από τους δανειστές στα πλαίσια της διασφάλισης των συμφερόντων τους ήταν η αποπληρωμή του δανείου σε είδος και όχι σε χρήματα. Μάλιστα, κυρίως καταγράφεται το ελαιόλαδο ως βασικό είδος αποπληρωμής, διότι αυτό μπορούσαν να το μεταπουλήσουν ευκολότερα και να αποκομίσουν υψηλότερα κέρδη. Βλ. και ΔΕΣΥΛΛΑΣ, *Η Τράπεζα των φτωχών*, τ. Α', σ. 20.

Σημαντικότερη και έντονη η παρουσία των Εβραίων στην οικονομική ζωή της Κέρκυρας. Αναλυτικότερα, συγκεκριμένες οικογένειες φαίνεται πως ξεχώρισαν για την οικονομική τους δραστηριότητα. Τα μέλη της οικογένειας Κυρίδου, Δοδέσκου και Γαόν, με παρουσία για μεγάλο χρονικό διάστημα, καταγράφεται να δανείζουν ακόμα και μεγάλα χρηματικά ποσά, ενώ σχετικά με την εξόφληση αυτών, επέλεξαν πλήθος διαφορετικών επιλογών. Για παράδειγμα, συχνά σημειώνεται η εξόφληση μέσω της αγοραπωλησίας κινητών ή ακίνητων αγαθών του οφειλέτη, ενώ η τακτική της προαγοράς αγροτικών προϊόντων φαίνεται πως ήταν επιβεβλημένη. Επιπλέον, η σύναψη και δεύτερου δανείου, χωρίς να πραγματοποιείται η εξόφληση του πρώτου, αποτέλεσε ένα ζήτημα το οποίο οδηγούσε στη διαιτητική επίλυση. Επιπρόσθετα, ο ρόλος των εγγυητών ήταν καταλυτικός, δεδομένου του ότι καλούνταν και οι ίδιοι να καταβάλουν το οφειλόμενο ποσό.

Άξια μνείας η υπερημερία των οφειλετών, αφού σημειώθηκαν στις συμβολαιογραφικές πράξεις ακόμα και δάνεια με διάρκεια αποπληρωμής περισσότερο από οκτώ δεκαετίες. Ασφαλώς, σε τέτοιες περιπτώσεις οι πιστωτές πολλές φορές μεριμνούσαν και παραχωρούσαν κάποιες ελαφρύνσεις στους οφειλέτες τους, όπως η μείωση του τόκου, ούτως ώστε να ολοκληρωθεί εν τέλει η αποπληρωμή. Βεβαίως, έχουν καταγραφεί και περιπτώσεις, στις οποίες επιβλήθηκε τόκος στον υπερήμερο οφειλέτη, αν και η πρώτη δανειστική σύμβαση ήταν άτοκη. Όπως είναι εύλογο, σε τέτοιες δανειστικές συμβάσεις μεγάλης διάρκειας συχνά καλούνταν οι κληρονόμοι να διευθετήσουν τα χρέη που τους είχαν κληροδοτηθεί.

Σε κάθε περίπτωση, οι κριτές έπαιζαν καθοριστικό ρόλο εφόσον επωμίζονταν το δύσκολο έργο της καταγραφής, της εκτίμησης και πολλές φορές της κατανομής των χρεών στους οφειλέτες.

Μέσω της καταγραφής των οικονομικών συναλλαγών των Εβραίων πιστωτών καταδεικνύεται το δυναμικό προφίλ αυτής της ομάδας, η οποία κατόρθωσε να επιβιώσει παρά τις δυσχέρειες που κατά καιρούς αντιμετώπιζε. Και κατά την υπό εξέταση περίοδο, οι ικανότητες Εβραίων σε διάφορους οικονομικούς τομείς (δανεισμούς, αγοραπωλησίες, άλλες επενδυτικές δραστηριότητες) ήταν αυτές που οδήγησαν στο σχηματισμό μιας ισχυρής οικονομικής ομάδας. Βεβαίως, όπως προαναφέρθηκε, αυτή η οικονομική ισχύς έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης από τη βενετική διοίκηση, η οποία συχνά τους επέβαλλε βαρύτατους φόρους⁶⁸³.

⁶⁸³ Βλ. και ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 112.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΙΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΑΣ

Μία από τις βασικότερες έννοιες οι οποίες εντάσσονται στο εμπράγματο δίκαιο και αποτελούν συνηθέστατο τρόπο διευθέτησης του χρέους είναι η μεταβίβαση της κυριότητας. Με τον όρο κυριότητα περιγράφεται η καθολική κατοχή ενός πράγματος, από την οποία προκύπτουν δικαιώματα χρήσης (*ius utendi*) και εκμετάλλευσης (*ius fruendi*)⁶⁸⁴. Παρέχεται δηλαδή στον δικαιούχο άμεση, απόλυτη και καθολική εξουσία πάνω στο πράγμα, αφού αφενός έχει όλες τις εξουσίες πάνω σε αυτό: τη χρήση, την κάρπωση και τη διάθεση του πράγματος, και αφετέρου απαγορεύει κάθε επέμβαση τρίτου χωρίς την άδεια του κατόχου της.

Η πλήρης κυριότητα αναφέρεται στον κύριο του εμπράγματος δικαιώματος, ο οποίος όμως έχει απόλυτη εξουσία επί του ακινήτου. Αυτή η εξουσία ουσιαστικά του επιτρέπει να νέμεται και να εκμεταλλεύεται την ιδιοκτησία του άμεσα και καθολικά. Πέραν της κυριότητας δεν είναι λίγες οι φορές, κατά τις οποίες εντοπίζεται η συγκυριότητα, δηλαδή η από κοινού ιδιοκτησία κυρίως μεταξύ ατόμων που συνδέονται με συγγενικούς δεσμούς⁶⁸⁵. Η έννοια της κυριότητας, με το πέρασμα των ετών, έλαβε διάφορες εννοιολογικές αποχρώσεις, ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που συγγεόταν με τη νομή⁶⁸⁶, όρος ο οποίος περιγράφει τη φυσική εξουσίαση του πράγματος, ανεξάρτητα αν γίνεται δυνάμει δικαιώματος. Βεβαίως, η σύγχυση αυτή μπορεί να θεωρηθεί εύλογη εφόσον, τις περισσότερες φορές, η έννομη και η φυσική εξουσία ταυτίζονται.

Ζητήματα κυριότητας εντοπίζουμε σε αρκετές υποθέσεις επίλυσης διαφορών, κατά τις οποίες η μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων επιλέγεται για την εξόφληση

⁶⁸⁴ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 623.

⁶⁸⁵ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 630.

⁶⁸⁶ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 108.

της οφειλής. Αξίζει να σημειωθεί πως υπήρχαν συγκεκριμένες προϋποθέσεις, υπό τις οποίες μπορούσε να συντελεστεί αυτή η μεταβίβαση. Αρχικά, ο μεταβιβάζων θα πρέπει να είναι κύριος του πράγματος και να υπάρχει νόμιμος λόγος, ο οποίος θα καθιστούσε αναγκαία τη μεταβίβαση, όπως η αγοραπωλησία, η δωρεά, η προίκα, η εξόφληση χρέους, καθώς και η πίστωση. Κατά το μετακλασικό δίκαιο, η αγοραπωλησία και η δωρεά θεωρούνταν παραδοτικές δικαιοπραξίες οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τη μεταβίβαση της κυριότητας⁶⁸⁷. Για το θέμα μας, ιδιαίτερο δε ενδιαφέρον παρουσιάζει το ευρύ φάσμα των διαφοροποιήσεων σχετικά με τις συνθήκες, το είδος των μεταβιβαζόμενων περιουσιακών στοιχείων, καθώς και τους επιμέρους όρους αυτών των μεταβιβάσεων. Σε μία κοινωνία όπου το κληρονομικό καταπίστευμα⁶⁸⁸ έχει επιβιώσει έως σήμερα, δηλαδή η προφορική ηθική δέσμευση ή και η έγγραφη υποχρέωση, ως όρος διαθήκης, των εκάστοτε κληρονόμων ότι δεν θα πωλήσουν τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία που αυτοί είχαν κληρονομήσει και ότι οι ίδιοι, με τη σειρά τους, θα τα κληροδοτήσουν στους δικούς τους κληρονόμους, η εκποίηση περιουσιακών στοιχείων, με λιγότερο ή περισσότερο ευνοϊκούς όρους, αποτελούσε, και για την υπό εξέταση περίοδο, συνήθως την έσχατη και μοναδική λύση για την εξάλειψη του βάρους της οφειλής.

Ι. Περί μεταβίβασης κυριότητας αστικών ακινήτων

Στην παρακάτω πράξη αποφασίζεται να εξοφληθεί το ποσό, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων, με τη μεταβίβαση της κυριότητας μιας οικίας του οφειλέτη. Στις 15 Μαΐου 1759⁶⁸⁹, γίνεται αναφορά στην απόφαση του Ιανουαρίου 1758, του γενικού προνοητή της Θάλασσας Φραντζέσκο Γριμάνη⁶⁹⁰, σύμφωνα με την οποία αποφασίσθηκε ο Λώλος Κοντός, ως δονατάριος, εις μέρος του ποτέ Στάθη Μιχαλά, να προβεί στην οικονομική ικανοποίηση του Φραντζέσκου Μπέτζη, κληρονόμου της μητέρας του, της ποτέ Αναστασούλας, όσον αφορά χρέος που ανέρχεται στο

⁶⁸⁷ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 112.

⁶⁸⁸ Για την εποχή μας, βλ. το άρθρο 1923 του σύγχρονου Αστικού Κώδικα για την έννοια του οικογενειακού καταπιστεύματος: *Ο διαθέτης μπορεί να υποχρεώσει τον κληρονόμο να παραδώσει έπειτα από ορισμένο γεγονός ή χρονικό σημείο την κληρονομία που απέκτησε ή ποσοστό της σε άλλον (καταπιστευματοδόχο). Τέτοια υποχρέωση δεν μπορεί να επιβληθεί στον καταπιστευματοδόχο, καθώς και το άρθρο 1929 του ίδιου Κώδικα: Αν ο διαθέτης εγκατέστησε κληρονόμο και όρισε η κληρονομία ή ποσοστό της να διατηρηθεί στην οικογένειά του...θεωρούνται σε περίπτωση αμφιβολίας καταπιστευματοδόχοι μετά το θάνατο του εγκαταστάτου όλα τα πρόσωπα που θα κληρονομούσαν εξ αδιαθέτου το διαθέτη αν πέθαινε κατά το θάνατο του εγκαταστάτου.*

⁶⁸⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 3, φ. 35ν.

⁶⁹⁰ Ο Francesco Grimani υπήρξε Γενικός Προνοητής της Θάλασσας για την περίοδο 1758-1761. Α. ΤΣΙΤΣΑΣ, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, Κέρκυρα 1989, σ. 123.

χρηματικό ποσό (*Καβιδάλ*) των 120 ρεαλίων του ανωτέρω Μιχαλά, καθώς και τους τόκους αυτών προς 6%, υπολογιζόμενους από το έτος 1733. Ο Μπέτζης, λοιπόν, *εις ενέργειαν* αυτής της απόφασης, πέτυχε την έκδοση σχετικού εντάλματος. Επειδή όμως ο Κοντός δεν έχει τη δυνατότητα να εξοφλήσει το χρέος με μετρητά, μετά από συμφωνία και των δύο μερών, θα πωλήσει στον Μπέζη μία οικία ενός ορόφου, που περιλαμβάνει κατώγιο, φούρνο⁶⁹¹, κήπο (*με ό,τι δέντρα κλειόνται εις αυτόν*) και ένα πηγάδι, οικία που βρίσκεται στο προάστιο της Γαρίτσας, στη συνοικία του Αγίου Νικολάου των Ξένων⁶⁹². Σημειώνεται δε ότι αυτή πωλείται με το βάρος του σολιάτικου⁶⁹³, δηλαδή 4½ λίρες, καθώς και ότι είναι η ίδια οικία με τον κήπο, την οποία ο παραπάνω Μιχαλάς είχε λάβει (*ακουιστάρει*) από τον Στάμο Μπέτζη, πατέρα του Φραντζέσκου, και τον Χριστόδουλο Μπέτζη, θείο του. Τα δύο μέρη συμφωνούν επίσης και ορίζουν ότι τα σχετικά έξοδα που ο Μπέτζης κατέβαλε ανέρχονται στο ποσό (*ελικονιδάρησαν*) των 300 λιρών⁶⁹⁴, ενώ οι τόκοι, από το έτος 1733, στο ποσό των 1.800 λιρών, δηλαδή 300 δουκάτα, καθώς και ότι το προαναφερθέν *Καβιδάλ*, με τα έξοδα, ανέρχεται επίσης στο ποσό των 300 δουκάτων. Στη συνέχεια, ως είθισται σε κάθε πώληση, εκλέγονται και από τα δύο μέρη εκτιμητές ολόκληρου του κτίσματος, προκειμένου να καθορισθεί η αξία⁶⁹⁵ της οικίας και των υπολοίπων.

Στις 10 Απριλίου 1797⁶⁹⁶, στην οικία του θανόντα *signor* Σπυρίδωνος Δανδόλου, στην περιοχή του ναού του *Παντοκρατόρου*, συγκεντρώθηκαν οι συγγενείς του για να διευθετήσουν τη δικαστική διαμάχη που είχε ο θανών *signor* Δάνδολος και ο επίσης θανών Στάθης Βοντιτζιάνος, από το χωριό Καρουσάδες, σχετικά με την κυριότητα των παλιών οικιών (*παλαιοπύργων*) και των *σπιτοτόπων* που είχε αποκτήσει ο Στάθης από τον ευγενή *signor* Κόμη Τζαμπατίστα Θεοτόκη. Επειδή πλέον κανένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη δεν βρίσκεται εν ζωή, αναλαμβάνουν να λύσουν τη διαμάχη από το ένα μέρος η *τιμία signora* Κατερίνα, σύζυγος και *ουζουφρουαρία* του Δανδόλου, και από το άλλο μέρος ο παπά Αυγούστης και ο Ζαφείρης, υιοί και κληρονόμοι του Βοντιτζιάνου. Η αντιδικία επιλύεται και η *signora* Κατερίνα αποσύρεται από τη διεκδίκηση της κυριότητας ενός εκ των δύο οικιών, την

⁶⁹¹ Και σε περιοχές του νησιωτικού χώρου, κατά τον 17ο αιώνα, καταγράφονται δύο κατηγορίες φούρνων: αυτοί που αποτελούν τμήμα της κατοικίας και χρησιμοποιούνται κυρίως για οικιακή χρήση και οι ξεχωριστοί επαγγελματικοί φούρνοι. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Ελαιοτριβεία, μύλοι, φούρνοι, εκκλησίες», σ. 60.

⁶⁹² Ακολουθούν και επιπλέον στοιχεία για την ακριβή θέση του κτίσματος: *σύνεγγυς ετέρου του οσπιτίου με κήπον ως άνωθεν, και πλησίον του Μαρτίνου, και την δημοσίαν στράταν από το έμπροσθεν μέρος.*

⁶⁹³ Σολιάτικο: σχέση αγροδότη και αγρολήπτη, με υποχρέωση μεριδίου από τα προϊόντα ή ετήσιο χρηματικό δόσιμο. ΧΥΤΗΡΗΣ, *Κερκυραϊκό γλωσσάρι*, σ. 173.

⁶⁹⁴ ...να αγρικιέται με το μπενεφίκιο του κονάρτου μάνκου...

⁶⁹⁵ ...δια να γνωρισθεί η δικαία τιμή...

⁶⁹⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 8 (198), φ. 45ν.

οποία και παραχωρεί στους υιούς και κληρονόμους του Βοντιτζιάνου, με μόνη δέσμευση ότι, εάν αυτά τα αδέλφια θελήσουν να επισκευάσουν τις παλαιές οικίες, να μπορούν να ανεγείρουν τους τοίχους μόνον μέχρι το ύψος του *μουράγιου* του κήπου του θανόντα Δανδόλου. Δεδομένων αυτών, επιλύεται η μεταξύ τους διαμάχη και η Κατερίνα δύναται πλέον να λάβει από το ενεχυροδανειστήριο τα 12 τάλαρα, τα οποία ο σύζυγός της είχε καταθέσει, στις 29 Δεκεμβρίου 1789, για την παραπάνω κυριότητα.

Θέματα αμφισβήτησης κυριότητας ακινήτων αποτελούν συχνά αντικείμενο δικαστικής διαμάχης σε πρωτοβάθμιο ή και, στη συνέχεια, σε δευτεροβάθμιο δικαστήριο, είτε από τα πρόσωπα που ξεκίνησαν αυτή τη διαμάχη είτε από τους κληρονόμους αυτών. Η ακόλουθη πράξη αφορά υπόθεσης μεταβίβασης κυριότητας ενός τρίτου οικίας, για την οποία οι εμπλεκόμενοι είχαν προσφύγει στη Βενετία, στο Κολλέγιο των 15, το οποίο ήταν δικαστήριο που εξέταζε υποθέσεις σε δεύτερο βαθμό. Συγκεκριμένα, στις 9 Σεπτεμβρίου 1789⁶⁹⁷, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στην αντιδικία μεταξύ, αφενός, των Τζανή, Αναστάση και Στεφανή, αδελφών Φταλμά, και, αφετέρου, της θανούσας πλέον θείας τους Ασημίνας Φταλμά, αντιδικία η οποία κατέληξε σε προσφυγή στο Κολλέγιο των 15. Η διαφορά οδηγείται σε συμβιβασμό και θεωρείται λήξασα από τον ανωτέρω Τζανή, εξ ονόματος και των αδελφών του, και τον Στεφανή Κωστελέτο και τη σύζυγό του Μαρία Αγιώτη, κληρονόμους της Ασημίνας. Ειδικότερα: 1. Για το ένα τρίτο της οικίας, στο προάστιο του Μαντουκίου, που η Ασημίνα απαιτούσε και για το οποίο είχε προσφύγει στο ανωτέρω Κολλέγιο, οι κληρονόμοι της δέχονται να λάβουν 60 βενέτικα τάλαρα. 2. Ο Τζανής κατέβαλε στον Στεφανή και την Μαρία, έναντι αυτού του ποσού, 20 τάλαρα, οι οποίοι υπόσχονται να προβούν στις απαιτούμενες ενέργειες για τη μεταβίβαση της κυριότητας του ενός τρίτου στους αδελφούς Φταλμά και όταν αυτό συμβεί, τότε οι τελευταίοι θα καταβάλουν το υπόλοιπο ποσό σε τρεις δόσεις: 10 τάλαρα (Οκτώβριος 1789), 10 τάλαρα (Αύγουστος 1790) και 20 τάλαρα (Αύγουστος 1791).

Σε κάποιες περιπτώσεις, η μεταβίβαση κυριότητας ακυρώνεται όταν συντρέχουν σοβαροί λόγοι, συχνά αφού έχει προηγηθεί προσφυγή σε ένδικα μέσα. Η παρακάτω πράξη αφορά την ακύρωση της δωρεάς δύο οικιών, η οποία έχει ως επακόλουθο και τη λήξη της δικαστικής δίωξης που είχε προηγηθεί στο Δικαστήριο της Διοίκησης. Μάλιστα, για την παραπάνω ακύρωση δόθηκε ως αντάλλαγμα χρηματικό ποσό. Στις 5 Ιουνίου 1790⁶⁹⁸, στο συμβολαιογραφείο για την εκκρεμή υπόθεση στο Δικαστήριο της Διοίκησης μεταξύ του *πρώτου D^o Bortolo Boneco*, από

⁶⁹⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 177, β. 145, φ. 14r.

⁶⁹⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 177, β. 150, φ. 26v.

τη Βενετία, ως αδελφού και κληρονόμου του θανόντα Pietro, και της *Donna Anna*, συζύγου του *Giovanni Battista Mauro*, σχετικά με την ακύρωση ή επιβεβαίωση αντιστοίχως μίας δωρεάς δύο οικιών από τον Pietro προς την Άννα⁶⁹⁹. Σημειώνεται δε ότι παύει να ισχύει όποιο ζήτημα είχε προκύψει, όποια δικαστική προσφυγή και δίκη σχετικά με αυτές τις οικίες είτε στη Γραμματεία του παραπάνω Δικαστηρίου είτε στη Γραμματεία του γενικού προνοητή της Θάλασσας⁷⁰⁰, κατόπιν αυτής της συμβιβαστικής πράξης, με τους παρακάτω όρους. 1. Η Άννα εκουσίως, μετά από το σχετικό αίτημα του Bonesco, ακυρώνει την εν λόγω δωρεά ως ουδέποτε γενομένη, και οι δύο οικίες παραμένουν στην πλήρη κυριότητα του Bonesco και των κληρονόμων του. 2. Ως αντάλλαγμα αυτής της παραχώρησης, αλλά και για οποιαδήποτε άλλη αξίωση εκ μέρους της Άννας για αυτές τις δύο οικίες, η ίδια δηλώνει ότι έλαβε από τον Bonesco 45 βενετικά ασημένια τάλαρα. 3. Ακυρώνονται οι ανωτέρω δικαστικές διαδικασίες και τα δύο μέρη δεσμεύονται να τηρήσουν αυτή τη συμβιβαστική πράξη.

Σε αρκετές περιπτώσεις, η εξόφληση των οφειλών πραγματοποιείται μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα από την αρχική συμφωνία, ενώ συχνότατα φαίνεται να εφαρμόζεται η αρχή της εύνοιας για τον οφειλέτη. Δηλαδή, επιλέγονται οι κατά το δυνατόν λιγότερο επώδυνες λύσεις που αφορούν κυρίως μεταβιβάσεις κινητών αγαθών αντί ακινήτων. Στις 14 Μαρτίου 1759⁷⁰¹, στην οικία του τιμίου signor Γεωργίου Βερβιζιώτη, στη συνοικία των Αγίων Πατέρων, επειδή αυτός είχε να λάβει 70 ρεάλια (προς 10 λίρες/έκαστο) από τον Κωνσταντή Κορμαρή, από το χωριό της Περίθειας, βάσει εγγράφου του 1749⁷⁰², καθώς και τον τόκο αυτού του ποσού προς 10% ετησίως, δηλαδή 1 ρεάλι για το υπόλοιπο του έτους 1756 και 14 ρεάλια για τα έτη 1757 και 1758 και έως το Φεβρουάριο αυτού του έτους (1759), για 6 μήνες, 3½ ρεάλια, συνολικά δηλαδή το ποσό των τόκων: 18½ ρεάλια. Ο Βερβιζιώτης, για το παραπάνω ποσό (*Καβιδάλη*) και τους μη καταβληθέντες τόκους, προέβη σε σχετική καταγγελία (*έβαλε το δεκρέτο εις το αυτό ινστρομέντο από το εκλαμπρότατο ρεγγιμέντο*), κατά τον προηγούμενο μήνα Αύγουστο, προκειμένου να προβεί σε κατάσχεση και να λάβει την κυριότητα μίας οικίας του Κορμαρή (*εξετίμωσε ένα οσπίτιο...και εδελμπεράρισε...κατά πάνω του*). Ο τελευταίος όμως αναγνωρίζοντας το *άδικόν του και το δίκαιον* του Βερβιζιώτη, τον παρακάλεσε να μην πληρωθεί με αυτό το σπίτι, αλλά να αναμείνει για να λάβει από αυτόν, τον ερχόμενο Αύγουστο, *με κάθε ποντουαλιτά και χωρίς καμιανής λογιής αφορμήν*, τα 18½ ρεάλια, καθώς και 3½

⁶⁹⁹ Πράξη της 24ης Μαΐου 1787, στις πράξεις του signor Χριστόφορου *Zacari*.

⁷⁰⁰ Γενικός προνοητής της Θάλασσας για την περίοδο 1787-1791 ήταν ο Francesco Falier, ΤΣΙΤΣΑΣ, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα*, σ. 124.

⁷⁰¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 3, φ. 14ν.

⁷⁰² Πράξη της 26ης Ιανουαρίου 1749, στο συμβολαιογράφο Δημήτριο Μαρκέτη.

ρεάλια, τους τόκους δηλαδή από το Φεβρουάριο μέχρι τον Αύγουστο. Όσον αφορά το κεφάλαιο των 70 ρεαλίων, ο Κορμαρής, επιπλέον, υπόσχεται να παραδώσει στον Βερβιτζιώτη 7 γουρούνες, *γερές και καλές*, ηλικίας 3 ετών, όπως τις είχε λάβει από τον ίδιο τον Βερβιτζιώτη, βάσει της προηγούμενης έγγραφης συμφωνίας. Τονίζεται δε ότι όσον αφορά τα έξοδα που ο τελευταίος κατέβαλε κατά την άσκηση δίωξης εναντίον του, ο Κορμαρής υπόσχεται να του δώσει, μέχρι τον Αύγουστο, 2 γουρουνόπουλα *μεγαλούτσικα*, καθώς και ότι, εάν ο Κορμαρής δεν τηρήσει τα νέα συμφωνηθέντα, ο Βερβιτζιώτης να εξακολουθήσει τη δίωξη, προκειμένου να αποκτήσει την πλήρη κυριότητα του σπιτιού (*δια να εμπέني εις το καθολικώ ποσέσο και κυριότητα*⁷⁰³).

II. Περί μεταβίβασης κυριότητας αγροτικών ακινήτων

Η μεταβίβαση κυριότητας ακινήτων για εξόφληση χρέους είναι κατά πολύ συνηθέστερη όταν πρόκειται για αγροτικά ακίνητα. Οι λόγοι αυτής της συχνότητας έχουν να κάνουν, μεταξύ άλλων, με τη διαφοροποίηση της προέλευσης των εισοδημάτων των διαφόρων κατηγοριών οφειλετών, σε άμεση βεβαίως συνάρτηση με τα περιουσιακά στοιχεία που αυτοί διαθέτουν. Η εν λόγω συχνότητα, επίσης, οφείλεται, εν πολλοίς, στο είδος, το πλήθος αλλά κυρίως στη χαμηλή, σε σύγκριση με τα αστικά ακίνητα, αξία των αγροτικών ακινήτων. Στις 11 Απριλίου 1730⁷⁰⁴, στην οικία της κληρονομίας του θανόντα ευγενή Προσφόρου Μαρίνη, στην περιοχή του ναού της Θεοτόκου Πλατυτέρας και του Αγίου Νικολάου, στην Εβραϊκή, στην Σπιανάδα, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις οφειλές του *signor* Βιτζέντσου Ρίκη⁷⁰⁵ προς τον *signor* Μαρίνη. Αυτές είχαν υπολογιστεί βάσει των χρεωστικών εγγράφων, το πρώτο⁷⁰⁶ για το ποσό των 17½ ρεαλίων στο όνομα του *signor* Αλεξίου Πιέρη και το δεύτερο⁷⁰⁷ που είχε χρεωθεί προς τον *signor* Μαρίνη για 35 ρεάλια, με ετήσιο επιτόκιο 15%. Σε αυτόν τον τόκο ο ευγενής *signor* Ρίκης αποφάσισε να αφαιρέσει ένα ποσό εξαιτίας των διαφόρων πληρωμών που είχε κάνει η σύζυγος και διαχειρίστρια του Μαρίνη η αρχόντισσα *τιμία signora* Μαρία Δαράτζο. Αυτή λοιπόν κινήθηκε εναντίον του Ρίκη, ο οποίος υποσχέθηκε πως θα προσπαθήσει να την ξεχρεώσει και την παρακάλεσε να κάνουν έναν συμβιβασμό. Ο Ρίκης παραχωρεί

⁷⁰³ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

⁷⁰⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 135, β. 3 (103), φ. 40 ρ.

⁷⁰⁵ Η οικογένεια Ricchi ήταν μία από τις παλαιότερες του Γενικού Συμβουλίου. Μέλη της αναλαμβάνουν αξιώματα από της αρχές του 15ου αιώνα. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικοδόμημα*, σ. 183.

⁷⁰⁶ Στις 14 Αυγούστου 1690.

⁷⁰⁷ Στις 16 Σεπτεμβρίου 1690.

(τσεδέρει και απαφήνει) ένα χωράφι, έκτασης 6 μίζουρίων, που βρίσκεται στην περιοχή της Κορακιάνας, το οποίο είχε εκτιμηθεί για 72 δουκάτα και ήταν ελεύθερο από φορολογικές επιβαρύνσεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο Ρίκης της δίνει και άλλο ένα χωράφι 4 μίζουρίων, το οποίο εκτιμήθηκε για 40 δουκάτα και για το οποίο παρέχονται πληροφορίες σχετικά με τη διαδικασία απόκτησής του. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος και ο αποβιώσας πλέον αδελφός του, ο ιερομόναχος Φραντζέσκος Ρίκη, είχαν λάβει την κυριότητα του χωραφιού ύστερα από δικαστική διαμάχη⁷⁰⁸ με τον Μάρκο Χαλικιόπουλο. Συνολικά λοιπόν το ποσό ανέρχεται στα 112½ δουκάτα και η *αρχόντισσα* δηλώνει ευχαριστημένη.

Αναφορικά με τον τρόπο εξόφλησης του δανείου, αρκετές φορές παρατηρείται, όπως ειπώθηκε, πως τα συμβαλλόμενα μέρη καταφεύγουν πρώτα στη δικαιοσύνη και εφόσον δεν ικανοποιηθεί το αίτημά τους, ή αποβεί χρονοβόρα η διαδικασία, τότε προσπαθούν να διευθετήσουν το ζήτημα συμβιβαστικά. Η κόπωση δε που συνεπάγεται μια δικαστική προσφυγή ενδέχεται να οδηγήσει τους αντίδικους σε μία σύντομη και περιεκτική επίλυση της διαφοράς τους. Ένα παράδειγμα: στις 14 Φεβρουαρίου 1721⁷⁰⁹, στο εσωτερικό του ναού της *Οσιομάρτυρος* Παρασκευής και του Αγίου Ιωάννη, στην *Πόρτα Ρεμόντα* (Porta Raimonda⁷¹⁰) εμφανίζεται ενώπιον του συμβολαιογράφου ο *signor* Νικολέτος Βλάχος για να διακανονίσει το χρέος που είχε από τον *μισέρ* Ολιβάτζι Περατικό, βάσει εγγράφου⁷¹¹. Το χρέος αφορούσε 12 ξέστες και 4 μίλιτρα ελαιόλαδο. Για αυτό λοιπόν, ο Βλάχος είχε κινηθεί δικαστικά, στις 17 Αυγούστου 1720, και είχε δεσμεύσει όλα τα αγαθά του Περατικού, για τα οποία στη συνέχεια είχαν οριστεί εκτιμητές. Επειδή όμως ο Περατικός γνώριζε το *δίκαιον* του Βλάχου, αλλά δεν είχε τη δυνατότητα να τον εξοφλήσει αμέσως, γι' αυτό τον παρακαλεί το χρέος του να διευθετηθεί μέσω της αγοραπωλησίας των παραπάνω ελαιοδέντρων και να ακολουθήσει συμφωνησιμός.

Οι αντίδικοι πολυπλοκότερων υποθέσεων επιλέγουν, επίσης, σε πρώτη φάση, να προσφύγουν στους φορείς απονομής δικαίου. Ωστόσο, οι αναλογούσες οικονομικές επιβαρύνσεις, σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας, λειτουργούν αποτρεπτικά, πόσω μάλλον όταν η συνέχιση της δικαστικής διαμάχης προϋποθέτει τη μετάβαση σε άλλον τόπο, οπότε στα αμιγώς δικαστικά έξοδα προστίθεται και το καθόλου ευκαταφρόνητο για την εποχή χρηματικό ποσό των εξόδων αυτής της μετακίνησης. Στις 20 Ιανουαρίου 1790⁷¹², ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις

⁷⁰⁸ Στις 7 Οκτωβρίου 1725.

⁷⁰⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 129, β. 7 (47), φ. 24r.

⁷¹⁰ Μία από τις πύλες της πόλης της Κέρκυρας.

⁷¹¹ Στις 19 Μαρτίου 1719.

⁷¹² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 148, φ. 10v.

διαφορές μεταξύ του Δήμου Ρέγγη, από το Κοντόκαλι, και του Αντώνη Παράσκη, από το προάστιο του Μαντουκίου, όσον αφορά τα περιουσιακά στοιχεία που ο Παράσκης απέκτησε, με το *μπενεφίκιο του κουάρτο μάνκου*, από τον θανόντα πλέον πατέρα του Δήμου, Σπύρο Ρέγγη⁷¹³. Επειδή δε αυτά τα περιουσιακά στοιχεία αφαιρέθηκαν από τον Παράσκη δυνάμει πιστώσεως προικώου και σχετικών εγγράφων στην *Βίτζε Καγγελαρία Πραιτώραια*, τα δύο μέρη, με *μεσιτίαν κοινών φίλων και διαφεντευτάδων*, προβαίνουν στον παρακάτω συμβιβασμό. 1. Επειδή ο Παράσκης, εξαιτίας των αναφερθέντων, δεν έλαβε τα έσοδα από τα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία, αλλά και για τα έξοδα που ο ίδιος κατέβαλε για αυτή τη διαφορά, συμφωνείται να λάβει 107 τσεκίνια, δηλαδή 60 τσεκίνια για τα διαφυγόντα έσοδα (*δια τους καρπούς*), βάσει ετήσιου επιτοκίου 6 τοις εκατό επί της αξίας αυτών των αγαθών, και 47 τσεκίνια για τα έξοδα, στα οποία προστίθεται το χρηματικό ποσό των 63 τσεκινίων και 12 λιρών, που ο Παράσκης κατέβαλε, βάσει εγγράφου, όπως και τα 81 δουκάτα του *κουάρτο μάνκου*, τα οποία επίσης του ανήκουν, συνολικά δηλαδή 180 τσεκίνια και 18 λίρες. 2. Για την εξόφληση αυτού του ποσού ο Ρέγγης θα μεταβιβάσει στον Παράσκη την κυριότητα ελαιοδέντρων του και, εφόσον δεν συμπληρωθεί το οφειλόμενο ποσό, ο Ρέγγης θα δώσει και άλλα περιουσιακά του στοιχεία. Για την εκτίμηση της αξίας όλων αυτών, τα δύο μέρη εκλέγουν εκτιμητές. 3. Ο Ρέγγης, *δια την απαρασάλευτην ενέργειαν του παρόντος*, αποσύρεται από τη διαμάχη και επιβεβαιώνει, *έθος Συμβουλίου*, ότι αποδέχεται την απόφαση εναντίον και ερήμην αυτού από το δικαστήριο *Γγενεραλίτζιον* και υπόσχεται να αποσύρει και την έφεση που άσκησε στη Βενετία, στο Κολλέγιο των 15, εναντίον του Παράσκη. Για μία ακόμη φορά οι διαμεσολαβητές αναγνωρίζουν τη ζημία που ανέκυψε από διαφυγόντα κέρδη, ενώ επισημαίνεται η μεταβίβαση της κυριότητας περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη για την εξόφληση ολόκληρου ή μέρους του χρέους. Στο πλαίσιο δε της δίκαιης αποτίμησης της αξίας των προς πώληση αγαθών και, ως είθισται στις συμβάσεις αγοραπωλησιών, ορίζονται ειδικοί εμπειρογνώμονες εκτιμητές.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν τα ζητήματα κυριότητας σε συμφωνίες εκχώρησης της απαίτησης, βάσει των οποίων ο δανειστής (εκχωρητής) μεταβιβάζει σε άλλον, τον εκδοχέα, την απαίτησή του κατά του οφειλέτη. Στις 22 Ιουνίου 1759⁷¹⁴, καταγράφεται ότι ο *μάστρο* Θεοδωρής Μουμούρης *υπάγει καθαρός και αληθινός χρεοφειλέτης* προς τον *απόντα τίμιον signor* Αντώνιο Σετήνη για το ποσό των 50 χρυσών τσεκινίων, προς 10% ετησίως, καθώς και τους τόκους 4 ετών, 4 μηνών και 10

⁷¹³ Συμβόλαιο στις 27 Οκτωβρίου 1767, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Αρσενίου Παπικινού.

⁷¹⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 4, φ. 25ν.

ημερών, δηλαδή άλλα 21 τσεκίνια, 38 λίρες και 13 σολδία. Εφόσον όμως ο Μουμούρης δεν κατέβαλε αυτούς τους τόκους⁷¹⁵, αναλαμβάνει ως εκδοχέας ο *παρών τίμιος signor* Δανιήλ Κομπίτζης, κουνιάδος του *κρεδιτόρου*, προκειμένου αυτός να λάβει την πληρωμή όσον αφορά το αρχικό ποσό και τους μη καταβληθέντες τόκους και ο οποίος επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη. Επειδή δε ο Μουμούρης συνειδητοποίησε ότι πρόκειται να ληφθεί απόφαση *δια την ολόκληρον ευχαρίστησιν* του Σετήνη, *με μέσον κοινών φίλων*, έκαμε και τον *επαρακάλεσαν* να δεχθεί να εξοφληθεί το χρέος με τη μεταβίβαση της κυριότητας σε αυτόν ακίνητων περιουσιακών στοιχείων του Μουμούρη, τα οποία βρίσκονται στο χωριό Δουκάδες. Έτσι, *δια τες*⁷¹⁶ *παρακίνησες και ριγούαρδα των χριστιανών* που έκαναν στον Σετήνη, αυτός *ευχαριστήθη* και *δια ψυχικήν του σωτηρίαν εσύντρεξε εις την άνωθεν αναζήτησιν*. Ο Μουμούρης λοιπόν δίδει στον Σετήνη *εις πούλησιν και αποξενώνει* το υποστατικό του με τα δέντρα που υπάρχουν σε αυτό⁷¹⁷ και άλλα και ορίζονται εκτιμητές αυτών, οι οποίοι, ως είθισται, μεταβαίνουν επί τόπου, πραγματοποιούν τις εκτιμήσεις και τις δηλώνουν στο συμβολαιογράφο. Ακολουθεί η πράξη πώλησης του υποστατικού με τα δέντρα του, καθώς και άλλων ελαιοδέντρων, από τον Μουμούρη προς τον Κομπίτζη, εξ ονόματος του Σετήνη, αναφέρονται οι τρεις διαφορετικές εκτιμήσεις⁷¹⁸, των οποίων ο μέσος όρος είναι και η τιμή πώλησης, δηλαδή 677 δουκάτα. Από αυτό το ποσό αφαιρούνται οι τόκοι (174 δουκάτα, 2 λίρες και 13 σολδία), αφαιρείται και *το κουάρτο μάνκο του μόνου καβιδαλίου*, δηλαδή 100 δουκάτα, καθώς και το αρχικό ποσό (*καβιδάλ*), το οποίο ανέρχεται σε 400 δουκάτα και το οποίο επίσης ο Μουμούρης *μπονιφικάρει*. Έτσι, υπολείπονται 2 δουκάτα, 3 λίρες και 7 σολδία, τα οποία ο Κομπίτζης τα κατέβαλε στον Μουμούρη και η εξόφληση του χρέους με την πώληση των παραπάνω περιουσιακών στοιχείων ολοκληρώθηκε.

⁷¹⁵ Στην πράξη, σημειώνεται ότι οι προηγούμενοι τόκοι έχουν καταβληθεί, όπως αποδεικνύεται και από την παρατιθέμενη αναλυτική περιγραφή, σύμφωνα με την οποία φαίνεται ότι η δανειστική σύμβαση, με αρχική διάρκεια έξι μηνών, συνήφθη στις 3 Φεβρουαρίου 1743, καθώς και ότι οι τόκοι, μέχρι και το 1746, καταβάλλονταν ανά εξάμηνο, ενώ από το 1747 μέχρι και το 1755 ετησίως (2½ και 5 τσεκίνια αντίστοιχα).

⁷¹⁶ Στο κείμενο το άρθρο είναι στη δοτική (ταις), όχι όμως και το ουσιαστικό, δηλώνοντας έτσι την πλημμελή γνώση και χρήση της λόγιας γλώσσας εκ μέρους του συμβολαιογράφου.

⁷¹⁷ Αναφέρεται με σαφήνεια η θέση του υποστατικού, καθώς και το είδος και ο αριθμός των δένδρων.

⁷¹⁸ Οι εκτιμήσεις έγιναν από *πραχτικούς*. Η πρώτη όριζε συνολική αξία: 677 δουκάτα, η δεύτερη: 615 δουκάτα και η τρίτη: 739 δουκάτα.

III. Προνόμια

1. Δικαίωμα επιλογής

Εφόσον ο οφειλέτης είχε την κυριότητα περισσότερων των υποθηκευμένων ή των υπό εκποίηση περιουσιακών στοιχείων, ο αγοραστής, ενίοτε, αποκτούσε το δικαίωμα να επιλέξει μεταξύ αυτών το καλύτερο κατά την κρίση του. Ο συμβολαιογράφος δεν καταγράφει τις συνθήκες αυτής της παραχώρησης εκ μέρους του πωλητή, παρέχοντας όμως ταυτόχρονα στο μελετητή τη δυνατότητα ερμηνείας μιας τέτοιας συμπεριφοράς. Η εκδήλωση καλής προαίρεσης εντάσσεται στην αρχή της καλής πίστης και εμπιστοσύνης που διέπει τις συναλλακτικές συμπεριφορές. Η εφαρμογή δε αυτής της αρχής ανοίγει το δρόμο και για άλλες αμοιβαίες παραχωρήσεις κατά τη διαδικασία μέχρι και την ολοκλήρωση της αγοραπωλησίας: μείωση του τιμήματος, διευκολύνσεις στην καταβολή των δόσεων κ.ά. Στις 13 Αυγούστου 1702⁷¹⁹, συγκεντρώθηκαν στο συμβολαιογραφείο ο *τίμιος signor* Τζώρτζης Κορτέζας, ο οποίος είναι πιστωτής (*κρεδιτόρος*⁷²⁰) του *κυρ* Θωδωρή Κέσαρη, από το χωριό Ποταμός, σχετικά με διάφορα χρέη. Αδυνατώντας λοιπόν ο Κέσαρης να πληρώσει τα χρέη του, παρακάλεσε τον Κορτέζα να αγοράσει κάποιο από τα ακίνητα περιουσιακά του στοιχεία. Και σε αυτήν την περίπτωση, προτείνεται η επίλυση της οικονομικής διαφοράς μέσω αγοραπωλησίας⁷²¹. Μάλιστα, αυτή τη φορά είναι στην ευχέρεια του δανειστή να επιλέξει ποιο από τα αγαθά του οφειλέτη επιθυμεί ώστε να γίνει η αντίστοιχη εκτίμηση. Ο Κορτέζας λοιπόν αποδέχεται αυτόν το συμβιβασμό και αποφασίζει να αγοράσει ένα κτήμα με ελαιόδεντρα και άλλα δέντρα οπωροφόρα που είναι μέσα σε αυτό, τα οποία βρίσκονται στην αποκαλούμενη περιοχή *Σολδίνου* του προαναφερθέντος χωριού και, ως είθισται, αναφέρεται αναλυτικότερα η τοποθεσία του κτήματος πάντα σε συνάρτηση με τις γύρω ιδιοκτησίες. Την ίδια ημέρα, τα δύο μέρη εκλέγουν εκτιμητές για τις τρεις εκτιμήσεις. Για την πρώτη τον *κυρ* Μάτιο Βλάχο, *γέροντα δεπουτάδον της χώρας* και τον *κυρ* Αρσένη Κοντούλη, *γέροντα δεπουτάδον του Ποταμού*, για τη δεύτερη εκτίμηση επέλεξαν τον *κυρ* Στάθη Κασφίκη από το Γαστούρι και τον *κυρ* Σπύρο Καρβούνη από τον Ποταμό, πρακτικοί και τέλος για την τρίτη εκτίμηση εξέλεξαν τον *κυρ* Τζώρτζη Καρδαμίτση και τον *κυρ* Αντώνη Βραχλιώτη και οι δύο πρακτικοί από τον Ποταμό, προς τους οποίους παραχωρούν

⁷¹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 5, φ. 226ν.

⁷²⁰ Κρεδιτόρος< creditore: πιστωτής/δανειστής, κρέδιτο< credito: χρέος. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 113.

⁷²¹ Η τακτική της αγοραπωλησίας ως μέσο αποπληρωμής του χρέους συναντάται συχνότατα. Βλ. και ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 509.

κάθε εξουσία να πραγματοποιήσουν επιτόπια έρευνα για την εκτίμηση των προς πώληση αγαθών.

Και στην ακόλουθη περίπτωση, ο οφειλέτης παρέχει τη δυνατότητα στον πιστωτή να αγοράσει όποια από τα ελαιόδεντρα επιθυμεί, ώστε να αποπληρωθεί το χρέος. Στις 4 Νοεμβρίου 1794⁷²², στην οικία του *τιμίου signor* Ιωάννου Σταμικού, στο χωριό Μαγουλάδες, ο συμβολαιογράφος καταγράφει οφειλές για 30 και 25 ξέστες ελαιολάδου που αναφέρονται σε ένα *σημειωμένο έγγραφο*⁷²³, καθώς και για άλλες 5 ξέστες σε άλλο *σημειωμένο έγγραφο*⁷²⁴, και τα δύο έγγραφα κατατεθέντα στα δικαστήρια (*φόρον πραιτόριον*) και εις το *πρεφετίτζιον*⁷²⁵. Η τελική απόφαση της Διοίκησης⁷²⁶ φέρεται κατά του *μάστρο Καπ'* Αντζολέτου Σελά, από το χωριό Περουλάδες, για το χρέος των 30 ξεστών, για το οποίο ο Σαμικός επρόκειτο να εξακολουθήσει τη δίωξη και να προχωρήσει στην κατάσχεση των περιουσιακών στοιχείων που θα εκάλυπταν την οφειλή. Όμως ο Σελάς, για να αποφύγει τα έξοδα και τις κυρώσεις των δικαστικών εγγράφων, επαρακάλεσε τον Σαμικό να δεχθεί να αγοράσει, *με δικαίαν και σωστήν τιμήν*, όσα ελαιόδεντρα θα καλύψουν το χρέος, και ο Σαμικός συμφώνησε στα ακόλουθα. 1. Ο Σελάς δηλώνεται καθαρός και αληθινός χρεώστης για τις 30 ξέστες, αποδεχόμενος πλήρως τις σχετικές αποφάσεις. 2. Τα δύο μέρη εκτίμησαν από κοινού το λάδι προς 2 βενέτικα τάλαρα/ξέστα, συνολικά 60 τάλαρα, στα οποία πρόσθεσαν 3 τάλαρα που ο Σαμικός κατέβαλε δια την *ιμποντουαλιτά* του Σελά (*δια τα δεκρέτα οπού ιντεπονέρισε, σκριτούρες, και απόφασιν*). 3. Αυτός ο όρος θεωρείται ως επίσημο συνυποσχετικό (*δημόσιον φορμάλ Κομπρομέσο*), με το οποίο ο Σελάς υπόσχεται να πωλήσει στον Σαμικό όσα ελαιόδεντρα είναι αρκετά για να καλύψουν την οφειλή των 63 ταλάρων, από τα ελαιόδεντρα που ο Σελάς κατέχει και είναι ελεύθερα από κάθε βάρος⁷²⁷. 4. Προς επιβεβαίωση της δίκαιης και σωστής τιμής των ελαιοδέντρων, εκλέγουν έμπειρους εκτιμητές: ο Σελάς τον Θωδωρή Βλασερό και ο Σαμικός τον Αντώνη Πρέπη, και οι δύο από το χωριό Περουλάδες, προς τους οποίους *δίδουν απλήν άδειαν, και εξουσίαν* να μεταβούν επί τόπου και, *μετά φόβου Θεού, και της ψυχής τους*, να εκτιμήσουν όσα ελαιόδεντρα απαιτούνται μέχρι το ποσό των 252 δουκάτων (προς 6 λίρες/έκαστο) για τα 63 τάλαρα. 5. Επειδή ο Σελάς υποσχέθηκε και με το λόγο του να θέσει σε υποθήκη και άλλα περιουσιακά του στοιχεία, ο ίδιος επιβεβαιώνει αυτήν την υπόσχεση. 6.

⁷²² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 12, φ. 11ν.

⁷²³ Στις 17 Ιανουαρίου 1793.

⁷²⁴ Στις 19 του *επακολούθου* Μαρτίου.

⁷²⁵ Ακολουθούν ημερομηνίες κατάθεσης αυτών των εγγράφων και έκδοσης σχετικών αποφάσεων, κατά τα έτη 1793 και 1794.

⁷²⁶ Στις 6 Σεπτεμβρίου 1794.

⁷²⁷ Στο χωριό Περουλάδες, στην τοποθεσία: *στο Δράστη*.

Όταν ολοκληρωθεί η ανωτέρω αποξένωσις και δοθούν στο συμβολαιογράφο προς καταχώρηση τα δύο έγγραφα, τα δύο μέρη θα αποσύρουν οποιαδήποτε απαίτηση είχε εγερθεί βάσει όλων των εγγράφων που *ανάμεσόν τους έτρεξαν εις κρίσιν* και τα δύο μέρη υπόσχονται να τηρήσουν αυτή τη συμφωνία (*Τρανζατόριο γράμμα*).

2. Δικαίωμα προτίμησης (Prelazione)

Χαρακτηριστικές των συμβιβαστικών συμπεριφορών είναι και οι αμοιβαίες υπαναχωρήσεις σε ζητήματα που είχαν οδηγήσει σε αδιέξοδο τους αρχικούς συμβαλλόμενους. Επιπλέον, για ακόμη μία φορά, η ακόλουθη πράξη είναι δηλωτική της θέσης της γυναίκας και κατά την εξεταζόμενη περίοδο, εφόσον την υπόθεση διευθετεί ο υιός της αντιδίκου. Στις 11 Δεκεμβρίου 1794⁷²⁸, στο *μετζάδο του τιμίου signor* Σπυρίδωνος Γιαλινά⁷²⁹ *Καουζίδικου*, στη συνοικία του ναού του Αγίου Ιακώβου των Λατίνων, στην πόλη της Κέρκυρας, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις κρίσεις και τις διαφορές που *τρέχουν* στη Διοίκηση μεταξύ του *μάστρο* Νικολού Φωτεινού και του *Ντάντον Μποζίκιν*, από τη μία πλευρά, και του *μάστρο* Νικολέτου Μουμούρη, από την άλλη. Η αντιδικία τους αφορά, κατά πρώτο λόγο, την προτίμηση που ο Μουμούρης ζητεί στο συμβόλαιο της μεταβίβασης κυριότητας⁷³⁰, βάσει του οποίου ο *ευγενής signor* Στέλιος Παπαδάτος, ως επίτροπος της μητέρας του, *τιμίας* Κατίνας Μουμούρη, χήρας του θανόντα ευγενούς *signor* Πέτρου Παπαδάτου, πώλησε 64 ελαιόδεντρα και *τόπον τους* σε ένα υποστατικό, στο χωριό Δουκάδες⁷³¹, στον ανωτέρω Μποζίκη για το ποσό των 864 δουκάτων. Κατά δεύτερο λόγο, τη διαφορά που *τρέχει* στο ίδιο δικαστήριο μεταξύ του Παπαδάτου και του Φωτεινού σχετικά με άλλο συμβόλαιο⁷³², *επειδή και να έτρεξε μία απαρέντζα δια να δυσκολευτεί η εξαγορά του Μουμούρη*⁷³³. Τελικώς, τα δύο μέρη συμφωνούν στα εξής. 1. Ο Φωτεινός, ως *προκουρατόρος* του Μποζίκη, αναγνωρίζοντας τη δίκαιη αγωγή και την προτίμηση του Μουμούρη, αποδέχεται και επιβεβαιώνει την *Κομπάρσα*⁷³⁴ που κατατέθηκε από τον Μουμούρη στη Διοίκηση και *θεληματικώς* τού μεταβιβάζει την κυριότητα των παραπάνω ελαιοδέντρων χωρίς καμία άλλη απαίτηση παρά μόνον το ποσό της παρακαταθήκης (*το δεπόζιτο*), όπως φαίνεται στον επόμενο δεύτερο όρο, καθώς και

⁷²⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 12, φ. 38r.

⁷²⁹ Η οικογένεια Γιαλινά ήταν δαλματικής καταγωγής και ήλθε στην Κέρκυρα από την Κρήτη τον 17ο αιώνα. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικοδόμημα*, σ. 61.

⁷³⁰ Στις 13 Ιουλίου του ίδιου έτους, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Αναστασίου Κλήμη.

⁷³¹ Αναφέρεται η ακριβής τοποθεσία.

⁷³² Στον ίδιο συμβολαιογράφο, στις 28 Αυγούστου του ίδιου έτους.

⁷³³ ...και αυτός εις την αυτήν δεύτερην Κρίσιν εμπήκε και ασουμέρισε την κρίσιν απάνου του δια να ειδή τα δικάιά του, και γηρέψη τα αποτελέσματα της Δικαιοσύνης...

⁷³⁴ Στις 26 Αυγούστου του ίδιου έτους.

17 τάλαρα, 18 λίρες και 15 σολδία, δηλαδή τα έξοδα μεταβίβασης της κυριότητας, αλλά και άλλα 10 τάλαρα, τα οποία ο Παπαδάτος έλαβε ως υπόλοιπο. 2. Δεδομένης της αποδοχής και της μεταβίβασης της κυριότητας, ο Μουμούρης επιτρέπει στον Φωτεινό να *ασηκώσει αυτό το δεπόζιτο*, απαλλάσσοντας αυτόν από τον όρκο που είχε τη δυνατότητα να τον υποχρεώσει να δώσει σχετικά με τη δοθείσα ποσότητα. 3. *Δια το έργο της αυτής πρελατζιόνος* (δικαιώματος προτιμήσεως), ο Παπαδάτος και ο Φωτεινός παύουν την ισχύ του δεύτερου συμβολαίου⁷³⁵. 4. Ο Παπαδάτος δηλώνει ότι παύει την ισχύ κάθε απόφασης και οποιασδήποτε απαίτησης είχε προβάλει εναντίον του Μποζίκη. 5. Οποιοδήποτε έγγραφο⁷³⁶, *έτρεξε* μεταξύ τους να μην έχει πλέον καμία ισχύ, εάν αντίκειται σε αυτό το συμβιβασμό, ενώ ο Μουμούρης αφήνει σε αυτούς τα δικαστικά έξοδα⁷³⁷.

IV. Προσωρινή μεταβίβαση κυριότητας, καταπιστευτικές πράξεις

Ένας ακόμη τρόπος ο οποίος προτείνεται για την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων είναι οι καταπιστευτικές πράξεις. Αυτό το είδος της δικαιοπραξίας περιγράφει τη διαδικασία, κατά την οποία ο οφειλέτης μεταβιβάζει την κυριότητα ενός πράγματος στον πιστωτή, αλλά με την προϋπόθεση ότι θα γίνει πάλι κύριος του πράγματός του όταν το χρέος εξοφληθεί⁷³⁸. Βεβαίως, αξίζει να αναφερθεί πως σε ό,τι αφορά το παρελθόν μέχρι τα τέλη της περιόδου του κλασικού δικαίου, στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες το χρέος δεν εξοφλείτο, η κυριότητα παρέμενε στο δανειστή. Από τα τέλη μάλιστα των κλασικών χρόνων, ο δανειστής μπορούσε ακόμα και να πουλήσει το αγαθό του οποίου είχε την κυριότητα για να ξεχρεωθεί, ενώ οριζόταν πως, εάν πλεονάζει ένα ποσό από την παραπάνω πώληση, θα έπρεπε να το παραδίδει στον οφειλέτη⁷³⁹. Η παραπάνω τακτική αποτελούσε συχνό φαινόμενο το οποίο εντοπίζεται στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα που αφορούν τον τρόπο επίλυσης των οικονομικών διαφορών. Ωστόσο, συνηθέστατα, η καταπιστευτική σχέση δεν είναι σαφής, αφού στις συμβολαιογραφικές συμβιβαστικές πράξεις ο όρος για την παραχώρηση περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη προς το δανειστή δεν αναφέρεται ρητώς στην προσωρινή μεταβίβαση της κυριότητας αυτών. Αντιθέτως, δηλώνεται ρητώς ότι πρόκειται για παραχώρηση της νομής και της επικαρπίας αυτών.

⁷³⁵ Αυτού της 28ης Αυγούστου.

⁷³⁶ *Ό,τι χαρτί πριβάτο, ή μπιλιέτο...ή άλλη πριβάτα, ή πούμπλικη τζεσιόν, ή άλλη σύβασις...*

⁷³⁷ Ακολουθεί πράξη που αφορά το διακανονισμό.

⁷³⁸ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 548.

⁷³⁹ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 114.

Πολύ καλό παράδειγμα εξαίρεσης είναι η ακόλουθη πράξη. Στις 12 Απριλίου 1782⁷⁴⁰, εις το κελίον του Αγίου Δημητρίου και του Αγίου Ιακώβου του Πέρσου, ο συμβολαιογράφος καταγράφει ότι ο αποβιώσας *signor* Γεώργιος Βλάχος είχε προσφύγει στη δικαιοσύνη εναντίον του Γιάννη Γερομεριάτη για δύο οφειλές του τελευταίου. Η πρώτη οφειλή αφορούσε ποσότητες κρασιού και σολιάτικα, για τα οποία ο Βλάχος είχε λάβει την κυριότητα (*εκουιστάρησε*) 37 ελαιοδέντρων, καθώς και τα χωράφια που ο Γερομεριάτης κατείχε και πλήρωνε μέρος τέταρτο και 9 λίρες σολιάτικο ετησίως προς τον Βλάχο και τα οποία βρίσκονται στην περιοχή των Γουβιών. Η δεύτερη οφειλή αφορούσε 25 ξέστες ελαιόλαδο από την παραγωγή των παραπάνω ελαιοδέντρων, που ο Γιάννης τις είχε κρατήσει, όπως φανερώνει ο υιός του, ο Πιέρος Γερομεριάτης. Επειδή λοιπόν ο Πιέρος δεν ήθελε να υστερηθεί τα 37 ελαιοδέντρα, παρακάλεσε τον *ευλαβέστατο* ιερέα Σπυρίδωνα Βλάχο, ανιψιό και κληρονόμο του Γεωργίου, και αυτός από άκραν καλοσύνη του και παρακινούμενος από άξιο υποκείμενο βαλμένο από τον Πιέρο, δέχθηκε να προβούν σε συμβιβασμό. Πρώτον, ο Πιέρος, ως κληρονόμος, αναλαμβάνει να αποπληρώσει ο ίδιος το χρέος των 25 ξεστών ελαιόλαδο, μεταφέροντας στην οικία του ιερέα 5 ξέστες ανά εσοδεία, με έναρξη τον επόμενο Δεκέμβριο. Δεύτερον, ο ιερέας του παραχωρεί (*απαφήνει*) τα 37 προαναφερθέντα ελαιοδέντρα, με υποχρέωση του Πιέρου να καταβάλλει σε αυτόν 16 μίλιτρα ελαιόλαδο για κάθε αλεσιά 24 μίζουριων μέχρι την τελική αποπληρωμή. Τέλος, όπως συχνά εντοπίζεται, η δανειστική σύμβαση τελεί υπό την αίρεση⁷⁴¹ ότι, εάν ο οφειλέτης παραλείψει κάποια από τις δόσεις, τότε ο ιερέας θα δύναται να λάβει την αποπληρωμή σε μία και μόνον δόση, καθώς και ότι η κυριότητα των παραπάνω ελαιοδέντρων θα περιέλθει σε αυτόν. Τέλος, ο ιερέας αναφέρει ότι από άκραν του καλοσύνη δεν επιθυμεί να λάβει την αποπληρωμή σχετικά με το κρασί.

V. Υπεξαίρεση

Παραβατικές συμπεριφορές εκ μέρους επαγγελματιών δεν καταγράφονται συχνά στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα και αποτελεί πράγματι καλή τύχη όταν εντοπίζουμε στοιχεία για αυτές. Στην ακόλουθη πράξη, ένας χρυσοχόος εξαιτίας μάλλον της δεινής οικονομικής του κατάστασης προβαίνει στο αδίκημα της υπεξαίρεσης και πωλεί χρυσαφικά πελατών του. Στις 13 Σεπτεμβρίου 1789⁷⁴², στην οικία του

⁷⁴⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 169, β. 9 (69), φ. 44r.

⁷⁴¹ Αίρεσις: όρος που τίθεται στις δικαιοπραξίες και σχετίζεται με τα μελλοντικά και αβέβαια γεγονότα που ενδεχομένως προκύψουν. Βλ. και ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 564.

⁷⁴² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 177, β. 145, φ. 18r.

Θεοδωρή Ασημόπουλου, στη συνοικία του ναού του Αγίου Βασιλείου, επειδή ο Ασημόπουλος, ο οποίος είναι χρυσοχόος, είχε λάβει από τον *μισέρ Αντρία* Χρυσοβιτζιάνο και τον Αθανάση *Πλατζέο* δύο ζευγάρια χρυσά βραχιόλια και το υπόλοιπο *μονέδα* σε τσεκίνια, προκειμένου να τους τα ξανακάνει *καινούρια*, δηλαδή ο Χρυσοβιτζιάνος να λάβει 41 τάλαρα και ο Πλατζέος 36 τάλαρα. Ο Ασημόπουλος όμως, επειδή είχε ανάγκη, τα πούλησε και οι ανωτέρω *προπριετάριοι*⁷⁴³ επρόκειτο να προσφύγουν στη δικαιοσύνη, αλλά παρενέβη τρίτος, ο οποίος τους *επαρακίνησε* να συνάψουν συμβιβασμό, ευσπλαχνιζόμενοι την οικογένεια του Ασημόπουλου (*δια έργον ελεημοσύνης συμπονώντας την φαμίλιαν του*) και να αφαιρέσουν από τα οφειλόμενα ποσά: ο Χρυσοβιτζιάνος 8 τάλαρα και ο Πλατζέος 6 τάλαρα. Για την πληρωμή δε της νέας οφειλής, δηλαδή των 63 ταλάρων, ο Ασημόπουλος παρέδωσε σε αυτούς ορισμένα προσωπικά του είδη (πουκάμισα, πετσέτες, κάλτσες, μαντήλια κ.ά.) τα οποία εκτιμήθηκαν από τον ράφτη Θεόδωρο Λίμα για το ποσό των 43 ταλάρων και 17 λιρών και τα οποία ο Ασημόπουλος παρακαλεί τους ανωτέρω να τα κρατήσουν ως ενέχυρο, για διάστημα δύο μηνών. Εάν, εντός αυτού του διαστήματος, ο Ασημόπουλος δεν δυνηθεί να καταβάλει τα 43 τάλαρα και τις 17 λίρες, τότε ο Χρυσοβιτζιάνος και ο Πλατζέος θα αποκτήσουν την κυριότητα αυτών και θα μπορούν να πωλούν αυτά τα αντικείμενα, *εις όφελος και ζημίαν τους*. Για την εξόφληση του υπόλοιπου ποσού, δηλαδή για 19 τάλαρα και 7 λίρες, ο Ασημόπουλος παρέδωσε στους ανωτέρω, επίσης ως ενέχυρο, μερικά εργαλεία της τέχνης του για το ποσό των 8 ταλάρων, τα οποία ο Ασημόπουλος υπόσχεται να τα καταβάλει εντός οκτώ ημερών, διαφορετικά οι ανωτέρω θα έχουν δικαίωμα να τα πωλούν. Για τα υπόλοιπα 11 τάλαρα και 7 λίρες, ο Χρυσοβιτζιάνος και ο Πλατζέος δηλώνουν ότι έλαβαν 5 τάλαρα και 7 λίρες, ενώ για το τελικό υπόλοιπο των 6 ταλάρων, ο Ασημόπουλος υπόσχεται να τους καταβάλλει 2 τάλαρα/μηνιαίως.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως ως ενέχυρο τίθενται προσωπικά είδη, καθώς και εργαλεία του χρυσοχόου. Η ενεχυρίαση αυτών των αντικειμένων υποδηλώνει την πραγματική αδυναμία του ίδιου να ανταποκριθεί στις κυρώσεις που αυτός επέφερε με τη διάπραξη του αδικήματος της υπεξαίρεσης, εφόσον προέβη στην πώληση πραγμάτων, των οποίων δεν είχε την κυριότητα. Ωστόσο, όπως άλλωστε και ο συμβολαιογράφος δεν παραλείπει να καταγράψει, ο χρυσοχόος πώλησε τα τιμαλφή, ευρισκόμενος σε δεινή οικονομική κατάσταση. Σημειώνουμε ακόμη τον όρο που αφορά το πολύ σύντομο χρονικό διάστημα για την καταβολή μέρους της οφειλής,

⁷⁴³Proprietas: ιδιοκτησία, κυριότητα. *Proprietas et proprium appellatur possessio seu fundus, qui a nullo recipitur in feudum vel hæreditatem, sed per successionem devolvitur ad hæredes, absque aliquo tributo successoris*. CH. DU GANGE et al., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, L. FAVRE, Νιόρ 1883-1887. <http://ducange.enc.sorbonne.fr/PROPRIETATES>.

προκειμένου να αποφευχθεί η αναγκαστική εκτέλεση. Επισημαίνουμε, επίσης, τη φράση: *εις όφελος και ζημίαν τους*, η οποία δηλώνει την έως έναν βαθμό, αβεβαιότητα για την πλήρη αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν οι πελάτες του χρυσοχού μέσω της εκποίησης των ενεχύρων, εφόσον δεν είναι βέβαιο ότι αυτά θα πωληθούν και μάλιστα στις εκτιμηθείσες τιμές. Από την άλλη, υπάρχει και η πιθανότητα κέρδους, στο ενδεχόμενο τα ενέχυρα να πωληθούν σε υψηλότερες τιμές.

VI. Πώληση προικίων, υποχρέωση γηροτροφίας

Όπως θα δούμε και στο οικείο κεφάλαιο, σε διαχρονικό επίπεδο, υπήρχε ιδιαιτέρως σημαντική μέριμνα εκ μέρους των εμπλεκόμενων να μην πωλούνται προικία περιουσιακά στοιχεία, αλλά αυτά να παραμένουν εντός της οικογένειας και να μεταβιβάζονται στους εκάστοτε απογόνους. Νόμοι του γραπτού δικαίου, αλλά και νόμοι και πρακτικές του εθιμικού δικαίου επέβαλλαν μόνον αυτές τις μεταβιβάσεις από γενεά σε γενεά, ακόμη και αν η πώληση των διαθέσιμων προικίων θα κάλυπτε σοβαρά οικονομικά προβλήματα που είχαν ανακύψει εντός της οικογένειας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, είναι άξια αναφοράς η παρακάτω πράξη η οποία καταγράφει την καθοριστική συμβολή της μητέρας στην επίλυση των οικονομικών διαφορών της κόρης και του γαμπρού της. Ειδικότερα, εκείνη εμφανίζεται στο συμβολαιογράφο ενώπιον του οποίου επιβεβαιώνει την ισχύ βασικού όρου προικίου, δηλαδή της καταβολής των εξόδων εκ μέρους του ζεύγους για τη ζωοτροφία⁷⁴⁴ αυτής, και παρέχει την άδεια πώλησης στον γαμπρό της, με σκοπό αυτός να τα πουλήσει ώστε να πραγματοποιηθεί η αποπληρωμή του χρέους του. Βεβαίως, τίθεται ξεκάθαρος όρος πως για να συντελεστεί αυτό, θα πρέπει εφ' όρου ζωής το ζευγάρι να μεριμνά για την κάλυψη όλων των αναγκών της. Στις 27 Μαΐου 1795⁷⁴⁵, στην οικία του *τιμίου signor* Δανιέλη, στη συνοικία του μοναστηριού του Αγίου Φραγγίσκου των Λατίνων, ο *μάστρο* Νικολός Σπίγγος, από το χωριό Κορακιάνα, και η σύζυγός του *κυράτζα* Αναστασούλα, από το χωριό *Καβαδάτες*, επιθυμούν να εξοφλήσουν όλες τις οφειλές που ο Σπίγγος είχε να καταβάλει στον *signor* *δοτόρ* Ιωάννη Βαπτιστή Καλογερά⁷⁴⁶, τα οποία ανέρχονται σε 339 βενέτικα τάλαρα⁷⁴⁷. Ο Σπίγγος δύναται να προβεί στην εξόφληση αξιοποιώντας τα δύο τρίτα των περιουσιακών στοιχείων του θανόντα

⁷⁴⁴ Για τη ζωοτροφία βλ. και Ε. ΚΑΛΠΟΥΡΤΖΗ, *Συγγενικές σχέσεις και στρατηγικές ανταλλαγών. Το παράδειγμα της Νάξου τον 17ο αιώνα*, επιμέλεια: Δ. ΓΚΕΦΟΥ-ΜΑΔΙΑΝΟΥ, Αθήνα 2001, σ. 165.

⁷⁴⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 16, φ. 17ν.

⁷⁴⁶ Η οικογένεια Καλογερά ήταν κυπριακής καταγωγής και έφυγε από την Κύπρο πριν από την Άλωση της Αμμοχώστου το 1571. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 97.

⁷⁴⁷ Βάσει δικαστικού εγγράφου, κατά του Σπίγγου, της 9ης Ιανουαρίου του ίδιου έτους.

πεθερού του Τζουκαλά, εκ των οποίων το ένα τρίτο ανήκει στην Αναστασούλα και το άλλο τρίτο στον Σπίγγο βάσει προικοσυμφώνου⁷⁴⁸. Ο Σπίγγος και η σύζυγός του συνάπτουν αυτό το συνυποσχητικό με τον Φραντζέσκο Δανιέλη, δυνάμει του οποίου θα πωλήσουν σε αυτόν, *με δικαίαν, και σωστήν τιμήν*, τα ανωτέρω δύο τρίτα από την ακίνητη περιουσία του Τζουκαλά. Σημειώνεται δε ότι το τελευταίο τρίτο μερίδιο είχε δοθεί στην Αναστασούλα με το ίδιο προικοσύμφωνο, με τον όρο όμως το ανδρόγυνο να *θρέφει, ενδύνει, ποδένει, και καλοτρατάρει* τόσον τον Τζουκαλά όσον και τη σύζυγό του Σταματέλα και ότι, εάν αυτός ο όρος δεν τηρηθεί, ο Σπίγγος και η Αναστασούλα δεν θα λάβουν τα δύο τρίτα. Για αυτόν το λόγο, η Σταματέλα εμφανίζεται ενώπιον του συμβολαιογράφου και δηλώνει ότι μέχρι εκείνη την ημέρα είναι πολύ ευχαριστημένη και *βοηθησμένη* από την κόρη και τον γαμβρό της και παραχωρεί το δικαίωμα σε αυτούς να προβούν σε αυτήν την πώληση *ελευθερότατα*. Προκειμένου δε να διευκρινισθεί ποιο είναι το μερίδιο της Σταματέλας και ποια τα μερίδια του Σπίγγου και της Αναστασούλας, που πρόκειται να πωληθούν, εκλέγουν εκτιμητές: ο Δανιέλης τον Στάθη Κοντάλιπο και το ζεύγος Σπίγγου τον Στάθη Κάρα, προς τους οποίους παρέχουν το δικαίωμα να μεταβούν επί τόπου στα ανωτέρω ακίνητα και, *μετά φόβου Θεού και της ψυχής τους*, να τα μοιράσουν σε τρία ίσα μερίδια.

VII. Υβριδικές επιλογές εξόφλησης

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελούν διευθετήσεις διαφορών για αποπληρωμές οφειλών, στις οποίες οι εμπλεκόμενοι υιοθετούν συνδυασμό λύσεων και επιλογών. Στην ακόλουθη συμβιβαστική πράξη, αρχικά, προτείνεται η μεταβίβαση της κυριότητας ενός αγροκτήματος του οφειλέτη στη συνέχεια πραγματοποιείται η ρευστοποίηση μέρους του χρέους και η πώληση πέτρας ενώ τέλος το υπόλοιπο ποσό ορίζεται πως θα δοθεί σε δόσεις. Στις 20 Μαΐου 1795⁷⁴⁹, στο συμβολαιογραφείο, για όλα τα κρέδια *καλής πίστεως* που ο *ευγενής signor* Σπυρίδων Γερομεριάτης⁷⁵⁰ είχε να λάβει από τον *μάστρο* Θοδωρή Τούη, από το προάστιο του Μαντουκίου, παρουσία του *τιμίου signor* Φραντζέσκου Δανιέλη, τα δύο μέρη έκαναν λογαριασμό και ο Τούης αποδεικνύεται οφειλέτης για 180 βενετικά τάλαρα, για τα οποία ο Γερομεριάτης επρόκειτο να

⁷⁴⁸ 2 Μαρτίου 1778 και καταχωρημένο στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα του Νικολού Ανυφαντή, στις 13 Μαΐου του ίδιου έτους.

⁷⁴⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 16, φ. 9ν.

⁷⁵⁰ Ο Σπυρίδων Γερομεριάτης ήταν μέλος του Consiglio Minore. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικοδόμημα*, σ. 59.

προσφύγει στη δικαιοσύνη, αλλά ο Τούης τον επαρακάλεσε και έκαναν την ακόλουθη συμφωνία. 1. Ο Τούης, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας και *δια πάντοτε*, παραδίνει στον Γερομεριάτη και τους κληρονόμους του (*τζεδέρει, ρινοντζιάρει, και παντελώς απαφήνει εις την εξουσίαν, και ελευθέραν κυριότητα*) ένα χωράφι, έκτασης 2 *μουζουρίων*, το οποίο ο Τούης είχε λάβει σε *σολιατοποίησιν* από τον θανόντα *ευγενή signor* Αλέξανδρο Πετρετίνο (με *σολιάτικο 2 μουζούρια ράσα*) και αυτήν την παραχώρηση ο Τούης την κάνει στον Γερομεριάτη για 10 βενέτικα τάλαρα. 2. Ο Τούης πώλησε στον Γερομεριάτη 8 *οριές* πέτρα καλής ποιότητας, προς 2 και 1/4 τάλαρα/οργιά (σύνολο: 18 τάλαρα). 3. Επειδή υπάρχει μια διαφορά μεταξύ του Τούη και του Σπύρου Μουζακίτη, για την οποία ο Τούης έκανε τον όρμο, για την κατασκευή του οποίου ο Μουζακίτης πρέπει να του καταβάλει 6 τάλαρα και ο Τούης παρακαλεί τον Δανιέλη να τα δώσει εξ ονόματός του στον Γερομεριάτη, συνολικά δηλαδή 34 τάλαρα, αφαιρεθέντα δε από τα 180 τάλαρα, ο Γερομεριάτης έχει να λάβει, μέχρι την αποπληρωμή, 146 τάλαρα. 4. Ο Τούης αναλαμβάνει *απαρασάλεπτο χρέος* να καταβάλει τα 146 τάλαρα προς 3 τάλαρα/μήνα. 5. Εάν δε ο Τούης δεν φανεί συνεπής στον προηγούμενο όρο, θα χάνει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού (*ευσπλαχντικής αμπιλιτάς*) και θα υποχρεούται να καταβάλει το υπόλοιπο ποσό σε μία μόνον φορά. 6. Ο Τούης δεσμεύει όλα του τα περιουσιακά στοιχεία, *παρόντα και μέλλοντα, δια το ειρηνικό, απείρακτο, και αιώνιο ποσσέσσο* οπού μέλει να *χαίρεται* ο Γερομεριάτης στο ανωτέρω χωράφι.

VIII. Προαγορές αγροτικών προϊόντων

Ως γνωστόν, η Κέρκυρα την εξεταζόμενη εποχή αλλά και σε όλη τη διάρκεια της ενετοκρατίας αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά κέντρα της περιοχής. Μεγάλο εύρος συναλλαγών πραγματοποιούνται στο άστυ του νησιού, γεγονός που φανερώνει και την πλούσια οικονομική δραστηριότητα των κατοίκων του. Συγκεκριμένα, καταγράφονται συμφωνίες για επενδύσεις κεφαλαίων που αφορούν επιχειρηματικές δραστηριότητες τόσο εντός του νησιού, όσο και εκτός αυτού, συνάψεις εργασιακών σχέσεων και ασφαλώς αγοραπωλησίες διαφόρων ειδών διατροφής, εργαλείων, κινητών και ακίνητων αγαθών⁷⁵¹. Με τον όρο *αγοραπωλησία* περιγράφεται η σύμβαση, κατά την οποία ο μεν πωλητής λαμβάνει την υποχρέωση να μεταβιβάσει στον αγοραστή την κυριότητα ενός πράγματος, ο δε αγοραστής να του

⁷⁵¹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 9.

καταβάλει το αντίστοιχο ποσό⁷⁵². Όπως γίνεται αντιληπτό, τέτοιου είδους συμβάσεις είναι αμφοτεροβαρείς αφού τόσο ο πωλητής, όσο και ο αγοραστής έχουν δικαιώματα και υποχρεώσεις, στις οποίες πρέπει να ανταποκριθούν⁷⁵³. Βεβαίως, πάντα σε αυτές τις συμβάσεις τίθεται ως απαραίτητη η διευκρίνιση του ότι ο πωλητής είναι σε θέση να δώσει προς πώληση αγαθά των οποίων έχει την κυριότητα⁷⁵⁴. Στην περίπτωση μάλιστα που ο πωλητής δεν ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, τότε ο αγοραστής είναι σε θέση να κάνει ένσταση⁷⁵⁵ η οποία θα αφορά το δικαίωμά του να μην καταβάλει το αντίστοιχο συμφωνηθέν ποσό, εφόσον δεν έλαβε και το ανάλογο αγαθό. Αγοραπωλησίες και κυρίως με τη μορφή της προαγοράς εντοπίστηκαν συχνότατα στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα και αφορούσαν διάφορα προϊόντα, με βασικότερο το ελαιόλαδο και το κρασί, το τελευταίο μάλιστα ο Μάστρακας το χαρακτήριζε ως *τέλειο*⁷⁵⁶. Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί πως, εξαιτίας της έλλειψης μεγάλων πεδιάδων στο νησί της Κέρκυρας δεν ήταν δυνατόν να καλλιεργηθούν αγροτικά προϊόντα σε μεγάλη έκταση, ενώ σημαντικά ελλειμματική ήταν η παραγωγή του σιταριού, γεγονός που συχνά προκαλούσε και άλλου είδους ζητήματα⁷⁵⁷.

Μία πρακτική λοιπόν ιδιαίτερα γνωστή ήδη από το ρωμαϊκό δίκαιο είναι αυτή της προαγοράς των αγροτικών προϊόντων⁷⁵⁸, η οποία είναι συνήθης κυρίως στις αγροτικές κοινωνίες, με σκοπό την κάλυψη των οικονομικών τους αναγκών⁷⁵⁹. Αναλυτικότερα, ήδη από το 1577, δηλώνεται από τη βενετική διοίκηση η δυνατότητα των κερκυραίων παραγωγών για πώληση των προϊόντων τους εφόσον τηρούν τις ισχύουσες διατάξεις σχετικά τόσο με την ποσότητα των προς πώληση προϊόντων, όσο και με την τιμή αυτών. Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί πως κάποιες φορές αυτές οι προαγορές δεν κάλυπταν μόνον τις ανάγκες των αγοραστών, αλλά αποτελούσαν και μελλοντικές επενδύσεις⁷⁶⁰. Εν κατακλείδι, οι προαγορές αγροτικών προϊόντων καταδεικνύουν μεν την έλλειψη ρευστότητας εκείνης της εποχής, αλλά αποτελούν ένα από τα πρώιμα στάδια της ανάπτυξης του εμπορίου⁷⁶¹.

⁷⁵² Βάσει του άρθρου 513, σύγχρονος Αστικός Κώδικας, ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 93.

⁷⁵³ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 94

⁷⁵⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 97

⁷⁵⁵ *Ένστασις* (excerptio): δικαστικό μέσο με το οποίο ο εναγόμενος περιορίζει την θέληση του ενάγοντος. Βλ. και ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 1557.

⁷⁵⁶ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 180.

⁷⁵⁷ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 174.

⁷⁵⁸ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η προπώληση αγροτικών προϊόντων», σ. 144.

⁷⁵⁹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 163.

⁷⁶⁰ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 170.

⁷⁶¹ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η προπώληση αγροτικών προϊόντων», σσ. 182-183.

Οι συμβάσεις προαγορών είναι αμοτεροβαρείς συμβάσεις και περιέχουν τα βασικά στοιχεία των δικαιπραξιών οικονομικών συναλλαγών, δηλαδή το είδος του αγαθού που προαγοράζεται, την τιμή του, τις υποχρεώσεις του πωλητή και βεβαίως τις ασφαλιστικές δικλείδες σε περίπτωση μη καταβολής του⁷⁶². Δεν είναι λίγες, εξάλλου, οι φορές, κατά τις οποίες τα συμβολαιογραφικά κατάστιχα αναφέρουν πράξεις διευθέτησης τέτοιου είδους διαφορών. Όμως, αξίζει να αναφερθεί η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των συμβάσεων προαγορών και των συμβάσεων πώλησης. Αυτή έγκειται στο γεγονός ότι με τη σύμβαση προαγοράς προϊόντων παρέχεται εξ'αρχής στον παραγωγό ένα ικανοποιητικό ποσό, πριν την επόμενη εσοδεία, το οποίο αφορούσε την αγορά όσων επρόκειτο να παράγει μελλοντικά, αφού το προϊόν δεν υφίστατο κατά το χρόνο της πώλησής του (αγορά ελπιζόμενου πράγματος: *emptio rei speratae*)⁷⁶³. Έτσι, ενώ παρέχεται στον καλλιεργητή το κατάλληλο χρηματικό κεφάλαιο, εντούτοις, αυτή η συναλλαγή εμπεριείχε τον κίνδυνο μη εκπλήρωσης της συμφωνίας σε περιπτώσεις κακής σοδειάς⁷⁶⁴. Σχετικά δε με τον υπολογισμό της τιμής των προϊόντων, αυτή καθοριζόταν είτε κατά τη στιγμή της σύναψης της προαγοράς, είτε, όπως συχνά εντοπίζουμε, την περίοδο της σοδειάς⁷⁶⁵ και κατά την παράδοση του προϊόντος. Τα σημαντικότερα προϊόντα που παράγει η Κέρκυρα, κατά την εξεταζόμενη εποχή, είναι κυρίως ελαιόλαδο και στη συνέχεια κρασί, αλλά και κριθάρι⁷⁶⁶. Βεβαίως, προστύχια στα Ιόνια Νησιά εντοπίζονται και για άλλα προϊόντα, όπως η σταφίδα⁷⁶⁷. Ένα τυπικό παράδειγμα προαγοράς από το πλήθος παρόμοιων συμφωνιών που εντοπίζουμε στα νοταριακά κατάστιχα. Στις 16 Απριλίου 1702⁷⁶⁸, στο εσωτερικό του ναού του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου και της Αγίας Παρασκευής, στην Σπιανάδα, ο Πέτρος Χυτήρης, από το χωριό Κουραμάδες, ενώπιον του συμβολαιογράφου, έλαβε από τον ιερέα Νικηφόρο Λουκάνη 30 ασημένια βενετικά δουκάτα, για τα οποία ο Χυτήρης δεσμεύεται να πωλήσει στον Λουκάνη 30 μέτρα καλό κρασί προς 9 βενετικά δουκάτα/μέτρο για όλο τον Σεπτέμβριο του 1703, μεταφέροντας τα σταφύλια καθώς και το σκαφόνι του στην οικία του ιερέα και εκεί, παρουσία του ιερέα, θα πατήσει τα σταφύλια για να παρασκευάσει το κρασί.

Η προαγορά αγροτικών προϊόντων σαφώς εμπεριείχε τον κίνδυνο της μη εκπλήρωσης των συμφωνηθέντων και της επακόλουθης διαμάχης εφόσον συχνά δεν

⁷⁶² ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το δικαιοτικό καθεστώς», σ. 23.

⁷⁶³ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σσ. 163-164.

⁷⁶⁴ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Η προώληση αγροτικών προϊόντων», σσ. 146-147.

⁷⁶⁵ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 165.

⁷⁶⁶ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 166.

⁷⁶⁷ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Η δίκη των προστυχίων», σ. 179. Σύμφωνα με τον Χιώτη, επί βρετανικής προστασίας, τα προστύχια απαγορεύθηκαν. ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους*, τ. Β', σ. 16.

⁷⁶⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 2, φ. 54r.

μπορούσε να προβλεφθεί η ποσότητα της μελλοντικής σοδειάς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω πράξη για διάφορους λόγους. Στις 7 Ιουλίου 1763⁷⁶⁹, ο Στάθης Παχτίτης έλαβε από την *τιμία αρχόντισσα signora* Θεοδωρέλα Λουκάνη και σύζυγο του θανόντα *ευγενή signor* Σπυρίδωνος Ροδίτη, 20 ρεάλια (προς 10 λίρες έκαστο), εκ των οποίων για τα 12 ρεάλια ο Παχτίτης υπόσχεται να δώσει στην Θεοδωρέλα, τον επόμενο Σεπτέμβριο, 6 βαρέλες κρασί, προς 20/βαρέλα, *άδολο και βρασμένο μαύρο*, σε καθαρή πώληση, ενώ για τα υπόλοιπα 8 ρεάλια θα δώσει στην ίδια, τον Δεκέμβριο του έτους 1764, 4 ξέστες ελαιόλαδο, *καθαρό και όμορφο* προς 20 λίρες/ξέστα. Στο ίδιο έγγραφο ο Παχτίτης διευκρινίζει ότι για εγγύηση της Θεοδωρέλας σχετικά με το ελαιόλαδο υπόσχεται να αλέσει τον καρπό στο ελαιοτριβείο της, το οποίο βρίσκεται στο χωριό Σιναράδες, ενώ εάν δεν το κάνει, θα καταβάλει *δέκατο και λιώστο κατά την συνήθεια*. Η ανωτέρω συμφωνία δεν είχε αίσια έκβαση και ο οφειλέτης κατέστη υπερήμερος. Μετά δε από περίπου τέσσερα έτη, την 1η Απριλίου 1769, ο *signor* Σωτηριανός Λουκάνης, ανιψιός και κληρονόμος της Θεοδωρέλας, ζητεί από την αρμόδια αρχή την επικύρωση της αγοράς. Τον επόμενο μήνα, στις 9 Μαΐου 1769, εμφανίζεται ενώπιον του συμβολαιογράφου ο *κυρ* Στάθης Παχτίτης, ως *νόμιμος χρεοφειλέτης* προς τον *signor* Σωτηριανό Λουκάνη, (κληρονόμο της *τιμίας Δόνας Θεοδωρέλας Λουκάνη Ροδίτη*), ο οποίος επιθυμούσε να εξοφληθεί και ήθελε να προσφύγει στη δικαιοσύνη, όμως ο Παχτίτης *ήλθεν παρακαλώντας τον να τον ευσπλαχνιστεί και αμυλιτάρει*⁷⁷⁰ και έτσι, *από άκραν του καλοσύνην*, συμφώνησε σε συμβιβασμό. Αρχικά, ο Παχτίτης αναλαμβάνει την υποχρέωση να παραδώσει στην οικία του Λουκάνη, ως τον επόμενο Σεπτέμβριο, 1 βαρέλα κρασί καθώς και μία ξέστα ελαιόλαδο, ενώ οι υπόλοιπες 5 βαρέλες εκτιμώνται προς 15 ρεάλια συνολικά. Όσον αφορά το υπόλοιπο ελαιόλαδο, δηλαδή τις 5 ξέστες ο Λουκάνης, *δια ψυχικήν του σωτηρίαν*, χαρίζει στον Παχτίτη τη μία ξέστα. Για τα παραπάνω 15 ρεάλια και τις υπόλοιπες 4 ξέστες ο Παχτίτης υποθηκεύει (*ομπλιγάρει και ρεσπετιβαμέντε υποτεκάρει*) προς τον Λουκάνη 6 ελαιόδεντρα, τα οποία βρίσκονται στο χωριό Σιναράδες στην περιοχή Γράβα, με το βάρος της *τεταρτίας*, ούτως ώστε ο Λουκάνης, κατά την περίοδο της εσοδείας, να έχει το δικαίωμα να τις παχτώνει σε όποιον αυτός θέλει. Από αυτό το *πάχος* πρώτα θα αφαιρείται το παραπάνω $\frac{1}{4}$, ενώ το υπόλοιπο θα το λαμβάνει ο Λουκάνης έναντι της οφειλής των 4 ξεστών λαδιού, ποσό το οποίο θα το αφαιρεί από τα 15 ρεάλια. Ξεκαθαρίζεται μάλιστα πως η τιμή του ελαιόλαδου θα είναι η ίδια με την τρέχουσα τιμή της αγοράς κατά την ημέρα της παράδοσης του προϊόντος. Διευκρινίζουν επίσης ότι, εάν ο

⁷⁶⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 3, φ. 5ν.

⁷⁷⁰ Όρος που συνταντάται συχνότατα στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 85.

Παχτίτης θέλει να *μαζέψει* τον καρπό των παραπάνω ελαιόδεντρων να μην μπορεί να το κάνει εάν προηγουμένως δεν δώσει εγγύηση αποδεκτή (*σίγουρα και της αρεσιιάς*) από τον Λουκάνη και αν τελικώς το κάνει ο Παχτίτης *εξουσιαστικώς τρόπον*, τότε ο Λουκάνης να λάβει πληρωμή σε ό,τι θα είναι τότε *ρεζίδουάριος κρεντιτόρος*. Ακόμα, καταγράφεται ότι τα παραπάνω ελαιόδεντρα, από την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης μέχρι την πλήρη εξόφληση του χρέους, είναι υποθηκευμένα προς τον Λουκάνη και ότι εάν ο Παχτίτης δεν εκπληρώσει τα παραπάνω, όχι μόνον θα χάνει αυτήν την ευνοϊκή ρύθμιση (*το μπενεφίκιο της αμπιλιτάς*), αλλά και θα δύναται ο Λουκάνης να προσφύγει στη δικαιοσύνη τόσο για το υπόλοιπο χρέος, όσο και για αυτό που του χάρισε παραπάνω. Ο Παχτίτης θέτει ως εγγύηση όλα τα περιουσιακά του στοιχεία, *παρόντα και μέλλοντα* και ο συμβολαιογράφος, *εις ένδειξιν αληθείας*, σημειώνει ότι ο Λουκάνης του παρέδωσε την αρχική σύμβαση της προαγοράς (του έτους 1763) για να την καταχωρήσει στα βιβλία του.

Ο συμβολαιογράφος καταχωρεί με επιμέλεια και με μεγάλη προσοχή όλα τα έγγραφα της υπόθεσης. Έτσι, μαζί με τη δικαιοπραξία διακανονισμού του χρέους παρατίθεται και η αρχική σύμβαση της προαγοράς. Επιπλέον, δεν ήταν λίγες οι φορές όπου οι πωλητές-οφειλέτες αναγκάζονται να ανταποκριθούν στις συμφωνηθείσες υποχρεώσεις τους υποθηκεύοντας κάποια αγαθά τους ή δίνοντάς τα για εκμετάλλευση.

Η εφαρμογή της αρχής της καλής πίστης είναι μία από τις βασικότερες αρχές δικαίου, που διέπουν όλες τις κατηγορίες των δικαιοπραξιών. Η αρχή της καλής πίστης αποτελεί γενική ρήτρα του ιδιωτικού δικαίου. Σε διαχρονικό επίπεδο, ως καλή πίστη νοείται η συμπεριφορά που επιβάλλεται στις συναλλαγές κατά την κρίση χρηστού και γνωστικού ανθρώπου⁷⁷¹. Η παραβίαση αυτής της αρχής επιφέρει έννομες συνέπειες. Ένα παράδειγμα παραβίασης της εν λόγω αρχής είναι το παρακάτω, κατά το οποίο το ένα συμβαλλόμενο μέρος δεν παραδίδει την καταβλητέα ποσότητα λαδιού, για την οποία έχει πληρωθεί. Στις 5/17 Ιανουαρίου 1809⁷⁷², παρουσιάστηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου ο *τίμιος κύριος* Σπυρίδων Περούλης και ο Δημήτριος Μαυροκέφαλος, οι οποίοι είναι κριτές διορισμένοι από το *Κριτήριον της Ειρήνης*. Ο πρώτος από τον Νικολέτο Ριγανά, από το χωριό Ποταμός, και ο δεύτερος από τον *κύριο* Νικόλαο Καρδάμη, από το χωριό Γαρούνας. Οι κριτές θα διευθετήσουν τη διαμάχη που είχε ξεκινήσει ο Ριγανάς εναντίον του Καρδάμη, με σκοπό να του επιστρέψει τα 12 γρόσια τα οποία είχε καταβάλει σε αυτόν για *καπάρο* των 18

⁷⁷¹ Πρόσφατη Απόφαση του Δικαστηρίου του Αρείου Πάγου 1134/2019, Α2 Πολιτικό Τμήμα. <http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis.asp>.

⁷⁷² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Δ 100, β. 2, υπ. 32, φ. 104r.

βαρελιών κρασί που του είχε πουλήσει (προς 13 γρόσια/βαρέλι), με υποχρέωσή του μάλιστα να μεταφέρει το κρασί στην ταβέρνα του Ριγανά. Αυτά ήταν όσα κατέθεσε ο εκπρόσωπος του Ριγανά, ο *ευγενής κύριος* Δημήτριος Γερομεριάτης. Από την άλλη πλευρά, ο Καρδάμης αποδέχεται μεν το χρέος των 12 γροσίων, όμως αναφέρει ότι ήταν δύσκολο γι' αυτόν να φέρει τη συμφωνηθείσα ποσότητα κρασιού στην πόλη της Κέρκυρας, καθώς και ότι, όταν το αποφάσισε, δυσκολεύτηκε να βρει τον Ριγανά. Έτσι, τονίζει πως δεν του το παρέδωσε διότι φοβήθηκε μήπως τελικά χάσει το εμπόρευσμά του, το οποίο είναι και η μοναδική πηγή εσόδων για να ζήσει την οικογένειά του. Ακούγοντας λοιπόν οι κριτές τις παραπάνω καταθέσεις, αποφάνθηκαν πως ο Καρδάμης θα πρέπει να επιστρέψει τα 12 γρόσια της προκαταβολής στον Ριγανά, αλλά και επιπλέον 40 γρόσια ως μερική αποκατάσταση της ζημίας (*ανταπλήρωσιν μερικὴν του δάνου*) που υπέστη για την *απάτη της καλής πίστεως*. Επειδή λοιπόν, ο Γερομεριάτης ευσπλαχνίστηκε τον Καρδάμη, αποδέχεται να καταβάλει ο Καρδάμης, εντός διορίας 8 ημερών, το παραπάνω ποσό στον Ριγανά.

ΙΧ. Ανταλλαγή

Την εξεταζόμενη περίοδο εντοπίστηκαν σε μικρό βαθμό πράξεις, με τις οποίες διευθετείται ένα χρέος με τη μέθοδο της ανταλλαγής, δηλαδή με την από κοινού μεταβίβαση της κυριότητας από τον έναν στον άλλο (*do ut des*)⁷⁷³ και αφορούν συχνά υποθέσεις που αναφέρονται στην αγροτικό κυρίως τομέα, όπως ελαιώνες, αμπέλια αλλά και κάποιες φορές κτήματα προς καλλιέργεια. Ακολουθεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα το οποίο μάλιστα συνδυάζει τόσο την εκχρηματιστική τακτική της εποχής όσο και την ανταλλακτική. Στις 2 Ιουνίου 1796⁷⁷⁴, εμφανίζονται ενώπιον του συμβολαιογράφου ο *αιδεσιμώτατος κήρυξ ιερέυς* Σπυρίδων Βασιλάκης *Σακελάριος* και ο *τίμιος signor* Κόσμος Ταγιαβάκας, οι οποίοι επιθυμούν να παύσουν τη μεταξύ τους δικαστική διαμάχη στο Δικαστήριο της *εκλαμπροτάτης* Διοίκησης⁷⁷⁵. Τα δύο μέρη επιθυμούν να ποιήσουν μια ανταλλαγή, η οποία, όπως σημειώνεται στη συμβολαιογραφική πράξη, παρουσιάζει δυσκολία και αυτό διότι τα δύο μέρη έπρεπε να συμφωνήσουν και να επιλέξουν ανάμεσα στην ανταλλαγή ενός εκ των δύο, αφού ο ένας επιθυμούσε να γίνει ανταλλαγή σχετικά με τους καρπούς των ελαιοδέντρων, ενώ ο άλλος σχετικά με τα ίδια τα ελαιοδέντρα. Εν τέλει, αποφασίζουν να ποιήσουν μια

⁷⁷³ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 99.

⁷⁷⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 3 (193), φ. 6ν.

⁷⁷⁵ Δικαστική απόφαση στις 24 Οκτωβρίου 1795.

δημόσια και αληθινή ανταλλαγή σχετικά με τα ελαιόδεντρα και όχι με τον καρπό αυτών. Αναλυτικότερα, ο ιερέας Βασιλάκης δίνει και παραχωρεί για πάντα στον Ταγιαβάκα, συμπεριλαμβανομένων των διαδόχων και των κληρονόμων τους, το ένα ελαιόδεντρο που βρίσκεται στον κήπο του το οποίο είναι ελεύθερο από κάθε φορολογικό βάρος. Από την άλλη πλευρά, ο Ταγιαβάκας παραχωρεί ως αντάλλαγμα στον ιερέα ένα ελαιόδεντρο που κατέχει στους Λάκους. Προκειμένου δε η συμφωνία τους να είναι νόμιμη και δίκαιη, εξέλεξαν πραγματογνώμονα τον *signor* Σταμάτη Βάβαρη, από το χωριό Γιαννάδες, ο οποίος γνωστοποίησε στο συμβολαιογράφο πως πραγματοποίησε επιτόπια εκτίμηση στα ελαιόδεντρα και όρισε την αξία του ελαιοδέντρου του ιερέα στα 120 δουκάτα, ενώ το άλλο, στους Λάκους, στα 20 δουκάτα. Τα δύο μέρη αποδέχονται αυτήν την εκτίμηση και δηλώνουν ότι δεν χρειάζεται να πραγματοποιηθούν και οι άλλες δύο εκτιμήσεις, ως είθισται.

Όπως αναφέρουμε και αλλού, και κατά την υπό εξέταση περίοδο, εντοπίζουμε πρακτικές ανταλλακτικού εμπορίου κατεξοχήν σε συμβολαιογραφικές πράξεις αγοραπωλησιών, αλλά, και για το θέμα μας, σε διακανονισμούς οφειλών. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η αποτίμηση σε χρήμα της οφειλόμενης παραδοθείσας ποσότητας δεν οδηγεί στην καταβολή αυτού, αλλά χρησιμεύει για τον καθορισμό της παραδοτέας ποσότητας του δεύτερου αγαθού. Στις 9 Μαΐου 1789⁷⁷⁶, ο *κυρ* Παναγιώτης Μουζάκης, από τη Ζάκυνθο, είχε δώσει τον προηγούμενο Σεπτέμβριο, *εις καλήν πίστιν*, στον Ιωάννη Μπουντούνο 10 μόδια σιτάρι, αξίας 50 βενέτικων τάλαρων, με τον όρο να του τα δώσει εντός δεκαπέντε ημερών. Αυτό δεν συνέβη και ο Μουζάκης επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη, όμως ο Μπουντούνος τον παρακάλεσε και προέβησαν στον ακόλουθο συμβιβασμό. Ο Μπουντούνος δεσμεύει και παραδίδει (*ομπλιγάρει, υποτεκάρει, απαφίγει, τζεδέρει εις την ελεύθερη εξουσία*) στον Μουζάκη την παραγωγή 58 ελαιοδέντρων. Μάλιστα, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα ίδια ελαιόδεντρα είχαν τεθεί ως υποθήκη σε άλλον πιστωτή και συγκεκριμένα στον Σταμάτη Μεσάζο. Γι' αυτό διευκρινίζεται πως μόνον όταν αυτός εξοφληθεί, ο Μουζάκης θα μπορεί να τα εκμισθώνει, ενώ, ως είθισται, μέχρι την αποπληρωμή του χρέους ο Μπουντούνος δεσμεύεται με όλα του τα περιουσιακά στοιχεία.

Δεν ήταν λίγες οι φορές που η αποπληρωμή του χρέους δεν επραγματοποιείτο επειδή δεν τηρήθηκαν οι συμφωνημένοι όροι γι' αυτό και το ένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη κατέφευγε στην κατάσχεση περιουσιακών στοιχείων των οφειλετών. Στις 22 Ιανουαρίου 1749⁷⁷⁷, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογράφο οι οφειλέτες Αντώνης Παντής και Δημήτρης Γραμμένος, από το χωριό Σιναράδες, για να διευθετήσουν το

⁷⁷⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 141, φ. 16r.

⁷⁷⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 117, β. 4 (144), φ. 6v.

χρέος τους. Πιο συγκεκριμένα, ο *signor* Τζώρτζης Μπότσης επειδή ήθελε να λάβει την αποπληρωμή αυτού του χρέους από τους παραπάνω, είχε προχωρήσει σε κατάσχεση (*εξεκουτζιόν*) ενός αλόγου, με κόκκινη τρίχα, και μίας φοράδας, με μαύρη τρίχα, και τα δύο με τα σαμάρια τους, τα οποία ανήκαν στους παραπάνω. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως αυτά στη συνέχεια ο Μπότσης τα είχε πουλήσει στον *signor* Νικόλαο Καλόχρυσο για το ποσό των 55 δουκάτων. Όμως, επειδή οι οφειλέτες επιθυμούν να λάβουν πίσω τα ζώα, παρακάλεσαν τον Καλόχρυσο ως αντάλλαγμα για την επιστροφή των δύο ζώων να του δώσουν, εντός 15 ημερών, *καθαρό και όμορφο* ελαιόλαδο, στην τιμή των 2 λιρών/ξέστα, τιμή πολύ χαμηλότερη των αντίστοιχων τρεχουσών τιμών στην αγορά της Πόρτα Ρεάλε. Ο Καλόχρυσος αποδέχεται την ανταλλαγή και τους επιστρέφει τα δύο ζώα. Αναφέρεται, ως εθισται, ότι οι οφειλέτες δεσμεύονται ότι θα τηρήσουν τη διορία, υποσχόμενοι την προσωπική τους ελευθερία, όρος ο οποίος τίθεται συχνότατα στα πλαίσια εξασφάλισης των δικαιωμάτων του δανειστή⁷⁷⁸. Ξεκαθαρίζεται βεβαίως, πως, σε περίπτωση που δεν δοθούν οι αντίστοιχες ξέστες στην προαναφερθείσα διορία, τότε ο Καλόχρυσος θα έχει το δικαίωμα να λάβει αμέσως πίσω τα δύο ζώα και να τους υποχρεώσει να του καταβάλουν 6 λίρες/ημέρα, για κάθε ημέρα που οι οφειλέτες είχαν αυτά.

Η πράξη εμφανίζει ενδιαφέρον για πολλούς λόγους, εφόσον αναφέρεται σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες οικονομικών συναλλαγών; δανεισμός, πώληση κατασχεθέντος αγαθού και ανταλλαγή, οι οποίες όμως εδώ συνδέονται. Ειδικότερα, πληροφορούμαστε την εφαρμογή της αναγκαστικής εκτέλεσης ως επακόλουθο της μη συνεπούς εκπλήρωσης της υποχρέωσης εξόφλησης χρέους ληξιπρόθεσμου χρεωστικού ομολόγου. Μέσω της κατάσχεσης ολοκληρώνονται και παύουν οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ του δανειστή και των οφειλετών. Η κατάρτιση της δεύτερης πράξης, δηλαδή της πώλησης των κατασχεθέντων αγαθών, είναι συνήθης, όταν αυτά φαίνεται ότι δεν προσφέρουν δυνατότητες χρησιμοποίησης και αξιοποίησης εκ μέρους του δανειστή. Αντιθέτως, η κατάρτιση της τρίτης πράξης οφείλεται πιθανότατα στο γεγονός ότι αυτή η κατάσχεση αφορά περιουσιακά στοιχεία των οφειλετών, τα οποία ήταν απαραίτητα στην άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, οι πρώην οφειλέτες συμβάλλονται με τον αγοραστή των κατασχεθέντων και υιοθετούν τους νέους ρόλους τους: αγοραστές και πωλητής αντιστοίχως, σε μία ιδιότυπη όμως αγοραπωλησία εφόσον γίνεται αποδεκτή από τα δύο μέρη η ανταλλακτική πρακτική. Το χρήμα και εδώ χρησιμοποιείται για τον καθορισμό της αξίας της καταβλητέας ποσότητας

⁷⁷⁸ Η εξασφάλιση των δικαιωμάτων του δανειστή συντελούνταν με διάφορους τρόπους όπως με την ποινική ρήτρα ή η υποθήκη. Βλ. και ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ- ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 46.

ελπιζόμενου πράγματος εφόσον αυτό δεν υφίσταται κατά τη σύναψη αυτής τα πράξης. Στο πλαίσιο μείωσης ή και εξάλειψης του κινδύνου διαφυγόντος κέρδους, ορίζεται ρήτρα υπερημερίας (6 λίρες/ημέρα), ενώ στο ίδιο σκεπτικό θεωρούμε ότι εντάσσεται και ο καθορισμός χαμηλότερης των τρεχουσών τιμής του λαδιού. Ο νυν πωλητής ανταμείβεται για την έμπρακτη εκδήλωση επιείκειας και καλής θέλησης προς τους αγοραστές και πρώην οφειλέτες με μεγαλύτερη ποσότητα του καταβλητέου αγαθού, μη λαμβανομένων υπόψη των ισχυουσών, βεβαίως υψηλότερων, τιμών της αγοράς.

Τέλος, μια συμβολαιογραφική πράξη η οποία αφορά ακύρωση ανταλλαγής δυνάμει τελεσίδικης απόφασης κατόπιν άσκησης έφεσης στο Συμβούλιο των Τεσσαράκοντα είναι και η παρακάτω. Στις 7 Φεβρουαρίου 1795⁷⁷⁹, οι διαφορές μεταξύ του *molto Reverendo Dotor* Νικολού Ροδίτη (υιού του Θεόδωρου) και του *Onorando Signor* Ιωάννη Βαπτιστή Ροδίτη (υιού του Αναστασίου), με την παρέμβαση *κοινών φίλων*, επιλύονται ως εξής. 1. Κλείνει υπέρ του Ιωάννη η εκκρεμούσα υπόθεση για την ακύρωση της ανταλλαγής (*Taglio della Permuta*)⁷⁸⁰, με απόφαση⁷⁸¹ του Ανώτατου Δικαστηρίου και μετά από έφεση⁷⁸² που ασκήθηκε στο Συμβούλιο των Τεσσαράκοντα, επειδή ο Νικολός επιθυμεί να λάβει εκ νέου την κυριότητα των αγαθών που αυτή η ανταλλαγή τού αφαίρεσε. 2. Επειδή ο Ιωάννης πραγματοποίησε πολλές επισκευές στα ακίνητα του Νικολού, προκειμένου να εκτιμηθούν αυτές οι επισκευές, τα δύο μέρη επιλέγουν εκτιμητές και ειδικότερα ο Νικολός τον *Nobile signor Livio Conte* Βούλγαρη και ο Ιωάννης τον *Signor Pietro Agusti*, με τη συνδρομή, εάν κριθεί απαραίτητο, κτιστών και ξυλουργών, με τη δέσμευση ότι και τα δύο μέρη θα αποδεχτούν αυτές τις εκτιμήσεις. 3. Επί του συνολικού ποσού των επισκευών θα συμψηφιστούν τα 482 δουκάτα, 4 λίρες και 2 σολδία, τα οποία θα παραμείνουν για πάντα στον Ιωάννη και στους κληρονόμους του, μέσω πώλησης και *αποξένωσης*. Επίσης, από το υπόλοιπο ποσό υπέρ του Νικολού θα αφαιρεθούν άλλα 800 δουκάτα ως χάρισμα, ενώ στο εναπομείναν ποσό θα ισχύει τόκος (*cambio*)⁷⁸³, με επιτόκιο έξι επί τοις εκατό, υπέρ του Ιωάννη και των κληρονόμων του, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας μέχρι να καταβληθούν οι πληρωμές όπως παρακάτω. 4. Ο Ιωάννης και οι κληρονόμοι του θα εξακολουθήσουν να έχουν την κυριότητα όλων αυτών των ακινήτων περιουσιακών στοιχείων (ελαιοδέντρων, αμπελιών κ.ά.), όπως αναφέρονται στην ανταλλαγή και θα

⁷⁷⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 13, φ. 34ν.

⁷⁸⁰ Στις 27 Μαΐου 1772, στις πράξεις του αποβιώσαντος συμβολαιογράφου *Giovanni Cosmo Figlio*.

⁷⁸¹ Στις 24 Μαΐου 1774 και τις 24 Ιανουαρίου 1774.

⁷⁸² Στις 12 Ιουνίου 1774.

⁷⁸³ Επί βενετικής περιόδου, η λέξη *cambio* σημαίνει συνάλλαγμα (*scambio*), αλλά και τόκος: *Dar a cambio: Dar danaro a interesse*. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 121.

εμπεριέχονται όλα στην εκτίμηση. 5. Η μίσθωση της εσοδείας των ελαιοδέντρων θα πραγματοποιείται και από τα δύο μέρη, ενώ, εάν ο Νικολός δεν θελήσει να συμμετάσχει, ο Ιωάννης (ή οι κληρονόμοι του) θα την πραγματοποιούν. 6. Αφού αφαιρεθεί η ποσότητα ελαιολάδου από τη μίσθωση, θα αφαιρεθεί το ένα δέκατο, καθώς και τριάντα ξέστες που θα δοθούν από αυτήν την ποσότητα. Ο Ιωάννης θα διαθέτει προς πώληση όλη την ποσότητα ελαιολάδου στις τρέχουσες τιμές της αγοράς. 7. Επειδή σε αυτά τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία περιλαμβάνεται και ένα αγρόκτημα με αμπέλια, ένα περιβόλι και διάφορες πέργολες και οπωροφόρα, τα δύο μέρη συμφωνούν το κρασί που αυτά τα αμπέλια ετησίως παράγουν, προς 40 λίρες το βαρέλι ($4\frac{1}{2}$ ξέστες/έκαστο). Ο Ιωάννης αναλαμβάνει την υποχρέωση, ενόρκως, να καταγράφει κάθε χρόνο το χρηματικό ποσό που θα προκύψει από τα παραπάνω και από το σύνολο των χρηματικών αυτών ποσών, αφού αφαιρεθούν τα έξοδα για την εργασία σε αυτά τα αμπέλια και τον κήπο, τα έξοδα για τον τρύγο και άλλα, καθώς και την αμοιβή ενός υπεύθυνου σε αυτά τα αγαθά, η οποία κατά τα συνήθη ορίζεται σε 20 ρεάλια (προς 10 λίρες/ρεάλι) ετησίως. 8. Την εποχή του τρύγου, εάν ο Νικολός θελήσει να παρέμβει, μπορεί να το κάνει, διαφορετικά όλες οι σχετικές εργασίες (πάτημα σταφυλιών, μεταφορά κρασιού) θα πραγματοποιηθούν από τον Ιωάννη (ή τους κληρονόμους και διαδόχους αυτού). 9. Σε περίπτωση που οι μισθωτές κρατήσουν κάποια ποσότητα λαδιού, αυτή δεν θα χρεωθεί στον Ιωάννη. 10. Εκτός από τις 76 ξέστες και τα 3 μίλιτρα ελαιολάδο βάσει των σχετικών αποφάσεων⁷⁸⁴, ο Ιωάννης θα οφείλει επιπλέον στον Νικολό άλλες 33 ξέστες, οι οποίες προστίθενται στις 45 ξέστες βάσει των δύο χειρογράφων⁷⁸⁵ του Νικολού (25 και 20 ξέστες αντιστοίχως), συνολικά δηλαδή 154 ξέστες και 3 μίλιτρα, για τα οποία ο Ιωάννης θα παραδίδει 30 ξέστες/έτος, ενώ κατά το τελευταίο έτος: 34 ξέστες και 3 μίλιτρα. 11. Ο Νικολός, από την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης και *για πάντοτε*, παραδίδει στον Ιωάννη όλα τα περιουσιακά στοιχεία που αναφέρονται στη συμβολαιογραφική ανταλλαγή. 12. Ο Ιωάννης, ο ίδιος και οι κληρονόμοι του, υποχρεούνται αμέσως μόλις επιστραφούν σε αυτόν τα έγγραφα των χρεών του μαζί με τους τόκους, να μεταβιβάσει την κυριότητα όλων αυτών των περιουσιακών του στοιχείων, καθώς και 23 ελαιοδέντρων. 13. Οι καλλιέργειες των ελαιοδέντρων, αλλά και οι απαραίτητες επισκευές των κτισμάτων, που θα προκύψουν κατά τη διάρκεια αυτής της *κατάσχεσης-δέσμευσης* θα γίνουν από τον Νικολό και, εάν αυτός δεν δύναται, θα τις κάνει ο Ιωάννης, με αντίστοιχη επιβάρυνση, το χρηματικό ποσό της οποίας θα αφαιρείται από τις πρώτες παραγωγές. 14. Η οικία που βρίσκεται σε αυτά τα

⁷⁸⁴ Στις 2 Ιουνίου 1774 και τις 19 Φεβρουαρίου 1774.

⁷⁸⁵ Στις 2 Ιουνίου 1772 και τις 19 Μαΐου 1783.

περιουσιακά στοιχεία θα κατοικείται από τον Ιωάννη κατά τη διάρκεια αυτής της *tenuta*⁷⁸⁶, με τη δυνατότητα όμως να διαμείνει σε αυτήν και ο Νικολός, όποτε αυτός το θελήσει. 15. Σε περίπτωση που χρειασθούν κάποιες εργασίες (υλοτομήσεις κ.ά.), τα δύο μέρη συμφωνούν να τις κάνει ο Ιωάννης, με ετήσια χρέωση για αυτά τα έξοδα: 10 ρεάλια, τα οποία θα αφαιρούνται από τις πρώτες παραγωγές, όπως παραπάνω. 16. Τα δύο μέρη υπόσχονται να τηρήσουν αυτή τη σύμβαση σταθερή και αμετάκλητη στο διηνεκές (*in perpetuo*), ενώ για επιπλέον διασφάλιση του Ιωάννη, τίθενται σε υποθήκη περιουσιακά στοιχεία του Νικολού, που βρίσκονται στην περιοχή του Περάματος.

Συνηθέστατος τρόπος διευθέτησης του χρέους είναι η τακτική της μεταβίβασης της κυριότητας. Ασφαλώς, οποιουδήποτε είδους μεταβίβαση πάντοτε έπρεπε να πληροί συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Γι' αυτό και σε κάποιες περιπτώσεις, η μεταβίβαση κυριότητας ακυρώνεται όταν αυτό απαιτείται από τους κανόνες δικαίου.

Πλήθος διαφορετικών αγαθών -κινητών και ακινήτων- καταγράφονται να μεταβιβάζονται, ούτως ώστε να επιτευχθεί η αποπληρωμή του οφειλόμενου ποσού. Για παράδειγμα, η μεταβίβαση οικίας του οφειλέτη αποτελούσε μία από τη συνήθεις πρακτικές, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η εν μέρει μεταβίβαση της κυριότητας ενός ακινήτου, δηλαδή του 1/3 αυτού. Πέραν των αστικών ακινήτων, μεταβιβάσεις καταγράφονται και στις περιοχές εκτός της πόλεως, με τη μεταβίβαση της κυριότητας είτε κάποιας αγροτικής οικίας, είτε υποστατικού, είτε καλλιεργημένων ή μη αγροκτημάτων, ελαιώνων, αμπελώνων κ.ά.

Μάλιστα, κάποιες φορές ο πιστωτής ήταν σε θέση να επιλέξει μεταξύ των υποθηκευμένων αγαθών του οφειλέτη. Σπανιότερα, ο οφειλέτης, εξαιτίας της δεινής οικονομικής του κατάστασης, αναγκαζόταν να παραχωρήσει ακόμα και προσωπικά του αντικείμενα, προκειμένου να αντεπεξέλθει στις υποχρεώσεις του. Από την άλλη πλευρά, η προσωρινή μεταβίβαση της κυριότητας επιλεγόταν από τους οφειλέτες, με την προσδοκία να επανακτήσουν τα αγαθά τους, όταν θα βρίσκονταν σε καλύτερη οικονομική κατάσταση και θα εξοφλούσαν το χρέος.

Μία από τις σημαντικότερες συμβάσεις αγοραπωλησιών η οποία εντοπίζεται και αυτή ως ένας τρόπος επίτευξης της αποπληρωμής του χρέους ήταν η προαγορά.

⁷⁸⁶ Από το βενετικό ρήμα: *Intenutâr*: προβαίνω σε κατάσχεση, με καταγραφή κινητών περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη, προκειμένου αυτά να δοθούν στον πιστωτή. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 348.

Πλήθος αγροτικών προϊόντων και κυρίως ελαιόλαδο και κρασί προαγοράζονται σε μεγάλες ποσότητες. Ασφαλώς, η προπώληση αγροτικών προϊόντων εξυπηρετούσε τους αγρότες, εφόσον, με αυτόν τον τρόπο, εξασφάλιζαν τα αναγκαία για την επιβίωσή τους σε περιόδους μη αγροτικής παραγωγής, αλλά σε περιπτώσεις μη εκπλήρωσης της παροχής εξαιτίας διαφόρων παραγόντων, όπως της κακής εσοδείας, η υιοθέτηση της πρακτικής της προαγοράς είχε ως συνέπεια ακόμη σοβαρότερα οικονομικά αδιέξοδα, αφού η σύμβαση της προαγοράς μετεξελισσόταν συχνά σε δανειστική σύμβαση με περαιτέρω επιβαρύνσεις.

Από την άλλη πλευρά, η μέθοδος της ανταλλαγής, ως μέσου διευθέτησης του χρέους, αποτελούσε μία λιγότερο συνηθισμένη πρακτική. Η από κοινού μεταβίβαση της κυριότητας επιλεγόταν κυρίως στον αγροτικό τομέα, ενώ και σε αυτήν την περίπτωση η σύμβαση ανταλλαγής edύνατο να ακυρωθεί ύστερα από δικαστική παρέμβαση. Τέλος, ο συνδυασμός των τρόπων εξόφλησης, όπως η παραχώρηση της κυριότητας ενός αγαθού, η ρευστοποίηση και η γενική υποθήκη ήταν λιγότερο συχνοί τρόποι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

ΜΙΣΘΩΣΕΙΣ

Μίσθωση είναι η διαδικασία, κατά την οποία ένα αντικείμενο δίδεται για χρήση με την καταβολή τιμήματος. Υπό αυτήν την έννοια, αξίζει να διευκρινιστεί πως ο μισθωτής μπορεί να χαρακτηριστεί ως κάτοχος, εφόσον είναι σε θέση να εκμεταλλεύεται το μίσθιο και να αποκομίζει κέρδος⁷⁸⁷, ενώ δεν μπορεί να θεωρηθεί ως νομέας⁷⁸⁸. Οι μισθώσεις αποτελούν συμβάσεις ενοχικής φύσεως, είναι υποσχετικές και από αυτές προκύπτουν δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις και για τα δύο συμβαλλόμενα μέρη⁷⁸⁹. Ο εκμισθωτής παραχωρεί το μίσθιο στον μισθωτή, ο οποίος έχει το δικαίωμα να εκμεταλλεύεται αυτό και την υποχρέωση να καταβάλλει το μίσθωμα⁷⁹⁰. Μάλιστα, βάσει του Άρθρου 1516 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Η μίσθωσις των πραγμάτων είναι συμβόλαιον, δι ου εις των συμβαλλομένων υποχρεούται να δώση εις τον άλλον την νομην πράγματος τινός επί ρητόν χρόνον και επί προσδιωρισμένω τιμήματι, το οποίον ούτος υποχρεούται να πληρώση*⁷⁹¹.

Σε ό,τι αφορά την αγροτική μίσθωση, αξίζει να διευκρινιστεί πως αυτή δεν συναντάται πρώτη φορά στην Κέρκυρα, κατά την εξεταζόμενη εποχή. Ο φεουδαλισμός ήταν γνωστός ήδη από την κυριαρχία των Ανδηγαυών στο νησί⁷⁹². Σε τέτοιου είδους συμβάσεις συναντάται συχνότατα ο όρος *σολιάτικο*, με τον οποίο περιγράφεται η εμπράγματη συνεχής σχέση που δύναται να είναι κληρονομική, αλλά

⁷⁸⁷ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 640.

⁷⁸⁸ Για τη νομή, βλ. και ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 108.

⁷⁸⁹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 157.

⁷⁹⁰ Βλ. και άρθρο 623 του σύγχρονου Αστικού κώδικα και ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 157.

⁷⁹¹ *ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ*, σ. 291.

⁷⁹² ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Αγροτικές συμβάσεις», σ. 437.

και μεταβιβαστή. Αναφερόμαστε δηλαδή στη σύμβαση, με την οποία ο ιδιοκτήτης παραχωρεί ένα αγαθό (συνήθως αγροτικά ακίνητα) στον εμφυτευτή, με σκοπό ο τελευταίος να του καταβάλλει τον κανόνα, την ετήσια δηλαδή αντιπαροχή. Η παραπάνω σύμβαση δημιουργούσε τις περισσότερες φορές μια διηνεκή σχέση μεταξύ του ιδιοκτήτη και του εμφυτευτή, γι' αυτό και θεωρήθηκε πως δεν διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από την έννοια της κυριότητας. Σχετικές φράσεις, όπως *εις παντοτινό σολιάτικο*, είναι δηλωτικές της παραπάνω σχέσης. Αντικείμενο του σολιάτικου αποτελούσε οποιοδήποτε αγροτικό ακίνητο (αγροκτήματα, υποστατικά, ελαιώνες, αμπέλια κ.ά.), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορούσε να είναι και κάποια οικία ή ένα μεγαλύτερο κτίσμα⁷⁹³. Αξίζει επίσης να αναφερθεί πως ο μισθωτής είχε το δικαίωμα να υπομισθώνει σε κάποιον άλλο το μίσθιο⁷⁹⁴. Ήταν δυνατόν το σολιάτικο να μεταβιβαστεί σε τρίτα πρόσωπα, να γίνει δηλαδή αντικείμενο πώλησης, ανταλλαγής αλλά και τμήμα προικοδότησης. Ασφαλώς σε κάθε περίπτωση, ο νέος ιδιοκτήτης του είχε την υποχρέωση της καταβολής του κανόνα, με άλλα λόγια, μεταβιβαζόταν σε αυτόν και τα αντίστοιχα βάρη «σύν τά μέ τό βάρος του»⁷⁹⁵.

Γενικώς, οι μισθώσεις αγροτικών ακινήτων διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες⁷⁹⁶: σε όσες αποδίδουν φεουδαλικές προσόδους, όπως είναι το σολιάτικο, και σε όσες αποδίδουν φεουδαλικές προσόδους και γαιοπροσόδους, δηλαδή μερίδια επί της παραγωγής. Ειδικότερα, το σολιάτικο (*censuale*) είναι η ετήσια παροχή σε είδος ή σε χρήμα από τον καλλιεργητή προς τον κύριο του αγροτικού ακινήτου, είτε αυτό καλλιεργείται ή αξιοποιείται, είτε όχι. Όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία, αυτή, με τη σειρά της, διακρίνεται σε δύο υποκατηγορίες: στη συγκράτεια και το κανίσκι⁷⁹⁷. Με τον όρο συγκράτεια εννοείται η εμπράγματη σχέση η οποία έχει χαρακτηριστικά μεγάλης διάρκειας και μπορεί να γίνει αντικείμενο μεταβίβασης. Αυτή η σύμβαση περιγράφει την παραχώρηση του αγροτικού ακινήτου στον αγρολήπτη, με σκοπό την καλλιέργειά του και την ετήσια καταβολή μέρους των αγαθών στον αγροδότη. Στον Ιόνιο Αστικό Κώδικα μετονομάστηκε σε αγροληψία, ενώ, σε επόμενες περιόδους, απαντάται με τον όρο επίμορτη αγροληψία⁷⁹⁸. Αντιθέτως, οι συμβάσεις που αφορούν κανισκεψίες είναι σύντομης διάρκειας. Η απόδοση μέρους της παραγωγής, βάσει της σύμβασης εμφύτευσης⁷⁹⁹, χαρακτηρίζει τις αγροτικές οικονομικές συναλλαγές και

⁷⁹³ ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Αγροτικές συμβάσεις», σσ. 439-440.

⁷⁹⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 158.

⁷⁹⁵ ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Αγροτικές συμβάσεις», σ. 444.

⁷⁹⁶ ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φεουδαλική πρόσοδος και γαιοπρόσοδος στην Κέρκυρα την εποχή της βενετικής κυριαρχίας», *Τα Ιστορικά* 2/4 (1985) 371-386 (374).

⁷⁹⁷ ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φεουδαλική πρόσοδος», σ. 376.

⁷⁹⁸ ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Αγροτικές συμβάσεις», σ. 446.

⁷⁹⁹ ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φεουδαλική πρόσοδος», σ. 377.

στην Κέρκυρα, ενώ πρέπει να σημειώσουμε ότι στις αντίστοιχες πράξεις ενίοτε χρησιμοποιείται ο όρος σολιάτικο και για τις άλλες κατηγορίες. Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι τα αποδοτέα ποσοστά επί της παραγωγής είναι συνήθως το ένα τέταρτο, το ήμισυ, αλλά και το ένα έκτο ή το ένα έβδομο⁸⁰⁰. Εξαιτίας δε της μεγάλης συχνότητας των αγροτικών συμβάσεων, είναι ευνόητο ότι υπήρξαν αρκετές περιπτώσεις εμφάνισης προβλημάτων που οδήγησαν τους εμπλεκόμενους να προσφύγουν είτε στους φορείς απονομής δικαιοσύνης, είτε στη διαιτητική διαδικασία είτε στους άλλους τρόπους διευθέτησης και επίλυσης ζητημάτων.

Επιπρόσθετα, στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα συναντάται και η φράση *μισιάρικο παντοτινό*⁸⁰¹ για να περιγράψει τη μορφή επίμορτης αγροληψίας, με την παραχώρηση γης από τον κάτοχό της στον καλλιεργητή, με υποχρέωση του τελευταίου να πληρώσει εφ' άπαξ το (έμ)πατίκι⁸⁰². Πέραν των παραπάνω, κάποιες φορές εντοπίζεται και η *εντριτεία*, δικαίωμα το οποίο αφορά την παραχώρηση αγροτικού ακινήτου με αντάλλαγμα την καταβολή μέρους της παραγωγής (1/3 ή 1/4). Αυτό το δικαίωμα ήταν διηνεκές, κληρονομικό και άκρως μεταβιβάσιμο⁸⁰³.

Όπως σε κάθε είδος δικαιοπραξίας, έτσι και εδώ, η μορφή των εγγράφων παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά αφού, πέραν των ονομάτων των συμβαλλομένων μερών, καταγράφονται στοιχεία, όπως το είδος της μίσθωσης, η ημερομηνία που θα σηματοδοτήσει την αρχή και τη λήξη της μίσθωσης, καθώς και το αντικείμενο αυτής⁸⁰⁴.

Η εξόφληση δια μισθωμάτων ως τρόπος επίλυσης διαφορών και εξόφλησης χρεών αποτελούσε μία τακτική που εμφανίζεται συχνά στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα. Δεν είναι όμως λίγες οι φορές που για την εξασφάλιση της αποπληρωμής τίθεται ως εγγύηση η ίδια η μίσθωση. Τέτοιες τακτικές εντοπίζονται στα μεταβυζαντινά δικαιοπρακτικά έγγραφα⁸⁰⁵.

⁸⁰⁰ ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φεουδαλική πρόσδοδος», σ. 379.

⁸⁰¹ Σύσταση *μισιάρικου παντοτινού*, του έτους 1654. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέων Μηνιάτης», σ. 126.

⁸⁰² *Παντίκι*: το ποσό που κατέβαλλε ο καλλιεργητής στον ιδιοκτήτη του ακινήτου ώστε να συνάψουν κάποια μορφή αγροληψίας. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέων Μηνιάτης», σ. 185.

⁸⁰³ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέων Μηνιάτης», σ. 182.

⁸⁰⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 157.

⁸⁰⁵ ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ - ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 46.

I. Διακανονισμοί χρεών

Δεν είναι συνήθης η ύπαρξη διαφορών εξαιτίας μη καταβολής μισθωμάτων αστικών ακινήτων ή κυρίως η επίλυση διενέξεων μέσω της εξόφλησης χρέους με μισθώματα και αυτό για διάφορους λόγους, όπως ήδη έχουμε σημειώσει. Σε αντίθεση με το πλήθος και την ποικιλία των αγροτικών ακινήτων, μεσαίας και χαμηλότερης αξίας, τα οποία προσφέρονταν προς εκμετάλλευση, τα αστικά ακίνητα είναι περιορισμένα και χρησιμεύουν κατεξοχήν για ιδιοκατοίκηση. Γενικώς, ο μη εντοπισμός διαφορών και διενέξεων όσον αφορά μισθώματα αστικών ακινήτων γίνεται κατανοητός, ακόμη και για τα αστικά νοταριακά κατάστιχα της Κέρκυρας του 18ου και του 19ου αιώνα, στα οποία επικεντρώθηκε αυτή η έρευνα, εάν ληφθεί υπόψη ότι συχνά διαφορές επί μισθώσεων αστικών ακινήτων, κυρίως οικιών, αφορούν κατεξοχήν μη καταβολή μισθωμάτων και επιλύονται μεταξύ των εμπλεκομένων χωρίς την προσφυγή σε διαμεσολάβηση ή διαιτησία. Από την άλλη, οι ανακυπτόμενες διαφορές επί μισθώσεων καταστημάτων-εργαστηρίων συνηθέστατα εντάσσονται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης διένεξης μεταξύ των μελών των εμπορικών εταιρειών αυτών των εργαστηρίων, όπως θα δούμε και στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

Σε αυτό το πλαίσιο, είναι ενδιαφέρον, εξαιτίας της σπανιότητας, ο διακανονισμός οφειλών από μη καταβληθέντα μισθώματα ακινήτου στην πόλη της Κέρκυρας, το οποίο βρίσκεται στην κυριότητα του ναού της Παναγίας της Τριμάρτυρος. Στις 25 Αυγούστου 1789⁸⁰⁶, καταγράφεται ότι ο *μισέρ Αγουστής* Γουλιαρμής οφείλει στο ναό της Υπεραγίας Θεοτόκου Τριμάρτυρος, στη Γαρίτσα, 454 λίρες, ποσό που αντιστοιχεί σε οφειλόμενα μισθώματα οικίας ευρισκόμενης στην πόλη της Κέρκυρας, στη συνοικία της Υπαπαντής. Ο *τίμιος signor δοτώρ* Σπυρίδων Γιαλινάς και ο *signor* Νικόλαος Αγοραστός, πριόρης και κυβερνήτης αντιστοίχως του ναού, απαιτούν την καταβολή αυτών των μισθωμάτων, αλλά ο Γουλιαρμής ζήτησε την παρέμβαση τρίτων προσώπων, προκειμένου να υπάρξει συμβιβασμός, με τους ακόλουθους όρους. 1. Ο Γουλιαρμής, έναντι της παραπάνω οφειλής, καταβάλλει 9 τάλαρα και αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταβάλλει στους ανωτέρω 1 τάλαρα/μηνιαίως, έως την αποπληρωμή. 2. Ο Γουλιαρμής συμφωνεί να καταβάλλει ως μίσθωμα της οικίας 12 τάλαρα/έτος, για τα επόμενα δύο χρόνια, προκαταβολικώς ανά τρίμηνο. Ως είθισται, εάν ο Γουλιαρμής δεν φανεί συνεπής στις υποχρεώσεις του, δεν θα ισχύει αυτός ο συμβιβασμός.

⁸⁰⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 144, φ. 36r.

Η ακόλουθη πράξη αποτελεί επίσης μία από τις εξαιρέσεις επί των προαναφερθέντων, ενώ καταγράφεται και εφαρμογή της αρχής της εύνοιας προς τον οφειλέτη, εφόσον ο πιστωτής αποφασίζει να μειώσει το επιτόκιο κατά το ήμισυ, παρά το γεγονός ότι ο οφειλέτης υπήρξε υπερήμερος επί τέσσερα έτη. Για την εξόφληση λοιπόν των τόκων, προτείνεται η μίσθωση της οικίας που είναι στην κυριότητα του τελευταίου. Στις 23 Ιουνίου 1759⁸⁰⁷, στην οικία των αδελφών Schendo, στη συνοικία του ναού της Αγίας Αικατερίνης, συμφώνησε ενώπιον του γενικού προνοητή της Θάλασσας⁸⁰⁸ ο παρών signor Σπυρίδων Μιλιδώνης (Milidoni) και ο παρών signor Antonio Schendo, εκ μέρους του αδελφού του Zuanne. Ο Μιλιδώνης λοιπόν ορίστηκε πως θα έχει την υποχρέωση να καταβάλει ως τόκο 100 χρυσά τσεκίνια απαιτητά (*maturati*), προερχόμενα από το χρεωστικό ομόλογο (*carta debbitoria*) για το ποσό (*Capitale*) των 300 τσεκινίων, με επιτόκιο 10%, της 9ης Δεκεμβρίου 1755, το οποίο ομόλογο δόθηκε αργότερα στον ανωτέρω Antonio και για το οποίο εκδόθηκε απόφαση για την πληρωμή του από το Δικαστήριο (*Foro*). Επειδή όμως ο Μιλιδώνης δεν είχε τη δυνατότητα να το εξοφλήσει, έκανε προσφυγή ζητώντας την παράταση της προθεσμίας αποπληρωμής. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, εμφανίζονται ενώπιον του συμβολαιογράφου ο Μιλιδώνης και η signora Maddalenna, σύζυγος και γενική πληρεξούσιος⁸⁰⁹ του Zuanne που βρίσκεται στη Δαλματία, η οποία συναινεί (*di urbana condiscendenza*) να διευκολυνθεί ο Μιλιδώνης, και καταλήγουν στον ακόλουθο συμβιβασμό, οι βασικοί όροι του οποίου είναι οι εξής: 1. Εντός διορίας πέντε ετών, ο Μιλιδώνης αναλαμβάνει την υποχρέωση να εξοφλήσει ολόκληρο το χρέος των 300 τσεκινίων μετά των τόκων, των απαιτητών έως την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, οι οποίοι ανέρχονται στο ποσό των 110 τσεκινίων, περιλαμβανομένων των παραπάνω 100 τσεκινίων, με τη διευκρίνιση να εξοφληθούν πρώτα οι τόκοι και στη συνέχεια το κεφάλαιο των 300 τσεκινίων. 2. Επί των 300 τσεκινίων δεν θα ισχύει πλέον επιτόκιο 10%, αλλά μόνον 5%, δηλαδή 15 τσεκίνια ετησίως, με τη συναίνεση της Maddalenna, στο πλαίσιο διευκόλυνσης του οφειλέτη στον τρόπο εξόφλησης, με βασική προϋπόθεση την εκπλήρωση όλων των όρων που αναφέρονται σε αυτόν το συμβιβασμό, διαφορετικά αυτή η προνομιακή διευθέτηση δεν θα ισχύει. 3. Για την ακριβή απόδοση του τόκου των 15 τσεκινίων ετησίως, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας και έως την ολική εξόφληση, τίθεται σε καθεστώς επικαρπίας η μεγάλη οικία (*appalazzata*), ευρισκόμενη στη συνοικία του Αγίου Φραγκίσκου, η οποία είναι στην κυριότητα του Μιλιδώνη και την οποία ο

⁸⁰⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 4, φ. 28ν.

⁸⁰⁸ Πρόκειται για τον Francesco Grimani (1758-1761). ΤΣΙΤΣΑΣ, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα*, σ. 123.

⁸⁰⁹ Δυνάμει ιδιωτικού πληρεξούσιου, ιδióγραφο του Schendo (6 Αυγούστου 1756), το οποίο παρατίθεται ακολούθως στο νοταριακό κατάστιχο.

πιστωτής έχει τη δυνατότητα να μισθώσει και να εξοφληθεί όσον αφορά τους τόκους. 4. Επειδή δε ο Μιλιδώνης δεν δύναται να φύγει προς το παρόν από αυτήν την οικία, παρακάλεσε την Maddalenna να του παραχωρήσει το χώρο σε αυτήν, με την υποχρέωση να καταβάλλει ετησίως, για αυτά τα πέντε έτη, το μίσθωμα των 15 τσεκινίων, το οποίο υπολογίζεται από την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, *con tutta pontualità*, με εγγύηση (*sotto obligazione*) όλα τα υπόλοιπα περιουσιακά του στοιχεία, παρόντα και μελλοντικά. 5. Σε περίπτωση που ο Μιλιδώνης, κατά τη διάρκεια αυτών των πέντε ετών, δεν καταβάλλει το μίσθωμα, εντός της καθορισμένης διορίας, *ipso jure* θα χάνει την ευεργετική ρύθμιση της εν λόγω μίσθωσης και ο Schendo θα έχει τη δυνατότητα να μισθώσει την οικία σε όποιον αυτός επιθυμεί χωρίς προειδοποίηση ή δικαστική πράξη και ο Μιλιδώνης υποχρεούται άμεσα να την *ξενοικιάσει* χωρίς αντίρρηση. 6. Μετά την παρέλευση των πέντε ετών, εάν ο Μιλιδώνης δεν έχει εξοφλήσει το χρέος του όπως παραπάνω, θα υποστεί τις προβλεπόμενες κυρώσεις.

Η πράξη έχει ενδιαφέρον για πολλούς λόγους. Κατ' αρχάς, η πράξη, ως είθισται, καταρτίζεται στην ιταλική γλώσσα εφόσον ο ένας συμβαλλόμενος είναι ιταλικής καταγωγής. Είναι δε σημαντικότατο το γεγονός ότι μία γυναίκα, η Maddalenna, η σύζυγος του Zuanne, εκπροσωπεί τον απόντα σύζυγό της σε αυτόν το συμβιβασμό. Η επίλυση της διαφοράς πραγματοποιείται ενώπιον ανώτατου Βενετού αξιωματούχου, του γενικού προνοητή της Θάλασσας, ο οποίος, ως γνωστόν, είχε και δικαστικές αρμοδιότητες. Για την εν λόγω υπόθεση υπήρξε προσφυγή σε ένδικα μέσα, όμως σε αυτήν τη συμβιβαστική δικαιοπραξία η έμφαση δίδεται στους όρους της διευθέτησης του χρέους. Επιπλέον, σύμφωνα πάντοτε με τα συναλλακτικά ήθη της εποχής, θα εξοφληθούν πρώτα οι τόκοι και μετά το κεφάλαιο, πρακτική που εφαρμόζεται σχεδόν σε διαχρονικό επίπεδο. Η μείωση δε του επιτοκίου κατά το ήμισυ είναι δηλωτική των σχέσεων μεταξύ δανειστή και οφειλέτη, καθώς και των αντίστοιχων προσδοκιών. Αξιοσημείωτη επίσης και εδώ είναι η ύπαρξη ρήτρας απόδοσης χρήσης μισθίου, οικίας του οφειλέτη, στον δανειστή και βεβαίως ο επακόλουθος όρος σύναψης μίσθωσης της ίδιας οικίας από τον οφειλέτη.

Όπως ήδη επισημάνθηκε, η πλειονότητα των μισθώσεων, στις οποίες καταγράφονται διενέξεις, αντιπαραθέσεις και γενικώς μη εκπλήρωση συμβατικών υποχρεώσεων αφορά αγροτικά αγαθά. Προκειμένου δε να καταστεί κατανοητός ο τρόπος σύστασης σολιάτικου, συμπληρωματικά των προαναφερθέντων, παραθέτουμε την παρακάτω πράξη που αφορά περιουσιακά στοιχεία του ναού των Αγίων

Πατέρων⁸¹⁰. Στις 28 Μαΐου 1702⁸¹¹, *εν ονόματι του Χριστού, Αμήν*, στην οικία της κληρονομίας του ευγενή Στέφανου Καλικιόπουλου, *Καβαλιέρη*, στην περιοχή του ναού της *Υπεραγίας* Θεοτόκου Σπηλιώτισσας και του Αγίου Βλασίου, οι *παρόντες* ευγενείς Νικόλας Βλάχος Αληφιέρης, *πριόρης* (επίτροπος) του εν λόγω ναού, ο Τζαν Μπατίστας *Μηδέης* και ο *signor* Ανδρέας Μάρμαρας, *κυβερνήτες* του ναού των Αγίων Πατέρων συμφώνησαν με τον *παρόντα* ευγενή Κωνσταντή Ροδόσταμο και έδωσαν σε αυτόν και τους κληρονόμους ή διαδόχους του, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης και *εις τον αιώνα τον άπαντα*, σε *σολιάτικο* και *υποσολιάτικο* ολόκληρη την ακίνητη περιουσία, την οποία ο προαναφερθείς ναός κατέχει στην περιοχή της Μεσογής, από κοινού με τον ευγενή *Έτορα* Λουκάνη⁸¹², ο οποίος εμφανίζεται εξ ονόματος της συζύγου του. Τμήμα αυτής της περιουσίας είναι καλλιεργημένο, ενώ το υπόλοιπο είναι με βλάστηση αλλά και πετρώδες (*λογγώδης* και *πετρώδης*). Ορίζεται πως ο Ροδόσταμος (και οι διάδοχοι και οι κληρονόμοι αυτού) δύναται να καλλιεργεί και να αξιοποιεί τα ανωτέρω, όπως αυτός επιθυμεί, εφόσον θα έχει την *κυριότητα* και κάθε δικαίωμα, *πασών των νόμων, προνόμων, αγωγών, ακτιζόντων και δικαιωμάτων, εσόδων και εξόδων*. Για τον καθορισμό του ποσού του σολιάτικου, το οποίο ο Ροδόσταμος θα υποχρεούται να καταβάλλει ετησίως ως μερίδιο του ναού των Αγίων Πατέρων, πραγματοποιούνται τρεις εκτιμήσεις. Η πρώτη εκτίμηση πραγματοποιείται από τον Δημήτρη Καλκανά, από τα Επισκοπιανά, και από τον Γιάννη Βόντα, από την Στρογγυλή, *πραχτικοί* και οι δύο, οι οποίοι εκτιμούν το σολιάτικο στα 34 δουκάτα (ανά έτος). Η δεύτερη εκτίμηση πραγματοποιείται από τον κυρ Βάρθο Ζωχίο, *γέροντα δεπουτάδο* (δημογέροντα), από το χωριό Στρογγυλή, και από τον Νικολούτζο Κοντό, *πραχτικό*, από το χωριό Γαστούρι, και το ποσό που ορίζουν είναι 38 δουκάτα. Τέλος, η τρίτη εκτίμηση πραγματοποιείται από τον Αληβήζη Λιτσαρδόπουλο, από το χωριό Επισκοπιανά, και από τον Κωνσταντή Παχή, από την Στρογγυλή, οι οποίοι είναι και αυτοί *πραχτικοί*: 42 δουκάτα⁸¹³. Ο μέσος όρος των εκτιμήσεων είναι 38 δουκάτα, αλλά τελικώς ο Ροδόσταμος θα καταβάλλει 40 δουκάτα ως *σολιάτικα και υποσολιάτικα ονόματος*, στο ναό των Αγίων Πατέρων, εξαιτίας της προσφοράς, με αυτό το ποσό, που είχε κάνει ο *εκλαμπρότατος signor*

⁸¹⁰ Ο ναός είναι αφιερωμένος στους 318 Πατέρες της Πρώτης Οικουμενικής Συνόδου της Νίκαιας. Το έτος 1498, ο ναός κληροδοτείται στο Ιερό Τάγμα της πόλης και στους συνδίκους της Κοινότητας. Η εξωτερική όψη του ναού παραπέμπει στα *υστερομπαρόκ* βενετικά μνημεία. Σήμερα στο ναό στεγάζεται το Εκκλησιαστικό Μουσείο της Μητρόπολης. http://www.religiousgreece.gr/ionian-islands/-/asset_publisher/PtMJiHo2S3di/content/i-n-agion-pateron.

⁸¹¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 3, φ. 115r.

⁸¹² Μέλη της οικογένειας Λουκάνη ήρθαν από την Κάτω Ιταλία και εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα, κατά τον 14ο αιώνα. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 128.

⁸¹³ Βάσει σχετικού συμβολαιογραφικού εγγράφου (21 Μαΐου 1702), στις πράξεις του παπά Νικόλαου Λιβαδιώτη.

Κόντε Νικόλαος Θεοτόκης στον ευγενή Ανδρέα Μαρμαρά, στις 12 Απριλίου του ίδιου έτους, με δέσμευση όλων των περιουσιακών του στοιχείων (και των περιουσιακών στοιχείων των κληρονόμων του). Ο Ροδόσταμος θα αρχίσει να καταβάλλει τα 40 δουκάτα, από την 1η Ιουνίου 1703, και υπόσχεται να τηρεί αυτό για πάντα (*πάντοτες και αεί*), ανεξάρτητα από τους επιτρόπους του ναού, οι οποίοι και θα είναι οι εγγυητές της συγκεκριμένης κυριότητας (*ποσέσο*). Αν, ωστόσο, οι κληρονόμοι αποφασίσουν να μοιράσουν την παραπάνω περιουσία του ναού, οι εκάστοτε επίτροποι θα δύνανται πάντοτε να λαμβάνουν το παραπάνω σολιάτικο. Καταγράφεται δε ότι ο Ροδόσταμος ήταν σε δικαστική διαμάχη (*έτρεχαν κρίσεις και διαφορές*) με τον Έτορα Λουκάνη σχετικά με τις προσόδους του ναού (*φρούτα*⁸¹⁴).

Το ελαιόλαδο υπήρξε επί αιώνες το σημαντικότερο αγροτικό προϊόν της Κέρκυρας και η Βενετία, ως γνωστόν, κατά καιρούς, προσέφερε κίνητρα για την παραγωγή του. Σε αυτό το πλαίσιο ερμηνεύεται το γεγονός ότι οι διάφορες κατηγορίες δικαιοπραξιών που καταρτίζονται από τους συμβολαιογράφους της υπαίθρου και καταχωρούνται στα κατάστιχά τους, στη συντριπτική τους πλειονότητα, αφορούν ποσότητες ελαιολάδου (προαγορές, μισθώσεις, επικαρπία ελαιοπαραγωγής, υποθήκευση, μεταβίβαση κυριότητας ελαιοδέντρων ή και ολόκληρων ελαιώνων κ.ά.). Αντιθέτως, στους συμβολαιογράφους της πόλης, πράξεις με αντικείμενο το ελαιόλαδο αποτελούν μόνον ένα τμήμα του συνόλου των πράξεών τους. Το ακόλουθο παράδειγμα αφορά μία από αυτές τις πράξεις, η οποία μάλιστα συνάπτεται στην οικία ενός δικολάβου, η παρέμβαση όμως του οποίου στην υπόθεση δεν καταγράφεται. Στις 17 Νοεμβρίου 1794⁸¹⁵, στο *μετζάδο του ευγενούς signor* Γεωργίου Πετρετίνου *Καουζίδικου*, στη συνοικία της Υπαπαντής, στην πόλη της Κέρκυρας, ο συμβολαιογράφος καταγράφει οφειλή σχετικά με τις 300 ξέστες καθαρό (*λαμπάντε*) ελαιόλαδο, τις οποίες ο *παρών ευγενής signor* Βικέντιος Μαρκοράς⁸¹⁶ είχε να λάβει από τον *παρόντα ευλαβέστατον* ιερέα Νικόλαο Μπούα, από το χωριό της Στρογγυλής, ως εκτελεστής του χρεωστικού ομολόγου (*εξερτζιτατόρος*⁸¹⁷ του *χρεοφελετικού του Βιλιέτου*)⁸¹⁸. Ο Μπούας έχει παραδώσει στον Μαρκορά μόνον 26 ξέστες, ενώ για τις 274 ξέστες τα δύο μέρη συμβιβάσθηκαν ως εξής. 1. Ο ιερέας επιβεβαιώνει το χρεωστικό ομολόγο σε όλα του τα σημεία. 2. Από την ημέρα σύναψης αυτού του συμβιβαστικού εγγράφου και έως την αποπληρωμή, ο ιερέας υποθηκεύει την παραγωγή των ελαιοδέντρων (*ομπλιγάρει και υποτεκάρει τον καρπό των ελαιών*) που

⁸¹⁴ Λατ. Fructus, ιταλ. frutto.

⁸¹⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 12, φ. 13ν.

⁸¹⁶ Ο Βικέντιος, ο Αντώνιος και Δονάτος Μαρκοράς συμμετέχουν στις εκλογές του 1797. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 133.

⁸¹⁷ Ιταλ.: *esercitatore* > *esercitare*: ασκώ, εκτελώ.

⁸¹⁸ Στις 30 Αυγούστου 1792. Παρουσιάσθεν στις 2 Αυγούστου 1794.

κατέχει στο ανωτέρω χωριό⁸¹⁹. 3. Μετά τις 18 Οκτωβρίου κάθε εσοδείας, με έναρξη αυτής του έτους 1795, έως και την αποπληρωμή στον Μαρκορά, το κάθε μέρος ορίζει έναν ειδικό *πρακτικόν* για να εκτιμήσουν αυτήν την παραγωγή, την οποία ο Μαρκοράς να δύναται να μισθώνει σε όποιον αυτός επιθυμεί, προς 4 ξέστες ελαιόλαδο/αλεσιά, αφού όμως προηγουμένως θα αφαιρούνται τα χρηματικά ποσά των εισφορών, με τις οποίες είναι βεβαρημένα κάποια από αυτά τα ελαιόδεντρα, συμψηφίζοντας αυτά (*διφαλκάροντάς τα*) από το χρέος έως την εξόφληση. Ο ιερέας δεσμεύεται ότι θα τηρήσει τα συμφωνηθέντα *εις δεσμόν των αγαθών του, και σωματικώς, δεχόμενος και απόφασιν θεληματικήν δια το βάλσιμο του Δεκρέτου της Δικαιοσύνης*. Ακολουθεί η καταχώρηση του ανωτέρω εγγράφου για τις 300 ξέστες ελαιόλαδο.

Αρκετές φορές, η επιλογή της υποθήκευσης της μίσθωσης δεν αποτελούσε μόνη της μία ικανοποιητική εγγύηση για την αποπληρωμή του χρέους γι' αυτό και ετίθετο συνδυαστικά με άλλες πρακτικές. Στις 10 Νοεμβρίου 1796⁸²⁰, επειδή ο *κυρ* Αναστάσης Φορτουνάτος δεν έχει λάβει την αποπληρωμή των 68 τάλαρων από τους αδελφούς Αναστάση και Παύλο Βλάχο, βάσει εγγράφου συνταχθέντος προ δεκαετίας⁸²¹, ούτε έλαβε τις 16 ξέστες *καθαρό* ελαιόλαδο⁸²², γι' αυτό και τα δύο μέρη παρουσιάστηκαν ενώπιον συμβολαιογράφου για να διευθετήσουν το χρέος τους. Μάλιστα, όπως φαίνεται, τα προαναφερθέντα αγαθά ανήκαν στη σύζυγο του Παύλου, *signora* Ρόζα, ως προικώα αυτής βάσει σχετικού εγγράφου της Διοίκησης (*Πεγγιμέντου*)⁸²³. Ο Φορτουνάτος λοιπόν αποφάσισε να κινηθεί δικαστικά εναντίον τους τόσο για το παραπάνω χρέος, όσο και για τις 35 λίρες, το υπόλοιπο από τα 7 τσεκίνια, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων τους, που ο Παύλος οφείλει σε αυτόν, όπως επιβεβαιώνεται εγγράφως⁸²⁴. Όμως, μετά από παράκληση των οφειλετών, τα μέρη προέβησαν στον παρακάτω συμβιβασμό. Αρχικά, οι οφειλέτες θεωρούν ορθό να δώσουν στον Φορτουνάτο τόκο για το κεφάλαιο των 14 τάλαρων για το χρονικό διάστημα που αυτοί ήταν υπερήμεροι, γι' αυτό και προσθέτουν σε αυτά 12 τάλαρα και ακολούθως δεσμεύονται πως θα πληρώνουν τόκο, με ετήσιο επιτόκιο 6%, για τα υπόλοιπα 54 τάλαρα. Επιπρόσθετα, οι αδελφοί Βλάχου και η Ρόζα παραχωρούν στον Φορτουνάτο το ένα τέταρτο από την παραγωγή των 103 ελαιοδέντρων, τα οποία ο Πέτρος Βραδής έχει μισθώσει (*κολονία*) από τον Παύλο και

⁸¹⁹ Αναφέρονται οι ακριβείς τοποθεσίες: στον Κάτου Παυλιανό, στον Καναλιώτη, στον Άγιον Γεώργιον, και εις τα ογιά.... τον λιβαδιού.

⁸²⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 5 (195), φ. 25ν.

⁸²¹ Στις 23 Μαρτίου 1786.

⁸²² Στις 26 Μαρτίου του ίδιου έτους.

⁸²³ Στις 28 Μαρτίου 1789.

⁸²⁴ Στις 24 Ιανουαρίου 1782.

την Ρόζα και τα οποία βρίσκονται στο χωριό του Αγίου Μάρκου. Ο Φορτουνάτος δικαιούται να καθορίζει την αξία αυτής της ελαιοπαραγωγής και να λαμβάνει από τον Βραδή μία ξέστα ελαιόλαδο από κάθε *αλεσιά* 24 μίζουρίων. Γενικώς, ολόκληρη η οφειλή, συμπεριλαμβανομένων και των τόκων, θα εξοφληθεί σε είδος, σε ποσότητες ελαιολάδου.

Τροποποιήσεις των έννομων σχέσεων πραγματοποιούνται όταν οι εμπλεκόμενοι το κρίνουν απαραίτητο για τη διασφάλιση των συμφερόντων τους. Οι διηνεκές σχέσεις μίσθωσης, με την υποχρέωση καταβολής προκαθορισμένου ποσοστού επί της παραγωγής, θεωρούνται ασφαλέστερες από τη γενικευτική υποθήκευση μελλοντικής παραγωγής. Στις 12 Δεκεμβρίου 1795⁸²⁵, καταγράφεται ότι, βάσει εγγράφων⁸²⁶, ο *ευγενής signor* Δομένικος Καλογεράς είναι οφειλέτης προς τον Παναγιώτη Θεοδόση για το ποσό των 30 τάλαρων, τα οποία θα εξοφλούνταν από ελαιοπαραγωγή. Ωστόσο, αυτό το χρέος παραχωρήθηκε από τον Θεοδόση προς τον *Ευγενέστατον Αρχοντα, και Σοφώτατον Αββοκάτον signor* Ιωάννη Χαλικιόπουλο⁸²⁷ Μπίζη, αλλά ο Καλογεράς, *αδίκως*, σε μίσθωση συμπεριέλαβε την αξία αυτής της υποθηκευμένης παραγωγής. Ο Χαλικιόπουλος λοιπόν επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη (να *εγδικήσει την υπόθεσιν με το δυνατό χέρι της δικαιοσύνης*), αλλά ο Καλογεράς τον παρεκάλεσε και προέβησαν τελικώς στον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Ο Καλογεράς δηλώνει οφειλέτης για τα 30 τάλαρα. 2. Ο *Δοτόρ Καλικιόπουλος* έδωσε άλλα 2 τάλαρα στον Καλογερά. 3. Ο ίδιος παραιτείται από την υποθήκη της εν λόγω ελαιοπαραγωγής. 4. Αντί αυτής της υποθήκης ο Καλογεράς υποθηκεύει το δικαίωμα του ενός τετάρτου από την παραγωγή άλλων ελαιοδέντρων του, οι οποίες είναι σε *κολονία* και από τις οποίες ο Χαλικιόπουλος θα λαμβάνει το μερίδιο του Καλογερά μέχρι την εξόφληση του χρέους. Οι συμβιβαστικές επιλογές, και σε αυτήν την υπόθεση, είναι τυπικές αρκετών επιλύσεων ζητημάτων που ανακύπτουν σ' ένα τμήμα του πλήθους των αγροτικών μισθώσεων που εντοπίζουμε στα βιβλία των Κερκυραίων νοταρίων. Φεουδαλικές πρακτικές, με την απόδοση προκαθορισμένης ποσότητας εκ των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων, που ισχύουν και στην Κέρκυρα επί αιώνες, υιοθετούνται συχνότατα κατά την αποπληρωμή χρεών, μέσω της μεταβίβασης αυτών των δικαιωμάτων στους δανειστές.

Αρκετά ενδιαφέρουσα η αναλυτικότερη ακόλουθη πράξη, επειδή περιλαμβάνει πλήθος λεπτομερών διευθετήσεων και στοιχείων για τον τρόπο

⁸²⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 20, φ. 9r.

⁸²⁶ Στις 19 Μαΐου 1794, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Φιλίππου Τριβιζάν και σημειωμένο στις 26 Σεπτεμβρίου 1795.

⁸²⁷ Πολλά από τα μέλη της οικογένειας Χαλικιόπουλου, καθ' όλη τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας αναλαμβάνουν σημαντικά αξιώματα. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 213.

καταβολής των μισθωμάτων, τις επικαρπίες, τις υποθηκεύσεις, τις αντιστοιχίσεις αξιών προϊόντων, τις ακυρώσεις χρεωστικών ομολόγων, τις παρεπόμενες υποχρεώσεις κ.ά. Τέτοιες καταχωρήσεις, προς το τέλος του 18ου αιώνα, αναδεικνύουν τις εξελικτικές μορφές του νομοτυπικού των συμβάσεων, εξέλιξη η οποία θα συνεχισθεί και κατά τον 19ο αιώνα. Στις 29 Οκτωβρίου 1794⁸²⁸, εις το απαλάτιον Δομινικάλ του ευγενεστάτου αρχόντου signor Αγγέλου Νικολάου Ματζολένη⁸²⁹, στο χωριό Μαγουλάδες, ο συμβολαιογράφος καταγράφει μία ακόμη υπόθεση οφειλής. Ειδικότερα, για το υπόλοιπο του χρέους του σοδερού σολιάτικου 2 ξεστών ελαιολάδου, το οποίο ο Ματζολένης είχε να λάβει από προηγούμενες εσοδείες από τον Δημήτρη Φραγγόπουλο, από το ίδιο χωριό. Ο Φραγγόπουλος αποδείχεται καθαρός και αληθινός χρεοφειλέτης για 16 ξέστες ελαιόλαδο, υπόλοιπο προηγούμενων ποσοτήτων, όπως αναφέρονται σε επτά χρεωστικά ομόλογα (χρεοφελετικά του σκρίτα), τα οποία ο Ματζολένης τα επέστρεψε ξεσχισμένα στον Φραγγόπουλο, παρουσία του συμβολαιογράφου και μαρτύρων. Όσον αφορά τις 2 ξέστες, από το σύνολο των 4 ξεστών, τις οποίες, από κοινού με άλλους, παραδίδονται στον Ματζολένη, την τελευταία ημέρα του Δεκεμβρίου κάθε εσοδείας, και με την επιφύλαξη της εν λόγω κοινής δέσμευσης (δίχως περό κανένα του πρεγιουδήτζιο δια τον δεσμόν της ινσολιδιτάς) για άλλες 5 ξέστες, συνολικά δηλαδή 21 ξέστες ελαιόλαδο, για το οποίο και για το υπόλοιπο της ενεχυρίασης αποδέχονται τον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Ο Φραγγόπουλος δηλώνεται αληθινός χρεοφειλέτης για ολόκληρη την ανωτέρω ποσότητα του ελαιολάδου. 2. Ο Φραγγόπουλος αναλαμβάνει την υποχρέωση να δώσει στον Ματζολένη τις 21 ξέστες σε τρεις δόσεις, ήτοι εσοδείες: 7 ξέστες/έκαστη, κατά το μήνα Δεκέμβριο, με έναρξη τον Δεκέμβριο του έτους 1795 έως τον Δεκέμβριο του έτους 1799. 3. Εάν ο Φραγγόπουλος δεν φανεί συνεπής σε κάποια από αυτές τις δόσεις, θα απολέσει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού (μένει ευθύς ξεπεσμένος από την παρούσαν αμπιλιτά) και θα καταβάλει όση ποσότητα λείψει, σε μία και μόνη φορά. 4. Καταγράφεται ότι ο Φραγγόπουλος όφειλε στον θανόντα (τώρα ποτέ) Σπυρίδωνα Ματζολένη, αδελφό του Αγγέλου Νικολάου, 62 ρεάλια (προς 10 λίρες/έκαστο) και 6 λίρες, με υποθήκη από τα 20 ελαιόδεντρα⁸³⁰, για τα οποία καταβάλλεται ένα δέκατο στη βαρονία Κορνέρ⁸³¹, καθώς

⁸²⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 12, φ. 5ν.

⁸²⁹ Οικογένεια ευγενών που ήρθαν στην Κέρκυρα μετά την πτώση του Χάνδακα το 1669. Ο Anzolo-Nicolò Mazzoleni ήταν ο τελευταίος εκπρόσωπος της οικογένειας. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικοδόμημα*, σ. 139.

⁸³⁰ Αναφέρεται η ακριβής τοποθεσία: στον Αρίλλα, λεγόμενες της Ζαμπέτας, πλησίον άλλων ελαιοδέντρων του Ματζολένη.

⁸³¹ Εικονογραφική απεικόνιση της βαρονίας Κορνέρ από τον τοπογράφο Girolamo Semitecolo, το έτος 1744. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Αρχαίον Εγχωρίου Διαχειρίσεως* Φ. 1827, φ. 5, σχ. 65 (Αρχειοθήκη 1, συρτ. 1, αρ.σχ. 1)

και για την *λιανολιά*⁸³² (στους *Σγούρους*), βάσει σχετικής συμβολαιογραφικής πράξης⁸³³. Ο Άγγελος Νικόλαος λοιπόν, ως κληρονόμος του αδελφού του, έκανε λογαριασμό με τον Φραγγόπουλο για αυτήν την υποθήκη και για το υπόλοιπο ο Φραγγόπουλος θα του δώσει 12 ξέστες ελαιόλαδο. 5. Μετά την ημέρα της εορτής του Ευαγγελιστή Λουκά, σε κάθε εσοδεία, θα ανατίθεται σε έναν ειδικό η εκτίμηση των καρπών των παραπάνω ελαιοδέντρων, ενώ την ποσότητα αυτών των καρπών ο Ματζολένης την πακτώνει στον Φραγγόπουλο για μία ξέστα ελαιολάδου/μόδι, με την υποχρέωση ο Φραγγόπουλος να παραδίδει αυτά τα μισθώματα (*πάκτα*) κάθε εσοδεία έως την αποπληρωμή. 6. Εκτός από αυτά τα μισθώματα, ο Φραγγόπουλος υποχρεούται να δώσει στον Ματζολένη και το ανωτέρω ένα δέκατο των ελαιοδέντρων, προκειμένου ο τελευταίος να το καταβάλει στον *βαρόνο*. 7. Εκτός από τη δέσμευση όλων των περιουσιακών του στοιχείων (*διακειμένων, παρόντων, μελλόντων, και των κληρονόμων διαδόχων του*), ο Φραγγόπουλος θέτει σε υποθήκη προς τον Ματζολένη τα ανωτέρω 20 ελαιόδεντρα, καθώς και ένα ελαιόδεντρο *εις τους Σγούρους, τα οποία δεν θέλει ακούονται ελευθερωμένα από τον δεσμόν της υποτέκας* μέχρι την πλήρη εξόφληση όλων των χρεών. 8. Σε περίπτωση που ο Φραγγόπουλος δεν φανεί συνεπής στις ανειλημμένες υποχρεώσεις του όσον αφορά και την ανωτέρω μίσθωση ή μέρος αυτής, θα χάνει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού *δια το φρούτο* αυτών των ελαιοδέντρων και ο Ματζολένης θα έχει το δικαίωμα να πληρωθεί για το υπόλοιπο του χρέους, καθώς και για την υπόλοιπη οφειλόμενη ποσότητα ελαιολάδου, κατά πρώτον από τα υποθηκευμένα ελαιόδεντρα και στη συνέχεια από τα υπόλοιπα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία του Φραγγόπουλου. 9. Ο Φραγγόπουλος υπόσχεται από την επόμενη εσοδεία (1795-96) και για όλες τις επόμενες, έως την αποπληρωμή, να αλέθει όχι μόνον τον καρπό των υποθηκευμένων ελαιοδέντρων, αλλά και ολόκληρη την υπόλοιπη δική του ποσότητα⁸³⁴ σε ένα από τα ελαιοτριβεία του Ματζολένη. Διαφορετικά, θα υπόκειται στις ανάλογες κυρώσεις που ισχύουν σε αυτές τις περιπτώσεις, σύμφωνα με τα συναλλακτικά ήθη της εποχής (*εις όλα τα δάνα, και ιντερέσα του ελαιοτριβείου κατά την συνήθειαν*). 10. Διευκρινίζεται ότι τα δύο σολιάτικα, το ένα *μουτζούρι κούλουμο* σιτάρι και το άλλο από άλλο ένα *μουτζούρι κούλουμο* σιτάρι, καθώς και ένα ζευγάρι κοτόπουλα και ό,τι άλλο ελάμβανε ο θανών πλέον Αντρέας Γουδέλης, τα οποία ο Ματζολένης λαμβάνει από τον Φραγγόπουλο και από άλλους, θα θεωρείται και σε αυτά *ινσολιδάριος*, όπως και προηγουμένως. 11⁸³⁵. Ο Ματζολένης δηλώνει ότι είναι *τελεία τελείως* πλερωμένος,

⁸³² Μικρόκαρπη ποικιλία ελαιοδέντρου.

⁸³³ Στις 4 Νοεμβρίου 1767, στις πράξεις του συμβολαιογράφου του Αναστασίου Νικολούζου.

⁸³⁴ ...*μα και όλο το επίλοιπο εσοδημά του...*: η τελευταία λέξη εδώ αφορά είδος και όχι χρηματικό ποσό.

⁸³⁵ *Δέκατον* πρώτον.

και ευχαριστημένος από όλα τα φούφουρα σιταριού, βόδια, γεννήματα, όσπρια και κρασί, τα οποία είχε να λάβει έως εκείνη την ημέρα από τον Φραγγόπουλο, για τα οποία του κάνει απλήν καουτζιόν εις αρεστικόν, και δημόσιον τρόπον. 12. Όσες εγγυήσεις βρεθούν εις χείρας του Φραγγόπουλου, είτε συμβολαιογραφικές πράξεις είτε ιδιωτικά έγγραφα, εκ χειρός ενός εκ των προαναφερθέντων αδελφών Ματζολένη, ή και από τους γραμματείς αυτών, να θεωρούνται ότι εμπεριέχονται σε αυτή τη συμβιβαστική συμφωνία (να ακούονται όλες κομπρέζες⁸³⁶ εις την παρούσαν τρανζατζιόν). Ο Φραγγόπουλος υπόσχεται ότι θα φανεί συνεπής σε όλα τα παραπάνω εις δεσμόν των αγαθών, και σωματικών, δεχόμενος και απόφασιν θεληματικήν δια το βάλσιμο του Δεκρέτου της Δικαιοσύνης.

Αξιοσημείωτη η ρήτρα αποκλειστικότητας, που τη συναντάμε και αλλού, δηλαδή η υποχρέωση του οφειλέτη να αλέσει το σύνολο της ελαιοπαραγωγής του (υποθηκευμένης και μη) σε ελαιοτριβείο του αγροδότη. Εντύπωση, επίσης, προκαλεί το πλήθος και το είδος των εμπράγματων ασφαλειών. Επιπλέον, η εν λόγω συμβιβαστική πράξη ρητώς δηλώνεται ότι καλύπτει και αφορά ένα μεγάλο τμήμα του εύρους των οικονομικών συναλλαγών του αγροδότη, όπως αυτές αποτυπώνονται στα διάφορων κατηγοριών έγγραφα που ο τελευταίος εφύλαττε: συμβάσεις απλών-πρόσκαιρων αγροτικών μισθώσεων, επίμορτες αγροληψίες, γενικότερες διηνεκείς σχέσεις, χρεωστικά ομόλογα, συμβάσεις υποθήκης, εκτιμήσεις κ.ά.

Αναλυτική και η επόμενη συμβιβαστική πράξη, με τον ίδιο αγροδότη-πιστωτή. Αξιοσημείωτα στοιχεία: η ισχύς της αλληλέγγυας ευθύνης, καθώς και η επί της ουσίας ενεχυρίαση ζώων των οφειλετών, τα οποία αυτοί χρησιμοποιούν στις γεωργικές τους εργασίες. Παρατηρούμε δε ότι ο αγροδότης συνάπτει παρεμφερείς και ποικίλες οικονομικές σχέσεις με διάφορα πρόσωπα (αγρολήπτες, εμφυτευτές κ.ά.). Την 1η Νοεμβρίου 1794⁸³⁷, εις το απαλάτιον Δομινικάλ του ευγενεστάτου αρχόντου signor Αγγέλου Νικολάου Ματζολένη, στο χωριό Μαγουλάδες, ο συμβολαιογράφος καταγράφει όλες τις οφειλές: λάδι, βόδια, φούφουρα, σολιάτικα σιταριού: 2½ μουτζούρια κούλουμα, σολιάτικα: 3 λίρες, σολιάτικα: ένα ζευγάρι/έτος, όλα τον κάθε χρόνο, και αυτό δια σάλδο⁸³⁸ σολιάτικα: 2 ξέστες ελαιόλαδο/εσοδεία δια σάλδο⁸³⁹, ομοίως του ίδιου έτους 100 ρεάλια (προς 10 λίρες/έκαστο), όπως αναφέρονται στο σχετικό έγγραφο διευθέτησης της διαφοράς⁸⁴⁰ (τρανζατζιόν⁸⁴¹), καθώς και οτιδήποτε

⁸³⁶ Ιταλ.: compresa: συμπεριλαμβανομένη.

⁸³⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 12, φ. 9ν.

⁸³⁸ Με ημερομηνία: 31 Αυγούστου του ίδιου έτους. Ιταλ.: saldo: ανεξόφλητο ποσό, υπόλοιπο.

⁸³⁹ Με ημερομηνία: 31 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους.

⁸⁴⁰ Στις 3 Σεπτεμβρίου 1772, στα κατάστιχα του θανόντα συμβολαιογράφου Τουμάζου Χαγιάννη.

⁸⁴¹ Ιταλ.: transazione: συναλλαγή, αλλά και: διευθέτηση διαφοράς, δικαιοπραξία, συμβιβασμός.

άλλο *εξαίρετον εις γενικόν τρόπον*, τα οποία ο Άγγελος Νικόλαος έχει να λάβει για αυτόν, αλλά και ως κληρονόμος (εκ *σουτζεσιόνος*⁸⁴²) του θανόντα Σπυρίδωνα Ματζολένη, αδελφού του, από τους αδελφούς *κυρ* Αναστάση και *κυρ* Γιάννη Γιωργάτου, από το ίδιο χωριό. Τα δύο μέρη προβαίνουν σε *καθαρόν, και τέλειον λογαριασμόν*, και οι αδελφοί Γιωργάτου δηλώνονται ως *καθαροί και αληθινοί χρεοφελέται* προς τον Ματζολένη για 82 βενετικά τάλαρα και 19 λίρες, έτσι εκτιμημένα από κοινού για όλα τα ανωτέρω αγαθά, καθαρά από όλα τα *δοσίματα* τα οποία τα αδέλφια είχαν να δώσουν έναντι των οφειλών τους από προηγούμενα έτη. Επιπλέον, οι ίδιοι δηλώνονται οφειλέτες και για 22 ξέστες και 1 μίλτρο ελαιόλαδο, όλα *δια σάλδο (ος ήριτε*⁸⁴³). Επειδή δε επρόκειτο ο Ματζολένης να προσφύγει στη δικαιοσύνη, προκειμένου να ικανοποιηθεί (*να τους ασηκώσει με το μέσον, και άττα της Δικαιοσύνης*), τα δύο αδέλφια τον παρακάλεσαν και αυτός συμφώνησε στον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Οι δύο αδελφοί δηλώνονται καθαροί και αληθινοί χρεοφειλέτες σε όλα τα αναφερθέντα ποσά. 2. Και οι δύο αναλαμβάνουν αλληλέγγυα ευθύνη, δηλαδή υπόσχονται από κοινού (*με τον πλέον στενότατον δεσμόν της ινσολιδιτάς*) να καταβάλουν στον Ματζολένη τα ανωτέρω 82 τάλαρα και 19 λίρες σε τρεις δόσεις, με έναρξη από τον Αύγουστο του 1795 και για τα επόμενα δύο έτη, με τη διευκρίνιση ότι στις δύο πρώτες δόσεις θα καταβάλουν 25 τάλαρα/έκαστη, ενώ στην τρίτη δόση: 32 τάλαρα και 19 λίρες. Όσον αφορά την οφειλόμενη ποσότητα ελαιολάδου, θα τη δώσουν σε δύο εσοδείες: 11 ξέστες και 1 μίλτρο τον Δεκέμβριο του 1795, και 11 ξέστες τον Δεκέμβριο του 1797. 3. Εάν τα δύο αδέλφια δεν φανούν συνεπείς σε κάποιες από τις δόσεις ή σε τμήμα αυτών, θα χάνουν το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού⁸⁴⁴. 4. Εκτός από τη δέσμευση όλων των περιουσιακών τους στοιχείων, όπως και στην πράξη της 29ης Οκτωβρίου με πρώτο συμβαλλόμενο ομοίως τον Ματζολένη, τα δύο αδέλφια θέτουν ως εγγύηση και τα δύο βόδια αυτών (*καματερά*)⁸⁴⁵, καθώς και μία φοράδα με το πουλάρι της⁸⁴⁶. 5. Εάν δεν καταβληθούν οι δόσεις, ο Ματζολένης θα έχει το δικαίωμα να λαμβάνει την πληρωμή του από τα προαναφερθέντα περιουσιακά στοιχεία των αδελφών έως την αποπληρωμή των οφειλών. 6. Ένας εκ των δύο αδελφών υποχρεούται να μπει *ελαιοτρουβιάρης*, με ήμισυ μερίδιο σε ένα από τα ελαιοτριβεία του Ματζολένη, που βρίσκονται στο ίδιο χωριό, βάζοντας σε αυτό και ολόκληρη τη δική τους παραγωγή για όλο το χρονικό διάστημα που αυτοί θα είναι οφειλέτες. 7. Όσον αφορά τα τρέχοντα σολιάτικα για το

⁸⁴² Ιταλ.: *successione*: διαδοχή, κληρονομία. Επισημαίνουμε τη λατινογενή λέξη με τη λόγια ελληνική κατάληξη.

⁸⁴³ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

⁸⁴⁴ Βλ. και προηγούμενη πράξη, της 29ης Οκτωβρίου, αρ. 3, αλλά και για επόμενους όρους.

⁸⁴⁵ Το ένα εις *τρίχα άσπρη* και το άλλο εις *τρίχα κόκκινη*.

⁸⁴⁶ Και τα δύο ζώα εις *τρίχα κόκκινη*.

σιτάρι, χρηματικά ποσά, κοτόπουλα και ελαιόλαδο, τα δύο αδέλφια υπόσχονται να είναι συνεπείς στην εμπρόθεσμη πληρωμή αυτών, με έναρξη από τις 31 Αυγούστου του 1795 και *το σοδερό* από τον Δεκέμβριο του 1796 και ούτω καθεξής, *με τους διαδόχους τους δια πάντοτε*. 8. Ο Ματζολένης, παρουσία του συμβολαιογράφου και μαρτύρων, παρέδωσε *ξεσχισμένα* στα δύο αδέλφια τρία έγγραφα για ποσότητες λαδιού και για μία δαμάλα. 9. Όσες εγγυήσεις⁸⁴⁷ βρεθούν *εις χείρας* των δύο αδελφών, τόσον εκ χειρός των Ματζολένη ή των γραμματέων αυτών, να θεωρούνται ότι περιλαμβάνονται σε αυτόν το διακανονισμό.

Η καταγραφή της αξίας ακινήτων και κινητών αγαθών, τα οποία μεταβιβάζονται ή μισθώνονται, είναι δηλωτική των συναλλακτικών ηθών της εποχής και παρέχει στον ερευνητή τη δυνατότητα κατανόησης και άλλων κατηγοριών οικονομικών συναλλαγών, συνθηκών και καταστάσεων⁸⁴⁸. Οι εμπλεκόμενοι, με την αρωγή των ειδικών εμπειρογνομόνων εκτιμητών-κριτών, συνηθέστατα στοχεύουν στο δίκαιο καθορισμό αυτής της αξίας, χωρίς αυτό να είναι πάντοτε εύκολο, κυρίως όταν αυτές οι τιμές μεταβάλλονται ή όταν πρόκειται για αγαθά τα οποία δεν έχουν παραχθεί κατά τη σύναψη της σχετικής συμφωνίας. Στις 25 Αυγούστου 1795⁸⁴⁹, βάσει συμβολαιογραφικής πράξης⁸⁵⁰, ο Στεφανής Τζαδήμας, από το χωριό Σιναράδες, είχε λάβει την κυριότητα από τον θανόντα πλέον Κωνσταντίνο Μαγδαληνό 63 μικρών και μεγάλων ελαιοδέντρων και 2 αμπελιών, ελεύθερων από κάθε βάρος, στην τιμή των 555 δουκάτων. Αυτά τα περιουσιακά στοιχεία *ήταν εις δίκαιον* του θανόντα πλέον Δημήτρη Παρή, ο οποίος, από κοινού με τον θανόντα επίσης αδελφό Πέτρο, όφειλαν 2.187 λίρες στον Κάπο Στάμο Αλαμάνο και στον θανόντα Λουκάνη Δουκάκη, πατέρα του παρόντος Σπύρου, ο οποίος εκπροσωπεί και τα αδέλφια του. Αυτό το χρηματικό ποσό αφορούσε την εκτίμηση που ο Στάμος και ο Λουκάνης έκαναν με την *κυράτζα* Ζαμπετούλα, σύζυγο και επικαρπώτρια του ανωτέρω Δημήτρη. Τα δύο μέρη προβαίνουν στον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Οι Αλαμάνος και Δουκάκης επιβεβαιώνουν την παραπάνω πράξη μεταβίβασης κυριότητας. 2. Μετά την 18η Οκτωβρίου κάθε έτους, εάν τα ελαιόδεντρα παράγουν καρπό, το κάθε μέρος θα ορίσει έναν *πρακτικόν* για την εκτίμηση αυτής της παραγωγής και όσες *αλεσιές χοντρές* έχουν 24 μιζούρια τις *αποκόβουν* για 4 ξέστες ελαιόλαδο, για τη χρονιά της σοδειάς, ενώ για την άσοδη χρονιά, όπως ορίσει η *μεγάλη Εκκλησία*. 3. Όλη η

⁸⁴⁷ Βλ. και πράξη της 29ης Οκτωβρίου, αρ. 12.

⁸⁴⁸ Ενδεικτικές τιμές, κατά τον 17ο αιώνα: ετήσιο μίσθωμα οικίας: 8-15 δουκάτα, τιμή πώλησης μίας ξέστας ελαιολάδου: 12 λίρες, τιμή πώλησης ενός αλόγου: 12-16 ρεάλια. F. KARLAFTI-MOURATIDI, *Aspects de la vie économique à Corfou au milieu du 17ème siècle*, Αθήνα 2005, σσ. 54, 72, 82.

⁸⁴⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 18, φ. 22ν.

⁸⁵⁰ Στις 15 Αυγούστου 1791, στο συμβολαιογράφο Ιωάννη Ανδρόνη.

παραγωγή θα θεωρείται μισθωμένη στον Τζαδήμα, από την ποσότητα δε του ελαιολάδου αυτής της μίσθωσης θα παραδίνει το ήμισυ στον Αλαμάνο και στα αδέρφια Δουκάκη έναντι του χρέους τους. 4. Δύο ημέρες μετά από αυτήν την εκτίμηση, ο Τζαδήμας υποχρεούται να παραδίνει στους Αλαμάνο και Δουκάκη ένα *σημείωμα* (στον κομιστή), από έμπορο πραγματευτή της *πιάτζας*, δυνάμει του οποίου ο πραγματευτής θα υπόσχεται να τους πληρώνει τη μισή ποσότητα ελαιολάδου αυτής της μίσθωσης στην καλύτερη τιμή που θα ισχύει κατά το μήνα Ιανουάριο κάθε χρονιάς. 5. Εάν ο Τζαδήμας δεν δώσει το παραπάνω σημείωμα, υποχρεούνται να το δίνουν ο Στάμος και οι αδελφοί Δουκάκη και να μαζεύουν αυτοί την παραγωγή, υπολογίζοντας την ίδια τιμή. 6. Από τις 2.187 λίρες τα δύο μέρη αφαίρεσαν 427 λίρες για τις 10 ξέστες και 4 μίλιτρα λάδι, το οποίο ο Στάμος και ο Λουκάνης είχαν λάβει από τον Μαγδαληνό. Αφαιρούνται, επίσης, 262 λίρες και 10 σολδία για 5 ξέστες και 5 μίλιτρα λάδι, τα οποία ο Στάμος και ο Δουκάκης είχαν ήδη λάβει, συνολικά: 689 λίρες και 10 σολδία. Το υπόλοιπο ποσό⁸⁵¹ θα το καταβάλουν με τους προαναφερθέντες τρόπους, ενώ σημειώνεται ότι μετά την αποπληρωμή του χρέους ο Τζαδήμας θα είναι *κύριος, καθολικός νοικοκύρης, και εξουσιαστής, και να έχει, και χαίρεται καθώς και πρότερον απείρακτο, ειρηνικό, και αιώνιο το ποσέσσο όλων των περιουσιακών του στοιχείων*. Τα δύο μέρη παραιτούνται αμοιβαίως των απαιτήσεών τους βάσει των εγγράφων της διαφοράς τους και συμψηφίζουν τα έξοδα που κατέβαλαν για αυτήν την κρίση.

Ζητήματα ποιότητας της παραδοτέας ποσότητας, επίσης, αποτελούν αντικείμενα διενέξεων. Στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της εμπιστοσύνης μεταξύ των προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους μέσω σύμβασης, τεκμαίρεται ότι οι ενέργειες αυτών θα είναι έννομες καθ'όλη τη διάρκεια της συμβατικής τους σχέσης. Ωστόσο, αυτό δεν είναι πάντοτε δεδομένο. Στις 8 Μαΐου 1795⁸⁵², στην πατρική οικία του *Ευγενούς signor Δοτόρ* Στάμου Ροδόσταμου, στη συνοικία⁸⁵³ της Υπαπαντής του Χριστού, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις 138 ξέστες λάδι, τις οποίες ο *Αντρίας* Πολίτης, από το προάστιο του Σαρρόκο, οφείλει στον Ροδόσταμο για την αγροτική μίσθωση (*πάκτος*) των ελαιοδέντρων του για τις εσοδείες 1791-2 και 1793-4, βάσει σχετικών εγγράφων⁸⁵⁴. Για αυτές τις ποσότητες ο Πολίτης έδωσε στον

⁸⁵¹ Στο έγγραφο έχει γίνει λάθος στην αφαίρεση και σημειώνεται ότι το υπόλοιπο ποσό είναι 1.197 λίρες και 10 σολδία, αντί του ορθού: 1.497 λίρες και 10 σολδία.

⁸⁵² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 15, φ. 40ν.

⁸⁵³ Και η ίδια η πόλη της Βενετίας ήταν χωρισμένη σε συνοικίες-ενορίες (*contrade*), οι οποίες ελάμβαναν το όνομα του αντίστοιχου ναού. LANE, *Βενετία*, σ. 153.

⁸⁵⁴ Για τις 60 ξέστες το έγγραφο της 16ης Νοεμβρίου 1791 (συμβολαιογράφος: Ανδρέας Σαράτζης) και για τις 78 ξέστες τα έγγραφα με ημερομηνία: 18 και 19 Δεκεμβρίου 1793 αντιστοίχως.

Ροδόσταμο μόνον 72 ξέστες και μάλιστα λάδι νοθευμένο (*σπόρκο*⁸⁵⁵), τις οποίες όμως ο Ροδόσταμος *από αγαθοσύνην του* το θεώρησε ως καθαρό (*λαμπάντε*). Για τις υπόλοιπες 66 ξέστες ο Ροδόσταμος επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη, αλλά ο Πολίτης τον παρακάλεσε και οδηγήθηκαν στον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Ο Πολίτης δηλώνει οφειλέτης. 2. Εκτίμησαν το λάδι προς 60 λίρες/ξέστα⁸⁵⁶, ενώ η τρέχουσα τιμή του είναι 72 λίρες. 3. Ο Πολίτης δεσμεύει και υποθηκεύει όλα του τα περιουσιακά στοιχεία *προς φόντο της περπετουιτάς*. 4. Ο Πολίτης υποχρεούται, κάθε χρόνο, την τελευταία ημέρα του Δεκεμβρίου, να κομίζει στην οικία του Ροδόσταμου 9 ξέστες καθαρό λάδι. 5. Η διηνεκής μίσθωση (*περπετουιτά*⁸⁵⁷) του λαδιού εκτιμήθηκε προς 73 δουκάτα και 2 λίρες/ξέστα (660 δουκάτα) (καταγεγραμμένη αποδοχή μίας εκτίμησης αντί τριών) και επειδή αυτό το ποσό συμψηφίζεται με το ανωτέρω χρέος, ο Πολίτης δηλώνει πληρωμένος και υπόσχεται να καταβάλλει εμπρόθεσμα το σολιάτικο. 6. Όποτε ο Πολίτης, ή οι κληρονόμοι του έχουν τη δυνατότητα να επιστρέψουν τα 660 δουκάτα ή και το ένα τρίτο αυτών, να το πράξουν, υπό τον όρο όμως ότι εκείνη την περίοδο θα υφίσταται η καταβλητέα ποσότητα του σολιάτικου (*ματουράδο*⁸⁵⁸).

Υπεύθυνοι για τη διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων των περιουσιακών στοιχείων των μοναστηριών ήταν οι μοναχοί ή οι μοναχές αυτών, οι οποίοι καλούνται, όταν απαιτείται, να συμμετάσχουν ως συμβαλλόμενοι σε δικαιοπραξίες μισθώσεων ακινήτων, αλλά και των εισοδημάτων του μοναστηριού, σε δικαιοπραξίες αγοραπωλησιών παραγόμενων ποσοτήτων αγροτικών προϊόντων αυτού, καθώς και σε ποικίλες άλλες συμβάσεις οικονομικού χαρακτήρα που αφορούσαν το μοναστήρι. Χρέος που προκύπτει από τη μίσθωση των εισοδημάτων ενός μοναστηριού περιγράφει η παρακάτω πράξη. Συγκεκριμένα, στις 12 Φεβρουαρίου 1783⁸⁵⁹, στο γυναικείο μοναστήρι⁸⁶⁰ των Αγίων Θεοδώρων, στην περιοχή της Στρατιάς, εμφανίστηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου η *πανοσιότατη κυρία* μοναχή Θεοδοσία, *κατά κόσμον* Βούλγαρη⁸⁶¹, η οποία είναι καθηγούμενη, οι *οσιότατες κυρίες*

⁸⁵⁵ Ιταλ.: sporco: βρώμικος.

⁸⁵⁶ Σύνολο: 3.960 λίρες (660 δουκάτα).

⁸⁵⁷ Ιταλ.: perpetuità: μονιμότητα, διηνεκές, αιωνιότητα.

⁸⁵⁸ Ιταλ. maturato: ώριμο, αλλά και: αποκτηθέν, συμπληρωθέν.

⁸⁵⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 94 (4), φ. 2r.

⁸⁶⁰ Υπήρχαν στην Κέρκυρα τέσσερις γυναικεία μοναστήρια: της Υπεραγίας Θεοτόκου Λαμποβίτισσας, της Αγίας Ευφημίας, των Αγίων Θεοδώρων και του Αγίου Νικολάου του Κατζίνα. ΣΠ. ΚΑΡΥΔΗΣ – Π. ΤΖΙΒΑΡΑ, *Η ιερά μονή Αγίων Θεοδώρων Στρατιάς Κέρκυρας*, Αθήνα 2009, σ. 9.

⁸⁶¹ Για τη μοναχή Θεοδοσία Βούλγαρη, βλ. και ΚΑΡΥΔΗΣ – ΤΖΙΒΑΡΑ, *Η ιερά μονή Αγίων Θεοδώρων Στρατιάς*, σσ. 49, 274.

μοναχές Χαριτίνη, κατά κόσμον Πιέρη⁸⁶², και Ευφημία, κατά κόσμον Πετριτή, οι οποίες διαβιούν στο μοναστήρι, μαζί με άλλες τρεις μοναχές, καθώς και ο ευγενής κύριος Ιάκωβος Ρίκης, ο οποίος είναι εκπρόσωπος του *απόντα signor dotór* Ιωάννη Πολίτη, *κολεγάτος* και κυβερνήτης του μοναστηριού, όπως και ο Νικόλαος και ο Αντώνης Κούρκουλος, πατέρας και υιός, και ο *signor* Ιζάκ Μούλης, ο οποίος συμβάλλεται εκ μέρους του πατέρα του Σαμουέλ Μούλη⁸⁶³. Οι προαναφερθέντες συμφώνησαν στα εξής:

Πρώτον, επειδή οι Κούρκουλοι δεν δύνανται να καταβάλουν την πρώτη δόση (τον επόμενο Φεβρουάριο) της πακτωσιάς των εισοδημάτων του μοναστηριού που είχαν αυτοί αναλάβει με συμβολαιογραφικό έγγραφο⁸⁶⁴, παρά μόνον με την παρακαταθήκη των 200 ταλάρων της *ρεγγίνας*, που βάσει συμβολαιογραφικού εγγράφου⁸⁶⁵ βρίσκονται στα χέρια του εγγυητή τους Εμμανουήλ Μούλη. Επειδή λοιπόν οι *ευλαβέστατες* μητέρες θέλησαν να διευκολύνουν, στο μέτρο του δυνατού, τους προαναφερθέντες *παχτωνάριους*, δηλώνουν ότι αποδέχονται τις παρακλήσεις αυτών και δέχονται να λάβουν το ποσό των 200 ταλάρων, με ξεκάθαρο όρο και εγγύηση ότι, που υπολογίζεται σε 91 χρυσά τσεκίνια, τα 64 τσεκίνια να θεωρούνται ως εξασφάλιση της προαναφερθείσας δόσης. Για τα υπόλοιπα 27 τσεκίνια, ορίζεται αυτά να θεωρηθούν ποσό έναντι του χρέους που είχαν οι Κούρκουλοι σε ποσότητα ελαιολάδου. Πράγματι, ενώπιον του συμβολαιογράφου, ο Εμμανουήλ Μούλης κατέβαλε στις μοναχές τα 200 τάλαρα. Στη συνέχεια, ο ίδιος δηλώνει ότι δεν επιθυμεί πλέον να είναι εγγυητής των παραπάνω, διότι δεν είναι σε θέση να πληρώνει και να απολογείται για τις μη καταβολές των δόσεων της μίσθωσης. Εύλογη ενδεχομένως να μπορούσε να χαρακτηριστεί η άρνηση του εγγυητή, εφόσον ύστερα από το πέρας ενός μεγάλου χρονικού διαστήματος, κατέβαλε ο ίδιος το ποσό και έτσι εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις αυτών που τον είχαν θέσει ως εγγυητή. Έτσι, τόσο οι μοναχές, όσο και ο κυβερνήτης του μοναστηριού, ο Ιωάννης Πολίτης απαλλάσσουν τον Εμμανουήλ από αυτήν του την ιδιότητα και τον καθιστούν πλέον ελεύθερο (*αναζήτητον*). Επιπλέον, σχετικά με την εγγύηση των υπόλοιπων δόσεων που έχουν υπολογιστεί, ορίζεται ότι οι δόσεις θα είναι τρεις, καταβλητέες κατά τους επόμενους τρεις μήνες αντιστοίχως. Μάλιστα για την εγγύηση της αποπληρωμής, ο πατέρας και ο υιός θέτουν σε υποθήκη την οικία, στην οποία αυτοί διαμένουν, η οποία βρίσκεται στην περιοχή της *Αγίας Μεγαλομάρτυρος Χριστού Παρασκευής*. Διευκρινίζεται ότι, σε

⁸⁶² Για τη μοναχή Χαριτίνη Πιέρη, βλ. και ΚΑΡΥΔΗΣ – ΤΖΙΒΑΡΑ, *Η ιερά μονή Αγίων Θεοδώρων Στρατιάς*, σσ. 86, 126.

⁸⁶³ Ο οποίος είχε το παρωνύμιο: *αχαμνός*: πολύ αδύνατος, λιπόσαρκος, καχεκτικός, αρχ. ελλ.: χαῦνος.

⁸⁶⁴ Στις 6 Απριλίου 1780.

⁸⁶⁵ Στις 5 Απριλίου 1780.

περίπτωση που η καταβολή μίας δόσης καθυστερήσει ή δεν πραγματοποιηθεί ή κάποια από τις ανειλημμένες υποχρεώσεις δεν εκπληρωθεί, άμεσα, και χωρίς καμία άλλη διαδικασία, η υποθηκευμένη οικία (βάσει εγγράφου, στις 6 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους) θα περιέλθει στην κυριότητα της μονής. Τέλος, οι Κούρκουλοι δηλώνουν πως δεν θα αναιρέσουν τους όρους και τις ρήτρες της αγροτικής μίσθωσης και θα αναγνωρίσουν την ιδιοκτησία του μοναστηριού, χωρίς να προβάλουν οιαδήποτε εναντιότητα.

II. Προσφυγή στη διαιτησία

Η πλημμελής ανταπόκριση εκ μέρους των συμβαλλομένων στις υποχρεώσεις που απορρέουν και από τις συμβάσεις εμφυτεύσεων οδηγούσε σε τυπική ή και άτυπη καταγγελία της σύμβασης, μέσω της προσφυγής είτε σε ένδικα μέσα είτε στην αιρετοκρισία. Όπως το σημειώσαμε και αλλού, εφόσον ο αριθμός των κριτών-διαιτητών παραμένει, σχεδόν σε διαχρονικό επίπεδο, σταθερός, δηλαδή δύο ή τρεις κριτές, είναι αξιοσημείωτο όταν την υπόθεση αναλαμβάνει ένας μόνον κριτής. Προς ερμηνεία δε προσφέρεται το γεγονός ότι ο συμβολαιογράφος δεν ασχολείται με το να καταγράψει τους λόγους αυτής της επιλογής, ενώ ο ίδιος θεωρεί έγκυρες και αυτές τις διαιτητικές αποφάσεις. Εάν δεν είχαν ορισθεί δύο ή και τρεις κριτές στην αρχική συμφωνία και στη συνέχεια αποχώρησαν υπαιτίως ή ανυπαίτιως, ενδέχεται η επιλογή του ενός κριτή να οφείλεται στην εξαιρετική φήμη της οποίας αυτός έχαιρε για την ικανότητά του να επιλύει διαφορές. Η ακόλουθη πράξη είναι ιδιαιτέρως σημαντική, επειδή μας παρέχει πλήθος διαφορετικών στοιχείων επί των σχετικών ζητημάτων. Το Δεκέμβριο του 1760⁸⁶⁶, εμφανίζεται στο συμβολαιογράφο ο *Nobil, et Eccelente Signor Dotor Giovanni Antonio Varucca*⁸⁶⁷ και καταθέτει προς καταχώρηση στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα έγγραφο υπογραφέν από τον ίδιο, το οποίο αφορά απόφασή του ως κριτή, βάσει του συνυποσχετικού, της 4ης του ίδιου μηνός, που συνήψε ο *Signor Angello Vettor Capodistria*, εξ ονόματός του, και εξ ονόματος της *onoranda Signora Saffirella Schiadan*, θείας του, με τον Αναστάσιο Μπράτο, από το χωριό των Καλαφατιώνων. Ακολουθεί η διαιτητική απόφαση επί των διαφορών μεταξύ του Καποδίστρια, ως *ντιρετάριου*⁸⁶⁸, και του Μπράτου, ως *κολόνου*. 1. Ο Μπράτος υποχρεούται να παραδώσει στον Καποδίστρια 2½ ξέστες καλής ποιότητας

⁸⁶⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 10, φ. 29ν.

⁸⁶⁷ Ο Ιωάννης-Αντώνιος και ο αδελφός του Φραγκίσκος Βαρούχας αγωνίστηκαν με δικό τους στρατιωτικό σώμα στην πολιορκία του 1716. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 47.

⁸⁶⁸ Ιδιοκτήτης κτήματος που δίδεται προς εμφύτευση.

(*puro, e buono*) κρασί, από το αμπέλι *Schiadan*. 2. Ο Μπράτος υποχρεούται να πληρώσει στον Καποδίστρια $2\frac{1}{2}$ *quarti* σιτάρι, συμφωνηθέν μερίδιο μεταξύ των μερών, από την τελευταία εσοδεία. Σχετικά δε με το λινάρι, ισχύει η αγωγή (*azione*) του Καποδίστρια προς τον Θοδωρή, αδελφό του Μπράτου, αφού αυτός έκανε τη συγκομιδή του λιναριού. 3. Ο Αναστάσιος δίδει όρκο ότι ο ίδιος δεν προέβη στη συγκομιδή καρπών από τα ελαιόδεντρα, τα οποία ανήκουν στο μερίδιο του Καποδίστρια, όπως παραπάνω, ούτε ανέθεσε σε άλλους αυτή την εργασία, ούτε γνωρίζει εάν άλλοι την έκαναν, τουλάχιστον μέχρι την έκδοση αυτής της διαιτητικής απόφασης. Σημειώνεται δε ότι, εφόσον δίδεται ο όρκος και δεν υπάρχει ένσταση, παύει οποιαδήποτε αξίωση (*azione*) ικανοποίησης εκ μέρους των κτητόρων. 4. Βάσει του όρκου, αλλά και άλλων αποδείξεων για τη ζημία (*manomissione*) του Αναστάσιου επί των καρπών αυτών των ελαιοδέντρων, αυτός υποχρεούται να καταβάλει το μερίδιο που ορίζεται στην αντίστοιχη σύμβαση εμφύτευσης (*instromento colonico*)⁸⁶⁹. 5. Εφόσον, εντός τριών ημερών, δεν υπάρξει κάποια εξαπάτηση εκ μέρους του Μπράτου, σχετικά με την ποσότητα που αυτός πρέπει να μεταφέρει στο ελαιοτριβείο Σκιαδά, όλον τον καρπό που έχει πέσει και αυτόν που θα πέσει μέχρι το τέλος της τρέχουσας ετήσιας παραγωγής λαδιού (*ogliata*). Αφού δηλαδή αφαιρεθεί το κέρδος του ελαιοτριβείου, ο Μπράτος οφείλει να παραδώσει στους συνεταίρους κτήτορες τα μερίδια που τους αναλογούν, ενώ οι τελευταίοι διατηρούν το δικαίωμα να υποχρεώσουν τον Μπράτο να ορκισθεί για το αληθές της ποσότητας της εσοδείας σύμφωνα με τη ρήτρα αποζημίωσης (*obblazione*)⁸⁷⁰ του Καποδίστρια. 6. Στο ενδεχόμενο να υπάρξουν νέες εγκαταστάσεις *d'incalmatura*⁸⁷¹ στην τοποθεσία Αυλωνίτη, τα ενδιαφερόμενα μέρη θα ενεργήσουν κατά τα συμφέροντά τους. Ακολουθεί η δήλωση του κριτή (*Così sento come Giudice Arbitre definitor*⁸⁷² *assunto*) και η εκ μεταφοράς υπογραφή του και αμέσως μετά η δήλωση του συμβολαιογράφου ότι καταχώρησε στα βιβλία του την εν λόγω απόφαση, ενώ έπεται η αυθεντική υπογραφή του κριτή: *Giovanni Antonio Varucca, Giudice Arbitre, affermo*.

Ένας συχνότατος λόγος αντιδικίας περί αγροτικών ακινήτων και κυρίως αγροτεμαχίων αφορούσε την έκταση αυτών. Σε μία εποχή που δεν υπήρχαν ιδιοκτησιακά έγγραφα, στα οποία να καταγράφεται η ακριβής θέση και η έκταση του

⁸⁶⁹ Συναφθείσα στις 12 Οκτωβρίου 1712.

⁸⁷⁰ Αποζημίωση και παύση της μήνυσης.

⁸⁷¹ Incalmar: συνδέω, ενώνω. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 333.

⁸⁷² Το ρήμα *definire* με τη σημασία του λύνω, διευθετώ.

ακινήτου, εμπλεκόμενοι προβαίνουν σε καταγγελία και στις παρεπόμενες ενέργειες όταν θεωρήσουν ότι πλήττονται τα ιδιοκτησιακά τους συμφέροντα. Στις 9 Αυγούστου 1795⁸⁷³, για όλες τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των Κοσμά και Γιάννη, αδελφών Μέριανου, και του Κάπο Στάμου Αλαμάνου, όλοι από το χωριό Σιναράδες, σχετικά με την έκταση των αμπελιών, τα οποία *υπόταξαν* προς τον Αλαμάνο σε ήμισυ μερίδιο βάσει εγγράφου⁸⁷⁴, δηλαδή εάν αυτά τα αμπέλια είναι έκτασης 6½ μίζουρίων. Τα δύο μέρη λοιπόν προβαίνουν στη σύναψη αυτού του συνυποσχετικού διαιτησίας και οι αδελφοί Μέριανου εκλέγουν ως κριτή τον Ανδρούτσο Γραμμένο και ο Αλαμάνος τον Κωνσταντή Βασιλάκη, και οι δύο από το παραπάνω χωριό, προκειμένου αυτοί να μεταβούν επί τόπου και, *μετά φόβου Θεού, και της ψυχής τους*, και να πραγματοποιήσουν τις απαιτούμενες μετρήσεις και, εάν είναι περισσότερα από τα 6½ μίζουρια, να αφήνουν *το περίσσευμα* στους αδελφούς Μέριανου, ενώ, εάν είναι λιγότερα, οι τελευταίοι υποχρεούνται να αποζημιώσουν τον Αλαμάνο από τα περιουσιακά τους στοιχεία. Σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των δύο κριτών, ως είθισται, αυτοί έχουν τη δυνατότητα να εκλέξουν και τρίτο. Ως συνέχεια, στις 18 Αυγούστου 1795⁸⁷⁵, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο οι ανωτέρω κριτές και δήλωσαν ότι μέτρησαν τα αμπέλια *με σκοινί* και διαπίστωσαν ότι είναι οκτώ μίζουρια, επειδή περιλαμβάνεται και ένα κομμάτι αμπέλι 1½ μίζουρίου, το οποίο είναι στην κορυφή και το χωρίζει ο δρόμος της Υπεραγίας Θεοτόκου Δικαίας, και το οποίο θα μένει προς όφελος των αδελφών Μέριανου. Σε επόμενη πράξη, τα δύο μέρη ζητούν από το συμβολαιογράφο να τους αναγνώσει την απόφαση των κριτών, την οποία βεβαιώνουν και επικυρώνουν. Επειδή δε, βάσει της πράξης του 1790, ο Αλαμάνος έβαλε κολόνους τους δύο αδελφούς στα ανωτέρω αμπέλια και τα ελαιόδεντρα, με τον όρο ότι, εάν χρειαστεί να *χριοθούν* (sic) το κρασί αυτών των αμπελιών, να *το ασηκώνουν* από τον Αλαμάνο, προς 26 λίρες/χοντρήν βαρέλα, οι αδελφοί Μέριανου συμφωνούν να πωλούν στον Στάμο ολόκληρη την ποσότητα του κρασιού *του κολονικού τους διρίτου* των παραπάνω αμπελιών προς 1½ ασημένιο βενέτικο *τάλαρο/χοντρή* βαρέλα. Διευκρίνισαν δε ότι, εκτός από τα 335 δουκάτα, τα οποία οι αδελφοί Μέριανου υποσχέθηκαν να καταβάλουν στον Αλαμάνο για να ελευθερώσουν τα αμπέλια βάσει της ανωτέρω συμβολαιογραφικής πράξης, ο τελευταίος δεν απαιτεί τίποτε άλλο από τους αδελφούς Μέριανου, οι οποίοι και αυτοί δεν απαιτούν τίποτε από τον Αλαμάνο μετά από αμοιβαίες παραιτήσεις απαιτήσεων.

⁸⁷³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 18, φ. 13ν.

⁸⁷⁴ Στις 3 Μαρτίου 1790, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Στέφανου Αρβανιτάκη.

⁸⁷⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 18, φ. 17ν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω περίπτωση όχι μόνον επειδή αφορά αντιδικία μεταξύ πατέρα και υιού, αλλά και επειδή γίνεται αναλυτικότερη καταγραφή των απαιτήσεων των δύο μερών. Μέσω αυτής διαφαίνεται η προσφορά του υιού στην κάλυψη των αναγκών της οικογένειας αλλά και στην κοινή τους συντροφία γενικότερα. Στις 20 Αυγούστου/την 1η Σεπτεμβρίου 1828⁸⁷⁶, εμφανίστηκαν στο συμβολαιογράφο οι κριτές για να ανακοινώσουν τις αποφάσεις τους σχετικά με τις διαφορές που είχαν ο Παναγιώτης Κορίκης με τον υιό του Σπυρίδωνα, βάσει σχετικού συνυποσχετικού⁸⁷⁷. Οι κριτές έλαβαν γνώση της υπόθεσης από τις καταθέσεις των δύο μερών. Ειδικότερα, καταγράφεται ότι ο Σπύρος, κατά διαστήματα, εργαζόταν για το κοινό όφελος της *φαμίλιας* τους και μάλιστα ότι συνεισέφερε σε μεγάλο βαθμό και ότι βοήθησε τον πατέρα του στις εμπορικές του δραστηριότητες (*εις ταις πραγματείαις ταις οποίαις ο πατήρ εκινούσε και έκανε*). Τονίζεται ακόμα πως το ίδιο εξακολούθησε να κάνει ο Σπύρος ακόμη και για το διάστημα, κατά το οποίο ο ίδιος χρειάστηκε να λείπει από την οικογένεια και ο πατέρας του είχε παραδώσει σε αυτόν προσωρινά κάποια αγαθά από το πατρικό του μερίδιο και τον έκανε και μέλος της συντροφίας του. Αξιοσημείωτη είναι η δήλωση του πατέρα ότι η διαγωγή του υιού του σχετικά με τη διαχείριση των υποθέσεων της οικογένειάς τους, καθώς και του εμπορεύματος της συντροφίας τους είναι άξια επαίνου. Παρ' όλα αυτά, του ζήτησε να του παραδώσει τους λογαριασμούς, γι' αυτό και οι κριτές κάλεσαν τα δύο μέρη να δώσουν τις σχετικές εξηγήσεις. Βάσει λοιπόν εγγράφων, ο πατέρας ζήτησε από τον Σπύρο 195 τάλαρα, ποσό το οποίο ο Σπύρος είχε στην κατοχή του από τα *αγαθά της πακτωσιάς Δουόδου*. Ωστόσο, ο Σπύρος υποστήριξε πως, σύμφωνα με το λογαριασμό *της πακτωσιάς* με το σύντροφό του Καζιάνη⁸⁷⁸, έλαβε 771 τάλαρα, από τα οποία έδωσε στον Δοήτη⁸⁷⁹ τα 282, ενώ εξόδευσε για την οικογένεια τα 139 τάλαρα. Επιπλέον, δηλώνεται ότι ο ίδιος, στις 28 Ιουνίου, έδωσε στον πατέρα του 102 τάλαρα, δηλαδή ότι συνολικά έδωσε 523 τάλαρα και οφείλει μόνον 248 τάλαρα. Ο πατέρας παραδέχεται πως κατ' εκείνο το έτος ο Σπύρος τού παρέδωσε όλους τους λογαριασμούς και τα έξοδα της οικογένειας, καθώς και το χρηματικό ποσό των 90 τάλαρων, με αποτέλεσμα το χρέος του Σπύρου να ανέρχεται στο ποσό των 229 τάλαρων.

Πράγματι, ο πατέρας βεβαιώνει ότι έλαβε το ποσό των 90 τάλαρων, αλλά ότι τα 229 τάλαρα τα είχε δώσει στον Σπύρο, ο οποίος ψεύδεται όταν ισχυρίζεται πως δεν τα έλαβε. Ωστόσο, οι κριτές θεώρησαν πως η κατάθεση του πατέρα είναι *αθεμελίωτος*

⁸⁷⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 114, β.3, υπ. 25, φ. 1r.

⁸⁷⁷ Στις 2/14 Μαρτίου.

⁸⁷⁸ Δεν αναφέρεται το μικρό όνομα.

⁸⁷⁹ Δεν αναφέρεται το μικρό όνομα.

και χωρίς καμία απόδειξη. Αυτό διότι το μεγαλύτερο μέρος του ανωτέρω ποσού αφορούσε έξοδα για τις υποθέσεις της οικογένειας. Βάσει αυτών, λοιπόν, οι κριτές αποφάνθηκαν πως ο πατέρας όντως επέστρεψε στον υιό του μόνον τα 90 τάλαρα για τις ανάγκες της οικογένειας και ότι τα υπόλοιπα θα πρέπει να τα καταβάλει άμεσα. Μάλιστα, άξιο μνείας αποτελεί το γεγονός ότι οι κριτές, πέραν του προαναφερθέντος συμβιβασμού, προσπαθούν να δώσουν τέλος και στις διαμάχες που θα προκύψουν μελλοντικά. Γι' αυτόν το λόγο, αυτοί δηλώνουν ότι, εφόσον διαπίστωσαν την αρκετά συχνή εμφάνιση φιλονικιών μεταξύ των δύο μερών, αποφαινόμενοι ότι κάθε φορά που αυτοί θα διαφωνούν, θα πρέπει να λύνουν τα προβλήματά τους δια όρκου. Στην προκειμένη δε περίπτωση, επειδή ο Σπύρος διαφωνεί με τον πατέρα του, ορίζεται ότι, εντός 15 ημερών, αυτός οφείλει να ορκιστεί στην εικόνα της Υπεραγίας Θεοτόκου ότι ο πατέρας του δεν του επέστρεψε τα 90 τάλαρα, ενώ, εάν δεν ορκιστεί, τότε αυτά θα αφαιρεθούν από το χρέος του πατέρα. Επιπλέον, ο Σπύρος ζητεί από τον πατέρα του να αφαιρέσει τα 229:7 τάλαρα, επειδή αυτά καταβλήθηκαν για τα έξοδα για *τη σύναξιν των εισοδημάτων της εμποροσύνης του Δουόδου* σύμφωνα με τον σύντροφο Καζιάνη, καθώς και για τους άλλους λογαριασμούς.

Από την άλλη πλευρά, ο πατέρας δεν δέχεται να καταβάλει τα 177 τάλαρα από το ποσό των 229 τάλάρων, ισχυριζόμενος ότι αυτά έχουν υπολογισθεί στον ίδιο λογαριασμό του Καζιάνη. Επ' αυτού οι κριτές αποφαινόμενοι πως, εφόσον ο Σπύρος έχει προσκομίσει τα απαραίτητα στοιχεία, που αποδεικνύουν τα ανωτέρω, τα 52:50 τάλαρα πρέπει να αφαιρεθούν, καθώς και ότι, εάν αληθώς τα άνωθεν 229.7 τάλαρα ξοδεύτηκαν για την εμποροσύνη Δουόδου, τότε πρέπει να καταβληθούν από τον πατέρα του σε αυτόν και τα υπόλοιπα 177.57 τάλαρα. Στη συνέχεια, ο Σπύρος ζητεί την αποπληρωμή των λογαριασμών σε ό,τι αφορά τα έξοδα που είχε κάνει για την οικογένειά του και την *πακτωσιά* Δουόδου, δηλαδή επιθυμεί να λάβει 5 τάλαρα για *ασκιά*, 30 τάλαρα για το *άλογο*, 13.50 τάλαρα για τα δικαστικά έξοδα και 3 τάλαρα για τα είδη διατροφής που ο ίδιος έφερνε στην πόλη, συνολικά δηλαδή 51:50 τάλαρα. Οι κριτές δηλώνουν πως δεν αμφισβητούν τους ισχυρισμούς του Σπύρου, και το ίδιο δηλώνει και ο πατέρας του.

Όσον αφορά την απαίτηση του πατέρα για τη συγκέντρωση των σολιάτικων της *εμποροσύνης* Δουόδου και τα πρώτα μερίδια, ο Σπύρος καταθέτει ότι ένα μέρος αυτών καταβλήθηκε για τη *σύναξιν των*, καθώς και για τις επακόλουθες εκτιμήσεις, ενώ το υπόλοιπο ποσό ότι παρέμεινε στην οικογένεια για τις ανάγκες της. Επειδή όμως ο πατέρας αμφισβητεί ότι ο Σπύρος προσέφερε στην οικογένεια όσα ο ίδιος υποστηρίζει, οι κριτές αποφαινόμενοι ότι ο Σπύρος υποχρεούται να ορκιστεί, σε διορία 15 ημερών, πως δεν ωφελήθηκε με κανένα τρόπο από τα *συνάγματα*. Τέλος, επειδή ο

Σπύρος είχε λάβει από τον κύριο Λαυράνο⁸⁸⁰ το εμπόρευμα, ο πατέρας ζητεί από τον υιό του 70.47 τάλαρα ως υπόλοιπο του κεφαλαίου και του κέρδους του εμπορεύματος. Ο Σπύρος λοιπόν, απολογείται για το εμπόρευμα και υποστηρίζει πως ο πατέρας του για αυτή την ποσότητα έλαβε 6 τάλαρα από τον Αναστάση Αυλωνίτη, 16.50 τάλαρα από τον Στάθη Κορακιανίτη και 16.64 τάλαρα από τον Στάθη Χαλικιά, από τα οποία ο πατέρας αφαιρεί τα 23.14 τάλαρα και ο Σπύρος μένει να αποπληρώσει τα 47.33 τάλαρα. Ο πατέρας ζητεί 10 τάλαρα, ποσό που ο Σπύρος είχε λάβει από τον Λαυράνο εξ ονόματος του πατρός του. Βεβαίως, αυτό το ποσό ο Σπύρος υποστηρίζει πως το εξόδευσε για τις μεταφορές των γεννημάτων, τα οποία επέφεραν κέρδος στον πατέρα του, χωρίς αυτός ούτε να κοπιάσει.

III. Παύση δικαστικής δίωξης

Όπως θα δούμε και στο οικείο κεφάλαιο και όπως ισχύει σε διαχρονικό επίπεδο, όταν ο οφειλέτης αποβιώσει, η διευθέτηση των οφειλών του μεταβιβάζεται στους κληρονόμους του, οι οποίοι είτε προβαίνουν στην αποπληρωμή αυτών και παύουν την ισχύ των προϋπαρχουσών σχετικών έγγραφων συμφωνιών, είτε ανανεώνουν τις τελευταίες, τακτοποιώντας τις εκκρεμότητες. Η μέριμνα εκ μέρους τους είναι μεγαλύτερη όταν πρόκειται για διαφορετικές κατηγορίες χρεών και με διαφορετικούς αποδέκτες. Στις 28 Αυγούστου 1794⁸⁸¹, στην οικία του ευγενούς *αββοκάτου signor* Κωνσταντίνου Φέστα, στη συνοικία της Υπεραγίας Θεοτόκου Οδηγήτριας και των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων⁸⁸², με *παρτίδα Γηράδα*⁸⁸³ εις το *Οφίκιον του Καγγέλου* και τα επακόλουθα αυτής έγγραφα κατόπιν απαίτησης (εξ *αναζητήσεως*) του ανωτέρω *Δοτόρ* Φέστα, εξ ονόματός του και εξ ονόματος του *απόντος* αδελφού του *Δοτόρ* Νικολάου, κατά της κληρονομίας του θανόντα Δονάδου Μπαρουτζή και της εν λόγω κληρονομίας τα αμπέλια⁸⁸⁴, εκτάσεως 15 τσαπιών⁸⁸⁵, καθώς και τα άλλα αμπέλια, εκτάσεως έως 12 τσαπιών⁸⁸⁶, μαζί με τα 12 ελαιόδεντρα που υπάρχουν σε

⁸⁸⁰ Δεν αναφέρεται το μικρό όνομα.

⁸⁸¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 11, φ. 13ν.

⁸⁸² Ο ναός κτίστηκε στις αρχές του 16ου αιώνα, στην περιοχή της Εβραϊκής. Ο ναός ήταν *ικανώς πλούσιος εις κτήματα* και, κατά τον 17ο και τον 18ο αιώνα, υπήρξαν δικαστικές διαμάχες επί κληρονομικών δικαιωμάτων. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, σ. 204.

⁸⁸³ Στις 2 Ιανουαρίου του ίδιου έτους.

⁸⁸⁴ Τα οποία βρίσκονται στην περιοχή του αυτού...χωριού (δεν αναφέρεται το όνομα του χωριού), *ονομαζόμενα εις τον Άγιον Βλάσιον*.

⁸⁸⁵ Μονάδα μέτρησης μήκους.

⁸⁸⁶ *Ονομαζόμενα εις το βουνό, περικλεισμένα με λιθιές*.

αυτά. Σημειώνεται ότι μερικά⁸⁸⁷ από τα πρώτα αμπέλια πληρώνουν τεταρτία στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στο ίδιο χωριό, και αφαιρεθέντος αυτού του ενός τετάρτου, όλα πληρώνουν ένα δεύτερο στους ανωτέρω άρχοντες. Τα δεύτερα αμπέλια πληρώνουν στους ανωτέρω αδελφούς Φέστα ένα τρίτο και 15 γαζέτες ως σολιάτικο. Αναφέρεται λοιπόν ότι αυτά τα περιουσιακά στοιχεία *τα ασήκωσε* ο Φέστας ως εγγύηση για το υπόλοιπο της οφειλής 59½ ξεστών ελαιολάδου από τις 91 ξέστες που έπρεπε να λάβει από την ρηθείσα κληρονομία Μπαρούτζη και Κυπριανού, *με τον δεσμόν της ινσολιδιτάς*, για το υπόλοιπο πάκτος βάσει σχετικής συμβολαιογραφικής πράξης⁸⁸⁸, δυνάμει της οποίας είχε καταθέσει αίτημα (*προσφέρει την δομάντα*)⁸⁸⁹ στο δικαστήριο (*Φόρο*⁸⁹⁰) της Διοίκησης, το οποίο εξέδωσε σχετική απόφαση⁸⁹¹. Επειδή δε οι παρόντες, κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, Δημήτρης και Γιώργος, αδελφοί Μπαρούτζη, τέκνα και κληρονόμοι του θανόντος Δονάδου, επιθυμούν να λάβουν πάλι *εις κολονίαν* από τον Φέστα όλα αυτά τα περιουσιακά στοιχεία όπως τα είχε ο πατέρας αυτών από την οικογένεια Φέστα, για αυτόν το λόγο παρακαλούν τον Κωνσταντίνο να τους τα διαθέσει, υπό τον όρο να καταβάλουν το ήμισυ από το ανωτέρω ελαιόλαδο *με τους κάτωθεν τρόπους και εφόσον ο άρχοντας εσυγγατέβη*⁸⁹², *το λοιπόν εισήλθον ομογνώμως εις το ποίημα του παρόντος ινστρομέντου*, όπως ακολουθεί. 1. Οι αδελφοί Μπαρούτζη στο ίδιο χρονικό διάστημα που δηλώνονται ως οφειλέτες για τις 29 ξέστες και τα 4 ½ μίλτρα ελαιόλαδο αποδέχονται (*λαουδάρουν, Έθος Συμβουλίου*) όλα τα ανωτέρω έγγραφα, με τα οποία ο άρχοντας τούς αφαίρεσε το κολονικό τους δικαίωμα επί των ανωτέρω περιουσιακών στοιχείων. 2. Ο Κωνσταντίνος, εξ ονόματός του και εξ ονόματος όπως παραπάνω, διαθέτει στους αδελφούς Μπαρούτζη, καθώς και στους κληρονόμους και τους διαδόχους αυτών, τα ανωτέρω περιουσιακά στοιχεία *εις παντοτινήν κολονίαν*, εκτός από τα ελαιόδεντρα που είναι στα αμπέλια εκτάσεως 15 τσαπιών, τα οποία βρίσκονται στην περιοχή του Αγίου Βλασίου, τα οποία παραμένουν στην εξουσία και την *ελευθέραν κυριότητα* του Φέστα. 3. Οι αδελφοί Μπαρούτζη (και οι κληρονόμοι και οι διάδοχοι αυτών) αναλαμβάνουν την υποχρέωση, με δικό τους κόπο και έξοδα ετησίως, να *σκάπτουν, κλαδέβουν, μαίζουν*⁸⁹³, *αναδένουν, βάνουν τα ρίγια, όπου χρειάζονται, ξακρίζουν τες*

⁸⁸⁷ Περιγράφεται επακριβώς ποια είναι αυτά: *εκείνα οπού αρχινούν από τον πάτον, και έρχονται ολογύρωθεν εις τον Άγιον Βλάσιον, και ακουμπίζουν έως την Κόντρα, και τον πύργον.*

⁸⁸⁸ Στις 15 Νοεμβρίου 1781 στις πράξεις του ποτέ Εμμανουήλ Δραζίνου.

⁸⁸⁹ 27 Αυγούστου 1793.

⁸⁹⁰ Ιταλ. Foro, από το ρωμαϊκό Forum Romanum, ο χώρος της ρωμαϊκής αγοράς όπου ο πραιτωρ απένειμε δικαιοσύνη. Στην εποχή μας, στο ελβετικό και το γαλλικό δίκαιο: le For, ενώ στο αγγλοσαξωνικό δίκαιο: the Forum: το δικαστήριο επίλυσης διαφωνιών.

⁸⁹¹ Στις 18 Νοεμβρίου 1793.

⁸⁹² Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

⁸⁹³ *Μαϊίζουν.*

άκρες, κλειούν, και φυλάττουν αυτά καλά, και πιστά κατά το χρέος της καλής γεωργικής, προκειμένου να μην υπάρξει ζημία, δουλεύοντας, εις χάριν της παρούσης δισποζιτζιόνος, και τα ανωτέρω ελεύθερα ελαιόδεντρα του Φέστα, καθώς και αυτά (τις τριτάρικες) που είναι στα αμπέλια στο βουνό. Την εποχή δε του τρύγου οι αδελφοί Μπαρούτζη υποχρεούνται να φέρουν στην πόλη της Κέρκυρας, στην οικία των αδελφών Φέστα, 2 κοφίνια διαλεκτά σταφύλια, ένα από κάθε αμπέλι, δια να λαμβάνουν το προεπούμενον θέλημα του τρυγήματος, καθώς και να καλούν τους αδελφούς Φέστα να παρευρίσκονται στο τρύγο να θεωρούν το δίκαιόν τους. Σημειώνεται δε ότι από την παραγωγή των σταφυλιών (οπού ήθελε ο Κύριος εξαποστέλνει) πρώτον να αφαιρούν το ένα τέταρτο για την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής και το ένα έβδομο για αυτήν της Αναλήψεως, όπως παραπάνω, και, στη συνέχεια, να δίνουν στους αδελφούς Φέστα το ήμισυ από την παραγωγή των πρώτων αμπελιών και το ένα τρίτο από τα αμπέλια του βουνού, μεταφέροντας όλα τα σταφύλια στο σκαφονοστάσι των Φέστα, να τα πατούν εκεί και να μοιράζουν το κρασί όπως παραπάνω. Σε περίπτωση δε που οι αδελφοί Μπαρούτζη λάβουν αιτία....να χρειωθούν το αυτό κρασί τους να μην μπορούν να το ασηκώνουν από άλλον άνθρωπον, παρά μόνον από τους αδελφούς Φέστα, οι οποίοι θα τους το πληρώνουν προς 30 λίρες (μονέδα κορέντε)/χοντρή βαρέλα. 4. Όσον αφορά τα ελαιόδεντρα στο βουνό, μετά τις 18 Οκτωβρίου της κάθε εσοδείας και άσοδης εάν καρπίσουν, το κάθε μέρος θα αναθέτει σε έναν ειδικό την εκτίμηση της αξίας της παραγωγής, από την οποίαν, αφού πρώτον θα αφαιρείται το ένα έβδομο για την εκκλησία της Αναλήψεως, εάν είναι έτος εσοδείας, οι Φέστα θα λαμβάνουν το ένα τρίτο (με το ραγουάλιο από μουτζούρο μίλτρο), εις δε την άσοδην, όση ποσότητα η μεγάλη Εκκλησία ορίσει, μεταφέροντας, δια πάντοτε, αυτά τα μερίδια στην πόλη της Κέρκυρας, στο κατάστημά τους, κατά το μήνα Δεκέμβριο, καταβάλλοντας, επιπλέον, την τελευταία ημέρα του Αυγούστου έκαστου έτους τις 15 γαζέτες εις είδος συγκρατείας για όλα τα παραπάνω αγαθά. 5. Οι αδελφοί Μπαρούτζη υπόσχονται να φέρουν και να παραδώσουν στο κατάστημα του Φέστα τις 29 ξέστες και τα 4½ μίλτρα ελαιόλαδο λαμπάντε, σε όσες δόσεις (ήτοι εσοδείες) απαιτούνται, προς 4 ξέστες/έκαστη, με έναρξη από τον Ιανουάριο του 1796 και κάθε Ιανουάριο, μέχρι την αποπληρωμή (έως το ινκάσο). 6. Το χρηματικό ποσό για τα έξοδα που ο Φέστας κατέβαλε για τα εν λόγω έγγραφα (άττα) ορίσθηκε, κατόπιν εκτιμήσεως, στις 270 λίρες, το ήμισυ των οποίων είναι προς βάρος του Κυπριανού και για τις 135 λίρες οι αδελφοί Μπαρούτζη υπόσχονται να του δώσουν από το μερίδιό τους 3 χοντρές βαρέλες: τις 2 βαρέλες κατ' εκείνο το έτος, ενώ την τρίτη βαρέλα τον Σεπτέμβριο του 1795. 7. Εάν οι αδελφοί Μπαρούτζη δεν φανούν συνεπείς σε κάποια από αυτές τις δόσεις τόσον του ελαιολάδου όσον και του

κρασιού, δεν θα ισχύει το όφελος αυτής της διευθέτησης (να *πίπτουν ευθύς από το μπενεφίκιον της παρούσης αμπιλιτάς*) και ο Φέστας θα έχει το δικαίωμα να λαμβάνει εκ νέου την κυριότητα των ανωτέρω αγαθών *ανεμποδίστως* βάσει της σχετικής απόφασης⁸⁹⁴ (*εις ενέργειαν του μαντάτου αουτόρε πρετόρε του Εκλαμπροτάτου ρεγγιμέντου*), αποδίδοντας σε αυτούς ό,τι κατά τύχη έχει εις χείρας του. 8. Για το υπόλοιπο ελαιόλαδο, τις 29 ξέστες και τα 4½ μίλτρα, καθώς και για τις 135 λίρες, το υπόλοιπο του χρέους του Κυπριανού, ο Φέστας επιφυλάσσεται να λάβει από αυτόν την ικανοποίηση, *δια το οποίον έργο*, τους διαχωρίζει παντελώς με τον Κυπριανό, από την υποχρέωση της ηνσολιδιτάς, και τους κρατεί ηνσολιδάριους *δια την ιδιότητά τους*. Οι αδελφοί Μπαρούτζη υπόσχονται να ενεργήσουν ηνσολιδαριαμέντε τα ανωτέρω εις δεσμόν τους *ιν φόρμα Γγενεράλ*.

Όσον αφορά τη συμμετοχή γυναικών σε πράξεις δικαίου, σημειώνουμε ότι εντοπίζουμε καταγραφές όπου γυναίκες έχουν ακόμη μεγαλύτερες αρμοδιότητες και δικαιώματα, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω πράξη, δεδομένου του ότι αφορά την κατασκευή ενός καμινιού σε ξένα χωράφια, ζήτημα το οποίο επιλύεται με την παραχώρηση μεριδίου επί των κερδών στους ιδιοκτήτες, οι οποίοι αποσύρουν τη δικαστική δίωξη. Στις 27 Αυγούστου 1794⁸⁹⁵, στην οικία της κληρονομιάς του αποβιώσαντα Κω(ν)σταντίνου Αντύπα, στη συνοικία του Αγίου Βασιλείου και του Αγίου Στεφάνου, ο Παναγιώτης Δουλδούνας, από το προάστιο του Μαντουκίου, και η Στέλλα, χήρα του Αντύπα, *δια τα αμοιβαία τίτολά* τους, συμφώνησαν με την Γιαννέτα Μεγαλογένη Κατελάνο *δια τα διμισόρια τίτολά* της, και ως γενική επίτροπος του Αναστάση, του Σπύρου και του Φιλίππη, αδελφών Μεγαλογένη του θανόντα Αποστόλη, όπως φαίνονται στα σχετικά πληρεξούσια έγγραφα⁸⁹⁶, ως εξής. 1. Κατ' αρχάς, αναφέρεται ότι ο Δουλδούνας κατασκεύασε ένα καμίνι με κεραμίδια εντός των χωραφιών έκτασης έως 5 μίζουρίων⁸⁹⁷, με ελαιόδεντρα, όπως φαίνεται στον τρίτο όρο (*τρίτο Κεφάλαιον*) της συμβιβαστικής συμφωνίας (*τρανζατζιόνος*)⁸⁹⁸, δίχως την άδεια (*την προσερώτησιν και σύντρεξιν*) της Γιαννέτας και εξ ονόματος όπως παραπάνω, η οποία, ως δικαιούχος (*διρετάρια*) λαμβάνει από κάθε εσοδεία και

⁸⁹⁴ Στις 26 Απριλίου 1794.

⁸⁹⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 11, φ. 12r.

⁸⁹⁶ Το πρώτο στις πράξεις του συμβολαιογράφου Γεωργίου Παπικινού, της 5ης Αυγούστου 1791, και το δεύτερο στις πράξεις του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Πιέρη, της 13ης Δεκεμβρίου του ίδιου έτους.

⁸⁹⁷ Μίζούρια-μου(τ)ζούρια: δοχείο που χρησιμοποιήθηκε ως μέτρο για τον υπολογισμό της χωρητικότητας και του βάρους των καρπών, χρησιμοποιήθηκε και ως μέτρο έκτασης. Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, σ. 237.

⁸⁹⁸ Στις πράξεις του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Πιέρη, της 14ης Νοεμβρίου 1791.

γενικώς από κάθε παραγωγή (από κάθε σπαρμόν, ή φρούτο) το ένα τέταρτο, καθώς και το ήμισυ από την παραγωγή των ελαιοδέντρων. Εξαιτίας αυτού λοιπόν, η Γιαννέτα προσέφυγε στη Διοίκηση, η οποία εξέδωσε σχετική απόφαση⁸⁹⁹, και αντίστοιχη διαταγή⁹⁰⁰. Επειδή όμως και τα δύο μέρη επιθυμούν να επιλυθεί αυτή η διαφορά εξωδικαστικά (προς κατάπαυσιν κάθε κρίσεως) αποδέχονται το συμβιβασμό (εσιβάσθησαν(sic) ομογνώμως) και ο Δουλδούνας και η Αντύπα υπόσχονται να καταβάλλουν στην Γιαννέτα ως σολιάτικο ετησίως 5 βενέτικα τάλαρα: τα δύο τρίτα αυτών ο Δουλδούνας και το ένα τρίτο η Αντύπα, εφόσον αυτά είναι τα αμοιβαία τίτολά τους στα ανωτέρω χωράφια και τα ελαιοδέντρα, συμπεριλαμβάνοντας στο συνολικό ποσό και το σολιάτικο των 12 λιρών του άλλου χωραφιού, έκτασης έως 2 μουζουριών, ευρισκόμενο και αυτό στην τοποθεσία *Μαμάλους*, όπως φαίνεται στον τέταρτο όρο του προαναφερθέντος συμβιβασμού, με έναρξη αυτής της καταβολής τον επόμενο Αύγουστο. 2. Ο Δουλδούνας, ενώπιον του συμβολαιογράφου, κατέβαλε στην Γιαννέτα (και εξ ονόματος όπως παραπάνω) 7 βενέτικα τάλαρα ως πληρωμή του μεριδίου τους επί των κερδών του καμινιού για όλο το προηγούμενο χρονικό διάστημα. 3. Στο προκαταρκτικό συμβόλαιο⁹⁰¹, το οποίο παρέχει ιδιοκτησιακά δικαιώματα στον Δουλδούνα, ως γυναικί ονόματι, στα ανωτέρω περιουσιακά στοιχεία, καθώς και στον εν λόγω συμβιβασμό δεν περιλαμβάνονται στον πέμπτο όρο του ανωτέρω συμβιβασμού, *δια αθών σφάλμα*, το αμπελοχώραφο, η οικία και ο κήπος, τα οποία βρίσκονται στην περιοχή των *Μαμάλων*⁹⁰², και για τα οποία η Γιαννέτα είχε προβεί σε ενέργειες ώστε να εκδοθούν οι σχετικές αποφάσεις⁹⁰³, και ο Κασταμονίτης να τιμωρηθεί δια της δικαστικής οδού για την παράνομη κτήση αυτών (*δια να παιδέψει την άπρεπην οκουπατζιόν*). Με αυτόν όμως το συμβιβασμό ο Κασταμονίτης παραιτείται οιασδήποτε αξιώσεως (*εγδύνεται παντελώς από κάθε επιχείρησιν*) και αφήνει τα πάντα στη Γιαννέτα και όσους η ίδια εκπροσωπεί, με τη διευκρίνιση ότι θα ισχύει πάντα ο περιορισμός του πέμπτου άρθρου της προαναφερθείσας συμβιβαστικής συμφωνίας και ο Δουλδούνας θα έχει τα δύο μερίδια, ενώ η Γιαννέτα το άλλο τρίτο των παραπάνω πρώτων αγαθών και του καμινιού. Και τα δύο μέρη αποποιούνται οποιασδήποτε αξίωσης προέβαλαν σύμφωνα με τα έγγραφα της εν λόγω αντιδικίας και υπόσχονται να τηρήσουν απαρεγκλίτως αυτήν τη συμφωνία (*ριμοβέρονται αμοιβαίως τα μέρη από όλα τα άττα οπού έτρεξαν ανάμεσόν τους εις Κρίσιν, και κόπτουν Έθος Συμβουλίου το όσον ημπορεί να είναι*

⁸⁹⁹ Στις 27 Ιουλίου 1794.

⁹⁰⁰ Της 23ης του ίδιου μήνα.

⁹⁰¹ Της 14ης Ιουνίου 1744.

⁹⁰² Αναφέρεται η ακριβής θέση: *πλησίον αγαθά της Επάρχενας πλησίον του Λουκά...*

⁹⁰³ Στις 30 Ιουνίου, καταχωρηθέν στις 2 Ιουλίου 1793, και τις 27 Ιουλίου 1794.

εναντίον εις την παρούσαν σύβασιν, την οποίαν υπόσχονται να την έχουν και κρατούν δια στέρεη, βέβαιη και αμετάτρεπτην με τους κληρονόμους διαδόχους τους εις δεσμόν τους ιν φόρμα Γγενεράλ).

Τα κείμενα των διευθετήσεων οφειλών, κυρίως όταν έχει προηγηθεί δικαστική δίωξη, συχνά είναι εκτενή και περιλαμβάνουν αρκετές πληροφορίες όσον αφορά τα οφειλόμενα χρηματικά ποσά, τις αποδοτέες ποσότητες αγροτικών προϊόντων, τις ισχύουσες τιμές πώλησης αυτών, την οικονομική κατάσταση των εμπλεκομένων, τα περιουσιακά στοιχεία αυτών, τις πρακτικές εκποιήσεων κ.ά. Στις 9 Οκτωβρίου 1794⁹⁰⁴, συμβολαιογραφική πράξη αναφέρεται στις οφειλές που ο ευγενέστατος άρχοντας, και σοφοτάτος αββοκάτος signor Ιωάννης Βαπτιστής Καλογεράς, υιός του ευγενεστάτου και σοφοτάτου αββοκάτου Κωνσταντίνου, είχε να λάβει, εις την ιδιότητά του, από τον Χαραλάμπη Κοντάλιπο, από το χωριό Ραχιτάδες. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι ο Καλογεράς εγγηράρισε...την παρτίδα στο Οφίκιον του Καγγέλου⁹⁰⁵, δυνάμει της οποίας ο ίδιος προέβη στην κατάσχεση όλων των περιουσιακών στοιχείων του Κοντάλιπου και παν άλλο εις γενικόν τρόπον, και ελευθέρωσε κατ' απάνω του το άλογο (εις τρίχα κόκκινη) του Κοντάλιπου για 80 δουκάτα (προς 6 λίρες/δουκάτο). Στη συνέχεια, δυνάμει των εγγράφων που ακολούθησαν την παρτίδα, έλαβε την κυριότητα και όλων εκείνων των περιουσιακών στοιχείων του Κοντάλιπου, που αναφέρονται στην απόφαση της Διοίκησης⁹⁰⁶, η οποία όμως έμεινε ανενεργή, επειδή ο Κοντάλιπος παρακάλεσε (επρόσπεσε περικαλώντας) τον άρχοντα να μην του στερήσει αυτά τα περιουσιακά του στοιχεία, αλλά να ευχαριστηθεί να συβασθούν στους παρακάτω όρους και ο Δοτόρ Καλογεράς αποδέχθηκε την πρόταση: συντρέχοντας εσυγκατέβη, και λοιπόν εισήλθον ομογνώμως εις το ποίημα του παρόντος Τρανζατόριου γράμματος, δια δυνάμεως του οποίου εσυβάσθησαν εις τα περιγεγραμμένα Κεφάλαια. 1. Εις τον ίδιον καιρόν ο Κοντάλιπος δηλώνεται αληθινός χρεώστης σε ολόκληρο το οφειλόμενο ποσό και στα έξοδα που ο Καλογεράς κατέβαλε για τα σχετικά έγγραφα (άττα) και αποδέχεται και επιβεβαιώνει (λαουδάρει), έθος συμβουλίου, την εν λόγω παρτίδα και τα επακόλουθα αυτής έγγραφα. 2. Η ποσότητα του ελαιολάδου και τα έξοδα εκτιμήθηκαν στο ποσό των 273 βενετικών ταλάρων και 13 λιρών, από τα οποία αφαίρεσαν 20 τάλαρα για τα 80 δουκάτα της αξίας του αλόγου που παραδόθηκε στον Καλογερά και ο Κοντάλιπος

⁹⁰⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 11, φ. 45ν.

⁹⁰⁵ Την 1η Φεβρουαρίου του ίδιου έτους.

⁹⁰⁶ Στις 3 του ίδιου μήνα.

παραμένει οφειλέτης για τα 253 τάλαρα και 13 λίρες, τα οποία αντιστοιχούν σε 1.014 δουκάτα και 1 λίρα. 3. Εκτός από τη δέσμευση όλων των περιουσιακών στοιχείων του Κοντάλιπου (*όθεν και αν εισίν διακειμένων, παρόντων, μελλόντων, και των κληρονόμων διαδόχων του*), του υποτάσσει *εξαιρετώτατα* και εκείνα τα περιουσιακά στοιχεία που αναφέρονται στην ανωτέρω απόφαση (*δια να στέκουν πάντα υποκείμενα προς φόντο της περπετουϊτάς του κάτωθεν σοδερού σολιάτικου*) 4. Ο Κοντάλιπος αναλαμβάνει την υποχρέωση να παραδίδει στον Καλογερά 14½ ξέστες ελαιόλαδο *λαμπάντε*, την τελευταία ημέρα του Δεκεμβρίου κάθε εσοδείας. 5. Τα δύο μέρη, από κοινού, εκτίμησαν την *περπετουϊτά* της κάθε ξέστας στα 70 δουκάτα, συνολικά δηλαδή 1.015 δουκάτα. 6. Τα δύο μέρη συμφωνούν ότι η ανωτέρω εκτίμηση να θεωρείται σαν να έγινε από εκτιμητές, οι οποίοι, ως είθισται, θα προέβαιναν σε τρεις εκτιμήσεις. 7. Ο Κοντάλιπος υπόσχεται να καταβάλλει το ανωτέρω σολιάτικο των 14½ ξεστών ελαιολάδου, με έναρξη από τον Δεκέμβριο του 1795 και εξής, ανά δύο έτη⁹⁰⁷, *δια πάντοτε*. 8. Σε περίπτωση που ο Κοντάλιπος ή οι κληρονόμοι του δεν καταβάλουν με την πρέπουσα ακρίβεια το ανωτέρω σολιάτικο, θα παύσει η ισχύς αυτής της συμφωνίας (*να ακούονται ευθύς ξεπεσιμένοι από την παρούσαν σύβασιν*) και ο Καλογεράς, ή οι κληρονόμοι του θα δύνανται *ελευθερώτατα* να ενεργοποιήσουν τις σχετικές αποφάσεις και να αφαιρούν (*να γδύνουν*) από τον Κοντάλιπο όλα τα αναφερόμενα περιουσιακά στοιχεία και άλλα για την κάλυψη των εξόδων. 9. Επειδή το ελαιόλαδο της οφειλής του Καλογερά είναι υπόλοιπο *πάκτωσης της νυν περασμένης εσοδείας 1793-94* και αναφέρεται σε ιδιωτικό έγγραφο που βρίσκεται στην κατοχή του Καλογερά, ο τελευταίος υπόσχεται να το επιστρέψει στον Κοντάλιπο. 10. Εάν ο Κοντάλιπος, ή οι κληρονόμοι αυτού, δυνηθούν να καταβάλουν ολόκληρη ή μέρος της εν λόγω *περπετουϊτάς* του ελαιολάδου (14½ ξέστες), στο *άσοδον* όμως μόνον έτος, ή και από μία κάθε φορά, αλλά όχι λιγότερο, να μπορούν να το κάνουν.

Παρόμοια με την προηγούμενη είναι και η εξής πράξη η οποία καταγράφει και αυτή τη διευθέτηση της οφειλής μέσω του διακανονισμού και την παύση της δικαστικής διαμάχης. Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί πως ο δανειστής είναι το ίδιο πρόσωπο με την προηγούμενη πράξη. Στις 10 Οκτωβρίου 1794⁹⁰⁸, συμβολαιογραφική πράξη αναφέρεται στο χρέος των 60 ξεστών ελαιολάδου βάσει σχετικών εγγράφων⁹⁰⁹ και της αντίστοιχης απόφασης⁹¹⁰ του δικαστηρίου της Διοίκησης. Αναλυτικότερα, ο Σταματέλος Γουδέλης, χειραφετηθείς (*εμαντζιπάδος*) υιός του Γιακουμή, από το

⁹⁰⁷ Και στην Κέρκυρα, η ελαιοπαραγωγή πραγματοποιείται ανά δεύτερο έτος.

⁹⁰⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 11, φ. 46ν.

⁹⁰⁹ Στις 28 Οκτωβρίου 1792, τις 18 Μαΐου 1793 και τις 22 Ιουνίου 1793.

⁹¹⁰ Στις 24 Μαρτίου 1794.

χωριό Μαγουλάδες, *νοικοκύρης* στην πατρική του περιουσία και στα άλλα δικά του περιουσιακά στοιχεία, σύμφωνα με τη σχετική συμβολαιογραφική πράξη της *εμαντζιπατζιόνος*⁹¹¹, οφείλει του *ευγενεστάτου αρχόντου και σοφοτάτου αββοκάτου signor* Ιωάννου Βαπτιστού Καλογερά, ο οποίος, με την ιδιότητά του ως υιός του Κωνσταντίνου, *εγγηράρισε την παρτίδα στο Οφίκιον του Καγγέλου*⁹¹², με την οποία του *ηντρομετέρισε*⁹¹³ όλα τα περιουσιακά του στοιχεία και επρόκειτο να του *ασηκώσει* όσα αναφέρονται στην επίσημη απόφαση (στο *Μαντάτο Τζεριμονιάλ*) των *ευγενών χρονικών Κριτών*⁹¹⁴. Ο Γουδέλης, όμως, *εγνωρίζοντας το άδικόν του, επρόσπεσε περικαλώντας* τον Καλογερά να μην του στερήσει τα περιουσιακά του στοιχεία και να αποδεχθεί τον ακόλουθο συμβιβασμό (*εσιγγατέβη..ομογνώμως*) 1. *Εις τον ίδιον καιρόν* που ο Γουδέλης δηλώνεται αληθινός χρεώστης για τις 60 ξέστες ελαιολάδου και τα έξοδα, επιβεβαιώνει (*στερεώνει*) τα σχετικά έγγραφα. 2. Οι 60 ξέστες ελαιολάδου εκτιμήθηκαν προς 2½ τάλαρα/έκαστη, συνολικά δηλαδή 150 τάλαρα, στα οποία προστέθηκαν όλα τα έξοδα που ο *άρχοντας* κατέβαλε, δηλαδή 13 τάλαρα και 21 λίρες, σύνολο: 163 τάλαρα και 21 λίρες, από τα οποία αφαιρέθηκαν τα 8 τάλαρα και τις 21 λίρες, τα οποία ο Γουδέλης κατέβαλε έναντι των εξόδων, με 3½ ξέστες ελαιολάδου, δηλαδή υπόλοιπο: 155 τάλαρα 3. Ο Γουδέλης υπόσχεται να καταβάλει στον Καλογερά τα 155 τάλαρα σε τέσσερις δόσεις, προς 38 τάλαρα και 18 λίρες/έκαστη, με έναρξη τον Ιανουάριο του 1796 και κάθε δεύτερο Ιανουάριο έως την αποπληρωμή. 4. Εάν όμως ο Γουδέλης δεν φανεί συνεπής σε κάποια από αυτές τις δόσεις ή μέρος αυτών, δεν θα ισχύει αυτή η διευκόλυνση και ο Καλογεράς θα λαμβάνει την κυριότητα περιουσιακών στοιχείων του Γουδέλη μέχρι την κάλυψη του χρέους (*όσα είναι αρκετά να χορτάσουν το κρέδιτο*) και ο Γουδέλης ανακαλεί παντελώς την *Κομπάρσα δ' ηντερδέτο της ανωτέρω παρτίδας*⁹¹⁵. Ο Γουδέλης υπόσχεται να τηρήσει με την απαιτούμενη συνέπεια τους όρους αυτού του συμβιβασμού, θέτοντας ως εγγύηση και όλα τα υπόλοιπα περιουσιακά του στοιχεία *εις τρόπον γενικόν*. Ακολουθούν τα προαναφερθέντα έγγραφα.

⁹¹¹ Στις 14 Ιουνίου 1794, στα βιβλία του συμβολαιογράφου Σταμάτη Προβατά (χωριό Αγραφοί).

⁹¹² Στις 28 Μαρτίου 1794.

⁹¹³ Βεν.: *intrometer*: γνωστοποίηση των περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη δια της δικαιοσύνης, προς εγγύηση του πιστωτή. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 352.

⁹¹⁴ Στις 30 Αυγούστου 1794.

⁹¹⁵ Στις 20 Σεπτεμβρίου 1794.

IV. Υβριδικές πράξεις

Όπως παρατηρούμε και αλλού, στους διακανονισμούς χρεών υιοθετούνται διάφορες λύσεις και πρακτικές στο πλαίσιο εξυπηρέτησης των αντιτιθέμενων μερών, κυρίως όταν ο υπόχρεος δηλώνει αδυναμία εκπλήρωσης των ανειλημμένων υποχρεώσεών του. Για μία ακόμη φορά, οι οφειλόμενες ποσότητες προϊόντων αφορούν πρώτα, και συνηθέστατα, το λάδι και μετά το κρασί. Ο οφειλέτης αναλαμβάνει να αποπληρώσει το χρέος σε χρήμα και σε είδος, με προπωλήσεις αλλά και με νέες συνάψεις χρωστικών ομολόγων, συμψηφισμούς κ.ά. Στις 18 Φεβρουαρίου 1795⁹¹⁶, στο συμβολαιογραφείο, για όλες τις οφειλές που ο *ευγενέστατος signor* Αυγουστίνος Πετρετίνος έχει να λάβει από τον *μάστρο* Γιάννη Μουμούρη, από το χωριό Κανακάδες, έκαναν λογαριασμό και ο Μουμούρης είναι οφειλέτης βάσει εγγράφων⁹¹⁷ για 1 ξέστα και 4 μίλτρα ελαιόλαδο, για υπόλοιπο από τη μίσθωση της εσοδείας⁹¹⁸: 18 ξέστες και 2 μίλτρα, για 7 βενέτικα τάλαρα και 18 λίρες⁹¹⁹, για 16 τάλαρα ως δάνειο στην ανωτέρω σύμβαση αγροτικής μίσθωσης⁹²⁰, *τα πάντα εις χάριν φιλίας*, συνολικά δηλαδή 23 τάλαρα και 18 λίρες, καθώς και 2 τάλαρα, 1 λίρα και 10 σολδία από γάλους μισιακούς. Για όλα αυτά ο Πετρετίνος επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη, αλλά ο Μουμούρης τον παρακάλεσε και προέβησαν στον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Ο Μουμούρης δηλώνει οφειλέτης. 2. Ο ίδιος υποχρεούται να φέρει στο κατάστημα του Πετρετίνου 20 ξέστες ελαιόλαδο, σε τρεις εσοδείες (6 ξέστες και 4 μίλτρα⁹²¹/έκαστη), ενώ τα 25 τάλαρα, 19 λίρες και 10 σολδία, με τον τόκο αυτών προς 6 τοις εκατό, θα καταβάλει εντός τριών ετών (8 τάλαρα, 14 λίρες και 10 σολδία/έτος), κατά το μήνα Οκτώβριο. 3. Προκειμένου ο Πετρετίνος να λάβει με *ευκολότερον τρόπον* αυτές τις δόσεις, ο Μουμούρης υπόσχεται να φέρνει, *με το δική του προπριετάς*, και τα σταφύλια (του κολονικού του δική του) από τα αμπέλια που έχει εις κολονίαν από τον Πετρετίνο, στο σκαφονοστάσι, προκειμένου να τα πατεί εκεί και να αφήνει το μερίδιό του σε κρασί και να αφαιρείται και 1 *χοντρή* βαρέλα κρασί⁹²² ως σολιάτικο. Ο Μουμούρης θα μπορεί να προβαίνει σε πώληση του κρασιού και να καταβάλλει στον Πετρετίνο τη δόση των 8 ταλάρων, 14 λιρών και 10 σολδίων, καθώς

⁹¹⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 14, φ. 2r.

⁹¹⁷ Στις 15 και τις 17 Μαΐου 1793.

⁹¹⁸ Συμβολαιογραφικό έγγραφο της 16ης Νοεμβρίου 1793, συμβολαιογράφος: Δημήτριος Φωτεινός.

⁹¹⁹ Βάσει εγγράφων: στις 14 και τις 15 Μαρτίου του ίδιου έτους.

⁹²⁰ Βλ. και άρθρο 1637 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Η εκκαθάρισις και η είσπραξις των μεριδίων του ελαίου καθ'εκάστην εσοδίαν γίνονται κατά τας τοπικάς συνηθείας και έθιμα, ή κατά τους αφορώντας τοιούτον αντικείμενον κανονισμούς. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ*, σ. 309.

⁹²¹ 1 ξέστα: 2 μίλτρα.

⁹²² Βαρέλα κρασί: 4-5 ξέστες/ 3-5 μέτρα. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 44.

και τον αντίστοιχο τόκο, ενώ, εάν αυτή η αξία δεν αρκεί, ο Μουμούρης θα καταβάλει τη διαφορά με *έτοιμα* μετρητά. Σε αυτή τη δόση ο Μουμούρης έδωσε στον Πετρετίνο σε καθαρή πώληση 4 *χοντρές* βαρέλες κρασί και έλαβε 4 τάλαρα. 4. Εάν ο Μουμούρης δεν φανεί συνεπής σε κάποια από τις δόσεις, θα χάνει το ευεργέτημα αυτού του διακανονισμού. 5. Ο Πετρετίνος χάρισε στον Μουμούρη ένα καινούριο *λιοστάρι*, αξίας 66 λιρών, και μία κόκκινη σκούφια, αξίας 24 λιρών, με τον όρο ο Μουμούρης να φανεί συνεπής, διαφορετικά θα καταβάλει την αξία αυτών. Ο Πετρετίνος δηλώνει ότι έχει πληρωθεί για όλα τα ετήσια σολιάτικα και τα μερίδια του λαδιού και του κρασιού έως την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας και ο Μουμούρης δεν απαιτεί τίποτε από τους μισθούς του και οτιδήποτε άλλο είχε να λάβει ως περιβολάρης και *φυλακτής* μερικών περιουσιακών στοιχείων του Πετρετίνου. Και αυτή η πράξη έχει ενδιαφέρον. Η αποπληρωμή θα πραγματοποιηθεί με ποικίλους τρόπους. Συμφωνούνται προαγορές καθορισμένων ποσοτήτων αγροτικών προϊόντων, επιβάλλεται τόκος στο οφειλόμενο χρηματικό ποσό, αν και με χαμηλότερο του συνήθους επιτόκιο. Επιπλέον, ο οφειλέτης παραιτείται από την απαίτηση καταβολής των δεδουλευμένων του: το ποσό της αμοιβής για την παρασχεθείσα εργασία του στο δανειστή θα συμψηφισθεί στην αποπληρωμή, ποσό το οποίο δεν ορίζεται εδώ.

Στις 5 Δεκεμβρίου 1760⁹²³, στην οικία της κληρονομίας του θανόντα ευγενούς *signor* Μικέλη Πολυλά, στη συνοικία του ναού της Υπαπαντής του Χριστού, ο *παρών* Στεφανής Κένταρχος, από το χωριό Κορακιάνα, είναι *κολόνος*, δηλαδή *μισιακάτορας*, στο υποστατικό των αμπελιών του *παρόντος* ευγενούς *signor* ιατρού⁹²⁴ Τζαν Μπατίστα Πολυλά, το οποίο βρίσκεται στο χωριό Σκριπερό στην περιοχή *Ρονγώπουλο*. Σημειώνεται ότι τον προηγούμενο Σεπτέμβριο από τα εν λόγω αμπέλια παρήχθησαν 85½ *μέτρα* κρασί και ενώ το μερίδιο του Πολυλά ήταν 42 μέτρα και 3 ξέστες, ο Κένταρχος του έδωσε μόνον 31½ μέτρα κρασί και τα υπόλοιπα 11 μέτρα και 1 ξέστα⁹²⁵ τα κράτησε για δική του χρήση. Κατά τη σύναψη δε αυτής της συμφωνίας, επειδή ο Κένταρχος όχι μόνον δεν έχει τη δυνατότητα να δώσει στον Πολυλά αυτό το κρασί ούτε να του το πληρώσει, αλλά χρειάζεται και 24 λίρες μετρητά, παρακαλεί τον Πολυλά να του δώσει *εις καθαράν πούλησιν*, το Σεπτέμβριο του επόμενου έτους, 2 βαρέλες κρασί και ακόμη να τον αναμείνει για να του δώσει τότε και τα παραπάνω 11 μέτρα και 1 ξέστα, δηλαδή 10 βαρέλες, από το κρασί που

⁹²³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 10, φ. 27r.

⁹²⁴ Βλ. τη λίστα των εκλεγέντων από το Συμβούλιο της Κοινότητας ιατρών παθολόγων και χειρουργών για τον 16ο και τον 17ο αιώνα. F. KARLAFTI-MOURATIDI, *Les formes de travail à Corfou pendant la domination vénitienne*, Θεσσαλονίκη 2017, σσ. 249-260.

⁹²⁵ 1 ξέστα κρασί: 3 λίτρες. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 44.

θα παραχθεί στο παραπάνω μερίδιό τους *κολόνικον*. Ο Πολυλάς συμφωνεί και, ενώπιον του συμβολαιογράφου και των μαρτύρων, καταβάλλει στον Κένταρχο τις 24 λίρες για την πληρωμή των 2 βαρέλων κρασιού, οι οποίες προστίθενται στις υπόλοιπες 10 βαρέλες, δηλαδή συνολικά 12 βαρέλες, τις οποίες ο Κένταρχος υπόσχεται (*με ποντουαλιτά*) να του δώσει από το παραπάνω μερίδιό του, τον επόμενο Σεπτέμβριο.

Η πράξη είναι αποκαλυπτική παρεπόμενων οικονομικών σχέσεων. Καταγράφεται η αδυναμία του αγρότη καλλιεργητή να παραδώσει το συμφωνηθέν μερίδιο στον κύριο των αγροτικών ακινήτων που ο ίδιος εκμεταλλεύεται βάσει ιδιότυπης σύμβασης αγροτικής μίσθωσης, της *ημισοφυτευσίας* βάσει της οποίας ο καλλιεργητής παραδίδει στον αγροδότη προκαθορισθέν μέρος της παραγωγής⁹²⁶. Ωστόσο, δεν αναφέρεται ο λόγος αυτής της αδυναμίας εκπλήρωσης εφόσον δεν πρόκειται για κακή σοδειά, αλλά για τμήμα παραχθείσας ποσότητας κρασιού, η οποία όμως δεν παραδόθηκε στον κύριο των αμπελιών. Είναι δε ενδιαφέρον ότι ο τελευταίος όχι μόνον δεν απαιτεί την άμεση καταβολή της οφειλής, σε είδος ή σε χρήμα, αλλά αντιθέτως καταβάλλει στον οφειλέτη ένα χρηματικό ποσό και προαγοράζει επιπλέον ποσότητα κρασιού. Οι προσδοκίες λοιπόν και των δύο μερών μετατίθενται για την επόμενη εσοδεία, οπότε και το συνολικό χρέος θα εξοφληθεί σε είδος. Με αυτόν τον τρόπο, ο κύριος των αγροτικών ακινήτων εκδηλώνει την έμπρακτη επιείκειά του προς τον οφειλέτη *κολόνο*, αν και πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, εξαιρουμένης της δυνατότητας προσφυγής σε ένδικα μέσα, πιθανόν, για την περίπτωση, δεν υπήρχε άλλη επιλογή.

⁹²⁶ ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Αγροτικές συμβάσεις», σ. 450. Βλ. και ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Φεουδαλική πρόσδοδος», σ. 377.

V. Μίσθωση μύλων

Όπως θα δούμε και στο οικείο κεφάλαιο για τα κληρονομαία περιουσιακά στοιχεία και όπως είναι γνωστό, οι κληρονόμοι από κοινού με τα κληροδοτηθέντα δικαιώματα αναδέχονται και τα κληροδοτηθέντα χρέη. Στις 2 Απριλίου 1772⁹²⁷, καταγράφεται ότι, *τρέχοντας κρίσεις και διαφορές* μεταξύ της αποθανούσας Μαριετίνας Καλικιόπουλου Παδουβά και του *μάστρο* Αντώνη Βραδή σχετικά με το νερόμυλο, ο οποίος βρίσκεται στην Εγρίπο⁹²⁸, και τον οποίο η Μαριετίνα είχε μισθώσει. Για το ποσό λοιπόν των 300 ρεαλίων βάσει σχετικού εγγράφου⁹²⁹, οι κληρονόμοι των ανωτέρω επιθυμούν να δώσουν τέλος στις μεταξύ τους δικαστικές διαμάχες. Ειδικότερα, από τη μία πλευρά ο ευγενής Ιάκωβος Τριβόλης, ο οποίος έχει μερίδιο ως *δονατάριος*⁹³⁰ του $\frac{1}{4}$ του μύλου του *signor* Κάρλου Παδουβά, και ο *signor* Αναστάσιος Σαουλής, ως *εξουσιαστής* των $\frac{3}{4}$, και από την άλλη πλευρά, ο *μισέρ* Βραδής, αδελφός και κληρονόμος του προαναφερθέντος Αντώνη, *εισήλθον εις το ποίημα του παρόντος νοταρικού γράμματος και τελείαν κατάπαψιν κρίσεως* και τα δύο μέρη *δίδουν την ηλίωσιν, ινφόρμα κονσίλι*⁹³¹ σε κάθε έγγραφο και ό,τι άλλο ακολουθήσει αυτού. Σχετικά με τα 300 προαναφερθέντα ρεάλια, τα δύο μέρη συμφώνησαν και οι Τριβόλης και Σαούλης κατέβαλαν, κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, στον Στέλιο Βραδή 144 ρεάλια, ενώ τα υπόλοιπα 156 ρεάλια ο Βραδής τα *απαφίνει* στους προαναφερθέντες Τριβόλη και Σαούλη για τη διαφορά του (*κομπούτου*⁹³² *κομπένσου*⁹³³) εξοφλητικού λογαριασμού που είχε ζητήσει η Μαριετίνα, όπως διαβάζεται και αναφέρεται ενώπιον των Τριβόλη και Σαούλη.

Η παρακάτω πράξη παρουσιάζει ενδιαφέρον, δεδομένου του ότι αφενός καταγράφει την τιμωρία του εργαζόμενου ενός φούρνου για το αδίκημα της υπεξαίρεσης χρηματικού ποσού από την πώληση ενός ψωμιού, ενώ αφετέρου αναφέρεται ο τρόπος αποζημίωσης. Στις 19 Μαΐου 1760⁹³⁴, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στον *Τουμάζο* Σπίνουλα, από τις Μπενίτσες, ο οποίος εργαζόταν στον Νικολό Κορώνη, φούρναρη στην πόλη της Κέρκυρας, και ο οποίος είχε υπεξαιρέσει

⁹²⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 10, φ. 21v.

⁹²⁸ Παραλιακό χωριό, πλησίον του χωριού Πετριτή, στη νότια Κέρκυρα.

⁹²⁹ Καταχωρηθέν στις 30 Μαρτίου 1754 στις συμβολαιογραφικές πράξεις του *signor* Κόντε Σπυρίδωνος Ανδρώνη.

⁹³⁰ Ιταλ. donatario: δωρεοδόχος, δωρεολήπτης.

⁹³¹ Λατ.: forma Concilii: κανονισμός Συμβουλίου, νομότυπα, επισήμως. Η λέξη forma σημαίνει και κανόνας, κανονισμός. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 281.

⁹³² Ιταλ. computo: υπολογισμός, λογαριασμός, εκκαθάριση.

⁹³³ Ιταλ. compenso: πληρωμή, αμοιβή, αποζημίωση.

⁹³⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 7, φ. 44v.

14 ρεάλια από την πώληση του ψωμιού. Ο Κορώνης λοιπόν, *δια την ευχαρίστησίν του*, προσέφυγε στη δικαιοσύνη και ο Σπίνουλας οδηγήθηκε στη φυλακή. Την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, ο Σπίνουλας αποφυλακίζεται, όμως επειδή δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να επιστρέψει το παραπάνω ποσό και να εξοφλήσει το χρέος του, ο Κορώνης συμφωνεί (*εσινκατέβη από αγαθοσήνιστου*⁹³⁵) να λάβει αυτό σε δόσεις, 2 ρεάλια/μήνα. Προς μεγαλύτερη δε διασφάλιση των δικαιωμάτων του Κορώνη (*δια να μείνει με σιγουριτά ευχαριστημένος*), ο Σπίνουλας παραχωρεί σε αυτόν το δικαίωμα να λαμβάνει αυτά από το *πάχτος* του μύλου που ο Σπίνουλας έχει, *ως αδελφός της αδελφότητος*. Ο μύλος (*επονομαζόμενος Βαγιονίτης*), που βρίσκεται στο χωριό του Σπίνουλα (στην Πηνίτζα), τον έχει *εις πάχτος ο παρών* Στέλιος Κοσκινάς, με μηνιαίο μίσθωμα 7 ρεάλια⁹³⁶. Ο τελευταίος αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταβάλλει στον Κορώνη μηνιαίως τα 2 ρεάλια από την πρώτη του Ιουνίου μέχρι και την αποπληρωμή των 14 ρεαλίων, το Δεκέμβριο, *με κάθε ποντουαλιτά, και χωρίς εναντιότητα εις δεσμόν των παντοίων του αγαθών, και σωματικώς...και το παρόν να εννοάται ως απόφασις θεληματική βάνοντας το δεκρέτο από την δικαιοσύνην ιν κάζο*. Σημειώνεται δε ότι, εφόσον πραγματοποιήθηκε αυτή η συμφωνία (*στάντε την παρούσαν σήβασην*⁹³⁷), ο Σπίνουλας δύναται να αποφυλακισθεί.

VI. Μίσθωση φόρου κρασιού

Το έτος 1413, η κερκυραϊκή κοινότητα ζήτησε να αναιρεθεί η φορολογία επί της λιανικής πώλησης του κρασιού (*srina*), η οποία έλαβε αρνητική απάντηση, εξηγώντας τους λόγους και αναφέροντας πως ο συγκεκριμένος φόρος ήταν πολύ μικρός. Άξιο διευκρίνισης πως ο φόρος ήταν αρκετά υψηλός και τα ποσά που προέκυπταν από αυτόν χρησιμοποιούνταν για την ικανοποίηση των αναγκών του κράτους όπως την επισκευή του τείχους της πόλης, τις οχυρώσεις ή τη μισθοδοσία των υπαλλήλων ή των στρατιωτικών⁹³⁸. Επιπλέον, το φορολογικό διάταγμα του G. Corner, του έτους 1682, όριζε ότι ακόμη και για μικρή ποσότητα κρασιού προς

⁹³⁵ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

⁹³⁶ Η σχετική πράξη (20 Απριλίου 1760) είναι καταχωρημένη στα βιβλία του συμβολαιογράφου Σπύρου Γιαννούλη.

⁹³⁷ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

⁹³⁸ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 203. Α. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας*, τ. Β', Αθήνα 1914, σ. 207.

πώληση έπρεπε να υπάρχει σχετική άδεια⁹³⁹. Η παρακάτω επίλυση της διαφοράς αφορά υπεκμίσθωση του φόρου (*της σπίνας*) του κρασιού και παραδίδεται στον συμβολαιογράφο *εις ένδειξιν της αληθείας*. Ειδικότερα, στις 16 Ιουλίου 1784⁹⁴⁰, στο *μετζά* της οικίας του Σπυρίδωνος Μουστοξύδη, στην περιοχή της εκκλησίας των Αγίων Πατέρων, συγκεντρώθηκαν, για να λύσουν τις διαφορές τους, από το ένα μέρος, ο *signor* Ιωάννης Φραγγούλης, ο οποίος είχε τα δικαιώματα (*διριτόρον*) του λιανικού φόρου πώλησης του κρασιού (*της σπίνας*) του προαστίου των Γουβιών, στο Κοντόκαλι, και από το άλλο μέρος, οι Γιακουμέτος Πάσκος, Νικολός Ρέγγης και Θόδωρος Τράνακας, οι οποίοι εκπροσωπούν και τους απόντες, κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, Σπύρο Τράνακα, Τζώρτζη Πάσκο, Μένιο Πάσκο και Λάουρο Δελαπόρτα, ταβερνιάρηδες και πωλητές του κρασιού στο *σύνορο* της περιοχής των Γουβιών. Επιπλέον στόχος της συνάντησης είναι και η διευθέτηση των διαφορών μεταξύ του Γιάννη Καββάσιλα, ο οποίος ήταν *υποπακτονάριος*, με τον Φραγγούλη για τον εν λόγω φόρο της σπίνας του κρασιού στην ίδια περιοχή. Τα δύο μέρη συμφωνούν στα εξής. Πρώτον, προκειμένου ο Φραγγούλης να υποπακτώσει στους άνωθεν ταβερνιάρηδες αυτό το φόρο, όπως οι ίδιοι το επιθυμούν, ο Καββάσιλας, μετά από σχετική παράκληση των ταβερνιάρηδων, δέχεται να παύσει την ισχύ του επίσημου εγγράφου της υπεκμίσθωσης που ο ίδιος είχε συνάψει με τον Φραγγούλη⁹⁴¹ και αφήνει ελεύθερο πλέον τον Φραγγούλη να υποπακτώσει στους ταβερνιάρηδες αυτόν το φόρο. Δεύτερον, ορίζεται πως η υπεκμίσθωση θα ισχύει από τις 2 Σεπτεμβρίου 1782 έως και την 1η Σεπτεμβρίου 1788. Τρίτον, τα μέρη όρισαν το μίσθωμα της *υποπακτωσιάς* στα 30 τσεκίνια ανά έτος, για τα 2 προηγούμενα έτη, και 34 τσεκίνια για τα επόμενα 4 έτη, και, ενώπιον του συμβολαιογράφου, οι ταβερνιάρηδες καταβάλλουν στον Φραγγούλη 60 τσεκίνια, ενώ για τα υπόλοιπα 34 τσεκίνια/έτος, υπόσχονται ότι θα του τα δώσουν σε 3 τετραμηνιαίες δόσεις. Ρητώς δε αναφέρεται ότι, εάν αυτοί δεν καταβάλουν κάποια από τις παραπάνω δόσεις, θα τους επιβληθεί η συνήθης ποινική ρήτρα⁹⁴² του 15% επί του κεφαλαίου και ο Φραγγούλης θα δύναται να λάβει ό,τι θελήσει από τα αγαθά τους, εφόσον οι ίδιοι έχουν δεσμευτεί με όλα τους τα περιουσιακά στοιχεία ακόμη και *σωματικώς*. Προκειμένου δε να ευχαριστήσουν τον Καββάσιλα ώστε να μην έχει παράπονο για τις οικονομικές ζημιές που θα του προκαλέσει αυτή η απόφαση, του παραχωρούν χωρίς κανένα βάρος πληρωμής τη μίσθωση του φόρου του κρασιού στο Κοντόκαλι για να το διαχειριστεί όπως αυτός

⁹³⁹ Α. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας*, τ. Β', Αθήνα 1914, σ. 207.

⁹⁴⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 98 (8), φ. 47r.

⁹⁴¹ Στις 2 Σεπτεμβρίου 1782.

⁹⁴² Η διασφάλιση του δανειστή με τέτοιες μεθόδους συναντάται συχνότατα στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ-ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 46.

βούλεται. Γκρεμίζοντας όλα τα παραπήγματα των ταβερνιάρηδων που βρίσκονται *στη γλυφάδα* των Γουβιών. Η παραχώρηση (*τζεσιόν*) προς τον Καββάσιλα θα αρχίσει να ισχύει από τις 2 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους έως την 1η Σεπτεμβρίου του 1788. Ακόμη, ο Καββάσιλας επειδή επιθυμεί, με τη σειρά του, να ευχαριστήσει τους ταβερνιάρηδες, μειώνει σημαντικά το καταβλητέο ποσό των μισθωμάτων για τα 2 προηγούμενα έτη και λαμβάνει μόνον 8 τσεκίνια, *δηλώνοντας πληρωμένος και ευχαριστημένος*. Τέλος, καταγράφεται ότι η εν λόγω υπεκμίσθωση θα θεωρείται *εις διάφορον και ζημίαν* των άνωθεν ταβερνιάρηδων μέχρι και τη λήξη της και μάλιστα ότι ο Φραγγούλης δεν θα προβάλει καμία απαίτηση επ' αυτής, εκτός και εάν κάποιος από τους ταβερνιάρηδες δεν καταβάλει το ποσό που του αναλογεί στον Φραγγούλη.

VII. Λήξεις

Αποτελούσε υποχρέωση του συμβολαιογράφου η καταγραφή της παύσης των έννομων σχέσεων που απορρέουν από συμβατικές ενοχές (*obligationes*), με τη λήξη της ισχύος της αντίστοιχης δικαιοπραξίας. Ο συμβολαιογράφος είτε καταχωρεί μία σχετική σημείωση στο περιθώριο της αρχικής σύμβασης, είτε καταγράφει σύντομη αναφορά, ως ξεχωριστή πράξη, στην οποία περιλαμβάνονται τα βασικά στοιχεία, δηλαδή τα ονοματεπώνυμα των συμβαλλομένων-αντιδίκων, την αιτία και τον τρόπο επίλυσης της διαφοράς, καθώς και όποια άλλη πληροφορία ο ίδιος θεωρεί απαραίτητη. Την 1η Δεκεμβρίου 1794⁹⁴³, ο *ευλαβέστατος* ιερέας Κωνσταντίνος Κωστής, από το χωριό Κοκκίνη, επειδή δεν δύναται πλέον να δουλεύει και να καλλιεργεί, *από αίτιον της αδυναμίας του*, τα 35 ελαιόδεντρα και ένα μέρος γύρω από αυτά, ευρισκόμενα στο χωριό Βάτος⁹⁴⁴, για τα οποία ο ιερέας πληρώνει *μέρος τέταρτο* και σολιάτικο ένα *καρταριόλι* σιτάρι της *Ευγενεστάτης Αρχόντισσας S^{ας}* (sic)⁹⁴⁵ Μαριετίνας Λουκάνη, καθώς και *παντοτινό πάκτος* 10 μίλτρα/αλεσιά ελαιόλαδο στον *signor* Ιωάννη Βαπτιστή Ροδίτη. Ο ιερέας, επειδή φοβάται *μην πέσει και σε έτερες κακοεργίες και ιντερέσα*, εκτός όσων αναφέρονται σε σχετική απόφαση⁹⁴⁶ του δικαστηρίου, αλλά και σε απόφαση της Διοίκησης⁹⁴⁷, παρακάλεσε τον Ροδίτη να λάβει πίσω αυτά τα περιουσιακά στοιχεία και να τον απαλλάξει από τη διηνεκή μίσθωση, το 1/4 και το σολιάτικο. Ο Ροδίτης δέχεται και συνάπτουν αυτό τη

⁹⁴³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 12, φ. 26r.

⁹⁴⁴ Καταγράφεται η ακριβής τοποθεσία.

⁹⁴⁵ Ελληνικοί και λατινικοί χαρακτήρες μαζί, ελληνική κατάληξη.

⁹⁴⁶ Στις 18 Αυγούστου 1790.

⁹⁴⁷ Στις 26 Οκτωβρίου 1794.

συμβιβαστική πράξη, *δια δυνάμεως της οποίας* ο Κωστής μεταβιβάζει τα ανωτέρω περιουσιακά στοιχεία και ο Ροδίτης, *εγνωρίζοντας την εσχάτην πενίαν* του ιερέα, του χαρίζει όλες τις οφειλές και δεν απαιτεί από τον ιερέα προηγούμενα μερίδια και μισθώματα. Στις 8 Απριλίου 1790⁹⁴⁸, στο *μετζά* της οικίας του *τιμίου signor* δοτόρ Σπυρίδωνος Τριβόλη⁹⁴⁹, επειδή ο *παρών* Πέτρος Σουριανός και οι *απόντες* Αντώνης Κλουδάς και Σπύρος Κλουδάς κατείχαν κάποια χωράφια, βεβαρημένα με το *πεντάτο* και *σολιάτικο* 10 *τορνίσια* προς τον *παρόντα* Ζαχαρία Κλουδά, όλοι από το προάστιο του Ποταμού, και επειδή αυτοί *οι κολόνοι*, για μεγάλο χρονικό διάστημα, δεν ήταν συνεπείς στις υποχρεώσεις τους, υπήρξε προσφυγή στη δικαιοσύνη. Τελικώς όμως ο Σουριανός και ο Ζαχαρίας Κλουδάς προβαίνουν σε συμβιβασμό: ο Σουριανός μεταβιβάζει στον Ζαχαρία το μερίδιό του στα εν λόγω χωράφια και ο Ζαχαρίας παραιτείται από την αξίωση πληρωμής προηγούμενων μεριδίων και σολιάτικων από το μερίδιο του Σουριανού. Σημειώνεται δε ότι ο Ζαχαρίας επιφυλάσσεται για την ικανοποίηση των απαιτήσεών του από τους δύο μη συμμετέχοντες στο συμβιβασμό. Στις 3 Δεκεμβρίου 1794⁹⁵⁰, γίνεται αναφορά στις 263½ ξέστες ελαιόλαδο, τις οποίες ο *τίμιος signor* Ιωάννης Βαπτιστής Ροδίτης είχε να λάβει από τους *κυρ* Γιάννη Πηλό, από το χωριό Κουραμάδες, *κυρ* Νικολέτο Παντή, από το χωριό Σιναράδες, και τον *θανόντα* Αναστάση Βέργη, εξ ονόματος του οποίου συμβάλλεται ο *κυρ* Στάμος, ανιψιός και κληρονόμος αυτού, για το *πάκτος* της εσοδείας του 1791, για τα ελαιόδεντρα βάσει σχετικού συνυποσχετικού⁹⁵¹. Όμως οι ανωτέρω δεν κατέβαλαν στον Ροδίτη παρά μόνον 206 ξέστες, ενώ για τις υπόλοιπες 57½ ξέστες, όπως φαίνεται σε έγγραφο της Διοίκησης⁹⁵², τα δύο μέρη συμβιβάσθηκαν και αποδέχονται τα εξής. 1. Οι Πηλός, Παντής και Βέργης δηλώνονται αληθινοί χρεοφειλέτες για την ανωτέρω ποσότητα και επιβεβαιώνουν τα ανωτέρω έγγραφα. 2. Τα μερίδια των τριών οφειλετών είναι: ο Πηλός 18½ ξέστες, ο Παντής 17½ ξέστες και ο Βέργης 21½ ξέστες. 3. Με αυτήν την κατανομή της οφειλής ο Ροδίτης απαλλάσσει αυτούς από το δεσμό αυτής της *ινσολιδιτάς*. 4. Οι τρεις οφειλέτες υπόσχονται, ο καθένας χωριστά, να δώσει το μερίδιό του στον Ροδίτη σε τρεις εσοδείες, με έναρξη από το Δεκέμβριο του 1795 έως το Δεκέμβριο του 1799. 5. Εάν κάποιος εξ αυτών δεν φανεί συνεπής στην καταβολή των δόσεων, να χάνει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού και να υποχρεούται να καταβάλει την οφειλή του σε μία και μόνον φορά *με τόσα έτοιμα μετρητά εις τα καλύτερα παζάρια*.

⁹⁴⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 149, φ. 19r.

⁹⁴⁹ Το αρχοντικό της οικογένειας Τριβόλη βρίσκεται στην περιοχή Ρουμανάδες. Βλ. και ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 107.

⁹⁵⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 12, φ. 28v.

⁹⁵¹ Στις 15 Ιουνίου του ίδιου έτους, στις πράξεις του Αναστασίου Καλόχρυσου.

⁹⁵² Στις 29 Νοεμβρίου 1794.

Πλήθος αγροτικών μισθώσεων συνάπτονται την υπό εξέταση εποχή στην Κέρκυρα, ενώ λιγότερες ήταν τέτοιου είδους συμβάσεις στο άστυ. Η μη τήρηση των όρων που υπήρχαν σε αυτές οδηγούσαν συχνά τα συμβαλλόμενα μέρη σε διαμάχες, οι οποίες επιλύονταν είτε από τα ίδια τα μέρη, είτε με προσφυγή στη δικαιοσύνη ή στη διαιτησία.

Ως επί το πλείστον, καταγράφονται αγροτικές μισθώσεις ελαιοπαραγωγής, σε μικρότερο αριθμό συμβάσεις οινοπαραγωγής αλλά και άλλων αγροτικών προϊόντων, ενώ άξια μνείας είναι η μίσθωση του φόρου του κρασιού, εφόσον αυτό αποτελούσε ένα από τα σπουδαιότερα παραγόμενα αγαθά στο νησί. Με καταβολή μισθώματος δίδονται μύλοι, υποστατικά, ελαιοτριβεία και οτιδήποτε μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην αγροτική παραγωγή. Σε μικρότερο βαθμό, εκτός από τη μίσθωση, σημειώνονται και περιπτώσεις, κατά τις οποίες η υπεκμίσθωση μπορούσε να οδηγήσει στη διευθέτηση μιας οικονομικής οφειλής. Συχνά δηλαδή υιοθετείται η τακτική της μίσθωσης οποιουδήποτε αγαθού, ακόμη και μίας ολόκληρης εσοδείας ή κάποιου ακινήτου ως αποτελεσματικός τρόπος αποπληρωμής των οφειλών. Λόγου χάρη, για την εξόφληση των τόκων, προτείνεται η μίσθωση της οικίας που είναι στην κυριότητα του οφειλέτη. Επιπρόσθετα, για την αποζημίωση του εργοδότη, στην περίπτωση της υπεξαίρεσης δηλώθηκε πως θα δοθεί ένα ποσό από τη μίσθωση του μύλου που ο ζημιωτής κατείχε. Το μίσθιο δηλαδή μπορούσε να χρησιμοποιηθεί αφενός άμεσα ως εξ ολοκλήρου παραχώρηση εκ μέρους του εκμισθωτή και αφετέρου ως πηγή εσόδου για εκείνον. Η ισχύς των μισθώσεων ποίκιλλαν ανάλογα με το είδος τού προς μίσθωση αγαθού και τις ανάγκες των συμβαλλομένων μερών. Έτσι, καταγράφηκαν και σύντομες συνάψεις μισθώσεων, αλλά και μεγαλύτερης διάρκειας, οι οποίες συχνά συνοδεύονται από την τυπική φράση *παντοτινόν σολιάτικο* και την αναλυτική περιγραφή των υποχρεώσεων των δύο μερών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ

*Εάν κάμουν τινές συντροφίαν, και συμφωνήσουν ρητός, ήτοι με έγγραφον, ότι όλα να τα έχουν συντροφικώς*⁹⁵³. Ο χώρος του εμπορίου *sui generis* υπήρξε επιδεικτικός εμφάνισης διενέξεων και διαφορών μεταξύ των εμπλεκομένων, γι' αυτό, άλλωστε, και στη Βενετία υπήρχαν τουλάχιστον δύο αρμόδια όργανα επί εμπορικών θεμάτων: οι *Consoli dei Mercanti*, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την εφαρμογή των όρων των εμπορικών συμβάσεων, και οι *Cinque Savii alla Mercanzia*, στις αρμοδιότητες των οποίων περιλαμβανόταν και η επίλυση εμπορικών διαφορών⁹⁵⁴. Η Κέρκυρα, και κατά την εξεταζόμενη εποχή, αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά, οικονομικά αλλά και διοικητικά κέντρα της εποχής. Πέραν των πολλών συναλλαγών που πραγματοποιούνταν στο νησί, πλουσιότητες είναι και οι συνάψεις εργασιακών σχέσεων, καθώς και η σύσταση εμπορικών εταιρειών⁹⁵⁵. Στο πλαίσιο δε μίας μακροσκοπικής ιστορικής προσέγγισης, σημειώνουμε ότι και σήμερα ως εταιρεία, σύμφωνα με το άρθρο 741 του Αστικού Κώδικα, ορίζεται η σύμβαση, κατά την οποία δύο ή περισσότερα άτομα έχουν την *υποχρέωση να επιδιώκουν με κοινές εισφορές κοινό σκοπό και ιδίως οικονομικό*. Η εισφορά στην εταιρεία μπορεί να είναι σε χρήμα, σε είδος, όσο και σε παροχή εργασίας εκ μέρους των εταίρων, ενώ τυχόν χρηματικά κεφάλαια που επενδύονται σε διάφορες χρονικές περιόδους θεωρούνται πως καταβάλλονται ταυτοχρόνως από αυτούς⁹⁵⁶.

⁹⁵³ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 270.

⁹⁵⁴ KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 216.

⁹⁵⁵ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 9.

⁹⁵⁶ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 18.

Αναλυτικότερα, καθ'όλη τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας, αλλά και ο αιώνας που ακολούθησε τη διάλυση της Γαληνοτάτης, οι εμπορικές εταιρείες⁹⁵⁷, οι συντροφίες⁹⁵⁸ καταγράφονται κυρίως σε συμβολαιογράφους που ασκούν το επάγγελμά τους στην πόλη. Τέτοιες συστάσεις εταιρειών συνάπτονται στην Κέρκυρα, όμως, κάποιες φορές, αφορούν και οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες ξεπερνούν τα γεωγραφικά όρια του νησιού. Αυτό διότι το χρήμα σταδιακά απέκτησε ισχυρά ερείσματα και οι πιθανότητες για συνεχόμενη επένδυση και αποκόμιση κερδών αυξάνονταν⁹⁵⁹.

Ήδη από τον ύστερο Μεσαίωνα, καταγράφεται η μεγάλη οικονομική ανάπτυξη των νησιών του Ιονίου, γεγονός που ασφαλώς οφειλόταν στις αυξημένες ικανότητες των εμπόρων και των ναυτικών της εποχής⁹⁶⁰. Τα Ιόνια Νησιά από πολύ ενωρίς αναδείχθηκαν από τις σπουδαιότερες περιοχές που είχε κατακτήσει η Βενετία. Εξαιτίας της γεωγραφικής τους θέσης, διαδραμάτισαν ενεργό ρόλο στην εμπορική δραστηριότητα της εποχής, με σημαντικότερα, την Κέρκυρα, την Κεφαλονιά, τη Ζάκυνθο και λιγότερο τη Λευκάδα, γεγονός που ώθησε τους Κερκυραίους, το 1386, στη διεκδίκηση προνομίων. Ενώ τα ίδια τα νησιά παρήγαγαν αρκετά προϊόντα, κυριότερα εκ των οποίων το ελαιόλαδο και το κρασί⁹⁶¹. Η Κέρκυρα υπήρξε αξιόλογο εμπορικό διαμετακομιστικό κέντρο, μάλιστα, κατά τον 17ο αιώνα⁹⁶², καταγράφεται εμπορική κίνηση περίπου 250 πλοίων ετησίως από λιμάνια, όπως της Βενετίας, των νησιών του Αιγαίου, της Δαλματίας, αλλά και της Μικράς Ασίας. Όπως είναι λογικό, πλήθος προϊόντων διακινούνταν, όπως δέρματα, υφάσματα, εργαλεία, αλλά και διάφορα είδη διατροφής⁹⁶³.

Βεβαίως, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι Κερκυραίοι έμποροι αντιμετώπιζαν σοβαρότατα προβλήματα αναφορικά με την υψηλή φορολογία που η Βενετία εφάρμοζε, με σκοπό τον περιορισμό των κερδών τους⁹⁶⁴. Εξάλλου, δεν πρέπει να

⁹⁵⁷ Στη Βενετία, από ενωρίς, υιοθετείται μία ιδιότυπη μορφή θαλάσσιας εμπορικής εταιρείας, η *colleganza*. Βάσει αυτής, ο κεφαλαιοδότης, μόνον όμως εφόσον ανέκυπτε κέρδος, ελάμβανε τα τρία τέταρτα επί των κερδών. LANE, *Βενετία*, σ. 93.

⁹⁵⁸ Η λέξη συντροφία, με τη σημασία της εταιρείας, στη σύγχρονη εποχή, υπάρχει ως συντομογραφία σε επωνυμίες εταιρειών, προκειμένου να δηλωθούν οι υπόλοιποι εταίροι. Λ.χ. Α. Παπαγεωργίου και Σία.

⁹⁵⁹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 17.

⁹⁶⁰ L. PEZZOLO, «Οικονομία και δημοσιονομικό σύστημα (1204-1797)», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*. επιστημονική διεύθυνση: ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, επιμέλεια: Δ. ΒΛΑΣΣΗ – Α. ΤΖΑΒΑΡΑ, τ. Β', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 835-856 (837).

⁹⁶¹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το δικαιοκτικό καθεστώς», σ. 12.

⁹⁶² Για τις συντροφίες, κατά τις προηγούμενες περιόδους, βλ. KARLAFTI-MOURATIDI, κεφ. II, *Les formes de travail*, σ. 83.

⁹⁶³ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Δικαιοπραξίες εμπορικών εταιρειών», σ. 13.

⁹⁶⁴ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 194.

διαφεύγει της προσοχής πως οι φόροι του διαμετακομιστικού εμπορίου αποτελούσαν την κυριότερη πηγή εσόδων⁹⁶⁵ για το βενετικό κράτος. Στόχος αυτών των φορολογικών μέτρων ήταν αφενός η ενίσχυση των εσόδων του κράτους και αφετέρου η αύξηση και η προστασία του βενετικού εμπορίου⁹⁶⁶. Πλην των φορολογικών επιβαρύνσεων, οι έμποροι της Κέρκυρας συχνά είχαν να αντιμετωπίσουν και το πρόβλημα του περιορισμού της διακίνησης των προϊόντων τους, εφόσον δεν είχαν τη δυνατότητα να πωλούν αυτά όπου ήθελαν. Μάλιστα, το έτος 1546, επικαλούμενοι την άσχημη οικονομική τους κατάσταση, προσπάθησαν να αναιρέσουν αυτόν τον κανόνα⁹⁶⁷. Η εμπορική κίνηση της πόλης συντελούνταν κυρίως στην περιοχή έξω από το φρούριο όπου γίνονταν κάθε είδους αγοραπωλησίες και διάφορες συμφωνίες⁹⁶⁸. Σε ό,τι δε αφορά το θαλάσσιο εμπόριο, η Κέρκυρα αποτελούσε το κλειδί για την κυριαρχία της ανατολικής Μεσογείου εφόσον ήλεγχε την είσοδο και την έξοδο της Αδριατικής. Ένωσε δηλαδή τη μητρόπολη με τις κτήσεις της στη Δαλματία και αποτελούσε συνδετικό κρίκο που κατέληγε στην Κρήτη, την Κωνσταντινούπολη και την Μέση Ανατολή⁹⁶⁹. Κατά τον 18ο αιώνα, μάλιστα στα νερά του Ιονίου κυρίαρχο ρόλο έπαιζαν τα πλοία των Δουλτσινιωτών και από το 1740 των Μεσολογγιτών, αφού τα ευρωπαϊκά πλοία δεν ήταν εύκολο να ελλιμενισθούν εξαιτίας τεχνικών προβλημάτων, όπως η χαμηλή στάθμη της θάλασσας⁹⁷⁰.

Είναι ευνόητο, και σε διαχρονικό επίπεδο, ότι οι σκοποί της εταιρείας πρέπει να είναι νόμιμοι. Βάσει του άρθρου 1682 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Πάσα εταιρεία πρέπει να έχη θεμιτόν αντικείμενον, και να συνάπτεται προς κοινόν των μερών όφελος. Έκαστος συνεταίρος πρέπει να συνεισφέρει εις αυτήν ή χρήματα, ή άλλα κτήματα, ή την βιομηχανίαν του*⁹⁷¹. Κατά την υπό εξέταση περίοδο, ιδρύονται αρκετές εμπορικές εταιρείες, συντροφίες πλοίου, μετοχικές εταιρείες με έδρα το νησί της Κέρκυρας, κ.ά.⁹⁷². Με τον όρο συντροφία πλοίου νοείται η ιδιότυπη εταιρεία, στην οποία συμμετέχουν αφενός οι πλοιοκτήτες, προσφέροντας το πλοίο, αφετέρου οι ναυτικοί προσφέροντας την εργασία τους. Άξιο

⁹⁶⁵ PEZZOLO, «Οικονομία και δημοσιονομικό σύστημα», σ. 837.

⁹⁶⁶ Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, «Εμπόριο και φορολόγηση προϊόντων», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, επιμέλεια: Δ. ΒΛΑΣΣΗ – Α. ΤΖΑΒΑΡΑ, τ. Α', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 253-275 (261-262).

⁹⁶⁷ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 198.

⁹⁶⁸ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 38.

⁹⁶⁹ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 68.

⁹⁷⁰ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, «Συμβολή στην οικονομική ιστορία», σ. 73.

⁹⁷¹ *ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ*, σ. 316.

⁹⁷² ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Δικαιοπραξίες εμπορικών εταιρειών», σ. 12.

μνείας πως όλοι έχουν μερίδιο στα κέρδη, αλλά και στις ζημίες που ενδεχομένως θα προκύψουν⁹⁷³.

Σε ό,τι αφορά τις εμπορικές διαφορές που επιλύονται εξωδικαστικώς, το υλικό είναι πλούσιο και με αρκετές διαφοροποιήσεις. Σημειώνουμε δε εδώ ότι και στη Βενετία, η προσφυγή στη διαιτησία επιλεγόταν για την επίλυση κατεξοχήν εμπορικών διαφορών⁹⁷⁴. Όπως είναι εύλογο, συχνότατα εντοπίζονται διαφωνίες ανάμεσα στα άτομα που ήταν εταίροι σε εμπορικές εταιρείες, τις συντροφίες. Πιο συγκεκριμένα, αρκετές ήταν οι φορές που αυτές οι επενδυτικές συμφωνίες προσέφευγαν στη διαιτητική επίλυση. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, *sine qua non* προϋπόθεση εγκυρότητας της διαιτητικής απόφασης αποτελεί η αναφορά των βασικών στοιχείων. Αρχικά, η ημεροχρονολογία και ο τόπος της σύναψης της απόφασης. Στη συνέχεια, τα ονοματεπώνυμα των κριτών-διαιτητών, των αντιδίκων, αλλά και όλων των εμπλεκόμενων στην υπόθεση (μάρτυρες, έτεροι συναλλασσόμενοι, εγγυητές κ.ά.). Αξίζει να σημειωθεί πως στα συνυποσχετικά που μελετήθηκαν, εκτός από το ονοματεπώνυμο των αντιδίκων, σημειωνόταν σχεδόν πάντοτε η καταγωγή, το πατρώνυμο, καθώς και ο τίτλος ευγενείας εφόσον αυτοί κατείχαν. Στην περίπτωση μάλιστα που ο συμβαλλόμενος ήταν γυναίκα και δεν υπήρχε πληρεξούσιος αυτής, καταγραφόταν τόσο το πατρώνυμο, όσο και το ονοματεπώνυμο του συζύγου της. Σχετικά με τα έξοδα που απαιτούνταν για την επίλυση των διαφορών, αυτά καταγράφονταν αναλυτικά και κάποιες φορές μάλιστα γινόταν αναφορά και στην αμοιβή των διαιτητών⁹⁷⁵.

I. Εκτενείς διαιτητικές αποφάσεις, *Partita Doppia*

Η μετάβαση από τον δέκατο όγδοο στον δέκατο ένατο αιώνα σηματοδοτεί αρκετές αλλαγές και στο νομοτυπικό των δικαιοπραξιών των σχετικών και για το θέμα μας. Οι εκτενείς δηλαδή διαιτητικές αποφάσεις αυτού του αιώνα μάς αναδεικνύουν πληρέστερα τις όψεις των συναλλακτικών ηθών της εποχής. Οι ειδικές γνώσεις των συμβολαιογράφων, όπως ήταν αναμενόμενο, εμπλουτίζονται, με συνέπεια πλουσιότερο και αναλυτικότερο λεξιλόγιο, με κυρίαρχη τη χρήση λόγιων ελληνικών λέξεων, αλλά, βεβαίως, και λατινογενών παλαιών. Κοινό δηλαδή χαρακτηριστικό αυτής της αλλαγής τα εκτενέστερα κείμενα με πολύ περισσότερες πληροφορίες για

⁹⁷³ ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Προλεγόμενα στην ιστορία», σ. 99.

⁹⁷⁴ KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 222.

⁹⁷⁵ ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ, *Δίκαιο της Διαιτησίας*, σ. 130.

τους αντίδικους, τους κριτές, το αντικείμενο της διαφοράς, τα προκύψαντα κωλύματα, τους όρους και τις προϋποθέσεις για την επίλυση της διαφοράς, τις ποινικές ρήτρες και γενικότερα τις κυρώσεις κ.ά. Οι κριτές και αυτοί επιδεικνύουν μεγαλύτερο ζήλο και ενασχόληση με το αντικείμενο της διαφοράς που τους έχει ανατεθεί να επιλύσουν, πραγματοποιούν ενδελεχέστερες ακροάσεις των αντιδίκων και των μαρτύρων, οργανώνουν με καλύτερη δομή το κείμενο της διαιτητικής απόφασης. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των ανωτέρω είναι η ακόλουθη πράξη η οποία όχι μόνον καταγράφει αναλυτικά τα επιχειρήματα των συντρόφων, αλλά αναφέρει και ποια από αυτά οι κριτές αποδέχονται ή απορρίπτουν. Στις 24 Ιουνίου/6 Ιουλίου 1818⁹⁷⁶, αναφέρονται οι *τίμιοι* Σπυρίδων Περούλης και Δημήτριος Μπολέτζης, διορισμένοι κριτές αφενός από τον Στέφο Τζούμμα, από το προάστιο του *Σανρόκου*, και αφετέρου από τον Θεόδωρο Γιούργα, από το προάστιο του Μαντουκίου, βάσει συνυποσχετικού⁹⁷⁷, ενώ ορίζεται και τρίτος κριτής ο Σπυρίδων Σίμας. Σημειώνεται ότι οι κριτές ορίστηκαν με σχετική απόφαση του Ειρηνοδικείου⁹⁷⁸, προκειμένου να εξετάσουν αφενός τον Τζούμμα, μέσω του *διαφεντευτήν του Ευγενή σοφότατον Κύριον Δόκτορα* Ανδρέα Καλογερά, και αφετέρου τον Γιούργα, δια του πληρεξουσίου του Νικόλαου Σπάθα. Οι κριτές αιτιολογούν την καθυστέρηση της έκδοσης της απόφασής τους, δηλώνοντας ότι η εξέταση της υπόθεσης απαιτούσε αρκετό χρονικό διάστημα, προκειμένου οι ίδιοι να λάβουν σαφή και πλήρη γνώση της επιχειρηματολογίας των δύο πλευρών μέσω των καταθέσεων αυτών (*αναγνωσμένες και σκεπτικώς στοχασμένες και ταις αμοιβαίς εστέξεις τους...και τον μεταξύ των λογαριασμόν, λίμπρο και κάθε άλλον γράμμα οπού έτρεξε και έλαβε τόπον στην αυτήν λογοτριβήν τους· και δια να εχρειάστηκε να βάλουν πολύν στοχασμόν και σκέψιν*). Ακολουθεί η απόφαση. 1ον. Ακυρώνουν τον πρώτο λογαριασμό που οι Τζούμμας και Γιούργας είχαν καταστρώσει...ως αθεμελίωτος και ακατάστατος και επικυρώνουν νέο λογαριασμό, βάσει του οποίου θα γίνει αμοιβαία ανταπλήρωση όπως αναφέρει το πρώτο άρθρο των αναφορών των δύο μερών. 2ον. Αποδέχονται το δεύτερο άρθρο της αναφοράς του Γιούργα και απορρίπτουν το αντίστοιχο της αναφοράς του Τζούμμα, ο οποίος υποχρεούται να καταβάλει στον Γιούργα 20 παράδες/ημέρα για το διάστημα των δώδεκα μηνών. 3ον. Καταγράφεται ότι τα οφειλόμενα από πιστώσεις χρηματικά ποσά (*βερεσίδια είτε μπιστιού*), βάσει του λογαριασμού, προστιθέμενα στα ποσά των άρθρων 4, 5 και 6 της κατάθεσης του Γιούργα, ανέρχονται στα 2.475 γρόσια, τα οποία όμως τα μείωσαν στα 869 γρόσια.

⁹⁷⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Β 141, β. -, φ. 30r.

⁹⁷⁷ Στις 18/30 Μαρτίου του ίδιου έτους, με δύο ανανεώσεις αυτού (2/14 Μαΐου και 17/29 Ιουνίου αντιστοίχως).

⁹⁷⁸ Στις 20 Μαΐου/1 Ιουνίου του ίδιου έτους.

Αποφασίζεται λοιπόν αυτό το ποσό να βαρύνει τον Τζούμμα, επειδή αυτός κράτησε το εργαστήριο, *κατά την συνήθειαν οπού όποιος κρατεί, μετά την ηλείωσιν της συντροφίας, το εργαστήριον πρέπει να κρατήσει και τα εμπιστιού*. Οι κριτές θεώρησαν (*εστοχάστηκαν*) ότι επειδή ορισμένα από τα πιστωθέντα ποσά θα ήταν δύσκολο για τον Τζούμμα να τα λάβει, τον απαλλάσσουν από το ένα τρίτο αυτών και αποφασίζεται ότι ο Τζούμμας υποχρεούται να καταβάλει στον Γιούργα το ήμισυ των 869 γροσίων τοις μετρητοίς. Με αυτόν τον τρόπο, επικυρώνεται το τρίτο άρθρο της αναφοράς του Τζούμμα και τροποποιημένο το τρίτο άρθρο της αναφοράς του Γιούργα, ενώ επικυρώνονται τα άρθρα 4,5 και 6 της αναφοράς του Γιούργα και απορρίπτονται τα αντίστοιχα της αναφοράς του Τζούμμα. 4ον. Επικυρώνεται το άρθρο 7 της αναφοράς του Γιούργα, με την απόρριψη του αντίστοιχου άρθρου της αναφοράς του Τζούμμα και ο τελευταίος υποχρεούται να καταβάλει στον Γιούργα τα οφειλόμενα 40 γρόσια. 5ον. Απορρίπτεται το άρθρο 8 της αναφοράς του Γιούργα και επικυρώνεται το αντίστοιχο της αναφοράς του Τζούμμα, δηλαδή ότι ο τελευταίος απαλλάσσεται από την καταβολή του ετήσιου τόκου προς δέκα τοις εκατό βάσει των άρθρων 1,2,3,4,5 και 7. 6ον. Επικυρώνεται το άρθρο 9 της αναφοράς του Γιούργα, με τη σύμφωνη γνώμη και του Τζούμμα, το οποίο τεκμηριώθηκε *με την ακριβήν έρευναν* εκ μέρους των κριτών στο σχετικό βιβλίο, στο οποίο αυτοί δεν διαπίστωσαν *τινάν σφάλμα και απάτην*. 7ον. Επικυρώνεται το άρθρο 10 της αναφοράς του Γιούργα και απορρίπτεται το αντίστοιχο της αναφοράς του Τζούμμα, ο οποίος, *δια τες αναζητημένες χασομέριες*, αντί των 3 γροσίων ημερησίως, θα λάβει μόνον τα 10 τάλαρα, τα οποία βρίσκονται *εις χείρας* του Χρήστου Τζαμπίρα, για λογαριασμό της συντροφίας, και τα οποία είναι αυτά που βρέθηκαν στο ταμείο της συντροφίας κατά την ημέρα της λύσης αυτής. 8ον. Οι κριτές αποδέχθηκαν ότι ο Τζούμμας έλαβε από τη μητέρα του τα ακόλουθα χρηματικά ποσά, τα οποία ο ίδιος έβαλε στη συντροφία, βάσει του προαναφερθέντος λογαριασμού, και ειδικότερα: $440+147^{979}+246+13= 846$ γρόσια, εκ των οποίων η μητέρα του Τζούμμα έλαβε από το ταμείο της συντροφίας συνολικά 504 γρόσια, οπότε το υπόλοιπο που μένει να λάβει είναι 342 γρόσια. 9ον. Συμπληρωματικά του προηγούμενου, οι κριτές αποφασίζουν ότι η μητέρα του Τζούμμα πρέπει να ορκισθεί στο σκήνωμα του Αγίου Σπυρίδωνος ότι έδωσε στη συντροφία τα ανωτέρω χρηματικά ποσά και τη *σενκούνα*. 10ον. Παρομοίως, αποφασίζεται να δώσει όρκο και ο Τζούμμας ότι τα ανωτέρω χρηματικά ποσά δόθηκαν ως κεφάλαιο και χρησιμοποιήθηκαν στη συντροφία και όχι για λογαριασμό του σπιτιού του και της οικογένειάς του. 11ον. Εφόσον η μητέρα του Τζούμμα και ο ίδιος δώσουν τους παραπάνω όρκους, θα επικυρωθεί η καταβολή των ανωτέρω

⁹⁷⁹ Σε είδος (*εις τόσην σενκούνα*).

χρηματικών ποσών στη συντροφία και τα μέρη θα εξοφληθούν σύμφωνα με το ακόλουθο σημείωμα (ριστρέτο) του λογαριασμού. Εάν δεν δοθούν οι όρκοι, τα 342 γρόσια θα μείνουν προς όφελος της συντροφίας, το ήμισυ εκ των οποίων ο Τζούμμας θα υποχρεωθεί να καταβάλει στον Γιούργα. 12ον. Αποφασίζεται ότι ο Τζούμμας υποχρεούται να καταβάλει στον Γιούργα το ήμισυ των ανωτέρω καταβλητέων χρηματικών ποσών εντός τριάντα ημερών από την ημέραν κηρύξεως της παρούσης και το άλλο ήμισυ εντός εξήντα ημερών. Ακολουθεί το ριστρέτο:

<i>Να δώσει (ο Τζούμμας)</i>	<i>Να λάβει⁹⁸⁰ (ο Γιούργας)</i>
Ληφθέντα χρηματικά ποσά από το εργαστήριο, κατά τη διάρκεια ισχύος της συντροφίας: 440 γρόσια	Το ήμισυ από τα 1.243 γρόσια και 21 παράδες: 621,30 1/2 γρόσια
Υπόλοιπο οφειλής ⁹⁸¹ : 221,30 1/2 γρόσια	Δάνειο στον Τζούμμα: 40 γρόσια
Σύνολο: 661,30 1/2 γρόσια	Σύνολο: 661,30 1/2 γρόσια

Ταύτα ediorisan, αποφάσισαν και ελικονιδάρισαν και οι τρεις οι αυτοί Κύριοι Κριταί εκ μίας βουλής και γνώμης και θέλουν εις τέτοιον τρόπον να εννοούνται τελευτικώς εξοφλησμένοι από όλες τες διαφορές τους και ηλειωμένοι παντελώς από την αυτήν συντροφίαν τους. Ακολουθούν οι υπογραφές του Μπολέτζη και του Σίμα, ενώ για τον Περούλη, ο οποίος δεν γνωρίζει γραφή, υπογράφουν δύο γνώριμοί του μάρτυρες. Η αμοιβή του συμβολαιογράφου ορίζεται στα 5 τάλαρα, συμπεριλαμβανομένων των συμβολαιογραφικών εξόδων για τα αντίγραφα της διαιτητικής απόφασης.

Πρόκειται για εκτενή διαιτητική απόφαση, κατά την περίοδο της βρετανικής προστασίας, με την υιοθέτηση εκ μέρους των κριτών της τυπικής διαδικασίας αποδοχής ή απόρριψης των επιχειρημάτων των αντιδίκων κατόπιν σχετικής έρευνας. Σημαντικά στοιχεία, μεταξύ άλλων, της εφαρμογής και της ισχύος συναλλακτικών ηθών αλλά και αντίστοιχων κανόνων δικαίου είναι τα ακόλουθα. Ο εταίρος που συνεχίζει την επαγγελματική δραστηριότητα της συντροφίας μετά τη λύση αυτής, παραμένοντας και χρησιμοποιώντας τον ίδιο χώρο, αναλαμβάνει και τις ήδη υπάρχουσες οφειλές τρίτων προς αυτήν. Κεφαλαιοδότης είναι γυναίκα, η οποία συνδέεται με συγγένεια πρώτου βαθμού με τον έναν εκ των εταίρων. Ο όρκος

⁹⁸⁰ Ιταλ. dare/avere: πίστωση/χρέωση, δούναι και λαβείν, ο ισολογισμός που περιλαμβάνει τα στοιχεία του ενεργητικού και του παθητικού. Πρόκειται για τη λογιστική της διπλής εισόδου.

⁹⁸¹ Όσα μένει να λάβει ο Γιούργας από Τζούμμα προς σάλδον και εξόφλησιν εις το αναμεταζύν τους.

θεωρείται αποδεικτικό μέσο, και κατ'αυτήν την περίοδο, και ο ορκωμότης δεν φέρει το βάρος περαιτέρω απόδειξης. Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση της λογιστικής της διπλής εισόδου (*Partita Doppia*), στην οποία πρώτος αναφέρθηκε ο Fra Luca Bartolomeo de Pacioli, Φραγκισκανός μοναχός και μαθηματικός, μαθητής του Piero della Francesca και φίλος του Leonardo da Vinci. Ο Pacioli έγραψε το βιβλίο: *Summa de arithmetica, geometria, proportioni et proportionalità*, το οποίο εκδόθηκε στη Βενετία, το έτος 1494. Η «ισορροπία» προκύπτει από την αντιστοίχιση των χρεωστικών και των πιστωτικών ποσών. Οι σημαντικότεροι κανόνες της *Partita Doppia* είναι οι εξής. Οι πιστωτές γράφονται στη δεξιά πλευρά, ενώ οι οφειλέτες στην αριστερή. Όλες οι σημειώσεις πρέπει να είναι διπλές: χρέωση-πίστωση. Κάθε χρέωση και πίστωση έπρεπε να περιλαμβάνει την ημέρα της συναλλαγής, το ποσό και την αιτιολογία. Οι καταχωρήσεις γίνονται πάντοτε στο ίδιο νόμισμα

II. Υποθέσεις απάτης

Η εφαρμογή της αρχής της καλής πίστης αποτελούσε ίσως τη βασικότερη προϋπόθεση της εύρυθμης λειτουργίας των εμπορικών εταιρειών και για την εξεταζόμενη περίοδο στην Κέρκυρα. Οι εκφάνσεις της εν λόγω αρχής καλύπτουν μία ευρύτατη κλίμακα εταιρικών δραστηριοτήτων, αλλά και νοοτροπιών και συμπεριφορών που απορρέουν από την υιοθέτηση αυτής της αρχής. Έτσι, οποιαδήποτε πράξη εταίρου αντίκειται σε αυτήν την αρχή λειτουργεί διαλυτικά για την εταιρεία. Η παραποίηση εταιρικών εγγράφων για να τεκμηριωθούν τα οφέλη που απορρέουν από εταιρικές σχέσεις είναι μια τέτοια πράξη. Στις 6 Φεβρουαρίου 1764⁹⁸², στην Κέρκυρα, στην Υγειονομική Υπηρεσία (*το Μαγιστράτο της Υγείας*), *με τες πρεπούμενες φύλαξες*, εμφανίζονται ενώπιον του συμβολαιογράφου ο Δήμος Τζενεμπίσης, από τους Παξούς, και ο Κωνσταντής Φιλιάνος, από την πόλη της Κέρκυρας, προκειμένου να επιλύσουν τις διαφορές τους. Προβαίνουν λοιπόν στη σύναψη συνυποσχετικού και εκλέγουν κριτές, *άρμπιτρας περί δικαίου έργον και ανεπικαλήτως έθει Ενετών*, ο Τζενεμπίσης τον *signor* Κώστα Μπαλούλια και ο Κωνσταντής τον *μάστρο* Αναστάση Σγούρο, προς τους οποίους δίνουν κάθε εξουσία να ακούσουν και να μελετήσουν τις διαφορές τις οποίες έχουν τόσο εγγράφως, όσο και εξ στόματος αυτών. Στην ακριβώς επόμενη συμβολαιογραφική πράξη, της ίδιας ημέρας, ο Μπαλούλιας μεταβαίνει στο κατάστημα του Σγούρου, ευρισκόμενο στην περιοχή της Σπηλιάς, όπου οι δύο εκλεγμένοι κριτές, αφού άκουσαν όλες τις διαφορές

⁹⁸² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 6 (26), φ. 15r.

των δύο μερών και καλώς τα πάντα νοήσαντες, Χριστού ονόματι επικαλεσάμενοι, καθήμενοι, αποφάσισαν τα εξής:

Ο Δήμος Τζενεμπίσης υποχρεούται να δώσει *εικονικόν* όρκο από κοινού με δύο ή και τρεις από τους συντρόφους του, με τους οποίους ήταν σε εκείνο το ταξίδι ότι *η γραφή, είτε συμφωνίαν* που συστήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 1763, είναι η ίδια με αυτήν που ο Τζενεμπίσης είχε συστήσει από κοινού με τον Φιλιάνο και την οποία υπέγραψε *ιδιοχειρός του ο οσιώτατος* ιερομόναχος Άνθιμος, επίτροπος του ναού της Αγίας Ελένης της Γαστούνης, καθώς και ο *οσιώτατος* ιερομόναχος Διονύσιος ως μάρτυρας, την οποία *γραφήν* *επερίλαβε* ο Τζενεμπίσης. Σε αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή ο Τζενεμπίσης και οι σύντροφοι του αρνηθούν να ορκιστούν πως πρόκειται για την ίδια συντροφία (το ίδιο γράμμα *απαράλαχτο*, και *υπογραφές των Ιερέων*), τότε ο Τζενεμπίσης θα πρέπει να δεσμευτεί να καταβάλει στον Φιλιάνο τα 180 μόδια σιτάρι. Όταν λοιπόν ο Δήμος και οι σύντροφοί του ορκιστούν σύμφωνα με όσα όρισαν οι κριτές, τότε τα αιτήματα του Κωνσταντή θα μένουν *άκαιρα* και *ανενέργητα* και ο Τζενεμπίσης θα θεωρείται *ελεύθερος*. Επιπρόσθετα, οι κριτές ορίζουν ότι, σε περίπτωση που ο Φιλιάνος έχει νόμιμες αποδείξεις ότι το έγγραφο παραποιήθηκε από τον Τζενεμπίση και εφόσον οι υπογραφές των προαναφερθέντων ιερομόναχων είναι διαφορετικές, τότε ο Τζενεμπίσης θα είναι υποχρεωμένος να πληρώσει στον Φιλιάνο το παραπάνω ποσό άμεσα, καταβάλλοντας επιπλέον και τα χρήματα που δαπανήθηκαν για τις μεταξύ τους δικαστικές διαμάχες. Συμμετοχή ιερωμένων σε κατάρτιση ιδρυτικής πράξης συντροφίας, πρώιμος γραφολογικός έλεγχος και καθοριστικής σημασίας για την απόφαση των διαιτητών ο όρκος.

Ένας από τους λόγους λύσης της συντροφίας είναι, όπως χαρακτηρίζεται από τον Αρμενόπουλο⁹⁸³, *η φθορά της γνώμης*, δηλαδή όταν ένας σύντροφος παραβαίνει τα συμφωνηθέντα, εμπορευόμενος μόνον για δικό του όφελος. Η παρακάτω συντροφία αφορά πώληση δερμάτων και η διαφορά έγκειται στην εξεύρεση του υπαίτιου του απολεσθέντος κέρδους, το οποίο προέκυψε από την πώληση του εμπορεύματος σε άλλους, χωρίς την ενημέρωση των άλλων εταίρων της συντροφίας. Στο προάστιο του Μαντουκίου, και κατά το 19ο αιώνα, υπήρχαν εργαστήρια επεξεργασίας δερμάτων ζώων⁹⁸⁴, τα περισσότερα εκ των οποίων εισάγονταν από την απέναντι ηπειρωτική στεριά. Κατά διαστήματα δε, η κρατική εξουσία επιχειρεί να επιλύσει προβλήματα ρύπανσης στο εν λόγω προάστιο εξαιτίας αυτής της επαγγελματικής δραστηριότητας. Στις 29 Σεπτεμβρίου/11 Οκτωβρίου 1830⁹⁸⁵, ο *Κυρ*

⁹⁸³ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 274.

⁹⁸⁴ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις*, σ. 93.

⁹⁸⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 8r.

Θεοδωρής Τζιώρας, Πάργιος και κάτοικος στο *Αβράμη* στο προάστιο του Μαντουκίου, ο *Κύριος* Αναστάσιος Χαρμπούρος, Αθανάσιος Ντούκας και Ιωάννης Κολόβης, όλοι Αρβανίτες και κάτοικοι στο παραπάνω προάστιο, όλοι *καλά* γνωστοί στους παρευρισκόμενους μάρτυρες, οι οποίοι μάρτυρες είναι γνωστοί στο συμβολαιογράφο. Ο ορισμός αιρετοκριτών πραγματοποιείται, προκειμένου να δοθεί τέλος, *με φιλιωτικόν τρόπον*, στις διαφορές που προέκυψαν σχετικά με την πώληση δερμάτων (*πετζίων είτε τομαρίων*), τα οποία οι τρεις Αρβανίτες ανέλαβαν να δώσουν στον Τζιώρα από όσα ζώα (*τραγιά*) αγοράσουν και σφάξουν από τον Αύγουστο έως τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Βάσει της συμφωνίας τους, οι ανωτέρω σύντροφοι έπρεπε να παραδίδουν όλα τα τομάρια στον Τζιώρα, δεν επιτρεπόταν δηλαδή να πωλήσουν σε άλλον ζώα ή τομάρια, ούτε να *κάμνουν* ασκιά από αυτά τα τομάρια χωρίς να ρωτήσουν προηγουμένως τον Τζιώρα. Ο τελευταίος όμως παραπονείται ότι ο Ντούκας *ετόλμησε* να πωλήσει σε άλλους από αυτά τα ζώα χωρίς να τον ενημερώσει και υποστηρίζει ότι, εξαιτίας αυτού (*δια τέτοιαν έλλειψιν συνθήκης*) έχει υποστεί ζημία και ζητεί την αποκατάστασή της. Οι τρεις εταίροι αρνούνται την καταγγελία και ισχυρίζονται ότι κανείς εξ αυτών δεν πώλησε ζώα, αλλά ότι, εάν ο Ντούκας απέκτησε ζώα, τα έβαλε στην εταιρεία, καθώς και ότι, για το συμφέρον της συντροφίας τους, συνήψε συμφωνία με άλλον Αρβανίτη, τον Πίλιο Τάση, και έβαλαν ήμισυ κεφάλαιο έκαστος και αγόρασαν 41 ζώα: ο Τάσης για τον ίδιο, ενώ ο Ντούκας για λογαριασμό της συντροφίας των ανωτέρω, στην οποία έδωσε το μερίδιό του. Ο Τζιώρας αντικρούει αυτούς τους ισχυρισμούς και λέγει ότι ο Ντούκας δεν έπρεπε να προβεί σε μία τέτοια ενέργεια χωρίς να τον ρωτήσει, καθώς και ότι ο Ντούκας απέκτησε τα ζώα εντός της συντροφίας, στην οποία έφερε μόνον τα μισά, καθώς και ότι ο ίδιος πούλησε τα άλλα ζώα και είχε το όφελος που έπρεπε να έχει ο Τζιώρας. Επιπλέον ότι ο ίδιος δεν αγόρασε τα ζώα από τον Καλούδη, αλλά από κάποιον Μπουρέλα χωρίς να παρευρίσκεται ο Τζιώρας, όπως όριζε η συμφωνία. Οι ανωτέρω σύντροφοι εμμένουν στις θέσεις τους και δηλώνουν ότι δεν υποχρεούνται *εις το παραμικρόν* προς τον Τζιώρα. Τα δύο μέρη προσφεύγουν σε αιρετοκρισία και ο Τζιώρας εκλέγει τον *Κύριον* Άγγελο Κουστουδιώτη, κρεοπώλη, ενώ οι τρεις σύντροφοι τον Σπυρίδωνα Τεμπονέρα, κρεοπώλη, από το προάστιο του Μαντουκίου. Το συνυποσχετικό θα έχει διάρκεια οκτώ ημερών⁹⁸⁶. *Έγινε, εδιαβάσθη και εδημοσιεύθη εις μαρτυρίαν*. Υπογράφουν όλοι εκτός από τον Χαρμπούρο, ο οποίος

⁹⁸⁶ Ωστόσο, ένδεκα ημέρες μετά, στις 10/22 Οκτωβρίου 1830, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο ο Άγγελος Κουστουδιώτης και ο Σπυρίδων Τεμπονέρας, από το προάστιο του Μαντουκίου, οι οποίοι ορίσθηκαν ως αιρετοκριτές στην παραπάνω διαφορά. Επαναλαμβάνονται τα παραπάνω στοιχεία και στο τέλος ο Κουστουδιώτης υπογράφει και για τον Τεμπονέρα, ο οποίος δεν γνωρίζει γραφή.

δεν γνωρίζει γραφή. Λίγες ημέρες αργότερα οι κριτές ανακοινώνουν τις αποφάσεις τους ως ακολούθως.

Πράγματι, στις 10/22 Οκτωβρίου 1830⁹⁸⁷, οι ανωτέρω δύο κριτές, *κατά την έννοιαν του αυτού κομπρομέσου, εκάθησαν...μετά την πράξιν του πρεπούμενου όρκου, ακροασάμενοι τα μέρη, οπου ο καθ'είς επρόσφερε τα δικαιολογήματά του, ακούωντας τας συνθήκας της συμφωνίας των οπου με λόγον είχαν κάμουν παρρησία μαρτύρων και κάμνοντας όλαις ταις αναγκαίαις ερώτησαις και έρευναις*⁹⁸⁸, αποφάσισαν τα εξής. 1. Σχετικά με τα 41 ζώα που ο Ντούκας απέκτησε, οι κριτές θεωρούν ότι αυτά είναι της συντροφίας, βάσει της συμφωνίας, επειδή ο Ντούκας δεν πήρε άδεια από τον Τζιώρη, για να αποκτήσει δικά του ζώα. Αποφασίζουν λοιπόν, για το απολεσθέν κέρδος των 20 ζώων που ο Ντούκας δεν έβαλε στη συντροφία, οι ανωτέρω σύντροφοι⁹⁸⁹ να καταβάλουν στον Τζιώρη 2 βενετικά τάλαρα/ζεύγος ζώων. 2. Επειδή ο Τζιώρης υποπτεύεται ότι οι ανωτέρω σύντροφοι και άλλες φορές ενήργησαν με τον ίδιο τρόπο, όπως ο Ντούκας, οι κριτές αποφασίζουν ότι οι σύντροφοι, εντός τεσσάρων ημερών από την ημέραν της δημοσιεύσεως της παρούσης, υποχρεούνται να δώσουν όρκο στην εικόνα του Παντοκράτορος Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού ότι από την αρχή της συντροφίας και συμφωνίας, εκτός από την περίπτωση του Ντούκα, δεν παρέβησαν τους όρους αυτής. 3. Μετά την παρέλευση πέντε ημερών από τη δημοσίευση αυτής της απόφασης και μετά το λογαριασμό που τα δύο μέρη θα πραγματοποιήσουν, ο Τζιώρης υποχρεούται να πληρώσει στους συντρόφους το ποσό που θα αποδειχθεί ότι αυτός οφείλει για τα δέρματα που έλαβε έως τις 5/17 του ίδιου μήνα, ενώ, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας, θα τα πληρώνει προς 144 φάρδινγς/ζευγάρι. 4. Οι κριτές *ευρίσκουν εύλογον* και αποφασίζουν ότι, από εκείνη την ημέρα, τα δύο μέρη οφείλουν να λύσουν οποιαδήποτε συμφωνία υπήρχε μεταξύ τους και το ένα μέρος να μην είναι *υποσχόμενον* στο άλλο *εις το παραμικρό πράγμα*. Οι κριτές επίσης ορίζουν ότι για αμοιβή του συμβολαιογράφου, *δια πρόσφερμα της παρούσης σύνθεμα της ιδίας και εμφάνισης του προσφέρματός της*, τα δύο μέρη υποχρεούνται να πληρώσουν 1½ δίστηλο τάλαρο, δηλαδή τρία τέταρτα θα δώσει ο Τζιώρης και τρία τέταρτα οι σύντροφοι. Ακολουθεί εγγραφή στις 12/24 Οκτωβρίου, όταν ο συμβολαιογράφος σε πρώτο πρόσωπο δηλώνει ότι εμφανίσθηκαν ενώπιον του οι Τζιώρης, Κολόβης και Χαρμπούρος και εξ ονόματος και του Ντούκα, *γνωστοί των υπογραμμένων αξιοπίστων γνώριμών μου μαρτύρων, των οποίων εμφανισθέντων εδημοσίευσα εγώ ο*

⁹⁸⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 8r.

⁹⁸⁸ Η λανθασμένη επιλογή της κατάληξης -αις, η οποία παραπέμπει στην κατάληξη της λόγιας δοτικής, αντί της λόγιας ορθής -ας και λιγότερο της δημοτικής ορθής -ες, υποδηλώνει πιθανόν τη βούληση του συμβολαιογράφου να χρησιμοποιεί περισσότερες λόγιες φράσεις, τις οποίες όμως δεν γνωρίζει καλά.

⁹⁸⁹ Παρατηρούμε λάθη εκ παραδρομής στην επανάληψη των ονομάτων: *Χαρούμπος, Ντούκας και Πάσχος*.

Νοτάριος με καθαράν φωνήν την άνωθεν απόφασιν εις το Νοταρικόν μου οφφίκιον, ως αυτοί μου εξήτησαν.

Μεταξύ των συντρόφων τόσο κατά τη σύσταση της εταιρείας, όσο και μετέπειτα, υπήρχαν κάποιοι άγραφοι κανόνες οι οποίοι έπρεπε να τηρούνται ώστε να ευδοκιμήσει αυτή η συνεργασία. Στην παρακάτω περίπτωση, ο ένας εκ των δύο εταίρων εκμεταλλεύεται την αρχή της καλής πίστης και σπαταλά εξ ολοκλήρου το κεφάλαιο του συνεταίρου του. Για την αποφυγή δικαστικών διαμαχών επεμβαίνουν τα αδέλφια του τα οποία είναι πρόθυμα να ξεχρεώσουν αυτοί τον οφειλέτη. Ειδικότερα, στις 15 Οκτωβρίου 1795⁹⁹⁰, καταγράφεται ότι, βάσει εγγράφου του προηγούμενου έτους, ο *Eccelente avvocato Illustrissimo signor* Σπυρίδων Conte Τριβόλης είχε παραδώσει ως κεφάλαιο στον *D^{no}* Νικολό Γιαννιώτη 220 ασημένια βενέτικα τάλαρα, προκειμένου αυτά να επενδυθούν σε ασήμι, χρυσό και άλλα, τα οποία θα αγόραζαν προς επεξεργασία στο χρυσοχοείο που βρίσκεται στην εβραϊκή συνοικία. Οι δύο εταίροι θα μοίραζαν τα κέρδη σε δύο ίσα μερίδια, το ένα για την εργασία του Γιαννιώτη και το άλλο για το κεφάλαιο του Τριβόλη. Ωστόσο, ο Τριβόλης διαπίστωσε μια καταφανή απάτη, με κατασπατάληση ολόκληρου του κεφαλαίου του και επρόκειτο να προσφύγει στη δικαιοσύνη, αλλά οι αδελφοί του Γιαννιώτη, ο *Reverendo Sacromonaco* Σωφρόνιος και ο Γιαννάκης, επειδή δεν θέλουν ο αδελφός τους να καταλήξει στη φυλακή, μαζί με τον *signor* Αναστάσιο Ζερμπίνη, παρακαλούν τον Τριβόλη να συμφωνήσει στον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Οι ανωτέρω αδελφοί Γιαννιώτη δηλώνουν αυτοί ότι θα θεωρούνται οφειλέτες στον *ανεκτικό (tolerante)* πιστωτή για το ποσό των 190 ταλάρων. 2. Για τα άλλα 30 τάλαρα δηλώνει οφειλέτης ο Ζερμπίνης. 3. Στο πλαίσιο αυτής της συμφωνίας, ο Τριβόλης παραιτείται των απαιτήσεών του για το ήμισυ από τα κέρδη της επένδυσης του κεφαλαίου του και αρκείται στην καταβολή των 220 ταλάρων όπως παραπάνω. 4. Τα 190 τάλαρα θα εξοφλούνται προς 60 λίρες/μήνα, εκ των οποίων οι 51 λίρες θα καταβάλλονται από κοινού (*col vincolo dell' insolidità*) από τους δύο αδελφούς Σωφρόνιο και Νικολό, ενώ μόνον οι 9 λίρες από τον Γιαννάκη, με έναρξη αυτής της μηνιαίας καταβολής (*mensualità*) από τον επόμενο Νοέμβριο. 5. Εάν οι ανωτέρω αδελφοί δεν φανούν συνεπείς, θα εκπίπτουν αμέσως του ευεργετήματος αυτού του συμβιβασμού και θα υποχρεούνται να καταβάλουν άπαξ το υπόλοιπο χρέος. 6. Ο Ζερμπίνης υποχρεούται να καταβάλλει ένα τάλαρο/μήνα για την εξόφληση των 30 ταλάρων. Όλοι οι ανωτέρω, ως είθισται, δεσμεύονται με τα περιουσιακά τους στοιχεία.

⁹⁹⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 19, φ. 8v.

Επιχειρώντας την ανάλυση κάποιων από τα προαναφερθέντα στοιχεία, επισημαίνουμε ότι η εν λόγω συντροφία ιδρύεται κατά τα τελευταία έτη της βενετικής περιόδου στα Ιόνια Νησιά, λίγο πριν τη διάλυση⁹⁹¹ της Γαληνότατης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου, βάσει της γνωστής συνθήκης του Campo Formio, που συνομολογήθηκε μεταξύ της Γαλλίας του Ναπολέοντα και της Αυστρίας. Ήδη κατά τις τελευταίες δεκαετίες του δέκατου όγδοου αιώνα, πέραν ή και σε συνάρτηση με την εμπορική και γενικότερα την οικονομική κρίση της περιόδου, στη Βενετία καταγράφονται αρκετές υποθέσεις πλημμελούς εκπλήρωσης καθηκόντων εκ μέρους κρατικών λειτουργών, υποθέσεις υπεξαίρεσης, αδιαφάνειας και διαφθοράς. Τα φαινόμενα αυτά, όπως ήταν αναμενόμενο, εμφανίζονται και στις βενετικές κτήσεις και έχουν αντίκτυπο στο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό γίνεσθαι αυτών. Σε αυτό το πλαίσιο θεωρούμε ότι εντάσσεται και η εν λόγω υπόθεση. Ένας γνωστός Κερκυραίος συμμετέχει σε εμπορική εταιρεία, στην οποία είναι και ο μοναδικός κεφαλαιοδότης, καταβάλλοντας ένα υψηλό για την εποχή χρηματικό ποσό προς επένδυση σε πολύτιμα μέταλλα. Η αδικοπραξία πραγματοποιείται από τον έτερο σύντροφο, ο οποίος θα παρείχε μόνον την εργασία του και ο οποίος όμως υπεξαιρεί το εταιρικό κεφάλαιο. Ωστόσο, με την παρέμβαση τρίτων προσώπων, αποφεύγεται η επιβολή των έννομων συνεπειών με τον κολασμό της παράνομης πράξης. Οι παρεμβαίνοντες αναδέχονται το χρέος⁹⁹² και τις υποχρεώσεις που αυτό συνεπάγεται, ενώ ο παρανομήσας εταίρος συμμετέχει κατά το λιγότερο δυνατόν. Από την άλλη, ο κεφαλαιοδότης αποδέχεται το συμβιβασμό, ίσως λαμβάνοντας υπόψη ότι το καταβληθέν εκ μέρους του κεφάλαιο δεν πρόκειται διαφορετικά να του επιστραφεί. Προφανώς θεωρήθηκε ότι η διεκδίκηση του διαφυγόντος κέρδους δεν θα έφερνε αποτελέσματα.

III. Περί κυκλοφορούντος και παγίου κεφαλαίου

*Λύεται η συντροφία, όταν φθαρθούν τα πρόσωπα, ή τα πράγματα, ή η γνώμη, ή η κρίσις*⁹⁹³. Το έγγραφο που αφορούσε τη σύσταση μιας εταιρείας κάποιες φορές όριζε και τη

⁹⁹¹ Κάτω από την επιφάνεια της ανεμελιάς βασίλευε στη Βενετία η απουσία οποιασδήποτε σοβαρής προαίρεσης που να προκύπτει από πολιτική στράτευση. LANE, *Βενετία*, σ. 606.

⁹⁹² Η αναδοχή του χρέους, και για την υπό εξέταση περίοδο, ήταν δυνατόν να συναφθεί με ξεχωριστή σύμβαση ή να εμπεριέχεται ως όρος σε σύμβαση άλλης κατηγορίας. Βλ. και το άρθρο 471 του σύγχρονου Αστικού Κώδικα: *Με σύμβαση που συνάπτει με το δανειστή μπορεί κάποιος να αναδεχτεί ξένο χρέος έτσι ώστε να υπεισέλθει αυτός στη θέση του οφειλέτη και ο τελευταίος να απαλλαγεί, καθώς και το άρθρο 472: Ο αναδοχέας έχει απέναντι στο δανειστή τις ίδιες υποχρεώσεις που είχε και ο παλαιός οφειλέτης.*

⁹⁹³ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 273.

διάρκειά της, η οποία επηρεαζόταν από παράγοντες, όπως το είδος της εταιρείας και την πραγματικότητα που αυτή εμπορευόταν. Βεβαίως, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι σύντροφοι, εξαιτίας προβλημάτων, αποφάσιζαν να δώσουν τέλος στις συντροφίες που είχαν συστήσει. Τα προβλήματα αυτά αφορούσαν κυρίως τη μη τήρηση των υποχρεώσεων εκ μέρους των συντρόφων. Βασικό χαρακτηριστικό των εγγράφων που αναφέρονταν στις συστάσεις των συντροφιών αποτελούσε η ξεκάθαρη περιγραφή των δικαιωμάτων αλλά και των υποχρεώσεων των συντρόφων. Σαφώς, η καθυστέρηση και εν τέλει η μη τήρηση των υποχρεώσεων μεταξύ των συντρόφων αποτελούσε βασική αιτία προσφυγής στη διαιτησία. Μάλιστα, αυτή η ασυνέπεια μπορούσε να οδηγήσει ακόμα και σε διάλυση της συντροφίας. Η μη καταβολή του συμφωνηθέντος καταβλητέου κεφαλαίου ήταν ένας από τους βασικούς λόγους. Στις 24 Νοεμβρίου/6 Δεκεμβρίου 1811⁹⁹⁴, εμφανίστηκαν στο συμβολαιογραφείο ο *τίμιος* Σπυρίδων Βλαχόπουλος και ο Αναστάσιος Πάσχος, οι οποίοι είναι εκλεγμένοι κριτές: ο πρώτος από τον Αθανάσιο Χριστοφορόπουλο και ο δεύτερος από τον Κωνσταντή Καίσαρη, προκειμένου να επιλύσουν τις διαφορές σχετικά με τη συντροφία που οι ανωτέρω είχαν συστήσει, για ένα έτος, στο εργαστήριο του Χριστοφορόπουλου. Αναλυτικότερα, είχε συμφωνηθεί πως ο Καίσαρης θα δώσει ως κεφάλαιο⁹⁹⁵ 510 γρόσια, θα πληρώνει το ενοίκιο του εργαστηρίου της συντροφίας 172, 50 γρόσια, καθώς και το ότι, ως εΐθισται, οι δύο σύντροφοι θα μοιράζονται το κέρδος που θα τους *ξαποστείλει ο Κύριος*. Επειδή λοιπόν ο Καίσαρης δεν κατέβαλε ολόκληρο το συμφωνηθέν κεφάλαιο, αλλά μόνον 190 γρόσια, και επειδή οι εταίροι είχαν και άλλες διαφωνίες σχετικά με τη διαχείριση του εμπορεύματός τους, επικαλέστηκαν τη βοήθεια των κριτών, οι οποίοι αποφάσισαν πως ο Καίσαρης, σε διορία τριών ημερών, υποχρεούται να δώσει 43,12 γρόσια, ποσό που αποτελεί το μερίδιό του για το μίσθωμα του εργαστηρίου. Ακόμα, οι κριτές αποφασίζουν πως ο Καίσαρης, στην ίδια διορία των 8 ημερών, θα πρέπει να δώσει λογαριασμό στον Χριστοφορόπουλο για το εμπόρευμα που ο ίδιος έχει πάρει και αυτό να γίνει ενόρκως. Για ακόμα μία φορά επισημαίνουμε τη σπουδαιότητα του όρκου στις συμφωνίες των μερών. Τέλος, οι κριτές ορίζουν πως ο Καίσαρης πρέπει να πληρώσει στον Χριστοφορόπουλο όσα από τα εμπορεύματα έχει λάβει εκ μέρους της συντροφίας.

Τέλος στη μεταξύ τους συνεργασία θέλησαν να βάλουν και οι παρακάτω δύο σύντροφοι, εξαιτίας των διαφορών που προέκυψαν αναφορικά με το εμπόρευμα και το κεφάλαιο που ένας εξ αυτών είχε επενδύσει. Στις 24 Φεβρουαρίου/ 8 Μαρτίου

⁹⁹⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Δ 101, β.3, φ. 149r.

⁹⁹⁵ Αλλά και ως βλησίδι: χρηματικό κεφάλαιο για την έναρξη μια επιχειρηματικής δραστηριότητας της εταιρείας. Βλ. και ΒΛΑΧΟΥ, *Πέτρος Αγαπητός*, σ. 573.

1814⁹⁹⁶, παρουσιάστηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου για να λύσουν τις μεταξύ τους διαφορές από το ένα μέρος ο Λόλης Δαπέργολας, από το προάστιο του Σαρρόκο, και από το άλλο ο Σπυρίδων Λάζαρης, από τους Άγιους Σαράντα και κάτοικος Κέρκυρας κατά τα δύο τελευταία έτη. Η διαμάχη τους αφορά το εμπόρευμα του εργαστηρίου και του μαγαζιού τους, καθώς και τα κεφάλαια που αυτοί έχουν επενδύσει. Επιθυμούν λοιπόν να υπολογιστούν τα μισθώματα του μαγαζιού, τα κεφάλαια που έχουν δοθεί καθώς και τα υπόλοιπα έξοδα και εφόσον χωριστούν σε μερίδια να επέλθει η διάλυση της συντροφιάς⁹⁹⁷. Εκλέγουν λοιπόν ως κριτές, ο μεν Δαπέργολας τον Μαρίνο Βλάχο, ο δε Λάζαρης τον Νικόλαο Γιαθρά, οι οποίοι, ως είθισται, έχουν την εξουσία να επιλέξουν και τρίτο κριτή, εφόσον χρειαστεί. Δύο ημέρες αργότερα, οι κριτές συγκεντρώνονται στο συμβολαιογραφείο και αποφαινόμενοι ως εξής. Πρώτον, σύμφωνα με τους λογαριασμούς που τα δύο μέρη προσκόμισαν, *απεδείχθη*⁹⁹⁸ πως ο Δαπέργολας επένδυσε κεφάλαιο 1.220 γροσίων και 10 παράδων, δηλαδή 1.471 φράγκα και 50/100 και βάσει της συμφωνίας τους δεν είναι υποχρεωμένος να καταβάλει άλλα 246 φράγκα, όπως ο Λάζαρης απαιτεί. Δεύτερον, ομοίως *απεδείχθη* πως ο Δαπέργολας, έλαβε σε 5 δόσεις έναντι αυτού του κεφαλαίου, 850 φράγκα και 80/100, συμπεριλαμβανομένων και των 242 λίτρων τυρί, το οποίο και είχε πουλήσει, όπως είχε ο ίδιος αναφέρει, και μένει να λάβει ακόμα ως υπόλοιπο 614 φράγκα και 70/100. Τρίτον, αποδεικνύεται ότι τα κεφάλαια του Λάζαρη είχαν δοθεί για τα μισθώματα και τον εξοπλισμό του εργαστηρίου. Τέταρτον, *απεδείχθη* από τις καταθέσεις και των δύο μερών πως τα έξοδα από τα μισθώματα αλλά και από τις άλλες δραστηριότητες, τα οποία ανέρχονται στο ποσό των 318 φράγκων, θα πρέπει να κατανεμηθούν σε τρία μερίδια των 106 φράγκων/έκαστο. Πέμπτον, οι κριτές μειώνουν το ποσό που ο Δαπέργολας πρέπει να πληρώσει σε 72 φράγκα και έτσι απομένει ο Λάζαρης να πληρώσει συνολικά 792 φράγκα και 70/100. Έκτον, οι κριτές αποφασίζουν πως ο Λάζαρης πρέπει να καταβάλει στον Δαπέργολα αυτό το ποσό σε 3 δόσεις, δηλαδή 312 φράγκα 70/100 εντός 8 ημερών, άλλα 240 φράγκα μετά από δύο μήνες και τέλος τα άλλα 240 μετά από άλλους δύο μήνες. Στην περίπτωση μάλιστα που ο Λάζαρης παραλείψει κάποια δόση, τότε είναι υποχρεωμένος να καταβάλει το ποσό σε μία και μοναδική δόση, ρήτρα η οποία τίθεται αρκετά συχνά. Έβδομον, επειδή ο Λάζαρης έχει πληρώσει το μίσθωμα του μαγαζιού για τους επόμενους 4 μήνες, γι' αυτό οι κριτές παραχωρούν σε αυτόν το δικαίωμα εκμετάλλευσης, όμως θα πρέπει μετά από αυτό το χρονικό διάστημα ο

⁹⁹⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Δ 101, β.3, φ. 402γ.

⁹⁹⁷ Διάλυση συντροφιάς και διακανονισμός απόδοσης μεριδίου, κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Αντώνιος Σπυρίδης*, αρ. πρ. 38, σ. 34.

⁹⁹⁸ Επισημαίνουμε τη βελτίωση του λεξιλογίου εκ μέρους των κριτών και του συμβολαιογράφου.

Λάζαρης να επιστρέψει το κλειδί στον Δαπέργολα. Όγδοον, παρομοίως και για το μίσθωμα του εργαστηρίου, το οποίο είναι και αυτό πληρωμένο για 6 μήνες, παραχωρείται στον Λάζαρη το δικαίωμα να συνεχίσει να δουλεύει εκεί, ενώ πρόκειται να του δοθεί και διορία συγκέντρωσης των απαιτούμενων χρημάτων από την πώληση εμπορεύματος. Μάλιστα, αναφέρεται πως ο Δαπέργολας είναι διατεθειμένος να του παραχωρήσει το εργαστήριο και για άλλους 6 μήνες, πληρώνοντας το αντίστοιχο μίσθωμα, αλλά μετά το πέρας του ενός έτους ο Λάζαρης υποχρεούται να του παραδώσει το κλειδί. Και αυτή η συμβολαιογραφική πράξη ολοκληρώνεται με τη δέσμευση των μερών ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων.

Η μη εξοικείωση με την απαίτηση κέρδους σε προσφερόμενα χρηματικά ποσά ως επενδυτικά κεφάλαια φαίνεται ότι χαρακτηρίζει κάποιες γυναικείες επενδυτικές δραστηριότητες της εξεταζόμενης περιόδου. Στις 12 Οκτωβρίου 1789⁹⁹⁹, από το ένα μέρος ο *signor* Σπυρίδων (*Spiridion*) Βραχλιώτης και από το άλλο η *signora* Έλενα, σύζυγος του θανόντα *Zuanne Crassan*, είχαν ορίσει ως κριτή¹⁰⁰⁰ των διαφορών τους τον *signor* Στέφανο Φωκά και αποδέχονται τους ακόλουθους όρους. Ο Βραχλιώτης υποχρεούται να επιστρέψει στην Έλενα τα 50 τάλαρα, τα οποία είχε λάβει από την ίδια, προκειμένου να τα επενδύσει χωρίς απαίτηση κέρδους (*utilità dal guadagno*) εκ μέρους αυτής, αλλά με τον όρο να της τα επιστρέψει όταν η Έλενα τα ζητήσει. Ο Βραχλιώτης υποχρεούται επίσης να επιστρέψει ένα ασημένιο ωρολόγιο που είχε μισθώσει από την Έλενα, αξίας 12 τσεκινίων. Ο Βραχλιώτης, επίσης, υποχρεούται να δώσει στην Έλενα 20 ξέστες ελαιόλαδο, προς 2 τάλαρα και 6 λίρες/ξέστα. Επιπλέον, ο Βραχλιώτης υποχρεούται να καταβάλει 59 βενετικά τάλαρα, 17 λίρες και 14 σολδία, για λογαριασμό της Ελένας, για εξόφληση πίστωσης απαιτητής από τον *Domenico Saliedo*, από το Ότραντο. Ο Βραχλιώτης υποχρεούται και για άλλες οφειλές τρίτων και του ιδίου, ενώ δύο όροι της διαιτητικής απόφασης αφορούν την υποχρέωση του Βραχλιώτη να δώσει αναλυτικό και ακριβή λογαριασμό στην Έλενα για την εκ μέρους του διαχείριση των οικονομικών της υποθέσεων. Παρατηρείται λοιπόν πως ο οφειλέτης αποτελεί και τον οικονομικό διαχειριστή των υποθέσεων της κεφαλαιούχου, η οποία φαίνεται ότι συνεχίζει τις οικονομικές δραστηριότητες του θανόντα πλέον συζύγου της.

⁹⁹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 145, φ. 48r. Βλ. και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 148, φ. 4v.

¹⁰⁰⁰ Βάσει πράξης, στις 4 του ίδιου μήνα, στον ίδιο συμβολαιογράφο.

IV. Κέρδη-Ζημίες, Εκκαθάριση

Ένα σημαντικότατο θέμα το οποίο αφορούσε τις συντροφίες είναι ο υπολογισμός των εξόδων, καθώς και η κατανομή των κερδών¹⁰⁰¹. Ειδικότερα, για να υπολογισθεί το κέρδος, ως είθισται, από τα μικτά έσοδα έπρεπε να αφαιρεθούν τα χρηματικά ποσά τα καταβλητέα για τις προκύψασες ζημίες, καθώς και για τα έξοδα της επιχείρησης, τα οποία αφορούσαν, κατά περίπτωση, τον εξοπλισμό της συντροφίας, την αγορά των πρώτων υλών, τις επισκευές εργαλείων, την αμοιβή των εργαζομένων, την κάλυψη της διατροφής αυτών, την αποπληρωμή δανείων κ.ά. Η παρακάτω πράξη αφορά απλή διευθέτηση των οικονομικών υποχρεώσεων και διάλυση της συντροφίας. Στις 26 Απριλίου 1702¹⁰⁰², εντός της οικίας του θανόντος ευγενή Κωνσταντή Κοκκίνη¹⁰⁰³, *Καβαλιέρη*, στο Πλατύ Καντούνι, η *τιμία αρχόντισσα κυράτσα Διαμαντή*, σύζυγος του προαναφερθέντος Κοκκίνη, ενώπιον του συμβολαιογράφου, δηλώνει ευχαριστημένη και πληρωμένη για τα χρήματα που είχε δώσει στον *παρόντα κυρ Ζαφείρη Τζιριμιάνγγο* και στον *κυρ Αληβήζη Δημάνγγελη*, οι οποίοι είχαν πουλήσει 2 *βουτζιά* κρασί, το οποίο είχαν βάλει σε *συντροφία*ν, όπως φαίνεται και από τη συμβολαιογραφική πράξη στις 12 του περασμένου Οκτωβρίου. Αφού λοιπόν, πούλησαν το κρασί και έλαβε ο καθένας το μερίδιό του, δεν απαιτούν τίποτα ο ένας από τον άλλο, παρά να μένει το επίσημο έγγραφο της σύστασης της συντροφίας τους *κομμένο και ηλιωμένο ως ουδέν* (ως μη γενόμενο).

Η επιβολή χρηματικής ποινής για παραβατικές συμπεριφορές είναι συνήθεις καθ'όλη τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας. Τα χρηματικά αυτά πρόστιμα καταβάλλονταν είτε για την κάλυψη διαφόρων αναγκών, κυρίως οχρωματικών έργων, είτε σε κάποιον ναό, συνηθέστατα στο ναό του Αγίου Σπυρίδωνος. Στις 10 Αυγούστου 1729¹⁰⁰⁴, στο *νάρθηκα* του ναού της Θεοτόκου Πλατυτέρας και του Αγίου Νικολάου¹⁰⁰⁵, στην *Οβραϊκή*, στην περιοχή της Σπιανάδας, συγκεντρώθηκαν ο Ιωάννης Βέργης, ο Τζώρτζης Λίμας και ο Ζανέτος Γιαννακόπουλος, προκειμένου να επιλύσουν τις διαφορές τους σχετικές με συντροφία κρασιού. Εκλέγουν λοιπόν ως κριτές ο μεν Βέργης και ο Λίμας τον Λορέντζο Μωραΐτη, ενώ ο Γιαννακόπουλος

¹⁰⁰¹ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 353.

¹⁰⁰² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 2, φ. 70ν.

¹⁰⁰³ Ο Κωνσταντής Κοκκίνης, σε ηλικία 29 ετών, εκλέγεται προνοητής της Σιταποθήκης. KARAPIDAKIS, *Civis fidelis*, σ. 247. Το 1687, του ανατίθεται η επίβλεψη των εργασιών της Loggia. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Έργα*, σσ. 272-273. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 119.

¹⁰⁰⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 135, β. 1 (101), φ. 20ν.

¹⁰⁰⁵ Ο ναός βρισκόταν στην άνω πλατεία της πόλης και, βάσει αρχειακών εγγράφων, κατά τον 17ο αιώνα, είχε αρκετή ακίνητη περιουσία. Ο ναός κατεδαφίστηκε κατά την περίοδο της αγγλικής προστασίας. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, σ. 198.

επιλέγει τον Ιωάννη Λίβερη. Καταγράφεται, ως είθισται, πως ό,τι οι κριτές αποφασίσουν τα δύο μέρη θα το εφαρμόσουν. Μάλιστα αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι εξαρχής διευκρινίζεται πως σε όποιο από τα δύο μέρη οι κριτές καταλογίσουν υπαιτιότητα, αυτό θα πρέπει να καταβάλει στον προαναφερθέντα ναό 50 δουκάτα, καθώς και άλλα έξοδα για την εν λόγω διαμάχη, τακτική αρκετά συνηθισμένη για την εποχή, η οποία αναδεικνύει το ρόλο των θρησκευτικών εκφάνσεων στις οικονομικές συναλλαγές της εποχής. Την ίδια κιόλας ημέρα και στον ίδιο χώρο, σε επόμενη συμβολαιογραφική πράξη καταγράφεται ότι οι κριτές, αφού έλαβαν γνώση της υπόθεσης από τους αντίδικους, *Χριστού ονόματι επικαλεσάμενοι*, αποφάσισαν πως όλοι οι κοινοί λογαριασμοί των αντιδίκων θα πρέπει να γίνουν αποδεκτοί και από τους δύο και μάλιστα ο Βέργης και ο Λίμας να συμψηφίσουν το κρασί που έχουν και να το μοιράσουν μεταξύ τους. Σχετικά δε με τον κοινό τους λογαριασμό, ο Γιαννακόπουλος είναι υποχρεωμένος να τους δώσει το αναλογούν σε αυτούς μερίδιο.

*Η Συντροφία οπού έχει κανείς με άλλον στέκεται, έως οπού ζώσιν εκείνοι οπού έχουν την συντροφίαν, ή εις όσον καιρόν εσυμφώνησαν, ή όσον θελήσουν*¹⁰⁰⁶. Η εκκαθάριση¹⁰⁰⁷, δηλαδή η πραγματοποίηση του λογαριασμού, με την καταγραφή της οικονομικής δράσης της εταιρείας, όπως είναι ευνόητο, αποτελεί απαραίτητο στάδιο κατά τη διαδικασία λύσης της συντροφίας. Οι καταγεγραμμένες αυτές εκκαθαρίσεις μάς παρέχουν πλήθος διαφόρων κατηγοριών στοιχείων. Μία δε από τις συνηθισμένες εξωδικαστικές διαμάχες που εμφανίζονται στο πλαίσιο της συντροφίας αφορά τις οικογενειακές συντροφίες. Δηλαδή, τις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας σχετικά με τη διαχείριση των συντροφιών που είχαν συστήσει. Για παράδειγμα, στις 8 Νοεμβρίου 1804¹⁰⁰⁸, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογράφο οι αδελφοί Δαφνή, από τη μία πλευρά ο κυρ Αντώνης Δαφνής και από το άλλο ο κυρ Χριστόδουλος και ο Γιάννης Δαφνής, από το χωριό Κυνοπιάστες, οι οποίοι, προκειμένου να δώσουν τέλος στις μεταξύ τους διαφορές σχετικά με τη συντροφία που είχαν συστήσει, εκλέγουν κριτές αυτών τον ευγενή Θεόφιλο Δόντη (ο κυρ Αντώνης) και τον ευγενή Ιωάννη Βαπτιστή Καλογερά (τα αδέρφια Γιάννης και Χριστόδουλος) δίνοντάς τους διορία δεκαπέντε ημερών για να πληροφορηθούν και να αποφανθούν για την υπόθεση. Στη συνέχεια, στις 25 Νοεμβρίου 1804, στην οικία

¹⁰⁰⁶ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 269.

¹⁰⁰⁷ Και στην εποχή μας, η εκκαθάριση αρχίζει με τη δημοσίευση της λύσης της εταιρείας. Βεβαίως, σήμερα αυτό το έργο αναλαμβάνουν οι εκκαθαριστές, οι οποίοι *οφείλουν να περατώσουν χωρίς καθυστέρηση τις εκκρεμείς υποθέσεις της εταιρείας, να μετατρέψουν σε χρήμα την εταιρική περιουσία... να εξοφλήσουν τα χρέη της και να εισπράξουν τις απαιτήσεις της*. Νόμος 4548/2018, άρθρο 168 (3).

¹⁰⁰⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π 261, υπ. 1.

του κριτή ευγενή Θεόφιλου Δόντη, παρουσιάστηκαν οι κριτές, τόσο οι προαναφερθέντες, όσο και ο τρίτος κριτής, ο ευγενής Διαμαντής Μελανός, για να γνωστοποιήσουν τις αποφάσεις τους. Πράγματι, οι κριτές, αφού μελέτησαν τις καταθέσεις των μερών αποφάσισαν τα εξής: Πρώτον, απορρίπτουν τα αιτήματα των αδελφών Γιάννη και Χριστόδουλου Δαφνή, επειδή το μοίρασμα που αυτοί έκαναν με τον αδελφό τους Αντώνη δεν έγινε ορθά. Δεύτερον, σχετικά με όσα ο Αντώνης ζητεί, οι κριτές αποφασίζουν πως οι ανωτέρω πρέπει να δώσουν όρκο εις το Άγιον Κιβούριον του Θαυματοργού Σπυρίδωνος πως όταν έγινε η μοιρασιά (στις 18 Μαρτίου 1802) δεν είχαν το *καματερό* άλογο. Σε περίπτωση μάλιστα που οι Γιάννης και Χριστόδουλος δεν δώσουν όρκο, ορίζεται πως αυτοί θα πληρώσουν στον αδελφό τους το μερίδιό του από αυτό με βάση τη σχετική απόφαση εκτιμητών. Τρίτον, οι κριτές αποφασίζουν πως οι ανωτέρω πρέπει να επιστρέψουν στον Αντώνη το 1/3 από τα έξοδα που αυτός χρεώθηκε για το γάμο του Γιάννη, τα οποία φαίνονται από το προικοσύμφωνο, διότι αυτά έγιναν πριν μοιραστεί η κοινή τους περιουσία.

Πολλές φορές οι διαφορές μεταξύ των συντρόφων ανέκυπταν εξαιτίας των ζημιών που προκαλούνταν κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας της συντροφιάς. Άξιο λόγου πως σε τέτοιες περιπτώσεις, οι κριτές ήταν σε θέση αφενός να κάνουν έρευνα και να εντοπίζουν τα στοιχεία, αφετέρου να τα εκτιμούν και να αποφασίζουν ποιος ήταν ο υπαίτιος της ζημιάς. Ως ζημία (*damnum iniura datum*) ορίζεται η βλάβη που προξενείται σε περιουσία ενός τρίτου¹⁰⁰⁹. Σημειώνουμε δε ότι σύμφωνα με την Εξάβιβλο, το νομικό αυτό κείμενο, το οποίο εφαρμόζεται σε αρκετά ζητήματα δικαίου και στην Κέρκυρα του 18ου και του 19ου αιώνα: *Εκείνος οπού έχει την ωφέλειαν του πράγματος, έχει και την βλάβην*¹⁰¹⁰. Αναφορικά δε με τον υπολογισμό της ζημιάς, συχνά προτείνεται να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον η αξία του πράγματος που έχει υποστεί τη ζημία, αλλά και να μελετηθεί το διαφυγόν κέρδος, δηλαδή, όσα θα αποκόμιζε ο ιδιοκτήτης από την εκμετάλλευση του πράγματος εάν αυτό δεν είχε υποστεί τη ζημία¹⁰¹¹. Στις εξεταζόμενες πράξεις εντοπίζονται ζημίες οι οποίες προκαλούνται όταν τα μέρη δεν τηρούν τους όρους που είχαν συμφωνήσει, συνήθως δηλαδή καταγράφονται περιπτώσεις, κατά τις οποίες συνάπτονται συμβάσεις οι οποίες δεν ολοκληρώνονται, ή πραγματοποιούνται μερικώς. Έτσι, αναφέρονται τα προβλήματα που προκύπτουν από τη μη προσήκουσα ή πλημμελή ανταπόκριση στις ανειλημμένες υποχρεώσεις, ενώ επίσης καταγράφονται ζημίες που αναφέρονται σε χρηματικά ποσά που προέκυψαν εξαιτίας λανθασμένων οικονομικών χειρισμών.

¹⁰⁰⁹ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 1058.

¹⁰¹⁰ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 475.

¹⁰¹¹ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σσ. 1060-1061.

Όπως προαναφέρθηκε, για να συντελεστεί η λύση της συντροφίας επιβαλλόταν να καταγραφούν και να ικανοποιηθούν όλες οι οικονομικές εκκρεμότητες μεταξύ των μελών αυτής. Μεταξύ άλλων, έπρεπε να εξοφληθούν τα χρέη της συντροφίας με ισοκατανομή¹⁰¹². Η πλημμελής εκπλήρωση εταιρικών υποχρεώσεων συχνά είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση ζημίας, η οποία επιχειρείται να αποκατασταθεί μέσω της προσφυγής στη διαιτησία. Η αναίτια απουσία εταίρου και η συνεπαγόμενη μη παροχή εργασίας εκ μέρους του, κατά παράβαση των συμβατικών όρων της ιδρυτικής εταιρικής πράξης, συνιστά αδικοπραξία και, στο πλαίσιο αποκατάστασης του περί δικαίου αισθήματος, συνεπάγεται την υποχρέωση καταβολής του κέρδους από την εργασία του παραβαίνοντα στη συντροφία. Στις 23 Μαρτίου/ 4 Απριλίου 1813¹⁰¹³, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο οι σύντροφοι και κάτοικοι στο προάστιο της Γαρίτσας, από τη μία πλευρά ο Κωνσταντής Στάικος και, από την άλλη, οι Γεώργιος Αθανασίου και Πέτρος Γεωργίου, προκειμένου να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές σχετικά με τη συντροφία που είχαν συστήσει από τις 26 Μαρτίου/ 7 Απριλίου του 1812. Εκλέγουν λοιπόν κριτές αυτών ο μὲν Στάικος τον *signor* Αθανάσιο Παπαδάτο και οι άλλοι δύο τον *signor* Αυγουστίνο Κογιοβήνα. Οι κριτές καλούνται να μελετήσουν την υπόθεση βάσει και του εγγράφου της σύστασης της συντροφίας και να αποφανθούν εντός 15 ημερών. Ωστόσο, η απόφασή τους εκδίδεται αρκετούς μήνες μετά, στις 10/22 Σεπτεμβρίου, και έχει ως εξής. Πρώτον, ο Αθανασίου θα αποζημιωθεί από τη συντροφία για τους 4 μήνες που ήταν στην Αυλώνα, προς 15 γρόσια/μήνα, εκτός από τα έξοδα της διατροφής, τα οποία καταβάλλονταν από τη συντροφία. Δεύτερον, ο Γεώργιος Αθανασίου πρέπει να δεσμευτεί με όρκο ότι τα έξοδα καθώς και οι πωλήσεις, όπως φαίνονται στους λογαριασμούς, είναι αληθείς. Τρίτον, ο Στάικος πρέπει να ορκιστεί πως είχε κέρδος από την εργασία του (*την τέχνη του*), κατά την περίοδο που έλειψε από τη συντροφία, δηλαδή τους τέσσερις μήνες, και μάλιστα οι κριτές ορίζουν πως αυτό το χρηματικό ποσό ο Στάικος πρέπει να το καταβάλει στο ταμείο της συντροφίας, αφαιρώντας τα έξοδα της διατροφής του. Τέταρτον, θα είναι προς όφελος της συντροφίας το *ληπήδι* που είναι στην Κέρκυρα, όσο και αυτό που ήταν στην Αυλώνα. Πέμπτον, οι οφειλές που ανέρχονται στο ποσό των 600 γροσίων (κεφάλαιο μαζί με τους τόκους) θα βαρύνουν όλους τους συντρόφους και πρέπει να πληρωθούν από αυτούς σε διορία 20 ημερών. Τηρηθέντων των παραπάνω, οι σκοποί της συντροφίας θα έχουν επιτευχθεί και θα επέλθει η λήξη της.

¹⁰¹² Τα όσα χρέη συνέβουν εις τον καιρόν της συντροφίας από την μέσην πληρώνονται. ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 271.

¹⁰¹³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 114, β.2, υπ. 9, φ. 1r.

Ο διακανονισμός των χρεών από τους κληρονόμους¹⁰¹⁴ εντοπίζεται εντονότατα στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω πράξη, δεδομένου του ότι η σύζυγος του θανόντα οφειλέτη καταβάλλει εν τέλει το ήμισυ της ζημίας που είχε υποστεί η κτηνοεταιρεία, την οποία ο σύζυγός της είχε συστήσει προφορικά. Στις 6 Οκτωβρίου 1795¹⁰¹⁵, καταγράφεται ότι, ο Χριστόδουλος Ασωνίτης, από το χωριό Στρογγυλή, είχε βάλει ως κεφάλαιο με τον θανόντα πλέον Φώτιο Κοντό 193 πρόβατα (*πρόβια*), *ως εις την συνειδήσιν του φανερώνει*, χωρίς αυτή η συμφωνία να επικυρωθεί εγγράφως, όπως ο ίδιος εκ των υστέρων έχει δηλώσει στο δικαστήριο της Διοίκησης. Σημειώνεται δε ότι έχουν μείνει 145 πρόβατα, αφού τα υπόλοιπα ψόφησαν *από φυσικήν ασθένειαν*. Ο Ασωνίτης προβαίνει σε συμβιβασμό με την Λούλα, κόρη του θανόντα Αλιβίζη Λουκά και σύζυγο και επικαρπώτρια του Κοντού, με τους εξής όρους. Ο Ασωνίτης δηλώνει ότι έλαβε πίσω τα 145 πρόβατα, καθώς και ότι είναι *καθαρός, και αληθινός κρεδितόρος, με όρκον της ψυχής του*, για τη ζημία, κατά το ήμισυ, των προβάτων που ψόφησαν, η οποία εκτιμάται σε 30 βενέτικα τάλαρα. 2. Η Λούλα αποδέχεται το χρέος και υπόσχεται να καταβάλει σε δύο δόσεις αυτό το ποσό (Φεβρουάριος 1796, Φεβρουάριος 1798). 3. Εάν η Λούλα δεν φανεί συνεπής στην πρώτη δόση, θα χάνει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού και θα υποχρεωθεί να πληρώσει άπαξ το υπόλοιπο χρέος. 4. Ο Ασωνίτης, με τα 145 πρόβατα που έλαβε και με τα 30 τάλαρα που πρόκειται να λάβει, δηλώνει πληρωμένος και ικανοποιημένος, ενώ και τα δύο μέρη παραιτούνται αμοιβαίως των απαιτήσεών τους και επικυρώνουν αυτή τη συμφωνία.

1. Συντροφίες πλεούμενων

Διαφορές αναφορικά με συντροφία καϊκιού και τη διευθέτηση των ζημιών περιγράφει η παρακάτω πράξη. Μάλιστα, πριν οι αντίδικοι αποταθούν στους κριτές, είχε προηγηθεί πρωτοβάθμια δικαστική απόφαση. Στις 5/17 Σεπτεμβρίου 1817¹⁰¹⁶, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο οι *Καπετάν Σπυρίδων Σβορώνος και Ανδρέας Αραβαντινός, κριτές άρμπιτροι και λικουιδατόροι εκλεγμένοι, βάσει συνυποσχετικού*¹⁰¹⁷, αφενός από τους Ιωάννη Μουζακίτη, από το χωριό των Εξωκαστρινών, και αφετέρου από τον Ευστάθιο Σαρακηνό, και τρίτος κριτής ο

¹⁰¹⁴ Για συνυποσχετικό για κληρονομία, κατά το πρώτο ήμισυ του 18ου αιώνα, Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, αρ. πρ. 9, σ. 10.

¹⁰¹⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 18, φ. 49ν.

¹⁰¹⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Β 141, β. -, φ. 72γ.

¹⁰¹⁷ Στις 24 Αυγούστου/ 5 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους, συμβολαιογράφος: Ανδρέας Ασπρέας.

Καπετάν Παναγής Γαλιτζάτος, εκλεγμένος από τους ανωτέρω δύο κριτές. Οι κριτές καλώς ήκουσαν τα δίκαια και πρετέζες αμοιβαίες των αυτών μερών οπού τους επαράστησαν τόσον εκ στόματος όσον και με ταις αμοιβαίες εστέζες τους προσφερόμενες, σχετικά με τη διαφορά μεταξύ των δύο μερών για ένα καϊκι. Επιπλέον, οι κριτές έλαβαν γνώση του σχετικού συμβιβαστικού εγγράφου (του έτους 1812), των δηλώσεων (ταις πίσταις) των μαστόρων που επισκεύασαν το καϊκι (των ετών 1813 και 1814), καθώς και του λογαριασμού των εξόδων και των εσόδων του καϊκιού (του έτους 1812). Για την εν λόγω διαφορά έχει εκδοθεί και σχετική απόφαση του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου (του Σεβασμίου Κριτηρίου πρώτης αναζητήσεως και Κομέρτζιου, Μάιος 1815). Οι τρεις κριτές αποφασίζουν ομοφώνως¹⁰¹⁸ τα εξής. 1ον. Επειδή είναι σαφές εις το αυτό Κοντράτο¹⁰¹⁹, ότι ο Σαρακηνός ήταν υποχρεωμένος να ενημερώσει τον Μουζακίτη για τις επισκευές του καϊκιού, όπως και το έκανε, φιλικώ τω τρόπω, ενώ ο Μουζακίτης αμέλησε να τις κάνει, αποφασίζεται ο Μουζακίτης να καταβάλει στον Σαρακηνό όλα τα έξοδα βάσει του ανωτέρω λογαριασμού, με τον όρο όμως ο Σαρακηνός να δώσει όρκο στο σκήνωμα του Αγίου Σπυρίδωνος ότι αυτός ο λογαριασμός είναι αθώος, ενώ, εάν ο Σαρακηνός δεν ορκισθεί, όλα τα έξοδα και η ζημία θα βαρύνουν αυτόν. 2ον. Επειδή ο Σαρακηνός δεν κατέγραφε τις ημερομηνίες και τα πρόσωπα, από τα οποία ελάμβανε τους ναύλους, αποφασίζεται ο ίδιος να δώσει όρκο, όπως παραπάνω, ότι ισχύουν τα ποσά των ναύλων του ανωτέρω λογαριασμού. Εάν ο Σαρακηνός δεν ορκισθεί, θα καταβάλει στον Μουζακίτη τα ποσά που ο τελευταίος απαιτεί. 3ον. Απορρίπτονται τα άλλα ζητήματα του Μουζακίτη, που αφορούν τη ζημία, την οποία ο ίδιος υποστηρίζει ότι υπέστη (υπόφερε) δια τις χασομέριες του καϊκιού, επειδή για την ίδια αιτία μόνον αλικοτήθηκε. 4ον. Παρομοίως για το ζήτημα του Σαρακηνού για τα διάφορα μαρίτιμα, επειδή αυτός δεν απέδειξε το λόγο, για τον οποίο εξόδευσε αυτά, γι' αυτό ο Μουζακίτης δεν υποχρεούται προς τον Σαρακηνό ούτε για τα 100 γρόσια, δηλαδή το κεφάλαιο, ούτε για τα εν λόγω μαρίτιμα. 5ον. Αποφασίζεται ότι, μετά την ορκοδοσία του Σαρακηνού, να πραγματοποιηθεί εκκαθάριση των συναλλαγών (δάρι αβέρ¹⁰²⁰) και ο Μουζακίτης να καταβάλει στον Σαρακηνό τα οφειλόμενα σε αυτόν χρηματικά ποσά, σε διορία οκτώ ημερών από την κήρυξιν της παρούσης. Εάν δε ο Μουζακίτης

¹⁰¹⁸ ...διά τοῦτο καί οἱ τρίς σέ μίαν γνώμην κρίζοντας τό ὄνομα τῆς Αγίας Τριάδος αποφασίζουν...: απόσπασμα από διαιτητική απόφαση του έτους 1662. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέων Μηνιάτης», σ. 172.

¹⁰¹⁹ Ιταλ.: contratto: σύμβαση, συμβόλαιο. Η ελληνοποιημένη μορφή της λέξης: κοντράτο, είναι συνηθέστατη στις πράξεις των Κερκυραίων συμβολαιογράφων. Οι όροι κοντράτον, συνάλλαγμα ή γραμματεῖον χρησιμοποιούνται ήδη από τη βυζαντινή περίοδο για να δηλώσουν το συμβόλαιο. SARADI, *Le notariat byzantin*, σ. 166.

¹⁰²⁰ Ιταλ. Dare e avere. Βλ. ανάλυση άλλης σχετικής πράξης (Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Β 141, β. -, φ. 30r), ibidem.

επιθυμεί, και οι δύο θα επισκευάσουν το καϊκι και θα εξακολουθήσουν να είναι εταίροι, διαφορετικά ο Σαρακηνός διατηρεί το δικαίωμα να απαιτήσει την εκποίηση του καϊκιού, προκειμένου να λάβει την πληρωμή του. Σε αυτήν την περίπτωση ο Μουζακίτης θα είναι υποχρεωμένος να καταβάλει το ποσό στον Σαρακηνό εντός είκοσι ημερών.

Σπανίως στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα εντοπίζουμε αναφορές σε εχθροπραξίες που γνωρίζουμε ότι έλαβαν χώρα στην περιοχή. Όταν αυτό συμβαίνει, ένας συνήθης λόγος αυτής της καταγραφής έχει να κάνει με τις διαπιστωθείσες ζημιές που προκύπτουν από τα πολεμικά γεγονότα και την αντίστοιχη απαίτηση αποζημίωσης. Η περίοδος της αγγλικής προστασίας για την Κέρκυρα αρχίζει στα 1814-1815, αλλά για τη Ζάκυνθο και τα άλλα Ιόνια Νησιά ενωρίτερα, εφόσον αυτά είχαν καταληφθεί από τους Βρετανούς κατά τα έτη 1809-1811. Στις 26 Φεβρουαρίου/ 10 Μαρτίου 1812¹⁰²¹, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογράφο ο Δημήτριος Κούστας¹⁰²² και ο Ανδρέας Σαγιαδινός, και οι δύο από το προάστιο του Μαντουκίου, οι οποίοι είναι εκλεγμένοι ως κριτές από τον Γιώργο Ζερβό και τον Στάμο Βραδή, δυνάμει του συνυποσχετικού που συνέταξαν 3 ημέρες πριν, καθώς επίσης και ο τρίτος κριτής, ο Αλέξανδρος Καμπίσας. Οι κριτές έλαβαν γνώση της υπόθεσης από τις καταθέσεις του Ζερβού και του Βραδή και ειδικότερα ότι ο πρώτος απαιτεί από τον δεύτερο το ήμισυ της αξίας της βάρκας που του *επιάσθη* στο *Αλεύκι* (Λευκίμμη) από τους *Εγγλέζους*, δεδομένου ότι, βάσει συμφωνίας, ήταν μαζί με το καϊκι του Βραδή (*όντας και ήτον κονσέρβα με το καϊκι του Βραδή*). Από την άλλη πλευρά, ο Βραδής αποποιείται αυτής της επιβάρυνσης, αρνούμενος τον παραπάνω δεσμευτικό όρο. Οι κριτές, όπως δηλώνεται, μελετούν (*σκεψάμενοι*) και το γεγονός ότι ο Ζερβός είχε βάλει ως κεφάλαιο στη συντροφία που είχε με τον Βραδή 22 γρόσια, που ήταν το καθαρό ποσό που του απέμεινε από το ναύλο που έκανε στο Αλεύκι και από αυτά ο Βραδής είχε λάβει τα μισά. *Αναλογισάμενοι* οι κριτές πως μέσα στο καϊκι ήταν ο σύντροφός του Βραδή, ο Αντώνης Κουλουρίδης και σκεπτόμενοι από την άλλη πλευρά ότι ο Ζερβός δεν ζήτησε την άποψη του Βραδή για να κάνει το ταξίδι, αποφάσισαν ότι η αξία του καϊκιού του Βραδή πρέπει να εκτιμηθεί από άτομα εκλεγμένα από αυτόν και από τον Ζερβό. Επί του εκτιμώμενου ποσού, ο Βραδής θα πρέπει να πληρώσει το 1/3 στον Ζερβό για τη ζημία που υπέστη το καϊκι σε εκείνο το ταξίδι, για την πραγματοποίηση του οποίου ο Βραδής δεν είχε ζητήσει τη γνώμη του Ζερβού. Η εκτίμηση του άνωθεν καϊκιού ορίζεται να γίνει σε διορία 5 ημερών και

¹⁰²¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Μ 54, β.2, υπ. 4, φ. 1r.

¹⁰²² Με το παρωνύμιο (*λεγόμενος*): *Κόντης*.

μετέπειτα ο Βραδής υποχρεούται να καταβάλει στον Ζερβό τοις μετρητοίς το ένα τρίτο, προκειμένου αυτός να αποκτήσει άλλο καΐκι και να εργασθεί με αυτό.

Άμεση επίλυση της διαφοράς εξαιτίας της απόδειξης ανυπαίτιας ζημίας εκ μέρους του συντρόφου περιγράφει η παρακάτω πράξη. Ειδικότερα, την 1η/13η Μαΐου 1813¹⁰²³, εμφανίστηκαν στο συμβολαιογράφο οι κριτές Θοδωρής Βλάχος και Στεφανής Σολωμός οι οποίοι εκλέχθηκαν¹⁰²⁴ από τους Σταμάτη Γραμματικό και Πάνο Καποδίστρια (*Καβονδίστρια*). Στη συνέχεια, οι κριτές εξέλεξαν και τρίτο, τον Ιωάννη Αγαπητό. Οι κριτές, αφού έλαβαν γνώση της υπόθεσης, αποφάνθηκαν ότι, εντός τριών ημερών από την έκδοση αυτής της διαιτητικής απόφασης, ο Σταμάτης Γραμματικός οφείλει να ορκιστεί στην εικόνα της *Υπεραγίας* Θεοτόκου ότι πειρατές τον αιχμαλώτισαν και του πήραν όσα είχε μαζί του για τη συντροφία. Δηλώνεται πως αν γίνει κάτι τέτοιο, τότε θα μένει ελεύθερος από κάθε απαίτηση που μπορεί να έχει η συντροφία για το παραπάνω γεγονός και για την απώλεια του εμπορεύματος ή κάποιας άλλης ζημίας και αυτό διότι αυτή η απώλεια θα βαρύνει όλη τη συντροφία. Εν συνεχεία, οι κριτές ορίζουν ότι τα 180 γρόσια, δηλαδή 216 φράγκα που είχε λάβει ο Καποδίστριας από τα κέρδη της από το καΐκι της συντροφίας (*κονσέρβας*)¹⁰²⁵ ο ίδιος υποχρεούται, σε διορία 30 ημερών από τη δημοσίευση αυτής της απόφασης, να τα καταβάλει στον Γραμματικό ώστε να αποπληρωθεί το υπόλοιπο του μεριδίου του *μπατέλου*¹⁰²⁶. Σε περίπτωση μάλιστα που δεν δώσει αυτά στην προαναφερθείσα διορία, τότε να μείνει *ελεύθερος εξουσιαστής* των 180 γροσίων στο μισό *μπατέλο* που έχει και *κυριεύει* ο Καποδίστριας μέχρι την τελική αποπληρωμή αυτών. Στην περίπτωση μάλιστα που αυτοί θελήσουν να φέρουν στην Κέρκυρα το προαναφερθέν καΐκι του Γραμματικού από το Ότραντο, τότε από τα 180 γρόσια να αφαιρεθούν τα έξοδα της μετακίνησης. Το υπόλοιπο δε ποσό ορίζεται να το μοιραστούν τόσο ο Γραμματικός όσο και ο Καποδίστριας, θεωρώντας ο πρώτος ότι θα είναι ο *νοικοκύρης* του καϊκιού.

Η διαχείριση του κεφαλαίου αλλά και της ζημίας της συντροφίας ώθησε τα μέρη της να απευθυνθούν στους κριτές. Μάλιστα, ο ένας εξ αυτών ζητεί και το μερίδιό του από το πλεούμενο. Στις 17/29 Ιανουαρίου 1809¹⁰²⁷, από την μία πλευρά, ο *εγγενής κύριος* Αρσένης Αρώνης και από την άλλη, ο *κύριος* Θοδωρής Αρταβάνης, από το προάστιο του Ανεμομύλου, συνάπτουν συνυποσχετικό σχετικά με τα χρήματα

¹⁰²³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 636, β. 2, φ. 66r.

¹⁰²⁴ Βάσει συνυποσχετικού, συναφθέντος στις 15 Απριλίου.

¹⁰²⁵ Βεν. Conserva σημαίνει και εταιρεία (Compagnia). BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 190.

¹⁰²⁶ Ιταλ. Battello: μικρό πλοiάριο, λέμβος.

¹⁰²⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Δ 100, β. 2, υπ. 33, φ. 105r.

που ο Αρώνης είχε δώσει στον Γιάννη Μηνά, που ήταν *Καραβοκύρης της βάρκας* του Αρταβάνη. Τα μέρη εκλέγουν κριτές, ο μεν Αρώνης, τον *κυρ* Γεράσιμο Αρμένη και ο Αρταβάνης τον *ευγενή κύριο* Δονάδο Γαβαλά¹⁰²⁸, οι οποίοι θα πρέπει να αποφανθούν εντός 8 ημερών. Πράγματι, στις 23 Ιανουαρίου/4 Φεβρουαρίου, οι κριτές δηλώνουν ότι έλαβαν γνώση των καταθέσεων και μελέτησαν την υπόθεση. Ειδικότερα, οι κριτές θεωρούν δίκαιη την απαίτηση του Αρσένη για την πληρωμή σε αυτόν των 75 χρυσών βενετικών τσεκινίων, τα οποία είχε δώσει ο ίδιος ως κεφάλαιο στον *καραβοκύρη* του πλεούμενου του Αρταβάνη, Γιάννη Μηνά. Επιπλέον, ο ίδιος ζήτησε να λάβει το μερίδιο του καϊκιού, το οποίο αυτός, ιδίως εξόδοις, είχε επισκευάσει όταν αυτό είχε υποστεί σοβαρές ζημιές (*είχε τσακιστεί*). Οι κριτές άκουσαν και τον Αρταβάνη ο οποίος, στην κατάθεσή του, αποδέχθηκε ότι όντως το καϊκι, το οποίο ήταν γεμάτο με σιτάρι και *αλατισμένα οζάρια*, υπέστη σοβαρές ζημιές, επιπλέον όμως δεν μπορεί να μην παραδεχθεί πως *θεληματικώς* *ετζεδέρισε* κάθε *δίκιο* που είχε ο Αρώνης σχετικά με την *τσακισμένη βάρκα* την οποία, *εις καλήν πίστιν*, ο Αρταβάνης επισκεύασε, με δικά του έξοδα. Ακόμη, ο Αρταβάνης ζήτησε να του επιστραφεί το 1½ μόδι σιτάρι που δικαιούται και να μοιραστεί μεταξύ τους το άλλο 1½ μόδι σιτάρι που ο Αρώνης είχε για λογαριασμό της συντροφιάς τους. Οι κριτές αποφάσισαν ομοφώνως, χωρίς να χρειάζονται και τρίτο κριτή, πως ο Αρταβάνης θα πρέπει να ορκισθεί στη λάρνακα του *Θαυματουργού* Αγίου Σπυρίδωνα, σε διορία 8 ημερών, ότι ο Αρώνης εκχώρησε σε αυτόν κάθε απαίτηση που θα μπορούσε να έχει για το αποκτημένο καϊκι, όπως δήλωσε στην κατάθεσή του. Διαφορετικά, ο Αρταβάνης θα υποχρεωθεί να καταβάλει στον Αρώνη το ήμισυ της αξίας του καϊκιού στην προτεραιία του όμως κατάσταση, δηλαδή πριν ο Αρταβάνης το επισκευάσει. Σχετικά με το 1½ μόδι σιτάρι που ανήκει στον Αρταβάνη, αλλά το έχει ο Αρώνης, οι κριτές αποφασίζουν να του το επιστρέψουν, ενώ για το άλλο 1½ μόδι ορίζουν να το εκτιμήσει ο Αρώνης. Από την άλλη πλευρά, ο Αρταβάνης με τα 13 χρυσά βενετικά τσεκίνια που έχει πρέπει να αφαιρέσει τα 52 γρόσια και το υπόλοιπο ποσό να το μοιράσουν στα δύο μέρη.

Όπως προαναφέρθηκε δεν ήταν πάντα εφικτό οι κριτές να πληροφορηθούν εγκαίρως τις καταθέσεις των μερών και να αποφανθούν εντός της προκαθορισμένης διορίας για την επίλυση της υπόθεσης. Στις 10/22 Ιουνίου 1828¹⁰²⁹, εμφανίσθηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου οι *Κύριοι* Αθανάσιος Πετζάλης, υιός του *Κυρίου* Αναστασίου, Πάργιος και κάτοικος στο προάστιο του Μαντουκίου, και ο Παναγιώτης *Δεσίλας*, του ποτέ Σπύρου, και αυτός Πάργιος και κάτοικος στο ίδιο προάστιο, και οι

¹⁰²⁸ Η οικογένεια Γαβαλά ήταν βυζαντινής καταγωγής. Βλ. και ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Εργασιακές και εμπορικές δραστηριότητες», σ. 252.

¹⁰²⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β.-, αρ. 4r.

δύο καλά γνωστοί στους μάρτυρες, οι οποίοι εμφανιστάί ζητήσαν από το συμβολαιογράφο να γράψει αυτό το συνυποσχετικό, προκειμένου να δώσουν τέλος με *φιλιωτικόν τρόπον* στις μεταξύ τους διαφορές σχετικά με τη φελούκα¹⁰³⁰ είτε *πάσα*ρα, με το όνομα *Άγιος Ανδρέας*, η οποία ανήκει στον Πετζάλη (*οπού εξουσιεύει της κυριότητός του*) και η οποία βρίσκεται στην ακτή του προαστίου του Μαντουκίου, με όλο τον εξοπλισμό της (*τα ρεμέτζα, παραγάδια και κοφίνια*), στην οποία έβαλε караβοκύρη τον Δεσύλα, με τη συμφωνία ότι από τα κέρδη της *ψαρικής*, αφού κατά πρώτον αφαιρέσουν την αξία της βάρκας, δηλαδή 29 βενέτικα τάλαρα, να θεωρείται ότι η βάρκα, με τον εξοπλισμό της, ανήκει εξ ημισείας στους ανωτέρω. Ο Δεσύλας δε, αν και έπρεπε να δώσει στον Πετζάλη τα 29 τάλαρα εντός διορίας τριών μηνών, όπως αναφέρει *μία μερική συμβοίβαση*¹⁰³¹, την οποία τα δύο μέρη βεβαιώνουν ότι έκαναν, ωστόσο, του έδωσε μόνον 5 τάλαρα, ενώ ο Πετζάλης δεν είχε λάβει το κέρδος που αντιστοιχεί στο μερίδιό του και τους ναύλους της φελούκας παρά μόνον *ολίγα πράγματα*, τα οποία και ο ίδιος θα αναφέρει στους κριτές την ημέρα της ακροαματικής διαδικασίας. Προκειμένου δε η κυριότητα της φελούκας να είναι εξ ημισείας, ο Πετζάλης ζητεί να λάβει το υπόλοιπο της αξίας της, καθώς και το μερίδιό του από τα κέρδη (*σύμφερα*), μετά την αφαίρεση της αξίας της φελούκας, ισχυριζόμενος ο Πετζάλης, ότι από την ημέρα που ο Δεσύλας έγινε караβοκύρης σε αυτήν μέχρι την ημέρα σύναψης του συνυποσχετικού, ο τελευταίος δεν του έχει δώσει λογαριασμό. Από την άλλη, ο Δεσύλας αντιτίθεται στο να δώσει λογαριασμό, αφού, όπως τουλάχιστον ο ίδιος ισχυρίζεται, έχει καταβάλει στον Πετζάλη το μερίδιό του επί των κερδών και ζητεί να του επιστραφούν τα 5 τάλαρα και να αφήσει στην εξουσία του Πετζάλη τη φελούκα. Προς επίλυση λοιπόν των διαφορών τους, εκλέγουν αιρετοκριτές: ο Πετζάλης τον *Κύριον Σπυρίδων Κοζαδίνο*, κάτοικο του Μαντουκίου, και ο Δεσύλας τον *Κυρ Θεόδωρο Βλάχο*, ομοίως κάτοικο του Μαντουκίου, με εξουσία αυτών να εκλέξουν και τρίτο κριτή σε περίπτωση διαφωνίας τους. Οι κριτές υποχρεούνται, αφού εξετάσουν την υπόθεση, να αποφανθούν εντός διορίας τριών ημερών. Υπογράφουν ο Πετζάλης και οι μάρτυρες, αλλά όχι ο Δεσύλας επειδή δεν γνωρίζει γραφή. Ακολουθεί εγγραφή (14/26 Ιουνίου) παράτασης του συνυποσχετικού¹⁰³², ενώπιον μαρτύρων, για δέκα ημέρες, εφόσον δεν κατέστη δυνατόν στην πρώτη διορία οι αιρετοκριτές να ακούσουν τα δύο μέρη.

¹⁰³⁰ Φελούκα: *πλοιάριο της Μεσογείου, χαμηλό, στενό και άφρακτο, που κινείται με κουπιά ή με ιστία και που ο τύπος του έχει σχεδόν εκλείψει*. http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.htm

¹⁰³¹ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

¹⁰³² Παράδειγμα επιμήκυνσης της προθεσμίας για την επίλυση της διαφοράς τον 16ο αιώνα. ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Πέτρος *Καστροφύλακας*, σσ. 186-187.

2. Συντροφίες ελαιολάδου

Μία κατηγορία εμπορικών εταιρειών που συναντάται συχνότατα είναι αυτή που σχετίζεται με το ελαιόλαδο. Η καλλιέργεια και η παραγωγή ελαιολάδου απασχόλησε κατά καιρούς τη Βενετία, η οποία έλαβε μια σειρά μέτρων ώστε να αυξήσει την ελαιοκαλλιέργεια στην επικράτειά της. Βεβαίως, αξίζει να σημειωθεί πως το ελαιόλαδο ως προϊόν εμπορίου άργησε να αναπτυχθεί συγκριτικά με το κρασί, κυρίως εξαιτίας του ότι δεν χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα τόσο στην Ιταλία, όσο και στην ίδια την Ευρώπη. Αυτό το φαινόμενο σταδιακά μεταβλήθηκε κυρίως από τον 15ο αιώνα, όπου και η Κέρκυρα αποτέλεσε το βασικό παραγωγό ελαιολάδου¹⁰³³. Με το διάταγμα του 1565, καθώς και με άλλα επόμενα αυτού, έγινε προσπάθεια προτροπής των κατοίκων να φυτέψουν ελαιόδεντρα¹⁰³⁴. Με διάταγμα της Συγκλήτου τον 16ο αιώνα επιβλήθηκε στην τοπική διοίκηση του νησιού η καλλιέργεια ελαιοδέντρων στα ακαλλιέργητα εδάφη αυτού¹⁰³⁵. Μάλιστα, το έτος 1546, σε κείμενο πρεσβείας τονίζεται πως τα ελαιόδεντρα είναι απλωμένα σε τέτοιο βαθμό στο νησί, με αποτέλεσμα να εντοπίζεται μεγάλη δυσκολία καλλιέργειας άλλων δέντρων¹⁰³⁶. Ωστόσο, η πρόσοδος του ελαιολάδου ως το 1583 δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί άξια λόγου, γεγονός το οποίο φαίνεται να αλλάζει από το 1786 όταν επιβλήθηκε ο φόρος της ελαιοδεκάτης¹⁰³⁷. Αυτός ο έγγειος φόρος κατάφερε να είναι από τους βασικότερους άμεσους φόρους του βενετικού κράτους και πολλές φορές αποτέλεσε το μήλον της έριδος ανάμεσα στους καλλιεργητές και το κράτος¹⁰³⁸.

Όπως προαναφέρθηκε η αναλυτική καταγραφή των λογαριασμών της συντροφίας αποτελούσε την αφετηρία για μια δίκαιη και ουσιαστική επίλυση των προβλημάτων που είχαν ανακύψει. Η παρακάτω συμβολαιογραφική πράξη περιέχει ολοκληρωμένα τόσο τις έγγραφες απαιτήσεις των δύο μερών, όσο και την τελική απόφαση των κριτών. Στις 3 Σεπτεμβρίου 1807¹⁰³⁹, οι κριτές, *άρμπιτροι, αρμπιτράτοροι ευγενείς κύριοι* Ευστάθιος Κατζαρός και Ιωάννης Μαρτινέγκος¹⁰⁴⁰ αλλά και ο τρίτος κριτής, ο *ευγενής κύριος* Φώτης Μαρίτσας¹⁰⁴¹, άκουσαν τα επιχειρήματα των διαδίκων. Ειδικότερα, καταγράφεται ότι, από τη μία πλευρά, ο ευγενής *κυρ* Γεώργιος Πετριτής, εκπρόσωπος της ευγενούς *κυράτσας* Ιωάννας

¹⁰³³ ΓΑΣΠΑΡΗΣ, «Εμπόριο και φορολόγηση προϊόντων», σ. 258.

¹⁰³⁴ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 180.

¹⁰³⁵ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 200.

¹⁰³⁶ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 182.

¹⁰³⁷ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 211.

¹⁰³⁸ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, «Συμβολή στην οικονομική ιστορία», σσ. 64-65.

¹⁰³⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 206, φ. χ.α.

¹⁰⁴⁰ Εκλεγμένοι με συνυποσχετικό, στις 6 Αυγούστου του ίδιου έτους.

¹⁰⁴¹ Εκλεγμένος με *κομπάρσα*, στις 8 Αυγούστου του ίδιου έτους.

Πιερίνας Φινέ, και από την άλλη ο κυρ Νικολέτος Χαρτοφύλακας, από το χωριό Βαλανειό, και ο Θεόφιλος Αλειματάς είχαν λάβει ένα μεγάλο χρηματικό ποσό από τον σύζυγο της Πιερίνας, τον Ανδρέα Καλογερά, προκειμένου να επενδύσουν αυτό στο εργαστήριό τους. Οι κριτές λοιπόν ορίζουν πως ο Χαρτοφύλακας πρέπει να παραδώσει στην Πιερίνα τις 512 ξέστες ελαιόλαδο, εκ των οποίων τις 410 ξέστες, εντός 8 ημερών από την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, συμπεριλαμβανομένων των 42½ ξεστών ελαιολάδου, τις οποίες είχε παραδώσει του ευγενή Ανδρέα Καλογερά. Σχετικά με τις 120 ξέστες ελαιόλαδο τις οποίες *είχε δεποζιτάρει εις τας χείρας* του signor Ιωάννη Φραγγούλη, με αποτέλεσμα να απομένουν 239½ ξέστες, από τις οποίες οι κριτές αφαιρούν τις 50 ξέστες για την καταβολή των εξόδων και την αγορά του αλόγου που ο Χαρτοφύλακας είχε πραγματοποιήσει για την παραγωγή των 410 ξεστών ελαιολάδου, οπότε και υπολείπεται να παραδοθούν άλλες 189½ ξέστες, εντός της διορίας των 8 ημερών. Σχετικά με το εναπομείναν ελαιόλαδο, 102 ξέστες από τις 512 που είχε πληρώσει εξαιτίας των δυσκολιών που αντιμετώπισε από τις *διαφορές* που είχε με την Πιερίνα, ο Χαρτοφύλακας είναι υποχρεωμένος να το παραδώσει μέχρι τον Απρίλιο του έτους 1808. Επιπλέον, σχετικά με τα κέρδη του εργαστηρίου που η Πιερίνα απαιτεί, οι κριτές μελέτησαν ένα έγγραφο της 1ης Οκτωβρίου 1804, στο οποίο φαίνονται όλα τα *μπιλιέτα* που ο Χαρτοφύλακας *ενεγοτζιάρησε*¹⁰⁴² *παραδομένα* στα χέρια του Ανδρέα Καλογερά για τις 512 ξέστες και επειδή φαίνεται ότι τα έλαβε με υπογραφή του σε ένα έγγραφο. Όμως επειδή μόνον ο Χαρτοφύλακας είναι σε θέση να αποδείξει τα κέρδη του εργαστηρίου, γι' αυτό οι κριτές δεν μπορούν να αποφανθούν αν το κέρδος ήταν πραγματικά μεγαλύτερο. Έτσι, για να αποδειχθεί η αλήθεια των ισχυρισμών του, ορίζεται από τους κριτές ο ίδιος να δώσει όρκο, σε διορία 8 ημερών από την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας, ενώ σε περίπτωση που δεν το αποδείξει τότε θα πρέπει να καταβάλει στην άνωθεν συντροφία 100 τάλαρα. Επιπλέον, σχετικά με την εκτίμηση της αξίας του ελαιολάδου, οι κριτές αποφασίζουν ότι το τίμημα των 42½ ξεστών ελαιολάδου της πρώτης παράδοσης καθώς και των 128 ξεστών ελαιολάδου της δεύτερης παράδοσης θα καθορισθεί βάσει των ισχυουσών τιμών. Σχετικά με τις 189½ ξέστες που ο Χαρτοφύλακας έπρεπε να τις παραδώσει, οι κριτές ορίζουν αρχικά να τις πουλήσει εντός της προαναφερθείσας διορίας των 8 ημερών και να υπολογίσει την τιμή τους ανάλογα με τα *παζάρια* της εποχής. Τα χρήματα που θα αποκομίσει από την παραπάνω πώληση θα εισπράττονται από την Πιερίνα έναντι του κεφαλαίου των 1.000 τάλαρων που είχε βάλει στη συντροφία. Επιπρόσθετα, η Πιερίνα έχει το δικαίωμα, εάν το επιθυμεί, να προβεί στην πώληση του αλόγου, που *έμεινε* από τη

¹⁰⁴² Νεγοτζιάρω<negoziare: εμπορεύομαι.

συντροφία, προκειμένου το τίμημα να συμψηφισθεί έναντι του κεφαλαίου της, αλλά και για να μην χρειαστεί να καταβάλει επιπλέον έξοδα για τη τροφή του. Σχετικά με τις 102 ξέστες ελαιολάδου, τις οποίες έπρεπε να παραδώσει στον Χαρτοφύλακα, οι κριτές όρισαν ότι και αυτές πρέπει να εκτιμηθούν βάσει των τρεχουσών τιμών κατά την ημέρα της παράδοσης. Σχετικά με τα μισθώματα που ο Χαρτοφύλακας είχε αναζητήσει, ορίζεται πως ο ίδιος πρέπει να δώσει καθαρές αποδείξεις με νόμιμα μέσα για τα νοικοκυριά που είχαν νοικιάσει και όταν τα αποδείξουν αυτά, τότε θα μπορεί να λάβει το χρηματικό ποσό από την πώληση των παραπάνω ξεστών. Αναφορικά με τα αγαθά τα οποία είχαν περιέλθει στον Χαρτοφύλακα από τον Τζαγγαράκη, αυτά θα θεωρηθούν δικά του και δεν θα πρέπει να έχει *καμία εξουσία* η Πιερίνα επειδή ο Χαρτοφύλακας είχε αποφασίσει να της παραδώσει τις προαναφερθείσες 512 ξέστες ελαιολάδου. Εφόσον λοιπόν ισχύουν όλα όσα έχουν αναφέρει στις καταθέσεις τους, αποφασίζεται να κάνουν καθαρό λογαριασμό και η Πιερίνα να ξεχρεώσει το κεφάλαιο. Τέλος, αναφορικά με το κέρδος, ορίζεται πως αυτό θα μοιραστεί στους εταίρους, ενώ η Πιερίνα είναι υποχρεωμένη να παραδώσει στον Χαρτοφύλακα τα τρία *μπιλιέτα* που της είχε ζητήσει, σε διορία ενός μήνα.

3. Συντροφίες κρασιού

Για τη σύσταση μιας εταιρείας βασικός παράγοντας ο οποίος καθόριζε την κατανομή των κερδών αλλά των υποχρεώσεων μέσα σε αυτήν ήταν το κεφάλαιο που ο κάθε σύντροφος επένδυε. Συχνότατες οι διαφορές οι οποίες αφορούσαν τις συντροφίες του κρασιού. Το κρασί αποτελούσε, κυρίως για τις εργατικές τάξεις, το απαραίτητο συμπλήρωμα του ψωμιού. Μάλιστα στην Κέρκυρα, κατά καιρούς καταγράφονται αρκετά μεγάλες ποσότητες παραγωγής αυτού. Ο καπιτάνος Priamo Contarini, το έτος 1510, αναφέρει πως το νησί παρήγαγε 24.000 βαρέλες κρασί και μόλις 2.000 βαρέλια ελαιόλαδο¹⁰⁴³. Βεβαίως, τον επόμενο αιώνα αυτό αλλάζει, εφόσον η Βενετία, ως γνωστόν, προωθεί στην Κέρκυρα την ελαιοπαραγωγή. Το κρασί τότε καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση και, όπως αναφέρει και ο Βλασσόπουλος¹⁰⁴⁴, λόγω της μεγάλης ποικιλίας των σταφυλιών *άριστης ποιότητας*, το κρασί που παράγεται είναι *αρωματικό και δυνατό*. Διαφορές μεταξύ των συντρόφων καταγράφονταν πολλές φορές όταν ένας εξ αυτών επέλεγε να επενδύσει το κεφάλαιο της συντροφίας προς δικό του όφελος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το παρακάτω. Στις 25 Ιανουαρίου/6 Φεβρουαρίου 1824¹⁰⁴⁵, εμφανίζονται στο συμβολαιογράφο ο Πιέρος Μακρής και ο

¹⁰⁴³ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 179.

¹⁰⁴⁴ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις*, σ. 82.

¹⁰⁴⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Δ 102, β. 5, φ. 44r.

Απόστολος Μανιάκης, οι οποίοι είχαν συστήσει συντροφία πώλησης κρασιού. Τα δύο μέρη προσφεύγουν σε διαιτησία, προκειμένου να λύσουν τις διαφορές τους, και εκλέγουν ως κριτές τον Σπυρίδωνα Κονοφάο και τον Μάρκο Μανιάκη. Μερικές ημέρες αργότερα, και αφού δόθηκε νέα προθεσμία για την έκδοση της διαιτητικής απόφασης, οι κριτές δηλώνουν ότι έλαβαν γνώση των απαιτήσεων των δύο μερών, καθώς και ότι μελέτησαν και το κατάστιχο της συντροφίας, στο οποίο είναι καταγεγραμμένες οι αγορές, οι πωλήσεις και γενικότερα ό,τι αφορά αυτή, και αποφάνθηκαν ως εξής. Οι δύο σύντροφοι από την πώληση ποσοτήτων κρασιού, έως τις 17 Δεκεμβρίου 1823, που ήταν 240 βαρέλες κρασί και $\frac{1}{2}$ ξέστα, θα πρέπει να λάβουν εξ ημισείας το κέρδος των 107 τάλαραν και 32 οβολών. Ακόμη, σχετικά με τις ποσότητες κρασιού που έχουν ήδη πουληθεί αλλά και με τις ποσότητες που δεν πουλήθηκαν από τις 18 Δεκεμβρίου μέχρι και τις 9 Ιανουαρίου, αλλά και κυρίως από την τελευταία ημερομηνία μέχρι και την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, δηλαδή για το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο εργάστηκε μόνος του ο Μακρής για τη συντροφία, στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της ισότητας, οι κριτές ορίζουν πως θα πρέπει και ο Μανιάκης να εργασθεί τον ίδιο αριθμό ημερών. Διευκρινίζεται μάλιστα, πως εάν ο Μανιάκης δεν το επιθυμεί, τότε ο Μακρής θα δικαιούται να λαμβάνει μηνιαίως 10 βενετικά τάλαρα. Επιπλέον, σχετικά με τα 300 από τα 500 τάλαρα, τα οποία οι δύο σύντροφοι επένδυσαν σε ελαιόλαδο και σε δάνεια, οι κριτές αποφαινόμενοι πως και οι δύο είναι υποχρεωμένοι να το πληρώσουν συνυπολογίζοντας και τους τόκους του. Ακόμη, ο Μανιάκης οφείλει να ορκιστεί στο σκήνωμα του Αγίου Σπυρίδωνα, σε διορία 8 ημερών, ότι τα 200 τάλαρα που δόθηκαν στον παπά Γεωργόπουλο¹⁰⁴⁶ από τον Μακρή, με σκοπό να ταξιδεύσει και τα πραγματοποιήσει για χάρη της συντροφίας, δεν δόθηκαν με τη σύμφωνη γνώμη του, αλλά ότι ο Μακρής τα έδωσε για δικό του λογαριασμό. Αν λοιπόν γίνει αυτός ο όρκος, η διαχείριση αυτού του κεφαλαίου που δόθηκε ως δάνειο μέχρι και την τελική αποπληρωμή αυτού να βαρύνει τον ίδιο, εάν όμως δεν ορκιστεί κάτι τέτοιο, τότε αυτό το ποσό θα βαρύνει και τους δύο, μαζί με τα 300 προαναφερθέντα τάλαρα. Τέλος, οι κριτές υποδεικνύουν να κάνουν οι δύο σύντροφοι λογαριασμό για όσα κεφάλαια έχουν επενδυμένα σε κρασί και να τα χωρίσουν στη μέση, αφαιρώντας από τον Μανιάκη 807 τάλαρα που έχει αυτός ως κεφάλαιο, σύμφωνα με τα λεγόμενα και των δύο συντρόφων.

Αποκατάσταση ζημίας καταγράφει και η παρακάτω πράξη η οποία αφορά τη συντροφία της ταβέρνας και συγκεκριμένα την πώληση κρασιού. Στις 1/13 Ιουλίου

¹⁰⁴⁶ Δεν αναφέρεται το μικρό όνομα του ιερέα.

1815¹⁰⁴⁷, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογραφείο από το ένα μέρος ο κύριος μάστρο Τάτζης Κουλούρης, από το χωριό Περιβόλι, και, από το άλλο μέρος ο κύριος Νικόλας Βαλίστος, από τους Παξούς, αλλά κάτοικος Περιβολίου, προκειμένου να επιλύσουν τη διαφορά τους σχετικά με τη συντροφία της ταβέρνας τους και την πώληση κρασιού. Τα δύο μέρη εκλέγουν ως κριτές, ο μεν Κουλούρης τον Ανδρέα Μπούα, ο δε Βαλίστος τον Γιάννη Τράνακα. Πράγματι, λίγες ημέρες αργότερα, στις 7/19 Ιουλίου, οι κριτές παρουσιάζονται στο συμβολαιογράφο και δηλώνουν ότι έλαβαν γνώση της κατάθεσης του Κουλούρη ο οποίος ζητεί να πληροφορηθεί για το λογαριασμό των 30 βαρέλων κρασί που είχε δώσει στον Βαλίστο πριν 3 ημέρες. Οι κριτές μελέτησαν την υπόθεση και με επιτόπια έρευνα και με την εξέταση των σχετικών εγγράφων και αποφάνθηκαν ως εξής. Επειδή ο Κουλούρης είναι πιστωτής προς τη συντροφία για το ποσό των 70 γροσίων, το οποίο είναι το υπόλοιπο της αξίας της ποσότητας κρασιού που αυτός είχε πωλήσει και επειδή έπρεπε και ο ίδιος να καταβάλει το ήμισυ του ποσού της ανακύψασας ζημίας (114 γρόσια), δηλαδή 57 γρόσια, οι κριτές αποφασίζουν πως ο Βαλίστος υποχρεούται να καταβάλει 13 γρόσια. Επιπλέον, επειδή ο Βαλίστος παραπονείται πως ο Κουλούρης έχει την πρόθεση να τον εξαπατήσει τόσο σχετικά με τις δικές του ποσότητες κρασιού, όσο και με αυτές που αγοράζει μόνος του και μετά τις παραδίδει για να πουληθούν για τη συντροφία τους, γι' αυτό οι κριτές ορίζουν πως, σε διορία 3 ημερών, ο Κουλούρης παρόντος του Βαλίστου, να ορκισθεί, *αποθώνοντας την χείραν του εις την κάσα του Θαυματουργού Λειψάνου* του Αγίου Σπυρίδωνα, ότι δεν σκοπεύει να τον εξαπατήσει, ούτε για τα δικά του κρασιά, ούτε για τα υπόλοιπα που αφορούν τη συντροφία τους. Οι κριτές, τέλος, υποδεικνύουν και στον Βαλίστο να δώσει όρκο ότι δεν προτίθεται να εξαπατήσει τον Κουλούρη, στην περίπτωση μάλιστα που δεν το πράξει, ορίζουν πως ο ίδιος θα υποχρεωθεί, εντός 15 ημερών, να καταβάλει τα 57 γρόσια, δηλαδή το ήμισυ της ζημίας. Καταδεικνύεται για ακόμα μια φορά η σπουδαιότητα του όρκου στην αποδεικτική διαδικασία.

4. Κτηνοεταιρείες

Στα κατάστιχα των Κερκυραίων νοταρίων του 19ου αιώνα συναντάμε συντροφίες που έχουν ως αντικείμενο την εκτροφή ζώων, συντροφίες οι οποίες από ένα χρονικό σημείο και μετά αποκαλούνται κτηνοεταιρείες. Κατά τα άλλα, και σε αυτήν την κατηγορία εντοπίζουμε τα βασικά χαρακτηριστικά των εταιρειών: εισφορές των εταίρων σε κεφάλαιο (ζώα και χρηματικά ποσά) και παροχή εργασίας. Οι διαφορές

¹⁰⁴⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Δ 102, β. 4, φ. 104r.

που ενδέχεται να προκύψουν αφορούν ακριβώς αυτά τα θέματα. Στην ακόλουθη περίπτωση οι κριτές, αφού κατέγραψαν τις εισφορές των συντρόφων, ξεκαθάρισαν τις υποχρεώσεις που θα πρέπει να αναλάβει ο καθένας από αυτούς. Ειδικότερα, στις 17/29 Δεκεμβρίου 1808¹⁰⁴⁸, εμφανίζονται στο συμβολαιογράφο οι κριτές ευγενείς κύριοι Κάρλος Μάνεσης και Δημήτριος Γεροντικός βάσει του συνυποσχετικού¹⁰⁴⁹, προκειμένου να δοθεί τέλος στις διαφορές που υπήρχαν μεταξύ του Γιάννη Σκιαδόπουλου και του Δημητρίου Βλάχου, σχετικά με συντροφία αιγοπροβάτων, την οποία τα δύο μέρη είχαν συνάψει, όπως φαίνεται στο σχετικό έγγραφο, στις 12 Ιουλίου του προηγούμενου έτους. Αναφέρεται μάλιστα πως το κεφάλαιο αυτών των ζώων είχε δοθεί από τον Γιάννη Παπαδάτο στον θανόντα πατέρα του Σκιαδόπουλου, Παναγιώτη. Οι κριτές, αφού άκουσαν τις καταθέσεις των μερών, αποφάσισαν πως, όπως φαίνεται στο έγγραφο στις 12 Ιουλίου, ο Σκιαδόπουλος έκανε σύντροφο τον Βλάχο στα γίδια που είχε λάβει ως κεφάλαιο από τον πατέρα του, τα οποία ήταν αρχικά 50 κεφάλια της γέννας, όμως ξεκαθαρίζεται πως ο αριθμός αυτών, όταν του τα έδωσε, ήταν κατά δύο λιγότερα και μάλιστα, όπως τονίζεται, μόνον 4 αρσενικά.

Στη συνέχεια, καταγράφεται ότι, επειδή και οι δύο είχαν αναλάβει τη φροντίδα των ζώων από τον περασμένο Οκτώβριο, αλλά ότι από την πρώτη Νοεμβρίου τα ανέλαβε μόνον ο Σκιαδόπουλος, γι' αυτό ορίζεται πως αυτός θα τα φροντίζει και για όλο το μήνα Δεκέμβριο και στη συνέχεια για τους επόμενους δύο μήνες να τα αναλάβει μόνον ο Βλάχος, με δικά του έξοδα. Μετά δε την παρέλευση των δύο μηνών, οι κριτές ορίζουν πως τα δύο μέρη από κοινού θα αναλάβουν τα έξοδα και τη γενικότερη μέριμνα των ζώων. Μάλιστα, ξεκαθαρίζεται πως ο μεν Βλάχος μπορεί να τα οδηγεί στη βοσκή για δέκα ημέρες, ενώ ο Σκιαδόπουλος, γι' αυτό το χρονικό διάστημα, θα έχει ως υποχρέωση να τους παρέχει τροφή και να τα αρμέγει, να παρασκευάζει το τυρί και να τα μεταφέρει όπου κάθε φορά θα συμφωνούν με τον *καπιταλίστα* Παπαδάτο. Όταν παρέλθουν οι δέκα ημέρες, ο Βλάχος θα αναλαμβάνει τη βοσκή των ζώων και ο Σκιαδόπουλος θα εκτελεί όλες τις προαναφερθείσες εργασίες, και αυτό θα συνεχισθεί έως την αποπληρωμή του κεφαλαίου (να *ξεβλισιδιάσουν τα γίδια*). Μάλιστα, εάν ο ένας εκ των δύο δεν φανεί συνεπής στις υποχρεώσεις του, οι κριτές ορίζουν πως αυτός θα υποχρεωθεί να καταβάλλει στον έτερο 8 λίρες/ημέρα. Επιπρόσθετα, σχετικά με το τυρί που έκανε το *γιδάρι* το *παρόν* έτος και για τα κατσίκια που μοιράστηκαν και πουλήθηκαν, συμψήφισαν την αξία των 3 γιδιών *εις δίκαιον* του Βλάχου, βάσει της συμφωνίας που είχε συναφθεί ενώπιον των κριτών, και αποδείχθηκε πως ο Σκιαδόπουλος

¹⁰⁴⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Μ 54, β.1, υπ. 12, φ. 1r.

¹⁰⁴⁹ Συναφθέν στις 10/22 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους.

υποχρεούται να καταβάλει στον Βλάχο 2½ βενετικά τάλαρα και 69½ λίτρα τυρί. Ακολουθεί η εκτίμηση της αξίας αυτής της ποσότητας του τυριού βάσει της προαναφερθείσας πώλησης, δηλαδή προς 33 γαζέτες/λίτρα, σύνολο: 231 λίρες και 2 σολδία, τα οποία πρέπει να καταβληθούν έως τον Απρίλιο του έτους 1809. Σχετικά δε με την ήδη υπάρχουσα στη συντροφία ποσότητα τυριού, οι κριτές αποφασίζουν ότι ο *καπιταλίστας* Παπαδάτος θα πρέπει να λάβει 140 λίτρες. Διευκρινίζεται μάλιστα ότι, εάν η υπάρχουσα ποσότητα είναι μικρότερη των 140 λίτρων, η συντροφία θα καλύψει το έλλειμμα, ενώ, εάν είναι μεγαλύτερη, η εναπομείνασα ποσότητα θα κατανεμηθεί σε 4 ίσα μερίδια, για να λάβει ο καθένας το δικό του. Τέλος, αναφορικά με τα 15½ τάλαρα, τα οποία είναι κέρδος από τα *κατσίκια*, οι κριτές ορίζουν πως ο Σκιαδόπουλος θα πρέπει να τα επιστρέψει στον Παπαδάτο και να αφαιρεθούν αργότερα από το συνολικό κεφάλαιο. Επισημαίνουμε μικρές διαφοροποιήσεις στους χρησιμοποιούμενους όρους σε σύγκριση με τον προηγούμενο αιώνα: *κεφάλαιο*, *καπιταλίστας* κ.ά. Η διαιτητική απόφαση δηλώνει τη βούληση των κριτών για ισοκατανομή των υποχρεώσεων των δύο συντρόφων: προκαθορισμένο χρονικό διάστημα παροχής εργασίας, προκαθορισμένα καταβλητέα χρηματικά ποσά, προκαθορισμένες ποσότητες προϊόντος.

Στις 16/28 Μαρτίου 1816¹⁰⁵⁰, εμφανίσθηκαν οι κριτές Νικόλαος Πολίτης και Αναστάσιος Πρίφτης, (*Κριταί, άρμπιτροι και λικουιδατόροι*), εκλεγμένοι από τους *Κυρίους* Γεώργιο Λάμπρο, *Κουαρτιέρ Μάστρο*, εκπροσωπώντας τον *ανδρικότατον Κύριον* Κ. Χριστάκη Καλόγερο αφενός και αφετέρου από τον *Κυρ* Αναστάση Καρκαλέτση, βάσει συνυποσχετικού¹⁰⁵¹, καθώς και ο τρίτος κριτής *Κύριος* Σπυρίδων Μαρίτζας, εκλεγμένος από τους δύο πρώτους κριτές. Οι κριτές εξέτασαν την υπόθεση, άκουσαν τις διαφορές των δύο μερών και ανάγνωσαν τους λογαριασμούς αυτών σχετικά με τη συντροφία που είχαν με κεφάλαιο ζώα: 23 βόδια, 5 βουβάλια, εκ των οποίων πουλήθηκαν 16 βόδια και τα 5 βουβάλια. Οι κριτές λοιπόν, *τα πάντα επιμελώς και σκεπτικώς στοχαζόμενοι, Χριστού τω ονόματι επικαλεσάμενοι*, αποφασίζουν τα εξής. 1. Επικυρώνουν την παραπάνω πώληση (*δια να την εγνώρισαν εύλογην και σωστήν*), προς τον Χριστάκη (προς 19½ παράδες/βόδι και 16 παράδες/βουβάλι). 2. Επικυρώνουν ομοίως και την πώληση των δερμάτων των 16 βοδιών, προς 10 γρόσια/έκαστο. 3. Απορρίπτουν την απαίτηση του Χριστάκη να καταβληθούν σε αυτόν τα έξοδα μεταφοράς των βοδιών, με το σκεπτικό ότι η εν λόγω συντροφία υπέστη ζημία από την πώληση των δερμάτων των βουβαλιών προς 25 γρόσια, ενώ αυτά άξιζαν περισσότερο. 4. Τα έξοδα διατροφής του Καρκαλέτση,

¹⁰⁵⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Β 141, β. 1, υπ. 38, φ. 1r.

¹⁰⁵¹ Στις 15/27 Μαρτίου του ίδιου έτους στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου.

από την ημέρα της άφιξής του μέχρι την ημέρα πληρωμής του, βαρύνουν τη συντροφία. 5. Αποφασίζεται να ορισθούν εκτιμητές για τα βόδια που δεν έχουν πωληθεί. 6. Μετά την παραπάνω εκτίμηση, εντός διορίας ημερών, αποφασίζεται να γίνει λογαριασμός (εις ό,τι έχει να δώσει και πάρει ο ένας του άλλου) και εάν ο Καρκαλέτζης αποδειχθεί οφειλέτης, να πληρώνει τη συντροφία, αλλά και το αντίστροφο. Τη διαιτητική απόφαση υπογράφει ο Μαρίτζας και εκ μέρους και των άλλων δύο κριτών, επειδή αυτοί δεν γνωρίζουν γραφή.

Η υποχρέωση ορκοδοσίας είναι μία από τις βασικές επιλογές των κριτών-διαιτητών, προκειμένου να επιβεβαιωθεί το αληθές των ισχυρισμών των αντιδίκων όταν δεν υφίστανται άλλα αποδεικτικά μέσα. Στις 8/20 Αυγούστου 1816¹⁰⁵², οι Κύριοι Χαράλαμπος Καλόγερος και Αναστάσιος Αγιοβλασίτης, εκλεγμένοι κριτές αφενός από τον Κυρ Χρίστο Καλησπέρα και αφετέρου από τον Κυρ Δήμο Μαρίτζα, βάσει συνυποσχετικού της προηγούμενης ημέρας, σχετικά με τις διαφορές αυτών για την *εις καλήν πίστιν* συντροφία σε διάφορα γλιανά ζώα. Οι κριτές αποφάσισαν τα εξής. 1. Σχετικά με τα 34 τάλαρα, τα οποία ο Μαρίτζας ισχυρίζεται ότι έδωσε στον Καλησπέρα, ο οποίος όμως λέγει ότι έλαβε μόνον 29 τάλαρα παρά 1 γρόσι, αποφασίζεται ότι ο Καλησπέρας υποχρεούται να ορκισθεί αρνητικώς στο σκήνωμα (εις το Κιβούρι¹⁰⁵³) του Αγίου Σπυρίδωνος, ότι δηλαδή δεν έλαβε παρά μόνον αυτά, διαφορετικά θα πληρώσει τα 34 τάλαρα. 2. Σχετικά με τα 28 τάλαρα, τα οποία τα δύο μέρη δηλώνουν ότι ο Κωνσταντής Ράντος οφείλει στη συντροφία, αποφασίζεται ότι τα δύο μέρη θα λάβουν αυτά και θα τα μοιράσουν εξ ημισείας. 3. Σχετικά με τα 26 τάλαρα που η συντροφία οφείλει στον Λολή Πρίφτη, αποφασίζεται ότι ο Μαρίτζας υποχρεούται να πληρώσει το μερίδιο που του αναλογεί και αυτό το χρηματικό ποσό θα συμψηφιστεί στο κεφάλαιο που ο Καλησπέρας έχει να λάβει από τον Μαρίτζα. 4. Εάν αποδειχθεί ότι υπάρχει και άλλος συνέταιρος, θα πληρώσει και αυτός το αναλογούν μερίδιό του στα παραπάνω 26 τάλαρα. 5. Σχετικά με το πόστο της μπάνκας, το οποίο ο Μαρίτζας υποστηρίζει ότι πλήρωσε μόνος του, εάν αυτός δώσει όρκο, ο Καλησπέρας δεν θα προβάλει καμία απαίτηση, διαφορετικά ο Μαρίτζας θα πληρώσει τα οφειλόμενα. 6. Μετά το λογαριασμό που τα δύο μέρη θα πραγματοποιήσουν, επί του ποσού που ο Μαρίτζας θα αποδειχθεί οφειλέτης προς τον Καλησπέρα, θα καταβάλει σε αυτόν το ήμισυ εντός τριών ημερών και το υπόλοιπο

¹⁰⁵² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Β 141, β. -, φ. 121r.

¹⁰⁵³ Κιβούρι< κιβώριον: το ξύλινο κιβώτιο, στο οποίο τοποθετούσαν τον νεκρό για την ταφή. Επίσης, ονομάζεται και ο τάφος αγίου, στον οποίο γίνεται προσκύνημα. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, σ. 893.

στις 20 του ίδιου μήνα. Ο Αγιοβλασίτης υπογράφει¹⁰⁵⁴ κα για τον Καλόγερο, ενώ ακολουθούν οι υπογραφές δύο, ως είθισται, μαρτύρων.

5. Συντροφία αρτοποιιών

Συχνότατα η σύναψη του συνυποσχετικού διαιτησίας ακολουθείται και από την απόφαση των κριτών. Η παρακάτω διαφωνία αφορά συντροφία αρτοποιιών και μάλιστα ορίζεται εξ αρχής πως ο υπαίτιος θα υποχρεωθεί να πληρώσει εκείνος την ποινή στη συντεχνία των αρτοποιιών. Οι αρτοποιοί αποτέλεσαν από ενωρίς έναν από τους σημαντικότερους επαγγελματικούς κλάδους στην Κέρκυρα επί βενετοκρατίας¹⁰⁵⁵. Ως γνωστόν, κάθε συντεχνία είχε έναν προστάτη άγιο και σημαντική θρησκευτική συμβολή βάσει του καταστατικού της¹⁰⁵⁶. Οι χρηματικές ποινές που επιβάλλονταν στα μέλη της συντεχνίας για παραβάσεις άρθρων των καταστατικού της καταβάλλονταν στο ταμείο του ναού της. Η συντεχνία των αρτοποιιών (*σκόλα της άρτες των φουρναρέων*) της Κέρκυρας είχε την έδρα της στο ναό του Αγίου Ιωάννη του *Αβράμη*. Συχνότατα για την επίλυση διαφορών μεταξύ ομότεχνων επαγγελματιών επιλέγονται κριτές εμπειρογνώμονες της ίδιας τέχνης. Βεβαίως, αυτή η επιλογή είναι δηλωτική της δομής και της λειτουργίας της αντίστοιχης συντεχνίας. Στις 13 Μαρτίου 1728¹⁰⁵⁷, ο Αναστάσης Κομιώτης και ο Σπύρος Φαγογένης, εμφανίζονται στο συμβολαιογράφο, για να λύσουν τις διαμάχες σχετικά με τη συντροφία (5 Ιουνίου 1727) που αυτοί είχαν συστήσει. Τα δύο μέρη εκλέγουν κριτές αυτών, τον Τζουάννε Ριγέτη και τον Ηλία Μανιάτη, αρτοποιούς στην πόλη της Κέρκυρας, με ρητή δέσμευση των μερών να εφαρμόσουν τις αποφάσεις των κριτών. Μάλιστα, τονίζεται πως όποιος αποδειχθεί υπαίτιος, αυτός θα υποχρεωθεί να καταβάλει ως ποινή (*κονδάνα*¹⁰⁵⁸) 25 λίτρες κερί στον ανωτέρω ναό. Την ίδια ημέρα καταχωρείται στα συμβολαιογραφικά βιβλία και η απόφαση των κριτών (*Χριστού τω ονόματι επικαλεσάμενοι, κρίνουν, διορίζουν και αποφασίζουν εκ μίας γνώμης και θελήσεως*): Πρώτον, σχετικά με τα 200 μόδια σιτάρι που ο Σπύρος *εδούλευσε* κατά τους 9 μήνες που έχουν την εταιρεία τους, όπως φαίνεται και από το σχετικό κατάστιχο, είχε κέρδος 100 ρεάλια (10 λίρες/ρεάλι), από τα οποία αφαιρούνται 38 ρεάλια για *λιόστα, φασίνες, διαφοκέρια, ρόγα*¹⁰⁵⁹ *λαουρέντων, θροφήν του στόματος*

¹⁰⁵⁴ Και στην εποχή μας, δυνάμει του άρθρου 892 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας: *Η διαιτητική απόφαση πρέπει να συντάσσεται εγγράφως και να υπογράφεται ιδιοχείρως από τους διαιτητές.*

¹⁰⁵⁵ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Η τέχνη του ψωμιού*, σ. 59.

¹⁰⁵⁶ Στις 10 Νοεμβρίου 1633, ιδρύεται στην Κέρκυρα συντεχνία των αρτοποιιών Για το καταστατικό της συντεχνίας, βλ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Η τέχνη του ψωμιού*, σ. 61.

¹⁰⁵⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π 27, β. 8, φ. 4ν.

¹⁰⁵⁸ Ιταλ. *condanna*: καταδικαστική απόφαση.

¹⁰⁵⁹ Μεσαιων. Ελλην: Ρόγα: αμοιβή, μισθός. Ιταλ. *erogare*: παρέχω, καταβάλλω, εξοφλώ.

και άλλο, έμεινε υπόλοιπο 62 ρεάλια. Δεύτερον, για άλλες εργασίες που ο Σπύρος *εδούλευε* στο φούρνο, ορίζουν πώς, για τους προαναφερθέντες μήνες, είχε κέρδος 27 ρεάλια, τα οποία προστιθέμενα στα 62 ρεάλια: 89 ρεάλια. Από τα οποία αφαιρούν 18 ρεάλια για ένα σάκο σιτάρι (*σακάδα*¹⁰⁶⁰) που υποστηρίζει πως ο Σπύρος (*έμεινε λατωμένος*) πλήρωσε στη Σιταποθήκη, με αποτέλεσμα να του απομείνουν 71 ρεάλια. Οι κριτές λοιπόν ορίζουν πως ο καθένας τους θα πρέπει να λάβει 35 ρεάλια και 5 λίρες, δηλαδή να μοιραστούν εξ ημισείας το κέρδος, ως εΐθισται. Επ' αυτού, ο Φαγογένης συμψηφίζει το χρηματικό ποσό που είχε δώσει στον Κομιώτη όταν ίδρυσαν την εταιρεία τους και δεσμεύεται να του καταβάλει το υπόλοιπο έως την εξόφληση. Παρατηρείται λοιπόν εκ μέρους των κριτών τόσο η τάση για δίκαιη κατανομή των κερδών και των εξόδων, όσο και η καλή γνώση των οικονομικών δεδομένων της τέχνης τους: καθορισμός αμοιβής για παρασχεθείσα εργασία εκ μέρους εταίρου, καθορισμός των εξόδων της συντροφίας (διατροφή και αμοιβή εργαζομένων, αγορά υλικών, εργασίες κ.ά.), καταβολή οφειλής στη Σιταποθήκη για προμήθεια πρώτης ύλης, καταβληθέντα κεφάλαια, κατανομή κερδών.

V. Εμπόριο εκτός Κέρκυρας

Ως γνωστόν, τα Ιόνια Νησιά και ειδικότερα η Κέρκυρα υπήρξε μία από τις σπουδαιότερες κτήσεις της Βενετίας διότι εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στην εμπορική δραστηριότητα της εποχής. Η έντονη εμπορική της δεινότητα, ώθησε τους Κερκυραίους, όταν κατακτήθηκαν από αυτήν το 1386, στη διεκδίκηση προνομίων¹⁰⁶¹. Σε ό,τι αφορά τη Βενετία, καθοριστική θα λέγαμε ήταν η συμβολή των πλοίων στην εμπορική δραστηριότητά της. Πλήθος εμπορευμάτων διακινούνταν προς την Ανατολική Μεσόγειο και κυρίως στην Κέρκυρα, την Κρήτη, την Κύπρο και την Κωνσταντινούπολη, τα οποία αφορούσαν υφάσματα, μέταλλα όπως χαλκός, κασσίτερος, γυαλί και χαρτί. Το θαλάσσιο εμπόριο συνδέθηκε άμεσα με τις γαλέρες (*mude*), οι οποίες αποτέλεσαν βασικότατο μέσο μεταφοράς των προϊόντων¹⁰⁶². Η κρατική μέριμνα για το θαλάσσιο εμπόριο υπήρξε σημαντικότερη: τα πλοία κατασκευάζονταν στα κρατικά ναυπηγεία και συχνά μισθώνονταν σε εμπόρους μέσω πλειστηριασμών και το κράτος τους επιχορηγούσε με δάνειο. Η Βενετία μεριμνά για τη βελτίωση των γνώσεων των επαγγελματιών της

¹⁰⁶⁰ Ιταλ. *saccata*: σάκος.

¹⁰⁶¹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το δικαίωκό καθεστώς», σ. 12.

¹⁰⁶² ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 61.

θάλασσας, με την ίδρυση ναυτικών σχολών σε πολλές περιοχές, όπως και στην Κέρκυρα (1734-1748)¹⁰⁶³. Βεβαίως, αξίζει να τονιστεί πως το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών μεταφορών διακινούνταν από ιδιωτικά πλοία, τα οποία υπερτερούσαν αριθμητικά έναντι των γαλερών (λ.χ. 300 έναντι 45 γαλερών, το έτος 1423)¹⁰⁶⁴. Μάλιστα, μεταξύ των ετών 1760-1797, σημειώνεται η μεγαλύτερη εμπορική άνθηση του στόλου¹⁰⁶⁵, ενώ κατά τον ίδιο αιώνα, τη Βενετία ανταγωνίζονται στο θαλάσσιο εμπόριο η Ραγούζα και το Βασίλειο της Νεάπολης¹⁰⁶⁶.

Αξιοσημείωτη η παρακάτω πράξη διαιτησίας, η οποία αναφέρεται στη δραστηριοποίηση εμπορικής εταιρείας η οποία διακινούσε μυλόπετρα από την Μήλο στη Δαλματία, αλλά και στα προβλήματα που ανέκυψαν όταν ένας εκ των συντρόφων εγκατέλειψε τον άλλο χωρίς προειδοποίηση. Η εν λόγω διαιτητική απόφαση χρονολογείται κατά τα πρώτα έτη της βρετανικής προστασίας στα Ιόνια Νησιά και συντάσσεται παρουσία του συμβολαιογράφου στο χώρο της Υγειονομικής Υπηρεσίας της Κέρκυρας. Σημειωτέον εδώ ότι, κατά τον 17ο αιώνα, οι πληροφορίες για τις Υγειονομικές Υπηρεσίες των Ιονίων Νήσων ήταν αρκετά περιορισμένες, όμως από τον 18ο αιώνα καταγράφεται ένας μεγάλος αριθμός αναφορών, επιστολών κι αποφάσεων. Μάλιστα, σε ό,τι αφορά την Κέρκυρα, αλλά και τη Ζάκυνθο φαίνεται πως είχαν σταθερό αριθμό υγειονόμων μέχρι το τέλος της βενετικής κυριαρχίας¹⁰⁶⁷. Στις 14/26 Οκτωβρίου 1817¹⁰⁶⁸, στην Υγειονομική Υπηρεσία (*Μαγγιστράτο της Υγείας*), λαμβανομένων των απαιτούμενων μέτρων (*με τα προεπόμενα ριγουνάρδα*), και με την αρωγή των προνοητών της Υγειονομικής Υπηρεσίας, εμφανίζονται ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων ο *Καπετάν Διονύσιος Δεντρολίβανος* και ο *Καπετάν Τζουάνες Κουτουφάς*, διορισμένοι (*εκκλελεγμένη* sic) κριτές αμετακλήτως (*ιναπελάμπιλε*) αφενός από τον *Καπετάν Βασίλη Βαγλιάνο*, και αφετέρου από τον *Γληγόρη Τρίκαρδο*, και οι δύο από την Κεφαλονιά. Συνηθισμένη η τακτική της επιλογής των κριτών οι οποίοι να είναι επαγγελματίες και επομένως καλοί γνώστες του αντικειμένου. Οι κριτές άκουσαν τα δύο μέρη για τη διαφορά τους σχετικά με φορτίο μυλόπετρας που φόρτωσαν στο πλοίο του *Καπετάν Ιωάννη Ρουίσου*, από τη Μήλο, προκειμένου αυτό να μεταφερθεί στη Δαλματία ή στο Φιούμε¹⁰⁶⁹. Η διαιτητική απόφαση περιλαμβάνει τα εξής. 1ον. Επειδή ο Βαγλιάνος, με κεφάλαια της

¹⁰⁶³ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 101.

¹⁰⁶⁴ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σσ. 63-64.

¹⁰⁶⁵ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 105.

¹⁰⁶⁶ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 102.

¹⁰⁶⁷ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, *Το κακό οδεύει έρποντας...*, σσ. 104-105.

¹⁰⁶⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Β 141, β. -, φ. 86r.

¹⁰⁶⁹ Η σημερινή Ριέκα: παραλιακή πόλη της Κροατίας.

Κομπανίας είτε συντροφίας, φόρτωσε με μυλόπετρες το ήμισυ πλοίο του Ρουίσου από τη Μήλο, με προορισμό όπως παραπάνω, προκειμένου να πωλήσει αυτές για λογαριασμό της συντροφίας και στο ήμισυ φορτίο ο Βαγλιάνος τοποθέτησε *σοπρακάρικον* τον Τρίκαρδο, ο οποίος ήταν ναυτικός του, προκειμένου αυτός να προβεί στην εν λόγω πώληση και να δώσει λογαριασμό στον Βαγλιάνο. Ο Τρίκαρδος καταθέτει ότι πράγματι πήγαν στη Δαλματία όπου πώλησε τις μυλόπετρες και, αφού αφαιρέθηκαν οι ναύλοι και άλλα έξοδα, επένδυσε το νέο χρηματικό ποσό των 110 τάλάρων (κεφάλαιο: 106 τάλαρα και κέρδος: 4 τάλαρα) σε εμπόρευμα από το Φιούμε και ήλθε στην Κέρκυρα, για να συναντήσει τον Βαγλιάνο, ο οποίος όμως *είχε να πάρει πράσινα*¹⁰⁷⁰. Μέχρις ότου ο Βαγλιάνος επιστρέψει από το *Ρένιο*, ο Τρίκαρδος μετέβη στην Πελοπόννησο (*εις πύργο του Μορέως*), προκειμένου να πωλήσει εκεί το εμπόρευμα και εκεί θα μετέβαινε και ο Βαγλιάνος για να ποιήσουν λογαριασμό. Όμως ο Τρίκαρδος δεν υπήρξε συνεπής και έφυγε με άλλον *Καπετάν*. Αποφασίζεται λοιπόν ο Βαγλιάνος να μην πληρώσει στον Τρίκαρδο κανένα έξοδο από την αναχώρηση του τελευταίου από την Πελοπόννησο και εξής. 2ον. Από το ταξίδι του Βαγλιάνου στο *Ρένιο*, οι κριτές αποφασίζουν ο Βαγλιάνος να δώσει στον Τρίκαρδο μερίδιο μόνον 17 και 1/4 τάλαρα για τα 91 τάλαρα *και κορμί του*. 3ον. Αποφασίζεται ο Τρίκαρδος να δώσει στον Βαγλιάνο το *μπιλιάτο* από 91 τάλαρα και το υπόλοιπο από το λογαριασμό για τις μυλόπετρες. Τη διαιτητική απόφαση υπογράφουν δύο μάρτυρες αντιστοίχως αντί των δύο κριτών, επειδή ο Δεντρολίβανος δεν γνωρίζει γραφή και ο Κουτουφάς δεν μπορεί να γράψει επειδή βρίσκεται *εις κοντουμάτζια*. Η αμοιβή του συμβολαιογράφου ορίζεται στο 1 1/4 τάλαρα.

Ένα από τα θέματα που συχνά προκαλούσε την προσφυγή στη διαιτησία ήταν η διαχείριση του κεφαλαίου της συντροφίας. Η παρακάτω πράξη αφορά μια ναυτική συντροφία, τα μέλη της οποίας απευθύνονται σε κριτές για να μπορέσουν να αποφανθούν κατά πόσο επενδύθηκε το χρηματικό ποσό που είχε δοθεί από τον έναν σύντροφο. Ο συμβολαιογράφος μεταβαίνει, όπως και στην προηγούμενη πράξη, στο χώρο έξω από την Υγειονομική Υπηρεσία¹⁰⁷¹, προκειμένου εκεί να συναφθεί η δικαιοπραξία, στο χώρο δηλαδή όπου επιτρεπόταν να συναντηθούν ταξιδιώτες που είχαν φθάσει στην Κέρκυρα και βρίσκονταν σε καραντίνα με εντόπιους για τη διευθέτηση υποθέσεών τους. Ο ορισμός της διάρκειας της καραντίνας, η έκδοση πιστοποιητικών ελευθεροκοινωνίας, καθώς και άλλα σχετικά ζητήματα έπρεπε πάντα

¹⁰⁷⁰ Βεν. Pratigo. Αντιδάνειο από την ελληνική: πρακτικός. Άδεια ελεύθερης επικοινωνίας από υγειονομική αρχή μετά από καραντίνα.

¹⁰⁷¹ Για πρακτικούς λόγους οι Υγειονομικές Υπηρεσίες βρίσκονταν κοντά στο λιμάνι, ώστε να είναι εύκολα προσβάσιμες. Περιείχαν γραφεία, αίθουσες, στις οποίες συγκεντρώνονταν τα προϊόντα και οι επιβάτες. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, *Το κακό οδεύει έρποντας...*, σ. 104.

να λαμβάνουν την έγκριση του βενετικού ρέκτορα της περιοχής. Ενδιαφέρον προκαλεί επίσης ότι αναφέρεται ρητώς ο τελεσίδικος και εκτελεστός χαρακτήρας της διαιτητικής απόφασης. Στις 5/17 Μαΐου 1828¹⁰⁷², *μετά την λαβούσαν άδειαν, και με τας προεπόμενας προφυλάξεις, επροσκαλέσθην εγώ ο υπογραμμένος Νοτάριος εις τον τόπον της ομιλίας απ' έξω του Μαγγιστράτου της Υγείας, εις τον Μόλον*, εκ μέρους του Δημητρίου Κόλα, υιού του Αντωνίου, από το προάστιο του Μαντουκίου, ο οποίος βρίσκεται σε καραντίνα (*κοντουμάτζια*)¹⁰⁷³ *εις τούτα τα περιφράγματα της Υγείας, και του Σπυρίδωνος Καλούδη, από το ίδιο προάστιο, και οι δύο καλά γνωστοί των μαρτύρων, προκειμένου ο συμβολαιογράφος να γράψει αυτό το συνυποσχετικό δια να επιλυθούν οι διαφορές μεταξύ των ανωτέρω, για τις οποίες ο Καλούδης, όπως ο ίδιος δηλώνει, επρόσφερε μίαν Γραφήν Εστραγιουδιτζιάλ εναντίον του Κόλα. Οι εν λόγω διαφορές αφορούν το κεφάλαιο των 200 βενετικών τάλαραν, τα οποία ο Καλούδης έδωσε στον Κόλα, για να τα επενδύσει με το πλοίο του και ο Καλούδης ως επενδυτής-κεφαλαιοδότης (βλισιδιάρης) να λαμβάνει δύο μερίδια και ο Κόλας με τους συντρόφους του οκτώ μερίδια και ομοίως να μοιράζεται και κάθε ζημία, ή χαμό που θα αποδεικνυόταν νομίμως. Ο Καλούδης όμως είχε λάβει από τον Κόλα 78 τάλαρα για εμπορεύματα, κατά τα ταξίδια που αυτός πραγματοποίησε έως τον Αύγουστο του 1827, σύμφωνα με το λογαριασμό που ο Κόλας κατέθεσε, καθώς και άλλα 49 τάλαρα επί του κεφαλαίου. Ο Καλούδης λοιπόν επιθυμεί να γνωρίζει εάν αυτός ο λογαριασμός είναι σωστός, καθώς και να λάβει από τον Κόλα και άλλο λογαριασμό για τα επόμενα ταξίδια, από το Σεπτέμβριο του 1827 έως την ημέρα σύναψης αυτού του συνυποσχετικού, προκειμένου να λάβει τα δικά του δύο μερίδια, αφού δεν του έχει δοθεί τίποτε. Επιπλέον, ο Καλούδης ζητεί να του επιστραφεί και το υπόλοιπο κεφάλαιο, δηλαδή 151 τάλαρα, για να λυθεί η συντροφία τους, για την οποία ο Καλούδης δεν είναι πλέον ευχαριστημένος. Ο Κόλας, αντιθέτως, ισχυρίζεται ότι κατέβαλε όλα τα μερίδια στον Καλούδη και δεν του οφείλει τίποτε, αφού, από τον Αύγουστο του 1827, επέστρεψε στον Καλούδη ολόκληρο το κεφάλαιο των 200 τάλαραν και η συντροφία λύθηκε και διευκρινίζει ότι το κεφάλαιο τού το έμβασε με 120 αλιέδες, τα οποία, όπως ο ίδιος λέγει, βάσει ισοτιμίας, αντιστοιχούν σε 128 τάλαρα και 40 φάρδινγκς (farthings¹⁰⁷⁴), ενώ για τα υπόλοιπα, ότι έστειλε στον Καλούδη 40 χοίρους (κεφάλια μούχτερα), προς 4½ βενέτικα τάλαρα/έκαστο. Επειδή δε ο Κόλας ισχυρίζεται ότι ο Καλούδης πρέπει να του καταβάλει το υπόλοιπο, αλλά ο τελευταίος εμμένει στις θέσεις του, τα δύο μέρη, για να λύσουν τις διαφορές τους με*

¹⁰⁷² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 3γ.

¹⁰⁷³ Contumacia: ιταλ. Ερημοδικία. Βεν. Καραντίνα, υποχρεωτικό χρονικό διάστημα αποχής από την ανάληψη του επόμενου αξιώματος. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 194.

¹⁰⁷⁴ Παλαιό βρετανικό νόμισμα: ¼ του δηναρίου.

φιλιωτικόν τρόπον ορίζουν δια ερωτοκριτάς¹⁰⁷⁵ τους, λικουϊδατόρους, και συβαστάς τους εξής: ο Καλούδης τον Γεώργιο Ζούπα, από το Μαντούκι, και ο Κόλας τον Μηνά Ιγγλέση, κάτοικο της πόλης της Κέρκυρας, προς τους οποίους παρέχουν εξουσία να εκλέξουν και τρίτο κριτή, σε περίπτωση διαφωνίας αυτών, και μετά ταύτα καθεζόμενοι¹⁰⁷⁶ να ακούσουν τα δίκαια, και εναντίοσαις¹⁰⁷⁷ και των δύο μερών τόσον εγγράφως, καθώς και εκ στόματος, όχι μόνον για όλες τις άνω εξηγημένες διαφορές αυτών, αλλά και για όποια άλλη διαφορά για την ίδια συντροφία αναφέρουν κατά την ημέρα της ακροάσεως. Οι κριτές θα λάβουν την απόφασή τους και τα δύο μέρη υπόσχονται ότι θα την τηρήσουν στέρεην, και αμετάτρεπτην ως να ήτον Τελειωτική Κριτηρίου, εις αμοιβαίον γενικόν δεσμόν τους. Το συνυποσχετικό θα ισχύει για διάστημα δέκα ημερών, εντός του οποίου πρέπει να εκδοθεί η Αιρετοκριτική Απόφασις. Αξιοσημείωτο είναι ότι ακολουθούν οι υπογραφές μόνον των δύο μαρτύρων του συνυποσχετικού, επειδή, όπως σημειώνεται, τα δύο μέρη δεν γνωρίζουν γράμματα.

Η παρακάτω πράξη αφορά τη διαχείριση της ζημίας μιας κτηνοεταιρείας, αντικείμενο της οποίας ήταν το εμπόριο με την απέναντι στεριά και συγκεκριμένα με έμπορο τούρκικης καταγωγής. Στις 11 Απριλίου 1783¹⁰⁷⁸, καταγράφεται ότι ο αφενός Μάρκος Παπαδόπουλος (υιός του Μάριου) και ο Τζανέτος Παπαδόπουλος (υιός του Νικολέτου) και αφετέρου ο Αναστάσης Μουμούρης, ο Βετούρας Καλαμούρης και ο Σπύρος Τούκας είχαν διαφωνίες σχετικά με τις 80 αγελάδες και 17 διάβασες, τα οποία ο Μουμούρης είχε αγοράσει, αλλά και σχετικά με τις 56 αγελάδες και 13 διάβασες που οι Καλαμούρης και Τούκας είχαν αγοράσει από τον ίδιο τόπο από άλλο πωλητή για λογαριασμό της συντροφίας τους. Ο Καλαμούρης και ο Τούκας λοιπόν μεταπώλησαν αυτά τα ζώα, αποκομίζοντας μεγαλύτερο κέρδος, και έδωσαν προκαταβολές (καπάρες) στα χέρια Τούρκων, ο μιν Μουμούρης 300 γρόσια, ενώ οι άνωθεν 2 σύντροφοι από 200 γρόσια/έκαστος. Οι εμπλεκόμενοι αποφασίζουν να λύσουν τις διαφορές του, αποδεχόμενοι τον εξής διακανονισμό. Τα 80 ζώα όσο και οι διαβάσεις θα μοιραστούν σε τρία ίσα μέρη: το πρώτο για τους Παπαδόπουλους, το δεύτερο για τον Μουμούρη και το τρίτο για τους Καλαμούρη και Τούκα. Δια ασκανδάλιστον αποφασίσθηκε πως θα λάβουν μόνο το τρίτο μέρος, όπως έχει συμφωνηθεί παραπάνω. Βεβαίως, ξεκαθαρίζεται πως εν τέλει η μοιρασιά θα ισχύσει

¹⁰⁷⁵ Παρετυμολογία της λέξης *αιρετοκριτής*, λόγω της συμπτωματικής ομοιότητας: *αιρετός-ερωτώ* και εφόσον οι αιρετοκριτές θέτουν ερωτήσεις.

¹⁰⁷⁶ *Εισε τούτο εκαθήσαμε εν επισήμω τόπω, ειστο περίγηρο της Υπεραγίας Θεοτόκου του Μοναστηρίου, μία βουλή και γνώμη, και κρίναμε και αποφασίσαμε...* (Κεφαλονιά, 1549). ΒΑΓΙΩΝΑΚΗΣ, Ανδρέας Αμάραντος, αρ. πρ. 5, σ. 42.

¹⁰⁷⁷ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

¹⁰⁷⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 91, β. 94 (4), φ. 28r.

για τα 60 και όχι για τα 80 ζώα, διότι αυτά βρίσκονται στο νησί χωρίς να αναφέρεται που βρίσκονται τα υπόλοιπα. Από την άλλη πλευρά, για τα 810 γρόσια που οι Παπαδόπουλοι είχαν δώσει έναντι του εμπορεύματος (*ακόντο εις την πραγματίαν*), οι Μουμούρης, Καλαμούρης και Τούκας υπόσχονται να τους καταβάλουν, την επόμενη ημέρα της σύναψης αυτής της συμφωνίας, 400 γρόσια έναντι των δικών τους μεριδίων. Επιπλέον, το *ερχόμενο* Μεγάλο Σάββατο, ορίζεται να τους δώσουν το υπόλοιπο ποσό των 2/3, την αποπληρωμή του συνολικού ποσού και ακολούθως να τους καταβάλουν και τα υπόλοιπα μέχρι την τελική αποπληρωμή. Ακόμη, οι σύντροφοι κατανέμουν και τη ζημία που προέκυψε για τη συντροφία εξαιτίας της συμφωνίας που ο Μουμούρης συνήψε και αυξήθηκε η αξία των ζώων κατά 23 παράδες/κεφάλι, δηλαδή συνολικά 70 γρόσια, εκ των οποίων τα 45 γρόσια θα αφαιρεθούν από τους Παπαδόπουλους, τα 20 γρόσια από τον Μουμούρη και τα 5 γρόσια από τους Καλαμούρη και Τούκα. Σχετικά δε με όλο το εμπόρευμα από τα 56 ζώα και 13 *διάβασες*, τα οποία ακόμα βρίσκονται στην απέναντι στεριά, ο Παπαδόπουλος τα αφήνει στον Καλαμούρη και τον Τούκα βάσει συμφωνίας που αυτοί είχαν συνάψει με τον Αγά Μπακόρη Μπέλο. Όταν λοιπόν το εμπόρευμα έρθει στην Κέρκυρα, ορίστηκε πως θα μοιράζεται σε τρία μερίδια, εκ των οποίων τα δύο για τους πρώτους νόμιμους αγοραστές, ενώ το τρίτο μερίδιο προς όφελος των Παπαδόπουλων, με τον όρο αυτοί να καταβάλουν στον Καλαμούρη και τον Τούκα την αξία βάσει της ανωτέρω συμφωνίας που οι τελευταίοι έχουν συνάψει με τον *Τούρκο*. Όσο για την προκαταβολή των 200 γροσίων, τα οποία βρίσκονται στα χέρια του τούρκου πωλητή, το 1/3 αποδίδεται στους Παπαδόπουλους δηλαδή 67 γρόσια, αφαιρώντας 13 παράδες και οι Παπαδόπουλοι δέχονται να συμψηφίσουν αυτό το ποσό στο τρίτο μερίδιο που οι Καλαμούρης και Τούκας θα δώσουν για τα παραπάνω 810 γρόσια που έχουν καταβληθεί για το εμπόρευμα από τους Παπαδόπουλους. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα δύο μέρη αποφασίζουν να παραδώσουν την *παρούσα σύμβαση* τους στον *Προνοητή*¹⁰⁷⁹. Συμφωνούν λοιπόν (*συβασμένα*) και υπόσχονται να μεταβούν από κοινού να *προσφελθούν και προσκυνήσουν τον άνωθεν εξοχότατον αφθέντην προβλεπτή γενεράλι* δια να του φανερώσουν την παρούσαν και λάβουν *εις χείρας τους με προσκυνημένη ορδίνιαν του τα άνωθεν 60 ζώα και μία διάβασι*, τα οποία βρίσκονται, με διαταγή του προνοητή σε τρίτο πρόσωπο *εις μαρτυρίαν του κυρίου Νικόλαου Αρμενιάκου και του Αναστάση Παπαδόπουλου*.

Η επιλογή ενός κριτή συναντάται κατεξοχήν όταν επρόκειτο για άτομο συνήθως ευγενικής καταγωγής, με αναγνωρισμένο κύρος και κοινά αποδεκτός από τα

¹⁰⁷⁹ Πρόκειται για τον Alvise Foscari, ο οποίος υπήρξε γενικός προνοητής της Θάλασσας για την περίοδο 1782-1783. ΤΣΙΤΣΑΣ, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα*, σ. 123.

δύο μέρη. Η ακόλουθη διαφορά αναφέρεται σε μία ναυτική συντροφία και συγκεκριμένα στα ζητήματα που προέκυψαν από το ταξίδι ενός συντρόφου στην Ανατολή. Στις 21 Μαΐου/2 Ιουνίου 1820¹⁰⁸⁰, ο ευγενής Βιάρος *Κόμης* Καποδίστριας εμφανίζεται ενώπιον του συμβολαιογράφου και ζητεί την καταχώρηση¹⁰⁸¹ διαιτητικής απόφασης που αφορά την επίλυση διαφορών μεταξύ του κυρ Σταμούλη Μάστρακα και του Χαράλαμπου Γιούργα. Η απόφαση ορίζει τα εξής. Σχετικά με το ταξίδι του Γιούργα στο *Λεβάντε*, όπου είχε πουλήσει εμπόρευμα και, στη συνέχεια, είχε πραγματοποιήσει λογαριασμό, ο ίδιος θα πρέπει να ορκιστεί στην εικόνα της Θεοτόκου ότι δεν έλαβε περισσότερα από όσα τα δύο μέρη είχαν συμφωνήσει, δηλαδή όχι περισσότερα από 261 γρόσια, καθώς και ότι ισχύουν όσα έχουν καταγραφεί και περιέχονται στα σχετικά έγγραφα. Σε ό,τι αφορά τη διανομή των κερδών, πολύ συνηθισμένο ήταν το εξ ημισείας μοίρασμα, τόσο σε αυτόν που έβαλε το κεφάλαιο, όσο και σε εκείνους που ταξίδεψαν και δούλεψαν γι' αυτό, οι οποίοι κάποιες φορές είχαν επενδύσει και οι ίδιοι στη συντροφία¹⁰⁸². Ακόμη, σχετικά με τα χρηματικά ποσά που οι δύο σύντροφοι χρεωστούν στους ναυτικούς, βάσει εγγράφου¹⁰⁸³, αποφασίζεται πως δεν είναι δίκαιο αυτά να βαρύνουν τον Μάστρακα, αλλά ότι επί αυτών θα πρέπει να υπολογιστεί και το μερίδιο του πλοίου. Επιπλέον, στο ταξίδι του έτους 1817, ο κυρ Μάστρακας και εξ ονόματός του ο κυρ Κυρίτζης, σύμφωνα με τα έγγραφα εκείνου του έτους, φανερώνουν πως στις 5 Απριλίου διορίστηκε *σοπρακάρικος* ο κυρ Παύλος Κοματάς, τον οποίο είχε εμπιστευτεί ο Γιούργας όταν του άφησε στην Απουλία το φορτίο από μηλόπετρες. Αποφασίζεται λοιπόν πως αυτός δεν υποχρεούται στην καταβολή κανενός ποσού διότι απλά ακολούθησε το παράδειγμα του Μάστρακα, όμως πρέπει και οι δύο να αναμένουν από τον Κοματά *την εξεκαθάρισιν* του εμπορεύματος του πλοίου. Επίσης, αφαιρείται τελείως από το λογαριασμό του карабиού, από τις 10 Οκτωβρίου μέχρι και την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης, η τελευταία *παρτίδα* που αφορούσε το ποσό των 233 τάλαρων, διότι έτσι τα δύο μέρη είχαν συμφωνήσει ενώπιον του κριτή, ενώ σχετικά με τα υπόλοιπα έξοδα ορίζεται πως ο Γιούργας πρέπει να δεσμευτεί με όρκο του στην εικόνα της Θεοτόκου ότι οι παραπάνω λογαριασμοί δεν φέρουν κανένα λάθος και ότι αφορούν την τελική αποπληρωμή.

¹⁰⁸⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 114, β.3, υπ. 16, φ. 1γ.

¹⁰⁸¹ Και στην εποχή μας, δυνάμει του άρθρου 893 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας: *Ο διαιτητής...είναι υποχρεωμένος, αν δεν ορίζεται διαφορετικά από τη συμφωνία διαιτησίας, να καταθέσει το πρωτότυπο της διαιτητικής απόφασης στη γραμματεία του μονομελούς πρωτοδικείου της περιφέρειας στην οποία εκδόθηκε και να παραδώσει αντίγραφο της σ' αυτούς που συνομολόγησαν τη συμφωνία διαιτησίας.*

¹⁰⁸² Για τη διανομή των κερδών σε συντροφίες, βλ. και ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σσ. 354-355.

¹⁰⁸³ Στις 15 Ιανουαρίου 1814.

Πλην του ελαιολάδου που αποτελούσε το βασικότερο προϊόν, τα σιτηρά σαφώς και μπορούν να τοποθετηθούν στη δεύτερη θέση σημαντικότητας¹⁰⁸⁴. Εμπόριο σιτηρών από αλλού αφορά η παρακάτω πράξη, στην οποία ένα εκ των μερών της είναι γυναίκα. Μάλιστα ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο ένας σύντροφος βρίσκεται στη Νάπολη. Στις 27 Δεκεμβρίου 1809¹⁰⁸⁵, εμφανίσθηκαν στο συμβολαιογράφο οι κριτές Κωνσταντής Γεροστάθης και Παναγιώτης Γκινάκας, οι οποίοι είχαν εκλεγεί από τον Κωνσταντίνο Μόστρα, εκπρόσωπο του Ιωάννη Κορδία, ο οποίος βρισκόταν στη Νάπολη, και από την άλλη πλευρά από τον Νικόλαο Λέλη, εξ ονόματος του ιδίου αλλά και εξ ονόματος της Δίτας Φραγγούλη Λέλη, βάσει συνυποσχετικού στις 18/30 του ιδίου μήνα. Οι κριτές πληροφορήθηκαν τους ισχυρισμούς των δύο μερών και μελέτησαν την αντιδικία τους σχετικά με τη διαφοροποίηση της μονάδας μέτρησης των σιτηρών (*του μέτρου σιταριών από εκείνο του Ρένιου*) μεταξύ του βασιλείου της Νάπολης και της Κέρκυρας, τις αβαρίες¹⁰⁸⁶ των *Καπιτανέων*, τα έγγραφα του Αντώνη Παπαβασίλη, από την Μπαρλέτα¹⁰⁸⁷, τις προμήθειες (*προβιτζιόνες*) που η Δίτα είχε περάσει στους λογαριασμούς της *ζεκαθάρησης* και τους είχε στείλει στους κριτές, παρότι αυτοί δεν έφθασαν ποτέ. Οι κριτές αποφάνθηκαν ότι ο Νικόλαος και η Δίτα απαλλάσσονται της υποχρέωσης ικανοποίησης των αιτημάτων του Κωνσταντή Μόστρα σχετικά με την *σκαρσιτάν του μέτρου* των σιτηρών της συντροφίας και των αβαριών που επιβάλλονταν από τους καπετάνιους. Ωστόσο, ορίζεται ότι η Δίτα υποχρεούται να πληρώσει στον Μόστρα, για τον Ιωάννη Κορδία, 454 γρόσια, ποσό το οποίο είναι μερίδιο που του αναλογεί για τις προμήθειες της συντροφίας. Επιπλέον, ο Μόστρας υποχρεώνεται να πίεςει τον Κορδία και να του στείλει από τη Νάπολη τους λογαριασμούς των εξόδων που προέκυψαν από τη συντροφία των σιτηρών, αλλά και μία *απόδειξις της σιγουριτάς*

¹⁰⁸⁴ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, «Συμβολή στην οικονομική ιστορία», σ. 71.

¹⁰⁸⁵ Στην αρχή του κειμένου ο συμβολαιογράφος καταγράφει ότι, την προηγούμενη ημέρα οι κριτές παρέδωσαν στον ίδιο αυτή τη διαιτητική απόφαση για να την καταχωρήσει στα κατάστιχά του. Μ 54, β.1, υπ. 37, φ. 1r.

¹⁰⁸⁶ Αβαρία είναι η ρίψη στη θάλασσα μέρους του φορτίου του πλοίου, προκειμένου να αποφευχθεί μεγαλύτερη ζημία, αλλά και γενικώς και άλλες ζημιές σχετικές με το εμπόρευμα. Π. ΛΥΚΟΥΔΗΣ, *Στοιχεία Ναυτικού Δικαίου*, επιμέλεια: Δ. ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ, Αθήνα 2014, σ. 76. Αποτελούν κοινάς αβαρίας αι ζημίες και αι έκτακτοι δαπάναι, αι γενόμεναι εκουσίως και κατ' εύλογον κρίσιν προς την σωτηρίαν πλοίου και φορτίου από κοινού θαλασσίου κινδύνου, εφ' όσον επήλθε το επιδιωχθέν ωφέλιμον αποτέλεσμα... Κοινήν αβαρίαν αποτελεί και η δαπάνη η γενομένη προς αποφυγήν άλλης δαπάνης, ήτις θα είχε τον χαρακτήρα κοινής αβαρίας, αλλά μόνον μέχρι του ποσού της αποφευχθείσης. Κώδικας Ιδιωτικού Ναυτικού Δικαίου, άρθρα 219, 221, σ. 67.

¹⁰⁸⁷ Barletta: παραθαλάσσια πόλη της Απουλίας.

από 1.401 τούμολα¹⁰⁸⁸ προς 1.300 γρόσια στον *Κάπο Πασκουάλε*¹⁰⁸⁹ και να τα παραδώσει στη Δίτα.

Η προσφυγή στη διαιτησία για την επίλυση των θεμάτων που αφορούσαν τις συντροφίες ήταν ένα σύνηθες γεγονός. Πλήθος διαφορετικών ζητημάτων εντοπίζονται στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα τα οποία αφορούν, ως επί το πλείστον, την ευρύτερη οικονομική δραστηριότητα των εταιρειών. Έτσι, μεταξύ άλλων, εξωδικαστικές διαμάχες καταγράφονται ανάμεσα στους εταίρους σε περιπτώσεις μη εξόφλησης των οφειλών του ενός προς τον άλλο, λανθασμένης ή πλημμελούς διαχείρισης των εξόδων και των εσόδων της εταιρείας, ενώ συχνά καταγράφονται περιπτώσεις διεκδίκησης των δεδουλευμένων, ακόμα και σε περιπτώσεις που υπήρχε συγγενικός δεσμός μεταξύ των εταίρων. Σαφώς μία από τις πιο συχνές αιτίες οι οποίες οδηγούσαν τους συντρόφους στο να απευθυνθούν στους διαιτητές είναι η ζημία, ανεξάρτητα από το αν αυτή ήταν υπαίτια ή μη. Επιπρόσθετα, συχνά προέκυπταν προβλήματα και στις ναυτικές συντροφίες, είτε σχετικά με τη μη καταγραφή των ναύλων, είτε σε περιπτώσεις κατά τις οποίες σημειώθηκε απώλεια του πλεούμενου και πρόκληση ζημίας εξαιτίας των πειρατών. Ασφαλώς, πέραν των προαναφερθέντων, ένα από τα θέματα τα οποία συχνά επιδεχόταν διαιτητικής επίλυσης ήταν ο εξοπλισμός των εταιρειών και κυρίως ζητήματα που αφορούσαν τη λανθασμένη διαχείρισή του. Τέλος, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής πως δεν είναι λίγες οι φορές που δημιουργούνται διαμάχες μεταξύ των συντρόφων εξαιτίας της παραβίασης των άγραφων ηθικών κανόνων που είχαν συμφωνηθεί κατά τη σύναψη της συντροφίας.

Από την άλλη πλευρά, ενδιαφέρον παρουσιάζουν κάποιες πράξεις οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά. Μία από αυτές είναι η προσφυγή στη διαιτησία ενός εργοδότη ο οποίος απαιτεί από τον εργαζόμενο του ένα μέρος του καταβληθέντος μισθού του, εξαιτίας της παραβίασης των όρων που είχαν συμφωνηθεί κατά τη σύναψη της μεταξύ τους εργασιακής σχέσης. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση μιας γυναίκας, η οποία επενδύει χρήματα σε μία συντροφία χωρίς να απαιτεί κάποιο επιπλέον κέρδος από αυτήν, παρά μόνο να είναι σε θέση να λάβει το κεφάλαιο που επένδυσε όποτε αυτή το θελήσει. Αυτό ενδεχομένως να εξηγείται αν λάβει κανείς υπόψη την περιορισμένη δικαιοπρακτική

¹⁰⁸⁸ Tumula: μονάδα βάρους σιτηρών του βασιλείου της Νάπολης. 150 tumula:100 βενετικά staja. PORTO FRANCO DI VENEZIA, *Prezzo corrente generale*, N. 4, 23 Ιανουαρίου 1835, τ. 1, Βενετία 1835.

¹⁰⁸⁹ Δεν αναφέρεται ολόκληρο το ονοματεπώνυμο.

ικανότητα της γυναίκας, η οποία ακόμα και μετά το θάνατο του συζύγου της συχνά δεν δύναται να έχει επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Οι κριτές οι οποίοι αναλαμβάνουν να διευθετήσουν τέτοιου είδους υποθέσεις, συνήθως ήταν παράλληλα και καλοί γνώστες τού προς επίλυση αντικειμένου. Επεξηγηματικά, συχνά επιλέγονταν εκτιμητές ανάλογα με το είδος της συντροφιάς. Ο ρόλος τους ήταν να μελετούν τα στοιχεία και να διευθετούν τις εκκρεμότητες της αυτής. Πραγματοποιούσαν δηλαδή τον υπολογισμό της ζημίας και μεριμνούσαν για τη δίκαιη κατανομή αυτής στους συντρόφους. Επιπρόσθετα, συχνά αποφάσιζαν για την κατανομή των μεριδίων και όριζαν τον τρόπο, με τον οποίο θα διευθετηθούν τα έξοδα και τα έσοδα των εταιρειών. Όπως είναι λογικό, πολλές φορές οι κριτές, αν και γνώστες τού προς μελέτη αντικειμένου, δεν ήταν σε θέση να γνωρίζουν τα πραγματικά στοιχεία, κυρίως εξαιτίας των ελλιπών πληροφοριών που τους δίνονταν από τα συμβαλλόμενα μέρη. Γι' αυτό, συχνότατα χρησιμοποιούσαν τον όρκο στο πλαίσιο της αναζήτησης της αλήθειας και της υπεράσπισης του αισθήματος του δικαίου. Επιπλέον, δεν είναι λίγες οι φορές, κατά τις οποίες εκλέγεται και τρίτος κριτής στο πλαίσιο της δικαιότερης επίλυσης της διαφοράς, όταν δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των δύο πρώτων κριτών. Σε κάθε περίπτωση, σημαντικότερη αναδεικνύεται η προσπάθεια εκ μέρους των κριτών για απόδοση της δικαιοσύνης και εξεύρεση λύσης σχετικά με την αποκατάσταση αυτής.

Βεβαίως, αξίζει να αναφερθεί πως συχνό ήταν και το φαινόμενο τού να επιλύουν τις μεταξύ τους διαφορές οι ίδιοι οι σύντροφοι, οι οποίοι εν συνεχεία μετέβαιναν στον συμβολαιογράφο για την επικύρωση των συμφωνηθέντων όρων.

Ασφαλώς, σε περιπτώσεις που δεν επιτυγχανόταν η επίλυση των διαφορών μεταξύ των συντρόφων, η λύση της συντροφιάς αποτελούσε μοναδική επιλογή. Συγκεκριμένα, διάλυση της εταιρείας καταγράφηκε εξαιτίας της μη καταβολής του κεφαλαίου που αναλογούσε στον κάθε εταίρο, επειδή ο ένας εκ των συντρόφων εκποίησε ή χρησιμοποίησε διαφορετικά από το συμφωνηθέν το εμπόρευμα της συντροφιάς είτε λόγω του ότι επενδύθηκε το κεφάλαιο για ίδιον όφελος και όχι της εταιρείας.

Οι περιπτώσεις, στις οποίες καταγράφονται διαφορές μεταξύ των εταιρειών αφορούσαν ένα πλήθος διαφορετικών δραστηριοτήτων. Για παράδειγμα, αρκετές είναι συντροφίες κρασιού και ελαιολάδου, έντονη παρουσία έχουν οι κτηνοεταυρείες και οι ναυτικές συντροφίες, ενώ δεν λείπουν οι εταιρείες που διαχειρίζονταν ιχθυοτροφεία, δέρματα, φούρνους και ταβέρνες.

Σε αυτές τις συμβάσεις αντλήθηκε υλικό σχετικά και με την εμπορική δραστηριότητα των Κερκυραίων εκτός του νησιού. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν περιοχές τόσο πλησίον του νησιού, όπως οι Παξοί και η απέναντι ηπειρωτική περιοχή, όσο και αρκετά μακριά από αυτό, όπως οι δαλματικές ακτές, περιοχές της Ανατολής και της Ιταλικής Χερσονήσου (Νάπολη, Βαρλέτα, κ.α.).

ΠΡΟΙΚΩΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Κατά τη βενετική παράδοση, η προίκα (*repromissa*) αποτελούσε βασικότατο θεσμό ο οποίος σχετιζόταν με τη διαχείριση της οικογενειακής περιουσίας και της στρατηγικής που επεδίωκε να ακολουθήσει η οικογένεια. Η προίκα λοιπόν, αφενός προσέφερε στο ζευγάρι τα απαραίτητα για την κάλυψη πρωταρχικών αναγκών, αφετέρου επιβεβαίωνε τη νομιμότητα της νύφης τόσο ηθικά, όσο και κοινωνικά. Καθίστατο δηλαδή αναγκαίος όρος για την τέλεση ενός γάμου¹⁰⁹⁰. Το ποσό της προίκας διέφερε, όπως είναι εύλογο κατά περίπτωση, έχοντας ως καθοριστικό παράγοντα αφενός την κοινωνική θέση της μέλλουσας νύφης, αφετέρου την αξία της πατρικής περιουσίας¹⁰⁹¹. Για παράδειγμα, οι οικογένειες των πλουσίων συνηθέστατα κατάφερναν να παραδώσουν στις κόρες τους μεγάλης αξίας κινητά αγαθά, εν αντιθέσει με αυτές των πιο φτωχών οι οποίες συχνά υπολείπονταν του καθορισμένου ορίου¹⁰⁹². Βεβαίως, σε ό,τι αφορά την προίκα, σε αντίθεση με τους γαιοκτήμονες, οι οποίοι κατείχαν γη¹⁰⁹³, στην κοινωνική τάξη των χωρικών αξίζει να αναφερθεί πως αυτή περιελάμβανε χρηματικά ποσά και αυτό κυρίως κατά τον 17ο αιώνα¹⁰⁹⁴. Σύμφωνα με τις εθιμικές παραδόσεις, ο γάμος τελούνταν, ως επί το πλείστον, με συνοικέσιο, θεσμός ο οποίος αναβίωνε από τους βυζαντινούς χρόνους. Μάλιστα, μετά τη Σύνοδο του Τρέντου, αυτός έπρεπε να τελείται πάντα στον εκκλησιαστικό χώρο από τον ιερέα, αφού πρώτα είχαν προηγηθεί τρεις αναγγελίες γάμου¹⁰⁹⁵. Την

¹⁰⁹⁰ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 49.

¹⁰⁹¹ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 45.

¹⁰⁹² ORLANDO, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 809.

¹⁰⁹³ Α. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, «"Οι φτωχοί" στις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές. Ορολογία, αντιλήψεις, πραγματικότητες», *Διεθνές Συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής* (Αθήνα, 8-11 Μαΐου 1997), επιμέλεια: ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Βενετία 1998, σσ. 91-99 (94).

¹⁰⁹⁴ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 53.

¹⁰⁹⁵ ORLANDO, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 828.

εξεταζόμενη εποχή, στο κορίτσι έδιναν ως προίκα κινητή περιουσία, όπως ρούχα, κοσμήματα κ.ά., ενώ στον άνδρα συνήθως μεταβιβαζόταν η ακίνητη περιουσία της οικογένειας, όπως οικίες ή αγροκτήματα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η προίκα των εύπορων κοριτσιών συχνά συνοδευόταν και από τη *στίμα*, έγγραφο το οποίο εμπεριείχε την εκτίμηση της¹⁰⁹⁶.

Ο άνδρας ως αρχηγός της οικογένειας καθόριζε όλους τους τομείς της ζωής των μελών αυτής. Ήταν δηλαδή ο νόμιμος εκπρόσωπος και διαχειριστής της περιουσίας¹⁰⁹⁷, ο οποίος επωμιζόταν και το έργο της αύξησής της. Μεριμνούσε δηλαδή για την επίτευξη των στόχων της οικογένειας, όπως η σύναψη γάμων με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη των περιουσιακών τους αγαθών. Σύμφωνα με το άρθρο 1335 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Ο ανήρ έχει την διαχείρισιν των προικίων κτημάτων, διαρκούντος του γάμου· αυτός μόνος έχει το δικαίωμα τού να καταδιώκη τους οφειλέτας και κατακρατητάς των προικίων κτημάτων, να συλλέγη τους καρπούς και τους τόκους, και ν' απαιτή την απόδοσιν των κεφαλαίων*¹⁰⁹⁸. Μάλιστα, στη Βενετία δεν ήταν λίγες οι φορές που όσο ήταν εν ζωή ο πατέρας, τα τέκνα δεν είχαν κανένα δικαίωμα στα περιουσιακά του στοιχεία¹⁰⁹⁹. Ο πατέρας όριζε αυτόν που θα παντρευτούν οι κόρες του, καθώς και την προίκα που θα τους έδινε¹¹⁰⁰, αποτελούσε δηλαδή τον αποκλειστικό υπεύθυνο της προικοδότησης των θυγατέρων του¹¹⁰¹.

Κατά τη Βυζαντινή εποχή, η γυναίκα, κυρίως των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, μετά την τέλεση του γάμου καθίστατο και η ίδια αποδέκτης της προικώας περιουσίας, ενώ λάμβανε ως δώρο από τον γαμπρό το 1/3 (14ο αιώνα) αλλά και το 1/2 της προίκας της. Μάλιστα, η προικώα περιουσία ήταν προστατευμένη από το νόμο, με σκοπό να χρησιμοποιηθεί προς το συμφέρον των τέκνων, γι' αυτό και δεν μπορούσε να γίνει αντικείμενο μεταβίβασης. Βεβαίως, την επικαρπία αυτής την είχε κυρίως ο πατέρας, ο οποίος ήταν ο αρχηγός της οικογένειας, με εξουσίες που αφορούσαν τόσο τα ίδια τα μέλη, όσο και τα αγαθά αυτών. Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής πως η γυναίκα, αν και ήταν υπεξούσια στον άνδρα, εδύνατο να προσφύγει στο δικαστήριο εάν ο σύζυγος δεν διαχειριζόταν ορθώς την περιουσία της οικογένειας¹¹⁰². Εξάλλου, ως γνωστόν, εκείνη ήταν αυτή που κατείχε πάντα την ψιλή

¹⁰⁹⁶ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 217.

¹⁰⁹⁷ Βλ. και ΔΑΛΙΕΤΗ-ΠΛΑΚΩΤΟΣ-ΠΟΥΠΟΥ, *Ιστορία της Βενετίας*, σ. 180.

¹⁰⁹⁸ *ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ*, σ. 263.

¹⁰⁹⁹ ORLANDO, «Η εικόνα της οικογένειας», σσ. 806-807.

¹¹⁰⁰ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 213.

¹¹⁰¹ ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές*, σ. 398.

¹¹⁰² ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, «Η συμμετοχή της γυναίκας», σσ. 152-153.

κυριότητα της προίκας της¹¹⁰³. Δυνάμει δε του ισχύοντος οικογενειακού δικαίου στη βενετική επικράτεια¹¹⁰⁴, η σύζυγος ήταν προνομιούχος πιστώτρια των προικίων της. Στη Βενετία, επίσης, υπήρχαν οι Giudici del Mobile¹¹⁰⁵ για διαφορές επί συμβάσεων κινητών και ακινήτων και για την εκτέλεση των όρων συμβάσεων, διαθηκών και προικοσυμφώνων.

Αξίζει, επιπλέον, να αναφερθεί πως στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες η προικισθείσα απεβίωσε άτεκνη, η περιουσία της επέστρεφε ολόκληρη στους γονείς της. Πρόκειται για την εθιμική αρχή «το γονικό στο γονικό», όρος που στα λατινικά απαντάται ως «paterna paternis/ materna maternis» και ο οποίος ανάγεται στο αρχαίο ελληνικό- αττικό δίκαιο. Εντοπίζεται μάλιστα συχνότατα σε πράξεις σε πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου, όπως τα Δωδεκάνησα και αλλού. Σύμφωνα με την εθιμική διαδικασία, η μητρική περιουσία παραχωρούνταν στην πρωτότοκη κόρη ή εάν δεν υπήρχε, στον πρωτότοκο υιό, ο οποίος, εάν δεν αποκτούσε παιδιά, όφειλε να την επιστρέψει σε αυτούς. Με αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά συγκροτούνταν ένα είδος οικογενειακού καταπιστεύματος το οποίο συνέβαλλε στη διηνεκή διατήρηση της περιουσίας εντός της οικογένειας¹¹⁰⁶.

Αρκετές λοιπόν ήταν οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες αντικείμενο της διαφοράς αποτελούν τα αγαθά που έχουν δοθεί ως προίκα, ενώ συχνότατο ήταν και το φαινόμενο της μη καταβολής της ταχθείσας προίκας, ή της μεγάλης καθυστέρησης απόδοσής της. Πιο συγκεκριμένα, σπάνιες ήταν οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες η προίκα παραδιδόταν εξ ολοκλήρου και εξ αρχής στον γαμπρό. Συνήθως, ένα τμήμα της δινόταν όταν το ζευγάρι έδινε υπόσχεση γάμου και ένα δεύτερο κομμάτι της ακολουθούσε όταν η γυναίκα εισερχόταν στη συζυγική τους κατοικία και το υπόλοιπο, αν υπήρχε, μπορούσε να παραδοθεί μετά από εύλογο χρονικό διάστημα¹¹⁰⁷. Σε ό,τι αφορά το νησί της Κέρκυρας, η προίκα αποτελούνταν κυρίως από κινητά αγαθά, όπως κοσμήματα, λευκά είδη, ρουχισμό, έπιπλα όπως μία κασέλα ή ένας κομός και διάφορα είδη εστίασης, σε σπάνιες μάλιστα περιπτώσεις η προίκα που έδιναν οι χωρικοί ήταν σε χρήμα¹¹⁰⁸.

¹¹⁰³ ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές*, σ. 397.

¹¹⁰⁴ MANIN, *Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας*, σ. 28.

¹¹⁰⁵ KORRÈ, «Forms of alternative dispute resolution», σ. 216.

¹¹⁰⁶ ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές*, σσ. 449-450.

¹¹⁰⁷ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 809.

¹¹⁰⁸ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σσ. 52-53.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η σύζυγος ήταν, επί της ουσίας, αυτή που είχε την ψιλή κυριότητα των αγαθών που είχαν δοθεί ως προίκα στον σύζυγό της¹¹⁰⁹. Άλλωστε, βάσει του άρθρου 1335 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων¹¹¹⁰: *Ο ανήρ έχει την διαχείρισιν των προικίων κτημάτων, διαρκούντος του γάμου· αυτός μόνος έχει το δικαίωμα τού να καταδιώκη τους οφειλέτας και κατακρατητάς των προικίων κτημάτων, να συλλέγη τους καρπούς και τους τόκους, και ν' απαιτή την απόδοσιν των κεφαλαίων*. Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω πράξη διότι αφενός αναφέρεται στην επίλυση των διαφωνιών μεταξύ του ανδρόγυνου, αφετέρου καταγράφει την καθοριστική συμβολή της συζύγου η οποία μέσω της εκμετάλλευσης μέρους των προικίων της συμβάλλει στην εξόφληση οφειλών του συζύγου της. Στις 31 Οκτωβρίου 1795¹¹¹¹, στην οικία του *signor* Σπυρίδωνος Ουγγλέση, στη συνοικία της Αντιβουνιώτισσας, προκειμένου πάντοτε να επικρατεί *ειρήνη και τέλεια αρμονία* μεταξύ της *nobile Signora* Κιαρέττας, κόρης του Νικολού Quartano, και του ανωτέρω Ουγγλέση, συζύγου της, και για να εκλείψουν διάφορα προβλήματα που έχουν εμφανισθεί, οι δύο σύζυγοι συμφωνούν στα εξής. 1. Ο Ουγγλέσης, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας και εφ' όρου ζωής, παραιτείται από την επικαρπία όλων των ακίνητων προικίων περιουσιακών στοιχείων της συζύγου του, για να δύναται η ίδια να τα διαχειρίζεται¹¹¹². 2. Η Κιαρέττα δεσμεύεται να εκδηλώνει τον *ακούραστο* και συνεχή ζήλο της για τη φροντίδα της οικογένειάς της κατά τη διάρκεια της ζωής της και να αποδεικνύει στο σύζυγό της τις ικανότητές της στην οικονομική διαχείριση των προικίων περιουσιακών της στοιχείων. 3. Ο Ουγγλέσης υπόσχεται να βοηθά την οικογένεια όταν οι περιστάσεις το επιτρέπουν και να εκδηλώνει την αγάπη και την ευχαρίστησή του όπως και προηγουμένως. Η Κιαρέττα άμεσα αναλαμβάνει *εμπράκτως* τις υποχρεώσεις της, αφού την επόμενη κιόλας ημέρα¹¹¹³, ο ίδιος συμβολαιογράφος καταχωρεί πράξη διακανονισμού οφειλής, στην οποία αναφέρεται ότι ο Πιέρος Μάνεσης, από το Φιλαρέτο της Στρατιάς, είναι *κρεδितόρος* από τον ανωτέρω Σπυρίδωνα Ουγγλέση για 20 ξέστες ελαιόλαδο, για την πληρωμή του οποίου προβαίνει στον ακόλουθο συμβιβασμό με την ανωτέρω Κιαρέτα, *ως*

¹¹⁰⁹ Βλ. και άρθρο 1347 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Ο ανήρ ως προς τα προικία κτήματα υπόκειται εις όλας τας υποχρεώσεις του επικαρπωτού*. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 265.

¹¹¹⁰ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 263.

¹¹¹¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 19, φ. 26r.

¹¹¹² Ως γνωστόν τα προικία απαγορεύονταν να πωληθούν, πλην κάποιων εξαιρέσεων. Προκειμένου λόγου χάριν να αποφυλακισθεί ο σύζυγος ή η σύζυγος, όταν δεν υπάρχει άλλος τρόπος, προκειμένου να εξοφληθούν χρέη της συζύγου (όχι του συζύγου), εφόσον αυτά τα χρέη έχουν συσταθεί προ της σύστασης του *γαμικού συμβολαίου*, προκειμένου να πραγματοποιηθούν απαραίτητες επισκευές για τη διατήρηση του προικίου. Άρθρο 1344. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ, σ. 264.

¹¹¹³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 514, β. 19, φ. 28v (1 Νοεμβρίου 1795).

εξουσιάστρα νοικοκυρά όλων των εσοδημάτων των αγαθών της προικός της. 1. Η Κιαρέττα αποδέχεται το χρέος και εξουσιοδοτεί τον Μάνεση να παραλάβει αυτός τις 10 ξέστες από τους Δημήτρη και Έτορα, αδελφούς Δημησιάνου, οι οποίοι είναι κολόνοι των ελαιοδέντρων αυτής και οι οποίοι πληρώνουν σε αυτήν 20 μίλτρα/αλεσιά. 2. Τα δύο μέρη εκτίμησαν τις 10 ξέστες προς 2 τάλαρα/έκαστη, σύνολο 20 τάλαρα, μαζί με τα οποία ο Μάνεσης, ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων, έδωσε στην Κιαρέττα και άλλα 10 τάλαρα. 3. Για αυτά τα 30 τάλαρα, τα δύο μέρη συμφώνησαν να δοθούν 26 ξέστες ελαιόλαδο, τις οποίες ο Μάνεσης θα λάβει από το παντοτινό πάκτος ελαιοδέντρων. Άξιο αναφοράς πως στην παραπάνω πράξη η γυναίκα δεσμεύεται ότι θα φροντίζει η ίδια την οικογένειά της καθώς και ότι για να συντελεστεί συμβιβασμός μεταξύ του ανδρόγυνου, ο σύζυγος παραιτήθηκε από το δικαίωμα της επικαρπίας των προικών της συζύγου του.

Είναι γνωστό πως υπήρχαν παγιωμένες αντιλήψεις αναφορικά με την προστασία ή την προσβολή της τιμής της κόρης. Η ακόλουθη διαφορά αναφέρεται στην αποκατάσταση της ηθικής μιας κοπέλας μέσω της αναγνώρισης του λάθους εκ μέρους του άνδρα-διαφορέα. Στις 17 Οκτωβρίου 1726¹¹¹⁴, συγκεντρώθηκαν στην οικία του ευγενή Ιακώβου Παλατιανού, στο χωριό Σινιές, ο κύριος Νικόλας Τρύφωνας και ο κύριος Στάθης Τζέβλικος, και οι δύο από το ίδιο χωριό, προκειμένου να επιλύσουν τη διαφορά τους που προέκυψε από την ατίμωση που υπέστη (*έφθειρε την παρθενίαν της*) η Μαργιετούλα, κόρη του Νικόλαου, από τον Στάθη, βάσει κατάθεσης της ίδιας. Ο Στάθης δεσμεύεται πως θα δώσει ως «δωρεά», ενδεχομένως για την προίκα της, όλα τα αμπέλια των οποίων ο ίδιος είναι κύριος στο προαναφερθέν χωριό, καθώς και το χωράφι στα *τζεβλικάμπελα*. Επιπλέον, της παραχωρεί 6 τράγους *γερούς και καλούς της γέννας* και ένα *δεκάρι* λινάρι, δεσμεύεται ακόμα να της δώσει το Μάιο του έτους 1727, 2 δεκαριές μαλλί, τον Αύγουστο 2 δεκαριές λινάρι, τον Μάιο του έτους 1728, 2 δεκαριές μαλλί και ό,τι άλλο χρειαστεί. Μάλιστα, αξίζει να τονιστεί πως στη συμβολαιογραφική πράξη τονίζεται πως αυτή η «δωρεά» αφορά την Μαργιετούλα, η οποία θα έχει την κυριότητα των προαναφερθέντων περιουσιακών στοιχείων και θα δύναται η ίδια να τα διαχειρίζεται, όπως αυτή επιθυμεί χωρίς να επεμβαίνει ο πατέρας της. Τέλος, ξεκαθαρίζεται πως θα πρέπει να ζουν ειρηνικά και ορίζεται χρηματική ποινή για αυτόν που θα ενοχλήσει ξανά τον άλλο.

¹¹¹⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Π 27, β. 4, φ. 24r.

I. Απόδοση υπολοίπου προικίων περιουσιακών στοιχείων

Η τυπική μορφή των διαφορών που αφορούσαν τη διεκδίκηση της προίκας σημειώνεται εκ μέρους του γαμπρού προς τον πεθερό του¹¹¹⁵. Δυνάμει του οικογενειακού δικαίου που ίσχυε στη βενετική επικράτεια¹¹¹⁶, ο πατέρας ήταν υποχρεωμένος να προικίσει την κόρη, η οποία παραιτείτο παντός δικαιώματός της επί της πατρικής κληρονομίας. Βεβαίως, αξίζει να σημειωθεί πως δεν πραγματοποιούνταν πάντοτε η καταβολή ολόκληρης της ταχθείσας προίκας λόγω του ότι αυτό κάποιες φορές λειτουργούσε ως εχέγγυο για τον έλεγχο της αξιοπιστίας του γαμπρού. Εξάλλου, οριζόταν πως ο πατέρας της νύφης εδύνατο να δώσει άτοκα το υπόλοιπο της προίκας (λειψόπροικα) ακόμα και στο χρονικό διάστημα των δέκα ετών, με μοναδική δέσμευση αυτή να μην υπερβαίνει το ¼ του συνολικού ποσού. Βεβαίως, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο πατέρας δεν κατάφερνε να παραδώσει την προίκα στο συμφωνηθέν χρονοδιάγραμμα, τότε ήταν υποχρεωμένοι να τον εξοφλούν μέσω της χρησικτησίας των ακινήτων τους, εφόσον είχαν¹¹¹⁷. Ανάλογη περίπτωση η παρακάτω, στην οποία το χρονικό διάστημα που έχει παρέλθει υπερβαίνει τα δέκα έτη. Στις 21 Ιουλίου 1782¹¹¹⁸, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογραφείο από το ένα μέρος ο ευγενής Αναστάσιος Πολίτης και από το άλλο ο γαμπρός του, ο ευγενής Δημήτριος Καλικιόπουλος, οι οποίοι θέλουν να εκτιμήσουν τα ακίνητα που ο Πολίτης έδωσε ως προίκα στον Καλικιόπουλο, με έγγραφο¹¹¹⁹, ώστε να υπολογιστούν και τα υπόλοιπα, τα οποία ανέρχονται στο ποσό των 1.005 δουκάτων. Ως γνωστόν, η εκτίμηση των αγαθών που δίνονταν ως προίκα αποτελούσε βασικό συστατικό στοιχείο ενός προικοσύμφωνου¹¹²⁰. Τα δύο μέρη συνάπτουν αυτό το συνυποσχετικό και εκλέγουν από κοινού κριτή και εκτιμητή τον ευγενή Ιακώβ Ρίκη, στον οποίο δίνουν κάθε εξουσία να μεταβεί επί τόπου και να εκτιμήσει όλα τα αγαθά που αναφέρονται στο έγγραφο. Λίγες ημέρες αργότερα, σε επόμενο συμβολαιογραφικό έγγραφο εντοπίζεται η εκτίμηση και η επίλυση της διαφοράς. Ειδικότερα, στις 28 Ιουλίου 1782¹¹²¹, ο *signor* Ιάκωβος Ρίκης καταθέτει την εκτίμηση

¹¹¹⁵ Βλ. και διακανονισμό εξόφλησης προίκας, κατά το πρώτο ήμισυ του 18ου αιώνα. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, αρ. πρ. 52, σ. 60.

¹¹¹⁶ MANIN, *Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας*, σ. 26.

¹¹¹⁷ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 56.

¹¹¹⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 91 (1), φ. 46ν.

¹¹¹⁹ Στις 3 Ιανουαρίου 1769.

¹¹²⁰ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 54.

¹¹²¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 92 (2), φ. 1γ.

των περιουσιακών στοιχείων¹¹²² που ο Πολίτης είχε δώσει ως προίκα στον Καλικιόπουλο:

α/α	Είδος	Παρατηρήσεις	Αξία (δουκάτα)
<i>Εις την περιοχήν του χωρίου Βαριπρατάδων</i>			
1.	89 ελαιόδεντρα	Ελεύθερα βάρους, προς 16 δουκάτα/έκαστο	1.424
2.	9 ελαιόδεντρα (ελιές ριζάρια)	Ο Τζώρτζης Κομπολίτης <i>τα</i> κρατεί <i>μισιακές</i> , προς 18 δουκάτα ¹¹²³ /έκαστο (=162 δουκάτα), αφαιρώντας <i>δια τον κολόνον</i> : 40 δουκάτα και 3 λίρες	121,3
3.	Αμπέλια, έκτασης 3 μίζουριων	Ο Κομπολίτης <i>τα</i> κρατεί και πληρώνει <i>μέρος ήμισο</i> , προς 35 δουκάτα/μίζουρι (105 δουκάτα), αφαιρώντας <i>δια τον κολόνον το τέταρτον μέρος</i> : 26 δουκάτα, 1,10 λίρα	78,4:10
4.	63 κυπαρίσσια	Ευρισκόμενα στα ανωτέρω αμπέλια, εκτιμήθηκαν: 40 δουκάτα, αφαιρώντας 10 δουκάτα <i>δια τον κολόνον</i>	30
5.	74 ελαιόδεντρα	<i>Στον αυτόν τόπον</i> : ο Γιάννης Κομπολίτης <i>κρατεί</i> 51 ελαιόδεντρα, ο Σκιαδόπουλος 12 ελαιόδεντρα και ο Ανδρέας Τούντης 11 ελαιόδεντρα και πληρώνουν την τεταρτία, προς 14 δουκάτα/έκαστο: 997 ¹¹²⁴ δουκάτα, αφαιρώντας το ήμισυ <i>δια τους κολόνους</i> : 497 δουκάτα	497 (ορθό: 518)

¹¹²² Παράδειγμα εκτίμησης προίκας τον 16ο αιώνα. ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Πέτρος Καστροφύλακας, σσ. 351-352.

¹¹²³ Προς 6 λίρες/δουκάτο.

¹¹²⁴ Λανθασμένη αριθμητική πράξη. Το ορθό είναι: 1.036 δουκάτα (74X14), το ήμισυ: 518 δουκάτα.

<i>Εις το μεγάλο χωράφι</i>			
6.	17 ελαιόδεντρα	Ελεύθερα, προς 16 δουκάτα/έκαστο	272
7.	Αμπέλια, έκτασης 4 μίζουρίων	Ελεύθερα, από 60 δουκάτα/μίζούρι	240
8.	Σολιάτικο: 8 και 2/3 μίζούρια κούλουμα σιτάρι	Πληρώνουν ο παπά Γιωργάκης Βραχλιώτης και η κόρη του θανόντα Μάρκου Σιδέρη για τα υπόλοιπα αμπέλια, προς 50 δουκάτα /μίζούρι	433,2
<i>Στον Μύλον</i>			
9.	Αμπέλια, έκτασης 13 μίζουρίων Χωράφι 4 μίζουρίων	Στην κατοχή του Μακρυζωνάρη ¹¹²⁵ ο οποίος πληρώνει μέρος τρίτο: τα αμπέλια προς 50 δουκάτα/μίζούρι: 650 δουκάτα, το χωράφι προς 40 δουκάτα/μίζούρι: 160 δουκάτα, σύνολο: 810 δουκάτα, αφαιρώντας το τρίτο μέρος που είναι η κολονία = 270 δουκάτα.	540
10.		Το σολιάτικο που πληρώνει ο Μακρυζωνάρης για τα παραπάνω αγαθά	41,4
11.	80 ελαιόδεντρα	Ελεύθερα, προς 15 δουκάτα/έκαστο	1.200
<i>Στο χωριό Αλεπού</i>			
12.	Χωράφι 4 μίζουρίων	Βεβαρημένο με καταβολή σολιάτικου στο ναό του Αγίου Νικολάου, προς 35 δουκάτα/ μίζούρι: 140 δουκάτα, αφαιρώντας το σολιάτικο: 14 δουκάτα, 3 λίρες και 10 σολδία	125, 2:10

¹¹²⁵ Δεν αναγράφεται το μικρό του όνομα.

13.	Χωράφι 2 μίζουρίων	Ελεύθερο, προς 40 δουκάτα/μίζούρι	80
14.	Χωράφι 2 μίζουρίων	Ελεύθερο, προς 25 δουκάτα/μίζούρι	50
15.	Χωράφι 3 μίζουρίων	Ελεύθερο, προς 40 δουκάτα/μίζούρι	120
16.	2 ελαιόδεντρα	Ελεύθερα, προς 18 δουκάτα/έκαστο	36
Σύνολο:			5.289¹¹²⁶ δουκάτα και 4 λίρες

Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι ο κριτής-εκτιμητής όχι μόνον κατέγραψε αναλυτικώς τα περιουσιακά στοιχεία, αλλά σημείωσε και τις εισφορές, με τις οποίες αυτά βαρύνονται. Συνηθισμένη η επιλογή εκτιμητών οι οποίοι ήταν ειδικοί και πολλές φορές κατείχαν σημαντικές θέσεις, όπως αξιωματούχοι συντεχνιών¹¹²⁷.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω συμβολαιογραφική πράξη, δεδομένου του ότι ο αδελφός και όχι ο πατέρας είχε αναλάβει να προικοδοτήσει τις τρεις αδελφές του. Ο αδελφός μάλιστα εκποιεί δικά του περιουσιακά στοιχεία, προκειμένου να καταβάλει τα οφειλόμενα προικώα. Στις 21 Δεκεμβρίου 1748¹¹²⁸, συγκεντρώθηκαν στο συμβολαιογραφείο για να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές από τη μία πλευρά η *τιμία κυρία* Σπεράντζα Βούλγαρη, την οποία εκπροσωπεί ο υιός της *ευγενής δοτόρ* Σπυρίδων-Μιχαήλ Βούλγαρης, και από την άλλη, ο *ευγενής* Σπυρίδων-Τζώρτζης Μουστοξύδης¹¹²⁹. Για να δώσουν λοιπόν τέλος στις διαμάχες ο Μουστοξύδης αποσύρει την απαίτησή του για τα 2.000 δουκάτα, ποσό που του είχε ταχθεί ως προικώο, στις 12 Ιανουαρίου 1747. Ο ίδιος δηλώνει ότι θα είναι ικανοποιημένος να λάβει ακίνητη περιουσία σε αντάλλαγμα των παραπάνω δουκάτων. Στο ίδιο έγγραφο, αναφέρεται πως ο Σπυρίδων-Μιχαήλ όφειλε 10.000 δουκάτα για την προίκα των τριών αδελφών του, δηλαδή για την *κυρία* Μαριέτα, σύζυγο του *signor* Αναστάσιου Πολίτη, για το ποσό των 4.000 δουκάτων, για την *κυρία* Αναστασούλα, σύζυγο του *signor* Τενέντε Κολονέλ Εμμανουήλ, 4.000 χιλιάδες δουκάτα και τέλος για την άλλη του αδελφή, την *κυρία* Βιτόρια, σύζυγο του Μουστοξύδη, 2.000 δουκάτα. Η πράξη είναι δηλωτική των υποχρεώσεων των αρσενικών μελών της οικογένειας για αποκατάσταση των θήλεων αδελφών τους και για εξασφάλιση μιας αξιοπρεπούς μελλοντικής ζωής αυτών σε περιπτώσεις που δεν υπήρχε ο πατέρας. Εξάλλου, η προίκα ήταν, επί της ουσίας, το μοναδικό δικαίωμα

¹¹²⁶ Το ορθό είναι: 5.310 και 4 λίρες.

¹¹²⁷ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το δικαϊκό καθεστώς», σ. 21.

¹¹²⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 117, β. 3 (143), φ. 25v.

¹¹²⁹ Το έτος 1555, η οικογένεια Μουστοξύδη γίνεται δεκτή στο Συμβούλιο της Κοινότητας. ΠΙΕΡΗΣ, *Κερκυραϊκά οικόσημα*, σ. 147.

που είχε η γυναίκα στην πατρική περιουσία¹¹³⁰. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο υιός εκπροσωπεί τη μητέρα του και είναι εκείνος που κατηγορείται και καταγράφεται ως υπόχρεος για την προικοδότηση των αδελφών του. Είναι γνωστό πως στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο αρχηγός της οικογένειας δεν ήταν εν ζωή, ήταν υποχρεωμένος ο υιός και στη συνέχεια η μητέρα να προικοδοτήσουν τις θυγατέρες της οικογένειας¹¹³¹.

Πράγματι, ο Σπυρίδων-Μιχαήλ, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης, παραδίδει προς τον Μουστοξύδη σχεδόν ολόκληρη την ακίνητη περιουσία του, η οποία βρίσκεται στα χωριά Νυμφές και Καβαλούρι, δηλαδή τα ελαιόδεντρα, τα αμπέλια αλλά και τα χωράφια των οποίων είχε την κυριότητα, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται όσα η μητέρα του έχει στο χωριό Νυμφές, καθώς και το ελαιοτριβείο και οι οικίες με τους κήπους τους που ο Βούλγαρης έχει στο ίδιο χωριό. Ο Μουστοξύδης, πέραν των ακινήτων αγαθών, θα λαμβάνει και όλα τα μερίδια από τις μισθώσεις αυτών, καθώς και ό,τι άλλο αναλογούσε στον Βούλγαρη. Ως είθισται, τίθενται εκτιμητές οι οποίοι θα ορίσουν την αξία των παραπάνω ακινήτων αγαθών και ξεκαθαρίζεται πως στην περίπτωση που η συνολική εκτίμηση της αξίας αυτών υπερβαίνει τις 10.000 δουκάτα, το υπόλοιπο θα ανήκει στον Βούλγαρη. Άξιο αναφοράς είναι ότι, στη συνέχεια της συμβολαιογραφικής πράξης, ο Βούλγαρης αναφέρει πως του παραχωρεί το όποιο περίσσειμα προκύψει.

Άλλη μία διαμάχη η οποία αφορά κληρονομικές υποθέσεις¹¹³² είναι και η παρακάτω, στην οποία μάλιστα δεν υπάρχει διαθήκη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το παρακάτω συνυποσχετικό διότι καταγράφει την απαίτηση του γαμπρού για διεκδίκηση από τον πεθερό του μέρους της κληρονομίας που άφησε η πεθερά του. Στις 14/26 Δεκεμβρίου 1826¹¹³³, εμφανίστησαν ενώπιον του συμβολαιογράφου οι υπογεγραμμένοι αξιόπιστοι γνώριμοι στο συμβολαιογράφο μάρτυρες οι Κύριοι Γιωργάκης Κουρής και Σπυρίδων Κουρής, γαμβρός του, ο οποίος συμβαίνει ως σύζυγος της απούσας Κυρίας Αικατερίνης, κόρης του Γιωργάκη, και οι δύο από το χωριό των Αγίων Θεοδώρων Λευκίμης, γνώριμοι και οι δύο των μαρτύρων, όπως αυτοί ορκίσθηκαν. Οι ανωτέρω εμφανίστηκαν ενώπιον του συμβολαιογράφου επειδή έχουν διαφορές και εξήτησαν από αυτόν να τους γράψει αυτό το συνυποσχετικό ονομάσεως Αιρετοκριτών, δια να ακούσουν τα δίκαιά τους και να αποφασίσουν. Ο

¹¹³⁰ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 45.

¹¹³¹ ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές*, σ. 395.

¹¹³² Για ρύθμιση κληρονομικών και προικικών διαφορών, κατά το πρώτο ήμισυ του 18ου αιώνα, Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, αρ. πρ. 51, σ. 57.

¹¹³³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 598, β. -, αρ. 1γ.

Σπυρίδων Κουρή, *ως γυναικείω ονόματι*, ζητεί από τον πενθερό του το ήμισυ της περιουσίας της *τώρα ποτέ Κυρίας* Αλεξάνδρας Πλασκασοβίτη, συζύγου του Γιωργάκη και μητέρα της Αικατερίνης και του *απόντος* Σπυρίδωνος Κουρή, αδελφού αυτής και υιού του Γιωργάκη, *οπού τον έχει εις την συνοδείαν του*. Η Αικατερίνη και ο Σπυρίδων, αδέρφια Κουρή, παρουσιάζουν την κληρονομία της μητέρας τους Αλεξάνδρας, η οποία απεβίωσε *αδιάτακτη*, όπως *οι εμφανισταί* διαβεβαιώνουν. Ο πενθερός Γιωργάκης δεν εναντιώνεται *εις το σωστόν ζήτημα του γαμβρού του*, αλλά κατ' αρχάς επιθυμεί να *μένει εγνωρισμένον* η ποσότητα και το είδος των περιουσιακών στοιχείων και, στη συνέχεια, ο γαμβρός του να *του κάμει καλά...* τον *αξιασμόν* των κινητών αγαθών που αυτός πήρε *απρεπώς* από το σπίτι του πενθερού του, προκειμένου να αφαιρέσει την αξία αυτών από την ήμισυ περιουσία της Αλεξάνδρας. Ο γαμβρός του όμως εναντιώνεται εν μέρει σε αυτήν την απαίτηση και δηλώνει ότι αυτός πήρε πολύ λιγότερα αγαθά από όσα ο πενθερός του ισχυρίζεται, καθώς και ότι θα δηλώσει αυτά και ενόρκως. Τα δύο μέρη λοιπόν ορίζουν ως αιρετοκριτές: ο πενθερός τον Ιωάννη Κάντα, από το χωριό Μελίκια, και ο γαμβρός τον Θεοτόκη Σαμοΐλη, συμβολαιογράφο, από το χωριό Ποτάμι, προς τους οποίους δίδουν (*αποστέλλουν*) εξουσία να εκλέξουν τον τρίτο αιρετοκριτή, για την περίπτωση ασυμφωνίας αυτών. Το συνυποσχετικό θα έχει διάρκεια σαράντα ημερών και τα δύο μέρη υπόσχονται να εφαρμόσουν τη διαιτητική απόφαση¹¹³⁴ *στέρεην και αμετάτρεπτην εις γενικόν τους δεσμόν δια όποιον ήθελε εναντιωθή κατά τους νόμους*.

Περιγραφή των απαιτήσεων των δύο μερών καθώς και των προικών, αλλά και υπερημερία πάνω από 22 έτη για την ολοκληρωτική καταβολής της προίκας καταγράφεται στην ακόλουθη πράξη. Στις 12 Οκτωβρίου 1804¹¹³⁵, στην οικία του ευγενή *signor* Σπυρίδωνα Κοντού συγκεντρώθηκαν οι κριτές *ευγενείς κύριοι* Δημήτριος Βαρούχας¹¹³⁶ και Νικόλας Πολυλάς, εκλεγμένοι με συνυποσχετικό στις 23 Σεπτεμβρίου του προηγούμενου έτους, και ο τρίτος κριτής ο *signor* Σπυρίδων Κοντός. Είχαν εκλεγεί από τους αδελφούς Στάθη και Τζανέτο Στογιάννου και από την άλλη πλευρά από τον γαμπρό τους, τον *κυρ* Σπύρο Μάντυλα, επίτροπο της συζύγου του, Σταματέλας. Ως γνωστόν, οι γυναίκες σχεδόν πάντα έπρεπε να εκπροσωπούνται από τον σύζυγό τους ή κάποιο άρρεν μέλος της οικογένειάς τους, όπως ο υιός τους ή ο θείος τους¹¹³⁷. Οι κριτές λοιπόν, αφού πληροφορήθηκαν τόσο προφορικά, όσο και γραπτά για τις απαιτήσεις των δύο μερών, αποφάσισαν ότι τα 2

¹¹³⁴ Για τον εξαναγκαστικό χαρακτήρα της διαιτητικής απόφασης. Βλ. και LEW, *Applicable Law in International Commercial Arbitration*, σ. 496.

¹¹³⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π 261, υπ. 1.

¹¹³⁶ Το αρχοντικό της οικογένειας Βαρούχα στο Σκριπερό σώζεται μέχρι και σήμερα. Βλ. και ΠΙΕΡΗΣ, *Κέρκυρα*, σ. 107.

¹¹³⁷ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 107.

σεγκούνια, τα 2 ζιπούνια και τη μία *σάρτζα*¹¹³⁸ που οι αδελφοί Στογιάννου δεν είχαν παραδώσει στον γαμπρό τους, να του τα δώσουν ή να του καταβάλουν την αξία αυτών, εντός διορίας 8 ημερών. Επιπλέον, ο Μάντυλας ζητεί να λάβει 3 ελαιόδεντρα ώστε να συμπληρωθεί ο αριθμός των 15 ελαιοδέντρων, τα οποία επίσης του είχαν τάξει ως προίκα. Όμως, οι αδελφοί Στογιάννου υποστηρίζουν πως του είχαν δώσει 14 ελαιόδεντρα, άρα υποχρεούνται να του παραδώσουν ακόμη μόνον ένα ελαιόδεντρο και μάλιστα επιτρέπουν σε αυτόν να το διαλέξει από το κτήμα τους, στην περιοχή Γράβα και Πλάκα, με χρέος δικό τους, σε διορία 8 ημερών, να σημαδέψουν και να παραδώσουν αυτό που θα τους υποδείξει. Μάλιστα, ορίζεται ότι θα ληφθεί υπόψη και η γνώμη των εμπειρογνομόνων ώστε να επιλεγεί το κατάλληλο. Επιπρόσθετα, σχετικά με το ζήτημα των καρπών των 3 προαναφερθέντων ελαιοδέντρων που ο Μάντυλας ήθελε να κατέχει από το 1796, οι αδελφοί Στογιάννου υποστηρίζουν πως θα του αποπληρώσουν το ποσό που αφορά το ένα ελαιόδεντρο, βάσει εκτίμησης από τον *ευγενή κόμη* Τζόρτζη Μπαρμπάτη. Βεβαίως, ξεκαθαρίζεται πως εάν ο Μάντυλας αποδείξει πως δικαιούται περισσότερα από ένα ελαιόδεντρα, τότε οι Στογιάννου θα του καταβάλουν το αντίστοιχο τίμημα. Τέλος, σχετικά με τις απαιτήσεις του Μάντυλα για την απόκτηση 6 γιδιών *της γέννας και καρπούς αυτών*, από τις 26 Απριλίου 1782, τα οποία είχαν τάξει ως προίκα, αποφασίζεται πως θα συμψηφίσουν σε αυτά ένα κατσίκι, η αξία του οποίου υπολογίζεται ότι αντιστοιχεί σε μισή γίδα και 36 λίτρα τυρί. Οι Στογιάννου υποστηρίζουν πως είχαν παραδώσει στον Μάνδυλα 4 γίδες και μάλιστα ότι του είχαν τάξει ενόρκως πως θα του δώσουν και τις υπόλοιπες 2 γίδες, όμως εκείνος, κάθε φορά που του το πρότειναν, αρνούταν να τις παραλάβει. Έτσι, τώρα είναι δύσκολο να του δώσουν όσα ζητεί, επειδή έχουν περάσει είκοσι δύο χρόνια και δεν έχουν πλέον τα ζώα που του είχαν τάξει. Εξάλλου, όπως αναφέρουν, τα ζώα του Μάντυλα βόσκησαν για ήδη 10 ολόκληρα χρόνια, επομένως έχει λάβει ουσιαστικά τα κέρδη (*τους καρπούς*) που του είχαν ταχθεί.

Σε κάποιες περιπτώσεις διαφορών που αναφέρονται στα προικώα γίνονται αντιληπτά και τα έθιμα της εποχής σχετικά με τα αντικείμενα που έπρεπε να φέρει η νύφη ως προίκα, γι' αυτό πέραν του χρηματικού ποσού, καταγράφονται και λευκά είδη που θεωρούνταν απαραίτητα. Λόγου χάρη, στις 6 Φεβρουαρίου 1772¹¹³⁹, παρουσιάζεται άλλη μία υπόθεση, στην οποία ο αδελφός είχε δεσμευτεί να προικίσει την κόρη της οικογένειας. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στην αντιδικία μεταξύ του *μάστρο* Τζάνη Μαυροζούμη και του θανόντα Χριστόδουλου Κρητικού, σχετικά με το ότι ο τελευταίος δεν παρέδωσε ολόκληρη την προίκα στην κόρη του *κυρά*

¹¹³⁸ Κόκκινη ποδιά παραδοσιακής φορεσιάς.

¹¹³⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 163, β. 8, φ. 46v.

Αναστασούλα, σύζυγο του Μαυροζούμη, χωρίς ωστόσο να αναφέρεται ο λόγος. Μάλιστα, εξαιτίας του ότι ο πατέρας έχει αποβιώσει, αναλαμβάνει η μητέρα και κυβερνήτρια των παιδιών της κυρά Νικολέτα να διευθετήσει τη λειψοπροικία. Τα μέρη προβαίνουν σε συμβιβασμό και ο Τζάνης δηλώνει ότι υπολείπεται να λάβει 3 χρυσά τσεκίνια, ένα ζευγάρι σεντόνια, ένα πουκάμισο, 5 εμπόλιες και ένα *μεσάλι*¹¹⁴⁰. Ενώπιον του συμβολαιογράφου η κυρά Νικολέτα παραδίδει τα περισσότερα εξ αυτών στον Τζάνη, ενώ σχετικά με τις 5 εμπόλιες και τα 3 τσεκίνια, υπόσχεται να του τα δώσει την επόμενη *μεγάλη* Σαρακοστή εκείνου του έτους, θέτοντας ως εγγύηση τα περιουσιακά της στοιχεία.

Άλλο ένα παράδειγμα λειψοπροικίας αποτελεί και το παρακάτω στο οποίο καταγράφεται η απαίτηση για την παράδοση μέρους της προίκας από τους κληρονόμους ύστερα από 53 χρόνια. Στις 26 Νοεμβρίου 1794¹¹⁴¹, στην οικία της *κληρονομίας* του θανόντα *signor* Σπυρίδωνος Αρλιώτη, στη συνοικία της *Υπεραγίας Θεοτόκου* Ελεούσας¹¹⁴², στο προάστιο της Γαρίτσας, η *κυράτζα* Θεοδωρέλα, κόρη του θανόντα Γιάννη Δομπριώτη και σύζυγος του *τόρα ποτέ* Αντωνάκη Αρλιώτη, δηλώνει ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων ότι αυτήν την ημέρα έκανε *καθαρόν και τέλειον λογαριασμόν, με το μέσον αξιών υποκειμένων*, με τους *Signori* Μαρίνο και Ιωάννη, αδελφούς Αρλιώτη, υιούς του Σπυρίδωνος, σχετικά με όλη την *λειψοπροικίαν*, την οποία η Θεοδωρέλα είχε να λάβει από τους αδελφούς Αρλιώτη, *ως κληρονόμοι που είναι δια τα αμοιβαία τίτολά τους* του πατρικού τους παππού Αντωνάκη, αγαθά τα οποία περιέχονται στην παράδοση της προίκας της¹¹⁴³. Η Θεοδωρέλα φαίνεται *κρεδιτόρα* για 715 δουκάτα (προς 6 λίρες/δουκάτο), συμπεριλαμβανομένων και των 40 τσεκινίων της υποθήκης της οικίας ενός ορόφου, στη συνοικία της *Υπεραγίας Θεοτόκου Κυρίας των Αγγέλων*, στην πόλη της Κέρκυρας, οικία την οποία είχαν τάξει και αυτή στην προίκα της. Στα 715 δουκάτα περιλαμβάνονται και τα 20 τσεκίνια από την πώληση των ελαιοδέντρων και των αμπελιών που βρίσκονται στο χωριό του Κάτω Βιρού, τα οποία είχε αφήσει στην Θεοδωρέλα ο θανών Πιέρος Κρητικός, παππούς της, όπως φαίνεται στην ανωτέρω παράδοση, πώληση (*αποξένωσιν*) που ο Αντωνάκης είχε πραγματοποιήσει σαν να

¹¹⁴⁰ Μεσάλι< messale: το κάλυμμα του τραπεζιού, το τραπεζομάντηλο. Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, σ. 237.

¹¹⁴¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 12, φ. 19r.

¹¹⁴² Στην Κέρκυρα, υπήρχαν αρκετοί ναοί για τα διαφορετικά προσωνύμια της Θεοτόκου, όπως: *Καρισκιώτισσα, Λιβιώτισσα, Κοκκινάδα*. Βλ. και ΚΑΡΥΔΗΣ-ΔΗΜΟΥΛΑΣ-ΠΟΥΛΗΣ, *Χώροι Λατρείας*, σ. νε'.

¹¹⁴³ Με ημερομηνία: 11 Ιανουαρίου 1741, στις πράξεις του θανόντα συμβολαιογράφου Σπυρίδωνα Καλόχρυσου.

ήταν δικό του *πράγμα*. Γεγονός που βάσει της νομοθεσίας της εποχής δεν είχε τη δυνατότητα να το κάνει διότι την καθολική κυριότητα των προικίων αγαθών την είχε η σύζυγος. Δικαιώνεται λοιπόν από την παραπάνω πώληση εφόσον οι αδελφοί Αρλιώτη για τα 715 δουκάτα συμβιβάστηκαν *ομογνώμως* και μεταβίβασαν την κυριότητα (*έδωσαν, ετζεδέρισαν, και παντελώς απάφησαν εις την εξουσίαν, και ελευθέραν κυριότητα*) στην Θεοδωρέλα, και στους κληρονόμους αυτής, του σολιάτικου (13 ρεάλια), το οποίο ο Δημήτρης *Σκλιβανίτης* καταβάλλει στους αδελφούς Αρλιώτη, την τελευταία ημέρα του Αυγούστου κάθε χρόνου, για την ανωτέρω υποθηκευμένη οικία. Σημειώνεται δε ότι εκτίμησαν τη διηνεκή αυτή μίσθωση (*περπετουιτά του οποίου σολιάτικου*) για 541 δουκάτα (προς 6 λίρες/δουκάτο) και 4 λίρες, με το *ραγουάλιο* του 4% *κατά την συνήθειαν*. Σημειώνεται επίσης ότι τα δύο μέρη αποδέχονται και επικυρώνουν αυτήν την εκτίμηση, σαν να είχε πραγματοποιηθεί και δεύτερη και τρίτη εκτίμηση, όπως ήταν το σύνηθες. Το υπόλοιπο που πρέπει να λάβει η Θεοδωρέλα είναι 173 δουκάτα και 2 λίρες, για τα οποία οι αδελφοί Αρλιώτη της παραχωρούν το *κολονικό* δικαίωμα, το ήμισυ από τα ελαιόδεντρα που βρίσκονται στην περιοχή του *Κατζιδιάρη*, τα οποία πληρώνουν σολιάτικο 15 γαζέτες στον Δημήτριο Καβάσιλα, για να τα κάνει ό,τι θέλει, *προς όφελός της, ή και προς ζημίαν της*, αφήνοντας σε αυτήν το υπόλοιπο της αξίας τους *διά σημείον αληθινής αγάπης*. Η Θεοδωρέλα δε, με τη διηνεκή μίσθωση και με τα παραπάνω ελαιόδεντρα, τα οποία δέχθηκε για το συμψηφισμό των 173 δουκάτων και των 2 λιρών, δηλώνει ότι είναι πληρωμένη για όλη την *λειψοπροικίαν*, επειδή είχε ήδη λάβει, *εις καλήν πίστιν*, από τον ανωτέρω θανόντα πλέον Σπυρίδωνα, υιό της, όλα τα ασημικά και τα χρυσαφικά, καθώς και ένα σημαντικό τμήμα από τα κινητά περιουσιακά στοιχεία, και δεν προβάλλει πλέον καμία αξίωση για το υπόλοιπο από τα έξοδα διατροφής¹¹⁴⁴ και ενδυμασίας αυτής βάσει σχετικού εγγράφου¹¹⁴⁵, *μην διαμένοντας πλέον ανάμεσον τους πάρεξ το σέβας, και η εγγαρδιακή φιλία*. Επίσης, η Θεοδωρέλα, *δια σημείον αγάπης*, χαρίζει στα εγγόνια της, στους αδελφούς Αρλιώτη, την *ατζιόν* εξαγοράς στα ελαιόδεντρα και αμπέλια στον Κάτω Βιρό, τα οποία *απρεπώς* πουλήθηκαν από το σύζυγό της. Ακόμη, για να μην υπάρχει καμία άλλη διαφορά μεταξύ τους, διευκρινίζεται ότι, επειδή ο Αντωνάκης είχε μισθώσει λίγα ελαιόδεντρα, ευρισκόμενα στο χωριό Καλαφατιώνες, για τα οποία ο *σολιαστής* πληρώνει σολιάτικο 9 μίλτρα την κάθε εσοδεία, η Θεοδωρέλα θα λαμβάνει τα 7

¹¹⁴⁴ Στο σύγχρονο δίκαιο, η υποχρέωση διατροφής συζύγου γεννάται μετά τη λύση του γάμου. Βλ. το άρθρο 1442 του Αστικού Κώδικα: *Εφόσον ο ένας από τους πρώην συζύγους δεν μπορεί να εξασφαλίσει τη διατροφή του από τα εισοδήματά του ή από την περιουσία του, δικαιούται να ζητήσει διατροφή από τον άλλο.*

¹¹⁴⁵ Στις 30 Αυγούστου 1778, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Ανδρέα Σαράτζη.

μίλτρα, ενώ τα άλλα 2 μίλτρα θα τα λαμβάνουν οι αδελφοί Αρλιώτη, επειδή σε αυτή τη *σολιατοποίηση* περιλαμβάνονται και ελαιόδεντρα που ήταν του *καθολικού δικαίου* του Αντωνάκη. Τέλος, οι αδελφοί Αρλιώτη υπόσχονται να *διαφεντίζουν*, και *μαντενέρουν* την Θεοδωρέλα και τους κληρονόμους αυτής *εις το ειρηνικό, απείρακτο, και αιώνιο ποσσέσσο της εξατζιόνος* αυτού του σολιάτικου και κυριότητας των ελαιοδέντρων στην περιοχή *Κατζιδιάρη, από κάθε εναντιότητα*.

Αποτελεί ιδιαίτερο στοιχείο το γεγονός ότι η ακόλουθη συμβολαιογραφική πράξη συντάσσεται, όχι στο συμβολαιογραφείο, όπως συνηθίζεται, ούτε στην οικία ενός ευγενή ή κάποιου εκ των κριτών, αλλά στην οικία του συμβολαιογράφου. Αναλυτικότερα, στις 24 Σεπτεμβρίου 1727¹¹⁴⁶, στην οικία του Αρτέμιου Παλατιανού, συγκεντρώθηκαν για να λύσουν τις διαφορές σχετικά με την προίκα που είχε τάξει ο θανών Νικολός Ζερβός, από το χωριό Σπαρτύλας, όταν πάντρεψε την κόρη του, Ζαμπέτα με τον Αλέξη Κατζικογιάννη, από το χωριό Σινιές. Επειδή λοιπόν, δεν της είχε δοθεί όλη η προίκα, η Ζαμπέτα καταφεύγει στο συμβολαιογράφο για να καταγράψει όσα έχει και στη συνέχεια να διεκδικήσει το υπόλοιπο αυτής. Η προικοδότηση των θυγατέρων εκ μέρους της οικογένειας αποτελούσε νομική υποχρέωση. Μάλιστα, ο Αρμενόπουλος αναφέρει πως οι γονείς έπρεπε να *μεριμνούν εκγαμίζουν και προικίζουν κατά την της περιουσίας αυτών δύναμιν*¹¹⁴⁷. Η Ζαμπέτα δηλώνει πως υπολείπονται να λάβει μια δαμάλα¹¹⁴⁸, ένα βαρέλι, μια κασέλα, ένα σεντόνι, μια *σάτζα*, ένα *σενκούνι* με τα μανίκια του, και μια *ιντιμέλα*¹¹⁴⁹ με το μαξιλάρι του και το μαλλί του. Αυτά τα αγαθά επιβεβαιώνονται και από τους αδελφούς της, τους κύριους Αντώνιο και Κουμπή Ζερβό. Η Ζαμπέτα επιθυμώντας λοιπόν να λάβει ευχαρίστηση για την *λειψοπροικία*¹¹⁵⁰ της κινήθηκε νομικά και επειδή τα αδέλφια της γνωρίζουν το δίκαιο των απαιτήσεών της και επιθυμούν να μην εμπλακούν σε δικαστικές διαμάχες, γι' αυτό προβαίνουν σε αυτή τη συμφωνία και αποφασίζουν να δώσουν από κοινού στην αδελφή τους το χωράφι που οι ίδιοι έχουν, το οποίο βρίσκεται στην περιοχή Κοκκίνη του χωριού Σινιές, καθώς και όποιο άλλο δικό τους αγροτεμάχιο, μέχρι να συμπληρωθεί η αξία αγροτεμαχίων έκτασης 4 μίζουρίων, βάσει εκτίμησης της προίκας. Ο συμβολαιογράφος διευκρινίζει ρητώς, ίσως και πλεοναστικώς, τα δικαιώματα που απορρέουν από την απόκτηση της

¹¹⁴⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π 27, β. 5, φ. 41r.

¹¹⁴⁷ ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές*, σ. 395.

¹¹⁴⁸ Μικρής ηλικίας αγγελάδα.

¹¹⁴⁹ *Ιντεμέλα*<intemela: μαξιλαροθήκη. Βλ και ΔΡΑΚΑΚΗΣ, *Εμμανουήλ Κασσιμάτης*, σ. 448.

¹¹⁵⁰ *Λειψοπροικία*: η ελλιπής προίκα, το μέρος της προίκας που δεν έχει παραδοθεί στον δικαιούχο. ΒΑΓΓΙΩΝΑΚΗΣ, *Ανδρέας Αμάραντος*, σ. 355.

πλήρους κυριότητας: η Ζαμπέτα έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τα νεοαποκτηθέντα, όπως αυτή επιθυμεί, δηλαδή να τα πωλήσει, να τα ανταλλάξει ή απλώς να καρπώνεται τις προσόδους αυτών και η ίδια δηλώνει ικανοποιημένη και παραιτείται οιασδήποτε άλλης απαίτησης από τους αδελφούς της. Παρατηρούμε λοιπόν, πως τα άρρενα τέκνα της οικογένειας σπεύδουν να διορθώσουν την αδικία ή και την αμέλεια του πατέρα τους και αποκαθιστούν, με αυτόν τον τρόπο, την τιμή της αδελφής τους, με την παράδοση, εκ των δικών τους περιουσιακών στοιχείων, όσων απαιτούνται για να συμπληρωθεί το έλλειμμα των ταχθέντων προικών.

II. Πώληση προικών

*Εάν ο Άνδρας πουλήση πράγμα οπού το ορίζει η Γυναίκα, αν και πλανηθή η Γυναίκα, και στέρξη, και βουλώση το γράμμα της αγορασίας, δεν βλάπτεται ποσώς η Γυνή από τούτο*¹¹⁵¹. Η μεταβίβαση της κυριότητας συχνά αποτελούσε αναγκαστική επιλογή στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες εντοπίζεται ανάγκη για εξεύρεση χρημάτων. Στις 10 Ιανουαρίου 1748¹¹⁵², στην οικία του ευγενή Φώτιου Λισγαρά, στην περιοχή του Αγίου Βασιλείου και του Αγίου Στεφάνου, ο οικοδεσπότης μαζί με τον Λευτέρη Θανάση απευθύνθηκαν στον συμβολαιογράφο. Ο πρώτος είχε αγοράσει από τον δεύτερο 19 ελαιόδεντρα για το ποσό των 63 ρεαλίων και 7 λιρών. Όμως, επειδή ο Λευτέρης επιθυμεί να λάβει πίσω αυτά τα ελαιόδεντρα γιατί ήταν προίκα¹¹⁵³ για την κόρη του, την Θεοδώρα, παρακάλεσε τον Λισγαρά να του κάνει *ελεημοσύνη* και να δεχθεί να του τα επιστρέψει, επιστρέφοντας ο ίδιος το τίμημα αυτών. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι ο Λισγαράς δέχθηκε αυτόν το διακανονισμό και τονίζει πως είναι διατεθειμένος να συμψηφίσει και να αφαιρέσει από το προαναφερθέν ποσό 12 ρεάλια, τα οποία ήταν η αξία των 6 ξεστών ελαιόλαδο που είχε λάβει από την εκμετάλλευση του οικοπέδου, με αποτέλεσμα να απομένουν 51 ρεάλια και 7 λίρες. Έτσι, ο Λευτέρης δεσμεύεται να καταβάλλει στον Λισγαρά 5 ρεάλια ετησίως, με έναρξη από το μήνα Σεπτέμβριο μέχρι και την αποπληρωμή του ποσού. Ως είθισται, στο ενδεχόμενο παράλειψης καταβολής κάποιας δόσης, θα παύει να ισχύει η ευνοϊκή ρύθμιση και ο Λευτέρης θα είναι υποχρεωμένος να δώσει όλο το εναπομείναν ποσό σε μία δόση. Για την εγγύηση μάλιστα της συμφωνίας ο Λευτέρης δεσμεύεται με τη

¹¹⁵¹ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εζάβιβλος*, σ. 208.

¹¹⁵² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Γ. 49, β. 9 (59), φ. 12ν.

¹¹⁵³ Με τον όρο αυτό εννοείται η παραχώρηση κάποιων αγαθών από τη σύζυγο ή από κάποιον άλλο προς τον σύζυγο για να αντιμετωπίσει τα βάρη του γάμου. Βλ. και ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 1196.

σωματική του ελευθερία καθώς και με όλα του τα αγαθά που έχει θέσει σε υποθήκη, δηλαδή, τον κήπο του, συμπεριλαμβανομένων των οπωροφόρων δέντρων, στην περιοχή των Καναλίων.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί δεν ήταν λίγες οι φορές, κατά τις οποίες η γυναίκα διεκδικούσε την επιστροφή της προίκας της από την κληρονομιά του άνδρα της. Στην προκειμένη, ο θανών σύζυγος είχε πουλήσει τα προικώα μέσω της ανταλλαγής. Στις 4 Σεπτεμβρίου 1789¹¹⁵⁴, εμφανίζεται στο συμβολαιογράφο η *κυράτσα* Αναστασούλα, σύζυγος του θανόντα Τζάνη Σκιαδόπουλου και κόρη του επίσης θανόντα *Παδουβά Κανίτα* και της θανούσας Θεοδωρέλας Σπίνουλα, της οποίας είναι κληρονόμος, επειδή η μητέρα της απεβίωσε χωρίς να έχει συντάξει διαθήκη (*αδιάταχτη*). Η Αναστασούλα λοιπόν, ως *κυβερνήτρια* των ανήλικων τέκνων της, έχει να λάβει από την προίκα της οκτώ ελαιόδεντρα, τα οποία ο σύζυγός της είχε πωλήσει στον Στελάκη Σπίνουλα με ανταλλαγή οκτώ αιγών. Επιπλέον, υπήρχε αξίωση κατά της παραχώρησης εκ μέρους της Θεοδωρέλας προς τον Σπίνουλα μίας ισόγειας οικίας, καθώς και αμπελιών, ελαιοδέντρων και ενός χωραφιού. Προκειμένου δε τα δύο μέρη να επιλύσουν τις διαφορές τους, με τη μεσολάβηση τρίτων, *χριστιανών*, προβαίνουν σε αυτόν το συμβιβασμό, βάσει του οποίου ο Σπίνουλας παραδίδει τα οκτώ ελαιόδεντρα από την προικώα περιουσία της Αναστασούλας, ενώ ο ίδιος υποχρεούται, εκτός από την αποζημίωση που η Αναστασούλα έπρεπε να του καταβάλει για τα οκτώ ζώα, να της καταβάλει ένα χρηματικό ποσό. Τονίζεται δε ότι ο Σπίνουλας δεν θα προβάλει καμία αξίωση για οφειλές της Θεοδωρέλας και του θανόντα αδελφού της Αναστασούλας.

Δύο δικαστικές διαμάχες παύουν να ισχύουν με τον παρακάτω συμβιβασμό. Η μία αφορούσε την έφεση στο Κολλέγιο των 15 και η άλλη την έφεση στο Δικαστήριο της Διοίκησης. Τα συμβαλλόμενα μέρη είναι γυναίκες και μάλιστα και οι δύο χήρες και η μία εξ αυτών αποζημιώνεται εν τέλει για το προικώο που ο σύζυγός της είχε πωλήσει. Στις 4 Σεπτεμβρίου 1789¹¹⁵⁵, στην οικία της κληρονομιάς του *ποτέ ευγενούς signor* Αλεξάντρου *Πετρετίν*, γίνεται αναφορά στις δικαστικές διαμάχες σε *δύο κρίσεις οπού τρέχουν*. Η πρώτη κατ' έφεση στο Κολλέγιο των 15, από τον Πετρετίν και στη συνέχεια από την κληρονόμο του, την *signora* Κρεμεζίνα, χήρα και επικαρπώτρια του Πετρετίν. Από το άλλο μέρος είναι η *κυράτσα* Μιλούλα *Βοντιτζιάνο*, χήρα του θανόντα *κάπο* Βετούρου Μαρτίνου, και ο υιός αυτής Αλέξανδρος Μαρτίνος, από το χωριό των Αντιπερνών. Η δεύτερη δικαστική διαμάχη είναι μεταξύ της Κρεμεζίνας και της Μιλούλας στο Δικαστήριο της Διοίκησης. Τα δύο μέρη τελικώς προβαίνουν

¹¹⁵⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 144, φ. 45ν.

¹¹⁵⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 144, φ. 46ν.

σε συμβιβασμό με τους παρακάτω όρους και η Κρεμεζίνα αναλαμβάνει να ενημερώσει τον πληρεξούσιό της στη Βενετία *signor dotór* Ιζέπο Ταμπάκη να αποσύρει την έφεση του συζύγου της. 1. Η Κρεμεζίνα παραχωρεί πλήρως στην άλλη πλευρά την έγγραφη κατ' αυτών αξίωση κατατεθείσα στη Διοίκηση¹¹⁵⁶, καθώς και το χρέος που η ίδια είχε να λάβει από τον Μαρτίνο¹¹⁵⁷. Η Κρεμεζίνα δηλώνει ότι για την εξόφληση αυτού του χρέους αρκείται μόνον να λάβει τα μισά *σκριτά* (κατεξοχήν χρεόγραφα) από το σχετικό κατάλογο, τον οποίο οι ανωτέρω, μητέρα και υιός, δηλώνουν ότι βρήκαν μετά το θάνατο του Βετούρου, και τον οποίο κατέθεσαν στο Δικαστήριο της Διοίκησης, *σκριτά* που αφορούν και ερειπωμένες οικίες, ιδιοκτησίας του Βετούρου, στο ανωτέρω χωριό. 2. Για να διασφαλιστεί η εγκυρότητα των προαναφερθέντων, τα ανωτέρω *σκριτά* κατατίθενται στο συμβολαιογράφο, ο οποίος τα κατανέμει σε δύο *όμοια* μερίδια όσον αφορά τα αναγραφόμενα σε αυτά ποσά. Σχετικά δε με τα ονόματα των χρεοφειλετών, επιλέχθηκε η διαδικασία της κλήρωσης και στην Κρεμεζίνα έτυχαν δέκα χρεωστικά έγγραφα, διαφόρων ετών από το 1764-1781. Η τελευταία δηλώνει ότι είναι πληρωμένη και *ευχαριστημένη*, ενώ η Μιλούλα και ο υιός της δηλώνουν ότι αναμένουν να *έμπουν* *πάλιν εις την κληρονομίαν* του Βετούρου για τη συνέχεια. 3. Στο πλαίσιο της καλής πίστης και *εις χάριν της συγκαταβάσεως* εκ μέρους της Κρεμεζίνας, καθώς και για να μη συνεχισθεί η δικαστική διαμάχη και τα έξοδα που αυτή συνεπάγεται, η Μιλούλα αποσύρει την ανωτέρω αξίωσή της εναντίον του Πετριτίν, σχετικά με ένα χωράφι, στο χωριό των Αγίων Δούλων, το οποίο ήταν *φόντο* της προίκας της. Η Μιλούλα επικυρώνει, *έθει συμβουλίου*, τη συμβολαιογραφική πράξη μεταβίβασης της κυριότητας αυτού του χωραφιού και για την πληρωμή αυτής της αξίωσης, ενώπιον του συμβολαιογράφου και μαρτύρων, λαμβάνει *χειροδοτώ*ς από την Κρεμεζίνα 34 τάλαρα. 4. Στο πλαίσιο δε της *επιπλέον* επικύρωσης της παραπάνω παραχώρησης και της παύσης της αξίωσης (*εις χάριν της ανωηρημένης ρενούντζιας και τελείαν κατάπαυσιν της πρετέζας*), δηλαδή προκειμένου να διασφαλισθεί περαιτέρω η νεοαποκτηθείσα κυριότητα του χωραφιού, η Κρεμεζίνα θα δύναται να λαμβάνει και την προηγούμενη παραγωγή αυτού του χωραφιού, η οποία, εξαιτίας της δικαστικής διαμάχης, τελούσε υπό καθεστώς δέσμευσης.

Η πράξη μάς προσκομίζει αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία. Κατ' αρχάς, όπως συνηθιζόταν, ο συμβολαιογράφος μεταβαίνει ο ίδιος στην οικία του αποβιώσαντος συζύγου, όπου η χήρα αυτού, ως αυτεξούσια πλέον, αναλαμβάνει να διευθετήσει, με συμβιβασμό, τις μη ολοκληρωθείσες οικονομικές συναλλαγές του συζύγου της, για

¹¹⁵⁶ Στις 23 Οκτωβρίου 1786.

¹¹⁵⁷ Στις 20 Μαρτίου του ίδιου έτους, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Βικέντιου Μαρτίνου.

τις οποίες ο τελευταίος είχε προσφύγει στη δικαιοσύνη, είχε σχηματισθεί σχετική δικογραφία σε πρωτοβάθμιο δικαστήριο, στο Δικαστήριο της Διοίκησης, αλλά και στη συνέχεια σε δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Βενετίας, στο Κολλέγιο των 15. Αν και ο συμβολαιογράφος είναι αρκετά φειδωλός στην παρουσίαση της εν λόγω υπόθεσης, ωστόσο από τα καταγραφέντα από αυτόν στοιχεία, πληροφορούμαστε ότι επρόκειτο για ένα ή και περισσότερα ληξιπρόθεσμα χρεωστικά ομόλογα, τα οποία, επειδή ο δανειστής και ο οφειλέτης έχουν αποβιώσει, αναλαμβάνουν οι χήρες αυτών, ως κληρονόμοι και αυτεξούσιες, να διακανονίσουν. Σημειώνουμε δε εδώ ότι, δυνάμει του ισχύοντος βενετικού οικογενειακού δικαίου¹¹⁵⁸, εάν ο σύζυγος ήταν οφειλέτης, η σύζυγος διατηρούσε το δικαίωμα διασφάλισης της προίκας της, κατεξοχήν μέσω της νομής και της επικαρπίας περιουσιακών στοιχείων του συζύγου. Επιπλέον, όπως τεκμαίρεται από τα ευρεθέντα *σκριτά*, παρατηρούμε ότι ο αποβιώσας οφειλέτης Μαρτίνος είχε συνάψει και δανειστικές συμβάσεις, στις οποίες όμως ήταν ο δανειστής. Τονίζουμε δε την επί σειρά ετών (εδώ καταγεγραμμένων 17 ετών) χρηματοπιστωτική δραστηριότητα του Μαρτίνου κατεξοχήν ως δανειστή. Βεβαίως, επισημαίνουμε ότι εδώ δεν είναι σαφής η έννοια της λέξης *σκριτά*, αφού δεν είναι βέβαιο εάν πρόκειται μόνον για χρεωστικά ομόλογα, αλλά εάν ενδέχεται να αφορά και τίτλους ιδιοκτησίας περιουσιακών στοιχείων είτε του ίδιου του Μαρτίνου, είτε των οφειλετών του. Αξιοσημείωτο, εξάλλου, αποτελεί το γεγονός ότι ο ίδιος ο συμβολαιογράφος, χωρίς δηλαδή την παρέμβαση άλλου προσώπου, ίσως πλέον ειδικού, κατανέμει τα ευρεθέντα *σκριτά* σε δύο *όμοια* μερίδια. Στο πλαίσιο δε της δικαιότερης κατανομής επιλέγεται η πρακτική της κλήρωσης. Τέλος, η εν λόγω συμβιβαστική πράξη συνιστά ακόμη ένα παράδειγμα της ισχύος και του κύρους του θεσμού της προίκας. Διευθετείται δηλαδή η παράνομη πράξη του οφειλέτη Μαρτίνου, ο οποίος είχε προβεί σε μεταβίβαση της κυριότητας αγροκτήματος, το οποίο όμως ήταν προικώο της συζύγου του. Γνωρίζουμε ότι συνηθέστατα, και σε διαχρονικό σχεδόν επίπεδο, ο σύζυγος είχε την επικαρπία των προικώων της συζύγου του, ενώ αυτή είχε την ψιλή κυριότητα και όποια μεταβίβαση κυριότητας προικώων προϋπέθετε την έγγραφη συγκατάθεση της συζύγου. Διαφορετικά αυτή η μεταβίβαση ήταν άκυρη. Στην περίπτωση μας, η μεταβίβαση περιβάλλεται εντέλει τον τύπο της αγοραπωλησίας, με την καταβολή του αντίστοιχου τιμήματος στην κατά νόμο δικαιούχο.

¹¹⁵⁸ MANIN, *Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας* σ. 29.

III. Επιστροφή προικίων, *materna maternis*

Δυνάμει του οικογενειακού δικαίου στη βενετική επικράτεια¹¹⁵⁹, μετά το θάνατο του συζύγου, η προίκα επιστρεφόταν στη σύζυγο και μετά το θάνατο αυτής στα παιδιά της ή στην πατρική οικογένεια, εφόσον δεν υπήρχαν άλλοι κληρονόμοι¹¹⁶⁰. Η επιστροφή λοιπόν της προίκας και μάλιστα στο ακέραιο φαίνεται πως αποτελούσε έναν απαραβίαστο κανόνα¹¹⁶¹. Μάλιστα, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής πως σε περίπτωση που ο σύζυγος είχε εκποιήσει μέρος της προίκας που του είχε δοθεί ήταν υποχρεωμένος να την αντικαταστήσει με δικά του αγαθά, ούτως ώστε αυτή να παραμείνει ακέραιη¹¹⁶². Η προίκα αποτελούσε περιουσία της συζύγου, η οποία είχε την ψιλή κυριότητα αυτής, ενώ ο σύζυγός ήταν αυτός που είχε την επικαρπία και τη δυνατότητα διαχείρισής της¹¹⁶³.

Ωστόσο, η σύζυγος συχνά αναλαμβάνει η ίδια τη διαχείριση των προικίων περιουσιακών της στοιχείων όταν ο σύζυγός της δεν είναι πλέον εν ζωή. Στις 9 Αυγούστου 1730¹¹⁶⁴, στην οικία που κατοικούσε ο *signor* Ανδρούτζος Σαούλης, στην περιοχή του ναού της Υπεραγίας Θεοτόκου Οδηγήτριας και των Αγίων Σαράντα, στην Εβραϊκή, καταγράφεται ότι ο υιός και κληρονόμος του Σαούλη, ο *signor* Ιωάννης ήθελε να παραδώσει στη μητέρα του, *κυράτσα* Στελούλα, όλη την προίκα της η οποία είχε δοθεί στο σύζυγό της εφόσον αυτός απεβίωσε. Τα δύο μέρη εκλέγουν, με το παρόν συνυποσχετικό, για κριτή και εκτιμητή τον *τίμιον signor δοτόρ* Δομένιγο Κίτρακα¹¹⁶⁵, προς τον οποίο δίνουν την εξουσία να μελετήσει τις *ινφορμαντζιόνες* αφενός του *signor* Αντωνίου Κουρίνου, ο οποίος είναι *πρώτος των χρυσικών*, αφετέρου του *μάστρο* Ανδρέα Ραβίτζα, ο οποίος είναι *πρώτος των ραφτάδων*, προκειμένου να αποδοθούν τα προικία βάσει και του αντίστοιχου παλαιότερου

¹¹⁵⁹ MANIN, *Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας*, σ. 30.

¹¹⁶⁰ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 217.

¹¹⁶¹ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 47.

¹¹⁶² ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ-ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 94.

¹¹⁶³ ORLANDO, «Η εικόνα της οικογένειας», σ. 809.

¹¹⁶⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 104, β. 1 (ii), φ. 32r.

¹¹⁶⁵ Ο Δομένικος Κίτρακας αναφέρεται σε κατάλογο ονομάτων κατοίκων της πόλεως και των προαστίων της Κέρκυρας, του έτους 1717, οι οποίοι είχαν δηλώσει τις ποσότητες των κρασιών που ο καθένας είχε παραγάγει, για την επιβολή του φόρου της δέκατης. Ωστόσο, κατά το επόμενο έτος, με έγγραφό του προς το Δόγη, ο γενικός προνοητής της Θάλασσας αναφέρεται στην παρατηρηθείσαν επιφύλαξιν των Κερκυραίων εις την υποβολήν των συνήθων δηλώσεων. Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, «Μία άγνωστος περιπέτεια της Πάργας και ο Κερκυραίος Πέτρος Λάντζας», *Ηπειρωτική Εστία*, τεύχ. 103-104, έτος Θ' (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1960), σσ. 889-896 (895).

εγγράφου¹¹⁶⁶. Πράγματι, βάσει της εκτίμησης ο Ιωάννης παραδίδει στη μητέρα του τα παρακάτω:

α/α	Ποσότητα	Αγαθά	Εκτίμηση (δουκάτα)
1.	4	Λαιμοί μαργαριταρένιοι, 78 καράτια	78
2.	1	Χρυσό κορδόνι, 81 καράτια	32½
3.	2	Χρυσά κορδόνια, 250 καράτια	140
4.	1	Χρυσό δαχτυλίδι, με μία τουρκίνα πέτρα, 21 καράτια	6
5.	1	Ζευγάρι χρυσά σκουλαρίκια φόρνιδα με πέντε σπυριά μαργαριτάρια/έκαστο, 16 καράτια	8
6.	1	Χρυσό δαχτυλίδι αροζέτα φορνίδο, με 13 κρύσταλλα, 57 καράτια	15
7.	1	Χρυσό δαχτυλίδι, με μία τουρκίνα πέτρα, 16 καράτια	4
8.	1	Ζευγάρι αροζέτα χρυσά σκουλαρίκια, με 8 μαργαριτάρια, 15 καράτια	7½
9.	8	4 πιρούνια και 4 κουτάλια ασημένια της βούλας, 10 ουγγιές και 3 κάρτα	47
Σύνολο:			338 δουκάτα

Βάσει λοιπόν του προικοσυμφώνου της, η Στελούλα έχει να λάβει 62 δουκάτα, για τα οποία και για τα κοντάδα της που ήταν 506 δουκάτα, η ίδια ικανοποιείται να λάβει την οικία (ανωγοκάτωγο) που βρίσκεται στην περιοχή της Πόρτα Ρεάλε. Αυτήν την οικία την είχε αποκτήσει ο Ιωάννης και έχει εκτιμηθεί για 665 δουκάτα, από τα οποία, αφαιρώντας τα 500 δουκάτα, υπολείπονται για αποπληρωμή 165 δουκάτα. Από αυτό το ποσό, συμψηφίζει τα 62 δουκάτα από την πληρωμή των παραπάνω τιμαλφών (ασημοχρύσαφων) και περισσεύουν 103 δουκάτα τα οποία θα προστεθούν στην αξία των παρακάτω αγαθών:

¹¹⁶⁶ Στις 4 Ιουλίου 1706.

α/α	Ποσότητα	Αγαθά	Εκτίμηση (δουκάτα)
1.	1	Αμπίτο βέστα και χαλί από τη Δαμασκό, χρώμα τζεργίτο με διάφορα φιόρα, φοδράδα και βέστα από κόκκινο τζεντάλι	70
2.	1	Χαλί από την Δαμασκό, μαύρου χρώματος, χρησιμοποιημένο	20
3.	1	Βέστα απομάντο γατζάντε, χρησιμοποιημένο, φοδράδα από χρώμα καδρέτο με πέρλες	18
4.	1	Βέστα, μαύρου χρώματος, χρησιμοποιημένη	50
5.	1	Πάπλωμα από τζεντάλι, κίτρινου χρώματος, λαβοράδο φοδράδο από καδέτο, χρησιμοποιημένο	15
6.	1	Σορτόντο από πάνω δολάντα, χρώματος τζενερίν, χρησιμοποιημένο με τα κορδόνια του και τα χρυσά του κουμπιά	10
7.	1	Χαλί από πελότο, τζενερίν χρώματος, χρησιμοποιημένο	10
8.	1	Ζευγάρι σεντόνια σκούλινα ¹¹⁶⁷ , άβρεχα φόρνιδο με δεσένια	36
9.	1	Ζευγάρι σεντόνια σκούλινα, ψιλά, άβρεχα φορνίδα με ρεζεντέλα	50
10.	1	Ζευγάρι σεντόνια, σκούλινα άβρεχα, φορνίδα με μέρλο κερκυραϊκό	50
11.	1	Πουκάμισο το κορμί καμπρένιο και τα μανίκια άβρεχο, φόρνιδο ¹¹⁶⁸ με μέρλα ¹¹⁶⁹	6
12.	1	Πουκάμισο σκούλινο, άβρεχο, φόρνιδο με μέρλα	5
	1	Πουκάμισο σκούλινο βρεμένο φόρνιδο όπως το	4

¹¹⁶⁷ Σκούλινο: ο λινός. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Αντώνιος Σπύρης*, σ. 371.

¹¹⁶⁸ Φόρνιδο<fornito: εφοδιασμένο. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Αντώνιος Σπύρης*, σ. 375.

¹¹⁶⁹ Merlo: merletto: δαντέλα. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 412.

		παραπάνω	
13.	1	Εμπόλια άβρεχη, φορνίδα με μέρλα μπαρόν	5
14.	8	Τουβαέλια σκούλινα με κερκυραϊκή βούλα, φόρνιδο με ρεζεντέλα και φραντζέτα	8
15.	1	Αρκάρι δενογέρα, με 4 πάτους, χρησιμοποιημένο	16
16.	1	Σκουφέτα από καμπράν, χρησιμοποιημένη με μαύρη κορδέλα	2
17.	1	Κασέλα δενογέρα ¹¹⁷⁰ , με 2 αρμάρια, χρησιμοποιημένη	10
18.	4	Παλιά στρώματα και ένα μαξιλάρι, όλα μάλλινα	12
Σύνολο:			397+103 = 500 δουκάτα

Για αυτό το ποσό (500 δουκάτα) ο υιός της δεσμεύεται να της δίνει, βάσει της σύμβασης της μίσθωσης, το μίσθωμα που λαμβάνει από την οικία ή το φούρνο που έχει στην πόλη της Κέρκυρας, στην περιοχή των Αγίων Θεοδώρων, το οποίο ανέρχεται στα 50 δουκάτα ετησίως. Ξεκαθαρίζεται μάλιστα πως στην περίπτωση που είτε δεν καταβληθεί το μίσθωμα, είτε τα εν λόγω ακίνητα μείνουν ξενοίκιαστα, ο Ιωάννης θα είναι υποχρεωμένος να καταβάλει στη Στελούλα τα 50 δουκάτα από τα δικά του χρήματα, καθώς και να αναλαμβάνει όλες τις ενδεχόμενες ανακαινίσεις τόσο στην οικία, όσο και στο φούρνο. Επιπλέον, ο Ιωάννης παρέδωσε στη μητέρα του 7 χρυσά *φιόρια φόρνιδα* με μαργαριτάρια και 3 χρυσά δαχτυλίδια με διάφορες πέτρες, τα οποία ήταν δώρα που αυτή είχε λάβει στο γάμο της, αλλά και 4 χρυσά τσεκίνια, 6 *πρετίνες* και 1 κασελοπούλα *δενογέρα*, όλα χρησιμοποιημένα, τα οποία η ίδια είχε λάβει στον αρραβώνα της. Εντύπωση προκαλεί η αναλυτική παρουσίαση και η εκτίμηση αυτών των προς επιστροφή προικίων, αλλά και το ιδιαίτερος αυστηρό χρονοδιάγραμμα που τίθεται από τους κριτές ούτως ώστε να διασφαλιστεί η επιστροφή της προίκας στη Στελούλα. Σε ό,τι αφορά τα προικία, αξίζει να αναφερθεί πως και στην Κέρκυρα αυτά ήταν κυρίως κινητά αγαθά και πως στόχευαν κυρίως στη στοιχειώδη σύσταση του καινούργιου νοικοκυριού¹¹⁷¹.

¹¹⁷⁰ Από ξύλο καρυδιάς: *noghera*. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 442.

¹¹⁷¹ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 53.

Άλλη μία διεκδίκηση επιστροφής προικίων περιουσιακών στοιχείων εκ μέρους της γυναίκας από τα παιδιά της και συγκεκριμένα από την κληρονομία του άνδρα της¹¹⁷² είναι και η ακόλουθη. Στις 22 Αυγούστου 1738¹¹⁷³, στην οικία της *signora* Αντζουλέτας, συζύγου του θανόντα *signor* Στέφανου Βάρθη, στην περιοχή του ναού της Υπαπαντής του Χριστού¹¹⁷⁴, στο ιουδαϊκό όρος¹¹⁷⁵, στα Μουράγια, η Αντζουλέτα ενώπιον του συμβολαιογράφου δήλωσε πως επιθυμεί να λάβει την πληρωμή για την προίκα της που ήταν 7.000 δουκάτα, βάσει του εγγράφου¹¹⁷⁶. Η Αντζουλέτα είχε προσφύγει σε ένδικα μέσα εναντίον της κληρονομίας του συζύγου της, απαιτώντας να λάβει πίσω τα προικία αυτής. Ως γνωστόν, μετά το θάνατο του συζύγου η πλήρης κυριότητα των αγαθών μεταβιβαζόταν στη σύζυγο¹¹⁷⁷. Πράγματι, ο *signor* Μάρκος Βάρθης, υιός και κληρονόμος του Στέφανου, όταν ήταν πλέον στη νόμιμη ηλικία έδωσε την αποπληρωμή και συμβιβάστηκαν με τον παρακάτω τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος παραχώρησε στην Αντζουλέτα την κυριότητα των 2 οικιών (ανώγιο-κατώγιο), εκ των οποίων η μία βρίσκεται στην πόλη της Κέρκυρας, στην περιοχή του Αγίου Αντωνίου και του Άγιου Ανδρέα, στην περιοχή της Σπηλιάς, η οποία είχε στον κήπο της ένα πηγάδι και 8 *πίλες* και η οποία ήταν βεβαρημένη με καταβολή ετήσιου σολιάτικου 10 δουκάτων στην *Σκόλα του Σαντίσιμου* (Scuola di Santissimo Sacramento) και ένα άλλο σπίτι. Οι οικίες εκτιμήθηκαν από τον κτίστη *μάστρο* Αθανάση Γγοσμά προς 4.393 δουκάτα, τιμή στην οποία προστίθενται άλλα 843 δουκάτα, τα οποία αντιστοιχούν στην αξία των αμπελιών, των ελαιοδέντρων και των χωραφιών, τα οποία ο Μάρκος παραχωρεί στην Αντζουλέτα, δηλαδή γενικό σύνολο 5.236 δουκάτα. Επειδή λοιπόν υπολείπονται άλλα 1.764 δουκάτα, ο Μάρκος της παραδίδει και τα παρακάτω κινητά αγαθά που εκτιμήθηκαν από τον *μάστρο* Σπύρο Περούλη και τη *signora* Τζανέτα, σύζυγο του Ανδρέα Γκιμίνη οι οποίοι ήταν εκλεγμένοι από τα παραπάνω μέρη:

¹¹⁷² Βλ. και την περίπτωση συμβιβαστικής ρύθμισης κληρονομικών και προικίων διαφορών, κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Αντώνιος Σπυρής*, αρ. πρ. 200, σ. 142.

¹¹⁷³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ. 239, β. 6, φ. 31r.

¹¹⁷⁴ Για το ναό (*Nostra Donna Papandi*), βλ. ΚΑΡΥΔΗΣ-ΔΗΜΟΥΛΑΣ-ΠΟΥΛΗΣ, *Χώροι Λατρείας*, σ. 80.

¹¹⁷⁵ Έντονες ήταν οι παρεκκλίσεις για τη δημιουργία ξεχωριστής εβραϊκής συνοικίας με την ονομασία «Ιουδαϊκή». Βλ. και ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σ. 110.

¹¹⁷⁶ Στις 27 Μαΐου 1722.

¹¹⁷⁷ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 47.

α/α	Ποσότητα	Αγαθά	Εκτίμηση (δουκάτα)
1.	Ένα	Αντριέ με την σοτόνα κομπάνια δαμάσκο με χρυσά φιοριά, μεσοτρίβο άσπρο, προς 6 δουκάτα/έκαστο	290
2.	Μία	Καρπέτα μεταξωτή τζενερίνα, με ρέκαμο μεσοτρίβι	120
3.	Μία	Καρπέτα μεταξωτή άσπρη και κίτρινη, χρησιμοποιημένη	60
4.	Μία	Καρπέτα μαύρη δαμάσκο, χρησιμοποιημένη	15
5.	Μία	Καρπέτα σκόρτζο νταρμπόρο	15
6.	Ένα	Άμπιτο γούνινο χρησιμοποιημένο, δηλαδή, καρπέτα και σορατόδες κολορ λατέτζο	30
7.	Δύο	Άμπιτα καμπελότο, το ένα τζενέρο και το άλλο βέρδε	50
8.	Δύο	Βέστες δαμάσκο, με διάφορα κολάρα	60
9.	Μία	Σκουλακέτα από μαύρο βελούδο, χρησιμοποιημένη	30
10.	Έξι	Γυναικεία υποκάμισα ¹¹⁷⁸ , καινούρια σκούλινα	15
11.	Έξι	Καμπρένια ¹¹⁷⁹ καινούρια	24
12.	Δώδεκα	Υποκάμισα	24
13.	Είκοσι τρία	Τουβαέλια καινούρια αλλά και χρησιμοποιημένα	24
14.	Τρία	Μεσάλια ουζάδο	15
15.	Δύο	Κουβέρτες, μία μεταξωτή και μία μάλλινη	30
16.	Έξι	Εντεμέλες ¹¹⁸⁰ μεσοτρίβες ινκολόρ	4
17.	Δύο	Εντεμέλες μεταξωτές λατεζίνες με χρυσό	8

¹¹⁷⁸ Υποκάμισο: το εσωτερικό τμήμα της τοπικής ενδυμασίας. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, σ. 247.

¹¹⁷⁹ Αυτό που είναι φτιαγμένο από cambriche, cambrich: είδος λεπτού βαμβακερού υφάσματος. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 106. Από τη γαλλική πόλη Cambrai, όπου υπήρχαν αντίστοιχες βιοτεχνίες από τον δέκατο έκτο αιώνα. Και στην εποχή μας: υποκάμισο από ύφασμα chambray.

¹¹⁸⁰ Εντεμέλα: intimela. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ, «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 100.

		<i>ρεκάμο</i> ¹¹⁸¹	
18.	Έξι	<i>Εμπόλιες φόρνιδες με τα μέρλα τους</i>	30
19.	Έξι	<i>Ζευγάρια σεντόνια μεσοτρίβα</i>	36
20.	Τρία	<i>Ζευγάρια σεντόνια σκούλινα άβρεχα</i>	90
21.	Τέσσερα	<i>Στρώματα χρησιμοποιημένα, γεμάτα με μαλλί</i>	24
22.	Τέσσερα	<i>Κάδρα με τις χρυσές κορνίζες τους, χρησιμοποιημένα</i>	12
23.	Δύο	<i>Καθρέπτες, ένας μικρός και ένας μεγάλος, με τις χρυσές κορνίζες τους</i>	8
24.	Ένα	<i>Τούλι κάρινο χρησιμοποιημένο</i>	6
25.	30 λίτρα	<i>Παλιά χαλκώματα της κουζίνας</i>	24
26.	30 λίτρα	<i>Πέλτρε</i> ¹¹⁸²	30
27.	Ένα	<i>Αρμάρι με τους τέσσερις πάτους του κάρινο, χρησιμοποιημένο και τέσσερεις κασέλες</i>	38
Σύνολο:			1.022¹¹⁸³ δουκάτα

Έτσι λοιπόν, η Αντζουλέτα μένει να λάβει από τον υιό της άλλα 742 δουκάτα, ποσό το οποίο δηλώνεται πως η ίδια θα το λάβει σε κινητά ή ακίνητα αγαθά. Παρατηρούμε ότι ένας εκ των εκτιμητών – κριτών είναι γυναίκα, γεγονός που δεν αποτελούσε συχνό φαινόμενο. Επειδή η Τζανέτα κατέχει τίτλο ευγενείας ενδεχομένως εθεωρείτο ικανή να συμβάλει αποφασιστικά στην εκτίμηση των «γυναικείων» αγαθών. Είναι γνωστό πως υπήρχε ποικιλία σε ό,τι αφορά τα αντικείμενα της προικοδότησης. Βεβαίως, πάντοτε περιλαμβάνονταν τα απαραίτητα αντικείμενα ενός νοικοκυριού, αλλά και αντικείμενα διακοσμητικά, ό,τι είχε σχέση με την ένδυση, γεωργικά προϊόντα, υφάσματα και καθετί άλλο κινητό ή ακίνητο αγαθό¹¹⁸⁴.

¹¹⁸¹ Ρεκαμάδο: το κεντημένο. Βλ. και ΒΛΑΧΟΥ, Πέτρος Αγαπητός, σ. 584.

¹¹⁸² Peltre: peltro (*piatti di stagno*): κασσίτερος. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 487.

¹¹⁸³ Η πρόσθεση δεν είναι ορθή, σύνολο: 1.112 δουκάτα.

¹¹⁸⁴ ΤΣΙΡΠΙΑΝΛΗΣ, Γαμήλιες συμπεριφορές, σ. 226.

Στις περιπτώσεις που η προικισθείσα απεβίωνε χωρίς απογόνους, οριζόταν πως η περιουσία της θα έπρεπε εξ ολοκλήρου να επιστραφεί στους γονείς της, ή σε όποιους από τους φυσικούς της κληρονόμους ήταν διαθέσιμοι. Ο σύζυγος της θανούσας δεν είχε καμία αξίωση σε αυτήν. Κατάσταση η οποία περιγράφεται με τον όρο «το γονικό στο γονικό»¹¹⁸⁵. Στις 11 Ιανουαρίου 1795¹¹⁸⁶, εις το *Μετζάδο του τιμίου αββοκάτου signor* Αναστασίου Ούγγαρου, στη συνοικία της Υπαπαντής του Χριστού, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στην *κρίση* και τη *διαφορά* που έμεινε *ανακεννημένη δια μέρος* της Μιλούλας Δουλδούνα Κουλούρη, με έγγραφο¹¹⁸⁷ στο Δικαστήριο της Διοίκησης, εναντίον της *τόρα ποτέ* Μαρκέτας Τεμπονέρα, κόρης της, καθώς και η *έφεση* που στη συνέχεια ασκήθηκε (η οποία *ακολουθησμένη έμεινε απελάδα*¹¹⁸⁸) εκ μέρους της Μιλούλας στο *Γαληνότατο* Κολλέγιο των Δεκαπέντε, βάσει και των εγγράφων¹¹⁸⁹ που κατατέθηκαν στην υποκαγγελαρία της Διοίκησης. Προκειμένου δε να υπάρξει επίλυση της διαφοράς και να *μένουν τα πάντα ειρηνεμένα, Τρανζάδα, και τελείως καταπαυμένα* μεταξύ της Μιλούλας και του Αλοϊζίου Τεμπονέρα, ως κληρονόμου της Μαρκέτας βάσει της τελευταίας της διαθήκης, τα δύο μέρη συμφωνούν στα εξής. 1. Ο Αλοΐζιος, *δια το τίτολό του* όπως παραπάνω, παύει την ισχύ, *Έθος Συμβουλίου*, της σχετικής συμβολαιογραφικής πράξης¹¹⁹⁰ και της συνέχειας αυτής¹¹⁹¹ και, από την ημέρα σύναψης αυτής της διευθέτησης και στο εξής, όλα τα περιουσιακά στοιχεία που αναφέρονται στα παραπάνω έγγραφα θα επιστραφούν στην Μιλούλα, *με κάθε ατζιόν, και δικαιολόγημα οπού να την ακαρτέριε πριν κάμει τα αυτά χαρτιά*. 2. Επειδή από τον αριθμό των άνωθεν ελαιοδέντρων έχουν πωληθεί τα επτά, τα δύο μέρη συμφώνησαν ότι η Μιλούλα θα δύναται *ελευθέρως* να τα εξαγοράζει από τον αγοραστή με τον καταλληλότερο τρόπο που αυτή θα επιλέξει. 3. *Στάντε την παρούσαν Σύβασιν*, τα δύο μέρη *ριμοβέρονται από πάσα άττο* και μάλιστα η Μιλούλα δεν προβάλλει καμία απαίτηση για αποζημίωση για τα προηγούμενα έσοδα (*φρούτα*). 4. *Εις χάριν του παρόντος*, η Μιλούλα παραιτείται των αξιώσεων που εγείρει η απόφαση¹¹⁹² του Δικαστηρίου της Διοίκησης εναντίον του Αλοΐζιου. 5. *Στάντε την παρούσαν κοινήν Σύβασιν*, ο Αλοΐζιος δεν απαιτεί τίποτε από το *λειψοπροίκι* της Μαρκέτας. Σημειώνεται ότι αυτή η συμβιβαστική πράξη θα

¹¹⁸⁵ Στα λατινικά απαντάται ως «paterna paternis/ materna maternis. Βλ. και Α. ΛΕΝΤΑΚΗΣ, «Paterna paternis- maternal maternis. Ένα κατάλοιπο της συλλογικής ιδιοκτησίας του γένους στο μεταβυζαντινό δίκαιο ή Αναίρεση μιας ερμηνείας του Γ. Μαριδάκη για το κληρονομικό δίκαιο της Μήλου τον ιζ' αιώνα.», *Μηλιακά*, τ. Β' (1985) 285-486 (435).

¹¹⁸⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 13, φ. 18ν.

¹¹⁸⁷ Στις 21 Μαΐου 1792.

¹¹⁸⁸ Στις 3 Οκτωβρίου 1792.

¹¹⁸⁹ Στις 17 Φεβρουαρίου 1793.

¹¹⁹⁰ Στις 26 Μαρτίου 1792, συμβολαιογράφος: Σπυρίδων Πιέρης.

¹¹⁹¹ Στις 10 Απριλίου 1792.

¹¹⁹² Στις 10 Δεκεμβρίου 1792.

προσκομισθεί στο ανωτέρω *προσκυνητό Κολλέγιο* και διευκρινίζεται ότι, επειδή η παραγωγή των ελαιοδέντρων, για τις οποίες εκδόθηκε η απόφαση, ήταν εκ των προτέρων υποθηκευμένη στον *signor* Αυγουστή Μάνεση, εάν η Μιλούλα οχληθεί κατά τον επόμενον *καρπούσιμον* χρόνο, σε αυτόν τον *καρπό* ο Αλοϊζιος υπόσχεται να την αποζημιώσει με αντίστοιχη άλλη ποσότητα, όση ορίσουν οι ειδικοί εκτιμητές.

IV. Διαζύγιο

Στη Βενετία, τις διαφορές που προέκυπταν επί περιουσιακών στοιχείων, σε περιπτώσεις διάλυσης γάμου, ανέλαμβάναν οι *Giudici al Procurator*¹¹⁹³. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το διαζύγιο την εξεταζόμενη εποχή, εφόσον αυτή η διαδικασία δεν ήταν καθόλου συνηθισμένη. Εξάλλου, η λύση του γάμου συντελούνταν συνήθως με το θάνατο του συζύγου και αργότερα με το διαζύγιο¹¹⁹⁴. Βεβαίως, σύμφωνα με έρευνα τα διαζύγια σημείωσαν αυξητική τάση κυρίως από τον 3ο αιώνα π.Χ., ενώ λίγο αργότερα θεσμοθετούνται μέτρα για την προστασία της γυναίκας και συγκεκριμένα για την επιστροφή της προίκας της σε περίπτωση αναίτιου διαζυγίου. Έτσι, ενσωματώθηκε στη γαμήλια συμφωνία η ρήτρα για την επιστροφή της προίκας, την οποία η γυναίκα ήταν σε θέση να την επικαλεστεί και να την διεκδικήσει σε περίπτωση που ο τέως σύζυγός της δεν ήταν διατεθειμένος να την παραδώσει. Θεσπίστηκε λοιπόν η *αγωγή περιουσιακών στοιχείων της συζύγου*, ένα από τα σημαντικότερα ένδικα βοηθήματα του ρωμαϊκού δικαίου, το οποίο συνέβαλε αποφασιστικά στη διαφύλαξη των προικών¹¹⁹⁵. Μάλιστα σε συμβόλαια γάμου των πρώτων ελληνιστικών χρόνων εντοπίζεται η ποινική ρήτρα πως σε περίπτωση διαζυγίου, στο οποίο ευθυνόταν ο σύζυγος ήταν υποχρεωμένος να της επιστρέψει τη δοθείσα προίκα ή το ποσό που αντιστοιχούσε σε αυτήν¹¹⁹⁶.

Ειδικότερα, στην ακόλουθη πράξη στις 6 Μαΐου 1806¹¹⁹⁷, *εις ενέργειαν* του Αστικού Δικαστηρίου, ελήφθη η απόφαση του *Κριτηρίου* του ιδίου έτους, η οποία ορίζει κατάπαυση των διαφορών μεταξύ των συζύγων, της *κυράτσας* Σταματέλας Ρέβη και του *κύριου* Αλοϊτζίου Τεμπονέρα, από το προάστιο του Μαντουκίου. Η Σταματέλα εκλέγει ως κριτή της τον *signor* Μάρκο Μπαζάγια και ο Τεμπονέρας τον ευγενή *signor* *δοτόρ* Αθανάσιο Παραμυθιώτη, οι οποίοι θα αποφανθούν εντός διορίας

¹¹⁹³ ΔΑΛΙΕΤΗ-ΠΛΑΚΩΤΟΣ-ΠΟΥΠΟΥ, *Ιστορία της Βενετίας*, σ. 179.

¹¹⁹⁴ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 101.

¹¹⁹⁵ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σσ. 98-99.

¹¹⁹⁶ ΤΡΩΙΑΝΟΣ - ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Ιστορία Δικαίου*, σ. 63.

¹¹⁹⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π 261, υπ. 32.

15 ημερών. Στη συνέχεια της ίδιας πράξης αναφέρονται οι απαιτήσεις της Σταματέλας, η οποία ζητεί από τον Τεμπονέρα να της καταβάλει τα απαραίτητα για τη διατροφή της, να της επιστρέψει τις αποδείξεις που έλαβε από το ενεχυροδανειστήριο και *κάθε άλλο*, να ξεκαθαριστεί πως η ίδια του είχε δανείσει 22 τάλαρα, καθώς και να τις δώσει όλες τις απαραίτητες εγγυήσεις σχετικά με την πληρωμή συγκεκριμένων σολιάτικων. Επιπρόσθετα, άξιο αναφοράς αποτελεί η απαίτησή της για επιστροφή των προικίων της, απαίτηση η οποία ήταν νόμιμη εφόσον ο θεσμός της προίκας θεωρούνταν ιερός και προστατευόταν από τα εκκλησιαστικά και από τα αστικά δικαστήρια¹¹⁹⁸. Τέλος, η Σταματέλα ζητεί να της πληρώσει τα έξοδα από τις μεταξύ τους διαφορές *τα έξοδα της κρίσεως που υπόφερε η αυτή γυνή δια να τον σύρει εις τούτο το αρμπιτράγιο*. Από την άλλη πλευρά, ο σύζυγος καταθέτει ενώπιον των κριτών πως δεν δέχεται καμία από τις παραπάνω απαιτήσεις της συζύγου του επειδή υποστηρίζει πως δεν αθέτησε τον όρκο που είχε δώσει στον Μητροπολίτη όταν την παντρεύτηκε αλλά και επειδή δεν υπάρχει καμία απόδειξη πως την έδωξε από το σπίτι, καθώς και ότι *τώρα* την καλεί να γυρίσει πίσω και να συζήσει εκ νέου μαζί του. Αξίζει να διευκρινιστεί πως η επιστροφή της προίκας μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμη εφόσον ο ίδιος ο σύζυγος έδωχνε τη σύζυγό του από το σπίτι χωρίς να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αιτιολογία. Τέλος, χωρίς να δηλώνεται η απάντηση της συζύγου, τα δύο μέρη ζητούν την άποψη των κριτών και ενδιαφέρον παρουσιάζει στη συγκεκριμένη περίπτωση η τυπική φράση πως *ότι αποφασίσουν οι κριτές τα μέρη θα το τηρήσουν*.

Οι κριτές αποφασίζουν την επιστροφή του συνόλου των προικίων στη σύζυγο, παρά το γεγονός ότι εκείνη αποφασίζει να εγκαταλείψει τη συζυγική στέγη. Πιο συγκεκριμένα, στις 9/21 Ιουνίου 1810¹¹⁹⁹, ενώπιον του συμβολαιογράφου, οι *κύριοι Μαγγιόρ* Βασίλειος Πρίφτης και ο Νικόλαος Δρακότος, κριτές εκλεγμένοι από την *κυρία Δομένιγα* Βλάχου και τον σύζυγό της τον *κύριο* Ιωάννη Μωραΐτη ο οποίος μάλιστα χαρακτηρίζεται ως ο *ξεχωρισμένος*. Η Δομένιγα λοιπόν αναφέρει πως επειδή επιθυμεί να *φυλάξει την ησυχία της και να αποφύγει τη σύγχυση*, γι' αυτό αποφάσισε να φύγει από το σπίτι του Μωραΐτη, που ήταν *απαρατημένη* από το 1802, και να απευθυνθεί στο Εκκλησιαστικό *Κριτήριο*¹²⁰⁰ του πανιερότατου κυρίου

¹¹⁹⁸ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 47.

¹¹⁹⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Σ 73, β. 1, φ. 126r.

¹²⁰⁰ Το Εκκλησιαστικό Δικαστήριο αρχικά είχε δικαιοδοσία μόνο σε υποθέσεις που αφορούσαν τους κληρικούς, σταδιακά όμως επεκτάθηκε και σε θέματα ιδιωτικού δικαίου όπως η διαφοράς εντός του γάμου, η λύση του γάμου, η εγκατάλειψη της συζυγικής στέγης και η διατροφή. ΚΑΠΑΔΟΧΟΣ, *Η απονομή της δικαιοσύνης*, σ. 67.

Μητροπολίτου, με ιδιόχειρη γραφή της, στις 21 Ιουνίου του ίδιου έτους, και να καταθέσει την εναντίωσή της στο *Κριτήριο Τζιβίλ* στις 18 Ιουλίου. Αξίζει να σημειωθεί πως αυτήν την εποχή στην Κέρκυρα σε περιπτώσεις που δεν υπήρχε συγκεκριμένος νόμος οι ορθόδοξοι ιεράρχες δίκαζαν με βάση το «φυσικό» Δίκαιο, δηλαδή με βάση ό,τι φαινόταν σε αυτούς ορθότερο¹²⁰¹. Η Δομένιγα απαιτεί διατροφή (για την *ζωοτροφήν της*) 10 λίρες ημερησίως, τονίζοντας πως ζητεί αυτό το ποσό επειδή εκείνος έχει και εκμεταλλεύεται την προίκα της. Βεβαίως, για δική της διασφάλιση, η ίδια δέχεται για αρχή εκείνος να δεσμευτεί εγγράφως πως θα της δίνει προσωρινά 3 λίρες για τη διατροφή της, έως ότου ολοκληρωθεί η εξέταση της υπόθεσής της, δεδομένου ότι εκείνη έλαβε, με *αναστεναγμούς*, αυτό το ποσό μέχρι τις 29 Σεπτεμβρίου 1809, αλλά από τότε δεν έχει λάβει τίποτα. Οι κριτές μελέτησαν τις καταθέσεις των μερών και αποφάνθηκαν πως ο Μωραΐτης θα πρέπει να καταβάλει αναδρομικά στη σύζυγό του το ποσό για τη διατροφή της από τις 29 Σεπτεμβρίου 1809 μέχρι και την ημέρα σύναψης αυτής της συμβολαιογραφικής πράξης, δηλαδή 150 φράγκα και 24 τάλαρα. Ακόμη, οι κριτές αποφασίζουν ότι, σε διορία μόλις 3 ημερών, ο Μωραΐτης υποχρεούται να της επιστρέψει όλη την προίκα που είχε λάβει από την ίδια, όπως περιγράφεται στο προικοσύμφωνό της¹²⁰². Επιπλέον, οι ίδιοι ορίζουν πως η Δομένιγα θα λάβει και όσα πράγματα περιέχονται στο έγγραφο που η γυναίκα κατέθεσε εναντίον του και για το οποίο ο ίδιος δεν έφερε καμία αντίρρηση, ενώ αντιθέτως δήλωσε πως είναι διατεθειμένος να της καταβάλει όσα ζητήσει. Διευκρινίζεται μάλιστα πως στην περίπτωση που ο Μωραΐτης δεν είναι σε θέση να επιστρέψει ολόκληρη την προίκα της, τότε είναι υποχρεωμένος να της καταβάλει το ποσό των 2 φράγκων ημερησίως ως διατροφή μέχρι και την ολοκληρωτική επιστροφή της προίκας.

Όπως έγινε αντιληπτό, η προίκα αποτελούσε έναν από τους πιο βασικούς θεσμούς διασφάλισης και διαχείρισης της οικογενειακής περιουσίας. Ανεξάρτητα από το είδος των προικίων και την ποσότητα αυτών, δεν είναι λίγες οι φορές, κατά τις οποίες προέκυπταν ζητήματα τα οποία απαιτούσαν διαιτητική επίλυση. Μία από τις πιο κοινές αιτίες οι οποίες οδηγούσαν σε διαμάχη μεταξύ των μελών της οικογένειας ήταν η καθυστερημένη παράδοση του συνόλου των προικίων. Έτσι, καταγράφονται περιπτώσεις που ο γαμπρός διεκδικεί την προίκα που του αναλογεί από τον πεθερό του εφόσον αυτός βρίσκεται εν ζωή, ή από οποιονδήποτε άλλο εκπρόσωπο της οικογένειας, όπως ο αδελφός ή η μητέρα της συζύγου του. Έτσι, ενδιαφέρον

¹²⁰¹ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 21.

¹²⁰² Στις 7 Νοεμβρίου 1797.

παρουσιάζουν οι συμβολαιογραφικές πράξεις, στις οποίες ο σύζυγος λαμβάνει εν τέλει την προικώα περιουσία ύστερα από μεγάλο χρονικό διάστημα, ακόμα και μετά από 20 έτη, ενώ έχει καταγραφεί και διεκδίκηση προικώων από τους κληρονόμους, μετά από 53 χρόνια. Επιπροσθέτως, αξίζει να διευκρινισθεί πως συχνά, εξαιτίας της υπερημερίας της παράδοσης της προίκας, αναγκαζόταν ο αδελφός να αποδώσει ένα μέρος αυτής και μάλιστα με όποιον τρόπο μπορούσε, ακόμα και σε κεφάλαιο ή σε ρουχισμό. Κάποιες φορές δε ο αδελφός κατέφευγε στην εκποίηση των περιουσιακών του στοιχείων για να είναι σε θέση να καταβάλει την οφειλόμενη προίκα, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση παράδοσης των προικώων στον σύζυγο με πλαστογραφημένα έγγραφα.

Ένα άλλο θέμα το οποίο συχνά οδηγούσε σε διαμάχες δεν είναι άλλο από το ζήτημα της λειψοπροικίας. Συγκεκριμένα, πλήθος περιπτώσεων έχουν καταγραφεί όπου οι αντίδικοι απευθύνθηκαν στη διαιτησία εξαιτίας του ότι ο πατέρας ή ο αδελφός όχι μόνον δεν ολοκλήρωσαν την υποχρέωσή τους για την παράδοση της προίκας, αλλά και εκποίησαν τα αγαθά που προορίζονταν γι' αυτήν. Η επίλυση τέτοιων περιπτώσεων περιελάμβανε συνήθως ακύρωση της επένδυσης των αγαθών εκ μέρους του πατέρα ή του αδελφού, οι οποίοι, με τη σειρά τους, μεριμνούσαν να διευθετήσουν με τέτοιο τρόπο τη διαφορά ώστε να υπάρξει συμβιβασμός. Άλλες φορές η ολοκλήρωση της παράδοσης της προίκας πραγματοποιείται με τη μεταβίβαση κυριότητας ακινήτων ίσης αξίας. Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται και η σπουδαιότητα του έργου των διαιτητών, οι οποίοι είχαν επωμιστεί και το ρόλο των εκτιμητών.

Όπως έχει λεχθεί, η σύζυγος ήταν ουσιαστικά εκείνη που κατείχε την κυριότητα των προικώων της αγαθών. Ασφαλώς, ο σύζυγος είχε την επικαρπία και τη διαχείριση αυτών. Έτσι, διαιτητική απόφαση καταγράφεται όταν ο σύζυγος αποφάσισε και πούλησε τα αγαθά που του είχαν δοθεί ως προίκα, με αποτέλεσμα να είναι υποχρεωμένος να αποζημιώσει τη σύζυγό του. Μία άλλη συμβολαιογραφική πράξη που προκαλεί εντύπωση είναι αυτή που αναφέρεται στη μεταβίβαση της καθολικής διαχείρισης των προικώων στη σύζυγο, επιλογή η οποία έρχεται να δώσει τέλος στις διαφορές που είχαν καταγραφεί μεταξύ των δύο συζύγων.

Αξία αναφοράς, σε αυτό το σημείο, η προσπάθεια των γυναικών να διεκδικήσουν τα προικώα τους και μετά το θάνατο των συζύγων τους. Απευθύνονταν στους κριτές για να μεριμνήσουν, ούτως ώστε να επιστραφούν αυτά σε αυτές από τους άλλους κληρονόμους. Μάλιστα εντύπωση προκαλεί πως κάποιες φορές δεν διστάζουν να ακολουθήσουν και την οδό της δικαστικής δίωξης για να επανακτήσουν

τα αγαθά που τους ανήκουν. Εξάλλου, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής πως στις περιπτώσεις που η γυναίκα έφευγε από τη ζωή χωρίς να έχει απογόνους, η προικώα περιουσία επέστρεφε στην οικογένειά της, στους γονείς της ή στους πιο κοντινούς κληρονόμους.

Τέλος, αν και λιγότερο συχνά καταγράφονταν διαζύγια, κατά την υπό εξέταση εποχή, η εντοπισθείσα συμβολαιογραφική πράξη παρουσιάζει ενδιαφέρον. Μάλιστα, φαίνεται πως οι κριτές είχαν αφενός γνώση της βενετικής νομοθεσίας, αφετέρου των καταθέσεων των μερών, όταν κατόπιν ενδελεχούς μελέτης αποφαινόμενοι πως πρέπει να επιστραφεί εξ ολοκλήρου η περιουσία που είχε δοθεί ως προίκα στη σύζυγο, παρά το γεγονός ότι εκείνη εγκατέλειψε εν τέλει τη συζυγική τους κατοικία. Οι κριτές, με αυξημένο το αίσθημα του δικαίου και γνωρίζοντας τους γραπτούς και άγραφους νόμους, κατέβαλαν προσπάθεια για τη δικαιότερη επίλυση της διαφοράς και αυτό γίνεται ευδιάκριτο και στην περίπτωση της αποκατάστασης της τιμής της κόρης, μέσω της μεταβίβασης της κυριότητας περιουσιακών στοιχείων του θύτη.

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

Μία από τις γνωστές μονομερείς (*negotia unilateralia*) δικαιοπραξίες η οποία εντάσσεται στις διατάξεις τελευταίας βουλήσεως είναι οι διαθήκες¹²⁰³. Η βενετική διοίκηση μερίμνησε ιδιαιτέρως σε ό,τι αφορά τη σύνταξη των διαθηκών¹²⁰⁴, ενώ επί βρετανικής προστασίας¹²⁰⁵, θεσπίσθηκε ειδικός νόμος για τους όρους και τις προϋποθέσεις σύνταξης και δημοσίευσης των διαθηκών. Η διαθήκη διαφοροποιείται από τις άλλες κατηγορίες δικαιοπραξιών εφόσον όταν αυτή πρέπει να εκτελεστεί, ο διαθέτης¹²⁰⁶ δεν βρίσκεται πλέον στη ζωή, επομένως δεν δύναται να δηλώσει εκ νέου τη βούλησή του, να διευκρινίσει όρους και αιρέσεις της διαθήκης ή να καταγγείλει μεταγενέστερες έκνομες προσθήκες. Γι' αυτό, ο ρόλος του συμβολαιογράφου αναδεικνύεται μείζονος σημασίας εφόσον είναι αυτός που θα μεριμνήσει να τηρηθούν οι νόμιμες διαδικασίες¹²⁰⁷, όπως η πραγματική καταχώρηση της ημερομηνίας της σύνταξης της διαθήκης, η ξεκάθαρη διατύπωση των όρων αυτής αλλά και η καταγραφή των μαρτύρων¹²⁰⁸.

Μέσω των διαθηκών λοιπόν αναδεικνύονται ενοχικές σχέσεις, κοινωνικά στερεότυπα καθώς και οι γενικότερες οικονομικές δραστηριότητες των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Ένα από τα θέματα που προκύπτουν σε τέτοιου είδους συμβάσεις αποτελεί η διασφάλιση των συμφερόντων των μερών, ειδικά όταν αυτά είναι ανήλικα. Γι' αυτό το λόγο, το 1578, προς αποφυγή παραβατικών συμπεριφορών

¹²⁰³ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 512.

¹²⁰⁴ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σ. 170.

¹²⁰⁵ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους*, τ. Β', σ. 22.

¹²⁰⁶ Σχεδόν διαχρονικά, ο διαθέτης έπρεπε να ήταν γνωστός του συμβολαιογράφου και οι μάρτυρες ήταν υποχρεωμένοι να δηλώνουν ότι τον γνωρίζουν, σύμφωνα με τα Άρθρα 1725-1737. ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ.

¹²⁰⁷ Όταν συντάσσεται η διαθήκη, δεν επιτρέπεται η παρουσία άλλων προσώπων, παρά μόνον του συμβολαιογράφου, του διαθέτη και των απαραίτητων μαρτύρων. Με βάση το Άρθρο 1733 παρ. 2, η διαθήκη θα πρέπει να υπογράφεται μόνον από τους προαναφερθέντες. ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ.

¹²⁰⁸ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου», σ. 172.

σε υποθέσεις κληρονομίας, το Μείζον Συμβούλιο θέσπισε την υποχρέωση των δικαστών/κριτών να καταθέτουν ένορκο έγγραφο στον τακτικό δικαστή για την επικύρωση των αποφάσεών τους, ελλείψει του οποίου αναιρείτο η αρχή του αμετάκλητου¹²⁰⁹. Μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί πως σε περιπτώσεις δανειστικών συμβάσεων ο θάνατος του πιστωτή σε καμία περίπτωση δεν σήμαινε και ακύρωση των ενοχικών σχέσεων που αυτός είχε δημιουργήσει, εξάλλου, οι περισσότερες από τις παρακάτω συμβάσεις περιγράφουν τις προσπάθειες των κληρονόμων¹²¹⁰ ούτως ώστε να λυθούν, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, οι όποιες διαφορές είχαν προκύψει¹²¹¹.

I. Ενδοοικογενειακές διαφορές

1. Αμφισβήτηση εγκυρότητας διαθήκης

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, μία από τις βασικές μέριμνες, σε διαχρονικό επίπεδο, της εκάστοτε κρατικής εξουσίας και των κρατικών λειτουργών που ήταν αρμόδιοι για την έννομη άσκηση του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος, αφορούσε την τήρηση της καταχώρησης των διαθηκών στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα βάσει της ημεροχρονολογίας¹²¹² της σύνταξης της δημόσιας διαθήκης εκ μέρους του συμβολαιογράφου ή της ημεροχρονολογίας επίδοσης αυτής στο συμβολαιογράφο για τη μυστική και την ιδιόγραφη διαθήκη. Σε κάθε περίπτωση, βασική προϋπόθεση της εγκυρότητας της διαθήκης ήταν σε αυτήν να δηλώνεται πράγματι η τελευταία βούληση του διαθέτη. Η ακόλουθη πράξη αφορά την αμφισβήτηση της εγκυρότητας της διαθήκης που άφησε ο Γάσπαρος Ρόης. Στις 11 Φεβρουαρίου 1797¹²¹³, ο συμβολαιογράφος καταγράφει την αντιδικία μεταξύ του Σπύρου και του Γιώργου Ρόη, θείου και ανιψιού αντίστοιχα, από το χωριό Καλαφατιώνες, εξαιτίας της διαθήκης¹²¹⁴ του Γάσπαρου, στην οποία άφησε κληρονόμο μόνον τον ανιψιό του Γιώργο. Με τη μεσολάβηση λοιπόν *κοινών φίλων*, χωρίς ωστόσο, και εδώ, να

¹²⁰⁹ PANCIERA, «Il compromesso arbitrale», σ. 395.

¹²¹⁰ Βλ. και ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, σ. 365.

¹²¹¹ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία και Εισηγήσεις*, σ. 1095.

¹²¹² Και στο σύγχρονο Αστικό Κώδικα, στο άρθρο 1732, προβλέπεται ότι: *Για τη διαθήκη συντάσσεται πράξη, που πρέπει να περιέχει: 1. την ημέρα, το μήνα, το έτος και τον τόπο της σύνταξής της 2. τον προσδιορισμό του διαθέτη, ώστε να μη γεννιέται αμφιβολία για την ταυτότητά του 3. το όνομα και επώνυμο του συμβολαιογράφου και των λοιπών προσώπων που συμπράττουν καθώς επίσης, χωρίς όμως ποινή ακυρότητας, την έδρα του συμβολαιογράφου και το επάγγελμα και την κατοικία των λοιπών προσώπων που συμπράττουν 4. τη δήλωση της τελευταίας βούλησης του διαθέτη.*

¹²¹³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 7 (197), φ. 34v.

¹²¹⁴ Στις 2 Μαΐου 1796.

αναφέρονται τα ονόματα αυτών, τα δύο μέρη προβαίνουν σε συμβιβασμό. Ο Σπύρος δηλώνει ότι θεωρεί έγκυρη την άνωθεν διαθήκη του Γάσπαρου και όχι εκείνη που είχε συντάξει στις 18 Ιανουαρίου 1791. Από την άλλη πλευρά, ενδιαφέρον παρουσιάζει πως ο Γιώργος δηλώνει την αγάπη του προς τον θείο του και αφήνει σε αυτόν και τους κληρονόμους αυτού αμπέλια, έκτασης 2 μίζουρίων, που ήταν στην κυριότητα του Γάσπαρου. Επιπλέον, παραχωρεί όλες τις καστανιές μαζί με το φορολογικό τους βάρος, που βρίσκονται στην ίδια με τα αμπέλια περιοχή. Τέλος, επειδή, βάσει της κληρονομιάς, ο Γιώργος πρέπει να καταβάλει στον Σπύρο 49 δουκάτα ως αποπληρωμή για τα αγαθά που έλαβε από το μερίδιό του από τη μοιρασιά¹²¹⁵, κατά τη σύναψη αυτού του συμβιβασμού, καταβάλλει σε αυτόν τα 25 δουκάτα, ενώ για τα υπόλοιπα υπόσχεται ότι θα του τα δώσει τον επόμενο Μάιο.

2. *Fraternitas*

Τα Statuta Veneta προέβλεπαν και την επίλυση διαφορών κληρονομιαίων ακίνητων περιουσιακών στοιχείων μεταξύ αδελφών¹²¹⁶. Ωστόσο, ένας παράγοντας που οδηγούσε σε διαμάχη αναφορικά με τη διαχείριση της κληρονομιάς μεταξύ των αδελφών ήταν η τάση του πρωτότοκου να εκμεταλλεύεται την κοινή περιουσία. Στην ακόλουθη περίπτωση, αυτό φαίνεται να συμβαίνει εκ μέρους του μεγαλύτερου αδελφού ο οποίος διαχειριζόταν την περιουσία μέχρι να ενηλικιωθούν τα ανήλικα αδέλφια του. Στις 2 Ιουλίου 1802¹²¹⁷, παρουσιάστηκαν στο συμβολαιογραφείο για να λύσουν τις μεταξύ τους διαμάχες ο κύριος Άντζελος Κυριάκης, υποδηματοποιός¹²¹⁸, και από το άλλο μέρος τα αδέλφια του, Αυγουστίνος και Στάμος, όλοι από το προάστιο του Μαντουκίου. Η διαμάχη αφορούσε τη διαχείριση της κληρονομιάς του πατέρα τους Γεωργίου, για την επίλυση της οποίας, με το παρόν αρμπιτράριο, εκλέγουν κριτές¹²¹⁹, ο μεν Άντζολος, τον ευγενή δοτόρ Νικόλαο Μαρκούρη και τα άλλα δύο αδέλφια, τον ευγενή *signor* κόντε Ιωάννη Τριβόλη. Στους κριτές παρέχουν *εξουσίαν και κυριότητα*, σε χρονικό διάστημα οκτώ ημερών, να αποφανθούν. Πράγματι, στις 5 Αυγούστου 1802, τα δύο μέρη παρουσιάζονται στο συμβολαιογραφείο για να ενημερώσουν τους κριτές για την υπόθεση. Βάσει της κατάθεσης του Αντζουλή, ο ίδιος είναι *κρεδιτόρος* από τα δύο του αδέλφια, από την

¹²¹⁵ Στις 2 Ιουλίου 1766.

¹²¹⁶ TRIVISANUS, *Index omnium materiarum*, σ. 249.

¹²¹⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π. 38, β. 4 (49), φ. 39r.

¹²¹⁸ Για τους υποδηματοποιούς, κατά την προηγούμενη της υπό εξέταση περιόδου, βλ. KARLAFTI-MOURATIDI, *Les formes de travail*, σ. 291.

¹²¹⁹ Για συνυποσχετικό για κληρονομία, κατά το πρώτο ήμισυ του 18ου αιώνα, ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Συγγράμματα Βερβιτιζιώτης*, αρ. πρ. 9, σ. 10.

άλλη πλευρά όμως ο Αυγουστής και ο Στάμος απαιτούν να μοιραστούν όλα τα αγαθά (κινητά και ακίνητα) που έλαβαν ως κληρονομία από τον πατέρα τους. Όπως οι ίδιοι δηλώνουν, μέχρι τότε επειδή ο Αντζουλής ήταν ο πρώτος υιός και ήταν σε *ηλικίαν νόμιμον*, κατείχε αυτός όλα τα αγαθά και υποστηρίζουν πως αυτός είχε κανονίσει με τη μητέρα τους ότι θα τα διαχειριστούν οι ίδιοι μόνο όταν γίνουν ενήλικες. Όταν αυτό γνωστοποιείται, τα μέρη αποσύρονται από κάθε διαμάχη και συμβιβάζονται στα παρακάτω. Ο Αντζουλής απαλλάσσει τον Αυγουστή από την καταβολή κάθε είδους χρέους σε χρηματικά ποσά, με τα οποία τον είχε βοηθήσει (*σοκορέρει*) για την ασθένειά του, *λαβωματίαν, στους γιατρούς, ιατρικά*, ενδυμασίες και σε ό,τι άλλο αυτός χρειαζόταν. Ο Αυγουστής, με τη σειρά του, παραιτείται οιασδήποτε απαίτησης σχετικά με την κατανομή των υπόλοιπων περιουσιακών στοιχείων του πατέρα τους (*απομοιρασιάν*) και τη διαχείριση των εισοδημάτων των ακίνητων αγαθών της μητέρας τους, επειδή, όπως ο ίδιος δηλώνει, είναι ευχαριστημένος με όσα είχε λάβει από τον αδελφό του. Μάλιστα, ο Αντζουλής, ενώπιον του συμβολαιογράφου και των μαρτύρων, του καταβάλλει 10 ασημένια βενετικά τάλαρα και αυτός τα *ετράβηξε και τα έλαβεν εις χείρας του*. Επιπλέον, ο Αντζουλής παραχωρεί στα δύο του αδέλφια την *κυριότητα* του μεριδίου του από την πατρική τους οικία που βρίσκεται στο προάστιο του Μαντουκίου, για να το αξιοποιήσουν όπως αυτοί επιθυμούν. Ακόμη, ο Αντζούλης έδωσε στον Στάμο 20 τάλαρα, ποσό το οποίο, συνολικά με άλλα χρηματικά ποσά που του είχε δώσει κατά το προηγούμενο έτος, καθώς και με το μερίδιο του από την πατρική τους οικία, ικανοποιούν τον Στάμο, ο οποίος δηλώνει και αυτός πως παραιτείται οιασδήποτε απαίτησης. Επιπλέον, τα αδέλφια δέχονται την ανταλλαγή και την πώληση του ισόγειου της δεύτερης πατρικής τους οικίας, που πλέον είναι ένα τριώροφο σπίτι το οποίο που βρίσκεται στην περιοχή της Πλακάδας του Αγίου Σπυρίδωνα, την οποία είχε πραγματοποιήσει ο Αντζουλής διότι, όπως αναφέρουν, γνωρίζουν πως, με αυτόν τον τρόπο, ο Αντζουλής κατόρθωσε να εξοφλήσει τα χρέη που άφησε ο πατέρας τους.

3. Αίρεση χηρείας

Η ύπαρξη διαλυτικών αιρέσεων εντοπίζεται σε διαθήκες και κατά την υπό εξέταση περίοδο, στο πλαίσιο διασφάλισης της βούλησης του διαθέτη, ο οποίος επιθυμούσε, με αυτόν τον τρόπο, να αποκλείσει επιγενόμενες συμπεριφορές και επιλογές. Η απόδοση περιουσιακών στοιχείων είναι δηλωτική της μέριμνας του συζύγου για τη σύζυγό του όταν αυτός θα έχει φύγει από τη ζωή¹²²⁰, όμως με τους δικούς του όρους

¹²²⁰ Βλ. και ΖΑΡΙΔΗ-ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 155.

και προϋποθέσεις. Σε τέτοιου είδους συμβάσεις καταγράφονται τα αγαθά που κληροδοτούνται στη σύζυγο, με κύριο μέλημα την εξασφάλιση της διαβίωσής της (ζωοτροφήν¹²²¹) μέσω της εκμετάλλευσής τους. Της παραχωρείται δηλαδή το *γεροντομοίρι*: κινητά ή και ακίνητα αγαθά για την κάλυψη των αναγκών της. Ασφαλώς, τέτοιου είδους ισόβιες επικαρπίες έπαυαν να ισχύουν με το θάνατο του γονέα, οπότε τα τέκνα αποκτούσαν την πλήρη και καθολική κυριότητα των αγαθών¹²²². Στην εν λόγω διαθήκη δηλώνεται η επιθυμία διασφάλισης της συζύγου, με βασικότερο όρο ότι αυτή δεν θα συνάψει δεύτερο γάμο¹²²³. Η διατήρηση της επικαρπίας των αγαθών του εκλιπόντος συζύγου είχε ως βασική προϋπόθεση η σύζυγος να παραμένει στην κατάσταση της χηρείας¹²²⁴. Είναι γνωστό πως στην περίπτωση που η χήρα αποφάσιζε να ξαναπαντρευτεί¹²²⁵, τότε δικαιωματικά, *de jure*, μπορούσε να λάβει μόνον όσα περιουσιακά στοιχεία είχε δώσει ως προίκα και ενδεχομένως κάποιο «δώρο» που να είχε αφήσει ο σύζυγός της στη διαθήκη του¹²²⁶. Στις 6 Αυγούστου 1784¹²²⁷, στην οικία του *signor* Φωτίου Λισγαρά, στην περιοχή του ναού του Αγίου Βασιλείου και του Αγίου Στεφάνου, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στην αντιδικία εις το *Φόρον του Εκλαμπρότατου Ρεγγιμέντου* μεταξύ των Πιέρου Χαραλάμπη, Γιάννη Φραντζέσκου, Θεωρή και Σταμάτη Μάνεση, από τη μία πλευρά, εναντίον της *κυράτσας* Αναστασούλας Παπαδοπούλου, συζύγου του θανόντα Αλέξανδρου Μάνεση, αποκαλούμενου Σπυρούλη Μπαρμπάτη, ο οποίος ήταν πατέρας των δύο παραπάνω αδελφών. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί πως δεν καταγράφεται πουθενά εάν η Αναστασούλα είναι μητέρα των δύο αδελφών. Οι διαμάχες αφορούσαν την άρνηση των αδελφών Μάνεση για την εφαρμογή των προνομίων που παραχωρούσε στην Αναστασούλα η διαθήκη του πατέρα τους. Αυτά τα προνόμια έμειναν *αναιρημένα*. Αυτά τα προνόμια έμειναν *αναιρημένα* και η παρούσα διαμάχη πηγαίνει πλέον αποταθεί στο *Κολλέγιο εξοχότατο των 15*, με σκοπό την ολοκλήρωσή (ηλίωσιν) της απόφασης στο *Φόρο Πρετόριο* στις 12 Απριλίου του προηγούμενου έτους. Μετά τη συμβολή *Χριστιανών* και φίλων που μεσολάβησαν, τα δύο μέρη προέβησαν στον ακόλουθο συμβιβασμό. Εφόσον η Αναστασούλα επιθυμεί να συνεχίσει να ζει ως η χήρα του Μάνεση, συμφωνεί με τα παιδιά του να συνεχίσει

¹²²¹ Ζωοτροφήν: έξοδα που αφορούν τη διαβίωση ενός ατόμου, βλ. και ΚΑΛΠΟΥΡΤΖΗ, *Συγγενικές σχέσεις*, σ. 165.

¹²²² ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Γαμήλιες συμπεριφορές*, σ. 437.

¹²²³ Η μητέρα ασκούσε την επιτροπεία εφόσον δεν είχε συνάψει δεύτερο γάμο. βλ. και ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Η νομολογία του Κριτηρίου*, σ. 227.

¹²²⁴ βλ. και ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ-ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Ο Κώδικας Vaticanus*, σ. 92.

¹²²⁵ Και στο σύγχρονο δίκαιο υπάρχει το άρθρο 1795 του Αστικού Κώδικα που αφορά το Κληρονομικό Δίκαιο, όπου αναφέρεται ότι είναι *ισχυρή η αίρεση της χηρείας σε διάταξη του ενός συζύγου υπέρ του άλλου*.

¹²²⁶ ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Γυναίκες και γάμος*, σ. 48.

¹²²⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 99 (9), φ. 14r.

να κατοικεί στη μεγαλύτερη από τις τρεις οικίες που είχε ο θανών και να κατέχει και την περγουλιά που βρίσκεται εκεί, με την διευκρίνιση ότι, όταν αυτό το δέντρο θα απλωθεί, θα είναι στην κυριότητα των αδελφών Μάνεση. Η Αναστασούλα δηλώνει ότι αναγνωρίζει ότι οι άλλες δύο οικίες ανήκουν στα αδέλφια Μάνεση, με χρέος αυτών να κτίσουν την εσωτερική πόρτα του διαχωριστικού τοίχου (*πύργου κονσοτίβου*), η οποία θα χωρίζει τις δύο οικίες από αυτήν της Αναστασούλας, στην οποία μάλιστα οι αδελφοί δεσμεύονται ότι θα της φτιάξουν και μία κουζινούλα για να *σερβέρεται*. Επιπλέον, τονίζεται ότι, εάν η Αναστασούλα θελήσει να παντρευτεί, θα παύσει η ισχύς κάθε ευνοϊκής ρύθμισης και η οικία της και η περγουλιά θα τίθενται υπό την εξουσία των αδελφών Μάνεση. Σχετικά με τα έξοδα διατροφής της Αναστασούλας, οι αδελφοί Μάνεση υπόσχονται να της καταβάλλουν 60 λίρες μηνιαίως, με έναρξη την πρώτη του επόμενου μήνα μέχρι και το τέλος της ζωής της. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την επιθυμία του συζύγου της, εάν η Αναστασούλα, κατά τα επόμενα δύο έτη, αποφασίσει να παντρευτεί, οι αδελφοί Μάνεση υπόσχονται να τις δώσουν 50 τσεκίνια για την αποπληρωμή του ποσού που αναφέρεται στη διατροφή της, αλλά και άλλα 14 τσεκίνια για την αποπληρωμή του χρέους της προίκας της. Εφόσον περάσουν αυτά τα δύο έτη και η Αναστασούλα δεν παντρευτεί, οι αδελφοί Μάνεση απαλλάσσονται αυτής της υποχρέωσης και θα είναι υποχρεωμένοι να της καταβάλουν μόνον τα 14 τσεκίνια ως χρέος για την προίκα της. Υπολογίζοντας λοιπόν επιπλέον το κατά το νόμο *χηρί κάτο σκουτή*, για το οποίο τα δύο μέρη συμφώνησαν να τις δώσουν 4 τσεκίνια/έκαστος αδελφός, τα οποία 8 τσεκίνια κατέβαλαν στην Αναστασούλα ενώπιον του συμβολαιογράφου. Με τον παραπάνω συμβιβασμό, η Αναστασούλα μένει ευνοημένη χάρη σε όσα είχε ορίσει ο άνδρα της πριν πεθάνει, μάλιστα, της είχε αφήσει επιπλέον και ένα σύντομο *μπρεβιάριο*¹²²⁸ που όριζε ότι η ίδια θα λαμβάνει σε κάθε εσοδεία 6 ξέστες ελαιόλαδο. Πράγματι, οι αδελφοί Μάνεση δεσμεύονται να της δίνουν τις ξέστες κάθε δύο έτη, κατά το μήνα Μάρτιο. Διευκρινίζεται δε ότι η Αναστασούλα θα λαμβάνει 5½ ξέστες καθαρό ελαιόλαδο. Έτσι, συμβιβάστηκαν τα δύο μέρη και για τη διασφάλιση αυτής της συμφωνίας δεσμεύεται η Αναστασούλα να καταθέσει σχετική αίτηση παύσης της δίωξης (*νοταρική πρετέντα*) στο εφετείο της Βενετίας.

¹²²⁸ Breviario: σύννοψη προσευχών, αλλά νομ. προφορική διάταξη διαθήκης επικυρωθείσα μέσω μαρτύρων: *rilevar un testamento per breviario*. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 99.

II. Διευθέτηση κληρονομικών οφειλών

Αρκετές είναι οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες, εξαιτίας της υπερημερίας του οφειλέτη και για να αποφευχθεί η αναγκαστική εκτέλεση, το χρέος καταλήγει να διευθετείται με τη σύναψη μεταγενέστερων συμφωνιών. Μάλιστα, δεν είναι λίγες οι φορές που αυτό αναλαμβάνεται από τους κληρονόμους εξαιτίας του θανάτου των οφειλετών-κληροδοτών¹²²⁹, όπως άλλωστε τονίζει και το άρθρο 765 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Οι συγκληρονόμοι συνεισφέρουσι μεταξύ των εις την πληρωμήν των χρεών και των βαρών της κληρονομίας, έκαστος αναλόγως τού ό,τι εξ αυτής λαμβάνει.*¹²³⁰. Σύντομο και τυπικό το παρακάτω έγγραφο το οποίο καταγράφει την υποχρέωση της καταβολής ενός χρέους που κληροδοτήθηκε στους κληρονόμους. Στις 17 Μαρτίου 1795¹²³¹, ο *Nobil signor Conte* Τζώρτζης Βούλγαρης, εκ μέρους και του αδελφού του *Nobil signor Conte* Ιωάννη, και από την άλλη, ο *Illustrissimo signor* Σπυρίδων (*Spiridion*) Βούλγαρης, ως πληρεξούσιος¹²³² της αδελφής του *Signora* Χριστίνας, σχετικά με τα 100 τσεκίνια ως κληρονομία στην Χριστίνα από τον πατέρα τους Αντώνιο, σύμφωνα με τη διαθήκη του¹²³³. Τα δύο μέρη συμφωνούν τα εξής. 1. Τα 100 τσεκίνια, τα οποία εκτιμώνται σε 225 βενέτικα τάλαρα οι ανωτέρω αδελφοί υπόσχονται να τα δώσουν στον Σπυρίδωνα έως ότου αυτός είναι πληρεξούσιος ή σε οποιονδήποτε άλλον αναλάβει αυτό το πληρεξούσιο σε πέντε δόσεις (η πρώτη κατά την ημέρα σύναψης της συμφωνίας και οι υπόλοιπες μέχρι το έτος 1798). 2. Και τα δύο μέρη υπόσχονται να φανούν συνεπείς στις υποχρεώσεις τους, ενώ διευκρινίζεται ότι, εάν οι δύο αδελφοί δεν καταβάλουν εμπρόθεσμα μία δόση, υποχρεούνται να καταβάλουν ολόκληρο το υπόλοιπο ποσό σε μία μόνον δόση.

Όπως ειπώθηκε στο αντίστοιχο κεφάλαιο, ο υπολογισμός των οικονομικών υποχρεώσεων και η κατανομή των κερδών αποτελούσε βασικό παράγοντα συνέχισης της δραστηριότητας της εταιρείας¹²³⁴, γι' αυτό και εθεωρείτο αναγκαίο ο λογαριασμός να γίνεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Βάσει του άρθρου 1681 του Πολιτικού Κώδικα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων: *Η εταιρεία είναι συμβόλαιον, δι ου δύο ή πλείονες συμφωνούσι να καταβάλωσι τι κοινώς, επί σκοπώ τού να μερισθώσι το εντεύθεν κέρδος.* Στην παρακάτω συντροφία φαίνεται πως κάτι

¹²²⁹ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Οικονομία και Δίκαιο*, σ. 149.

¹²³⁰ *ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ*, σ. 158.

¹²³¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 14, φ. 38ν.

¹²³² Στις 14 Μαρτίου του ίδιου έτους.

¹²³³ Στις 16 Μαρτίου 1780, συμβολαιογράφος: Ιωάννης Ανδρώνης.

¹²³⁴ *ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ*, σ. 316.

τέτοιο δεν είχε καταγραφεί παρά το γεγονός ότι αυτή είχε μεγάλη διάρκεια. Γι' αυτόν το λόγο, ύστερα από το θάνατο του ενός συντρόφου, οι κληρονόμοι αποφασίζουν να πραγματοποιηθεί λογαριασμός ώστε να διακανονιστούν τόσο τα έξοδα, όσο και οι οικονομικές απολαβές που ενδεχομένως έχουν προκύψει. Στις 3/15 Αυγούστου 1828¹²³⁵, καταγράφεται ότι *έτρεχε συντροφία μεταξύ του τώρα ποτέ Σπυρίδωνα Καραγιάννη, οπού τον παρρισιάζουν εις ομοιότητα οι παρόντες Κυρία Μαρία, Αικατερίνη και Αναστάσιος, αδέλφια Καραγιάννη, κληρονόμοι*¹²³⁶ του Σπυρίδωνα, ο οποίος απεβίωσε αδιάτακτος, και του Σπυρίδωνα Γιαννούλη, όλοι από την πόλη της Κέρκυρας. Χώρος της συντροφίας ήταν εργαστήριο, ευρισκόμενο κοντά στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής, στο οποίο εξακολουθεί να είναι ο Γιαννούλης, Τονίζεται δε ότι οι δύο σύντροφοι δεν είχαν κάνει ποτέ λογαριασμό από την ίδρυση της συντροφίας το έτος 1809, αλλά τώρα ότι επιθυμούν τα δύο μέρη να *λογαριαστούν δια να αποδειχθεί η κατάστασις της αυτής συντροφίας*, προκειμένου το κάθε μέρος να γνωρίσει τι έχει να δώσει ή να λάβει και για να μοιράσουν τα πάντα εξ ημισείας. Ενώπιον λοιπόν των υπογραμμένων *αξιοπίστων γνώριμών τους μαρτύρων* ζητούν από το συμβολαιογράφο, ο οποίος γνωρίζει τα δύο μέρη *καλότατα*, να γράψει αυτό το δημόσιον *Νοταρικόν* συνυποσχετικό και ορίζουν ως αιρετοκριτές: τα αδέλφια Καραγιάννη τον Αντώνιο Φούλια και ο Γιαννούλης τον *ευγενή Κύριον* Σπυρίδωνα Σαούλη, συμβολαιογράφο, με εξουσία αυτών να ορίσουν και τρίτο, εάν χρειαστεί, και να ερευνήσουν *όλα τα χαρτιά* και ό,τι άλλο αφορά τη συντροφία. Τονίζεται δε ότι, για να δεχθούν οι αιρετοκριτές αυτό το *επιφόρτισμα*, θα δώσουν τον *νόμιμον όρκον περί της δικαιοσύνης της εγνωρίσεώς τους* και θα δεσμευτούν πως όσα αποφασίσουν θα είναι δίκαια και νόμιμα¹²³⁷, καθώς και η συνήθης διαβεβαίωση ότι τα δύο μέρη θα εφαρμόσουν τη διαιτητική απόφαση. Το συνυποσχετικό θα ισχύει για δέκα πέντε ημέρες. Εκ των δύο μερών και των μαρτύρων υπογράφουν μόνον ο Αναστάσιος και η Κατερίνα, επειδή οι υπόλοιποι δεν γνωρίζουν γραφή.

Δεν είναι λίγες οι φορές που τα μέλη μιας οικογένειας καλούνται να διακανονίσουν από κοινού το χρέος που κληρονόμησαν. Στην ακόλουθη πράξη η σύζυγος, από κοινού με τον υιό του θανόντα, αποφασίζουν να διευθετήσουν τα κληροδοτηθέντα χρέη. Στις 28 Μαρτίου 1797¹²³⁸, με *πριβάτο γράμμα*¹²³⁹, ο *τίμιος*

¹²³⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Α 598, β. -, αρ. 5r.

¹²³⁶ Εκτός από τα τέκνα, την εταιρεία μπορεί να συνεχίσει και η σύζυγος. Βλ. και ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Η νομολογία του Κριτηρίου*, σ. 46.

¹²³⁷ ...και να αποφασίσουσιν εκείνο όλον οπού είχαν γροικήσειν δια καθαρά και νόμιμην δικαιοσύνη και ισότητα... ΣΙΦΩΝΙΟΥ-ΚΑΡΑΠΑ - ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ, *Ο Κώδικας του Νοταρίου Νάξου Ιωάννου Μηνιάτη*, αρ. π. 642, σ. 881.

¹²³⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 182, β. 8 (198), φ. 29v.

¹²³⁹ Στις 20 Ιουνίου 1796.

signor Σπυρίδων Γιαλινάς έμεινε ενδυμένος από την *κυράτσα* Ματζαλτώ, σύζυγο και κληρονόμο του θανόντα Σαμουέλ Αρά. Η Ματζαλτώ ήθελε να πληρωθεί για το χρέος των 45 τσεκινίων που είχε ο Ανδρέας Κλήμης¹²⁴⁰ στον σύζυγό της, χρέος, το οποίο *ιντερπονέρισε* ο Γιαλινάς *δια τες ευχαριστήσεις* την απόφαση της δικαιοσύνης από το *Φόρο Πρεφετίτζιον*, στις 30 Ιουλίου 1796, και μετά από τις παρεκκλίσεις του υιού του Ανδρέα Κλήμη, Παναγιώτη, τα μέρη προχώρησαν στον παρακάτω συμβιβασμό. Ο Γιαλινάς, από *άκραν του καλοσύνη και ένδειξη αγάπης*, δέχεται να λάβει μόνον 60 τάλαρα έναντι του ποσού των 45 τσεκινίων. Έτσι, ο Παναγιώτης δίνει ενώπιον του συμβολαιογράφου στον Γιαλινά 30 τάλαρα, ενώ για τα υπόλοιπα 30 τάλαρα ο ίδιος δεσμεύεται να τα καταβάλει τον Μάρτιο 1798, διαφορετικά, ο Γιαλινάς θα έχει τη δυνατότητα να κινηθεί δικαστικά για να λάβει τα 30 τάλαρα. Τίθεται μάλιστα ως εγγυητής ο Πέτρος Μαυρομάτης και δεσμεύεται και αυτός με τα περιουσιακά του στοιχεία αλλά και με τη σωματική του ελευθερία.

Παρατηρούμε ότι συχνότατα η αυτεξούσια γυναίκα συμμετέχει σε δικαιοπραξίες ως συμβαλλόμενη, επιλέγοντας, κατά την κατάρτιση της συμβιβαστικής συμβολαιογραφικής πράξης, να καλεί στον οίκο της τους αντισυμβαλλόμενους, καθώς και τα συμπράττοντα και τα ελέγχοντα πρόσωπα, δηλαδή το συμβολαιογράφο και τους μάρτυρες. Η αποποίηση ή η αλλαγή στερεοτυπικών συμπεριφορών και πρακτικών που έχουν εδραιωθεί και κυριαρχήσει δεν είναι εύκολη υπόθεση. Αναφορικά δε με τις επιλογές της για την επίλυση της διαφοράς, θα λέγαμε ότι μάλλον η ίδια, όπως, άλλωστε, και οι άρρενες συμβαλλόμενοι, ακολουθεί την πεπατημένη, δηλαδή επιλέγει λύσεις που έχουν δοκιμασθεί και παρέχουν υψηλά ποσοστά πιθανοτήτων για την αίσια έκβαση του εγχειρήματος. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1795¹²⁴¹, στην οικία της *Αρχόντισσας* Θεοδώρας Ροδόσταμου, συζύγου του *Ευγενούς signor Δοτόρ* Μπενέτου Καλογερά, καταγράφεται ότι η Θεοδώρα είχε να λάβει από τον θανόντα πλέον Νικολέτο Ρίγγα 6 ξέστες καθαρό λάδι, βάσει εγγράφου και αντίστοιχης απόφασης. Για αυτόν το λόγο, η Θεοδώρα προβαίνει σε συμβιβασμό με την *Κυράτζα* Μαρία, κόρη του θανόντα Τόμπρου και σύζυγο του Ρίγγα, ως εξής. 1. Η Μαρία αποδέχεται το χρέος και επιβεβαιώνει το έγγραφο και την απόφαση. 2. Η ίδια υπόσχεται να παραδώσει στο μαγαζί της Θεοδώρας τις 6 ξέστες λάδι σε δύο δόσεις (Ιανουάριος 1796, Ιανουάριος 1798). 3. Για επιπλέον διασφάλιση της Θεοδώρας, η Μαρία θέτει σε υποθήκη την παραγωγή 11 ελαιοδέντρων για τις δύο επόμενες εσοδείες, τα οποία περιλαμβάνονται στην προίκα της και τα οποία βαρύνονται με τεταρτία. 4. Η Θεοδώρα θα εκμισθώσει

¹²⁴⁰ Έγγραφο στις 7 Μαρτίου 1767, στις συμβολαιογραφικές πράξεις του Μιχαήλ Καλόχρυσου.

¹²⁴¹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 18, φ. 42r.

αυτήν την παραγωγή σε όποιον αυτή θελήσει και στην καλύτερη δυνατή τιμή, προκειμένου να λάβει τις 3 ξέστες από το *Κολονικό τους διρίτο*, ενώ, εάν υπάρξει έλλειμμα η Μαρία θα το συμπληρώσει. 5. Εάν η Μαρία δεν φανεί συνεπής σε κάποια δόση, θα χάνει το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού και σε αυτήν την περίπτωση το λάδι θα εκτιμάται προς 3 τάλαρα/ξέστα.

Ως αυτεξούσια η γυναίκα συχνά καλείται να αντεπεξέλθει στις αυξημένες υποχρεώσεις της που απορρέουν από τους διαφορετικούς ρόλους της, δηλαδή, πέραν της υπεξουσιότητας των τέκνων της, η ίδια, όπως είναι εύλογο, ως κληρονόμος αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει μη ολοκληρωθείσες υποθέσεις. Στις 30 Απριλίου 1789¹²⁴², ο *signor* Ιωάννης Δεμπιάζης ήταν *κρεδιτόρος* από τον θανόντα πλέον Τζόρτζη Πατζό για 92 ξέστες ελαιόλαδο βάσει εγγράφου¹²⁴³ και ήθελε να προσφύγει στη δικαιοσύνη, αλλά πείσθηκε από τις *παρακάλεσες* της Αναστασούλας, συζύγου του θανόντα Νικολέτου Πατζού, ως *κυβερνήτρα* της ανήλικης κόρης της Μαρίας, αδελφής και κληρονόμου του Τζόρτζη, από το χωριό των Επισκοπιανών, και συνήψαν τον ακόλουθο συμβιβασμό. Ο Δεμπιάζης *ευχαριστήθη...από άκραν του καλοσύνην* να λάβει την ανωτέρω ποσότητα λαδιού στις δύο πρώτες εσοδείες. Ως εγγύηση, η Αναστασούλα τού υποθηκεύει και τού παραδίνει την παραγωγή όλων των ελαιοδέντρων, καθώς και ήμισυ μερίδιο από το ελαιοτριβείο¹²⁴⁴, προκειμένου ο Δεμπιάζης να μπορεί να εκτιμά αυτήν την παραγωγή και να την εκμισθώνει μαζί με το ήμισυ του ελαιοτριβείου, για να λάβει την ανωτέρω ποσότητα του λαδιού. Διευκρινίζεται, ως είθισται, ότι η Αναστασούλα θα διασφαλίζει τα δικαιώματα (να *μαντενήρη απείραχτον*) του Δεμπιάζη ως προς την κατοχή της παραγωγής και του ελαιοτριβείου όπως παραπάνω έως την αποπληρωμή, ενώ, εάν υπάρξει κάποιο σχετικό πρόβλημα, ο Δεμπιάζης θα αποζημιωθεί από τα περιουσιακά στοιχεία του θανόντα Τζόρτζη.

Δεν είναι συχνό το φαινόμενο του εντοπισμού συμβολαιογραφικών πράξεων επίλυσης διαφορών που απορρέουν από προγενέστερες συναφθείσες συμβάσεις εξαρτημένης εργασίας. Αυτό θεωρούμε ότι οφείλεται στο γεγονός ότι οι αντιπαραθέσεις και οι διαφωνίες που προέκυπταν επί εργασιακών ζητημάτων ήταν κατεξοχήν απλής μορφής και αφορούσαν συνηθέστατα τη μη καταβολή της αμοιβής εκ μέρους του εργοδότη για την παρασχεθείσα εργασία ή, από την άλλη πλευρά, την πλημμελή ή γενικώς τη μη προσήκουσα εκπλήρωση των ανειλημμένων εργασιακών

¹²⁴² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 141, φ. 8ν.

¹²⁴³ Στις 23 Ιουλίου 1782.

¹²⁴⁴ Για μερίδια σε ελαιοτριβεία του νησιωτικού ελληνικού χώρου, κατά την προηγούμενη της εξαταζόμενης περιόδου, βλ. και ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, «Ελαιοτριβεία, μύλοι, φούρνοι, εκκλησίες», σ. 41.

υποχρεώσεων εκ μέρους του εργαζόμενου. Οι ανακλύψασες σχετικές διαφορές, εφόσον γνωστοποιούνταν, μάλλον επιλύονταν μεταξύ των αντιτιθέμενων, ή των κληρονόμων αυτών, με συνοπτικό τρόπο. Στις 25 Αυγούστου 1702¹²⁴⁵, στην οικία των ευγενών αδελφών Πολίτη, στην περιοχή της μονής του *θαυματουργού* Αγίου Σπυρίδωνα, καταγράφεται ότι η *κυράτσα* Αναστασία, κόρη του θανόντα Νικολού Γαμπριέλη, από το χωριό Καρουνσάδες, επιθυμεί να διεκδικήσει την αμοιβή της για την εργασία της όταν ήταν σε νεαρή ηλικία. Πιο συγκεκριμένα, η ίδια είχε εργασθεί από μικρή¹²⁴⁶, με *τιμιότητα*, στην θανούσα πλέον *κυράτσα* Τζουανέλα, σύζυγο του επίσης θανόντα ευγενή Γεωργίου Λισγαρά. Σε αυτήν την πράξη λοιπόν η κόρη και κληρονόμος του Λισγαρά και της Τζουανέλας, η *κυράτσα* Μαργετούλα την εξοφλεί με την παραχώρηση ενός χωραφιού το οποίο βρίσκεται στην περιοχή του ανωτέρω χωριού, στα *Στενώματα*, συμπεριλαμβανομένων και των οκτώ ελαιοδέντρων που βρίσκονται εντός του κτήματος, τα οποία είναι απαλλαγμένα από κάθε είδους φορολογικό βάρος. Με αυτά τα αγαθά η *κυράτσα* Αναστασία Νεράτζη δηλώνει ευχαριστημένη και πληρωμένη και παραιτείται οιασδήποτε άλλης απαίτησης. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι η προαναφερθείσα *αρχόντισσα* επειδή ήθελε να ευχαριστήσει περισσότερο την *κυράτσα* Αναστασία, εις μνήμη της μητέρας της, της χαρίζει όλα τα *σκουτιά*¹²⁴⁷ τα οποία η μητέρα της είχε δώσει στην Αναστασία προς φύλαξη, καθώς και ένα δαχτυλίδι ασημένιο με κόκκινη πέτρα. Πρόκειται για υπόθεση διεκδίκησης δεδουλευμένων, για την εξόφληση των οποίων η κληρονόμος της εργοδότης μεταβιβάζει την κυριότητα ενός αγροκτήματος. Η εν λόγω πράξη αναδεικνύει επικρατούσες συμπεριφορές και νοοτροπίες στην Κέρκυρα του 18ου αιώνα: αφενός η δήλωση της Αναστασίας ότι εργάστηκε με *τιμιότητα*, βασικός όρος στον εργασιακό χώρο, βεβαίως σε διαχρονικό επίπεδο, και αφετέρου τα χαρίσματα των ενδυμάτων και του δακτυλιδιού στην Αναστασία από την Μαργετούλα, δηλωτικά της εκπλήρωσης των υποχρεώσεων ευσεβούς κόρης προς τη θανούσα μητέρα.

Κληρονόμοι προβαίνουν σε διακανονισμό δανείου και αποπληρωμή αυτού σε ελαιόλαδο και σε χρήμα, βάσει των αντίστοιχων χρεωστικών ομολόγων. Στις 19 Νοεμβρίου 1794¹²⁴⁸, στο *Μετζάδο* της οικίας του *Τιμίου signor* Ιζέππου Μιλιδώνη

¹²⁴⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 379, β. 5, φ. 239ν.

¹²⁴⁶ Τέτοιου είδους συμβάσεις εργασίας συνήθως συνάπτονταν από τους γονείς των κοριτσιών εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους. Βλ. και ΖΑΡΙΔΗ-ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Συμμετοχή γυναικών», σ. 130.

¹²⁴⁷ Σκουτιά: *ρούχα, φορεσιές, σκεπάσματα, στρώσεις*. Η λέξη προέρχεται από την αρχαία ελληνική: *σκύτος*: κατεργασμένο δέρμα ζώου, υποκοριστικό: *σκυτίον*. <https://lexikolefkadas.gr/skouti-to/>. Πρβλ. στη λατινική: *scutum*: η ασπίδα.

¹²⁴⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 12, φ. 14ν.

Καουζίδικου, στη συνοικία του *Παμμεγίστου* Ταξιάρχου, στην πόλη της Κέρκυρας, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται σε όλα τα υπόλοιπα και τα συνολικά ποσά από τα χρέη που η κληρονομία του *τόρα ποτέ τιμίου signor* Γεωργίου Κοσκινά είχε να λάβει από τον *κυρ* Στεφανή και τον *κυρ* Κοσταντή, αδέλφια Δουκάκη, από το χωριό του Πέλεκα, όπως αυτά αναφέρονται σε δύο χρεωστικά ομόλογα (*χρεοφελετικά σκρίτα*)¹²⁴⁹. Ο Μιλιδώνης λοιπόν, ως ένας από τους *Κομισάριους Τεσταμεντάριους* και Επιτρόπους του θανόντα Κοσκινά, θέλησε να λάβει δια της δικαστικής οδού περιουσιακά στοιχεία που αντιστοιχούν στα παραπάνω χρέη. Οι αδελφοί όμως Δουκάκη παρακάλεσαν (*επρόσπεσαν περικαλώντας*) τον Μιλιδώνη να δεχθεί τον ακόλουθο διακανονισμό. 1. Οι αδελφοί Δουκάκη επιβεβαιώνουν τα χρεωστικά ομόλογα σε όλα τους τα σημεία. 2. Βάσει του πρώτου εκ των δύο αυτών ομολόγων, αποδεικνύονται *ρισιδουάριοι χρεοφελέται* για 7 ξέστες και 2½ μίλτρα ελαιόλαδο και για το χρηματικό ποσό των 110 λιρών, εκ των οποίων οι 46 λίρες είναι το υπόλοιπο του κεφαλαίου των 200 λιρών και οι άλλες 64 λίρες για τον τόκο (προς 10%/έτος) έως και την ημέρα σύναψης αυτού του συμβιβασμού. Σχετικά δε με το δεύτερο χρεωστικό ομόλογο για το κεφάλαιο και τους τόκους, όπως παραπάνω, ομοίως έως την ημέρα σύναψης αυτού του εγγράφου, για το χρηματικό ποσό των 1.520 λιρών, εκ των οποίων οι 600 λίρες για το κεφάλαιο και οι υπόλοιπες 920 λίρες για τους τόκους, καθώς και για τα 16 *μουτζούρια κούλουμα* αραβόσιτου που τους δόθηκε *εις καλήν πίστην*. 3. Συνολικώς δηλαδή, έως εκείνη την ημέρα, κεφάλαια και τόκοι: 1.630 λίρες, εκ των οποίων ο Μιλιδώνης αφαιρεί και χαρίζει, *από αγαθοσύνης του*, στους αδελφούς Δουκάκη από το ποσό των τόκων τις 125 λίρες, ενώ στο υπόλοιπο ποσό: 1.505 λίρες, προστίθενται άλλες 320 λίρες, οι οποίες αντιστοιχούν στην αξία του αραβόσιτου, βάσει σχετικής εκτίμησης, προς 20 λίρες/μιζούρι, συνολικά δηλαδή 1.825 λίρες. 4. Οι αδελφοί Δουκάκη υπόσχονται *με τον πλέον στενότατον δεσμόν της ινσολιδιτάς* να φέρουν και να παραδώσουν στο κατάστημα της κληρονομίας του ανωτέρω θανόντα Κοσκινά 7 ξέστες και 2½ μίλτρα ελαιόλαδο έως τον Δεκέμβριο του 1795, ενώ τις 1.825 λίρες να τις καταβάλουν σε πέντε δόσεις, προς 365 λίρες/έκαστη, με έναρξη καταβολής τον Δεκέμβριο του 1795 και εξής έως την αποπληρωμή. 5. Εάν οι αδελφοί Δουκάκη δεν δώσουν το παραπάνω ελαιόλαδο, υποχρεούνται να το πληρώσουν προς 60 λίρες/ξέστα, ενώ, εάν δεν φανούν συνεπείς στην καταβολή κάποιας από τις δόσεις, *ευθύς* όχι μόνον θα χάνουν το ευεργέτημα αυτού του συμβιβασμού, αλλά θα υποχρεωθούν να καταβάλουν όλο το χρέος σε μία μόνον φορά, καθώς και τους

¹²⁴⁹ Στις 28 Ιουνίου και την 1η Ιουλίου 1779 αντιστοίχως, τα οποία ο συμβολαιογράφος καταχωρεί μετά την καταγραφή των όρων αυτού του διακανονισμού. Το πρώτο αφορά καταβολή 40 ρεαλίων, εκ των οποίων τα 20 ρεάλια για αγορά 8 ξεστών λαδιού (προς 25 λίρες/ξέστα), ενώ τα άλλα 20 ρεάλια ως δανεικά. Το δεύτερο αφορά δάνειο 60 ρεαλίων, με το σύνηθες επιτόκιο.

τόκους, προς 10%/έτος, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμφωνίας και για όσο χρονικό διάστημα *λείψουν* τα παραπάνω δύο κεφάλαια (των 46 και των 600 λιρών αντιστοίχως) αυτής της *κληρονομίας*. Ακολουθεί η καταχώρηση στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα των δύο χρεωστικών ομολόγων του 1779.

Καταβολή του χρέους στους κληρονόμους καταγράφει η παρακάτω πράξη η οποία εμπεριέχει ενυπόθηκα χρεωστικά ομόλογα και δάνεια. Στις 29 Απριλίου 1795¹²⁵⁰, ο *κυρ* Σταμάτης *Ρωμέος*, από το χωριό *Σπάγγους*, προσκομίζει στο συμβολαιογράφο τρία χρεωστικά ομόλογα, βάσει των οποίων ο ίδιος χρωστά στον θανόντα πλέον *Ευγενή signor* Αλέξανδρο *Πετρετίνο* και επομένως στον κληρονόμο αυτού, τον υιό του Σπυρίδωνα. Το πρώτο αφορά 13 τάλαρα ως δάνειο, αλλά *χάριν φιλίας*, το δεύτερο 40 τάλαρα, με τον τόκο τους δέκα τοις εκατό, ενώ το τρίτο αφορά 47 ζευγάρια γαλοπούλες. Τονίζεται ότι ο Ρωμαίος, προκειμένου να *μακρύνει τον καιρό*, προσέφυγε στη δικαιοσύνη, όπου ενεπλάκη και η *Κρεμεζίνα Πετρετήν*, σύζυγος και επικαρπώτρια (*ουζουφρουτουάρια*) του Αλέξανδρου και εκδόθηκαν αντίστοιχες καταδικαστικές αποφάσεις¹²⁵¹ κατά του Ρωμαίου, ο οποίος όμως παρακάλεσε τον Σπυρίδωνα και οδηγήθηκαν στον ακόλουθο συμβιβασμό. 1. Ο Ρωμαίος δηλώνεται οφειλέτης βάσει όλων των ανωτέρω εγγράφων. 2. Πραγματοποιήθηκε λογαριασμός και ο Ρωμαίος οφείλει 150 βενέτικα τάλαρα, 13 λίρες και 19 σολδία. 3. Ο Ρωμαίος υπόσχεται να πληρώνει ετήσιο παντοτινό σολιάτικο 6 τάλαρα, καθορίζοντας ως τιμή της *περπετουιτάς* του τα 150 τάλαρα, 13 λίρες και 19 σολδία με το *ραγουάλιο* των 4 τοις εκατό *κατά την συνήθειαν*. 4. Εκτός από τη δέσμευση όλων των περιουσιακών στοιχείων του Ρωμαίου *εξαιρώτατα* ο ίδιος δεσμεύει 50 ελαιόδεντρα και αμπέλια, έκτασης έως τεσσάρων *τζαπιών*, ελεύθερα από κάθε βάρος. 5. Ο Ρωμαίος υποχρεούται να καταβάλλει το σολιάτικο των 6 ταλάρων κάθε τελευταία ημέρα του Αυγούστου. 6. Όποτε καταστεί δυνατόν ο Ρωμαίος ή οι κληρονόμοι του να απαλλαχθούν (*αφρανκάρουν*) από αυτήν την *περπετουιτά*, να το κάνουν χωρίς πρόβλημα. 7. Με κάθε επιφύλαξη του Σπυρίδωνα, στο πλαίσιο διασφάλισης των συμφερόντων του και ο Ρωμαίος υπόσχεται να φανεί συνεπής στις υποχρεώσεις του.

Ακόμη μία υπόθεση συμβιβασμού από γυναίκες κληρονόμους είναι και η ακόλουθη, η οποία αφορά τη δεύτερη, μετά το λάδι, παραγωγή αγροτικού προϊόντος στην Κέρκυρα, κατά την υπό εξέταση περίοδο, δηλαδή την αμπελοκαλλιέργεια. Στις 29 Ιουλίου 1789¹²⁵², στην οικία των αδελφών Σαντορίνη, στη συνοικία του ναού του Αγίου Νικολάου, επειδή ο θανών Γιάννης Κυπριώτης, (και οι κληρονόμοι αυτού), δεν

¹²⁵⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 15, φ. 34v.

¹²⁵¹ Στις 10 Μαρτίου 1788 και την 1η Νοεμβρίου 1794.

¹²⁵² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 143, φ. 46v.

ολοκλήρωσε τις ανειλημμένες υποχρεώσεις του στα περιουσιακά στοιχεία που είχε λάβει σε *κολονία* από τον *signor* Άντζολο και τον θανόντα *signor* Ιωάννη, αδελφούς Σαντορίνη, βάσει σχετικού προ δεκαετιών συμβολαίου¹²⁵³, η *signora* Ιζαμπέλα Σαντορίνη, ως *νοικοκυρά των άνωθεν αγαθών*, προσέφυγε στη δικαιοσύνη για να λάβει ικανοποίηση από την Αλεξούλα, σύζυγο του Κυπριώτη, ως *κυβερνήτρα του παιδιού της ανήλικου*. Τελικώς, τα δύο μέρη προβαίνουν σε συμβιβασμό με τους εξής όρους. 1. Η Αλεξούλα αποσύρει οποιαδήποτε αξίωση, βάσει εγγράφων, εναντίον της Ιζαμπέλας. 2. Η Αλεξούλα αναλαμβάνει την υποχρέωση να πληρώνει στην Ιζαμπέλα το ήμισυ από χωράφι έκτασης δύο μίζουριών, *δια μέρος αμπελωμένο*, για το οποίο μέχρι τότε πλήρωνε το ένα τρίτο, και θα *δουλεύει* αυτό μαζί με άλλα *μισιακά* αμπέλια. Η Αλεξούλα θα αμπελώνει και τα άλλα γειτονικά αμπέλια και θα καταβάλλει το ένα τρίτο. 3. Η Αλεξούλα *απαφίνει εις την ελευθέραν εξουσίαν* της Ιζαμπέλας την οικία που ο Κυπριώτης είχε λάβει, με υποχρέωσή της μόνον να κομίζει σε αυτήν τα σταφύλια από τα παραπάνω αμπέλια.

Άλλη μία ευσύνοπτη πράξη η οποία αναφέρεται στο διακανονισμό και τη διευθέτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων του θανόντα συζύγου είναι και η παρακάτω. Μάλιστα, σημειώνεται υπερημερία του οφειλέτη για 16 χρόνια. Συγκεκριμένα, στις 4 Απριλίου 1728¹²⁵⁴, στην οικία της κληρονομίας του Πιέρου Τζόγια, στην περιοχή του ναού της Υπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιώτισσας και του Αγίου Βλασίου, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στο χρέος που είχε ο *κύριος* Σταματέλος Παπαβλασσόπουλος, από το χωριό Κορακάδες Λευκίμης (*πρακτορίας Αλευκίμου*), μαζί με τον θανόντα αδελφό του Νικολούτζο προς τον θανόντα *signor* Πιέρο Τζόγια, βάσει εγγράφου¹²⁵⁵, για το κεφάλαιο των 100 ρεαλίων και του τόκου αυτών (με επιτόκιο 10%). Μάλιστα, στις 12 Ιουνίου 1715, ο Πιέρος είχε κινηθεί δικαστικά και ο Νικολούτζος τότε είχε δεσμευτεί να του καταβάλλει 15 ρεάλια ετησίως μέχρι την τελική αποπληρωμή. Έτσι, για την εξασφάλιση της εγγύησης ο Νικολούτζος είχε θέσει σε υποθήκη τα αμπέλια που είχε στο προαναφερθέν χωριό. Επειδή όμως ο Νικολούτζος *επέρασεν από ετούτη εις την άλλην ζωήν* και ο αδελφός του Σταματέλος κληρονόμησε τα αγαθά και τις υποχρεώσεις του, ο οποίος συνάπτει συμφωνία για την αποπληρωμή με τους κληρονόμους του Πιέρου και κυρίως με τη *συμβία* και *ουζουφρουαρία* του, την *τιμία κυρία* Κόκο. Τα δύο μέρη, κάνοντας καθαρό υπολογισμό, αποφάνθηκαν ότι ο Σταματέλος οφείλει 76 ρεάλια. Όμως, επειδή ο Σταματέλος δεν δύναται να εξοφλήσει τη χήρα του Πιέρου, ζητεί διορία τεσσάρων

¹²⁵³ Στις 27 Οκτωβρίου 1753, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Ιωάννου Κόσμου Φίλιου.

¹²⁵⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π 27, β. 8, φ. 36r.

¹²⁵⁵ Στις 9 Νοεμβρίου 1712.

ετών, με έναρξη από την ημέρα της σύναψης αυτής της συμβιβαστικής συμβολαιογραφικής πράξης, ενώ διευκρινίζεται ότι αυτές οι 4 δόσεις των 19 ρεαλίων, κατά το μήνα Μάρτιο έκαστου έτους, θα είναι άτοκες. Ως είθισται, τονίζεται πως εάν μία δόση δεν καταβληθεί, τότε η Τζόγια θα δύναται να λάβει το συνολικό ποσό σε μία και μόνον δόση, καθώς και να διεκδικήσει και τους τόκους αυτού του κεφαλαίου για τα τέσσερα έτη. Μάλιστα η Κοκό εξαλείφει την υποθήκη των αμπελιών ώστε να τα έχει ο Σταματέλος και να δύναται να τα εκμεταλλευτεί.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι υιοί και κληρονόμοι πολλές φορές αναγκάζονται να διευθετήσουν και να αποπληρώσουν τα χρέη που τους άφησε ο πατέρας τους¹²⁵⁶. Μεταξύ δε των ποικίλων λύσεων που επιλέγονται για την εξόφληση είναι και η αντιφώνηση της νομής (constitutum possessorium), η οποία πραγματοποιείται όταν ο πωλητής ενός ακινήτου εξακολουθεί να έχει τη νομή αυτού ως μισθωτής πλέον, μετά από σχετική συμφωνία με τον αποκτώντα. Στις 13 Αυγούστου 1803¹²⁵⁷, συγκεντρώθηκαν στην οικία της κληρονομίας του θανόντα ευγενή σινιόρ Αναστάσιου Μερκούρη, στην περιοχή της λατινικής εκκλησίας του Αγίου Ιακώβου, ο κύριος Γιάννης Δημητράς, από το χωριό Περίθεια, και ο υιός του θανόντα Αναστάση, ο ευγενής σινιόρ δοτόρ Νικόλαος, ο οποίος εκπροσωπεί και τον αδελφό του, ευγενή σινιόρ δοτόρ Χριστόφορο. Ενώπιον λοιπόν του συμβολαιογράφου, ο Γιάννης Δημητράς δηλώνει πως είναι ρεζιδουάριος χρεοφειλέτης προς την κληρονομία του άνωθεν Αναστασίου για το ποσό των 66 ξεστών και 2 μίλιτρων καθαρό ελαιόλαδο, υπόλοιπο αρχικής οφειλής 99 ξεστών και 2 μίλιτρων, βάσει τριών εγγράφων¹²⁵⁸. Επειδή ο Δημητράς, ως κληρονόμος του πατέρα του, έχει επίγνωση των υποχρεώσεών του, γι' αυτό παρακαλεί τον Γιάννη να μην προσφύγει στη δικαιοσύνη και του προτείνει να συμβιβαστούν. Αρχικά, τα δύο μέρη αποφασίζουν και ρευστοποιούν τις 66 ξέστες και 2 μίλιτρα για 2½ ασημένια βενετικά τάλαρα/ξέστα, σύνολο δηλαδή 166 τάλαρα. Για την αποπληρωμή αυτών ο Δημητράς προτείνει στον Μερκούρη να του πωλήσει 60 ελαιόδεντρα μαζί με το κτήμα, στο οποίο αυτά βρίσκονται στην περιοχή της Περίθειας, στην τοποθεσία Διχαλό. Για να συντελεστεί αυτή η πώληση, τα δύο μέρη όρισαν εκτιμητές, ο μεν Μερκούρης τον Νικόλαο Κορμαρή και ο Δημητράς τον Φώτη Πουλιάση, οι οποίοι πράγματι εκτίμησαν τα ελαιόδεντρα προς 16 δουκάτα/έκαστο, δηλαδή 800 δουκάτα, μαζί με το φορολογικό τους βάρος (δέκατο) το οποίο ήταν 200 δουκάτα. Επειδή όμως το ποσό από την εκτίμηση των ελαιοδέντρων ήταν μεγαλύτερο από το χρέος, ο Δημητράς αφενός

¹²⁵⁶ Βλ. και διαιτητική απόφαση για επίλυση κληρονομικών διαφορών, το έτος 1564. ΔΡΑΚΑΚΗΣ, *Εμμανουήλ Κασσιμάτης*, αρ. πρ. 90, σ.173.

¹²⁵⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Π. 38, β. 5 (50), φ. 2r.

¹²⁵⁸ 1ον: 4 Μαΐου 1800, 2ον: 29 Οκτωβρίου 1800, 3ον: 7 Φεβρουαρίου 1801.

ξεπληρώνει το χρέος του προς τον Μερκούρη (166 τάλαρα και δύο μίλιτρα) που ισοδυναμεί με 752 δουκάτα, 3 λίρες και 14 σολδία, αφετέρου, ο Μερκούρης επιστρέφει στον Δημητρά το υπόλοιπο δηλαδή 47 δουκάτα, 2 λίρες και 6 σολδία, ποσό το οποίο καταβάλλει ενώπιον του συμβολαιογράφου σε 10 τάλαρα. Τα δύο μέρη δηλώνουν πως είναι ευχαριστημένα. Αξίζει δε να αναφερθεί πως ο Δημητράς, παρά το γεγονός ότι πώλησε τα ελαιόδεντρα, δηλώνει ενώπιον του συμβολαιογράφου πως επιθυμεί να του δοθούν από το νέο τους πλέον ιδιοκτήτη ως αγροτική μίσθωση (σολιάτικο), γεγονός που, όπως αναφέρει, είχε ήδη εφαρμόσει και με τον πατέρα του Μερκούρη, σε άλλες περιπτώσεις διακανονισμού χρεών. Γι' αυτό και ο *σινιόρ* Νικόλαος τα παραδίδει ως σολιάτικο στον Δημητρά, με υποχρέωση να πληρώνει την κάθε εσοδεία, δηλαδή κάθε δύο έτη, τον μήνα Δεκέμβριο, τόσο το σολιάτικο, όσο και το υποσολιάτικο, σύνολο: 10 ξέστες καθαρό ελαιόλαδο, οι οποίες εκτιμήθηκαν από τους προαναφερθέντες εκτιμητές προς 80 δουκάτα/ξέστα. Σε περίπτωση μάλιστα που δεν παραδοθεί κάποια δόση, ορίζεται πως θα παύει να ισχύει η παραπάνω μίσθωση και τα αδέλφια Μερκούρη θα είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν τα ελαιόδεντρα και το κτήμα τους όπως αυτοί θελήσουν. Ξεκαθαρίζεται μάλιστα πως σε περίπτωση που τόσο ο Δημητράς, όσο και οι κληρονόμοι του *αφρανκάρουν* δύο φορές το προαναφερθέν σολιάτικο, δίνοντας κάθε φορά στον Μερκούρη τα 400 δουκάτα, τότε θα *κόπτουν εις την πρώτην δαντζιόν* το μισό από το παραπάνω σολιάτικο και όταν τους δώσει και τα υπόλοιπα 400 δουκάτα θα θεωρείται πως έχει ξεχρεωθεί το ποσό και θα ο Δημητράς αποκτήσει εκ νέου την κυριότητα των 60 ελαιοδέντρων μαζί με το κτήμα τους.

III. «Ιερές» υποθέσεις

Στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα, αν και όχι συχνά, εντοπίζουμε έγγραφες συμφωνίες σύναψης δανείων μεταξύ θρησκευτικών φορέων και ιδιωτών για λόγους που ο συμβολαιογράφος, σε παρεπόμενες συμβάσεις, δεν ενδιαφέρεται να καταγράψει, ενώ την επίλυση των προβλημάτων που προκύπτουν όταν η εξόφληση αυτών των οφειλών είναι εκπρόθεσμη και κάποια από τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν αποβιώσει, αναλαμβάνουν οι αξιωματούχοι των πρώτων και οι κληρονόμοι των δεύτερων κατά τη σύναψη του αντίστοιχου συμβιβασμού. Στις 14 Ιουλίου 1760¹²⁵⁹, καταγράφεται ότι ο θανών *Signor Zan Andrea Sordina* είχε συνάψει χρεωστικό ομόλογο (*Carta privata*) με τον *Signor Zuanne Schendo*, πριόρη της Αδελφότητας της

¹²⁵⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 8, φ. 39r.

Θείας Ευχαριστίας (Scuola del Santissimo Sacramento), και τον *Signor Andrea Popolani*, γραμματέα της Scuola, για το ποσό των 100 χρυσών τσεκινίων. Σημειώνεται ότι η Scuola είναι πιστώτρια (*residuarìa creditrice*¹²⁶⁰) για το ποσό των 40 χρυσών τσεκινίων για την αποπληρωμή των 100 τσεκινίων βάσει ιδιωτικού εγγράφου¹²⁶¹, του θανόντα *Signor Zan Andrea Sordina*. Το ιδιωτικό αυτό έγγραφο υπάρχει στα βιβλία της Αδελφότητας και αναφέρεται σε παλαιότερο συμβόλαιο καταχωρημένο στις πράξεις του συμβολαιογράφου Δανιήλ Κουβαρά, της 22ης Ιανουαρίου 1735. Ο Sordina ήταν εγγυητής και *principal pagador* των αδελφών Giustina και Stellula Terzi, οι οποίες *τόρα* είναι οι κόρες και οι κληρονόμοι του θανόντα *Signor Gerolamo Terzi*, κληρονομία η οποία παρουσιάστηκε από τον *παρόντα eccellente Signor Dottor Nicolò Cazzamamo*, ο οποίος κατέβαλε τμηματικά στη Scuola τα 60 από την οφειλή των 100 τσεκινίων. Ο Cazzamamo, λοιπόν, επειδή επιθυμεί να εξοφλήσει πλήρως την Αδελφότητα για τα 40 τσεκίνια, συνάπτει συμφωνία με τους επίσης παρόντες, κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, *Emmanuel Barbadura*, πριόρη, *Costantin Domenico Alberghini*, γραμματέα, *Lorenzo Caponi*, σύνδικο, *Giacomo Boneti*, *Zuane Deosdi*, *Iseppo Marassial*, μέλη της Αδελφότητας, οι οποίοι εκπροσωπούν και τους απόντες *Gerolamo Rinaldeti*, σύνδικο, και το μέλος *Antonio Neve*. Ειδικότερα, από την ημέρα σύναψης της συμφωνίας και έως την πλήρη εξόφληση, ο Cazzamamo παραδίδει προς την Αδελφότητα οικία ενός ορόφου με την αποθήκη της (*magazzino*), η οποία είναι στην κυριότητά του, είναι ελεύθερη από οποιοδήποτε βάρος και βρίσκεται στην οδό του μοναστηριού της Αγίας Αικατερίνης. Δυνάμει λοιπόν αυτής της πράξης (*Solenne Notarial Scrittura*), τόσο οι ανωτέρω αξιωματούχοι της Αδελφότητας, όσο και οι διάδοχοι αυτών θα νέμονται αυτήν την οικία και θα δύνανται να τη μισθώσουν σε όποιον αυτοί θελήσουν και να απαιτούν τα μισθώματα μέχρι την ολική εξόφληση του χρέους, τα οποία θα λαμβάνουν από τις 21 του επόμενου Νοεμβρίου, επειδή έως τότε ο Cazzamamo τα έχει λάβει. Διευκρινίζεται δε ότι, σε περίπτωση που η οικία είναι αμίσθωτη στο μέλλον, οι ανωτέρω αξιωματούχοι οφείλουν αμέσως να ενημερώσουν τον Cazzamamo ή τους νόμιμους εκπροσώπους του, προκειμένου να μεριμνήσουν ώστε να τη μισθώσουν. Ο ίδιος, ως είθισται, δεσμεύεται με όλα του τα περιουσιακά στοιχεία μέχρι την αποπληρωμή του χρέους, ενώ *αυθορμήτως* (*di sua spontanea volontà*) δωρίζει στους ανωτέρω, για τη Scuola, δύο κιβώτια της αγίας τράπεζας, επενδυμένα με βελούδο και με ασημένιο κέντημα. Η πράξη αφορά διευθέτηση οφειλής εκ κληρονομίας προς την

¹²⁶⁰ Ιταλ. residuo credito: υπόλοιπο πίστωσης.

¹²⁶¹ Της 7ης Μαρτίου 1751. Το εν λόγω έγγραφο υπάρχει στα βιβλία της Scuola και αναφέρεται σε πράξη της 22ης Ιανουαρίου 1735, στα κατάστιχα του θανόντα συμβολαιογράφου *Signor Daniel Cuvareà*.

εν λόγω Αδελφότητα, η οποία πραγματοποιείται με σύναψη δικαιοπραξίας μεταξύ των αξιωματούχων της Αδελφότητας και του αναδοχέα αυτής της κληρονομικής οφειλής. Στο πλαίσιο δε περαιτέρω διασφάλισης των συμφερόντων της Αδελφότητας, παραχωρείται σε αυτήν οικία του αναδοχέα προς νομή και επικαρπία έως την αποπληρωμή. Όπως ήταν το σύνηθες, ορίζεται εμπράγματα ασφάλεια με τη σύσταση γενικής υποθήκης όλων των περιουσιακών στοιχείων του αναδοχέα.

Η σύζυγος από κοινού με τα τέκνα της διαχειρίζονταν όσα κληρονομούσαν και αναλάμβαναν, συν τοις άλλοις, την ολοκλήρωση των οικονομικών διαφορών που ο θανών τούς είχε κληροδοτήσει. Ανάλογη περίπτωση και η παρακάτω, μάλιστα εδώ ο σύζυγος ήταν ιερέας. Στις 25 Απριλίου 1778¹²⁶², ενώπιον του συμβολαιογράφου, ο *signor* Ιωάννης Μαγδαληνός δηλώνει ότι επιθυμεί να διεκδικήσει το χρέος των 10 *ζεστών καθαρό ελαιόλαδο*¹²⁶³ αλλά και των 159 λιρών (89 + 70) από τον θανόντα πλέον ιερέα Ανδρέα Κακαβάκη. Ο Μαγδαληνός λοιπόν προσφεύγει εναντίον της κληρονομίας του ιερέα, τον οποίο πλέον εκπροσωπεί η σύζυγος και *ουζουφρουαρία* του, *κυράτσα* Σταματέλα αλλά και ο υιός του, ο Κοσμάς Κακαβάκης. Αυτοί τον παρακαλούν να προβούν σε έναν διακανονισμό. Αρχικά, η μητέρα και ο υιός της αναγνωρίζουν το προαναφερθέν χρέος προς τον Μαγδαληνό και προβαίνουν στην εκτίμηση των *ζεστών*, προς 45 λίρες/ξέστα, ποσό το οποίο μαζί με τα άλλα χρέη υπολογίζεται σε 609 λίρες (450+89+70), από το οποίο, *από καλοσύνην του*, αφαιρεί τις 49 λίρες, έτσι απομένουν 560 λίρες. Για την εγγύηση λοιπόν αυτής της πληρωμής, οι οφειλότες δεσμεύουν τα μισθώματα της οικίας που βρίσκεται δίπλα σε αυτήν που αυτοί κατοικούν, στην περιοχή του ναού της Θεοτόκου Οδηγήτριας, και η Σταματέλα υποχρεούται να καταβάλλει τα μισθώματα στον Μαγδαληνό ανελλιπώς, με έναρξη από τον επόμενο Ιούνιο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ακόλουθη πράξη, η οποία και αυτή αποτελεί διευθέτηση της κληρονομηθείσας περιουσίας ιερέα και συγκεκριμένα χρεών του προς άλλον ιερέα. Στις 18 Μαΐου 1796¹²⁶⁴, ενώπιον του συμβολαιογράφου, από τη μια πλευρά, ο *ευλαβής* ιερέας Ιωάννης Κουρής, εφημέριος των ναών του Αγίου Νικολάου και της Αγίας Μαρίνας, και από την άλλη οι αδελφοί Μωραΐτη, Πιέρος και Στάμος, οι οποίοι είναι κληρονόμοι του αδελφού τους, ιερομόναχου Χρύσανθου Μωραΐτη, δηλώνουν πως επιθυμούν να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές. Κατά πρώτον, ο Πιέρος, εξ ονόματος του εαυτού του και του αδελφού του, αποφασίζει να αποσυρθεί

¹²⁶² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 167, β. 1 (41), φ. 28r.

¹²⁶³ Βάσει εγγράφου, στις 10 Ιουνίου 1771.

¹²⁶⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 182, β. 2 (192), φ. 44v.

από την κατάσχεση (*σεκουέστρο*¹²⁶⁵), στην οποία είχαν προβεί¹²⁶⁶, και υπόσχεται να παραδώσει 6½ ξέστες ελαιόλαδο στους *κυβερνήτες* των προαναφερθέντων ναών, κύριο Χριστόδουλο Κουρή και *μισέρ* Σπύρο Μπογδάνο. Επιπλέον, αποσύρονται από τα προηγηθέντα *σεκουέστρο*¹²⁶⁷, προκειμένου οι ανωτέρω *κυβερνήτες* να δύνανται να λάβουν την ποσότητα του ελαιολάδου που αυτά τα έγγραφα περιγράφουν. Ο Κουρής, με τη σειρά του, υπόσχεται να παραδώσει στους αδελφούς Μωραΐτη όλα τα κινητά αγαθά που αυτοί δικαιούνται ως κληρονόμοι του Χρύσανθου, και τα οποία βρίσκονται στην κατοχή του, δυνάμει σχετικού *σεκουέστρου*¹²⁶⁸, και *απαφώνει* στον Πιέρο τις 18 ξέστες ελαιόλαδου από τη μίσθωση της παραγωγής των ελαιοδέντρων που βρίσκονται στην περιοχή της Χρυσήδας, την περασμένη σοδειά (1973), *εις δίκαιον* του ναού της Αγίας Μαρίνας. Ακόμη, σχετικά με τα περασμένα *λάσα* που είναι αναγκαία για τους εφημέριους των παραπάνω ναών, καθώς και του ναού του Αγίου Δημητρίου, ο Πιέρος, εξ ονόματος και του αδελφού του, *απαφώνει* το μερίδιο που είχε από τον αδελφό του στον ιερέα Κουρή. Τέλος, δυνάμει αυτού του συμβιβασμού, οι αντίδικοι δηλώνουν αμοιβαία παραίτηση αξιώσεων.

Ως γνωστόν, τα χρέη που προέκυπταν από την οικονομική διαχείριση της περιουσίας των μοναστηριών αναλάμβαναν να τα φέρουν εις πέρας οι οικονόμοι αυτών. Στην ακόλουθη πράξη, καταγράφεται η προσπάθεια τόσο του ηγούμενου, όσο και του οικονόμου της μονής να διευθετήσουν το χρέος που άφησε ένας ιερέας, χωρίς ωστόσο να αναφέρεται αν ήταν ο προηγούμενος οικονόμος αυτού. Στις 21 Δεκεμβρίου 1763¹²⁶⁹, στο κελί του *οσιότατου* ιερομόναχου Εγνάτιου Νταλιέτου, ο οποίος είναι οικονόμος της μονής της Αγίας Αικατερίνης του *Καροφυλλάτου*, δεδομένων των χρεών που είχε να λάβει ο θανών πλέον *signor* Πιέρος Δετζώρτζης από τον επίσης θανόντα πλέον παπά Θεοδωρή Πουλή. Τα χρέη συνολικά ήταν περιγεγραμμένα στο δικόγραφο (*παρτίδα*) στις 26 Οκτωβρίου 1759, μάλιστα προηγουμένως είχαν ασκηθεί και άλλες αγωγές¹²⁷⁰, χωρίς όμως να έχει δοθεί οριστική λύση για την εξόφληση. *Και επειδή επέρασεν εις την άλλη ζωήν* ο Πιέρος χωρίς να δει *τελειωμένη* τη διαμάχη που είχε ξεκινήσει, γι' αυτό ο ευγενής *δοτόρ* Αντώνιος Δετζώρτζης, ο οποίος εμφανίστηκε εξ ονόματος του πατέρα του *signor*

¹²⁶⁵ Ιταλ. *sequestro*: κατάσχεση. Επί βενετικής περιόδου: *meter uno in sequestro*: θέτω κάποιον σε υποχρεωτικό κατ' οίκον περιορισμό. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 646.

¹²⁶⁶ Στις 12 Ιουλίου 1794.

¹²⁶⁷ Στις 20 Ιανουαρίου 1796.

¹²⁶⁸ Στις 3 Ιουλίου 1794.

¹²⁶⁹ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 229, β. 4 (24), φ. 44v.

¹²⁷⁰ Όπως φαίνεται στον κατάλογο με τις εκτιμήσεις, στις 3 Δεκεμβρίου 1757, στον οποίο είχε εναντιωθεί ο ιερομόναχος Κοσμάς Μωραΐτης, ηγούμενος της μονής κατ'εκείνη την περίοδο, με έγγραφο που κατέθεσε στο *Φόρο του Εκλαμπρότατου Ρεγγιμέντου* στις 23 Ιανουαρίου 1758 και σε αυτό *απεκρίθη* ο Πιέρος με άλλη *γραφήν*, στις 24 Απριλίου του ίδιου έτους.

Λεονάρδου Δετζώρτζη, ο οποίος ήταν πατέρας και του Πιέρου και ο οποίος ήθελε να συνεχίσει τη διαμάχη ώστε να επιλυθεί η *διαφορά*. Με τη μεσολάβηση λοιπόν καλών φίλων, οι οποίοι επιθυμούσαν να δουν το μοναστήρι *ειρηνικό* και να σταματήσουν οι διαμάχες, επιθυμία η οποία δηλώνεται και από τον πανοσιότατο ιερομόναχο Σεραφείμ Κατωμέρη, ηγούμενο της μονής, καθώς και από τον Νταλιέτο, οι οποίοι παρουσιάστηκαν εξ ονόματος και των υπόλοιπων πατέρων και συναδέλφων της εν λόγω μονής *διά ονόματα, και τίτολα οπού συμβαίνει το αυτό μοναστήριον εις την εκκλησία του Χριστού Αναλήψεως που βρίσκεται στο Γαλήσιον Όρος, στο όρος των Αγίων Δέκα, οι αντίδικοι ήρθαν σε συμφωνία ως εξής.*

Αρχικά, από την ημέρα σύναψης αυτής της συμβιβαστικής συμβολαιογραφικής πράξης και *εις τον αιώνα τον άπαντα*, τόσο ο ηγούμενος, όσο και ο οικονόμος της μονής *βάνουν εις το ποσέσο* του Δετζώρτζη ακίνητα στην περιοχή του χωριού των Αγίων Δέκα, τα οποία είχαν εκτιμηθεί¹²⁷¹, με χρέος του Δετζώρτζη να πληρώνει μαζί με το μέρος 1/6 που αυτά ήταν υποταγμένα προς το Μοναστήρι ως αγροτική μίσθωση με χρονικό σολιάτικο *οπώρα* 4½ από την ποσότητα των 15 καρπών, βάσει σχετικού εγγράφου. Ομοίως, του *βάνουν εις το ποσέσο* και τα υπόλοιπα κτήματα που ήταν 6 μίζουρια από τα 18, όπως περιγράφεται στην απογραφή¹²⁷², που είχε λάβει ο τότε ηγούμενος της μονής και έτσι υπόσχεται και αυτός να πληρώνει προς τη μονή ως ετήσιο σολιάτικο 5½ καρπούς από τα 10 που ήταν στο σύνολο, ποσότητα η οποία ορίζουν από κοινού τα δύο μέρη να εννοείται για 11 γαζέτες. Ακόμη, οι προαναφερθέντες πατέρες παραχωρούν στην κυριότητα του Δετζώρτζη και το κτήμα που βρίσκεται στην περιοχή των Αγίων Δέκα, το οποίο βεβαιώνεται εγγράφως¹²⁷³ ότι ήταν εκτάσεως αρχικά 8 και στη συνέχεια 9 μίζουριων. Ο Δετζώρτζης θα έχει την υποχρέωση να καταβάλει *δια πάντοτε* στη μονή, κατά τον μήνα Ιούλιο, ένα μίζουρι σιτάρι *κούλουμο παστρικό και όμορφο* και για το επιπλέον ένα μίζουρι που περισσεύει θα καταβάλει παρομοίως ως ετήσιο σολιάτικο σιτάρι το ένα τέταρτο. Επισημαίνεται ότι η εξόφληση θα γίνει με τη μέθοδο της μεταβίβασης της κυριότητας αρκετών ακίνητων αγαθών. Επειδή δε, βάσει εγγράφου¹²⁷⁴, και το μοναστήρι *είχε να λάβει κάποια αγαθά* από τον θανόντα παπά-Πουλή, γι' αυτό οι πατέρες του μοναστηριού δίνουν εξουσία στον Δετζώρτζη, τόσο *μετά καλής όσο και με το μέσον της Δικαιοσύνης* ώστε να μπορέσει να προσλάβει την κληρονομιά του παπά-Θεοδωρή. Ξεκαθαρίζεται μάλιστα εκ των προτέρων ότι όποιο

¹²⁷¹ Στις 24 Απριλίου 1634.

¹²⁷² Στις 18 Αυγούστου 1758, η οποία έγινε *εις ενέργειαν* της απόφασης του *Εκλαμπρότατου Ρεγγιμέντου*.

¹²⁷³ Έγγραφο που είχε συναφθεί στις 18 Αυγούστου 1674, στις συμβολαιογραφικές πράξεις του παπά-Γεώργιου Ζωχιού.

¹²⁷⁴ Στις 25 Αυγούστου 1758.

ποσό και να μαζέψουν, *τόσον πολύ, όσον και ολίγο*, θα το δώσουν στον οικονόμο του Μοναστηριού.

IV. Προηγούμενη δικαστική δίωξη, αναγκαστική εκτέλεση

Δεν είναι λίγες οι φορές, κατά τις οποίες οι αντίδικοι, στην προσπάθειά τους να επιλύσουν όσο το δυνατόν καλύτερα τη μεταξύ τους διαφορά, απευθύνονταν στους φορείς απονομής της δικαιοσύνης. Είναι δε γεγονός ότι οι αντίδικοι συχνά, αν και είχαν προηγουμένως απευθυνθεί στη Δικαιοσύνη για να επιλυθεί η διαφωνία τους, εν τέλει καταλήγουν να προβούν σε συμβιβασμό ή δηλώνουν ότι επιθυμούν την παρέμβαση διαμεσολαβητών ή και των αιρετοκριτών για την επίλυση της διαφοράς. Σε ορισμένες υποθέσεις έχει ήδη αρχίσει η διαδικασία της αναγκαστικής εκτέλεσης, η οποία είτε διακόπτεται σε κάποιο από τα στάδια της, είτε, εάν έχει ολοκληρωθεί, ακυρώνεται. Στις 4 Ιουνίου 1795¹²⁷⁵, εις το μετζάδο της οικίας του ευγενούς *αββοκάτου signor* Μιχαήλ Ρίκη, στη συνοικία της Αγίας Παρασκευής, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις αξιώσεις (*πρετέζες*) που ο *μάστρο* Σπύρος Γιαννούλης, από το χωριό Κορακιάνα, εγείρει κατά του Ρίκη, ως εκπρόσωπος (ο Ρίκης) της κληρονομίας του θανόντα ευγενή πατέρα του Στεφάνου, καθώς και κατά του *μάστρο* Πάνου Μούρεση, από το προάστιο¹²⁷⁶ του Μαντουκίου. Τα δύο μέρη προβαίνουν σε συμβιβασμό με τους εξής όρους. 1. Για τις 16 ξέστες λάδι που ο Μούρεσης και ο Γιαννούλης χρωστούσαν *με δεσμόν ινσολιδιτάς*, το οποίο χρέος ήταν του Μούρεση, βάσει εγγράφων¹²⁷⁷, και το οποίο ο Γιαννούλης πλήρωσε, αλλά ο Μούρεσης τους έδωσε μόνον τις 14 ξέστες, για τις εναπομείναντες 2 ξέστες ο Μούρεσης υπόσχεται να τους δώσει την επόμενη εσοδεία. 2. Ο Γιαννούλης απαιτεί από τον Μούρεση τις 12 ξέστες *εις καλήν πίστιν*, ως υπεύθυνος που ήταν ο Μούρεσης στο *πάκτος* του Στεφάνου το έτος 1778. Επειδή δε ο Μούρεσης ισχυρίζεται ότι δεν χρωστά κάτι άλλο εκτός από αυτά που αναφέρονται στο παραπάνω έγγραφο, ο Γιαννούλης δηλώνει ότι δεν θα παραιτηθεί της απαίτησης παρά μόνον εάν ο Μούρεσης δώσει σχετικό όρκο στο *Κιβούρι* του Αγίου Σπυρίδωνος. 3. Καταγράφεται ότι ο Στέφανος, *με το φως του αφορεσμού, και με άπτα Δικαιοσύνης*, το έτος 1779, είχε αφαιρέσει από το σπίτι του Γιαννούλη και είχε αλέσει κάποια ποσότητα ελαιοκάρπου, την οποία ο ίδιος πίστευε ότι ήταν από το ελαιοτριβείο του και ότι ο Μούρεσης την

¹²⁷⁵ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 514, β. 16, φ. 40ν.

¹²⁷⁶ Βλ. την απογραφή των επαγγελματιών της πόλεως και των προαστίων της Κέρκυρας, το έτος 1692. KARLAFTI-MOURATIDI, *Les formes de travail*, σ. 332.

¹²⁷⁷ Στις 18 Δεκεμβρίου 1778 και τις 6 Σεπτεμβρίου 1794.

είχε μεταφέρει εκεί, καθώς και ότι ο Ρίκης συμψήφισε την αξία της ποσότητας αυτού του ελαιολάδου επί του υπολοίπου της αποπληρωμής της μίσθωσης: 150 ξέστες από την εσοδεία των ετών 1778-1779. Επειδή λοιπόν είναι δύσκολο να επιβεβαιωθεί η πραγματική ποσότητα του λαδιού *δια την μάκριτα του καιρού*, και προκειμένου να λύσουν τη διαφορά τους, ο Μούρεσης παραδίδει στον Γιαννούλη μία συναλλαγματική¹²⁷⁸ στον κομιστή (ένα βιλιέτο *a κη πρεζενταρά*¹²⁷⁹) για 15 ξέστες λάδι, τις οποίες θα δώσει κατά την εσοδεία 1795-6 και ο Γιαννούλης δηλώνει πληρωμένος. Ο Ρίκης, ο Μούρεσης και ο Γιαννούλης δηλώνουν ότι δεν έχουν καμία απαίτηση βάσει των εγγράφων τους και ο Ρίκης επιστρέφει στον Μούρεση το έγγραφο της μίσθωσης για τις 150 ξέστες, προκειμένου ο τελευταίος να ζητήσει την πληρωμή από τους συνέταιρους του στη μίσθωση. Τα μέρη, ως είθισται, δηλώνουν ότι αποδέχονται αυτή τη *θεληματικήν σύβασιν δια στέρεην, βέβαιην, και αμετάτρεπτην, μήτε ποτέ να εναντιωθούν δια καμίαν λογής αφορμήν, και αιτίαν, εις δεσμόν τους εις τρόπον γενικόν*.

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, η σύζυγος ως αυτεξούσια διευθετεί υποθέσεις οφειλών προς τον αποβιώσαντα σύζυγό της, ακόμη και εάν έχει προηγηθεί προσφυγή σε ένδικα μέσα. Στις 29 Μαΐου 1738¹²⁸⁰, στην οικία της κληρονομίας του ευγενή θανόντα Άγγελου Μπάκου, στην περιοχή του ναού του Αγίου Νικολάου και του Αγίου Λαζάρου, ο συμβολαιογράφος καταγράφει το διακανονισμό του χρέους του Τζανέτου και του Θωδωρή, αδελφών Κωνσταντή, από το χωριό Βίστωνας, προς τον προαναφερθέντα Μπάκο. Αυτό αφορούσε το χρηματικό ποσό των 40 δουκάτων (6 λίρες/δουκάτο), για το οποίο είχε ασκηθεί αγωγή στο *Οφίκιο*¹²⁸¹ του Καγγέλου. Βεβαίως, ύστερα από το θάνατο του δανειστή, αναλαμβάνει να διεκδικήσει την αποπληρωμή του χρέους η σύζυγός του, η *τιμία signora* Λαουρέτα, η οποία είναι και η επικαρπώτρια των περιουσιακών στοιχείων του συζύγου της. Οι αδελφοί Κωνσταντή παρακαλούν τη Λαουρέτα να μην κινηθεί άλλο δικαστικά, αλλά να τους δώσει διορία όλο τον επόμενο Δεκέμβριο. Η *αρχόντισσα* όχι μόνον αποδέχεται τη συμβιβαστική λύση που της πρότειναν, αλλά αφαιρεί από το συνολικό ποσό των 40 δουκάτων, 10 δουκάτα και αυτό, όπως αναφέρει, το κάνει για την ψυχική σωτηρία του άνδρα της αλλά και τη δική της.

¹²⁷⁸ Η πρακτική της συναλλαγματικής απάλλασσε, ως ένα βαθμό, από το *στίγμα της τοκογλυφίας*. Ουσιαστικά το ένα μέρος πίστευε το άλλο για προκαθορισμένο χρονικό διάστημα. LANE, *Βενετία*, σ. 218.

¹²⁷⁹ Ιταλ.: a chi presenterà.

¹²⁸⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ. 239, β. 5, φ. 44ν.

¹²⁸¹ Οφίκιον<officium: η αρχή, η εξουσία, το γραφείο. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης*, σ. 239.

Επιστροφή περιουσιακών στοιχείων και μείωση της οφειλής εφαρμόζεται από τον πιστωτή στην παρακάτω πράξη διευθέτησης του χρέους που προέκυψε από κληρονομία. Στις 8 Μαΐου 1790¹²⁸², καταγράφεται ότι ο *ευγενής signor* Σπυρίδων Γερομεριάτης, ως πιστωτής επί της κληρονομίας του θανόντα κάπο Γιώργου Σπίνουλα, από το χωριό Γαστούρι, προσέφυγε στη δικαιοσύνη. Το χρέος αφορούσε ποσότητες ελαιολάδου, ελαιόδεντρα, αμπέλια κ.ά., συνολικής αξίας 450 δουκάτων, συμπεριλαμβανομένων και των εξόδων. Ο Γερομεριάτης έλαβε την κυριότητα αυτών των αγαθών με δικαστικές αποφάσεις, στις οποίες αντιτίθεται ο Γιώργος Σπίνουλας, εγγονός του θανόντα και *προσφερτής* στην κληρονομία αυτού, ο οποίος *δια να μην μείνει εγδυμένος από τα άνωθεν αγαθά, εσυμβουλευτή μετά ταύτα εις δικαίαν γνώρισιν της πρέπουσας ευχαριστήσεως* του Γερομεριάτη *να μεταχειριστεί εσπλαχνιστικό τω τρόπω με το μέσον αξίων υποκειμένων* και ο τελευταίος, *δια άκραν αγαθοσύνην του*, αφήνει στον Σπίνουλα τα παραπάνω περιουσιακά στοιχεία για το ποσό μόνον των 300 δουκάτων και ο Σπίνουλας (*με τους κληρονόμους διαδόχους του*) αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταβάλλει ετησίως στον Γερομεριάτη (*και κληρονόμων διαδόχων του*) ως σολιάτικο 12 δουκάτα, με επιτόκιο 4 τοις εκατό *κατά νόμον*.

Βεβαίως, όπως είναι εύλογο η διευθέτηση των οικονομικών υποθέσεων εκ μέρους των κληρονόμων συχνά συντελούνταν και εξαιτίας της υπερημερίας του οφειλέτη, όπως συμβαίνει στην ακόλουθη συμβολαιογραφική πράξη. Στις 23 Ιουνίου 1729¹²⁸³, οι κληρονόμοι συγκεντρώθηκαν στο συμβολαιογραφείο για να δοθεί τέλος στις δικαστικές διαμάχες που είχαν προκύψει στο παρελθόν¹²⁸⁴. Άξιο αναφοράς είναι το πλήθος των κληρονόμων, αλλά και η αναλυτική περιγραφή αυτών. Πιο συγκεκριμένα, ο θανών Βήτος Κωνοφάης είχε κινηθεί εναντίον του θανόντα *signor* Ιωάννη Σκορδίλη¹²⁸⁵ για το μερίδιο από τα αμπέλια. Τονίζεται μάλιστα πως οι κληρονόμοι των δύο μερών ενώπιον του συμβολαιογράφου δήλωσαν ότι επιθυμούν από κοινού να δώσουν τέλος στις παραπάνω διαφορές, πιθανόν επειδή έχει παρέλθει ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, αυτό των 10 ετών. Αναλυτικότερα, οι κληρονόμοι ήταν ο *signor* Στέλιος Σκορδίλης, ο υιός του Ιωάννη, ο οποίος εκπροσωπεί και τα ανήλικα ξαδέλφια του (παιδιά του θανόντα παπά Φιλίππου Σκορδίλη, αδελφού του Γιάννη) και από την άλλη πλευρά ο *signor* Ιωάννης Βόντας, ως εκπρόσωπος της συζύγου του, *signora* Βαρβάρας, ανιψιάς του θανόντα Βήτου και κόρης του αδελφού του, επίσης θανόντα Δήμου Κωνοφάου, καθώς και ο *signor*

¹²⁸² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ. 177, β. 149, φ. 45ν.

¹²⁸³ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ. 135, β. 1 (101), φ. 3r.

¹²⁸⁴ Στις 10 Απριλίου 1719.

¹²⁸⁵ Μέλη της γνωστής κρητικής οικογένειας Σκορδίλη εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα στα πλαίσια των εμπορικών τους δραστηριοτήτων τον 17ο αιώνα. Βλ. και ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, «Εργασιακές και εμπορικές δραστηριότητες», σ. 251.

Νικολέτος Μαρκέτης, υιός του *signor* Βόντα ως πατέρας και *διαφεντεφτής* της κόρης του, Άννας Μαρίας που είχε γεννηθεί από την επίσης θανούσα *signora* Βικτωρία Λομπάρδο. Αυτοί λοιπόν αναφέρουν πως είναι ευχαριστημένοι από όλα τα αγαθά της κληρονομιάς του Σκορδίλη που τους έδωσε ο *signor* Στέλιος Σκορδίλης και έτσι δεν επιθυμούν τίποτα άλλο. Σχετικά δε με τα έξοδα της πολυετούς δικαστικής διαμάχης, ο Στέλιος αναφέρει πως θα καταβάλλει στη *signora* Βαρβάρα, ανά έτος και κατά το μήνα Σεπτέμβριο, το μερίδιο που αναλογεί από τα αμπέλια και θα το δίνει στον *signor* Βόντα και *signor* Μαρκέτη, ξεκινώντας από τον ερχόμενο Σεπτέμβριο.

V. Κατανομή κληρονομιαίας περιουσίας

Ένα από τα βασικότερα ζητήματα τα οποία προέκυπταν από την εκτέλεση των διαθηκών αφορούσε τη διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων που κληρονομούνταν. Αν και αρκετές φορές, στις σχετικές συμβολαιογραφικές πράξεις οριζόταν ο τρόπος, με τον οποίο τα κινητά και τα ακίνητα αγαθά θα έπρεπε να μοιραστούν, εντούτοις δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι κριτές καλούνταν να κατανείμουν εκ νέου την κληρονομιαία περιουσία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρακάτω πράξη η οποία αφορά τη διανομή τόσο της πατρικής, όσο και της μητρικής περιουσίας στα τέκνα της οικογένειας, ενώ οι γονείς και κυρίως ο πατέρας είναι ακόμη εν ζωή και αυτό επειδή ο τελευταίος, εξαιτίας ψυχικής ασθένειας, έχει απολέσει την ικανότητα να δικαιοπρακτεί, αλλά και να διαχειρίζεται οικονομικά ζητήματα της οικογένειάς του¹²⁸⁶. Άξιο μνείας είναι επίσης το γεγονός πως οι κριτές για την επίλυση της υπόθεσης επιλέγονται μέσω της διαδικασίας της κλήρωσης από 8 υποψήφιους. Συγκεκριμένα, την 1η Ιουνίου 1790¹²⁸⁷, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις διαφορές μεταξύ του *ευλαβή* ιερέα Στέφανου Τζενεμπίση, από το νησί των Παξών, από το ένα μέρος, και του Σπυρίδωνα και του Νικολέτου, αδελφών του, και του Γεώργιου Τζενεμπίση, με πληρεξούσιο όλων τον *signor* Σάντο Μιλιδώνη, ο οποίος, συν τοις άλλοις, έχει εξουσία να *ποιεί* και *συνυποσχετικά*. Πράγματι, συνάπτεται συνυποσχετικό και με κλήρωση, μεταξύ οκτώ υποψήφιων, επιλέγονται ως κριτές ο *Καπιτάν* Μίχος Βελιανίτης και ο Παναγιώτης Μπόικος, και οι δύο από τους Παξούς. Σημειώνεται ότι η βασική αιτία των διαφορών

¹²⁸⁶ Βάσει του άρθρου 131 και του σύγχρονου Αστικού Κώδικα: ανίκανο προς δικαιοπραξία είναι κάθε πρόσωπο, το οποίο, κατά το χρόνο σύναψης της δικαιοπραξίας, δεν είχε συνείδηση των πράξεών του ή βρισκόταν σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιόριζε αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής του.

¹²⁸⁷ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 177, β. 150, φ. 22ν.

των δύο μερών είναι ότι ουσιαστικά δεν υπάρχει αρχηγός της οικογένειας (*η αυτή φαμίλιαν δίχως κεφαλίον*), αν και υπάρχει πατέρας, ο οποίος όμως δεν διαθέτει την απαιτούμενη ικανότητα εφόσον είναι σε πολύ προχωρημένη ηλικία και τυφλός, ενώ οι παραπάνω αδελφοί έχουν και έναν άλλο αδελφό, τον Αντώνη, τον οποίο χαρακτηρίζουν ψυχικά ασθενή (*εξωφρόνιμον*). Τονίζεται δε ότι οι παραπάνω τρεις αδελφοί έχουν δικές τους οικογένειες και για αυτόν το λόγο θέλουν να συγκεντρώσουν τα δικά τους περιουσιακά στοιχεία. Προκειμένου δε να λήξει η *αρχική αιτία των διαφορών, σκανδάλων και συγχύσεων της αυτής αδελφικής φαμίλιας και δια να στερεωθεί η αγάπη και η ειρήνη*, οι κριτές αναλαμβάνουν να μοιράσουν τα *αμοιβαία προικώα περιουσιακά στοιχεία που υπάρχουν στην πατρική οικία και στη συνέχεια τη μητρική περιουσία, βάσει της διαθήκης της μητέρας αυτών, αποδίδοντας και στον Αντώνη το μερίδιό του*. Οι ίδιοι έχουν *την εξουσίαν να αφαιρέσουν από την πατρική περιουσία όσα ακίνητα απαιτούνται για τη διατροφή, την ενδυμασία και οτιδήποτε άλλο χρειαστεί στον πατέρα και τον αδελφό τους, προσθέτοντας σε αυτά το μητρικό μερίδιο του Αντώνη και στη συνέχεια η υπόλοιπη πατρική περιουσία να μοιρασθεί σε τρία μερίδια, τα οποία θα δοθούν στους αδελφούς μετά από κλήρωση*. Μετά το θάνατο του πατέρα και του αδελφού, οι τρεις αδελφοί αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μοιράσουν την πατρική περιουσία και οι κριτές έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν το *διαχειριστή-οικονόμον απάνου* στο μερίδιο του πατέρα και στα μερίδια (πατρικού και μητρικού) του Αντώνη. Αυτός ο οικονόμος πρέπει να είναι ικανός, κατά την κρίση των κριτών, να *διαχειρίζεται τα εσοδήματα αυτών (πατέρα και υιού) και να έχει τη μέριμνα της διατροφής τους*.

Κατανομή κληρονομιάς σε ίσα μερίδια μεταξύ των τέκνων και του πατέρα αφορά η παρακάτω πράξη η οποία αναφέρεται στο διαμοίρασμα της περιουσίας που κληρονόμησαν από τη μητέρα. Στις 9 Οκτωβρίου 1789¹²⁸⁸, ο συμβολαιογράφος αναφέρεται στις διαφορές στο *Foro Compromissario* μεταξύ αφενός του D^ο Χριστόδουλου Βλάικου και αφετέρου του υιού του Marc'Antonio και των άλλων τέκνων του: Αρσένιου και Ανέτας, συζύγου του Σπύρου Bon. Τελικώς, τα δύο μέρη συμφωνούν στα εξής. 1. Όλα τα ακίνητα προικώα της θανούσας *signora Anzola Παλατιανού*, συζύγου του Χριστόδουλου και μητέρας των ανωτέρω αδελφών, θα κατανεμηθούν σε τέσσερα ίσα μερίδια, το ένα εκ των οποίων θα λάβει *αδιαταράκτως* ο Χριστόδουλος και θα το χαίρεται εφ'όρου ζωής και μετά το θάνατό του αυτό θα μοιρασθεί ισόποσα στους υιούς και την κόρη του, όπως αναφέρεται και στον τρίτο

¹²⁸⁸ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 177, β. 145, φ. 46r.

όρο αυτού του συμβιβασμού. Σημειώνεται ότι ο Χριστόδουλος παραιτείται από οποιοδήποτε όφελος για αυτόν, που τυχόν αναφέρεται στους όρους της διαθήκης της συζύγου του, για να μην υπάρξουν άλλα προβλήματα και τα δύο μέρη να ομονοήσουν. 2. Προς περαιτέρω διασφάλιση του δίκαιου της κατανομής των μεριδίων, ο Χριστόδουλος δηλώνει ότι τα κληρονομούμενα περιουσιακά στοιχεία θα χωρισθούν σε τέσσερα μερίδια και αυτή η κατανομή θα καταγραφεί σε ξεχωριστό έγγραφο για κάθε μερίδιο, ενώ η σειρά απόδοσης των μεριδίων θα είναι η εξής: το πρώτο θα λάβει ο Μάρκος Αντώνιος, τα δύο επόμενα ο Αρσένιος και η Ανέτα αντιστοίχως και το τελευταίο μερίδιο ο Χριστόδουλος. 3. Μετά την ολοκλήρωση της κατανομής για τους υιούς και την κόρη σε τρία ίσα μερίδια, κανείς εξ αυτών δεν θα προβάλλει αντίρρηση. 4. Όσον αφορά τα υπόλοιπα περιουσιακά στοιχεία εκτός διαθηκών, θα υπάρξουν τέσσερα μερίδια, όπως αναφέρεται στο άρθρο 2 αυτής της συμβιβαστικής πράξης. Η πατρική οικία παραμένει αδιαίρετη, αλλά οποιοσδήποτε από τους ανωτέρω κληρονόμους διατηρεί το δικαίωμα να συγ(κατοικεί) σε αυτήν, μέχρι το θάνατο του πατέρα, οπότε η Άννα θα αποζημιώσει τους δύο αδελφούς της, για τα δύο τρίτα που τους ανήκουν. 5. Δεν θα υπάρξει δυνατότητα άλλων απαιτήσεων επί των περιουσιακών στοιχείων. 6. Ο Χριστόδουλος υπόσχεται, ως καλός και συνεπής πατέρας, να μεταβιβάσει στον Μάρκο Αντώνιο όλα τα ελαιόδεντρα και τα μερίδια, τα οποία περιήλθαν σε αυτόν βάσει διαθήκης¹²⁸⁹ της *Diamante*, μητέρας του Χριστόδουλου, και αυτό ως αντάλλαγμα για τα προικώα περιουσιακά στοιχεία της πρώτης του συζύγου. 7. Ο Μάρκος Αντώνιος, βάσει των ανωτέρω, παραιτείται από οποιαδήποτε αξίωση.

Οι ακόλουθες συμβολαιογραφικές πράξεις διακρίνονται εξαιτίας της αναλυτικότητας περιγραφής των κληρονομιαίων περιουσιακών στοιχείων, γεγονός που καταδεικνύει την προσπάθεια των συμμετεχόντων μερών (κριτών, εκτιμητών, συμβαλλομένων, συμβολαιογράφου και μαρτύρων) να ικανοποιήσουν, κατά το δυνατόν, το περί δικαίου αίσθημα. Βεβαίως, τέτοιες αναλυτικές παραθέσεις αναδεικνύουν το εύρος του φάσματος της οικονομικής, επαγγελματικής αλλά και κοινωνικής δραστηριότητας των κληροδοτών. Τα στοιχεία που μας παρέχουν αυτοί οι κατάλογοι είναι σημαντικότερα σε πολλά επίπεδα: απεικόνιση εργασιακών χώρων της υπό εξέταση περιόδου μέσω των καταγραφών των εργαλείων και γενικώς του εξοπλισμού διαφόρων τεχνών, δανειοδοτικές, «επενδυτικές» και γενικώς οικονομικές δραστηριότητες των κληροδοτών, όπως αυτές δηλώνονται στα δικαιοπρακτικά

¹²⁸⁹ Στις 4 Αυγούστου 1780, στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου.

έγγραφα, στα χρεωστικά ομόλογα, σε άλλα αξιόγραφα, σε δικαστικές αποφάσεις και άλλα έγγραφα, τα οποία βρέθηκαν στην κατοχή των κληροδοτών, συμπληρωματικά στοιχεία για το οικονομικό και κοινωνικό προφίλ αυτών μέσω της καταγραφής των προσωπικών αντικειμένων αλλά και γενικώς των κινητών και ακινήτων περιουσιακών στοιχείων τους κ.ά. Στις 3 Μαΐου 1783¹²⁹⁰, από το ένα μέρος ο Αντώνιος Φωκάς και από το άλλο ο Σπύρος Αγιομαυρίτης, από το προάστιο του Μαντουκίου, συγκεντρώθηκαν επειδή θέλησαν να επιτελέσουν την *παρακάλεσιν* και προσταγή που τους είχε αφήσει ο θείος και *ευεργέτης* τους Δήμος Φραγγιάς¹²⁹¹, ο οποίος στη διαθήκη του είχε δηλώσει τη βούλησή του οι κληρονόμοι του να μοιράσουν μέσω κριτή και με *αγάπην* την *ουσίαν* του. Διευκρινίζεται δε ότι οι κληρονόμοι θα διευθετήσουν και την αποπληρωμή των χρεών του Φραγγιά, που αφορούν την προίκα και τα εξόδα διατροφής της συζύγου του, η οποία προσδοκά την επιστροφή της προίκας της σύμφωνα με έγγραφο¹²⁹², καθώς και για την πληρωμή όλων των χρεών που περιγράφονται στη διαθήκη, συμπεριλαμβανομένων μάλιστα και των εξόδων της κηδείας του. Δηλώνεται σαφώς ότι αυτά τα βάρη θα αποπληρωθούν με μετρητά που θα προκύψουν από την πώληση του ελαιόλαδου, του χρυσαφιού, του ασημιού, καθώς και των κεφαλαίων των εργαστηρίων του Φραγγιά. Επιπρόσθετα, ορίζεται ότι ο Φωκάς θα λάβει τα 2/3 από την περιουσία και ο Αγιομαυρίτης το υπόλοιπο 1/3. Προκειμένου δε η κατανομή να είναι δίκαιη, τα δύο μέρη, με το *παρόν* συνυποσχετικό, εκλέγουν κριτές και *μοιραστές* τον ευγενή *κυρ* Αντώνη Πιέρη και τον *κυρ* Θεόδωρο Μιχαήλ Προσαλέντη, προς τους οποίους παρέχουν εξουσία να λάβουν τα κατάλληλα έγγραφα και τις εκτιμήσεις ειδικών τεχνιτών. Τα τρία μερίδια θα κατανεμηθούν στους κληρονόμους μέσω κληρώσεως, πρακτική αρκετά συνηθισμένη σε παρόμοιες υποθέσεις. Επιπλέον, τονίζεται ότι οι κριτές έχουν τη δυνατότητα να επιλύσουν οποιαδήποτε διαφορά προκύψει μεταξύ των κληρονόμων.

Ακολούθως, οι κριτές μεταβαίνουν στα τρία εργαστήρια που ο Φραγγιάς *κρατούσε* με μίσθωση, τα οποία βρίσκονται στην *Οβριακή*, κάτω από την οικία του, στα δύο εκ των οποίων ο ίδιος ασκούσε την τέχνη της τσαγγαρικής, ενώ το τρίτο το είχε *καπιτάλι* ο Νικολός Ματόρης. Από τα πρώτα δύο εκτίμησαν τα εξής:

¹²⁹⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Α 91, β. 94 (4), φ. 37r.

¹²⁹¹ Εγγράφως, στις 4 Απριλίου του ίδιου έτους.

¹²⁹² Στις 26 Απριλίου του ίδιου έτους.

α/α	Ποσότητα	Είδος	Ποσό εκτίμησης (λίρες)
1.	557	Ζευγάρια καινούργια υποδήματα μεγάλα, προς 7 λίρες/έκαστο	3.899
2.	98	Υποδήματα μετζάνα, προς 3 λίρες και 10 σολδία/έκαστο	343
3.	32	Υποδήματα παιδικά (παιδιάρικα), 1 λίρα και 15 σολδία/έκαστο	56
Όλα τα καλούπια, σκαντζιές, πάγκους, αρμάρια και άλλα πράγματα στην περιοχή της Θεοτόκου Οδηγήτριας, που βρέθηκαν στην οικία και αφορούν τα εργαστήρια:			
4.	80 λίτρες	Μάτζα κορδοβάνια γρέτζα, προς 5 λίρες/ λίτρα	400
5.	23	Μάτζες (κουβάρια) μοντονίνες γρέτζες κορφιάτικες, προς 14 λίρες/μάτζο	322
6.	43	Μάτζες μοντονίνες γρέτζες ξυνότικες	417:16
7.	8	Πετζιά βοϊδικά κορφιάτικα, προς 80 λίρες/έκαστο	640
8.	161 λίτρες	Κορδοβάνια (δέρματα) μαύρα του πέζου	918:10
9.	-	4 ζώνες, μία καπονέρα και ένα μαστέλο	60
10.		Διευκρίνιση: το τρίτο εργαστήριο το κρατά ο Νικολός Μαντόρης καπιτάλι εις δίκαιον του αποτυχόντος για 79 τάλαρα ως υπόλοιπο από τα 100 τάλαρα του βλυσιδίου ¹²⁹³ και των άλλων διαφορών και λογαριασμών που πραγματοποίησαν το προηγούμενο Πάσχα.	1.908
Σύνολο από τα καπιτάλια των εργαστηρίων:			9.583:6 λίρες
Από κοινού, τα 2 μέρη αναφέρουν ότι πούλησαν 60 ξέστες ελαιόλαδο που βρήκαν και ανήκαν στον Φραγγιά, προς λίρες 47,16 λίρες/ξέστα μονέδα λόγγα			2.780

¹²⁹³ Χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα οι όροι καπιτάλι και βλυσίδι.

11.	6 <i>πίλες</i> ¹²⁹⁴ <i>σορτίδες</i>	Βρέθηκαν στον κάτω όροφο, με τα καπάκια τους (<i>σκεπέσματα</i>), χωρητικότητας 220 ξεστών, προς 5 λίρες/ξέστα.	1.100
Τα παρακάτω βρέθηκαν στην οικία του Φραγγιά, σε ένα ξύλινο κασόνι:			
12.	190½ ασημένια τάλαρα		4.788
13.	<i>Μονέδα σκαρτόζα</i> ¹²⁹⁵ (χρήματα σε κακή κατάσταση)		600
Σύνολο:			18.941
λίρες			

Η καταγραφή διακόπτεται και συνεχίζεται την επόμενη ημέρα, ενώ είναι αξιοσημείωτο ότι κάθε παύσης ακολουθούν οι υπογραφές των κριτών. Στο ίδιο κασόνι βρέθηκαν τα παρακάτω χρεωστικά ομόλογα:

Χρεωστικά ομόλογα (<i>σκρίτα</i>)				
α/α	Ημερομηνία	Οφειλέτης	Οφειλή	Παρατηρήσεις
1.	15 Μαρτίου 1778	Γιάννη Ντούσης	3 ξέστες	Με απόφαση των κριτών (1η Ιουνίου 1782), οι 6 μειώθηκαν σε 3 ξέστες
2.	22 Μαΐου 1778		4 ξέστες	Απόφαση δικαστηρίου, την 1η Ιουνίου 1782
3.	9 Ιουλίου 1780	Σπύρος Κλοτζόνης	15 ξέστες ελαιόλαδο	-
4.	23 Μαρτίου 1776	Φιορέτα Πετριτήν	15 ξέστες	<i>Μπιλιέτο</i>
5.	3 Ιουλίου 1782	Λουτζιέτα Λάουδα	6 ξέστες	-
6.	6 Αυγούστου 1782		2 ξέστες	-

¹²⁹⁴ Μεγάλη πέτρινη δεξαμενή λαδιού.

¹²⁹⁵ Αντιδάνειο:ιταλ. *scarto*, από την ελληνική λέξη *χάρτης*.

7.	14 Σεπτεμβρίου 1778	Σπύρος Μαύρος	3 ξέστες και 1 μίλτρο	Υπόλοιπο από τις 16 ξέστες, βάσει εγγράφου (7 Αυγούστου 1782)
8.	29 Μαΐου 1762	θανών παπά- Χριστόδουλος Καρύδης	8 ξέστες	Με απόφαση από το <i>Φόρο</i> των Κριτών, στις 18 Αυγούστου 1764
9.	9 Οκτωβρίου 1776	Σπύρος Ροδίτης	3 ξέστες	<i>Μπιλιέτο</i>
10.	27 Ιουνίου 1770	Θοδωρής Ζηνιάτης	3 ξέστες	-
11.	4 Ιανουαρίου 1778	Νικολός Κότζης	7 ξέστες	Απόφαση κριτών: <i>Φόρο</i> (23 Οκτωβρίου 1779)
12.	1 Απριλίου 1780	Σπύρος Γόγγας	15 ξέστες	-
13.	1 Απριλίου 1778	μοναχός	2 ξέστες	-
14.	9 Σεπτεμβρίου 1778	Ευγένιος Κένταρχος (Κορακιάνα)	2 ξέστες	-
15.	3 Νοεμβρίου 1775	Αθανάσης Τέφας (Σαρόκο)	3 ξέστες	Υπόλοιπο από μεγαλύτερη ποσότητα, με απόφαση κριτών, στις 18 Αυγούστου 1777
16.	6 Φεβρουαρίου 1768	Γιωργάκης Νάος (Περιβόλι)	13 ξέστες	-
17.	-	Άντζολος Ντούσας	9 ξέστες	-
18.	4 Ιανουαρίου 1778	Σταυράκης και	12 ξέστες	-
19.	20 Φεβρουαρίου 1778	Αναστάσης, αδέλφια Ντούση	3 ξέστες	-

20.	1 Μαΐου 1778		6 ξέστες	-
21.	27 Μαρτίου 1778	Αναστάσης Ντούσης	4 ξέστες	-
22.	10 Οκτωβρίου 1781	Τζανέτος Μανιατόπουλος	48 ασημένια τάλαρα	<i>Μπιλιέτο</i>
23.	8 Νοεμβρίου 1781		12 τάλαρα	-
24.	4 Σεπτεμβρίου 1758	Γιάννης Μπούας (Ανάληψη).	23 ρεάλια= 9 τάλαρα (24 λίρες/ τάλαρο)	Σύμβαση στις πράξεις Δημητρίου Μαρκέτη. Απόφαση του Δικαστηρίου, στις 28 Φεβρουαρίου 1767
25.	9 Φεβρουαρίου 1780	Αλέξης Ζώτος	4 ξέστες	Με την εγγύηση του Σπύρου Κλοτζώνη
26.	7 Μαρτίου 1755	Αναστάσης Λιτσαρδόπουλος (Επισκοπιανά)	10 τάλαρα (40 δουκάτα)	Σύμβαση στις πράξεις του θανόντα Σπυρίδωνα Ανδρώνη
27.	25 Μαρτίου 1783	Στάμος Χειμαριός (Σεβροπούλοι)	6 ξέστες	-
28.	25 Μαρτίου 1783	Τζώρτζης Κρόκος	10 ξέστες	-
29.	4 Ιανουαρίου 1783	Διονύσιος Πρίφτης	50 ξέστες	<i>Γράμμα νοταρικό</i> στις πράξεις του συμβολαιογράφου
30.	31 Μαΐου 1776	Μπατίστας Μπον	6 τάλαρα (=3 τσεκίνια)	<i>Γράμμα νοταρικό</i> στις πράξεις του συμβολαιογράφου
31.	28 Φεβρουαρίου 1778	Αναστάσης και Γιάννης, αδέρφια	150 τάλαρα	<i>Σκρίτο</i> ¹²⁹⁶ . Με τον όρο τα αδέλφια να καταβάλουν 150 ξέστες

¹²⁹⁶ Σκρίτο< scritto: έγγραφο. ΝΤΟΚΟΣ-ΜΕΛΕΝΤΗ «Το ξένο λεξιλόγιο», σ. 139.

		Καλόγερο (Μαντούκι)		ελαιόλαδο ως κεφάλαιο
32.	10 Οκτωβρίου 1776	Σπύρος Ροδίτης	10 ξέστες ελαιόλαδο	Νοταρικόν γράμμα στις πράξεις του Χριστόφορου Ζάχαρη, απόφαση του Δικαστηρίου της Διοίκησης (24 Ιανουαρίου 1778)
33.	3 Ιουλίου 1776	Αντώνης Καλογεράς	15 ξέστες ελαιόλαδο	Σύμβαση
Σύνολο: 233 ξέστες, 1 μίλιτρο, 235 τάλαρα και 14 λίρες				

Στο ίδιο κασόνι βρέθηκαν τα παρακάτω τιμαλφή (*ασημοχρύσαφο*), τα οποία εκτιμήθηκαν από χρυσοχόους:

α/α	Ποσότητα	Είδος	Βάρος	Τιμή/ μονάδα	Αξία (λίρες)
1.	1	Χρυσή γολέτα ¹²⁹⁷ , με 31 πασέτο και σε κάθε πασέτο ένα μαργαριτάρι και μία χρυσή πióβα με μαργαριτάρια	Καθαρό βάρος: 170 καράτα	3 λίρες/καράτο	510
2.	1	Ζευγάρι βραχιόνια κορδοτζίνια, χρυσάφι βενέτικο με τα πασέτα τους μεγάλα	374 καράτα	3,4 λίρες/καράτο	1.196,8
3.	1	Κορδοτζίνι χρυσαφί βενέτικο	232 καράτα	2 λίρες και 18 σολδόνα/καράτο	672,16

¹²⁹⁷ Goleta: περιδέραιο (*Serto di gioie*). BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 311. Πρβλ. και γολέτα: είδος ιστιοφόρου πλοίου.

4.	6+6	Κουτάλια και πιρούνια, από βενέτικο ασήμι	16 ουγγιές και 3/4	26 λίρες/ ουγγιά	435,10
5.	3	Μαχαίρια με τα μανίκια τους, από βενέτικο ασήμι	4,5 ουγγιές	26 λίρες/ ουγγιά	117
6.	7+9	Κουτάλια και πιρούνια από κορφιάτικο ασήμι	22,5 ουγγιές	22 λίρες/ ουγγιά	495
7.	1	Κούπα από ασήμι κορφιάτικο	2,5 ουγγιές	22 λίρες/ ουγγιά	55
8.	2	Στοκοκούπες από βενέτικο ασήμι	36 ουγγιές	26 λίρες/ ουγγιά	936
9.	1	Καντηλιέρης από βενέτικο ασήμι	11 και 1/4 ουγγιά	26 λίρες/ ουγγιά	292
10.	1	Ρολόι ασημένιο με την ασημένια καδένα του	-	-	96
11.	1+5	Ζευγάρι φιούμπες υποδημάτων και φιουμπέτες τζεντουνεριόν ασημένιες	4 ουγγιές και 3/4	26 λίρες/ ουγγιά	123,10
12.	1+1+1	Ζευγάρι φιούμπες υποδημάτων, φιούμπα από τσεντουρίν, παντάλι από κορφιάτικο ασήμι	2,5 ουγγιές	22 λίρες/ ουγγιά	55
13.	1	Κούπα από ασήμι μπάσο	-	-	18
14.	1	Σκάτολα κοκαλένια με τζερνιέρα ασημένια	-	-	13
15.	1	Ζευγάρι σκολαρίκια χρυσά με σμάλγο (σμάλτο) με μαργαριτάρια χοντρά	-	-	191
16.	1	Ζευγάρι χρυσά σκολαρίκια με μαργαριτάρια	-	-	16
17.	1	Ζευγάρι βραχιόνια από χοντρό κορδόνι, από χρυσάφι	198	2 λίρες/	396

		<i>κορφιάτικο</i>	<i>καράτα</i>	καράτο	
18.	1	Χρυσό δαχτυλίδι με πέτρα <i>κρυσταλί</i>	-	-	24
19.	1+1	Χρυσό διαχτυλίδι, με ένα μαργαριτάρι και χρυσή βέρα	-	-	50
20.	1	<i>Καντέλι</i> από βενέτικο ασήμι	12 ουγγιές	26 λίρες/ ουγγιά	312
21.	1	Σπαθί με την <i>φιούμπα</i> και <i>φασέτα</i> , ασημένια	Καθαρό βάρος: 12 ½ ουγγιές	26 λίρες/ ουγγιά	325
22.	Το ίδιο το κασόνι που περιείχε όλα τα προαναφερθέντα				40
Σύνολο:			6.450 λίρες, 14 σολδία		

Παρομοίως, η καταγραφή διακόπτεται και εξακολουθεί την επόμενη ημέρα, όπου αναφέρεται ότι εντοπίστηκε και ανοίχτηκε μια παλιά *κασελοπούλα καρίτζινη*, μέσα στην οποία ήταν ένας *μπούσουλας* ο οποίος περιείχε τα εξής ενέχυρα (*σημάδια*), των οποίων όμως οι κάτοχοι είναι άγνωστοι στους κληρονόμους, καθώς και τα χρηματικά ποσά για τα οποία αυτά δόθηκαν ως ενέχυρα.

α/α	Είδος	Τιμή (λίρες)
1.	<i>Τζόγελο</i> ¹²⁹⁸ <i>φορνίδο</i> , με μαργαριτάρια και 3 χρυσά κορδόνια. <i>Εις δίκαιον της Βιργγιλίας</i> Σερεμέτη.	170
2.	1 δαχτυλίδι με <i>πλάκα φάλσο</i>	-
3.	2 ζευγάρια ασημένιες <i>φιούμπες</i> ¹²⁹⁹ <i>ζεχαρίτικες</i>	-
4.	5 ζευγάρια σκολαρίκια ασημένια και περιχρυσωμένα	-
5.	1 χρυσό δαχτυλίδι, με γαλάζια πέτρα	-
6.	1 χρυσό δαχτυλίδι, με λευκές πέτρες	-
7.	Μία ασημένια <i>μασερέτα</i>	-

¹²⁹⁸ Κόσμημα (ιταλ. gioiello).

¹²⁹⁹ Πόρπη, αγκράφα (ιταλ. fibbia).

8.	4 ασημένια πασέτα	-
9.	2 κουμπιά κολλητά ασημένια	-
10.	1 χρυσή βεργέτα	-
11.	2 σταυρουλάκια και 1 μετάρια κονταρνάδα (στολισμένη) με ασήμι	-

Για τα ακόλουθα καταγράφονται τιμές.

α/α	Είδος	Τιμή/μονάδα	Τιμή (λίρες)
1.	9 μαντήλια <i>ιν πέτζα</i>	5 λίρες/ μαντήλι	45
2.	10 μαντήλια <i>ορδινάρια</i> ¹³⁰⁰ <i>ιν πέτζα</i>	3 λίρες/ μαντήλι	30
3.	2 υποκάμισα γυναικεία καινούργια	-	30
4.	1 υποκάμισο <i>ουσάδο</i>	-	10
5.	44 <i>τουβαέλια</i> ¹³⁰¹ (προσόψια) <i>ουσάδα</i>	2,10/ <i>τουβαέλι</i>	110
6.	8 <i>μεσάλια ουζάδα</i> ¹³⁰²	-	120
7.	1 <i>μεσάλι</i> καινούργιο, <i>χειμόσκουλο</i>	-	18
Κασελοπούλα			10

Άλλη κασέλα *καρίτζινη ουζάδα* περιείχε τα εξής:

α/α	Είδος	Τιμή ανά μονάδα	Τιμή (λίρες)
1.	25 υποκάμισα ανδρικά	14 λίρες/ υποκάμισο	350
2.	40 <i>σ(ω)κάρδια</i> , <i>κουτζομάνικα ουζάδα</i>	4 λίρες	160

¹³⁰⁰ Ορδινάριο< ordinario: ο συνηθισμένος. Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ - ΤΣΕΛΙΚΑ, *Νοταριακές πράξεις του κώδικα της οικογένειας Τυπάλδου-Λασκαράτου* σ. 353.

¹³⁰¹ Πρβλ. αγγλ. towel.

¹³⁰² Ιταλ.: usato: χρησιμοποιημένο.

3.	1 ζευγάρι σεντόνια πάνινα καινούργια	-	72
4.	2 ζευγάρια σεντόνια βαμβακερά ουζάδα	72 λίρες/ζευγάρι	144
5.	1 ζευγάρι σεντόνια χειμόσκουλα πάνινα καινούργια	-	72
6.	2 ζευγάρια σεντόνια πάνινα ουζάδα	72 λίρες/ ζευγάρι	144
7.	1 σεντόνι παλαιό και ένα φιλοσέντονο καινούργιο	-	36
8.	2 κομμάτια πανί καινούργιο, 3,5 μπράτσα	3 λίρες/μπράτσο	10 λίρες και 10 σολδία
9.	24 εμπόλιες πάνινες ουζάδες	4 λίρες/έκαστη	96
10.	11 μαντήλια χρωματιστά (κολορίδα) καινούργια	6 λίρες/έκαστο	66
11.	34 μαντήλια της μύτης ουζάδα	2 λίρες και 10 σολδία/έκαστο	85
12.	4 μαντήλια της μύτης, ριγάδα κόκκινα καινούρια	3 λίρες/έκαστο	12
13.	6 ζευγάρια σκαλτσούνια μεταξωτά παλιά	4 λίρες/ζευγάρι	24
14.	3 ζευγάρια σκαλτσούνια βαμβακένια κολορίδα ουζάδα	-	21
15.	4 ζευγάρια σκαλτσούνια βαμβακένια ανδρίκια	4 λίρες/ζευγάρι	16
16.	6 ζευγάρια σκαλτσούνια γυναικεία βαμβακένια ουζάδα	3 λίρες/ ζευγάρι	18
17.	5 μαντήλια άσπρα πάνινα ουζάδα	-	15
18.	16 σκούφιες βαμβακένιες φιτιλάτες ουζάδες	3 λίρες και 10 σολδία/έκαστη	56

19.	4 ενταμέλες πάνινες ουζάδες	-	6
20.	23 κολαρίνες από τουλουπάνι ουζάδες	2 λίρες/έκαστη	46
21.	12 μαντήλια τουλουπανένια ουζάδα	2 λίρες και 10 σολδία/έκαστο	30
22.	1 μαντήλι μεταξωτό ουζάδο	-	12
23.	6 μαντήλια τουλουπανένια καινούρια	8 λίρες/έκαστο	48
24.	6 μαντήλια ουζάδα	5 λίρες/έκαστο	30

α/α	Κασέλες	Τιμή (λίρες)
1.	Η παραπάνω κασέλα <i>καρίτζινη</i> αριθμήθηκε με το $\pi^{\circ}3$	72
2.	Άλλη κασέλα μικρή <i>καρίτζινη ουζάδα</i> , άδεια, <i>νουμεράδα</i> $\pi^{\circ}4$	36
3.	<i>Καναβέτα</i> ¹³⁰³ <i>καρίτζινη άδεια</i> , <i>νουμεράδα</i> $\pi^{\circ}5$	12
4.	Κασελοπούλα παλαιά, άδεια, <i>νουμεράδα</i> $\pi^{\circ}6$	15

Στο αρμάρι το *καρίτζινο*, με 4 πάτους, ουζάδο υπήρχαν τα εξής:

α/α	Είδος	Τιμή (λίρες)
1.	<i>Ταμπάρο</i> ¹³⁰⁴ από καμπελώτο τζεναρίου, γυναικείο χρησιμοποιημένο	40
2.	1 ζευγάρι σεντόνια πάνινα που έχουν με <i>μέρλα</i> , καινούρια	126
3.	Ζευγάρι σεντόνια πάνινα που έχουν με <i>μέρλα</i> χοντρά, ορδινάρια	105
4.	Ζευγάρι σεντόνια πάνινα παλαιά, με <i>μέρλα</i>	105

¹³⁰³Καναβέτα /ή/ (canape): χαμηλόν μακρόστενον κιβώτιον οίκοσκευής χρησιμεύον καὶ διὰ κάθισμα. Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης. <https://lexikolefkadas.gr/kanaveta-i/>.

¹³⁰⁴Χοντρό πανωφόρι, παλτό. Ιταλ.: tabarro.

5.	Ένα τορναλέτο από δαμάσκο κρεμέζε, ουζάδα	38
6.	Μία μανίτζα από δράπο με φυλέτα από γούνες άσπρες	18
7.	8 τουβαέλια καινούρια	32 (4 λίρες/έκαστο)
8.	Μία εμπόλια πάνινη χοντρή	3
9.	Μία βέντολα παλαιά	4
10.	Ένας κοτζιλιός	10
11.	Μία κότολα και ένα τζιπούνι από καμπελώτο μεταξωτό, λατεζίνο παλαιά με κομμάτι πασαμάν στα πανίκια	90
12.	Μία κότολα από καμπελώτο μεταξωτό, πράσινη παλαιά	55
13.	Μία κότολα και ένα τζιπούνι από δράπο, ουζάδα	180
14.	Ένα τζιπούνι και κότολα από μπλέ ουζάδα	72
15.	Ένα σορατόντο από καμπελώτο σκούρο ουζάδο	55
16.	Ένα σορατούτο ρούχινο κολόρ κασάνιο, ουζάδο	60
17.	Ένα πάπλωμα μεταξωτό ουζάδο	216
18.	Ένα καπέλο καινούριο	40
19.	Ένα καπέλο ουζάδο	20
20.	Ένα καπέλο πλέον ουζάδο	12
21.	2 παλιά καπέλα	12
22.	Το ίδιο το αρμάρι	80
23.	Ένα πάπλωμα σουριάνικο καινούργιο	144
24.	Ένα πάπλωμα ίδιο με το προηγούμενο, ουζάδο	100
25.	Ένα πάπλωμα καινούργιο, δεμέτζα σταριόν	144
26.	Ένα πάπλωμα παλαιό, με μόστρες κόκκινες	30
27.	Ένα πάπλωμα παλαιό, με μόστρες άσπρες	24
28.	Ένα πάπλωμα παλαιό, με μόστρες λατεζίνες	24
29.	2 στρώματα γεμάτα με μαλλί, ολίγο ουζάδα	180

30.	2 στρώματα πλέον ουζάδα	150
31.	2 μαξιλαρίες γεμάτες μαλλί, ουζάδες	24
32.	1 στρώμα και 1 μαξιλαρία από ίντιμα βενέτικη, γεμάτα μαλλί, ουζάδα	120
33.	1 στραποντίν με ίντιμα κεφαλλονίτικη, ουζάδο	40
34.	2 παρτιέρες από σάγια πράσινη, καινούριες	48
35.	1 σπαθί μπρούτζινο	20
36.	1 σκεπέτο κυνηγιάρικο	60
37.	1 παλοσέτο και 1 τζαγάρια δια κάπο	15
38.	1 ωρολόγιο του μούρου (τοίχου), με το πετεστάλι του τάβλινο	192
39.	1 καθρέπτης και 2 λουμιέρες (φωτιστικά), με τις σουάτζες χρυσές, ουζάδες	60
40.	1 καθρέπτης παλαιός	15
41.	1 καθρέπτης μικρότατος	5
42.	1 τάβλα ουζάδα	24
43.	6 σκάνια καρίτζινα, ουζάδα	48
44.	2 πρετίνες κάρινες και 1 πολτρόνα (πολυθρόνα) παλαιά	12
45.	4 σκάνια ψάθινα πουλιέζικα, ουζάδα	12
46.	Σκάνιο πουλέζικο παλαιό	3
47.	2 σκάνια βενέτικα παλαιά	4
Σύνολο:		5.130 λίρες και 10 σολδία

Την επομένη ημέρα (5 Μαΐου), συνεχίζεται η καταγραφή και οι εμπλεκόμενοι μεταβαίνουν στο δεύτερο όροφο της οικίας, όπου άνοιξαν μια κασέλα *καρίτζινη*, στην οποία υπήρχαν τα παρακάτω:

α/α	Είδος	Ποιότητα	Κατάσταση	Τιμή (λίρες)
1.	1 ταμπάρο	πάνο τζενερίν	καινούριο	200
2.	1 καμιζιόλα ¹³⁰⁵	σκαρλατίνα	ολίγο ουζάδα	72
3.	1 βελάδα (σακάκι)	πάνο σκούρο	ουζάδα	65
4.	1 βελάδα όμοια, κολόρ μπλώ	καμπελώτο	-	45
5.	1 βελάδα μπλώ, 1 βρακί όμοιο, 1 καμιζιόλα χρώματος ρουζ	σατινέ	ολίγο ουζάδα	120
6.	1 καμιζιόλα φιοράδα	σατινέ	ουζάδα	18
7.	1 καμιζιόλα κολόρ δε κανέλα (κανελί)	σατινέ	ουζάδα	20
8.	1 καμιζιόλα σκούρα	δράπο	ολίγο ουζάδα	24
9.	1 βελάδα σκούρα	καμπελώτο ινγκλέζε	παλαιά	12
10.	1 βρακί από ρούχο μπλώ	ρούχο ορδινάριο	καινούριο	20
11.	1 βρακί κολόρ κανέλα	σατινέ	ουζάδο	10
12.	1 βρακί φόρτε μπλώ ¹³⁰⁶	διάβολο	ουζάδο	18
13.	1 βρακί όμοιο ριγάδο μπλώ	διάβολο	-	18
14.	1 βρακί μπλώ	καμπελώτο ινγκλέζε	-	16
15.	4 φανέλες (3 κόκκινες, 1 άσπρη)	-	ουζάδες	30
16.	1 άμπιτο σκούρο	καμπελώτο ινγκλέζε	ουζάδο	40

¹³⁰⁵ Καμιζιόλα<camiciola: το γυναικείο πουκάμισο, ζακέτα της τοπικής ενδυμασίας της Κέρκυρας. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ – ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, Αντώνιος Σπυρής, σ. 363.

¹³⁰⁶ Χρώματος μπλε, από τα αρχαία γαλλικά: blou, blo, blau. <https://fr.wiktionary.org/wiki/bleue>

17.	1 βρακί σκούρο	πάνο	ουζάδο	12
18.	1 καμιζιόλα	ρουέ	παλαιά	8
19.	1 ουγγαρίν	ρουέ	παλαιό	8
20.	1 κοντογούνι φόρτε μπλώ	διάβολο	ουζάδο	30
21.	1 τσαμπερλούκο μπλώ με άκρα από γούνες	ρούχο	ουζάδο	60
22.	1 κοντογούνι σκούρο	ρούχο	παλαιό	18
23.	1 καμιζιόλα σκούρα με κομπία πριντζισμπέκ	σατινέ	-	28
24.	1 κοντογούνι με κομπία πριντζισμπέκ	διάβολο	-	24
25.	1 κοντογούνι	καμπελώτο τζελέζε	παλιό	8
26.	2 παρτιέρες μπλώ	πάνο	παλαιές	18
27.	2 ζευγάρια σκαλτούνια	μάλλινα	-	10
28.	1 γαμπάς σκούρος	-	ουζάδος	40
29.	2 πιστόλες	μπρεσάνικες	-	120
30.	1 κοτζίλιος με γουαρνιτζιον (διακόσμηση) ασημένια	-	-	60
31.	1 καρδιά από πάπλωμα και 1 μεσάλι δεμένα σε 1 τουβαέλι, είναι σημάδι (ενέχυρο)	-	-	24
32.	1 βαζίνα με τον εξοπλισμό της, δια κάπο μπομπέστα	-	-	24
33.	Η ίδια η κασέλα η καρίτζινη, με τον αριθμό 7.	-	-	40

34.	1 κασούνι από αλπέδο άδειο, σημειωμένο με π ^ο 8	-	παλαιό	12
35.	1 πεύκη	-	καινούριο	24
36.	1 τάβλα μεγάλη με τα ποδάρια της	-	ουζάδα	18
37.	2 τριστέλια και 5 τάβλες	-	καινούριες	30
38.	2 τριστέλια και 6 τάβλες από άλλο κρεβάτι	-	ουζάδες	15
39.	Άδειο σημειωμένο με π ^ο 9	-	παλαιό	6

Είδη μαγειρικής οικοσκευής:

Είδος		Τιμή (ανά μονάδα)	Τιμή (λίρες)
40.	1 στατέρι ¹³⁰⁷ , με την καδίνα του	-	40
41.	1 φωτιά δε λατόν μεγάλη	-	40
42.	1 φωτιά μικρότερη	-	24
43.	4 σταγόνες και 20 σταγόνια	3 λίρες και 10 σολδία/λίβρα	87 λίρες και 10 σολδία
44.	1 γδί (γουδί), με το μανίκι του	-	-
45.	1 καντηλιέρης και 1 θυμιατήρι, μπρούτζινα	-	12 λίρες και 5 σολδία
46.	8 κομμάτια χάλκωμα χωρίς σίδερο	4 λίρες και 10 σολδία/λίβρα	99
47.	3 σίκλι, 2 πινιάτες, με τα σκεπάσματά τους	4 λίρες /λίβρα	111

¹³⁰⁷Στατέρι ή καντάρι: ζυγαριά με μακρό στέλεχος και ένα δίσκο ζυγίσματος.
<https://lexikolefkadas.gr/kantari-i-stateri-to/>.

	χαλκωματένια		
48.	2 τηγάνια και 1 ταβλοσκέπασμα, με τα σίδερά τους	4 λίρες /λίβρα	36
49.	1 τηγάνι ατσαλένιο	-	6
50.	3 κουτάλες δια ξάφρισμα	-	2
Σύνολο:		1.853 λίρες και 15 σολδία	

Ολοκληρώθηκε ο κατάλογος με την καταγραφή όλων των πραγμάτων της οικίας του θανόντα Φραγγιά. Η αξία αυτών των κινητών περιουσιακών στοιχείων, δηλαδή, μετρητά, ελαιόλαδο, κεφάλαια εργαστηρίων, ασήμι, χρυσάφι, σκουτιά, *εφέτα* και ό,τι άλλο υπάρχει στο κεφάλαιο είναι 32.376 λίρες και 5 σολδία. Το σύνολο των χρεών ισούται με 233 ξέστες ελαιόλαδο και 1 μίλτρο σε 235 τάλαρα και 14 λίρες. Προκειμένου να αφαιρεθούν τα βάρη αυτών των περιουσιακών στοιχείων πριν από την κατανομή, τα δύο μέρη δήλωσαν στους κριτές τα εξής:

α/α	Είδος	Ποσό
1.	Χρέος του <i>signor</i> Αντζολου Καλωνά	162 τσεκίνια
2.	<i>Κρέδιτο</i> της προίκας και διατροφής της χήρας συζύγου του	40 τσεκίνια και 66 τάλαρα
3.	Έξοδα της ταφής	7 τσεκίνια
4.	Όλα τα έξοδα των κληρονόμων, από την ημέρα του θανάτου μέχρι και την ημέρα σύναψης αυτής της πράξης.	-
Σύνολο (βάρη και έξοδα)		16.835 λίρες και 8 σολδία

Ο Φωκάς αποδέχεται τα έξοδα και υπόσχεται ότι θα τα πληρώσει.

α/α	Είδος	Ποσό (λίρες)

1.	Τα κεφάλαια των εργαστηρίων	9.583 λίρες και 6 σολδία
2.	Το πωληθέν ελαιόλαδο (60 ξέστες)	2.870
3.	Τα χρήματα που βρέθηκαν σε μετρητά	4.788
4.	<i>Μονέδα</i>	600
5.	Η αξία των πιλών	1.100
Σύνολο:		18.941 λίρες και 6 σολδία
Αφαιρώντας 16.835 λίρες και 8 σολδία (βάρη)		2.105 λίρες και 18 σολδία
Αφαιρώντας το μέρος τρίτο του Αγιομαυρίτη		702 λίρες

Ο Φωκάς επιθυμεί να αποζημιώσει (*ρισαρτζίρει*) τον Αγιομαυρίτη με τόσα *εφέτα* από το μερίδιο της επιλογής του Αγιομαυρίτη, μετά την κατανομή, ως εξής:

α/α	Είδος	Ποσό
1.	Συνολική αξία περιουσιακών στοιχείων	32.376 λίρες και 5 σολδία
2.	Αφαιρούνται βάρη και οφειλές	16.835 λίρες και 8 σολδία
3.	Υπόλοιπο για να διαμοιραστεί σε 3 μερίδια	15.540 λίρες και 17 σολδία
4.	Τα 2/3 στον Φωκά	10.360 λίρες και 11 σολδία
5.	Το 1/3 στον Αγιομαυρίτη	5.180 λίρες και 6 σολδία
6.	Αφαιρούνται	702
7.	Υπόλοιπο για να λάβει ο Αγιομαυρίτης	4.478 λίρες και 6 σολδία

Στη συνέχεια, για τη διασφάλιση δίκαιης κατανομής, οι κριτές μοίρασαν τα υπόλοιπα περιουσιακά στοιχεία, με κλήρωση, σε 3 μερίδια. Ως αποζημίωση ο Αγιομαυρίτης (4.478 λίρες και 6 σολδία) ορίστηκε να πάρει τα παρακάτω:

α/α	Είδος	Χαρακτηριστικά	Ποσό (λίρες)
1.	<i>1 γολέτα και πιόβα</i>	<i>Χρυσά με μαργαριτάρια</i>	510
2.	<i>1 κορδοντζίνι</i>	<i>χρυσό</i>	672 και 16 σολδία
3.	<i>1 μαχαίρι</i>	<i>ασημένιο</i>	39
4.	<i>7 κουτάλια και 9 πιρούνια</i>	<i>Ασήμι κορφιάτικο</i>	495
5.	<i>1 ωρολόγιο</i>	<i>ασήμι</i>	96
6.	<i>1 φιούμπα παπουτσιών, 1 τζερουνιά, 1 ποντάλι</i>	<i>Ασήμι κορφιάτικο</i>	55
7.	<i>1 κούπα</i>	<i>Ασήμι μπάσο</i>	18
8.	<i>1 σκάτολα¹³⁰⁸</i>	<i>Κοκαλένια, με τζερνιέρα¹³⁰⁹ ασημένια</i>	13
9.	<i>2 ζευγάρια σκολαρίκια</i>	<i>Χρυσά, με μαργαριτάρια</i>	288
10.	<i>1 δαχτυλίδι</i>	<i>Χρυσό, με πέτρα κρυστάλι</i>	24
11.	<i>16 τουβαέλια προς 2,10/ καθένα</i>	-	40
12.	<i>3 μεσάλια</i>	-	45
13.	<i>8 υποκάμισα ανδρική</i>	-	112
14.	<i>1 υποκάμισο γυναικείο</i>	-	15
15.	<i>4 μαντίλια κολοράδα καινούρια</i>	-	24
16.	<i>6 μαντίλια καινούρια ριγάδα, ορδινάρια</i>	-	18
17.	<i>4 μαντίλια μύτης κολορίδα καινούρια</i>	-	24
18.	<i>11 μαντίλια μύτης, παλιά, προς 2 λίρες</i>	-	22

¹³⁰⁸ Ιταλ. scatola: κουτί.

¹³⁰⁹ Ιταλ. cerniera: στροφέας, μεντεσές.

19.	3 μαντίλια , ουζάδα	πάνινα	9
20.	2 μαντίλια καινούρια προς 8 λίρες	τουλουπάνινα	16
21.	3 μαντίλια ουζάδα, προς 2,10 σολδία	τουλουπάνινα	7 και 10 σολδία
22.	8 κολαρίνες, προς 2 λίρες	-	16
23.	5 σκούφιε, προς 3, 10 σολδία	-	17,10
24.	16 σοκάρδια, προς 4 λίρες	-	64
25.	1 ζευγάρι σεντόνια	μπαμπακοφάδιαστα	72
26.	1 ζευγάρι σεντόνια, ουζάδα	πάνινα	72
27.	1 σεντόνι παλαιό και ένα φυλλοσέντονο καινούριο	-	36
28.	8 εμπόλιες προς 4 λίρες	πάνινες	32
29.	2 εντιμέλες	πάνινες	3
30.	3 ζευγάρια σκαλτσούνια καινούρια	βαμβακένια	9
31.	3 ζευγάρια σκαλτσούνια ουζάδα, ανδρίκια	βαμβακένια	12
32.	2 ζευγάρια σκαλτσούνια παλιά	μεταζωτά	8
33.	1 ζευγάρι σεντόνια καινούρια με μέρλα χοντρά	πάνινα	105
34.	Η ίδια η κασέλα η καρίτζινη π ^ο 3		72
35.	1 πάπλωμα καινούριο	δεμέτζα σταριόν	144
36.	1 στρώμα ολίγο ουζάδο γεμάτο μαλλί	-	90
37.	1 στρώμα ουζάδο	-	75
38.	1 μαξιλαρία, γεμάτη μαλλί	-	12
39.	2 μαξιλάρια	-	6
40.	1 σταγόνα, 8 σταγόνια	-	32,3

41.	<i>1 κοτζίλιος</i>	<i>με γουαρνιτζιόν¹³¹⁰ ασημένια</i>	60
42.	<i>1 γδί, με το μανίκι του</i>	-	32
43.	<i>Χάλκωμα χωρίς σίδερο του πέζον 16 π^{ες}, προς 4,10 λίρες/ λίβρα</i>	-	72
44.	<i>1 τηγάνι</i>	<i>ατσαλένιο</i>	6
45.	<i>Χάλκωμα με σίδερο βάρους π^{ες} 19,5</i>	-	78
46.	<i>1 βελάδα, παλιά</i>	<i>Καμπελώτο σκούρο</i>	12
47.	<i>1 ταμπάρο, καινούριο</i>	<i>Πάνο τζενερίν</i>	200
48.	<i>1 βελάδα, 1 βρακί (σατινέ μπλώ), 1 καμιζιόλα (ρουέ κόκκινο)</i>	-	120
49.	<i>1 βελάδα</i>	<i>Πάνο σκούρο</i>	65
50.	<i>1 καμιζιόλα, παλιά</i>	<i>Ρουέ</i>	8
51.	<i>2 φανέλες κόκκινες, ουζάδες</i>	-	15
52.	<i>1 πάπλωμα παλαιό, με μόστρες κόκκινες</i>	-	30
53.	<i>1 βρακί, κολόρ κανέλα</i>	<i>Σατινέ</i>	10
54.	<i>1 βρακί φόρτε μπλώ</i>	<i>Διάβολο</i>	18
55.	<i>1 καπέλο καινούριο</i>	-	40
56.	<i>1 καπέλο ουζάδο</i>	-	20
57.	<i>1 φωτιά</i>	<i>Δε λατόν</i>	24
58.	<i>2 τριστέλια, 6 τάβλες κρεβατιού, ουζάδες</i>	-	15
59.	<i>1 καθρέπτης παλαιός</i>	-	15
60.	<i>1 καθρέπτης μικρότατος, με σοάτζα μαύρη</i>	-	5
61.	<i>1 κασόνι, σημειωμένο με π^ο8</i>	<i>Αλπέο</i>	12
62.	<i>1 καναβέτα (π^ο5)</i>	<i>Καρίτζινη</i>	12
63.	<i>6 σκάνια</i>	<i>Καρίτζινα</i>	48

¹³¹⁰ Διακόσμηση. Ιταλ.:guarnizione.

64.	<i>1 κασέλα (π^ο4)</i>	<i>Καρίτζινη</i>	36
65.	<i>1 τάβλα, με το πεύκι της</i>	<i>Αλπεδένια</i>	24
66.	<i>1 στατέρι, με την καδίνα του</i>	-	40
67.	<i>1 στραπόντι¹³¹¹ ουζάδο</i>	<i>Τντιμα κεφαλλονίτικη</i>	40
Σύνολο:		4.483 λίρες και 16 σολδία	

Ο Φωκάς παρέδωσε στον Αγιομαυρίτη τα παρακάτω, τα οποία διάλεξε για να τον αποζημιώσει για τις 702 λίρες που έλαβε περισσότερο από τα βάρη και τα χρέη:

α/α	Είδος	Ποιότητα	Ποσό
1.	<i>1 καντήλι</i>	<i>ασημένιο</i>	312
2.	<i>1 άμπιτο τζιπούνι, καρπέτα</i>	<i>δράπο</i>	180
3.	<i>1 πάπλωμα μεταξωτό</i>	<i>ιμποτίδο</i>	216
Σύνολο (γενικό):		5.191 λίρες και 16 σολδία	
Αφαιρούνται: (διότι αυτό το ποσό είναι το 1/3 μέρος του Αγιομαυρίτη, καθαρό από βάρη και χρέη)			5.180 λίρες και 6 σολδία

Ακόμη, οι κριτές μοίρασαν σε 3 μερίδια τα λίγα ενέχυρα που βρέθηκαν και δεν γνωρίζουν σε ποια ποσά αντιστοιχούν, αλλά και ούτε σε ποιους ανήκαν αυτά. Ο Αγιομαυρίτης έλαβε:

α/α	Είδος	Ποιότητα
1.	<i>1 μασέρα</i>	<i>Ασημένια</i>
2.	<i>4 φιούμπες ξεχαρίτικες</i>	<i>Ασημένιες</i>
3.	<i>1 μετάρια, με τζέρκιο</i>	<i>Ασημένια</i>

¹³¹¹ Strapontin: strapuntino. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 712. Αναδιπλούμενο κάθισμα.

Από τα παραπάνω ο Αγιομαυρίτης έδωσε στον Φωκά τη *μασέρα* ως αποζημίωση για τις 11 λίρες και τα 10 σολδία που έλαβε περισσότερο για το μερίδιό του. Και τα δύο μέρη δηλώνουν ότι μοίρασαν μεταξύ τους όλες τις εικόνες που βρέθηκαν, τη μικρή ποσότητα ελαιολάδου που δεν είχε πωληθεί, καθώς και τα *σιδερικά* της κουζίνας. Ο Αγιομαυρίτης δηλώνει ότι έλαβε το μερίδιό του από αυτά και είναι ικανοποιημένος από ό,τι ο Φραγγιάς *τον εμπενεφικάρισε* και ότι δεν μένει τίποτα άλλο *ανεμοίραγο*, παρά μόνον τα *κρέδιτα* που καταγράφονται στον κατάλογο, τα οποία οι κριτές επιφυλάσσονται να τα μοιράσουν άλλη ημέρα.

Η δεύτερη πράξη είναι επίσης εκτενέστατη και περιλαμβάνει κατανομή κληρονομίας, η οποία αφορά όχι μόνο κινητά και ακίνητα αγαθά αλλά και χρεωστικά ομόλογα του κληροδότη. Επιπλέον παρατίθενται αναλυτικοί πίνακες με τα είδη και τις εκτιμήσεις αυτών στα πλαίσια της δικαιότερης κατανομής της περιουσίας. Μια ιδιαίτερως ενδιαφέρουσα περίπτωση που καταδεικνύει τη σημαντικότητα του θεσμού των αιρετοκριτών, αλλά και την πολυπλοκότητα του έργου τους, είναι αυτή του έτους 1760. Ειδικότερα, στις 18 Ιουνίου 1760¹³¹², στην οικία που κατοικούσε και απεβίωσε (απότυχε) ο *μάστρο* Δήμος Αγιοβλασίτης, στην περιοχή της Σπηλιάς, οι *παρόντες κυρ* Στέλιος Αγιοβλασίτης, *κυρ* Ρίζος Γιάννης¹³¹³ και *κυρ* Δημήτρης Μπατάλης, ανίψια και κληρονόμοι του Δήμου, βάσει της διαθήκης του¹³¹⁴, πρόκειται να μοιράσουν σε τρία ίσα μερίδια τα περιουσιακά στοιχεία (*την ουσίαν*) που κληρονόμησαν, δηλαδή κινητά και ακίνητα αγαθά, χρεωστικά ομόλογα κ.ά. (*μόμπιλε, στάμπιλε, κρέδιτα, και παν άλλο οπού να του ευρέθησαν*). Επειδή δε αυτοί επιθυμούν *η μοιρασιά να είναι σωστή και νόμιμος*, διορίζουν *δια κριτάς αυτών άρμπιτρε, και μοιραστάς* τους παρόντες, κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, ευγενείς *signor* Τζαν Αντώνιο Βαρούχα, *Δοτώρον*, και *signor* Αντώνιο Μαράτζο, στους οποίους δίδουν εξουσία να κατανείμουν σε τρία ίσα μερίδια τα κληρονομούμενα περιουσιακά στοιχεία βάσει των εκτιμήσεων της αξίας αυτών, οι οποίες θα πραγματοποιηθούν από τους διορισμένους πρακτικούς. Σημειώνεται δε ότι, εάν ανακύψει κάποια διαφορά μεταξύ των κληρονόμων, οι παραπάνω κριτές θα έχουν το δικαίωμα να την επιλύσουν (*δετζιδέρουν, και αγγιουστάρουν*) με δίκαιο και νόμιμο τρόπο. Οι κληρονόμοι διορίζουν τον *μάστρο* Δημήτρη Γιοργουλά, *ράπτη*, εκτιμητή των παρακάτω ειδών:

¹³¹² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 227, β. 8, φ. 23r.

¹³¹³ Επισημαίνουμε ότι το επώνυμο Αγιοβλασίτης έχει σβηστεί και πάνω από αυτό έχει γραφτεί με έντονα γράμματα το: Γιάννης. Ωστόσο, σε επόμενες σχετικές αναφορές καταγράφεται το επώνυμο Γιάννης.

¹³¹⁴ Στις πράξεις του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Καλόχρυσου (4 Μαρτίου 1760).

α/α	Ποσότητα	Είδος	Αξία
1.	1	Κοβερτόριο από μπροκαδέλο ριγάδο, με μεταξωτή φραντζέτα ολόγυρα και φοδράδο από σαργάλο	3 χρυσά τσεκίνια
2.	1	Μικρότερο κοβερτόριο από μπροκαδέλο, με φραντζέτες ολόγυρα	70 λίρες
3.	1	Πάπλωμα μεταξωτό ημποτίδο	1 τσεκίνι
4.	1	Πεσελί βελουδένιο μαύρο, με ασημένιους βενέτικους πασαμάδες	4 τσεκίνια
5.	1	Σταυρωτό μεταξωτό βερδεμάρ με ασημένιον πασαμάν φραντζέζε	2 τσεκίνια
6.	1	Κουτζομάνικο σκαρλατένιο, με 40 ασημένια κομπάκια	70 λίρες
7.	1	Κουτζομάνικο από δαμάσκο μπροκάδο, με ασημένιον πασαμάν και με 32 ασημένια κομπάκια	90 λίρες
8.	1+1	Μαξιλαριά και μαξιλάρι κεντητή κρητικιά ρεκάμο	50 λίρες
9.	3	Ζευγάρια σκαλτζούνια μεταξωτά μηχανίτικα	70 λίρες
10.	1	Σερβέτα μισιριιώτικη	6 λίρες
11.	1	Ζωνάρι μεταξωτό σαλή	80 λίρες
12.	1	Ζωνάρι κολώρ φάλσω ¹³¹⁵	15 λίρες
13.	1	Σκούφια κόκκινη	12 λίρες
14.	2	Πέφκια ¹³¹⁶ , το ένα μεγάλο και το άλλο μικρό, της Πέρσιας ¹³¹⁷	100 λίρες
15.	1	Πεσαλί από πάνο ινγλέζε κολόρ δε μαρόν	110 λίρες
16.	3½	Κάρτες από το αυτό πάνο ινγλέζε	41 λίρες
17.	3	Κάρτες βελούδο κρέμεζε	40 λίρες
18.	1	Μαντήλι κρέμεζε χιώτικο ¹³¹⁸	12 λίρες

¹³¹⁵ .Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

¹³¹⁶ Πεύκι: ο τάπητας, το χαλί. Βλ. και ΒΛΑΧΟΥ, Πέτρος Αγαπητός, σ. 583.

¹³¹⁷ Σε αυτό το σημείο, καταγράφεται ότι όλα τα παραπάνω αναφερόμενα είναι χρησιμοποιημένα.

19.	2	Μαντήλια κρέμεζε κολόρ	25 λίρες
20.	8	Μπράτζα ίντημα, σε 3 διαφορετικά κομμάτια	20 λίρες
21.	1	Σεντόνι καναβατζίτικο	10 λίρες ¹³¹⁹
22.	3	Ποκάμισα σεριώτικα	30 λίρες
23.	1	Μεσάλι από 7 μπράτζα	20 λίρες
24.	15	Τουβαέλια ¹³²⁰	40 λίρες
25.	4+1	Τουβαέλια ουζάδα, παλαιομέσαλο	15 λίρες
26.	3	Ποκάμισα παλαιά, το ένα τούρκικο με κόκκινες ρίγες και τα δύο πάνινα	15 λίρες
27.	2	Κοντογούνια παλαιά ρούχινα, το ένα παουνάτζο και το άλλο λαζάδο	50 λίρες
28.	1	Αρμάρι καρίτζινο ουζάδο, με τρεις πάτους	70 λίρες
29.	1	Κασέλα καρίτζινη μεγάλη ουζάδα	20 λίρες
30.	1	Κασέλα μικρότερη καρίτζινη καινούρια	40 λίρες
31.	1	Κασέλα πλέον μικρότερη καρίτζινη ουζάδα	20 λίρες
32.	1	Καναβέτα από πόντε παλαιά	6 λίρες
33.	1	Καντήλι ασημένιο	-- ¹³²¹
34.	3	Πιστόλες	
35.	2	Σκεπέτα	
36.	1	Πατρόνα παλαιά	
37.	1	Εικόνισμα, σφαλισάρι, με εκκλησίαν φορμάδα εις σε αυτό και διάφορες άλλες φιγούρες	
38.	1	Εικόνισμα του Αγίου Δημητρίου, με ασημένια λάμα	5 τσεκίνια

¹³¹⁸ Σε αυτό το σημείο καταγράφεται ότι όλα τα παραπάνω αναφερόμενα είναι καινούρια.

¹³¹⁹ Σε αυτό το σημείο, η σελίδα αλλάζει, καταγράφεται το συνολικό ποσό της αξίας των προαναφερομένων ειδών, το οποίο μεταφέρεται στην αρχή της επόμενης σελίδας: 10 τσεκίνια, 821 λίρες.

¹³²⁰ Σημειώνεται ότι όλα τα παραπάνω αναφερόμενα είναι χρησιμοποιημένα.

¹³²¹ Για τα επόμενα τέσσερα είδη δεν καταγράφεται αξία.

39.	1	<i>Εικόνισμα με το Μυστικό Δείπνο</i> ¹³²²	30 λίρες
40.	1	<i>Εικόνισμα με την Παναγία με δύο αγγέλους, τρεις Ιεράρχηδες και έναν όσιον</i>	20 λίρες
41.	1	<i>Εικόνισμα με τους Αγίους Αναργύρους</i>	24 λίρες ¹³²³
42.	1	<i>Εικόνισμα με την Παναγία με ασημένιαν κορώνα</i>	15 λίρες
43.	1	<i>Εικόνισμα με τον θαυματουργόν Σπυρίδωνα</i>	10 λίρες
44.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Ιωάννην</i>	6 λίρες
45.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Δημήτριον</i>	2 λίρες
46.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Γεώργιον</i>	3 λίρες
47.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Βλάσιον</i>	4 λίρες
48.	1	<i>Εικόνισμα με την Αποτομήν του Προδρόμου</i>	5 λίρες
49.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Σπυρίδωνα και τον Άγιον Νικόλαον</i>	8 λίρες
50.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Αλόπιον</i>	10 λίρες
51.	1	<i>Εικόνισμα με την Υπεραγίαν Θεοτόκον</i>	10 λίρες
52.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Σπυρίδωνα εις το κυβούρι του</i>	4 λίρες
53.	1	<i>Εικόνισμα με την Παναγία</i>	4 λίρες
54.	1	<i>Εικόνισμα με τον Παντοκράτορα</i>	8 λίρες
55.	1	<i>Εικόνισμα με την Αγίαν Αικατερίνην</i>	4 λίρες
56.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Βασίλειον</i>	4 λίρες
57.	1	<i>Εικόνισμα με την Υπεραγίαν Θεοτόκον, με κορνίζα χρυσιωμένη και ασημένια κορώνα</i>	20 λίρες
58.	1	<i>Εικόνισμα με τον Άγιον Νικόλαον</i>	6 λίρες
59.	1	<i>Εικόνισμα με τον (Ιωάννην) τον Χρυσόστομον</i>	4 λίρες

¹³²² Από αυτήν την εικόνα και εξής η εκτίμηση ανατίθεται στο ζωγράφο Σπύρο Λιμπράντι.

¹³²³ Σε αυτό το σημείο, η σελίδα αλλάζει και το συνολικό ποσό της αξίας των ειδών αυτής είναι: 15 τσεκίνια, 1.221 λίρες.

60.	1	<i>Καθρέφτη με χρυσιωμένη κορνίζα</i>	40 λίρες
Συνολική αξία:			15 τσεκίνια, 1.388 λίρες

Η σχετική διαδικασία διαρκεί όλη την ημέρα, στο τέλος της οποίας, ο συμβολαιογράφος, σε αυτό το σημείο, δηλώνει ότι επειδή η ώρα είναι περασμένη (*η ώρα τάρδα*), η συνέχεια της εκτίμησης αναβάλλεται για άλλη ημέρα (*ριμετέρουν την εξακολουθήσιν δια έτερην ημέραν*). Όπως ορίζει και σήμερα ο Αστικός Κώδικας για τη σύνταξη διαθηκών, και σε αυτήν την καταγραφή και κατανομή περιουσιακών στοιχείων, δεν απαιτείται ενότητα πράξεως (*unitas actus*), κατά συνέπεια είναι δυνατόν αυτή να διακοπεί και να συνεχιστεί σε άλλο τόπο και χρόνο. Βεβαίως, η τμηματική αυτή καταγραφή και κατανομή γίνεται με την παρουσία κάθε φορά των ίδιων προσώπων. Ακολουθούν οι υπογραφές των ανωτέρω δύο κριτών, ο καθένας εκ των οποίων υπογράφει στην ιταλική ως κριτής, διαιτητής και μοιραστής (*Giudice, Arbitre e Divisor*): *Gio(vanni) Antonio Varucca* και *Antonio Marazzo*.

Την επόμενη ημέρα, στον ίδιο χώρο, οι ανιψιοί-κληρονόμοι παραδίδουν στους κριτές δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα του θείου τους (*εις όνομα, και κρέδιτον*): χρεωστικά ομόλογα κ.ά. Ακολουθεί ο κατάλογος:

α/α	Ημερομηνία	Ονοματεπώνυμο ¹³²⁴ (τόπος)	Αιτιολογία
1.	4 Δεκεμβρίου 1740 ¹³²⁵	Σταματέλος Πελάης (χωριό Άγιος Μάρκος)	3 ξέστες ελαιόλαδο
2.	21 Μαΐου 1746	Σταματέλος Πελάης	166 λίρες, 10 σολδία: δάνειο και <i>εις χάριν φιλίας</i>
3.	21 Μαΐου 1742/ 2 Ιανουαρίου 1747 ¹³²⁶	Κωσταντής Ασπιώτης, Χριστόδουλος Διαβάτης	800 λίρες ¹³²⁷ : δάνειο, επιτόκιο 10% ¹³²⁸

¹³²⁴ ...εις χρέος...

¹³²⁵ Στην αρχή του καταχωρηθέντος καταλόγου υπάρχει ο χαρακτηρισμός κάθε εγγράφου είτε ως *σκριτό*, εάν είναι έγγραφο οφειλής, είτε ως *ινστρομέντο*, εάν πρόκειται για συμβολαιογραφική πράξη. Η συντριπτική πλειονότητα ανήκει στην πρώτη κατηγορία.

¹³²⁶ *Ινστρομέντο*. Η δεύτερη ημερομηνία είναι αυτή της καταχώρησης της δανειστικής πράξης στα βιβλία του συμβολαιογράφου Δημητρίου Μαρκέτη.

¹³²⁷ Όπως και παρακάτω, στο κείμενο αναφέρονται ρεάλια (80, προς 10 λίρες/ρεάλι), ενώ στις στήλες των αριθμών μετατρέπονται σε λίρες.

¹³²⁸ Με εγγύηση (*με την τενούτα*) την οικία ενός ορόφου, στη συνοικία της Παναγίας της Σπηλαιώτισσας, *συνεγγύς* οικίας του *signor Μήλια*.

4.	27 Μαρτίου 1746	Αλέξαντρος Τόμπρος (Σερβοπούλοι)	3 ¹³²⁹ ξέστες ελαιόλαδο (λαμπάντε)
5.	23 Σεπτεμβρίου 1746	Γιώργος Βραδής (Άγιος Μάρκος)	4 ξέστες ελαιόλαδο
6.	30 Σεπτεμβρίου 1746	παπά-Πέτρος, Τζουγάνης Κεφαλονίτης (αδέλφια)	10 ξέστες ελαιόλαδο ¹³³⁰
7.	30 Σεπτεμβρίου 1746	Σταματέλος Κεφαλονίτης (Κορακιάνα)	2 ξέστες ελαιόλαδο ¹³³¹
8.	10 Οκτωβρίου 1746	Στεφανής Φίλιππας	6 ξέστες ελαιόλαδο ¹³³²
9.	10 Ιανουαρίου 1747	Παναγιώτης Νικολούζος (Άγιος Μάρκος)	56 λίρες ¹³³³ : δάνειο και <i>εις χάριν φιλίας</i> ¹³³⁴
10.	22 Δεκεμβρίου 1747	παπά- Χριστόφορος Κεφαλονίτης (Κορακιάνα)	10 ξέστες ελαιόλαδο
11.	7 Ιανουαρίου 1748	Σπύρος Κοντός (Γαστούρι)	120 λίρες: δάνειο και <i>εις χάριν φιλίας</i>
12.	4 Μαρτίου 1750	Στάθης Μεταλινός (Κορακιάνα)	5 ξέστες ελαιόλαδο
13.	6 Μαΐου 1752	Αναστάσης Λάσκαρις (Άγιος Μάρκος)	4 ξέστες ελαιόλαδο
14.	22 Αυγούστου 1752	Αναστάσης Λάσκαρις	2 ξέστες ελαιόλαδο
15.	13 Ιανουαρίου 1754	Αντώνης Κανίτης (Μελίκια)	3 ξέστες ελαιόλαδο
16.	8 Μαρτίου 1754	Σπύρος Καλογεράς (Σαρρόκο)	6 βαρέλες κρασί <i>πάτημα σήρμα</i> ¹³³⁵
17.	19 Απριλίου 1754	Σταυράκης Ιωνάς ¹³³⁶ (Κορακιάνα)	2 ξέστες ελαιόλαδο

¹³²⁹ Η αρχική οφειλή ήταν για 12 ξέστες, αλλά κατατίθεται έγγραφο παράδοσης για τις 9 ξέστες.

¹³³⁰ Και με απόφαση της Διοίκησης, της 2ης Σεπτεμβρίου 1747.

¹³³¹ ...αποφασισμένο στους τιμίους κριτάς (4 Σεπτεμβρίου 1747).

¹³³² ...αποφασισμένο από τους τιμίους κριτάς (4 Σεπτεμβρίου 1747).

¹³³³ Έπεται το συνολικό ποσό της σελίδας: 28 ξέστες, 1.022 λίρες, 10 σολδία, το οποίο, ως είθισται, μεταφέρεται στην αρχή της επόμενης.

¹³³⁴ ... και αποφασισμένο στους τιμίους κριτάς (21 Μαρτίου 1757).

¹³³⁵ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

18.	24 Αυγούστου 1754	Φίλιππης Καρδαμίτζης (Ποταμός)	3 ξέστες ελαιόλαδο ¹³³⁷
19.	13 Σεπτεμβρίου 1754	Γιωργάκης Κοντός (Γαστούρι)	6 ξέστες ελαιόλαδο ¹³³⁸
20.	14 Οκτωβρίου 1754	Γιωργάκης Κοντός ¹³³⁹	3 ξέστες ελαιόλαδο ¹³⁴⁰
21.	22 Οκτωβρίου 1754	κάπο Αντώνης Βραδής, Σπύρος Λάσκαρις (Άγιος Μάρκος), Λουκάς Καλούδης (Κορακιάνα)	12½ ξέστες ελαιόλαδο
22.	30 Δεκεμβρίου 1755	Κουμίνη, σύζυγος του ποτέ Νικολέτου Βραδή (Άγιος Μάρκος) ¹³⁴¹	2 ξέστες ελαιόλαδο
23.	30 Δεκεμβρίου 1755 ¹³⁴²	κάπο Δημήτρης Νικολούζος ¹³⁴³ (Άγιος Μάρκος)	α. 700 λίρες: δάνειο, επιτόκιο 10% β. 25 ξέστες ελαιόλαδο ¹³⁴⁴
24.	2 Δεκεμβρίου 1755	Χριστόδουλος Καλυβιώτης (Περιβόλι)	12 ξέστες ελαιόλαδο ¹³⁴⁵
25.	21 Μαρτίου 1756 ¹³⁴⁶	Μίχος Μπογδάνος	30 χρυσά τσεκίνια ¹³⁴⁷

¹³³⁶ ...και εις κρέδιτο του Ιωάννου Καβαδία, με τη ρήτρα (clausula): εις τον κομιστή (με την κλαούζουλα ακή πρεζενταρά).

¹³³⁷ ...και δομένο εισέ νότα στις 3 Δεκεμβρίου 1756.

¹³³⁸ Idem (...και δομένο εισέ νότα στις 3 Δεκεμβρίου 1756).

¹³³⁹ ...και εις κρέδιτο του ανωτέρω Καβαδία, και αυτό με τη ρήτρα (clausula): εις τον κομιστή (με την κλαούζουλα ακή πρεζενταρά).

¹³⁴⁰ Μεταφορά του συνόλου (είδη και χρηματικά ποσά) σε αυτήν τη σελίδα: 6 βαρέλες (κρασί), 63 ξέστες (ελαιόλαδο), 1.142 λίρες, 10 σολδία.

¹³⁴¹ και εις κρέδιτο του ανωτέρω Καβαδία.

¹³⁴² Ινστρομέντο στις πράξεις του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Καλόχρυσου.

¹³⁴³ Εξ ονόματος και ως πληρεξούσιος της μητέρας του, Στάμω.

¹³⁴⁴ Για την εξόφληση του χρέους ο Νικολούζος είχε δώσει στο θανόντα Δήμο Αγιοβλασίτη 10 ελαιόδεντρα, προκειμένου ο τελευταίος να τα πακτώνει, κατά την περίοδο της καρποφορίας τους, και να μπονιφικάρει την τιμή του λαδιού, λαμβάνοντας πρώτα τους τόκους και έπειτα το κεφάλαιο, μέχρι την αποπληρωμή και για τα δύο κρέδιτα...δομένο εις νότα στις 3 Δεκεμβρίου 1756.

¹³⁴⁵ Και με απόφαση της Διοίκησης, της 21ης Μαρτίου 1757. Σε αυτό το σημείο η σελίδα αλλάζει και η συνολική οφειλή μεταφέρεται στην επόμενη: 6 βαρέλες (κρασί), 104½ ξέστες (ελαιόλαδο), 1.842 λίρες, 10 σολδία.

¹³⁴⁶ Ινστρομέντο στις πράξεις του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Καλόχρυσου.

26.	31 Αυγούστου 1756	Γιακουμέτος Μεταλινός (Κορακιάνα)	1 βαρέλα κρασί, 2 ξέστες ελαιόλαδο
27.	5 Οκτωβρίου 1756	Νικολέτος Πάφηλος (Μπραγανιώτες)	20 ξέστες ελαιόλαδο
28.	15 Οκτωβρίου 1757	Σπύρος Τζηριγάκης (Αλεπού)	20 ρεάλια ¹³⁴⁸
29.	12 Ιουνίου 1758	Σπύρος Τζηριγάκης	10 ρεάλια ¹³⁴⁹
30.	3 Φεβρουαρίου 1758	Σπύρος Τζηριγάκης	15 ρεάλια ¹³⁵⁰
31.	13 Μαΐου 1758	Σπύρος Τζηριγάκης	5 ρεάλια ¹³⁵¹
32.	2 Μαΐου 1758	Αντώνης Ζωχίος (Άγιοι Δέκα)	20 ρεάλια, επιτόκιο 10%
33.	1 Ιουνίου 1758	Γιακουμέτος Μεταλινός (Κορακιάνα)	3 ξέστες ελαιόλαδο
34.	3 Ιουνίου 1758	κάπο Δήμος Νικολούζος (Άγιος Μάρκος)	5 ρεάλια ¹³⁵²
35.	20 Ιουνίου 1759	Κάπο Φραντζέσκος Μπαλής ¹³⁵³ (Χλωμός)	30 ξέστες ελαιόλαδο
36.	18 Αυγούστου 1759 ¹³⁵⁴	Στέφανος Ρήκης	3 χρυσά τσεκίγια
37.	8 Δεκεμβρίου 1759	Πολύχρονος(-ης) Γερογιάννης (Αλεπού)	4½ χρυσά τσεκίγια, δανεικά και εις χάριν φιλίας

¹³⁴⁷ Ο θανών είχε συστήσει εμπορική εταιρεία (*συντροφία*) με τον Μπογδάνο και είχε δώσει σε αυτόν ως κεφάλαιο (*βλησίδιον*) αυτό το χρηματικό ποσό, προκειμένου ο Μπογδάνος να το επενδύσει σε *γεννήματα*.

¹³⁴⁸ Η οφειλή, η οποία καταχωρείται στη στήλη των χρηματικών ποσών (200 λίρες) αφορά κρασί *πάτημα σήρμα*, του οποίου η ποσότητα δεν αναφέρεται, αλλά τονίζεται ότι η αξία του θα είναι μικρότερη κατά 2 λίρες/βαρέλα από τη νόμιμη τιμή πώλησης (*από την φωνήν της δικαιοσύνης*).

¹³⁴⁹ Για ποσότητα κρασιού, όπως προηγούμενως.

¹³⁵⁰ Παρομοίως.

¹³⁵¹ Παρομοίως.

¹³⁵² Για μη καθορισμένη ποσότητα λαδιού, του οποίου η αξία θα είναι μικρότερη κατά 2 λίρες/ξέστα από την τρέχουσα τιμή πώλησης.

¹³⁵³ Σε αυτό το σημείο η σελίδα αλλάζει και η συνολική οφειλή μεταφέρεται στην επόμενη: 7 βαρέλες (κρασί), 141½ ξέστες (ελαιόλαδο), 30 τσεκίγια, 2.592 λίρες, 10 σολδία.

¹³⁵⁴ *Μία ριτζεβούτα* (απόδειξη).

38.	19 Ιανουαρίου 1760	Κώστας Σουρμπίνος (Κυνοπιάστες)	3 βαρέλες κρασί
39.	25 Φεβρουαρίου 1760	Κώστας Σουρμπίνος	10 βαρέλες κρασί <i>πάτημα σήρμα</i>
40.	13 Απριλίου 1760	Μπατίστας Κασαράς	8 ρεάλια δανεικά και <i>εις χάριν φιλίας</i>
Γενικό σύνολο¹³⁵⁵: 20 βαρέλες (κρασί), 171½ ξέστες (ελαιόλαδο), 37½ τσεκίνια, 2.672 λίρες, 10 σολδία			

Ακολουθεί¹³⁵⁶ μία μεγάλη παράγραφος η οποία αναφέρεται σε τέσσερα χρεωστικά ομόλογα (*σκριτά*) εις κρέδιτο του Αντρία Ασπρογέρακα, εις χρέος των κατωτέρω, τα οποία οι κληρονόμοι δηλώνουν ότι ο Ασπρογέρακας τα είχε δώσει *σημάδι* (ως εγγύηση, ως ενέχυρο) στο θείο τους για 10 χρυσά τσεκίνια, έναντι των οποίων, όπως φαίνεται εις ένα κατάστιχο *μικροστό*, ο Ασπρογέρακας είχε δώσει στο θείο τους 3 ξέστες ελαιόλαδο, προς 23 λίρες *μονέδα λόγγα/ξέστα*, σύμφωνα με την τρέχουσα τιμή της 9ης Απριλίου 1759 (και μένουν κρεδιτόροι εις το επίλοιπον).

α/α	Ημερομηνία	Ονοματεπώνυμο (τόπος)	Αιτιολογία
1.	14 Μαρτίου 1750	Λευτέρης Μπράτος (Καλαφατιώνες)	9 ξέστες ελαιόλαδο
2.	16 Μαΐου 1750	Αντώνης Λίβερης (Πάνω Βιρός)	12 ξέστες ελαιόλαδο
3.	20 Μαΐου 1756	Γιώργος Αλλαμάνος (Ψωραρέοι)	3 ξέστες ελαιόλαδο
4.	30 Ιουνίου 1757	Γιάννης Καρύδης (Ψωραρέοι)	3 ξέστες ελαιόλαδο

Επειδή δε η ώρα είναι περασμένη, σταματά η καταγραφή και, όπως και παραπάνω, έπονται οι υπογραφές των κριτών.

¹³⁵⁵ Αν και στη μέση της σελίδας, σε αυτό το σημείο καταγράφονται τα συνολικά ποσά, προς διαφοροποίηση αυτών που ακολουθούν.

¹³⁵⁶ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 8, φ. 27r.

Η καταγραφή συνεχίζεται την επόμενη ημέρα και αφορά συμβολαιογραφικά έγγραφα (ινστρομέντα), με τα οποία ο θανών είχε λάβει την κυριότητα ορισμένων ακινήτων και εισοδημάτων από τους κάτωθι, εξαιτίας οφειλών, ως εξής:

α/α	Ημερομηνία	Ονοματεπώνυμο (τόπος)	Ακίνητα/εισοδήματα	Αξία
1.	7 Ιανουαρίου 1752 ¹³⁵⁷	Τζαννέτα Κούφαλη ¹³⁵⁸	Οικία ¹³⁵⁹ <i>ανωγοκάτωγο</i>	744 δουκάτα, 4 λίρες, 10 σολδία
2.	9/21 ¹³⁶⁰ Απριλίου 1753	Δανιήλ Κομπίτζης ¹³⁶¹	i. Αμπέλια ¹³⁶² ii. 37 ελαιόδεντρα ¹³⁶³ iii. 12 μίζούρια σιτάρι ετησίως (<i>περπετουιτά</i> <i>του σολδιάτικου</i>) χωραφιών ¹³⁶⁴ iv. <i>περπετουιτά</i> , ανά έτος, άλλου χωραφιού ¹³⁶⁵	850 δουκάτα 499 δουκάτα, 3 λίρες 480 δουκάτα 300 δουκάτα (Σύνολο: 2.129 δουκάτα, 3 λίρες)
3.	1 Ιουλίου 1753	Αναστάσης Κοντοστάνος	18 λίρες/ετησίως (<i>περπετουιτά του</i>	75 δουκάτα

¹³⁵⁷ Στις πράξεις του *τώρα ποτέ* συμβολαιογράφου Νικολάου Μαράτζου.

¹³⁵⁸ Κόρη του *ποτέ* Κωσταντή Σουπιώνη και σύζυγος του *ποτέ* Μάρκου Κούφαλη.

¹³⁵⁹ Ευρισκόμενη στην πόλη, στη συνοικία της Υπαπαντής. Το ακίνητο (*στριδάδο*, και *δεκρετάδο*) είχε κατασχεθεί, με απόφαση της δικαιοσύνης, στις 19 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους.

¹³⁶⁰ Οι δύο διαφορετικές ημερομηνίες αφορούν τη σύνταξη του ιδιωτικού εγγράφου και την καταχώρησή του στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα(*καμωμένο πριβάτο*, και *ρεγγιστράδο*).

¹³⁶¹ Για την *λίτα* του πατέρα του Πιέρου (Μάλλον πρόκειται για την ιταλική λέξη: *la lite*: διαφορά, φιλονικία).

¹³⁶² Στην περιοχή της Αλεπούς, τα οποία κρατεί και δουλεύει ο Σπύρος Γιωργατζέλης και του πληρώνει μέρος τρίτο και τα οποία είναι ελεύθερα από το μερίδιο του δουλετή.

¹³⁶³ Στην περιοχή του Περάματος, στον Άγιο Βασίλειο, τα οποία πληρώνουν τεταρτία στον ομώνυμο ναό, ελεύθερα από το αυτό βάρος.

¹³⁶⁴ Στην περιοχή της Κρησίδας, πλησίον του Ρεμούντου. Αυτή η εισφορά καταβάλλεται από την κληρονομία του *ποτέ* Αλεξάνδρου Δετζόρτζη και έπειτα του *ποτέ* Πιερούτζου Σπανόπουλου.

¹³⁶⁵ Αυτό το χωράφι βρίσκεται στο Λεμέντιο, αναφέρεται ότι έχει νερό, ενώ την εισφορά του καταβάλλει ο Πολύχρονος Γερογιάννης, από την Αλεπού.

		(Κορακιάνα)	σολδιάτικου) χωραφιού ¹³⁶⁶	
4.	3 Ιουνίου 1755 ¹³⁶⁷	Γιάννης Ρέγγης (Κορακιάνα)	$\frac{1}{2}$ μερίδιο ¹³⁶⁸ από: i. 30 ελαιόδεντρα (παλαιολιές) ii. 6 ριζάρια κεντρομάδες iii. ξάμπελο 3 τζασίων ¹³⁶⁹	494 δουκάτα, 3 λίρες
5.	9 Ιουλίου 1757 ¹³⁷⁰	Νικολός Κεφαλονίτης (Κορακιάνα)	Κτήμα ¹³⁷¹ με 4 ελαιόδεντρα	72 δουκάτα ¹³⁷²
6.	18 Ιουλίου 1754 ¹³⁷³	Σπύρος Σπούργιτας (Μελίκια) ¹³⁷⁴	Υποθήκη οικίας χαμωγίου ¹³⁷⁵	15 χρυσά τσεκίνα, δάνειο, επιτόκιο 10%
7.	-	Νικολός Στάβας ¹³⁷⁶	-	140 τσεκίνα ¹³⁷⁷
8.	-	Σαμουέλ Ατζάρ ¹³⁷⁸	-	-- ¹³⁷⁹

¹³⁶⁶ Το χωράφι βρίσκεται στον Άγιο Ματθαίο και την εισφορά του καταβάλλει ο Σπύρος Ρέγγης.

¹³⁶⁷ Στις πράξεις του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Καλόχρυσου.

¹³⁶⁸ Το μερίδιο κατασχέθηκε με απόφαση της δικαιοσύνης, της 2ης Αυγούστου του ίδιου έτους.

¹³⁶⁹ Ευρισκόμενα στην περιοχή Λαγγάδα.

¹³⁷⁰ Στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου.

¹³⁷¹ Στην περιοχή Λειβαδάκια του ίδιου χωριού.

¹³⁷² Αλλαγή σελίδας, σύνολο: 3.515 δουκάτα, 4 λίρες, 10 σολδία. (1 δουκάτο: 6 λίρες).

¹³⁷³ Στις πράξεις του ανωτέρω συμβολαιογράφου Μαράτζου.

¹³⁷⁴ Αλλά κάτοικος της πόλης.

¹³⁷⁵ Ευρισκόμενη στην πόλη, στη συνοικία της Κεχαριτωμένης Κρεμαστής.

¹³⁷⁶ Σε ένα πακέτο χαρτιά υπάρχει, χωρίς ο συμβολαιογράφος να αναφέρει ημερομηνία, ένα χρεωστικό ομόλογο (κρέδιτο) το οποίο αφορά, ως καβιδάλ, αυτό το ποσό.

¹³⁷⁷ Ακολουθεί το σύνολο: 190 τσεκίνα.

¹³⁷⁸ Και εδώ πρόκειται για ένα πακέτο από χαρτιά, στο οποίο υπάρχει ένα κρέδιτο, χωρίς αναφορά στην ημερομηνία, αλλά ούτε και στο ποσό.

¹³⁷⁹ Για ακόμη μία φορά, δηλώνεται ότι η ώρα είναι περασμένη και ακολουθούν, όπως παραπάνω, οι υπογραφές των κριτών.

Η υπόθεση συνεχίζεται, λίγες σελίδες μετά¹³⁸⁰, στις 27 Ιουνίου 1760, στο μετζά του Βαρούχα, όπου παρίστανται οι κληρονόμοι και οι κριτές, μοιράζονται 30 άδεια βουτζιά της ίδιας κληρονομίας, *κατά την εξετίμωσιν* που έκανε ο Γερόλυμος Λάσκαρης και ο κάθε κληρονόμος έλαβε 10 βουτζιά, *χωρίς ζημίαν του ενός από του άλλου κατά την αυτήν εξετίμωσιν*, και σημάδευσαν το μερίδιο του Στέλιου με το γράμμα Σ, το μερίδιο του Ρίζου με το γράμμα Ρ και το μερίδιο του Δημήτρη με το γράμμα Δ. Επίσης, τους μοίρασαν και τα 3 βουτζιά¹³⁸¹ γεμάτα κρασί, *πάτημα σήρμα*, από 12 βαρέλες/έκαστο, ένα στον καθένα με τα ίδια σημεία. Παρομοίως μοίρασαν και όλα τα είδη ιματισμού (*μπιανκαρίαν*), σύμφωνα με τον κατάλογο που συντάχθηκε στις 18 του *τρέχοντος* μηνός στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου¹³⁸². Ακόμη μοίρασαν και τα εικονίσματα¹³⁸³, ως εξής: ο Στέλιος έλαβε την Παναγία με δύο αγγέλους και *Ιεράρχηδας*, τους Αγίους Αναργύρους, τον Άγιο Βλάσιο, την αποτομή του Προδρόμου, τον Άγιο Σπυρίδωνα με τον Άγιο Νικόλαο, την Υπεραγία Θεοτόκο, την Παναγία και τον (Ιωάννη) τον Χρυσόστομο. Ο Ρίζος έλαβε το Μυστικό Δείπνο, την Παναγία με ασημένια κορώνα, τον Άγιο Σπυρίδωνα, τον Άγιο Δημήτριο, τον Άγιο Γεώργιο, τον Άγιο Αλύπιο, τον Παντοκράτορα και την Αγία Αικατερίνη. Τέλος, ο Δημήτρης έλαβε την Υπεραγία Θεοτόκο, με τη χρυσωμένη κορνίζα και την ασημένια κορώνα, τον Άγιο Βασίλειο, τον Άγιο Νικόλαο, τον Άγιο Σπυρίδωνα *εις το κυβούρι του*, τον Άγιο Ιωάννη, καθώς και τον καθρέφτη με τη χρυσωμένη κορνίζα¹³⁸⁴. Όσον αφορά τα άλλα περιουσιακά στοιχεία, ο Στέλιος έλαβε το αρμάρι *καρίτζινο*, μία πιστόλα *τρομπονάδα*, αξίας 50 λιρών¹³⁸⁵, σύνολο: 120 λίρες. Στον Ρίζο έδωσαν το *μοσκέτο*¹³⁸⁶, αξίας 24 λιρών, την καινούρια κασέλα *καρίτζινη την μετζάνα*, την πιστόλα *φιουμάνα*, αξίας 20 λιρών, την άλλη πιστόλα με μπρούτζινα φορνιμέντα, αξίας 24 λιρών, την *κανε(α)βέτα από πόντε*, σύνολο 114 λίρες. Τέλος, στον Δημήτρη έδωσαν την *καραμπίνα*, αξίας 40 λιρών, την κασέλα *καρίτζινη μικροστή* καινούρια¹³⁸⁷, την *μπιστόλα με φορνιμέντα* ατζαλένια, αξίας 30 λιρών, την κασέλα *καρίτζινη* μεγάλη *ουζάδα*, σύνολο 110 λίρες. Εδώ κλείνει και αυτή η πράξη, με την επιφύλαξη συνέχισης της κληροδοσίας για άλλη ημέρα. Ακολουθούν οι υπογραφές

¹³⁸⁰ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 8, φ. 31r.

¹³⁸¹ Βουτζί ή άμφορα (κρασί): 256 λίτρες. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σ. 44.

¹³⁸² Βλ. προηγούμενο πίνακα.

¹³⁸³ Σε αντίθεση με άλλες κατηγορίες των κληρονομούμενων αγαθών που ακολουθούν, για τις εικόνες δεν επαναλαμβάνεται εδώ η αξία τους.

¹³⁸⁴ Δεν γίνεται αναφορά για το εικόνισμα, *σφαλισάρι*, με *εκκλησίαν φορμάδα* εις σε αυτό και *διάφορες άλλες φηγούρες*, καθώς και για το εικόνισμα του Αγίου Δημητρίου, με ασημένια λάμα.

¹³⁸⁵ Εδώ αναφέρονται οι τιμές που δεν υπάρχουν στον αντίστοιχο προηγούμενο πίνακα.

¹³⁸⁶ Όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, παραδίδονται περιουσιακά στοιχεία στους κληρονόμους, που δεν περιλαμβάνονται στους προηγούμενους πίνακες.

¹³⁸⁷ Στον αντίστοιχο πίνακα αναφέρεται ως χρησιμοποιημένη.

όχι μόνον των κριτών, αλλά και των κληρονόμων¹³⁸⁸, οι οποίοι βεβαιώνουν *ως άνωθεν*. Την επόμενη ημέρα, η διαδικασία συνεχίζεται, προκειμένου να μοιραστούν τα ασημικά *εις δίκαιον της κληρονομίας*, καθώς και τα ενέχυρα (*σημάδια*) που είχαν παραδώσει στο θανόντα θείο οι παρακάτω οφειλέτες.

Έτσι, ο Στέλιος Αγιοβλασίτης θα λάβει από την πρώτη κατηγορία τα εξής:

α/α	Είδος	Ποσότητα	Αξία
1.	(Ασημένιο) ωρολόγιο	1	3 τσεκίνια
2.	Ασημένια <i>σοτοκούπα</i>	1	6 τσεκίνια, 31 λίρες
3.	Ασημένιες <i>κούπες</i>	2	4 τσεκίνια
4.	Ασημένιο <i>στούκιο</i> ¹³⁸⁹	1	36 λίρες
5.	Ασημένιο <i>βοβέτο</i> ¹³⁹⁰	1, (συνολικού βάρους 1½ ογγιά, 12 καράτα)	
6.	Ζευγάρι χρυσά σκολαρίκια με μαργαριτάρια	1	1 τσεκίνι, 25 λίρες
7.	Κομμάτι χρυσό κορδόνι	1	64 λίρες
8.	(Ασημένιο) ωρολόγιο τούρκικο	1	1 τσεκίνι,
9.	Ασημένια <i>κομπιά</i>	30	24 λίρες

Από τα ενέχυρα ο Στέλιος Αγιοβλασίτης θα λάβει:

α/α	Οφειλέτης	Είδος	Ποσότητα	Αξία

¹³⁸⁸ Ο τρίτος κληρονόμος, ο Μπατάλης, υπογράφει ως Πατάλης.

¹³⁸⁹ Βεν. Stuchio: κουτί, θήκη. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 719.

¹³⁹⁰ Βεν. Voveto: μικρό αβγό. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, σ. 802.

1.	Ρομανής ¹³⁹¹	Ζευγάρι χρυσά σκολαρίκια <i>Τζηπούνι δαμασκένιο</i>	1 1	105 λίρες
2.	παπά- Γεώργιος Καρύδης	Χρυσό <i>τζογέλο</i> Χρυσή <i>βεργέτα</i> Χρυσό δακτυλίδι	1 1 1	49 λίρες
3.	Αναστάσης Μουζοντούρος	Χρυσό <i>κορδοντζίνι</i> με χρυσό σταυρό	1 1	1 τσεκίνι
4.	Ατζάρ ¹³⁹²	-- ¹³⁹³	--	51 τσεκίνια, 35½ λίρες
Γενικό Σύνολο¹³⁹⁴:				74 τσεκίνια, 19 λίρες, 10 σολδία

Ο Ρίζος λαμβάνει:

α/α	Είδος	Ποσότητα	Αξία
1.	Κεφάλαιο ¹³⁹⁵	-	56 τσεκίνια
2.	Ασημένια ταμπακέρα	1	1 τσεκίνι
3.	Ασημένιο ζευγάρι <i>καντηλιέρηδες</i>	1	5 τσεκίνια
4.	Ασημένιο καντήλι	1	5 τσεκίνια
5.	Ασημένια κούπα Ασημένιο ζευγάρι <i>φιούμπες</i>	1 1	2 τσεκίνια, 5 λίρες
6.	Χρυσά δακτυλίδια	3	75 λίρες
7.	Χρυσή βέρα (<i>βίρα</i>)	1 (βάρος: 19 <i>καράτα</i>)	38 λίρες

¹³⁹¹ Δεν αναφέρεται μικρό όνομα.

¹³⁹² Ενέχυρα του *Εβραίου* Ατζάρ (δεν αναφέρεται το μικρό όνομα).

¹³⁹³ Τα ενέχυρα δεν αναφέρονται, αλλά ο συμβολαιογράφος δηλώνει ότι είναι αυτά που περιγράφονται στο έγγραφο της 12ης Ιανουαρίου 1752.

¹³⁹⁴ Και για τις δύο κατηγορίες.

¹³⁹⁵ Χρηματικό ποσό (*Καβιδάλ*), το οποίο ο θανών είχε δώσει στον Χριστόδουλο Καλυβιώτη.

Και τα εξής ενέχυρα:

α/α	Οφειλέτης	Είδος	Ποσότητα	Αξία
1.	Γιάννης Ρέγγης	Χρυσό δακτυλίδι	1	2 τσεκίνια
		Χρυσό ζευγάρι σκολαρίκια	1	
2.	Στάθης Αγηριώτης	Δακτυλίδια	3	56 λίρες
Γενικό Σύνολο:			74 τσεκίνια, 24 λίρες	

Ο Δημήτρης λαμβάνει:

α/α	Είδος	Ποσότητα	Αξία
1.	Ασημένιες κούπες	3 (βάρος: 20 ουγγιές)	9 τσεκίνια, 24 λίρες

Και τα ενέχυρα:

α/α	Οφειλέτης	Είδος	Ποσότητα	Αξία
1.	Νέστορας Βάρφης	-- ¹³⁹⁶	-	64 τσεκίνια, 36 λίρες
Γενικό Σύνολο:			74 τσεκίνια, 10 λίρες	

Οι τρεις κληρονόμοι λαμβάνουν και κάποια αντικείμενα, των οποίων δεν αναφέρεται η αξία, προφανώς επειδή αυτή είναι χαμηλή. Ειδικότερα, ο Στέλιος λαμβάνει μια μεγάλη κασέλα καρίτζινη και ένα ζευγάρι σιδερένια καβαλέτα. Ο Ρίζος έλαβε ένα βατζέλι, ένα εμπρήκι και ένα χαλκωματένιο *ληγαίνι*¹³⁹⁷, ένα χαλκωματένιο *μαστραπάν*¹³⁹⁸ και μία σιδερένια *μούκα*. Ο Δημήτρης έλαβε δύο μικρά *στραποντιά*, ένα *μικροστόν* καθρέπτη με χρυσή κορνίζα, ένα καθρέπτη με μαύρη κορνίζα και δύο

¹³⁹⁶ Όπως περιγράφονται σε δύο αποδείξεις, με ημερομηνίες: 2 Μαρτίου 1746 και 1 Ιουνίου 1750, αντιστοίχως.

¹³⁹⁷ Χωρίς αποκατάσταση της ορθογραφίας.

¹³⁹⁸ Μικρή κανάτα νερού, από την τουρκική γλώσσα: *maşrapa*, αραβική: *mashraba*.

χαλκωματένιους λουλάδες του λαμπίκου¹³⁹⁹. Ο συμβολαιογράφος καταγράφει ότι (εις την ημών παρουσίαν) οι τρεις κληρονόμοι μοίρασαν τα υπόλοιπα είδη μικρής αξίας (μπαγαδέλες¹⁴⁰⁰) μεταξύ τους *συνκαλογνώμως*, ότι ο καθένας έλαβε το μερίδιό του και δεν έχουν καμία αξίωση ο εις εκ του άλλου, και ο έτερος εκ του ετέρου. Μάλιστα οι δύο εκ των κληρονόμων, ο Στέλιος και ο Δημήτρης, επιφυλάσσονται ότι, εάν λάβουν από τους παραπάνω οφειλέτες, τον Ατζάρ και τον Βάρφη, περισσότερα από ό,τι αξίζουν τα ενέχυρα που έλαβαν (εις χείρας τους)¹⁴⁰¹, να μοιράσουν το περίσσευμα σε τρία όμοια¹⁴⁰² μερίδια¹⁴⁰³.

Η υπόθεση συνεχίζεται λίγες ημέρες αργότερα, στις 5 Ιουλίου 1760¹⁴⁰⁴, όπου οι κριτές χωρίζουν σε τρία ίσα μερίδια τα υπόλοιπα περιουσιακά στοιχεία του θείου τους. Έτσι, το πρώτο μερίδιο, το οποίο λαμβάνει ο Στέλιος, μετά από σχετική συμφωνία μεταξύ τους, περιλαμβάνει τα εξής:

α/α	Πρώην κάτοχος	Είδος ¹⁴⁰⁵	Αξία
1.	Τζανέτα Σουπιώνη	Οικία <i>απαλάτιον</i>	744 δουκάτα, 4 λίρες, 10 σολδία
2.	(Γιάννης Ρέγγης)	i. το <i>δηρίτο</i> του ½ από τα <i>ζάμπελα</i> και τα ελαιόδεντρα (Λαγγάδα), ii. ½ από τα <i>ζάμπελα</i> με τα μικρά και μεγάλα ελαιόδεντρα (Κορακιάννα) ¹⁴⁰⁶	494 δουκάτα, 3 λίρες

¹³⁹⁹ Λαμπίκος: αντιδάνειο < ιταλικό *lambiccio* < αραβικό *al-ambiq* < αρχαίο ελληνικό άμβιξ και άμβυξ: αποστακτήρας (ο κάδος του αποστακτηρίου).

¹⁴⁰⁰ Από την ιταλική γλώσσα: *bagatelle*: αντικείμενα ευτελούς αξίας, παλαιά ή άχρηστα.

¹⁴⁰¹ Σε άλλες περιπτώσεις, ως γνωστόν, το ενέχυρο δεν παραδίδεται στον δανειστή, αλλά παραμένει στον οφειλέτη, πρόκειται για το πλασματικό ενέχυρο.

¹⁴⁰² Η σημασία του επιθέτου όμοιος συχνά συγχέεται και ταυτίζεται με τη σημασία του επιθέτου ίσος και κατά τον 19ο αιώνα. Βλ. το Σύνταγμα της Επιδαύρου (*Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*, 1822): *Όλοι οι Έλληνες εισίν όμοιοι ενώπιον των νόμων άνευ τινός εξαιρέσεως*.

¹⁴⁰³ Η διαδικασία σταματά σε αυτό το σημείο λόγω προχωρημένου της ώρας και ακολουθούν οι υπογραφές των κριτών και των κληρονόμων.

¹⁴⁰⁴ Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 8, φ. 33r.

¹⁴⁰⁵ Βλ. προηγούμενο σχετικό πίνακα.

¹⁴⁰⁶ Στην περιοχή του Αγίου Βασιλείου, μαζί με το ετήσιο σολιάτικό τους (2 ζεύγη κοτόπουλα).

3.	Αναστάσης Κοντοστάνος	5 μίλιτρα ελαιόλαδο (περπετουιτά του σολιάτικου)/εσοδεία ¹⁴⁰⁷	40 δουκάτα
4.		i. Σκουτιά ρούχινα, μεταξωτά, σκαρλάτο, ζωνάρι κ.ά. ¹⁴⁰⁸ ii. 1 εικόνισμα σφαληστάρι ¹⁴⁰⁹ 1 εικόνισμα του Αγίου Δημητρίου ¹⁴¹⁰	270 δουκάτα
Σύνολο:			1.549 δουκάτα, 1 λίρα, 10 σολδία

Το δεύτερο μερίδιο περιλαμβάνει τα εξής:

α/α	Πρώην κάτοχος	Είδος ¹⁴¹¹	Αξία
1.	Δανιήλ Κομπίτζης	Το δηρίτο του 1/3 από τα αμπέλια ¹⁴¹² , 17 μιζούρια κ.ά. ¹⁴¹³	868 δουκάτα
2.	Δανιήλ Κομπίτζης	Την περπετουιτά του σολιάτικου: 12 δουκάτα ¹⁴¹⁴	300 δουκάτα
3.	Νικολός Κεφαλονίτης ¹⁴¹⁵	4 ελαιόδεντρα (Κορακιάνα) ¹⁴¹⁶	72 δουκάτα

¹⁴⁰⁷ Το οποίο πληρώνει ο Γιακουμέτος Μεταλινός.

¹⁴⁰⁸ Σύμφωνα με τον προηγούμενο κατάλογο της 18ης Ιουνίου.

¹⁴⁰⁹ Το οποίο απεικονίζει ναό.

¹⁴¹⁰ Με ασημένια λάμα και ένα ασημένιο στελέτο.

¹⁴¹¹ Βλ. προηγούμενο σχετικό πίνακα.

¹⁴¹² Στην περιοχή της Αλεπούς, τα οποία κρατεί και δουλεύει ο Σπύρος Τζηριγάκης, μαζί με τη συγκράτεια, δηλαδή σολιάτικο: ένα ζευγάρι κότεις/ετησίως.

¹⁴¹³ Όπως παρουσιάζονται στο προαναφερθέν ιδιωτικό έγγραφο της 9ης Απριλίου 1753 και καταχωρημένο στις 16 Απριλίου (στην προηγούμενη εγγραφή αναφέρεται 6 Απριλίου), στις πράξεις του ποτέ συμβολαιογράφου Νικολάου Μαράτζου.

¹⁴¹⁴ Στο ίδιο έγγραφο, όπως προηγούμενος.

¹⁴¹⁵ Η μεταβίβαση της κυριότητας έγινε βάσει συμβολαιογραφικής πράξης, της 9ης Ιουνίου 1757, στα βιβλία του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Καλόχρυσου.

4.	Σπύρος Ποταμίτης	9 τσεκίνια (κρέδιτο) ¹⁴¹⁷	72 δουκάτα ¹⁴¹⁸
Σύνολο:			1.312 δουκάτα

Το τρίτο, τέλος, μερίδιο περιλαμβάνει τα εξής:

α/α	Υπόχρεος/πρώην κάτοχος	Είδος	Αξία
1.	Διαμάντα Καλικιόπουλου	Την <i>τενούτα</i> οικίας, ενός ορόφου ¹⁴¹⁹ : 230 ρεάλια	383 δουκάτα, 2 λίρες ¹⁴²⁰
2.	Δανιήλ Κομπιτζής ¹⁴²¹	37 ελαιόδεντρα ¹⁴²²	499 δουκάτα, 3 λίρες
3.	Σπύρος Σπούργιτας	<i>Κρέδιτο</i> ¹⁴²³ : 15 τσεκίνια (<i>Καβιδάλ</i>), 7½ τσεκίνια (<i>διάφορο</i>) ¹⁴²⁴	180 δουκάτα
4.	Αναστάσης Κοντοστάνος ¹⁴²⁵	<i>Την περπετουιτά του σολδιάτικου</i> : 18 λίρες/ετησίως ¹⁴²⁶	75 δουκάτα
5.	Κωσταντής Ασπιώτης, Χριστόδουλος Διαβάτης ¹⁴²⁷	Την <i>τενούτα</i> οικίας: 80 ρεάλια	133 δουκάτα, 2 λίρες

¹⁴¹⁶ Στην περιοχή Λειβαδάκια.

¹⁴¹⁷ Για αυτό το χρέος δόθηκαν *εις πάχτος*, για πέντε έτη, δύο *κομάτια* αμπέλια, που βρίσκονται στην περιοχή του Καμονά, μαζί με το *βάρος* του ενός τρίτου που πληρώνουν βάσει της συμβολαιογραφικής πράξης της 7ης Δεκεμβρίου 1759 στις πράξεις του Καλόχρυσου.

¹⁴¹⁸ 1 τσεκίνι = 8 δουκάτα.

¹⁴¹⁹ Στην περιοχή της Σπηλιάς, πλησίον του *προγεγραμμένου signor* Βαρούχα, την οποία οικία κρατούν από την Διαμάντα, σύζυγο του *ποτέ signor* Αντωνίου Καλικιόπουλου (για 230 ρεάλια), βάσει συμβολαιογραφικής πράξης της 4ης Μαΐου 1750, στις πράξεις του ίδιου συμβολαιογράφου Καλόχρυσου.

¹⁴²⁰ Αναφέρεται η νομισματική αντιστοιχία για το σύνολο των 230 ρεαλίων σε δουκάτα. Η ισοτιμία είναι: 1 ρεάλι: 10 λίρες, 1 δουκάτο: 6 λίρες.

¹⁴²¹ Η μεταβίβαση της κυριότητας βάσει του ήδη προαναφερθέντος ιδιωτικού εγγράφου.

¹⁴²² Στο Πέραμα, στην περιοχή του Αγίου Βασιλείου, τα οποία πληρώνουν βάρος στον ομώνυμο ναό.

¹⁴²³ Εξαιτίας του χρέους, είχε τεθεί σε υποθήκη οικία στη συνοικία του ναού της Θεοτόκου Κρεμαστής.

¹⁴²⁴ Ο τόκος αφορά πέντε έτη.

¹⁴²⁵ Η μεταβίβαση της κυριότητας έγινε βάσει συμβολαιογραφικής πράξης στα βιβλία του συμβολαιογράφου Μαράτζου.

¹⁴²⁶ Το οποίο πληρώνει ο Σπύρος Ρέγγης, για το χωράφι που κατέχει στην Κορακιάνα.

6.		Μίσθωμα καταστήματος ¹⁴²⁸	46 δουκάτα
Σύνολο:			1.317 δουκάτα, 1 λίρα

Για τα δύο μερίδια έριξαν λαχνούς και ο Δημήτρης έλαβε το δεύτερο και ο Ρίζος το τρίτο, ενώ διευκρινίζεται ότι, αν και το πρώτο μερίδιο που έλαβε ο Στέλιος είναι μεγαλύτερο από τα άλλα δύο¹⁴²⁹, ωστόσο ο Δημήτρης και ο Ρίζος τού το αφήνουν *εις σημείον αγάπης* και δεν προβάλλουν καμία σχετική αξίωση. Διευκρινίζουν δε ότι, επειδή υπάρχουν κάποιες εκκρεμότητες, δεν έχουν μοιρασθεί στους κληρονόμους τα εξής: α. 12 μιζούρια σολιάτικο σιτάρι/έτος, το οποίο ο θανών είχε *ακουιστάρει* από τον ανωτέρω Κομπίτση, αλλά δεν έλαβε ποτέ το *ποσέσο*, και σημειώνεται ότι οι κληρονόμοι έχουν τη δυνατότητα, με έξοδα από κοινού, ή να ανακτήσουν αυτήν την εισφορά (*ρεκουπεράρουν την αυτήν περπετουιτά*) και τα προηγούμενα σολιάτικα, ή να ζητήσουν να αποζημιωθούν από τον Κομπίτση *κατά το πρέπον*, και τότε επιφυλάσσονται να ημοιράσουν το όποιο κέρδος. β. Ομοίως διευκρινίζουν ότι δεν έχει μοιρασθεί το χρέος που έχουν να λάβουν από τους Νικολό Σάβα και Γιωργάκη Βουτζινά και επιφυλάσσονται πως ό,τι λάβουν από αυτό, θα το μοιράζουν παρομοίως. γ. Σχετικά με τα δύο ενέχυρα, δηλαδή αυτό του Ατζάρ, το οποίο πήρε ο Στέλιος, και αυτό του Βάρφη, το οποίο πήρε ο Δημήτρης, σημειώσαν ότι όποιος από αυτούς λάβει περισσότερα για αυτά, το κέρδος να το μοιράζουν μεταξύ τους και οι τρεις, αλλά το ίδιο εάν προκύψει κάποια ζημία, προκειμένου και για τους τρεις να υπάρξει ισότιμη οικονομική ικανοποίηση. δ. Σημειώνεται ακόμη ότι στην οικία, *την τενούτα* της οποίας έλαβε ο Ρίζος, έγιναν ορισμένες βελτιώσεις, καθώς και ότι στο κατάστημα που έλαβε ο Ρίζος έχει γίνει ένας πόντζος¹⁴³⁰ με έξοδα του θανόντα. Για αυτόν το λόγο, όταν πραγματοποιηθεί η εξαγορά ή όταν *ασηκώσουν* το κατάστημα, το χρηματικό ποσό που θα λάβουν, μετά τον καθορισμό της αξίας αυτών των βελτιώσεων, θα μοιρασθεί στους τρεις κληρονόμους. ε. Επειδή ο προαναφερθείς Τζηριγάκης οφείλει υπόλοιπο των τεσσάρων *σκριτών* 28 ρεάλια και άλλα 12 ρεάλια που του έδωσαν αυτόν το χρόνο για κρασί, τα εν λόγω *σκριτά* μένουν στον Δημήτρη, ο οποίος, όταν λάβει τα αντίστοιχα χρήματα, θα καταβάλει το μερίδιο στον καθένα.

¹⁴²⁷ Την οικία κρατεί από τους Ασπιώτη και Διαβάτη (για 80 ρεάλια), βάσει συμβολαιογραφικής πράξης της 21ης Μαΐου 1742, στις πράξεις του συμβολαιογράφου Δημητρίου Μαρκέτη.

¹⁴²⁸ Το κατάστημα βρίσκεται κάτω από την προαναφερθείσα οικία και το μίσθωμά του είχε πληρωθεί προκαταβολικά από τους τρεις κληρονόμους για ένα έτος και, κατά τη σύναψη αυτής της πράξης, υπολείπονται ακόμη δέκα μήνες.

¹⁴²⁹ Καταγράφεται εσφαλμένα ότι η διαφορά είναι 234½ δουκάτα, ενώ η σωστή είναι 237 δουκάτα, 10 σολδία.

¹⁴³⁰ Μεγάλη βεράντα.

Τέλος, οι τρεις κληρονόμοι δηλώνουν ότι μένουν ευχαριστημένοι, καθώς και ότι κανείς εκ αυτών δεν εγείρει καμία αξίωση (*ο ένας από τον άλλον*), επιφυλασσόμενοι δε ότι, εάν τους γνωστοποιηθεί η ύπαρξη και άλλου περιουσιακού στοιχείου από την εν λόγω κληρονομία, να το λαμβάνουν και να το μοιραστούν και οι τρεις *αραδικώς*¹⁴³¹. Ακολουθούν, για ακόμη μία φορά, οι υπογραφές κριτών και κληρονόμων. Την επόμενη ημέρα¹⁴³², στον ίδιο χώρο, οι τρεις κληρονόμοι παρουσιάζονται ενώπιον του ίδιου συμβολαιογράφου σχετικά με τη διαθήκη του θείου τους, που υπάρχει στις πράξεις του συμβολαιογράφου Σπυρίδωνος Καλόχρυσου, της 4ης Μαρτίου 1760. Παρίστανται δε και ο *signor* Κώστας Μπαλούλιας και ο *signor* Δημήτρης Τρίαντος, *κυβερνήται* του ναού της Υπεραγίας Θεοτόκου των Στερεωτών¹⁴³³, οι οποίοι εδώ συμβαίνουν και εξ ονόματος του απόντα *signor* Λεονάρδου Φωκά, *πριόρη*. Οι κληρονόμοι, λοιπόν, *εις δυνάμει της παρούσης, δίδουν, ρεφουδάρουν, και παντελώς απαφήνουν* στον εν λόγω ναό και στον εκάστοτε εφημέριο αυτού το *ποσέσο και κυριότητα* του πρώτου ορόφου, *μαγαζί και πίλες*, της οικίας που βρίσκεται στη συνοικία του Αγίου Φραγκίσκου των Λατίνων, την κυριότητα των οποίων ο θανών είχε λάβει από τον Κομπίτζη και τα άφησε με αυτή τη διαθήκη του στον προαναφερθέντα ναό. Σημειώνεται δε ότι τους παρέδωσαν και τα *φονταμέντα του αυτού ακουιστού*, με την υποχρέωση οι εφημέριοι *όσον και η αυτή εκκλησία να ενεργούν και ατεντέρουν δια πάντοτε όλως διόλου* σύμφωνα με το περιεχόμενο της διαθήκης. Οι κριτές, με επιμελέστατο και ακριβέστατο τρόπο, λαμβάνουν τις εκτιμώμενες αξίες των αγαθών από τους ειδικούς, κατά είδος, δηλαδή *ράπτης* αποφαινεται για τα είδη ρουχισμού, *ζωγράφος* για τις εικόνες, *πρακτικοί* για τα ελαιόδεντρα και τα αμπέλια. Στη συνέχεια, οι κριτές αναλυτικότερα και με εμφανή τη βούληση να είναι απολύτως δίκαιοι, μοιράζουν τα περιουσιακά στοιχεία.

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα τα οποία εντοπίζονται και οδηγούσαν συχνά στη διαιτητική επίλυση είναι η διευθέτηση των κληρονομικών οφειλών. Αυτές κυρίως μεταβιβάζονταν στους κληρονόμους εξαιτίας της υπερημερίας των οφειλετών, η οποία μπορούσε να φτάσει έως και τα 10 χρόνια. Πλήθος διαφορετικών τρόπων εξόφλησης των οφειλών καταγράφονται στις μελετηθείσες πράξεις. Αυτές οι οφειλές αφορούσαν δανειστικές συμβάσεις οι οποίες, ελλείψει χρημάτων, αποπληρώνονταν

¹⁴³¹ Αραδικώς: ο ένας μετά τον άλλο, στη σειρά (< αράδα, βεν. arada).

¹⁴³² Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι* Φ. Κ 227, β. 8, φ. 34v.

¹⁴³³ Ο ναός ιδρύθηκε από τον ιερομόναχο Νικόδημο Κολήτζα. Μέλη της αδελφότητας της Υ. Θ. Φανερωμένης των Ξένων ήταν οι εγκατεστημένοι στην Κέρκυρα Ηπειρώτες πραγματευτές. ΚΑΡΥΔΗΣ, *Ορθόδοξες αδελφότητες και συναδελφικοί ναοί*, σ. 493. Για τις εικόνες του ναού και το τέμπλο, βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, σ. 207.

είτε σε κεφάλαιο, είτε σε είδος, ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες των κληρονόμων. Ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντιφώνηση της νομής, η οποία δεν καταγράφεται συχνά. Ασφαλώς, καταγράφονται και περιπτώσεις, στις οποίες εντοπίζεται η εύνοια προς τον οφειλέτη. Για παράδειγμα, πραγματοποιείται μείωση του οφειλόμενου ποσού, ή ορίζονται άτοκες δόσεις στο πλαίσιο της τελικής αποπληρωμής του χρέους. Τα μέλη που απαιτούν την αποπληρωμή ήταν κυρίως η σύζυγός του θανόντα και τα τέκνα του, τα οποία, υπό προϋποθέσεις, είχαν τη δυνατότητα διεκδίκησης. Επιπλέον, συχνότατα καταγράφονται προβλήματα αναφορικά με την εκμετάλλευση των κληρονομηθέντων περιουσιακών στοιχείων, κυρίως σε περιπτώσεις όπου ο μεγαλύτερος ηλικιακά αδελφός είναι υποχρεωμένος να τα διαχειρίζεται μέχρι την ενηλικίωση των υπόλοιπων μελών της οικογένειας.

Αρκετά συχνά οι αντίδικοι, πριν απευθυνθούν στους διαιτητές, είχαν προβεί σε δικαστικές διώξεις, αλλά εξαιτίας του χρονοβόρου και κοστοβόρου της δικαστικής διαδικασίας αποφάσισαν να ζητήσουν τη συμβολή των αιρετών κριτών. Γι' αυτό και καταγράφεται συνήθως απόσυρση των μηνύσεων και μία προσπάθεια επίτευξης ενός διακανονισμού με τη βοήθεια των κριτών.

Στο πλαίσιο της ικανοποίησης του περί δικαίου αισθήματος, πολλές φορές οι διαιτητές καταγράφουν αναλυτικότερα τα αγαθά της κληρονομίας και συμπεριλαμβάνουν σχόλια τα οποία ενδεχομένως να βοηθούν στον ακριβέστερο υπολογισμό της αξίας αυτών. Σε μερικές πράξεις λοιπόν η επίλυση και η κατανομή των κληρονομικών μεριδίων εκ μέρους των κριτών αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο. Αυτό εξαιτίας αφενός των πολλών κληρονόμων που καταγράφονται σε κάποιες πράξεις, αφετέρου του πλήθους των κληρονομηθέντων περιουσιακών στοιχείων και των ενδεχόμενων οφειλών, με τις οποίες αυτά ήταν βεβαρημένα. Έτσι, οι κριτές που αναλάμβαναν τη διευθέτηση κληρονομικών διαφορών ήταν συνήθως εκτιμητές εφόσον καλούνταν όχι μόνο να προσδιορίσουν την αξία της κινητής και της ακίνητης περιουσίας η οποία πολλές φορές ήταν αρκετά μεγάλη, αλλά και να υπολογίσουν τις οφειλές του κάθε κληρονόμου και να χωρίσουν την κληρονομία στα αντίστοιχα μερίδια. Γίνεται δηλαδή κατανοητό ότι το έργο των διαιτητών αφορά πολλαπλά επίπεδα και πολλές φορές το χρονοβόρο της διαδικασίας τούς ανάγκαζε να μελετούν και να καταγράφουν τα αντίστοιχα στοιχεία για πολλές ημέρες.

Η επιλογή των κριτών γινόταν, όπως και στις υπόλοιπες περιπτώσεις, από κοινού από τα συμβαλλόμενα μέρη μέσω της σύναψης του συνυποσχετικού. Όμως, άξιο αναφοράς αποτελεί μία πράξη, στην οποία η εκλογή του κριτή πραγματοποιήθηκε μέσω της κλήρωσης από 8 υποψήφιους.

Εξέχουσας σημασίας μία πράξη η οποία καταγράφει τη μέριμνα του συζύγου για την εξασφάλιση της γυναίκας του, όταν εκείνος δεν θα βρίσκεται στη ζωή, μέσω της παραχώρησης της επικαρπίας περιουσιακών στοιχείων, πρακτική που υιοθετείται, σχεδόν σε διαχρονικό επίπεδο, μέχρι και την εποχή μας. Ασφαλώς, τέτοιου είδους παραχώρηση εκ μέρους των συζύγων ή και κάποιες φορές και των τέκνων, εμπεριείχαν τη δεσμευτική συνθήκη ότι σε περίπτωση σύναψης δεύτερου γάμου, παύουν να ισχύουν και όλοι οι σχετικοί ευνοϊκοί όροι. Ενδιαφέρουσα επίσης και μία πράξη, στην οποία συντελείται κατανομή της γονικής περιουσίας στα τέκνα, παρά το γεγονός ότι η μητέρα και ο πατέρας βρίσκονται εν ζωή.

Βεβαίως, δεν είναι και λίγες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα συμβαλλόμενα μέρη αποφασίζουν και μοιράζουν τα ίδια την περιουσία που έχουν κληρονομήσει. Οπότε και απευθύνονται στον συμβολαιογράφο για να επικυρώσουν τη συμφωνία και να εξασφαλίσουν την τήρησή της τόσο από τους ίδιους, όσο και από τους κληρονόμους τους.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Μέσω της μελέτης των συμβολαιογραφικών πράξεων οδηγείται κανείς στη διαπίστωση ότι, στα Ιόνια Νησιά, καθ' όλη τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα της βενετικής περιόδου και κατά το πρώτο ήμισυ του δέκατου ένατου αιώνα, τρεις ήταν οι τρόποι επίλυσης των διαφορών εκτός του πλαισίου υπαγωγής τους στη δικαστική εξουσία: η διευθέτηση διαφορών από τους άμεσα ενδιαφερομένους, η διαμεσολάβηση μέσω άτυπων κριτών και η προσφυγή στη διαιτησία (αιρετοκρισία), περιβαλλόμενοι βεβαίως και οι τρεις με το κύρος της συμβολαιογραφικής πράξης. Κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα, η βενετική εξουσία, στην ίδια τη Βενετία και στις κτήσεις της, προνοεί για την ικανοποίηση του περί δικαίου αισθήματος, και κατά την εξωδικαστική επίλυση διαφορών, κατεξοχήν με τα Statuta Veneta, σε συνδυασμό όμως πάντοτε με την εφαρμογή σχετικών κανόνων του εθιμικού αλλά και του γραπτού δικαίου, που επικρατούσαν στις διαφορετικές περιοχές της βενετικής επικράτειας. Επιπροσθέτως, αρκετά άρθρα της σημαντικότητας συλλογής νόμων, της Εξαβίβλου, είναι γνωστά στους φορείς δικαίου, τους συμβολαιογράφους, αλλά και στους μεσολαβούντες κριτές-διαιτητές και άλλους και εφαρμόζονται πάντοτε κατά την τεκμαιρόμενη ορθή και δίκαιη κρίση αυτών, ενώ κατά τον δέκατο ένατο αιώνα προστίθενται και άλλα νομικά έργα, εκ των οποίων το σπουδαιότερο: ο Πολιτικός Κώδικας του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων. Το διαμορφωθέν με αυτόν τον τρόπο δικαιικό καθεστώς είναι σε ισχύ και εφαρμόζεται, βεβαίως τηρουμένων των αναλογιών, από τις πολιτικές εξουσίες που διαδέχθηκαν τη βενετική, δηλαδή κατά την περίοδο των Δημοκρατικών και των Αυτοκρατορικών Γάλλων, της Επτανήσου Πολιτείας, καθώς και του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων επί βρετανικής προστασίας.

Η πρώτη επιλογή επίλυσης αφορά κυρίως περιπτώσεις, στις οποίες οι έχοντες κάποια διαφορά έχουν συμφωνήσει για την επίλυσή της, αλλά προσφεύγουν στο συμβολαιογράφο, ώστε η συμφωνία τους να αποκτήσει την επιθυμητή εγκυρότητα και να μην υπάρχει η δυνατότητα αμφισβήτησης ή και παρερμηνείας των

συμφωνηθέντων. Ως συμβαλλόμενοι λοιπόν επιζητούν την καταγραφή των όρων στο πλαίσιο της επίλυσης των διαφορών τους, ενώ αποτελεί ζητούμενο εάν σε αυτήν την επίλυση κατέληξαν χωρίς τη νομική συνδρομή του συμβολαιογράφου ή τη γνωμοδότηση άλλων προσώπων ειδικών με το αντικείμενο της διαφοράς τους.

Μία ενδιάμεση επιλογή αφορά τους διαμεσολαβητές, δηλαδή τα τρίτα πρόσωπα, τα οποία παρεμβαίνουν στη διένεξη ως αρωγοί, χωρίς να είναι επισήμως εκλεγέντες κριτές και μάλιστα χωρίς να καταγράφεται από το συμβολαιογράφο ούτε το όνομά τους, αλλά καλούνται να συνδράμουν με τις γνώσεις τους και κυρίως την ορθή και δίκαιη κρίση τους. Τα πρόσωπα αυτά ενδέχεται να συνδέονται με συγγενικούς, φιλικούς ή κοινωνικούς δεσμούς ή και με επαγγελματικές σχέσεις με τους αντίδικους, οι οποίοι αποδέχονται την παρέμβασή τους κατ'εφαρμογή της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

Η τρίτη επιλογή, αυτή της αιρετοκρισίας, σαφέστατα διαφέρει από την προηγούμενη, αφού απαιτείται η συνεισφορά των αιρετοκριτών (*arbitri*), οι οποίοι εφόσον μελετήσουν τις καταθέσεις, θα αποφανθούν για την επίλυση της διαφοράς. Η προσφυγή στους αιρετοκριτές, αν μη τι άλλο αποδεικνυε ότι η συζήτηση για εξεύρεση λύσης μεταξύ των ενδιαφερομένων δεν είχε αίσια έκβαση και ότι κρίθηκε από αυτούς αναγκαίο να απευθυνθούν σε άτομα που θα ήταν σε θέση να διευθετήσουν τη διαφορά τους. Βεβαίως, και σε αυτήν την περίπτωση τόσο το έγγραφο του ορισμού των κριτών, όσο και οι έγγραφες αποφάσεις αυτών έπρεπε να κατοχυρώνονται στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα. Παρατηρείται δηλαδή πως οι νοτάριοι της εποχής αποτελούσαν ουσιαστικά τους υπερασπιστές της *δικαιοπρακτικής βούλησης* του λαού¹⁴³⁴. Πράγματι, ο θεσμός της διαιτησίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αντιμετώπιση των διαφορών που προέκυπταν. Μάλιστα, με το πέρασμα των ετών, όχι μόνον δεν έχασε την ταυτότητα του, αλλά προσαρμόστηκε και εμφανίστηκε με νέες μορφές, ανάλογα βεβαίως με τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εκάστοτε χρονικής περιόδου.

Η βενετική κυριαρχία στην Κέρκυρα ακολούθησε μια ιδιαίτερη πορεία η οποία υπαγορεύτηκε από πλήθος διαφορετικών παραγόντων. Η γεωγραφική θέση του νησιού επηρέαζε σε καθοριστικό βαθμό την οικονομική ανάπτυξή του, εφόσον αποτελούσε τον απαραίτητο κρίκο που ένωνε τη Βενετία με τα λιμάνια της Ανατολής. Ουσιαστικά, στο πλαίσιο των εμπορικών δραστηριοτήτων της επιτυγχανόταν ο ανεφοδιασμός της Βενετίας με πρώτες ύλες¹⁴³⁵. Επιπλέον, το συγκεντρωτικό

¹⁴³⁴ ΧΑΤΖΑΚΗΣ, «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέον Μηνιάτης», σ. 109.

¹⁴³⁵ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Κοινωνία και οικονομία*, σσ. 27-28.

οικονομικό βενετικό σύστημα, σε συνδυασμό με την ελεγχόμενη κοινωνική διάρθρωση, δεν άφησε περιθώρια για λαϊκές εξεγέρσεις¹⁴³⁶, ενώ οι πολεμικές συγκρούσεις, στις οποίες συμμετείχαν οι Κερκυραίοι, καθώς και οι διπλωματικές δυσκολίες τις οποίες βίωνε η Βενετία, είχαν άμεσο αντίκτυπο πολλές φορές και στην ίδια την Κέρκυρα.

Μέσω των συμβολαιογραφικών πράξεων αναδύθηκαν πληροφορίες και για τις δραστηριότητες που είχαν αναπτύξει οι γυναίκες στην Κέρκυρα κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Οι γυναίκες αποκτούσαν δικαιοπρακτική ικανότητα και καθίσταντο αυτεξούσιες μετά την αποβίωση του συζύγου, συνάπτοντας συμφωνίες που αφορούσαν όλο το οικονομικό φάσμα. Η χήρα καλείται να διαχειριστεί την κληρονομία του συζύγου της, τόσο σε ό,τι αφορά τη διατήρηση και την αύξηση της περιουσίας αυτής, όσο και σχετικά με το διακανονισμό των οφειλών που κληροδότησε από αυτόν. Πολλές φορές μάλιστα, αυτό το έργο η γυναίκα-χήρα-μητέρα το πραγματοποιεί από κοινού με τα τέκνα της, κατεξοχήν τους υιούς της. Σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρείται ο δυναμισμός και η αποφασιστικότητα των γυναικών, οι οποίες δεν διστάζουν να διεκδικήσουν όσα τους αναλογούν, με βάση το περί δικαίου αίσθημα. Η αναλυτική περιγραφή της διευθέτησης οικονομικών ζητημάτων από τις μοναχές του μοναστηριού των Αγίων Θεοδώρων, η διεκδίκηση των δεδουλευμένων, τα οποία μάλιστα έπρεπε να είχαν δοθεί αρκετό χρονικό διάστημα νωρίτερα, και πολλά άλλα παραδείγματα εντάσσονται σε αυτό το πλαίσιο.

Επιπλέον, το θρησκευτικό στοιχείο είναι εμφανές, τόσο αναφορικά με τον τόπο σύναψης των συμβιβαστικών πράξεων, της κατάρτισης των συνυποσχετικών και της γνωστοποίησης των διαιτητικών αποφάσεων εντός ενός ναού, όσο και με τη λιτή καταγραφή στη συμβιβαστική συμβολαιογραφική πράξη ότι οι υποχωρήσεις και οι παραιτήσεις από αξιώσεις, οι μειώσεις των οφειλόμενων ποσών και οι μειώσεις του επιτοκίου των δανείων οφείλονται στην *καλοσύνη και για την ψυχική σωτηρία* του πιστωτή. Γνωρίζουμε ότι η αλληλεγγύη και η αγάπη προς τον πλησίον είναι χαρακτηριστικά του καλού χριστιανού, ο οποίος οφείλει να προβαίνει και σε ανάλογες αγαθοεργές πράξεις, όπως οι παραπάνω για τη σωτηρία της ψυχής του.

Σημειώνουμε εδώ ότι μία από τις προκλήσεις, κατά την εκπόνηση αυτής της μελέτης, υπήρξε ο μεγάλος όγκος του αρχειακού υλικού, εφόσον τα ερευνηθέντα συμβολαιογραφικά αρχεία είναι πλουσιότατα και ως εκ τούτου απαιτήθηκε μακροχρόνια, αλλά και διεξοδική έρευνα για τον εντοπισμό στοιχείων των επιλεγέντων θεμάτων, αφού αυτά είναι διάσπαρτα στο πολυπληθές αρχειακό υλικό.

¹⁴³⁶ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, «Συμβολή στην οικονομική ιστορία», σ. 63.

Έρευνα, την οποία σκοπεύουμε να συνεχίσουμε και στο μέλλον. Το πλήθος των αρχειακών συμβολαιογραφικών πράξεων που μελετήθηκαν, αναλύθηκαν και υπήρξαν αντικείμενο επεξεργασίας θεωρούμε πως έριξε φως πάνω στις οικονομικοκοινωνικές σχέσεις που ανέπτυσαν τα μέλη της κερκυραϊκής κοινωνίας. Η εκάστοτε κρατική εξουσία, με τη θέσπιση σχετικών κανονισμών και με την ενεργοποίηση των ελεγκτικών της μηχανισμών, προσπάθησε να ρυθμίσει και να ελέγξει τις συμβάσεις που συνήπταν οι υπήκοοί της, οι οποίοι απευθύνονται στον συμβολαιογράφο για να διασφαλίσουν την κατοχύρωση των έννομων συμφερόντων και διεκδικήσεων τους.

Στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα συχνότατα καταγράφονται πλήθος διαφορετικών συμβάσεων, από τις οποίες απορρέουν έννομες σχέσεις για τα συμβαλλόμενα μέρη. Ενδιαφέρον δε παρουσιάζει η ποικιλομορφία αναφορικά με τον τρόπο επίλυσης των διαφορών μεταξύ των συμβαλλομένων μερών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η σύναψη δανειστικών συμβάσεων, για την αποπληρωμή των οποίων εφαρμόζονταν πολλές και διαφορετικές πρακτικές. Μία από αυτές και μάλιστα από τις πιο συνηθισμένες ήταν η πλήρης ή εν μέρει μεταβίβαση της κυριότητας, στρατηγική η οποία υιοθετούταν εκ μέρους του οφειλέτη, τόσο σε περιπτώσεις διακανονισμού μεγάλων χρηματικών ποσών, όσο και μικρότερων. Ως κύριες, αλλά, για το θέμα μας, κυρίως ως παρεπόμενες οι συμβάσεις αγοραπωλησιών συμβάλλουν στη διαμόρφωση του πλέγματος των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται στην Κέρκυρα κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Η συνήθης πρακτική των προαγορών αναδεικνύει τις σχέσεις εξάρτησης, με πολλές ενδιαφέρουσες εκφάνσεις και για τις δύο πλευρές, για τα διαπλαστικά δικαιώματα και τις απορρέουσες υποχρεώσεις αυτών.

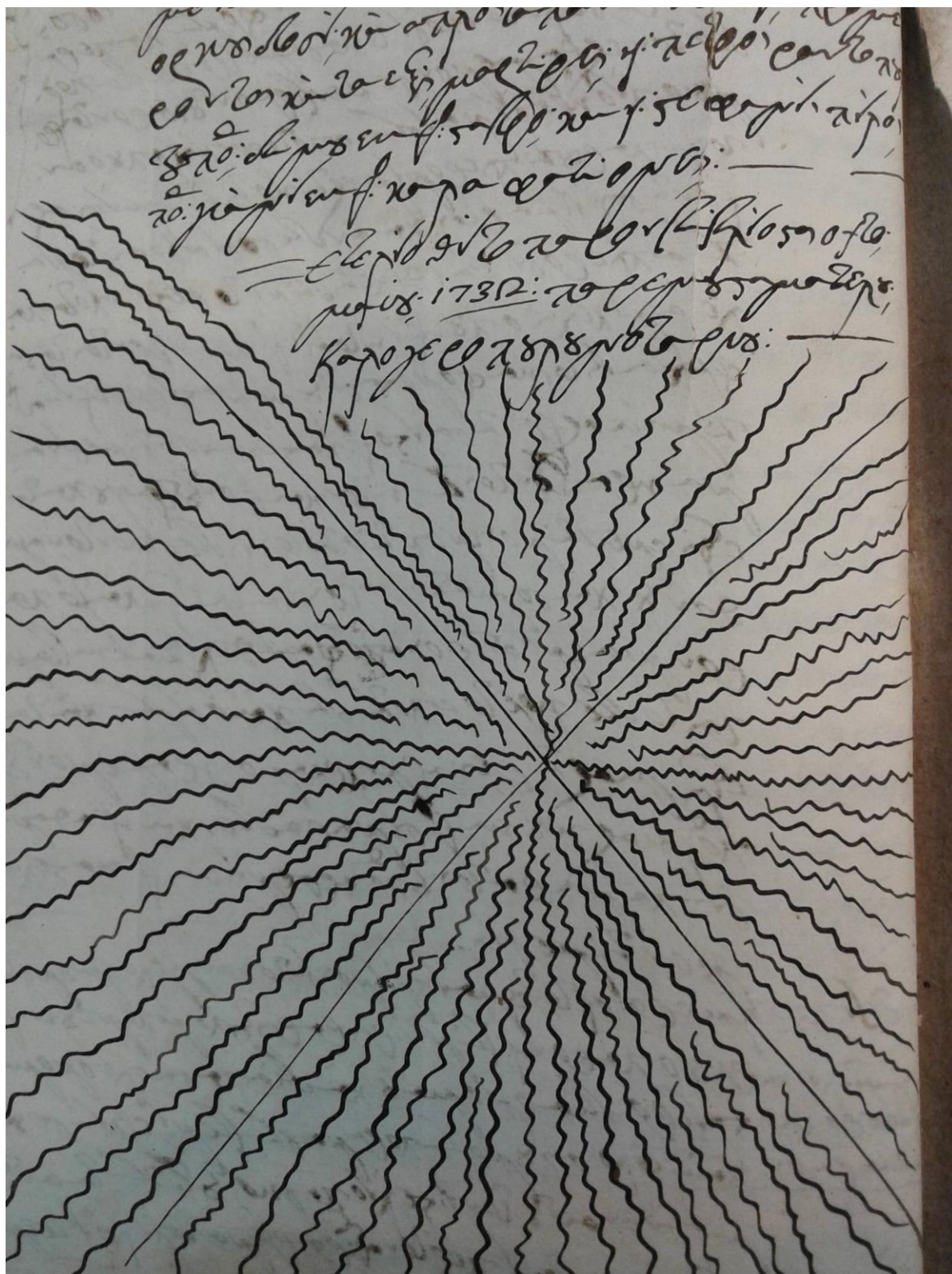
Όσον αφορά τη μίσθωση κινητών και ακινήτων αγαθών, επισημαίνουμε ότι αυτή η επιλογή ισχύει μεν σε περιπτώσεις αστικών ακινήτων, αλλά είναι συνηθέστατη στα αγροτικά ακίνητα, με την παραχώρηση της νομής και της επικαρπίας, είτε με τη σύναψη συμβάσεων διηνεκούς επίμορτης αγροληψίας, έννομες σχέσεις δηλαδή που ήταν δυνατόν να μεταβιβασθούν και να κληρονομηθούν, είτε με αγροτικές μισθώσεις ορισμένου χρόνου, ο οποίος συχνά συνέπιπτε με το χρόνο της αποπληρωμής του χρέους. Από την άλλη, δεν εντοπίστηκαν σε μεγάλη συχνότητα πράξεις, οι οποίες διευθετούν το χρέος με την παροχή εργασίας εκ μέρους του οφειλέτη, στοιχειοθετώντας δηλαδή μια ιδιότυπη σύμβαση, η οποία θα έλγε με την αποπληρωμή του χρέους, ή θα συνέχιζε να ισχύει ως αμιγής σύμβαση εξαρτημένης εργασίας. Οι επιλογές, οι αναγκαστικοί τρόποι και κάποτε η εκ των υστέρων εφαρμογή κανόνων επί προικίων ζητημάτων καταδεικνύει τον υψηλό βαθμό ισχύος της θεσμού της προίκας, ενώ η αναζήτηση και η επιδίωξη της ορθής και δίκαιης

κατανομής κληρονομιαίας περιουσίας συνιστά εχέγγυο της διηνεκούς οικογενειακής και, κατ'επέκταση, της κοινωνικής συνοχής.

Σε ό,τι αφορά την περαιτέρω διασφάλιση της αποπληρωμής των οφειλών, συχνά επιλεγόταν η σύσταση των εμπράγματων ασφαλειών, κυρίως του ενέχυρου και της υποθήκης, καθώς και του ορισμού εγγυητών. Πλήθος περιπτώσεων καταγράφουν την επίλυση μιας διαφωνίας μέσω της υποθήκευσης και της ενεχύρασης περιουσιακών στοιχείων των πρωτοφειλετών, των δευτεροφειλετών ή και των εγγυητών αυτών. Οι οφειλέτες παραχωρούν οποιαδήποτε περιουσιακά τους στοιχεία, ακόμη και προσωπικά είδη, προσφέρονται προς εκμετάλλευση και μπορούν να αποδώσουν καρπούς, μέσω των οποίων το χρέος θα ελαφρυνθεί ή και θα εξαλειφθεί. Ο καθορισμός της αξίας αυτών των αποδόσεων είναι, επίσης, ένα ζήτημα που απασχολεί τους εμπλεκόμενους, οι οποίοι, με βάση τα συναλλακτικά ήθη, το ισχύον γραπτό δίκαιο, αλλά και τους ισχύοντες εθιμικούς κανόνες, υιοθετούν τις κατάλληλες πρακτικές και μεθόδους για τη διευθέτησή του.

Για την επίλυση εξωδικαστικών διαφορών, διαπιστώσαμε ότι, και για την υπό εξέταση περίοδο, οι μετέχοντες γνωρίζουν και εφαρμόζουν τις διαχρονικές βασικές αρχές δικαίου. Εφόσον διαθέτουν δικαιοπρακτική ικανότητα, εφαρμόζοντας την αρχή της συμβατικής ελευθερίας, προσέρχονται με ελεύθερη βούληση και συνάπτουν νέες συμβάσεις, προκειμένου να διευθετήσουν ζητήματα και να λύσουν προβλήματα που ανέκυψαν από προηγούμενες δικαιοπραξίες, για τους όρους και τις ρήτρες των οποίων, για διάφορους λόγους, δεν κατέστη δυνατόν να φανούν συνεπείς. Τα αντίδικα πλέον μέρη συνάπτουν αυτές τις συμβιβαστικές συμβολαιογραφικές πράξεις, συμμετέχουν σε νέες διαμορφούμενες οικονομικές σχέσεις, αποδεχόμενοι νέες ενοχικές σχέσεις, δικαιώματα και υποχρεώσεις, με την προσδοκία της επίλυσης της διαφοράς τους, αμφότεροι υιοθετώντας και εφαρμόζοντας, για ακόμη μία φορά, την αρχή της καλής πίστης.

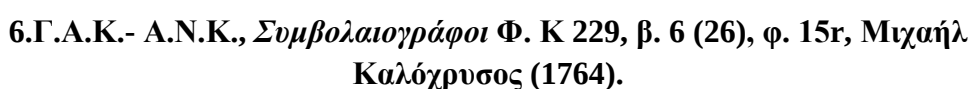
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

4.Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ. Συμβολαιογράφοι Φ. Κ 135, Σταματέλος Καλογερόπουλος, (1732).

Co. Zorzi Tactochs, Rev. - Co. undas: - n° 11. -

441

7.Υπογραφές κριτών

3 Άνδρῶν Πάτρις Κρίτης & Μιγαζῶν
 3 θεολογῶν μετὰ προσκενῶν κρίτες μετὰ
 3 δὲ δεξοῦ non stipulati alio.

συνταβ' Ἰ. Θεοφάνης ἐρατομετῆς
 παραγ' Ἰωνάνας ἀερομετῆς.

3 Κρίτης & Μιγαζῶν
 3 θεολογῶν μετὰ προσκενῶν κρίτες μετὰ

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Γενικά Αρχεία του Κράτους- Αρχεία Νομού Κέρκυρας

Αρχειακή σειρά: Συμβολαιογράφοι

Φάκελοι:

- A 104 Σπυρίδων Ανδρώνης
- A 117 Σπυρίδων Ανδρώνης
- A 379 Σπυρίδων Ασημόπουλος
- A 514 Βιτσέντζος Ασπρέας
- A 598 Ιωάννης Ασπρέας
- B 141 Αντώνιος Βόντας
- Γ 49 Θεόδωρος Γκίνης
- Δ 99 Σπυρίδων Δραζίνος
- Δ 100 Σπυρίδων Δραζίνος
- Δ 101 Σπυρίδων Δραζίνος
- Δ 102 Σπυρίδων Δραζίνος
- K 114 Βιτσέντζος Καλογεράς
- K 129 Σταματέλος Καλογερόπουλος
- K 130 Σταματέλος Καλογερόπουλος
- K 135 Σταματέλος Καλογερόπουλος
- K 150 Σπυρίδων Καλόχρυσος
- K 163 Αναστάσιος Καλόχρυσος
- K 167 Αναστάσιος Καλόχρυσος
- K 168 Αναστάσιος Καλόχρυσος

K 169 Αναστάσιος Καλόχρυσος
K 177 Αναστάσιος Καλόχρυσος
K 206 Αναστάσιος Καλόχρυσος
K 227 Μιχαήλ Καλόχρυσος
K 229 Μιχαήλ Καλόχρυσος
K 239 Μπατίστας Καναλιώτης
K 636 Στάμος Κουλούρης
M 54 Θεόδωρος Μάνεσης
M 55 Θεόδωρος Μάνεσης
Π 261 Παναγιώτης Πιέρης
Π 262 Παναγιώτης Πιέρης
Π 27 Αρτέμιος Παλατιανός
Π 37 Φραντζέσκος Παλατιανός
Σ 73 Σπυρίδων Σαούλος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ Ε.-ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ Γ. (επιστημονική επιμέλεια), *Αντώνιος Σπυρής, νοτάριος και πρωτοπαπάς Κερκύρων. Πρωτόκολλο (1560-1567)*, φιλολογική επιμέλεια: ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ Θ., εκδίδουν: ΒΕΡΡΑ Ι. et al., Πηγές της Επτανησιακής Ιστορίας 1, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2007.

ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ Ε.-ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ Γ. (επιστημονική επιμέλεια), *Σπυρίδων Βερβιτζιώτης, νοτάριος Κερκύρας. Πρωτόκολλο (1741-1744)*, εκδίδει: ΠΙΛΙΔΗ Κ., Πηγές της Επτανησιακής Ιστορίας 4, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2009.

ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ Ε.-ΤΣΕΛΙΚΑΣ Α. (επιστημονική επιμέλεια), *Νοταριακές πράξεις του κώδικα της οικογένειας Τυπάλδου-Λασκαράτου (16ος-17ος αιώνας)*, εκδίδουν: ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ Κ. et al., Πηγές της Επτανησιακής Ιστορίας 3, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2009.

ΑΔΑΜ-ΜΑΓΝΗΣΑΛΗ Σ., *Η απονομή της δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα (5ος και 4ος π.Χ. αι.)*, Αθήνα 2008, κεφ. *Η διαιτησία*.
<http://www.ekivolos.gr/H%20diaithsia.htm>

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ Α., *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας*, 2 τόμοι, Αθήνα 1914.

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Ξ., «Δικαιοπρακτικά έγγραφα Σκύρου 17ου αιώνα», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 27-28 (1985) 299-361.

ΑΠ 1134/2019, Α2 Πολιτικό Τμήμα.
<http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis.asp>

ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ Δ., «Θεός, μνήμη, ιστορία: στοιχεία για τη μελέτη της βενετικής κυριαρχίας στο Ιόνιο», *Τα Ιστορικά* 18/34 (2001) 259-282.

ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ Δ., *Η αγωγή του πολίτη. Η γαλλική παρουσία στο Ιόνιο (1797-1799) και το έθνος των Ελλήνων*, Ηράκλειο 2020.

ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Κ., *Πρόχειρον, το λεγόμενον Η Εξάβιβλος*, Ενετίησι 1744.

ΑΣΔΡΑΧΑ ΑΙΚ.-ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., «Στη φεουδαλική Κέρκυρα: από τους πάροικους στους vassali angararii», *Τα Ιστορικά* 2/3 (1985) 77-94.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., *Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας)*, Αθήνα 1979.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., *Ιστορική έρευνα και ιστορική παιδεία. Πραγματικότητες και προοπτικές* [Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού- Μνήμων], Αθήνα 1982.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα 1983.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., «Φεουδαλική πρόσδοδος και γαιοπρόσοδος στην Κέρκυρα την εποχή της βενετικής κυριαρχίας», *Τα Ιστορικά* 2/4 (1985) 371-386.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., *Οικονομία και νοοτροπίες*, Αθήνα 1988.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., *Ιστορικά απεικάσματα*, Αθήνα 1995.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., «Οικογενειακά μορφώματα και τιμαριωτικές καταστιχώσεις», *Τα Ιστορικά* 16/30 (1999) 3-16.

ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ <https://www.ministryofjustice.gr/wp-content/uploads/2019/10/Αστικός-Κώδικας.pdf>

ΑΣΩΝΙΤΗΣ ΣΠ., *Ανδηγαυική Κέρκυρα (13ος-14ος αι.)*, Κέρκυρα 1999.

ΑΣΩΝΙΤΗΣ ΣΠ., «Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα των ετών 1398-1458», *Εώα και Εσπέρια* 1 (1993) 9-44.

ΑΣΩΝΙΤΗΣ ΣΠ., «Η αγγαρεία στην Κέρκυρα κατά τον όψιμο Μεσαίωνα», *Εώα και Εσπέρια* 4 (1999-2000) 133-174.

ΒΑΓΓΙΩΝΑΚΗΣ Χ.-ΚΑΤΣΙΒΕΛΑ Ο.-ΜΙΧΑΛΑΓΑ Δ.-ΜΠΕΛΑΒΓΕΝΗ Β.-ΜΠΛΕΤΑΣ Μ., *Ανδρέας Αμάραντος. Νοταριακές πράξεις, Αράκλι Κεφαλονιάς (1548-1562)*, επιστημονική εποπτεία: ΜΟΣΧΟΝΑΣ Ν. Γ., Αθήνα 2001.

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α. «Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα των χρόνων της Τουρκοκρατίας», *Αρχαίον Ιδιωτικού Δικαίου* 13 (1946) 187-214.

BAKKER W.- VAN GEMERT A., *Μανόλης Βαρούχας. Νοταριακές πράξεις. Μοναστηράκι Αμαρίου (1597-1613)*, Ρέθυμνο 1987.

ΒΙΣΒΙΖΗΣ Ι., «Τα έγγραφα δικαιοπραξιών της Μυκόνου του 17ου και 18ου αιώνος», *Επετηρίς του Αρχείου της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 5 (1954) 127-143.

ΒΙΣΒΙΖΗΣ Ι., «Το πρόβλημα της ιστορίας του μεταβυζαντινού δικαίου», *Επετηρίς του Αρχείου της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 6 (1955) 131-153.

ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ Ν., *Ιόνιοι Έμποροι και Καραβοκώρηδες στη Μεσόγειο (16ος-19ος αι.)*, Αθήνα 2001.

ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤ., *Στατιστικά και Ιστορικά περί Κερκύρας Ειδήσεις* [Κερκυραϊκά Χρονικά 21], Κέρκυρα 1977.

ΒΛΑΧΟΥ Ν. et al., *Πέτρος Αγαπητός, νοτάριος Κερκύρας. Πρωτόκολλο (1514-1515)*, Αθήνα 2015.

BLOCH M., *Απολογία για την ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού*, μετάφραση: ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ Κ., Αθήνα 1994.

BLOCH M., *Η φεουδαλική κοινωνία. Η διαμόρφωση των σχέσεων εξάρτησης. Οι τάξεις και η διακυβέρνηση των ανθρώπων*, 2 τόμοι, μετάφραση: ΛΥΚΟΥΔΗΣ ΜΠ., Αθήνα 1987.

ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ Τ., *Το αρχειοφυλάκειον Κερκύρας*, Αθήνα 1880.

ΒΡΟΚΙΝΗΣ Α.Σ., *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, Κέρκυρα 1886.

ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ., «Συναλλαγές με αντικείμενο κατοικίες στην περιοχή του Χάνδακα τον 14ο και 15ο αιώνα», *Θησαυρίσματα* 19 (1982) 102-130.

ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ., «Η γλώσσα της βενετικής γραφειοκρατίας. Η αντιπαράθεση λατινικής και ελληνικής γλώσσας στη μεσαιωνική Κρήτη (13ος-15ος αι.)», *Σύμμεικτα* 9 (1994) 141-156.

ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ., *Franciscus de Cruce, Νοτάριος στον Χάνδακα, 1338-1339, Graecolatinitas Nostra*, Πηγές 1, Βενετία 1999.

ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ., «Εμπόριο και φορολόγηση προϊόντων», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ. - ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. Α', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 253-275.

ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ Ε., *Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κερκύρας (16ος-18ος αι.)*, Αθήνα 2002. CONCINA E.-ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α., *Κέρκυρα: Ιστορία, Αστική ζωή και Αρχιτεκτονική, 14ος-19ος αιώνας*, Κέρκυρα 1994.

ΓΚΟΦΑΣ Δ., *Μελέτες ιστορίας του ελληνικού δικαίου των συναλλαγών: αρχαίου, βυζαντινού, μεταβυζαντινού*, Αθήνα 1993.

ΓΡΥΝΤΑΚΗΣ Γ., «Μορφές ιδιωτικού δανεισμού στο βενετοκρατούμενο Ρέθυμνο», *Πεπραγμένα του Η' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ηράκλειο, 9-14 Σεπτεμβρίου 1996), τ. Β1, Ηράκλειο 2000, σσ. 163-180.

ΓΡΥΝΤΑΚΗΣ Γ., *Τζώρτζης Πάντιμος. Ένας διαφορετικός νοτάριος. Πρωτόκολλο 1613-1642*, Ρέθυμνο 2011.

DAL BORGO M., «Ανώτεροι αξιωματούχοι στη βενετική Ρωμανία (σχεδιάγραμμα)», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, μετάφραση: ΚΟΛΩΝΑ Α., επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ. - ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. Α', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 73-81.

ΔΑΛΙΕΤΗ Α.- ΠΛΑΚΩΤΟΣ Γ.- ΠΟΥΠΟΥ Α., *Ιστορία της Βενετίας και της Βενετικής Αυτοκρατορίας, 11ος-18ος αι.* [ηλεκτρ. βιβλ.] Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015. <http://hdl.handle.net/11419/1854>

ΔΑΦΝΗΣ Κ., *Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας. Χρονικό επτά αιώνων*, Κέρκυρα 1978.

ΔΕΣΥΛΛΑΣ ΧΡ., *Η Τράπεζα των φτωχών. Το Monte di Pietà της Κέρκυρας (1630-1864)*, Κέρκυρα 2003 (ιδ. διατριβή).

ΔΗΜΑΚΗΣ Π., *Ο θεσμός της προικός κατά το αρχαίον ελληνικόν δίκαιον*, Αθήνα 1959.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ., «Ελαιοτριβεία, μύλοι, φούρνοι, εκκλησίες στον νησιωτικό χώρο τον 17ο αιώνα. Προσέγγιση στο ζήτημα της συνιδιοκτησίας με βάση το παράδειγμα της Μυκόνου», *Μνήμων* 16 (1994) 37-70. doi:<https://doi.org/10.12681/mnimon.547>

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ., *Η Μύκονος τον 17ο αιώνα. Γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές*, Αθήνα 1997.

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ Α., «Επτανησιακά διαιτησίαι ΙΗ' αιώνας», *Νέον Αθήναιον*, τ. Β', τχ. 1-2 (1957) 87-115.

DOUGLAS M. MACDOWELL, *Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μετάφραση: ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ, Γ., Αθήνα 1986.

ΔΡΑΚΑΚΗΣ Ε., *Εμμανουήλ Κασσιμάτης, νοτάριος Κυθήρων (1560-1582)*, Εταιρεία Κυθηραϊκών μελετών 10, Πηγές Κυθηραϊκής Ιστορίας, Διεύθυνση σειράς: ΜΑΛΤΕΖΟΥ Χ., Αθήνα 1999.

ΕΚ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΝ ΕΝΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΧΡΟΝΙΚΟ. Πληροφορίες για τη μεσαιωνική Βαλκανική, Εισαγωγή, απόδοση στα ελληνικά, σημειώσεις: ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ Σ. Κ., πρόλογος: ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν.Ε., Αθήνα 2010.

ΖΑΜΠΑΚΟΛΑΣ ΧΡ., *Η ιστορική παρουσία των γιαννιωτών εβραίων μέσα από την εμπορική τους δραστηριότητα*, Ιωάννινα 2013.

ΖΑΠΑΝΤΗ Σ., *Κεφαλονιά 1500-1571. Η συγκρότηση της κοινωνίας του νησιού*, Θεσσαλονίκη 1999 (Διδακτορική διατριβή).

ΖΑΡΙΔΗ Κ. - ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Συμμετοχή γυναικών σε δικαιοπραξίες στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 44 (2010) 129-167.

ΖΩΗΣ Α., «Κρήτες πρόσφυγες του 1667», *Κρητικά Χρονικά* 10 (1956) 346-352.

ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΣΠ., *Αποφάσεις Μείζονος Συμβουλίου Βενετίας, 1255-1669*, Αθήνα 1933.

ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ Α., *Συνοπτική Ιστορία της Κερκύρας*, Κέρκυρα 1895.

ΚΑΛΠΟΥΡΤΖΗ, Ε., *Συγγενικές σχέσεις και στρατηγικές ανταλλαγών. Το παράδειγμα της Νάξου τον 17ο αιώνα*, επιμέλεια: ΓΚΕΦΟΥ- ΜΑΔΙΑΝΟΥ Δ., Αθήνα 2001.

ΚΑΠΑΔΟΧΟΣ Δ., *Η απονομή της δικαιοσύνης στην Κέρκυρα από τους μεγάλους Πρωτοπαπάδες την ενετική περίοδο (1604-1797)*, Αθήνα 1990.

ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ Δ.-ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., *Ο Κώδικας Vaticanus Graecus 2639. Ναζιακά νοταριακά έγγραφα του δουκάτου του Αιγαίου και της τουρκοκρατίας (1472-1598 και 1702-1798)*, [Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, τ. 44, παράρτημα 12], Αθήνα 2012-2013.

ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., «Η κερκυραϊκή ευγένεια των αρχών του ιζ' αιώνα», *Τα Ιστορικά* 2/3 (1985) 95-124.

ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., «Το τοπίο και ο φόβος της πόλης: επεμβάσεις και σχεδιασμός στην Κέρκυρα τις αρχές του ΙΣΤ' αιώνα», *Τα Ιστορικά* 7/12-13 (1990) 93-112.

ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., «Από την ιστορία των πόλεων. Η διαμόρφωση της ομάδας των Κερκυραίων πολιτών. (ιε'-ιστ' αιώνες)», *Εώα και Εσπέρια* 1 (1993) 133-143.

ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., *Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης*, Αθήνα 1996.

ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., «Οι σχέσεις διοικούντα και διοικουμένου στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: Κέρκυρα, μια μεσογειακή σύνθεση: νησιωτισμός, διασυνδέσεις, ανθρώπινα περιβάλλοντα, 16ος-19ος αι.* (Κέρκυρα, 22-25 Μαΐου 1996), επιμέλεια: ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α., Κέρκυρα 1998, σσ. 179-190.

ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., «Οικονομία και εμπόριο (εισαγωγή)», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ

ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ. - ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. Α΄, Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 227-251.

ΚΑΡΑΣΗΣ Μ., «Στοιχεία Μεθοδολογίας του Ρωμαϊκού Δικαίου στην ιστορική του εξέλιξη», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 45 (2014-2015) 91-135.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., *Η τέχνη του ψωμιού στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα: το σιτάρι, οι χώροι, οι άνθρωποι*, Αθήνα 2009.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου στην Κέρκυρα επί βενετοκρατίας», *Εώα και Εσπέρια* 8 (2008-2012) 145-205.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Δικαιοπραξίες εμπορικών εταιρειών (συντροφιών) στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», *Dictio* 5 (2012) 11-63.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Το Κατάστημα των Νοταρίων: κανονιστικές ρυθμίσεις του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος στις αρχές του 19ου αιώνα στα Ιόνια Νησιά», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 44 (2012-2013) 227-276.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Το δικαιικό καθεστώς των αγοραπωλησιών στα Ιόνια Νησιά κατά τη βενετική περίοδο», *Dictio* 6 (2013) 11-68.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Η δίκη των προστυχίων: Νικολός Θεοτόκης, Καρουσάδες, 17ος αιώνας», *Πρακτικά του Θ΄ Πανιονίου Συνεδρίου* (Παξοί, 26-30 Μαΐου 2010), τ. Α΄, Παξοί 2014, σσ. 163-195.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Δικαιοπραξίες εργασιακών σχέσεων στην Κέρκυρα (17ος αι.)», 3ο Διεθνές Συνέδριο Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας, με θέμα: *Ιστορία της εργασίας: παραγωγή, αγορές, σχέσεις, πολιτικές (τέλος Μεσαίων-αρχές 21ου αι.)*, Ιωάννινα, 24-27 Μαΐου 2017, σσ. 1-16.
<https://conferences.hdoisto.gr/2017/gr/papers/>

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., «Εργασιακές και εμπορικές δραστηριότητες Κρητών στην Κέρκυρα το 17ο αιώνα», *Πεπραγμένα ΙΑ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ρέθυμνο, 21-27 Οκτωβρίου 2011), τ. Β1, *Τμήμα Βυζαντινών και Μέσων Χρόνων (Ιστορία)*, Ρέθυμνο 2018, σσ. 251-276.
<https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/d/5/metadata-1525688525-459146-20835.tkl>

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ., *Οικονομία και Δίκαιο στην Κέρκυρα κατά τη βενετική περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2018.

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ.- ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ Σ., *Το δημοτολόγιον της Ενώσεως. Πληθυσμός και οικονομία στην πόλη και τα προάστια της Κέρκυρας μετά την Ένωση των Επτανήσων με το ελληνικό κράτος*, Αθήνα 2014.

ΚΑΡΥΔΗΣ ΣΠ., «Λατινικές αδελφότητες λαϊκών στην Κέρκυρα στα χρόνια της Ενετοκρατίας (1386-1797)», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 68 (1990-1991) 219-284.

ΚΑΡΥΔΗΣ ΣΠ., *Θεοδώρου Βρανιανίτη, δημοσίου νοταρίου πόλεως και νήσου Κερκύρας οι σωζόμενες πράξεις (1479-1516)*, Αθήνα 2001.

ΚΑΡΥΔΗΣ ΣΠ., *Ορθόδοξες αδελφότητες και συναδελφικοί ναοί στην Κέρκυρα (15ος-19ος αι.)*, Αθήνα 2004.

ΚΑΡΥΔΗΣ ΣΠ., *Ο αστικός χώρος και τα ιερά. Η περίπτωση της Κερκύρας τον 16ο αιώνα*, Αθήνα 2007.

ΚΑΡΥΔΗΣ ΣΠ.- ΔΗΜΟΥΛΑΣ Γ.- ΠΟΥΛΗΣ Γ. *Χώροι λατρείας και κλήρος στην Κέρκυρα του 17ου αιώνα*. Κέρκυρα 2018.

ΚΑΡΥΔΗΣ ΣΠ. –ΤΖΙΒΑΡΑ Π., *Η ιερά μονή Αγίων Θεοδώρων Στρατιάς Κερκύρας*, Αθήνα 2009.

ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι.- ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., «Οι πράξεις του νοταρίου Κερκύρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473)», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 32 (1996) 139-205.

ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
https://hellenicmunicipalpolice.files.wordpress.com/2011/02/epidosi_thyrokolisi-kodikas-politikis-dikonomias.pdf

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Κ., *Το κακό οδεύει έρποντας...Οι λοιμοί της πανώλης στα Ιόνια Νησιά (17ος- 18ος αι.)*, Βενετία 2007.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Κ., *Για τους στρατιώτες, τους φτωχούς και τα αθώα βρέφη. Νοσοκομειακή περίθαλψη στη βενετική Κέρκυρα (17ος-18ος αι.)*, Αθήνα 2012.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΔΑΚΗ-ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΟΥ Μ., «"Ασήμι λαβοράδο και χρυσάφι φίνον": Αρχειακές μαρτυρίες για την αργυροχοΐα και τη χρυσοχοΐα στην Κρήτη της βενετικής περιόδου», *Πεπραγμένα του Η' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ηράκλειο, 9-14 Σεπτεμβρίου 1996), τ. 2/1, Ηράκλειο 2000, σσ. 365-380.

ΚΩΣΤΗΣ Κ., *Αφορία, ακρίβεια και πείνα. Οι κρίσεις διατροφής στην ελληνική χερσόνησο (1650-1830). Προβλήματα προσέγγισης και εμπειρικές ενδείξεις*, Αθήνα 1993.

ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ Π., «Η εξέλιξη του αστικού δικαίου στην Επτάνησο. Εισαγωγή και διατήρηση του Ιόνιου Αστικού Κώδικα», *Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου: Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα 1864-2004* (Αθήνα, 24-27 Φεβρουαρίου 2004), τ. Ι/Ιστορία, Αθήνα 2005, σσ. 257-269.

ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΓΕΛΗ Π., «Διατοπικό δίκαιο των Ιονίων Νήσων: Συγκρούσεις και επιβιώσεις νομικών θεσμών μετά την Ένωση», *Ιονικά Ανάλεκτα* 5 (2015) 81-102.

ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ Ν.-ΣΤ., *Δίκαιο της Διαιτησίας*, Αθήνα 2006.

ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ Κ., «Η εξέλιξη της κρητικής ευγένειας στους πρώτους αιώνες της βενετοκρατίας», *Θησαυρίσματα* 26 (1996) 206-224.

ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ Κ., *Κοινωνία και διοίκηση στο βενετοκρατούμενο Ρέθυμνο: Το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των ευγενών (1571-1646)* (Διδακτορική Διατριβή), Κέρκυρα 1999.

ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ Κ., «Οι νοτάριοι της Κρήτης ενώπιον του νόμου: εξετάσεις καταλληλότητας και καθορισμός αμοιβών εργασίας τον 17ο αιώνα», *Κρητολογικά Γράμματα* 18 (2002-2003) 105-125.

ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ Κ., «Νοταριακή τέχνη και βενετική εξουσία. Η δίκη ενός κρητικού συμβολαιογράφου στα τέλη του 16ου αιώνα», *Πεπραγμένα Θ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ελούντα, 1-6 Οκτωβρίου 2001), τ. 2/1, Ηράκλειο 2004, σσ. 285-296.

LANE F., *Βενετία: η θαλασσοκράτειρα*, μετάφραση: ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ Κ., επισημονική επιμέλεια: ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ Γ., Αθήνα 2007.

ΛΕΝΤΑΚΗΣ Α., «Paterna paternis- maternal maternis. Ένα κατάλοιπο της συλλογικής ιδιοκτησίας του γένους στο μεταβυζαντινό δίκαιο ή Αναίρεση μιας ερμηνείας του Γ. Μαριδάκη για το κληρονομικό δίκαιο της Μήλου τον 13ο αιώνα.», *Μηλιακά*, τ. Β' (1985) 285-486.

ΛΕΞΙΚΟ ΤΟΥ ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ.
<https://lexikolefkadas.gr/skouti-to/>

ΛΙΑΤΑ Ε., *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα: η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος-19ος αι.*, Αθήνα 1996.

ΛΙΜΝΙΟΥ Γ.Π., «Η διαιτησία στο Κρητικό Δίκαιο», *Τάλως* 8 (2000), επιμέλεια: ΠΑΠΑΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ Σ., σσ. 9-190.

ΛΟΥΝΤΖΗΣ ΕΡ., *Περί της Πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, εν Αθήναις 1856.

ΛΥΚΟΥΔΗΣ Π., *Στοιχεία Ναυτικού Δικαίου*, επιμέλεια: ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ Δ., Αθήνα 2014.

ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., «Παρατηρήσεις στον θεσμό της Βενετικής υπηκοότητας. Προστατευόμενοι της Βενετίας στον λατινοκρατούμενο ελληνικό χώρο (13ος-15ος αι.)», *Σύμμεικτα* 4 (1981) 1-16.

ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., «Τιμές αγαθών και αμοιβές εργασίας στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος αι.)», *Σύμμεικτα* 6 (1985) 1-32.

ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., «Ο όρος "metacherissi" στις αγροτικές μισθώσεις της βενετοκρατούμενης Κρήτης», *Βυζαντινά* 13 (1986) 1135-1147.

ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., «Graecolatinitas Nostra: Ζητήματα και προοπτικές», *Διεθνές συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής* (Αθήνα, 8-11 Μαΐου 1997), επιμέλεια: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., Βενετία 1998, σσ. 11-15.

ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., «Η εικόνα της οικογένειας μέσα από τις αρχειακές πηγές», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ. - ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. Α', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 211-226.

ΜΑΝΙΝ Δ., *Περί της Αστικής, Εμπορικής και Ποινικής των Ενετών Νομοθεσίας*, μετάφραση, σημειώσεις, παραπομπές: ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ Μ., Κέρκυρα 1889.

ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ Φ., «Ζακυνθινά συμβόλαια από το Ιστορικό Αρχείο Κέρκυρας», *Δωδώνη* 15, τχ. 1 (1986), 175-184.

ΜΕΡΤΖΙΟΣ Κ. Δ., «Μία άγνωστος περιπέτεια της Πάργας και ο Κερκυραίος Πέτρος Λάντζας», *Ηπειρωτική Εστία*, τεύχ. 103-104, έτος Θ' (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1960), σσ. 889-896 (895).

ΜΕΤΑΞΑΣ Α-Ι. Δ., *Επτάνησος Πολιτεία 1803. Υφολογικά ευρήματα και «Προκείμενα αξιώματα» στο προοίμιο του συντάγματος του πρώτου ελληνικού κράτους*, Αθήνα-Κομοτηνή 2003.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Γ.- ΜΠΕΗΣ Ε.Κ., *Κώδιξ Πολιτικής Δικονομίας*, Αθήνα 1971.

MILLER W., *Ιστορία της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα, 1204-1566*, μετάφραση, εισαγωγή, σημειώσεις: ΦΟΥΡΙΩΤΗΣ Α., Αθήνα 1960.

MONTANARI M., *Πείνα και αφθονία στην Ευρώπη*, μετάφραση: ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ Α., Αθήνα 1997.

ΜΟΣΧΟΝΑΣ Ν., «Κοινωνικές δομές στα Ιόνια Νησιά στη Μεταβυζαντινή περίοδο», *Πρακτικά Συμποσίου: Το Ιόνιο: περιβάλλον-κοινωνία-πολιτισμός* (Αθήνα, 15-17 Οκτώβριος 1984), Αθήνα 1984, σσ. 197-206.

ΜΟΣΧΟΝΑΣ Ν., «Οργάνωση του πληθυσμού στις βενετικές κτήσεις της ελληνικής Ανατολής», *Διεθνές Συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής* (Αθήνα, 8-11 Μαΐου 1997), επιμέλεια: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., Βενετία 1998, σσ. 489-500.

ΜΟΣΧΟΝΑΣ Ν., «Επαγγελματική απασχόληση και παροχή υπηρεσιών στις βενετικές κτήσεις της ελληνικής Ανατολής τον 16ο αιώνα», *Ανθη Χαρίτων* 18 (1998) 379-393.

ΜΟΣΧΟΝΑΣ Ν., «Ναυτιλιακή δραστηριότητα στο Ιόνιο στα τέλη του 17ου αιώνα», *Πρακτικά του ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου* (Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτέμβριος 1997), τ. 2, Αθήνα 2001, σσ. 199-210.

ΜΟΣΧΟΝΑΣ Ν. (επιστ. επιμέλεια), *Νικόλαος Καπίανος. Νοταριακές πράξεις. Κάστρο Κεφαλονιάς (1571-1576)*, εκδίδουν: ΒΑΓΙΩΝΑΚΗΣ ΧΡ., ΜΙΧΑΛΑΓΑ Δ., ΜΠΛΕΤΑΣ Μ., Αθήνα 2008.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1998.

ΜΠΑΡΟΥΤΣΟΣ Φ., «"Dominica Mattina che si fanno gli incanti...". Αφετηρία για μια έρευνα», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996-1997) 149-177.

ΜΠΑΡΟΥΤΣΟΣ Φ., «Ο δημόσιος πλειστηριασμός των φόρων του 1578 στον Χάνδακα της Κρήτης. Η αποχή των φοροενοικιαστών», *Θησαυρίσματα* 28 (1998) 175-195.

ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ Ε., «Εγγραφο αιρετοκρισίας, σχετικό με εμπορική διένεξη (Ναύπλιο, 1606)», *Θησαυρίσματα* 19 (1982) 167-203.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α., «Η διακίνηση του εμπορίου στο λιμάνι της Κέρκυρας κατά το 17ο αιώνα», *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: Κέρκυρα, μια μεσογειακή σύνθεση: νησιωτισμός, διασυνδέσεις, ανθρώπινα περιβάλλοντα, 16ος-19ος αι.* (Κέρκυρα, 22-25 Μαΐου 1996), επιμέλεια: ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α., Κέρκυρα 1998, σσ. 81-100.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α., *Δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας (14ος-18ος αι.)*, πρόλογος: ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ., Αθήνα 1999.

Ν. 3898/ 2010 (ΦΕΚ Α' 211/16.12.2010): *Διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις*, (τροποποίηση: ΦΕΚ Α' 237/5.12.2012) <http://www.diamesolavisi.gov.gr/selida/n-3898-2010-diamesolavisi-se-astikes-kai-emporikes-ypotheseis>

ΝΤΟΚΟΣ Κ.- ΜΕΛΕΝΤΗ Μ. «Το ξένο λεξιλόγιο στις ελληνικές πηγές της Βενετοκρατίας. Γλωσσάριο μεταγλωττισμένων Ιταλικών όρων που περιέχονται σε δημοσιευμένες νοταριακές πράξεις των Ιονίων νήσων», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996 - 1997) 83-148.

ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ Μ., «Η συμμετοχή της γυναίκας στην οικονομία κατά τον ύστερο Μεσαίωνα (Η περίπτωση της Σερβίδας κλώστριας)», *Εώα και Εσπέρια* 5 (2001-2003) 147-177.

ΞΗΡΟΥΧΑΚΗΣ Α., *Η Βενετοκρατούμενη Ανατολή Κρήτη και Επτάνησος*, Αθήνα 1934.

ORLANDO E. «Η εικόνα της οικογένειας». *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ.- ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. Β', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 805-834.

ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ Γ., *Οι εκθέσεις των Βενετών βαϊλών και προνοητών της Κέρκυρας (16ος αιώνας)*, Αθήνα 2008.

ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ Γ., *Κοινωνία και οικονομία στο βενετικό «Κράτος της Θάλασσας». Οι ναυτιλιακές επιχειρήσεις της Κέρκυρας (1496-1538)*, Αθήνα 2013.

ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Χρόνος εργασίας και ελεύθερος χρόνος των επαγγελματιών του Χάνδακα την ύστερη βενετική περίοδο», *Σύμμεικτα* 16 (2003-2004) 115-131.

ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Παιδική ηλικία και διάρκεια μαθητείας στην Κρήτη, 16ος-17ος αι.», *Πεπραγμένα του Ι' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006), τ. 2/1 *Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Περίοδος (Ιστορία)*, Χανιά 2010, σσ. 319-339.

ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Επαγγέλματα, συντεχνίες και θρησκευτικές αδελφότητες», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ.- ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. 1, Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 155-186.

ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Συντεχνίες και θρησκευτικές αδελφότητες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη*, Αθήνα-Βενετία 2012.

ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Α. (εισαγωγή-έκδοση), *Πέτρος Καστροφύλακας. Νοτάριος Χάνδακα. Πράξεις 1558-1559*, Ηράκλειο-Αθήνα 2015.

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Ν., *Από της «Λογίας» παραδόσεως εις τον Αστικόν Κώδικα. Συμβολή εις την ιστορίαν των πηγών του νεοελληνικού δικαίου*, Αθήνα 1995².

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Ε. - ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ Η. - ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Α. - ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Δ. - ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Α. - ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι. - ΧΕΛΜΗΣ Α., *Ιστορία Δικαίου. Από την αρχαιότητα στο σύγχρονο ελληνικό κράτος*, Αθήνα 2015.

ΠΑΠΑΔΑΚΗ Α., «Αξιώματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη κατά το 16ο και 17ο αιώνα», *Κρητικά Χρονικά* 26 (1986) 99-136.

ΠΑΠΑΔΑΚΗ Α., «Η κρητική ευγένεια στην κοινωνία της βενετοκρατούμενης Κρήτης», *Διεθνές συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής* (Αθήνα, 8-11 Μαΐου 1997), επιμέλεια: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., Βενετία 1998, σσ. 305-318.

ΠΑΠΑΔΑΚΗ Α., «Βενετική πολιτική και γραφειοκρατική οργάνωση στον Χάνδακα: Προτάσεις ανασυγκρότησης της δουκικής καγκελλαρίας κατά τον 17ο αιώνα», *Θησαυρίσματα* 34 (2004) 371-394.

ΠΑΠΑΔΑΚΗ Α., «Εξωδικαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών στην κρητική ύπαιθρο κατά την ύστερη βενετική περίοδο», *Κοινωνίες της υπαίθρου στην ελληνοβενετική Ανατολή (13ος-18ος αι.)*, επιστημονική επιμέλεια: ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ Κ. Ε., Αθήνα 2018, σσ. 227-246.

ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ Δ., «Ο θεσμός της αιρετοκρισίας στην βυζαντινορωμαϊκή έννομη τάξη και πρακτική», *Βυζαντινά* 14 (1994) 11-28.

ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ Δ., *Η συμβιβαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή εποχή*, Αθήνα-Κομοτηνή 1995.

ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ Δ., «Φιλοτιμίας επιτελεύτιοι» και η περιουσιακή θέση του επιζώντος συζύγου στο βυζαντινό δίκαιο, Θεσσαλονίκη 2008.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., *Το Monte di Pietà του Χάνδακα (1613-μέσα 17ου αιώνα). Συμβολή στην κοινωνική και οικονομική ιστορία της Κρήτης*, Αθήνα 1987.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., «Οι Έλληνες και η βενετική πραγματικότητα. Ιδεολογική και κοινωνική συγκρότηση», *Όψεις της Ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού. Αρχειακά τεκμήρια*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., Αθήνα 1993, σσ. 173-276.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α. κ.ά., «Συμβολή στην οικονομική ιστορία της Βενετοκρατούμενης Κέρκυρας. Η έκθεση του γενικού προβλεπτή και καπετάνιου της Κέρκυρας Giovanni Malipiero (1741)», *Εώα και Εσπέρια* 1 (1993) 61-79.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., *Ευαγή και νοσοκομειακά ιδρύματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη*, Βενετία 1996.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., «Συσσωματώσεις του αστικού χώρου και πολιτισμική ζωή στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος-17ος αι.)», *Cretan Studies* 6 (1998) 37-50.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., «"Οι φτωχοί" στις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές. Ορολογία, αντιλήψεις, πραγματικότητες», *Διεθνές Συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής* (Αθήνα, 8-11 Μαΐου 1997), επιμέλεια: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., Βενετία 1998, σσ. 91-99.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.)*, Βενετία 2008.

ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., «Κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ

ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ. - ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. 1, Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 105-130.

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΠ., *Ιστορία της Εκκλησίας της Κερκύρας*, Κέρκυρα 1920.

ΠΑΠΑΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ Λ., ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ Δ., «Οι πράξεις του νοταρίου Φιλίππου Κατωιμέρη», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 33 (1997) 9-436.

ΠΑΠΑΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ Λ., *Η νομική προστασία της γονικής περιουσίας στη Μύκονο (17ος-18ος αι.)* [Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, Παράρτημα 1], Αθήνα 1999.

ΠΑΠΑΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ Λ.- ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ Η.- ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., *Περίγραμμα Ιστορίας του Μεταβυζαντινού Δικαίου. Τα ελληνικά κείμενα* [Πραγματεΐαι της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 63], Αθήνα 2011.

ΠΑΠΑΣΤΕΡΙΟΥ Δ.- ΚΛΑΒΑΝΙΔΟΥ Δ., *Δίκαιο της Δικαιοπραξίας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008.

ΠΑΡΔΟΣ Α., *Αρχείο Βενετικής Διοίκησης Λευκάδας. 1. Τα βιβλία των Ανώτερων Προνοητών*, Αθήνα 2008.

PEZZOLO L., «Οικονομία και δημοσιονομικό σύστημα (1204-1797)», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ.- ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. Β', Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 835-856.

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ., *Νομικά έγγραφα Σίφνου της συλλογής Γ. Μαριδάκη (1684-1835)* [Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, τ. 3, τεύχ. 1], Αθήνα 1956.

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ., *Νοταριακαί πράξεις Παξών διαφόρων νοταρίων των ετών 1658-1810* [Επιστημονική Επετηρίς της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μνημεία του Μεταβυζαντινού Δικαίου, Παράρτημα 2], Αθήνα 1958.

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ., *Νοταριακαί πράξεις Μυκόνου των ετών 1663-1779* [Επιστημονική Επετηρίς της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μνημεία του Μεταβυζαντινού Δικαίου, Παράρτημα 3], Αθήνα 1960.

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ., *Ιστορία και Εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου*, Αθήνα 1963².
ΠΙΡΕΝ Α., *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, μετάφραση: ΜΟΥΤΟΥΛΑΣ Π., εισαγωγή: ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν.Ε., Αθήνα 2003.

ΠΙΕΡΗΣ Γ., *Κερκυραϊκά οικόσημα. Οικογένειες του Γενικού Συμβουλίου της Κέρκυρας (15ος-18ος αι.) και τα οικόσημά τους*, Κέρκυρα-Αθήνα 2010.

ΠΙΕΡΗΣ Γ., *Κέρκυρα. Πορεία στον χρόνο. Corfu. Passage through Time*, Κέρκυρα 2019.

ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Γ., *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1667-1714)*, τ. 2, Ιωάννινα 1985.

ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Γ., *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1714-1796)*, τ. 3, Ιωάννινα 1992.

ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Σ., *Γυναίκες και γάμος στην Κέρκυρα (1600-1864). Έμφυλες σχέσεις και οικονομικές δραστηριότητες*, επιστημονική επιμέλεια: ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ Ε., Κέρκυρα 2008.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΩΔΗΞ ΤΟΥ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΩΝ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ, Κέρκυρα 1851.

ΡΑΠΤΗΣ Π., *Βάιλος και Προνοητής-Καπιτάνος. Βενετικά αξιώματα και μηχανισμοί εξουσίας στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16ος – αρχές 17ου αι.)*, Αθήνα 2017 (Διπλωματική εργασία).

ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., «Διατάξεις ναυτικού δικαίου σε μεταβυζαντινά νομοκανονικά έργα», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 22 (1977) 171-183.

ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., «Εμπορικές εταιρίες στην Ύδρα, 1792-1820», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 27-28 (1980-1981) 675-698.

ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., «Η αποδοχή του Γαλλικού Εμπορικού Κώδικα», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 29-30 (1990) 37-48.

ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., «Αγροτικές συμβάσεις στην Κέρκυρα (15ος-16ος αιώνας)», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 33 (1997) 437-455.

ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., «Το "βλησίδι" και η "σερμαγιά" στο εμπόριο κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 33 (1997) 457-472.

ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ.- ΓΚΡΙΝΙΑΤΣΟΣ Γ., «Το νοταριακό αρχείο Κέρκυρας», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 32 (1996) 9-137.

ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ., «Προλεγόμενα στην ιστορία του νεοελληνικού ναυτικού δικαίου: από τον 14ο αιώνα μέχρι την επανάσταση του 1821», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 49 (2019) 81-103.

ΣΙΦΩΝΙΟΥ-ΚΑΡΑΠΑ Α.- ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ Γ.- ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ Λ., *Ο Κώδικας του Νοταρίου Νάξου Ιωάννου Μηνιάτη, 1680-1689 (χφ. Γ.Α.Κ. 86)*, Ανάτυπον, [Επετηρίς

του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου 29-30 (1982-1983)], Εν Αθήναις 1990.

ΣΠΕΝΤΖΑΣ Σ., «Η οικονομία και κοινωνία στην Ιστορία του Δικαίου και των Θεσμών», *Δίκαιο. Ιστορία και Θεσμοί, Τιμητικό αφιέρωμα στον Νικόλαο Ι. Πανταζόπουλο*, πρόλογος: ΜΑΝΕΣΗΣ Α., επιμέλεια: ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π., ΠΡΟΝΤΖΑΣ ΕΥ., σσ. 183-217.

ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν., *Ο συμβολαιογράφος στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1999.

ΤΖΙΒΑΡΑ Π., *Σχολεία και δάσκαλοι στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16ος-18ος αι.)*, Αθήνα 2003.

ΤΖΙΒΑΡΑ Π., «Intervenienti collegiate der Zante. Οι «ευγενείς» επαγγελματίες της δικαιοσύνης στη βενετοκρατούμενη Ζάκυνθο», *Πρακτικά του ΙΑ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου. Επτανησιακός Βίος και Πολιτισμός* (Κεφαλονιά, 21-25 Μαΐου 2018), τ. Ι: *Πολιτική Ιστορία*, Αργοστόλι 2019, σσ. 245-262.

ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ Μ.Α., «Περί της εκλογής δικαστικών και διοικητικών αρχών εις την νήσον Κέρκυραν», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 22 (1975) 1-15.

ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ Μ.Α., *Μελετήματα Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1984.

ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ Μ.Α., «Επιβιώσεις αρχαίων ελληνικών δικαίων», *Μελετήματα Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 3/2 (2000) 33-40.

ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ Μ.Α., «Η αιρετοκρισία στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους (17ος-19ος αι.). Επιβιώσεις του δικαίου των Βυζαντινών», *Μελετήματα Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 3/11 (2000) 241-244.

ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ., «Η μετάβαση από το ρωμαϊκό στο βυζαντινό δίκαιο», *Τα Ιστορικά* 3/6 (1986) 267-281.

ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ, ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ Ι., *Ιστορία Δικαίου*, Αθήνα 2010.

ΤΣΙΚΑΛΟΥΔΑΚΗ Μ., «Η αγορά στο Χάνδακα (1669-1765): οι συντεχνίες και ο καθορισμός των τιμών», *Τα Ιστορικά* 12/22 (1995) 49-84.

ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ Κ., «Ο Ελληνισμός της Βενετίας», *Όψεις της Ιστορίας του βενετοκρατούμενου Ελληνισμού. Αρχαιακά Τεκμήρια*, επιμέλεια: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., Αθήνα 1993, σσ. 519-596.

ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ Κ., *Οι εκθέσεις των βενετών προνοητών της Κεφαλονιάς (16ος αιώνας)*, Αθήνα 2008.

ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ Κ., «Ο ελληνικός χώρος στη διάρκεια της βενετοκρατίας», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστημονική διεύθυνση: ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡ., επιμέλεια: ΒΛΑΣΣΗ Δ. - ΤΖΑΒΑΡΑ Α., τ. 1, Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 21-69.

ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ Ζ., *Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου (19ος αι.)*, Αθήνα 2018.

ΤΣΙΤΣΑΣ Α., *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, Κέρκυρα 1989.

ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Δ.-Ε., *Η νομολογία του Κριτηρίου της ελληνικής «Κομπανίας» του Σιμπίου Τρανσυλβανίας, 17ος-18ος αι.* [Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, τ. 42, Παράρτημα 10], Αθήνα 2011.

ΦΟΡΤΣΑΚΗΣ Θ., *Διοικητική Δικονομία*, Αθήνα 2009.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., «Σχέσεις γονέων και τέκνων στο μέσο Ιταλικό Μεσαίωνα. Πληροφορίες από το βίο του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 36 (2002) 119-133.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., «Η προώληση αγροτικών προϊόντων στο δίκαιο της βενετικής Κρήτης», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 41 (2008) 143-193.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., «Οι ποινικές ρήτρες στα κρητικά συμβόλαια της βενετοκρατίας», *Ραδάμανθς* 1 (Άνοιξη 2003) 11-22.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., «Η πατρική εξουσία στο δικαϊκό περιβάλλον της Βενετοκρατούμενης Κρήτης», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 39 (2005) 143-209.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., «Βιβλιογραφική προσέγγιση του δικαίου της Κρήτης κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας», *Ραδάμανθς* 7 (2006) 37-60.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων. Το ενέχυρο στη νοταριακή πρακτική της βενετοκρατούμενης Κρήτης», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 40 (2007) 147-236.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., *Περίγραμμα Ιστορίας του Μεταβυζαντινού Δικαίου του Λατινοκρατούμενου Ελληνισμού. Τα λατινικά, ιταλικά και γαλλικά κείμενα* [Πραγματεΐαι της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 65], Αθήνα 2012.

ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι., «Ο νοτάριος Νάξου Παντολέον Μηνιάτης (1645-1666). Μια προσπάθεια ανασύστασης του νοταριακού του αρχείου», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 49 (2019) 105-214.

ΧΑΤΖΗΣΕΒΑΣΤΟΣ Σ., *Το Αστικόν Δίκαιον εις Νοτίους Σποράδας επί Τουρκοκρατίας και Ιταλοκρατίας*, Αθήνα 1977.

ΧΙΩΤΗΣ Π., *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρις Ενώσεως, έτη 1815-1864*, τ. Β', εν Ζακύνθω 1877.

ΧΥΤΗΡΗΣ Γ., *Κερκυραϊκό γλωσσάρι*, Κέρκυρα 1992.

II. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

AGER SH., *Interstate Arbitrations in the Greek World, 337-90 B.C*, Καλιφόρνια 1996.

ASDRACHAS SP., «Rendita feudale e rendita fondiaria a Corfù all'epoca della dominazione veneziana», *Levante veneziano. Aspetti di storia delle Isole Ionie al tempo della Serenissima*, επιμέλεια: COSTANTINI M. - NIKIFOROU A., Ρώμη 1996, σσ. 21-37.

ASDRACHAS SP., «L'économie rurale dans les îles ioniennes pendant la domination vénitienne. Une esquisse générale», στο: *Venezia e le Isole Ionie*, επιμέλεια: MALTEZOU CH. και ORTALLI G., Βενετία 2005, σσ. 233-239.

AUGUSTINS G., «La position des femmes dans trois types d'organisation sociale: la lignée, la parentèle et la maison», *Actes de la Table Ronde: Femmes et patrimoine dans les sociétés rurales de l'Europe Méditerranéenne*, (Μασσαλία, 10-11 Μαΐου 1985), διεύθυνση: RAVIS-GIORDANI G., Παρίσι 1987.

BACCHION E., *Il dominio Veneto su Corfù (1386-1797)*, Βενετία 1956.

BASDRA E., «L'institution de l'arbitrage dans le droit de l'ère post-byzantine. Le cas de l'île de Paxi», *Études Balcaniques* 10 (2003) 65-92.

BENVENUTI G., *Storia della Repubblica di Venezia*, Πίζα 1971.

BERNINI G., *L'arbitrato. Diritto interno, convenzioni internazionali*, Μπολόνια 1993.

BESTA E., *Le obbligazioni nella storia del diritto italiano*, Πάδοβα 1937.

BIONDI B., *Studi sulle actiones arbitrariae e l'arbitrium iudicis*, Παλέρμο 1912.

BLOCH M., *La société féodale. La formation des liens de dépendance*, Παρίσι 1939.

BLOCH M., *La société féodale. Les classes et le gouvernement des hommes*, Παρίσι 1940.

BLOCH M., *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien* [Annales. Économies, Sociétés, Civilisations 3], Παρίσι 1964.

BOERIO G., *Dizionario del dialetto veneziano*, Βενετία 1867.

BONOLIS G., *Il diritto marittimo medievale dell'Adriatico*, Πίζα 1921.

BORELLI G., *Stato, economia e società nella Repubblica Veneta tra '400 e '700 (Materiali interpretativi e documenti)*, Βερόνα 1980.

BORGHERINI SCARABELLIN M., *Il Magistrato dei Cinque Savi alla Mercanzia dalla istituzione alla caduta della Repubblica*, Βενετία 1925.

BORSARI S., *Studi sulle colonie veneziane in Romania nel XIII secolo*, Νάπολη 1966.

BOUCHER M., *Manuel des arbitres*, Παρίσι 1807.

BRAUDEL F., *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Παρίσι 1949.

BRAUDEL F., *Écrits sur l'histoire*, Παρίσι 1969.

BRAUDEL F., *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVème-XVIIIème siècles: Le Temps du Monde*, τ. III, Παρίσι 1974.

CESSI R., *Storia della Repubblica di Venezia*, τ. 2, Μιλάνο-Μεσσήνη 1968.

CIRIACONO S., «Economia e commerci veneziani in età moderna. Il caso dell'olio di Corfù», *Archivio Veneto* 151 (1998) 33-53.

COGNETTI DE MARTIIS R., *Il compromesso*, Τορίνο 1908.

COLLOMP A., «Du droit ancien au Code Civil: femmes et patrimoine en Haute Provence, fin du XVIIIe siècle-début du XIX siècle», *Actes de la Table Ronde: Femmes et patrimoine dans les sociétés rurales de l'Europe Méditerranéenne*, (Μασσαλία, 10-11 Μαΐου 1985), διεύθυνση: RAVIS-GIORDANI G., Παρίσι 1987, σσ. 61-73.

CONCINA E., «Città e fortezze nelle tre isole nostre del Levante», *Venezia e la difesa del Levante: da Lepanto a Candia 1570-1670*, Βενετία 1986, σσ. 184-194.

CONCINA E., *Fondaci: architettura, arte e mercatura tra Levante, Venezia e Alemagna*, Βενετία 1997.

CORTONESI A., «Autoconsommation et marché: l'alimentation rurale et urbaine au bas Moyen Âge», στο: *HISTOIRE DE L'ALIMENTATION*, διεύθυνση: FLANDRIN J.L. και MONTANARI M., Παρίσι 1996, σσ. 419-432.

COSTANTINI M., «"Sottovento". I traffici veneziani con la sponda occidentale del Medio-Basso Adriatico», *Εώα και Εσπέρια* 4 (1999-2000) 282-296.

COSTANTINI M., «Le Isole Ionie nel sistema marittimo veneziano del Medioevo», στο: *Venezia e le Isole Ionie*, επιμέλεια: MALTEZOU CH. και ORTALLI G., Βενετία 2005, σσ. 141-163.

COZZI G., *Repubblica de Venezia e stati italiani: Politica e giustizia dal secolo XVI al secolo XVIII*, Τορίνο 1982.

COZZI G., *Stato, Società et Giustizia nella Repubblica Veneta (sec. XV-XVIII)*, Ρώμη 1985.

DA MOSTO A., *L'Archivio di Stato di Venezia*, Ρώμη 1937-40.

DAVID R., *L'arbitrage dans le commerce international*, Παρίσι 1982.

DOSSÉ F., *L'histoire en miettes: Des «Annales» à la «nouvelle histoire»*, Παρίσι 1987.

D'OTTAVI F.- MASTROCOLA C.- MELE E.- RACCO M., *Manuale teorico-pratico dell'arbitrato*, Πάδοβα 2007.

EMERSON F., «History of Arbitration Practice and Law», *Cleveland State Law Review* 19 (1970) 155-164.
<http://engagedscholarship.csuohio.edu/clevstlrev/vol19/iss1/19>.

FEBVRE L., *Combats pour l'Histoire*, Παρίσι 1953.

FEBVRE L., *Pour une Histoire à part entière*, Παρίσι 1962.

FERRO M., *Dizionario del diritto comune e veneto*, 2 τ., Βενετία 1847.

FOUSTOUCOS A., *L'arbitrage -interne et international- en Droit Privé Hellénique*, Πρόλογος: GOLDMAN B., Παρίσι 1976.

FRASER H., «Sketch of the History of International Arbitration», *Cornell Law Review*, τ. 11, τευχ. 2/3 (1926) 179-208.
<http://scholarship.law.cornell.edu/clr/vol11/iss2/3>.

GAMBETTA D., «Possiamo fidarci della fiducia?», στο: GAMBETTA D. (επιμέλεια): *Le strategie della fiducia: indagini sulla razionalità della cooperazione*, Τορίνο 1989, σσ. 275-310.

GEORGELIN J., *Venise au siècle des lumières*, Παρίσι 1978.

GRIECO A., «Alimentation et classes sociales à la fin du Moyen Âge et à la Renaissance», στο: *HISTOIRE DE L'ALIMENTATION*, διεύθυνση: FLANDRIN J.L. και MONTANARI M., Παρίσι 1996, σσ. 479-490.

JACOBY D., *La féodalité en Grèce Médiévale. Les «Assises de Romanie». Sources, application et diffusion*, Παρίσι-Χάγη 1971.

KARAPIDAKIS N., *Civis fidelis: l'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Φρανκφούρτη 1992.

KARLAFTI-MOURATIDI F., *Aspects de la vie économique à Corfou au milieu du 17ème siècle*, Αθήνα 2005.

KARLAFTI-MOURATIDI F., *Les formes de travail à Corfou pendant la domination vénitienne*, Θεσσαλονίκη 2017.

KNOLL M., «The Ancient Roots of Modern Financial Innovation: The Early History of Regulatory Arbitrage». *Oregon Law Review* 87 (2008) 93-116. <https://ssrn.com/abstract=555972http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.555972>

KORRÈ K., «Forms of alternative dispute resolution in the Greek Confraternity of Venice: The arbitration (16th century)», *Θησαυρίσματα* 45 (2015), 215-260.

LANE F., *Storia di Venezia*, Τορίνο 1978.

LANE F., *I Mercanti di Venezia*, Τορίνο 1996.

LEFEBVRE H., *Le matérialisme dialectique*, Παρίσι 1974.

LE GOFF J.- NORA P., *Faire de l'histoire*, Παρίσι 1974.

LEICHT P.S., *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. Parte terza. Le obbligazioni*, Μιλάνο 1948.

LE ROY LADURIE E., «Système de la coutume: Structures familiales et coutume d'héritage en France au XVI siècle», *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 27 (1972) 825-846.

LEVI C.A., *Venezia, Corfù ed il Levante*, τ. I, Βενετία 1907.

LEW J. D.M., *Applicable Law in International Commercial Arbitration*, Νέα Υόρκη 1978.

LUZZATTO G., *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, Βενετία 1961.

LUZZATTO G., *Corporazione*, in *Enciclopedia del Diritto*, Μιλάνο 1962.

MALINVERNI G., *Le règlement des différends dans les organisations internationales économiques*, Γενεύη 1974.

MARRELLA F.- MOZZATO A., *Alle origini dell'arbitrato commerciale internazionale. L'arbitrato a Venezia tra Medioevo ed Età Moderna*, Πάδοβα 2001.

MOLMENTI P., *La storia di Venezia nella vita privata dalle origini alla caduta della Repubblica*, Τορίνο 1880.

MONTICOLO G.-BESTA E., *I Capitolari delle arti veneziane sottoposte alla Giustizia e poi alla Giustizia Vecchia, dalle origini al MCCCXXX*, 4 τόμοι, Ρώμη 1896-1914.

MUELLER R., «Pubblico e privato nel dominio veneziano delle isole greche a metà quattrocento: il caso dei Giustinian», στο: *Venezia e le Isole Ionie*, επιμέλεια: MALTEZOU CH.- ORTALLI G., Βενετία 2005, σσ. 71-100.

MUSATTI E., *Storia di Venezia*, Μιλάνο 1936.

MUSTOXIDI A., *Delle cose Corciresi*, τ. 1, Κέρκυρα 1848.

ORTALLI G., *Scuole e maestri tra Medioevo e Rinascimento. Il caso veneziano*, Μπολόνια 1996.

PADOVAN V., *Le monete della Repubblica Veneta*, Βενετία 1879.

PAGRATIS G., «L'emporio di Corfù nel 16o secolo», *Mediterranean Chronicle* 1 (2011) 239-260.

PANCIERA W., «I compromesso arbitrale e il concordato fallimentare nella Repubblica di Venezia», *Acta Histriae* 22 (2014) 2, σσ. 391-402.

PAPADATOU D., «L'arbitrage byzantin», *Revue de l'Arbitrage* 3 (2000) 349-376.

PEDANI FABRIS M.-P., *"Veneta auctoritate notarius". Storia del notariato veneziano (1514-1797)*, Μιλάνο 1996.

PEYTEL A., *La pratique de l'arbitrage dans les contrats commerciaux*, Παρίσι 1944.

PIRENNE H., *Medieval Cities. Their Origins and the Revival of Trade*, Πρίνστον 1969.

POJAGO G., *Le leggi municipali delle Isole Ionie dall'anno 1386 fino alla caduta della Repubblica Veneta*, τ. 1-3, Κέρκυρα 1846-48.

PORTO FRANCO DI VENEZIA, *Prezzo corrente generale*, N. 4, 23 Ιανουαρίου 1835, τ. 1, Βενετία 1835.

PULLAN B., *Rich and Poor in Renaissance Venice. The Social Institutions of a Catholic State, to 1620*, Οξφόρδη 1971.

RECOURA G. (επιμέλεια), *Les Assises de Roumanie: édition critique avec une introduction et des notes*, Παρίσι 1930.

RIVALTA V., *I giudizi di arbitri. Saggio di legislazione e di giurisprudenza antica e moderna*, Μπολόνια 1885.

ROMANIN S., *Storia documentata di Venezia*, 10 τόμοι, Βενετία 1853-1861.

SAGREDO A., *Sulle consorterie delle arti edificative in Venezia*, Βενετία MDCCCLVI.

SANDI P., *Principi di storia civile della Repubblica di Venezia*, τ. 2, Βενετία MDCCLV.

SANTSCHI E., «Médecine et justice en Crète Vénitienne au XIV siècle», *Θησαυρίσματα* 8 (1971) 17-48.

SANTSCHI E., «La garantie et les risques dans le contrat de vente mobilière. Aperçu de jurisprudence vénéto-crétoise au XIVE siècle», *Θησαυρίσματα* 10 (1973) 163-171.

SARADI H., *Le notariat byzantin du IXe au XVe siècles*, Αθήνα 1991.

SATHAS C. N., *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, 9 τόμοι, Παρίσι 1882-1890.

SATTA S., *Contributo alla dottrina dell'arbitrato*, Μιλάνο 1931.

SEN A., *Poverty and Famines. An Essay on Entitlement and Deprivation*, Οξφόρδη 1981.

STEFANI A., *L'assicurazione a Venezia dalle origini alla fine della Serenissima*, Τεργέστη 1956.

TALAMANCA M., *Ricerche in tema di compromissum*, Μιλάνο 1958.

THÉVENAZ H., *Les compromis d'arbitrage devant la Cour Permanente de Justice Internationale*, Νιουσατέλ 1938.

THIRIET F., *La Romanie Vénitienne au Moyen Âge*, Παρίσι 1959.

THIRIET F., *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, τ. 1 (1329-1399), Παρίσι-Χάγη 1958, τ. 2 (1400-1430), Παρίσι-Χάγη 1959, τ. 3 (1431-1463), Παρίσι-Χάγη 1961.

THIRIET F., *Délibérations des Assemblées Vénitiennes concernant la Romanie*, τ. 1 (1160-1363), Παρίσι-Χάγη 1966, τ. 2 (1364-1463), Παρίσι-Χάγη 1971.

TRIVISANUS A., *Index omnium materialium qu(a)e in Venetiarum Statutis continentur, alphabetico ordine digestus*, Βενετία 1548.

URBANI de GHELTOF G.M., *Les arts industriels à Venise au Moyen Âge et à la Renaissance*, Βενετία 1885.

VERONESE P., *La dominazione veneziana nelle Isole Ionie*, Κέρκυρα 1943.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
I. Μεθοδολογία, ερευνητικά ερωτήματα.....	14
II. Το ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο.....	16
III. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της διαιτησίας.....	18
IV. Ο θεσμός της διαιτησίας στη σύγχρονη περίοδο.....	32
V. Φορείς απονομής δικαιοσύνης	36
VI. Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου.....	42
VII. Γυναικεία δικαιοπρακτική συμμετοχή	48
VIII. Περί νομισμάτων.....	50
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ.....	53
I. Κουμέσιοι.....	53
1. Εσωτερικές υποθέσεις.....	53
2. Σμύρνη και Βενετία.....	56
II. Διαμεσολάβηση.....	58
1. Παρέμβαση «άγνωστων» κοινών φίλων.....	58
2. Δευτεροφειλέτες.....	61

3. Νομή και επικαρπία.....	64
4. Καταπίστευμα.....	66
5. Περί προικών.....	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: ΣΥΝΥΠΟΣΧΕΤΙΚΑ	71
I. Εκτενή συνυποσχετικά.....	76
II. Κατάρτιση νέου συνυποσχετικού.....	78
III. Συνυποσχετικό και διαιτητική απόφαση.....	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: ΚΡΙΤΕΣ-ΔΙΑΙΤΗΤΕΣ	
I. Επιφανείς οικογένειες.....	111
1.Οικογένεια Καποδίστρια.....	113
2. Σπυρίδων Γεώργιος Θεοτόκης.....	113
II. Ορισμός κριτών εμπειρογνομόνων.....	114
III. Από κοινού εκλογή κριτών.....	117
IV. Ευσύνοπτες διαιτητικές αποφάσεις.....	121
V. Επιδιαιτητές.....	123
	124
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄: ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ	
I. Το τυπικόν.....	127
II. Σύναψη δεύτερου δανείου.....	133
III. Προσφυγή σε ένδικα μέσα.....	136
IV. Γυναικεία δικαιοπρακτική ικανότητα.....	139
V. Άνευ τόκων.....	142
VI. Εγγυητές.....	145
	146

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄: ΕΒΡΑΙΟΙ ΠΙΣΤΩΤΕΣ.....	171
I. Οικογένεια Κυρίδου.....	173
1. Εξόφληση δια αγοραπωλησίας.....	175
2. Εξόφληση δια προαγοράς.....	179
3. Πολυετή ανεξόφλητα δάνεια.....	183
4. Αντί εξόφλησης, δεύτερο δάνειο.....	188
5. Χρέη εκ κληρονομίας.....	191
6. Αναλυτική περιγραφή.....	195
II. Οικογένεια Δοδέσκου.....	200
III. Οικογένεια Γαόν.....	205
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄: ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΚΥΡΙΟΤΗΤΑΣ.....	 211
I. Περί μεταβίβασης κυριότητας αστικών ακινήτων.....	212
II. Περί μεταβίβασης κυριότητας αγροτικών ακινήτων.....	216
III. Προνόμια.....	220
1. Δικαίωμα επιλογής.....	220
2. Δικαίωμα προτίμησης (Prelazione).....	222
IV. Προσωρινή μεταβίβαση κυριότητας, καταπιστευτικές πράξεις.....	223
V. Υπεξαίρεση.....	224
VI. Πώληση προικίων, υποχρέωση γηροτροφίας.....	226
VII. Υβριδικές επιλογές εξόφλησης.....	227
VIII. Προαγορές αγροτικών προϊόντων.....	228
IX. Ανταλλαγή.....	233

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄: ΜΙΣΘΩΣΕΙΣ.....	241
I. Διακανονισμοί χρεών.....	244
II. Προσφυγή στη διαιτησία.....	259
III. Παύση δικαστικής δίωξης.....	264
IV. Υβριδικές πράξεις.....	272
V. Μίσθωση μύλων.....	275
VI. Μίσθωση φόρου κρασιού.....	276
VII. Λήξεις.....	278
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄: ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ.....	 281
I. Εκτενείς διαιτητικές αποφάσεις, Partita Doppia.....	284
II. Υποθέσεις απάτης.....	288
III. Περί κυκλοφορούντος και παγίου κεφαλαίου.....	293
IV. Κέρδη-Ζημίες, Εκκαθάριση.....	297
1. Συντροφίες πλεούμενων.....	301
2. Συντροφίες ελαιολάδου.....	307
3. Συντροφίες κρασιού.....	309
4. Κτηνοεταυρείες.....	311
5. Συντροφία αρτοποιιών.....	315
V. Εμπόριο εκτός Κέρκυρας.....	316
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄: ΠΡΟΙΚΩΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	 327
I. Απόδοση υπολοίπου προικώων περιουσιακών στοιχείων.....	332
II. Πώληση προικώων.....	342
III. Επιστροφή προικώων, materna maternis.....	346

IV. Διαζύγιο.....	354
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄: ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ.....	359
I. Ενδοοικογενειακές διαφορές.....	360
1. Αμφισβήτηση εγκυρότητας διαθήκης.....	360
2. Fraternitas.....	361
3. Αίρεση χηρείας.....	362
II. Διευθέτηση κληρονομικών οφειλών.....	365
III. «Ιερές» υποθέσεις.....	374
IV. Προηγθείσα δικαστική δίωξη, αναγκαστική εκτέλεση.....	379
V. Κατανομή κληρονομιαίας περιουσίας.....	382
 ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ.....	 429
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ.....	435
ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	445
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	447